

**XXI ҒАСЫРДАҒЫ ЖЕКЕ ТҰЛҒАНЫҢ, БІЛІМНІҢ
ЖӘНЕ ҚОҒАМНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ**

**Халықаралық
ғылыми-практикалық конференция
МАҚАЛАЛАР ЖИНАҒЫ
қазан 2022, Алматы, Қазақстан**

**СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ
международной научно-практической конференции
АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ЛИЧНОСТИ,
ОБРАЗОВАНИЯ И ОБЩЕСТВА В XXI ВЕКЕ
октябрь 2022, Алматы, Казахстан**

**COLLECTION OF MATERIALS
III International Scientific and Practical Conference
ACTUAL PROBLEMS OF PERSONALITY,
EDUCATION AND SOCIETY IN THE XXI
CENTURY
19 October 2022, Almaty, Kazakhstan**

**КАСПИЙ УНИВЕРСИТЕТІ ГУМАНИТАРЛЫҚ ҒЫЛЫМДАР
ЖОҒАРЫ МЕКТЕБІ «ТҮЛҒАЛЫҚ-КӘСІБИ ӨСУ» ОРТАЛЫҒЫ**

**КАСПИЙСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ ВЬСШАЯ ШКОЛА
ГУМАНИТАРНЫХ НАУК ЦЕНТР «ЛИЧНОСТНО-
ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО РОСТА»**

**CASPIAN UNIVERSITY HIGHER SCHOOL OF HUMANITIES
PERSONAL AND PROFESSIONAL GROWTH CENTER**

**Халықаралық ғылыми-практикалық конференция
Тұлға психологиясының өзекті мәселелері,
XXI ғасырдағы білім және қоғам
МАҚАЛАЛАР ЖИНАҒЫ
19 қазан 2022, Алматы, Қазақстан**

**СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ
международной научно-практической конференции
Актуальные проблемы психологии личности,
образования и общества в XXI веке
19 октябрь 2022, Алматы, Казахстан**

**COLLECTION OF MATERIALS
International Scientific and practical conference
Actual problems of psychology of personality,
education and society in the XXI century
19 october 2022, Almaty, Kazakhstan**

Алматы - 2022

УДК 001
ББК 72
А43

Председатель Оргкомитета конференции:

Киричок Оксана Валентиновна доктор PhD, ассоциированный профессор, проректор по академическим вопросам Каспийского университета.

Ответственный редактор:

Ногайбаева Жибек Абдыбековна

кандидат педагогических наук, ассоциированный профессор Каспийского университета, Высшая школа гуманитарных наук

Рекомендовано Ученым Советом Каспийского Университета
(протокол № 3, от 26.10. 2022 г.)

43 Актуальные проблемы личности, образования и общества в XXI веке: сборник статей III международной научно-практической конференции. 19 октября 2022 г. - Алматы, 2022. – 207 с.

ISBN 978-601-08-2821-6

Сборник включает статьи участников III международной научной-практической конференции «Актуальные проблемы личности, образования и общества в XXI веке», прошедшей 19 октября 2022 года в городе Алматы на базе Каспийского университета.

Сборник содержит статьи по научным направлениям: психологические науки; переводческие науки; филологические науки; философские науки; исторические науки; педагогические науки; политические науки; технические науки.

материалах международной научной-практической конференции обсуждаются проблемы различных областей актуальные проблемы психологии и образования и общества в XXI веке. Статьи представлены учеными и специалистами Казахстана и зарубежья. Сборник представляет интерес для учёных различных исследовательских направлений, преподавателей, докторантов, магистрантов, студентов – для всех, кто интересуется развитием современной науки.

Издательство не несёт ответственности за материалы, опубликованные в сборнике. Все материалы поданы в авторской редакции и отображают персональную позицию участника международной научной-практической конференции.

УДК 001
ББК 72

ISBN 978-601-08-2821-6

© Каспийский Университет, 2022

Намазбаева Ж.И.

доктор псих.наук, профессор, академик МА акмеологических наук,
МА педагогических и социальных наук, НАН высшей школы РК, почетный профессор Международного
Института дифференциальной психологии (Германия),
почетный академик НАН РК,
директор Центра «Личностно-профессионального роста» Каспийского общественного университета
(Казахстан, Алматы).

Намазбаева Ж.И.

**ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ
ЛИЧНОСТНО-ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО РОСТА**

Дорогие коллеги! Все вам известно, что профессиональная грамотность не сводится только к знаниям своей области. В каждой профессии необходимо психологическое составляющее. Именно в XXI веке знания психологии позволят нам сосредоточиться на своем внутреннем мире, на своих потенциальных возможностях и принять это факт с желанием изменить и обновить себя. Профессионализм – это не только осведомленность, но и воспитанность личности специалиста любого возраста. Это его убеждения, устойчивость эмоциональных отношений, позитивность взглядов на мир, уважительные коммуникативные свойства и т.д.

Профессионал – это сложная система отдачи - **внешние функции.**

Набор многообразных внутренних психических свойств.

Обдумывание специфики профессиональных побуждений.

Чаще всего мы пользуемся житейскими значениями слов, которые обозначают те или иные стороны психической реальности. Здесь важным моментом является то, что базовой основой психологизации своей профессии является – **РЕЧЬ**. Ведь именно она является средством мысленной ориентировки в мире.

Позвольте дать несколько **практических советов, приемов (ПП).**

Мы должны освоить терминологический словарь **научной психологии.**

Мы должны освоить и уметь регулировать свою активность, поведение, деятельность, взаимоотношения и др. Это все научная психологическая терминология.

Если мы не знаем научное обозначение этих психологических свойств личности, мы не сможем успешно приобретать профессиональные знания. И преподаватель также без овладения научной психологической терминологией вряд ли сможет добиться успехов в нравственно-духовном формировании будущих специалистов.

Теперь перейдем к **интеллектуальной культуре** специалиста. Его своеобразие деятельности в современных условиях часто характеризуется следующими чертами:

- **это когда ставятся некорректные задачи,**
- **либо жизнь ставит неизвестные доселе задачи,**

необходимостью при поиске решения взаимодействовать с представителями других специальностей,
необходимостью применять технику.

Какие же психологические системы личности в этой связи должны сработать у нас?

Внутренние возможности личности (потенциальные возможности, ресурсы)

Ориентировка в организационной реальности (сложные межличностные отношения с психологически своеобразными людьми, умение предвидеть конфликты и разумно из них выходить)

Сложность техники в контексте умений, качеств его владением.

Обильная и слабоупорядоченная информация

Какой же здесь практический путь **(ПП)**. И опять нам на помощь приходит научная психология.

Существуют общие подходы психологизации собственной личности профессионала и сводятся они к следующему:

Выработать у себя способность и гибкость **освободиться от стереотипов мышления!** А это лишь возможно тогда, когда у нас сформировано творческое отношение к любой деятельности, к поведению и поступкам, к межличностным отношениям, к себе, к семье, к студентам, к родственникам и т.д.

Таким образом, в XXI веке необходимо систематически повышать, развивать личностно-профессиональный рост. Время и жизненные реалии требуют от нас:

безотлагательного обновления собственного сознания;

обновлять содержание образования, но самое главное постепенно изменять методы взаимодействия со студентами на основе психологических научных знаний **(сотрудничество, вместо**

постоянного воздействия к творческому взаимодействию с ними, уважительный эмпатийный диалог, развитие индивидуальных потенциальных возможностей каждого молодого человека.

Осуществлять субъект-субъектный подход в учебно-воспитательном процессе.

Психологическую идею составляет главный принцип успешного взаимодействия (каждый человек гениален). Он индивидуально-типологически неповторяющаяся личность. Ключи к каждому студенту жизнь доверила нам, уважаемые преподаватели современного ВУЗа.

Удачи, успехов, счастья и любви!!!

Kirichok Oxana Valentinovna
PhD, Caspian University, Almaty, Kazakhstan,
o.kirichok@cu.edu.kz

AS A RESULT OF CULTURAL TIES ALONG THE GREAT SILK ROAD, ANCIENT MOUNDS IN CENTRAL ASIA AND THE KOREAN PENINSULA

***Abstract.** Through analysis of the patterns of Central Asian and Korean ancient burial mounds the paper argues that the identical image of the burials itself and inside items reflects the process of cultural interaction along the Silk Way within the period between BCE 6th century and the 3rd century CE. The paper claims that the notion of the Silk Road has changed from a static concept of a historical trade route into a product of social and cultural interaction between a number of powerful states, transiting the advanced culture throughout Central Asia and the Korean Peninsula and enriching the international environment.*

***Keywords:** Korean Peninsula, Kazakhstan, mounds, Silk Way*

***Абстракт.** На основе анализа образцов древних курганов Центральной Азии и Кореи в статье утверждается, что идентичный образ самих захоронений и предметов внутри них отражает процесс культурного взаимодействия вдоль Великого Шелкового пути в период между 6 веком до н.э. и 3 веком н.э. В документе утверждается, что понятие Шелкового пути превратилось из статичной концепции исторического торгового маршрута в продукт социального и культурного взаимодействия между рядом могущественных государств, распространяющий передовую культуру по всей Центральной Азии и Корейскому полуострову и обогащающий международную среду.*

***Ключевые слова:** Корейский полуостров, Казахстан, курганы, Шелковый путь*

Introduction

Ancient burial mounds are the unique landscape symbols of the Eurasian steppes (Valkó et al, 2018). The ancient burial mounds called ‘kurgans’ are the burial mounds built by nomadic tribes from the Late Copper Age to the Medieval Period (Bede et al., 2015). These symbolical images of the Eurasian steppes play an important part in the life of local people as the touristic and historical attractions along with being sacred places (Sudnik-Wójcikowska et al., 2011). There are about up to 600,000 ancient burial mounds in the steppe region, which are different in their size from several hundred to several thousand square metres (Deák et al., 2016).

The similarities between the Central Asian nomadic culture and the Korean culture have been hypothesized by many studies. The earliest idea about close connection between the Asian nomadic culture and the ancient Korean culture was introduced by Choe Namsōn (Chizuko, 1990). Riotto (1995) also discovered many similarities between the art of the Hunnas and ancient Koreans occurred due to the common origin. One of the brightest examples is about the widespread of same for both cultures image of a horse rider riding a flying horse, turned towards the arrow. Dashibalov (2010) mentioned the custom of levirate to be unique for Asian nomads and ancient Koreans.

Vdovchenkov&Un (2018) discovered the same image of the world tree at the ruler’s crown in Khasars’ burial mounds of early 7th century CE and at Korean diadems of the 5th century CE, and highlighted the difference in the meaning of the image: Khasars’ world tree was placed on the crown to symbolize the world center, whereas the same image of the world tree at Korean diadem reflects the image of the king. The authors linked the image of the world tree at Korean diadems date back to the 5th century CE with the cultural influence of the nomadic world.

Riotto (2009) studied the Asian ancient burial mounds, which were not spread in Korea until the three-state period and discovered that the mounds first appeared on the Korean Peninsula, fully resembled typical Asian mounds. At the same time, all the mentioned authors emphasize that it requires more research to prove the theory of common origin between Asian nomads and ancient Korean yet.

Undoubtedly, the Silk Road might have played significant role in establishing communication between Central Asia and the Korean Peninsula since ancient times. The culture of the Korean Peninsula located at the eastern end of the Eurasian continent was shaped very much by the active cultural interactions that occurred through the Silk Road (Lee, 1997). Jeong Soo-il initiated the Silk Road studies in Korea, presented many proves

that the Korean Peninsula and the Eurasian Continent actively collaborated after the Neolithic era. Some Korean artifacts relate to the nomadic Central Asian heritage with its animal-style ornaments. So, the Central Asian Scythian art in the form of gold and bronze animal ornaments made influence on the Korean arts (Soo, 2018). Asian art patterns and a particular form of a tomb, the Wooden Chamber Tomb with Stone Mound, were introduced into the Korean Peninsula through the Steppe route in the Bronze Age (Lee, 2014).

Hypothesis and Methods

In order to prove the hypothesis that Central Asian and Korean ancient burial mounds have the identical image which reflects the process of cultural interaction along the Silk Way within the period between BCE 6th century and the 3rd century CE, the study compares the nomadic mounds of the Saka era of the Nazar tract (Central Kazakhstan) and the mounds in Kyōngju over the criteria such as location, description of the place, date of burial, type of embankment, size, grave chamber details, stones inside the chamber, underground structures, direction of the head of the body, the grave equipment and items etc. Having compared Korean and Central Asian mounds over the criteria, the study will be able to make the conclusion on whether the mounds similar of different. If the comparison proves that the mounds are similar, the study will make contribution to the currently discussing theory of common origin between Asian nomads and antient Korean.

Results

The golden crown and ornaments with animal images excavated from the wooden chamber tomb inside the stone mound in Korea contributed with one more point to prove the hypothesis that Korean Peninsula was closely involved into the cultural contacts with the Eurasian Continent through the Silk Road. Furthermore, the relationship between the Korean Peninsula and the Central Asia through the Silk Road corroborates the fact that Korea was not an isolated country, but one that actively embraced diverse beliefs and cultures. The source of the global power of Korea, one of the most notable aspects of Korea as a nation, can be dated back to such a dynamic adoption of other cultures.

There are more than a thousand relatively big mounds in Kazakhstan, most of which were robbed in the ancient times. The mounds are concentrated in the South, East and Western regions of Kazakhstan, varying by the burial place – chamber, tomb or ground, the presence of an altar in the chamber, the presence of the stone fence, moat, shaft or sacrificial place. Also, it is important to identify the presence of an entrance and a place of fire - in the chamber, above the wooden structures under the mound, on the top of the mound, around the mound (Papadimitriou, 2015). The mounds in Kazakhstan differ with regards to a place of stone idols and other attributes. Depending on the combination of these elements, historical and cultural zones in Kazakhstan have differences, which are characterized by the certain types of nomadic architectural monuments. Considering more ancient (Neolithic – from IV - III thousand BCE; Bronze Age to I thousand BCE) structures than the early Iron Age (from VIII century BCE to III century BCE), a succession of archaic methods of shaping was found (Olsen, 1994).

The most spread mounds which are commonly met both in Kazakhstan and Korea are the mounds with dirt embankment and underground structures – pits, rooms, stone boxes, etc., as well as megalithic structures (menhirs, dolmens, cysts) (Nasirdinova, 2018). We compare the nomadic mounds of the Saka era of the Nazar tract (Central Kazakhstan) (Beisenov, 2019) and the mounds in Kyōngju, which are the ‘wooden chamber tomb within a stone mound’ (積石木棺, chōksōng mokkwanmyo) and the ‘stone chamber grave with corridor (Choo, Bodon, 1989, Muller, 2019). On the picture 1 the mound in Central Kazakhstan is presented and on the picture 2 the mound in Korea (Gyeongju region) is presented. Both mounds demonstrate dirt embankments.

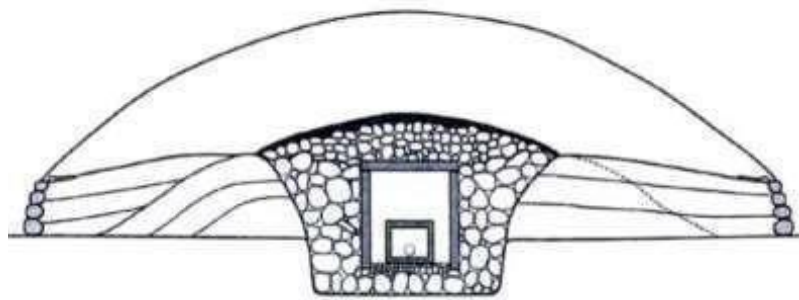

Picture 1. The photo of the mound in Central Kazakhstan, Karaganda region (Beisenov&Kitov, 2014).

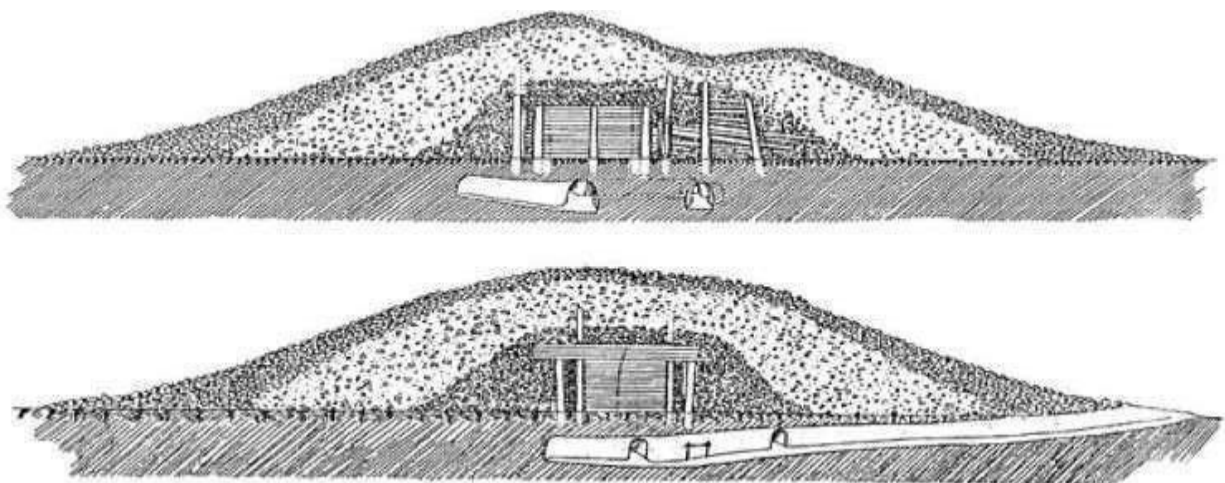
Picture 2. The photo of the mound in Korea, Gyeongju region (Lee&Leidy, 2013, Nelson, 2017).

Regarding the underground structures of the comparing mounds, which are pits, rooms, stone boxes, etc., as well as megalithic structures (menhirs, dolmens, cysts), the study compared the cross section of the mound in Korea (Gyeongju region) and the mound of the Nazar tract (Central Kazakhstan), which are presented on the Picture 3 and the Picture 4.

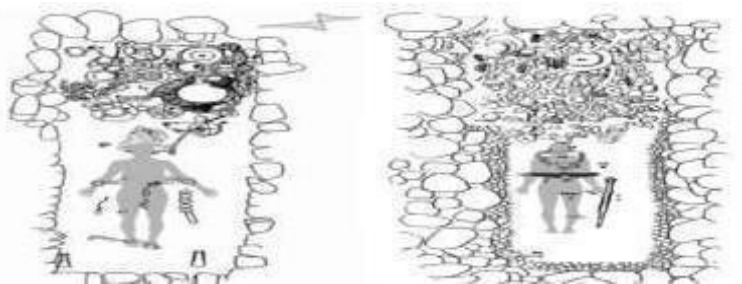
Picture 3: Cross section of a wooden chamber tomb within a stone mound in Korea (Gyeongju region) (Muller, 2019).

Korean mounds consist of a sunken grave-pit, a wooden grave chamber which is embedded in the package of stones and covered by the stone mound. This stone mound is covered by the earthen layer and the outline of the tumulus is marked by the stone setting (Choi, 2017)

Picture 4: Cross section of a wooden chamber tomb within a stone mound of the Nazar tract (Central Kazakhstan) (Beisenov, 2014).

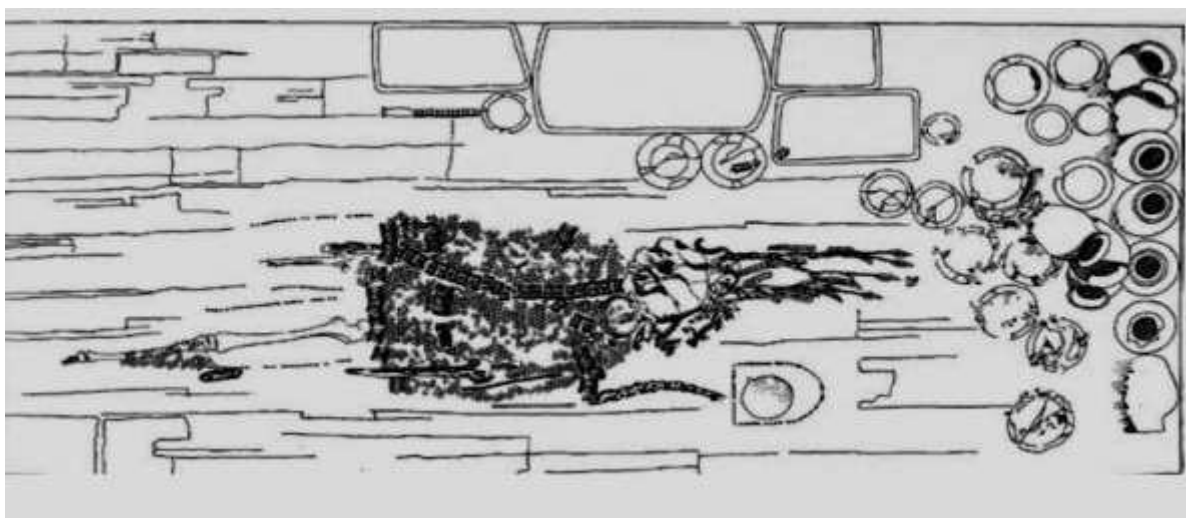
There two mounds in the described sample of the Nazar tract in Central Kazakhstan demonstrate the following features: the embankment of the first mound is 23 metres in diameter and the height of 1.7 metres; in 70 metres there is the second mound of 21 metres in diameter and a height of 1.7 metres. The complex includes the satellite arc-shaped ridges of 55 and 45 metres length with a diameter of about 3 metres. The mounds are hemispherical in shape, with a flattened top, consisted of three stone-earth layers, under which the main stone structure is located.

Picture 5: Artefact distribution and presumed position of the deceased in the Korean mounds (Muller, 2019).

Picture 5 provides information on the artefact distribution and the presumed position of the deceased in Korean mounds. In Korean mounds the body was placed into a wooden coffin in the middle of a wooden chamber. The chamber size is between 250 x 80 cm and 660 x 430 cm. The deceased was equipped with personal adornment and weapons. Commonly, a larger amount of grave goods including elements of a horse harness, tools and vessels made of metal or pottery were stored in a chest located at the head or foot of the deceased (Choi, 2017). Often, older graves have an additional square- or rectangular-shaped storage chamber next to their short or long side (Muller, 2019).

Due to the fact that the nomadic mounds of the Saka era of the Nazar tract (Central Kazakhstan) is older than the mounds in Kyōngju and Nazar tract mounds were robbed, not many adornments and details were preserved. In order to make the comparison more informative, it is decided to include Issyk mounds (which are located to the South of Nazar Track mounds) to the research. Issyk Kurgan is a part of the Issyk burial ground complex, located on the left bank of the Issyk mountain river, 50 km east of the city of Alma-Ata. It is the same age as Nazar track mounds. The burial ground consisted of forty-five large earthen mounds stretching from north to south for 3 km. These are mainly the so-called royal burial mounds. The mounds with a diameter of 30 to 90 m, a height of 4 to 15 m at the top have deep craters as a result of the robbery (Akishev, 1978). The Issyk mound as an exclusion was not robbed and all the details were available for the study of K.Akishev and other researchers. The numerous gold products and the various details have mostly been preserved in their original position, as they were placed in the grave at the burial of the deceased. Moreover, the artefacts of Issyk mound found in 1969 were named to the "Golden Man" by the people and became a symbol of Kazakhstan's national heritage. Picture represents burials and inventory at Issyk mound in the South of Kazakhstan.

Picture 6: Burials and inventory at Issyk mound in Kazakhstan (Akishev, 2011).

Picture 6 also provides information on artefact distribution and presumed position of the deceased in the Central Asian mounds. In the Central Asian mounds the body was placed into a wooden coffin in the middle of a wooden chamber. The tablewares were placed in the southern and western parts of the chamber, and in the northern half there were the remains of the body lying directly on the plank floor of the chamber, on his back, with his head to the west. There were many items of decoration of clothing, headgear and shoes made of gold leaf. There are weapons, accessories and other utensils near the body. The gold plaques of various shapes were decorating the headdress. There was a golden statuette of argali (wild sheep) next to the head. A gold earring was found on the left side of the skull. Around the waist there was a massive quadrangular plaques. A gold ring was found among the bones of the phalanges of the fingers of the right hand. On the right side of the backbone, along the bones of the right leg, lay the remains of an iron sword and an iron dagger (Akishev, 1978). The several photos of kitchenware and jewelries in the Cenral Asian mounds are presented on the Pictures 7 and 8, whereas the samples of items found in Korean mounds are presented on the Picture 9. It is important to mention the common presence of the image of the snow leopard in the Central Asian jewelries, that's why the so-called "Golden Man", which was discovered in the mound is presented riding the snow leopard at Kazakh national symbol on the Picture 8. The samples of equipment and accessories found in the Korean mound of Gyeongju region were introduced on the Picture.

Picture 7: Earthen and silver vessels of the western wall of the burial chamber (Akishev, 1978).

Picture 8: Golden decoration with the animal image of snow leopard and the image of Golden man on the snow leopard at the Kazakh national symbolical monument.

Picture 9: The samples of equipment and accessories found in the Korean mound of Gyeongju region (Muller, 2019).

Summary and Discussion

The variation of detailed description of mounds can provide us with the idea that these burials are not a homogenous group due to the fact that patterns are ranged from very modest to extremely exclusive equipment. It is not very surprising that there is apparently a correlation between the size of the tombs and the amount, wealth, and diversity of their grave patterns. Moreover, it is important to highlight that there is an age gap in several centuries between Central Asian and Korean mounds, but their almost absolute identical image can provide us with one more argument to support the view that cultural items were moving along the Silk Way, enriching the local traditions by cultural exchange.

It is assumable that the stone mound tombs were constructed for a particular fraction of the society, which was, however, apparently not exclusively defined by gender and it is essential to provide the analysis from the side of gender view.

The study showed that all these burial mounds are very similar and united by the main components of culture. This unity can be explained not only by approximately the same level of socio-economic development, the same way of life, but also by the ethnic proximity of the tribes. A new balanced view on the diverse cultures and exchanges among people are required. To achieve this, we need diverse points of view on the Silk Road that transcend borders and prejudices (Uk et al, 2021).

Having compared the Korean and Central Asian mounds over the criteria, the study concludes that the mounds in Korean Peninsula and in the Central Asia are similar, which means that it is possible to discover a common origin between Asian nomads and ancient Korean in the future studies. At least, the relationship between the Korean Peninsula and the Middle East through the Silk Road corroborates the fact that Korea was not an isolated country, but one that actively embraced diverse beliefs and cultures. The source of the strong potential of Korea can be dated back to such a dynamic adoption of other cultures appeared through the Silk Road.

References

- Akishev, K. (1978). Issyk Kurgan. The art of the Saks of Kazakhstan. Moscow, 1978. <http://kronk.spb.ru/library/akishev-ka-1978-01.htm>
1. Akishev, K. (2011). Issyk Kurgan: ritual, art, society. Saka culture of Saryarka in the context of the study of sociocultural processes of the steppe Eurasia, 40(1), 34.
- Bede, A., Salisbury, R., Csatho, A., Czukor, P., Pall, D., Szilagyi, G., Sumegi, P. (2015). Report of the complex geoarcheological survey at the Ecse-halom kurgan in Hortobágy, Hungary. *Central European Geology*, 58(1), 268–289. <https://doi.org/10.1556/24.58.2015.3.5>
- Beisenov, A. (2016). Dromos mounds of the Saka era of the Nazar tract (Central Kazakhstan). *Samara Scientific Bulletin*, (1 (14)), 84-93. <https://cyberleninka.ru/article/n/dromosnye-kurgany-sakskoy-epohi-urochischa-nazar-tsentralnyy-kazahstan>
- Beisenov, A., Kitov, E. (2014). The Taldy burial mounds of Tasmoly culture in the Central Kazakhstan (craniological analysis). *Volgograd state University Bulletin*, 4 (28), 71-85. <https://clck.ru/zNvnp>
- Chizuko, A. (1990). Northeast Asia Centered Around Korea: Choe Namson's View of History pages. *The Journal of Asian Studies*, 48(4).
- Choi, B. (2017). The distributional patterns of Silla burial grounds and the character of outer coffin Tombs in Jjoksaem site, Gyeongju. *Munhwajae*, 50(4), 168–197.
- Dashibalov, E. (2010). The Hunnu and the ancient Koreans: the common genesis of cultures. *Bulletin of the Buryat State University. Philosophy*, (8), 192-194. <https://cyberleninka.ru/article/n/hunnu-i-drevnie-koreytsy-obschnost-genezisa-kultur>
- Deak, B., Tothmeresz, B., Valko, O., Sudnik-Wójcikowska, B., Bragina, T., Moysiyanenko, I., Apostolova, I., Bykov, N., Dembicz, I., Torok, P. (2016). Cultural monuments and nature conservation: the role of kurgans in maintaining steppe vegetation. *Biodiversity and Conservation* 25(1), 2473–2490. <https://doi.org/10.1007/s10531-016-1081-2>
- Karetzky, P. (2000). *Early Buddhist Narrative Art: Illustrations of the Life of the Buddha from Central Asia to China, Korea and Japan*. University Press of America, 4(1).
- Lee, H. (1997). The advent of Islam in Korea: a historical account. *Research Centre for Islamic History, Art and Culture*, 1(1). <https://muse.jhu.edu/article/756448>
- Riotto, M. (1995). Jar-Burials in Korea and their possible social implications. *Korea Journal*, 35(3), 40-53.
- Muller, S. (2019). Monumental burial mounds in Kyōngju: remarks on their socio-political meaning. *International Journal of Korean History*, 24(2), 133-169. <https://ijkh.khistory.org/journal/view.php?number=515>
- Soo, L. (2018). The Silk Road and Korea-Middle East cultural connections: guest editor's introduction. *Acta Koreana*, 21(1), 1-14.
- Vdovchenkov Y., Un, L. (2018). The image of world tree in the burial of the Khazar period in the Don Basin and on Korean Diadems: the question of cultural contacts on the territory of Eurasia. *Bulletin of Nizhnevartovsk State University*. 4(1), 82–91. <https://vestnik.nvsu.ru/2311-1402/article/view/49588/33244>

Sadyrova Aynur Turalievna
Abay Kazak Ulusal Pedagoji Üniversitesi "Sosyoloji"
uzmanlığının 3. yılı doktora öğrencisi
Türkan Erdoğan
Prof. Dr., Pamukkale Üniversitesi Sosyoloji Bölüm Başkanı

KAZAKİSTAN'DA SOSYAL DEĞİŞİM SÜRECİ VE KADININ SOSYAL STATÜSÜ

Özet. Bu makale, Kazakistan Cumhuriyeti'nin bağımsızlık yıllarında meydana gelen sosyal değişiklikleri analiz etmekte ve sosyo-ekonomik politikayı ele almaktadır. Bu çalışma aynı zamanda kadınların sosyal statüsünü incelemektedir.

Anahtar kelimeler: toplumsal cinsiyet eşitliği, toplumsal cinsiyet politikası, toplumsal cinsiyet, kadın hakları.

Giriş. Dünya Bankası'na göre, yirmi yıldan kısa bir süre içinde Kazakistan, alt-orta gelirli ülkeler kategorisinden üst-orta gelirli ülkeler kategorisine geçmiştir. Bağımsızlığın 30. yıldönümünün arifesinde, Kazakistan'da vatandaşların yaşam kalitesini sürekli olarak iyileştirmeyi amaçlayan sosyal kalkınma modelinin oluşturulduğu söylenebilecektir. Etkili bir sosyo-ekonomik politika sayesinde Kazakistan, gelirlerin arttırılması ve eğitim kalitesinin iyileştirilmesi de dahil olmak üzere nüfusun yaşam kalitesini iyileştirmede tarihi bir başarıya imza atmıştır. Aynı zamanda devlet, ekonominin hızlı gelişimi ile sosyal adalet ilkesinin gözetilmesi arasında bir denge sağlamaya yönelik tedbirler almıştır [1].

Ekonomi-Bağımsızlık yıllarının ana göstergelerini düşünürsek, öncelikle kişi başına düşen gayri safi yurtiçi hasılaya dikkat etmeliyiz. Kişi başına düşen gayri safi yurtiçi hasıla, Ulusal İstatistik Bürosu'na göre 13 kat ve IMF'ye göre ise 28 kat artmıştır. Ekonominin dinamik büyümesi, ülke sakinlerinin reel gelirlerindeki artışa da katkıda bulunmuştur. Örneğin, resmi verilere göre, 1991'den beri Kazakistanlıların ortalama maaşı 17 kat, emekli maaşları ise 10 kat artmıştır.

Demografik göstergeler açısından da olumlu sonuçlar görülmektedir. Böylece, ortalama yaşam beklentisi 30 yılda 64'ten 72'ye yükselmiştir. Ayrıca 1991'den bu yana Kazakistan nüfusunun 16,7 milyondan 18,9 milyona yükseldiğini de belirtmek önemlidir.

İnsan sermayesi geliştirme alanında ise 30 yıllık bir sürede 3,2 milyondan fazla yüksek eğitimli personelin eğitimi, önemli bir başarı göstergesidir. Bugüne kadar yükseköğretim kurumlarından mezun olanların sayısı 176,4 bin kişi iken, 1991 yılında bu sayı 42,2 bin kişiydi [2].

Kazakistan'ın sosyo-ekonomik başarılarının uluslararası olarak tanınmasının nesnel bir göstergesi, ülkenin çeşitli sıralamalardaki yeridir. Örneğin, geçen yıl Kazakistan, insani gelişme endeksine göre dünyadaki ülkeler sıralamasında (sağlık ve uzun ömür, eğitime erişim ve iyi bir yaşam standardı olmak üzere üç kritere dayanan karmaşık bir gösterge) 189 ülke arasında 51. sırada yer aldı. 1990'da ise 66. Sırada bulunmaktaydı.

Şu anda, sosyal alanda kamu hizmetine ilişkin olarak, Kazakistan Cumhuriyeti'nin 2030 yılına kadar planlanmış olduğu Sosyal Kalkınma Kavramı ve "Enbek" devlet programı uygulanmaktadır. Bu çerçevede sosyal çevreye yönelik devlet desteği sistematik ve tutarlı bir şekilde yürütülmektedir.

Enbek programının uygulanması sonucunda geçen yıl 437 bin kişi çalışmıştır. Ayrıca Maliye Bakanlığı'na göre 2020 yılında devlet bütçe harcamalarının önemli bir bölümünün (yüzde yirmi altı) sosyal yardım ve sosyal güvenliğe ayrıldığı not edilebilir.

Sosyal politikanın etkinliği, koronavirüs enfeksiyonunun yayılmasına karşı mücadelede açıkça gösterilmiştir. Pandemi sırasında devlet kurumları, nüfusun istihdamını sağlamaya yönelik bir dizi acil önlem uygulamıştır. Örneğin, olağanüstü hal sırasında kazançlarını kaybeden işçiler, devletten sosyal yardım almışlardır.

Elba'nın girişimiyle, ülke vatandaşlarının yanı sıra pandemi sırasında aktif olarak koronavirüsle mücadele eden sağlık çalışanlarına geniş çaplı sosyal yardım ve destek sağlayan Birgemiz Vakfı kurulmuştur.

Genel olarak, ülkede son 30 yıllık bağımsızlık boyunca gerçekleştirilen başarılı sosyal modernizasyon, toplumun gerçek refahını artırmak için koşullar yaratmış ve işgücü piyasasının hızlı gelişimini sağlamıştır.

Devam eden pandemi bağlamında, nüfus için yüksek düzeyde sosyal koruma sağlanması ülkemiz için en önemli önceliklerden biri haline gelmiştir.

Bugün Cumhurbaşkanı Kassym-Jomart Tokayev, sosyal alanda devlet başkanı tarafından başlatılan devlet politikasını sürdürmektedir. Özellikle, Kazakistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'nın "Halkın birliği ve sistemsel reformlar ülkenin refahı için sağlam bir temeldir" mesajı da esas alınmaktadır. Bu nedenle, Kazakistan'ın bağımsızlık yıllarında, sosyal alandaki devlet politikası, yüksek sonuçlar veren ve Kazakistanlıların refahını ve iyi yaşam standardını güvenilir bir şekilde sağlayan sistematik ve tutarlı bir temelde oluşturulmuştur [2].

Toplumsal Cinsiyet Eşitliği

Cinsiyet eşitliğinin rolü, uluslararası toplum tarafından ülkelerin siyasi gündemindeki en önemli rol olarak kabul edilmektedir. Toplumsal cinsiyet eşitliği konusu, modern dünyadaki ilerlemeyi değerlendirmek için

etkili araçlar olan ana Kalkınma Endekslerine entegre edilmiştir (İnsani Gelişme Endeksi, Toplumsal Cinsiyet Gelişim Endeksi, Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi, SKH Cinsiyet Endeksi, Sosyal Kurumlar ve Toplumsal Cinsiyet Sorunları Endeksi, Cinsiyet Uçurumu, vb.). Bu, BM, OECD, WEF, Dünya Bankası vb. dahil olmak üzere toplumsal cinsiyet eşitliğinin önemini beyan eden yapıların durumuyla da kanıtlanmaktadır.

Bağımsızlık yıllarında Kazakistan, toplumsal cinsiyet politikasının uygulanmasında önemli ilerleme kaydetmiştir. Örneğin, temel uluslararası sözleşmeleri onaylamıştır; Kadınların Statüsüne İlişkin Pekin Eylem Platformu (1995), BM Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (1998), Kadınların Siyasi Hakları Sözleşmesi (2000), Evli Kadınların Vatandaşlığına İlişkin Sözleşme (2000), erkekler ve kadınlar için eşit ücrete ilişkin ILO Sözleşmesi (2000) ve diğerleri [3].

Kazakistan, cinsiyet politikasının uygulanmasında ve uluslararası kuruluşlarda bir dizi ülke ile yakın işbirliği içindedir: UNIFEM, AGİT, Uluslararası Göç Örgütü (IOM), USAID, British Council ve UNDP.

Ülkede toplumsal cinsiyet politikasının etkin bir şekilde uygulanması için kurumsal ve yasal bir çerçeve oluşturulmuştur. Kazakistan toplumunun tüm alanlarında devlet düzeyinde cinsiyet eşitliğini en üst düzeyde sağlamak için, Kazakistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'na bağlı Toplumsal Cinsiyet Politikası Enstitüsü, Ulusal Kadın, Aile ve Nüfus Politikası Komisyonu kurulmuştur.

Komisyonun bölgesel temsilcileri sahada çalışırken, parlamento, "Aile İçi Şiddetin Önlenmesine İlişkin Devlet Garantileri" ve "Kadın ve Erkekler için Eşit Hak ve Fırsat Eşitliğine İlişkin Devlet Garantileri" yasalarını uluslararası standartlara uygun olarak kabul etmiştir. Bu yasaların esas olarak, erkekler ve kadınlar için eşit haklar ve eşit fırsatlar sağlama alanında halkla ilişkileri düzenlemeyi ve devletin tüm alanlarında cinsiyet eşitliği koşullarını yaratmaya yönelik temel ilke ve normları tanımlamayı amaçlamaktadır.

Kadın sivil toplum kuruluşları, toplumsal cinsiyet eşitliği konularının ilerlemesinde önemli bir rol oynamıştır ve sayıları bağımsızlıktan bu yana önemli ölçüde artmıştır. Çoğu zaman bu, vatandaşların inisiyatiflerine yönelik devlet desteği önlemleri ve devletin kadınların çıkarlarını teşvik etme konusundaki çıkarlarından kaynaklanmaktadır.

Bugün Kazakistan'da toplumsal cinsiyet politikasının temel ilkeleri, öncelikleri ve hedeflerinin 2030 yılına kadar Aile Kavramı ve Toplumsal Cinsiyet Politikası tarafından belirlenmesi planlanmaktadır. 2019 yılında, bu politikanın uygulanmasının ilk aşaması tamamlanmıştır. Bu politikanın uygulanmasında, Kazakistan toplumunun cinsiyet eşitliği, dini ve kültürel özellikleri ve toplumun yerel ve uluslararası deneyimleri dikkate alınarak sistematik olarak ılerlenmektedir [4].

Kazakistan, gelişmiş ülkeler de dahil olmak üzere birçok ülkenin çok ilerisinde yüksek düzeyde kadın istihdamına sahiptir. ILO'nun tavsiyelerini takiben Kazakistan, kadınlara izin verilmeyen işlerin listesini güncellemek için adımlar atmıştır. Teknolojinin ve üretim süreçlerinin gelişimi ile kadın emeğinin yasak olduğu mesleklerin listesi giderek daralmaktadır. Böylece, 2018'de kadınlara izin verilmeyen meslek listesindeki meslekler, 287'den 187'ye düşürülmüştür.

Son yıllarda kadınların küçük ve orta ölçekli işletmelere (KOBİ) katılımı önemli ölçüde artmıştır. Kadınlar, kayıtlı aktif girişimcilerin %43,2'sini oluşturmaktadır. Kazakistan'da küçük, orta ve büyük şirketlerin liderlerinin yaklaşık %28'i kadındır. Her dört köylü ve tarım ailesinden biri (%23,1) bir kadın tarafından yönetilmektedir. Bu, 2011'den beri kaydedilen en yüksek rakamdır [5].

Kadın sivil toplum kuruluşları ağı hızla büyümektedir. Bugün yaklaşık 300 sivil toplum kuruluşu aktif olarak kadınların hak ve çıkarlarını korumaktadır. Kadınlar, sendikalarda ve STK'larda liderlik pozisyonlarının %32,4'ünü işgal etmektedir.

Kazakistan, karar alma düzeyinde kadınların siyasetteki rolüne özel önem göstermektedir. Kadınların mevcut Senato'ya katılımı %18,4'e ulaşmıştır. Birinci yasama meclisinde (1996-1999) %11,76 ve yedinci yasama meclisinde (2021-2021) %27,8 kadın olmak üzere, Temsilciler Meclisi'ndeki kadınların oranı giderek artmaktadır. BM'ye göre, "alt" meclislerdeki kadınların genel ortalama oranının %23,4 olduğu belirtilmelidir.

Kadınlar siyasi partiler sisteminde aktif olarak desteklenmektedir. Parti listelerinde kadınlara ve gençlere %30'luk bir kontenjanın getirilmesinden sonra, Devlet Başkanı, sandalye dağılımında bu kontenjanın dikkate alınmasına ilişkin bir hükmü kanuna sokmak için girişimde bulunmuştur.

Kazakistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı başkanlığındaki Ulusal Kadın, Aile ve Nüfus Politikası Komisyonu, OECD ülkelerinin en iyi uygulamalarına dayalı olarak cumhuriyet bütçesinde cinsiyet eşitliğinin güçlendirilmesi konusunu hükümetle tartışmaktadır. UNIFEM, Ulusal Komisyon ile birlikte "Kazakistan'da sosyal (cinsiyet) bütçeleme" projesini uygulamaktadır [6].

Toplumsal cinsiyet eşitliği eğitimi, toplumsal cinsiyet eşitliği politikasının uygulanmasında önemli bir rol oynamaktadır. Toplumun her alanında kadın erkek eşitliğinin sağlanmasının önemi konusunda kamuoyunun farkındalığını artırmak için ülkenin ana medyası, yazılı ve görsel medyası ve sosyal ağlar aracılığıyla aktif olarak bilinçlendirme çalışmaları yürütülmektedir. 2018 yılında cumhuriyet ve bölge medyasında aile değerlerinin ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin teşvik edilmesine ilişkin 3.100'den fazla bilgi ve analitik materyal yayınlanmıştır.

Kazakistan, özellikle kadınlara ve çocuklara yönelik işkence ve şiddete karşı sıfır tolerans politikasına sahiptir. Bu bağlamda, Eylül 2016'da BM İşkenceyi Önleme Alt Komitesi'nin ziyaretinden kaynaklanan tavsiyelerin çoğu ulusal mevzuatta uygulanmıştır. Kazakistan ayrıca bu konuda BM anlaşma organları ile aktif

olarak etkileşime girmeye devam etmektedir. 2019 yılında, BM Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Komitesi'nin 74. oturumunda, Kazakistan'ın bariz ilerlemesini kaydeden 5. ülke raporu sunulmuştur.

Ancak, devletin toplumsal cinsiyet eşitliği alanında aldığı önlemlere rağmen, ülkede toplumsal cinsiyet eşitliği politikasının uygulanması birtakım sınırlamalarla karşı karşıyadır. 2018 yılında kadın ücretleri erkek ücretlerinin %65,8'iydi. Kadınlar ücretsiz ev işlerine ve üreme sağlığı işlerine daha çok vakit ayırmaktadır. Örneğin, 2018'de kadınlar ev işlerine günde ortalama 17,7 saat harcarken, erkeklerin ise 5,9 saat harcadığı görülmektedir. Kadınların karar alma süreçlerine katılımını artırmak için ek çabalara da ihtiyaç vardır.

Ayrıca, yenilikçilik kapasitesi düzeyi, ulusal rekabet gücü ve hükümetin toplumun her alanında cinsiyet eşitliğini teşvik etme çabaları arasında güçlü bir ilişki vardır. Cinsiyet Farkı Endeksindeki değişiklikler, bir ülkenin Küresel Rekabet Edebilirlik Endeksi'ndeki konumunu etkileyebilir. Cinsiyet eşitliğinin bir ülkenin genel rekabet gücünü etkileyebileceğinin anlaşılması, dünya genelindeki ülkelerde cinsiyet eşitliği konusunda daha fazla ilerlemeye katkıda bulunmuştur. Bu, ülkeler cinsiyet eşitliğini ilerletmede daha aktif hale geldikçe, Kazakistan'ın WEF Cinsiyet Farkı Endeksi'ndeki puanı azalmaktadır. Bu anlamda, dünya çapındaki ülkelerin cinsiyet eşitliğini teşvik etme konusundaki artan kararlılığı, ülkedeki cinsiyet politikasının güçlendirilmesini gerektiren Kazakistan için yeni bir zorluktur. Cumhurbaşkanı Tokayev'in, seçimlerde parti listelerinde kadınlara ve gençlere yüzde 30 kota getirilmesi, tecavüz, pedofili ve kadınlara yönelik aile içi şiddete daha sert cezalar getirilmesi gibi kadınların çıkarlarını ve haklarını geliştirmeye yönelik girişimleri bulunmaktadır.

Kazakistan'ın cinsiyet politikası her zaman süreklilik ve denge ilkelerine dayanmıştır. Rekabetçiliğin kilit faktörlerinden biri olarak kamu ve devlet politikasında cinsiyet eşitliğinin güçlendirilmesi, ülkeye sürdürülebilir kalkınma garantisi verebilecektir.

Kaynakça

Devlet Başkanı Kassym-Jomart Tokayev'in 2 Eylül 2019 tarihli Kazakistan halkına mesajı "Yapıcı halkla diyalog Kazakistan'ın istikrar ve refahının temelidir"

Kazakistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanınının 6 Aralık 2016 tarih ve 384 sayılı Kararnamesi ile onaylanan 2030 yılına kadar aile ve cinsiyet politikası kavramı.

Kazakistan Cumhuriyeti Hükümetininin 6 Kasım 2019 tarih ve 831 sayılı Kararı ile onaylanan İnsan Hakları Evrensel Periyodik İncelemesi çerçevesinde Kazakistan Cumhuriyeti Üçüncü Periyodik Ulusal Raporu.

Kazakistan Cumhuriyeti'nin Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'nin uygulanmasına ilişkin Beşinci Periyodik Ulusal Raporu.

Kazakistan Cumhuriyeti'nin gönüllü ulusal incelemesi "Sürdürülebilir kalkınma alanında 2030 Gündeminin uygulanması hakkında".

2018 yılı için Kazakistan Cumhuriyeti'nde kamu hizmetinin durumuna ilişkin ulusal rapor.

Morgane Jourdain
PhD Doctor University of Leiden, Netherlands

WAYS TO USE VIDEO LECTURES IN THE EDUCATION SYSTEM

Summary. *Video lectures are an important content delivery tool in distance learning. The effective use of video lectures as a teaching tool is improved when instructors consider three elements: how to manage the cognitive load of video; how to maximize student engagement in videos; and how to promote active learning through video.*

Keywords: *video lectures, distance learning, active learning.*

Аннотация. *Видеолекции являются важным инструментом доставки контента в дистанционном обучении. Эффективное использование видеолекций в качестве обучающего инструмента улучшается, если инструкторы рассматривают три элемента: как управлять когнитивной нагрузкой видео; как максимально увеличить вовлеченность студентов в видео; и как продвигать активное обучение с помощью видео.*

Ключевые слова: *видеолекции, дистанционное обучение, активное обучение*

Аннотация. *Бейне дәрістер қашықтықтан оқытуда мазмұнға жетудің маңызды құралы болып табылады. Егер нұсқаушы үш элементті есептесе, бейне дәрістерді оқу құралы ретінде тиімді пайдалану анықталады: бейненің когнитивті жүктмесін қалай басқаруға болады; студенттердің бейнеге қатысуын қалай арттыруға болады; және бейне арқылы белсенді оқытуды қалай насихаттауға болады.*

Түйінді сөздер: *бейне дәрістер, қашықтықтан оқыту, белсенді оқыту.*

Video lectures are a convenient and comfortable way of presenting educational material to students. The use of video lectures in distance learning offers many benefits for the student and contributes to an effective learning. In addition, video is a trend and will continue for years to come, along with other resources such as the micro learning, storytelling and games [1].

General requirements for video lectures:

- the video lecture should contain the main goals of studying the discipline or topic, suitable educational material, examples, conclusions on the material presented, recommended literature;
- in the introductory part of the video lecture, the goal and objectives of studying the discipline (section or topic) are presented, interdisciplinary connections are indicated, an algorithm of actions for studying the discipline, section or topic is presented after watching the video lecture;
- in the video lecture, separate semantic elements are highlighted, parts that supplement the existing printed textbooks (within one topic, 3-5 questions can be distinguished);
- a video lecture can include various illustrative materials (images, diagrams, tables, graphs, etc.) [2].

To start recording a video lecture, you need to prepare a lecture material: develop a script for a lecture, i.e. determine its content and structure of the narrative; prepare a presentation for the lecture or prepared supporting materials (images, pictures, diagrams, tables, etc.).

After that, you need to prepare a workplace for recording: turn on a personal computer or laptop, connect a web camera and a microphone to it, check their performance, ensure the maximum possible silence in the room where the recording will be made, and also provide good lighting of the subject.

After recording video lectures, they must be published - made available to students. This can be done via email, by posting videos on an online board, on a YouTube channel, etc. However, here it is important to control the actions of students by watching video lectures and their independent study. Not all students watch the video lectures completely from start to finish, some just skip ahead and thus may skip an important part or key point. Subsequently, students only partially assimilate the educational material or do not assimilate it at all. The solution to this problem seems to be to make the video interactive, i.e. add tutorials to videos, organize a poll or discussion while watching, give an opportunity to leave a comment, etc.

Interactive video solves three problems at once:

- facilitates the assimilation of educational material, gives hints, comments during viewing, allows you to learn more (using additional links to web resources);

- makes it possible to activate the assimilation of the material and control it through surveys, assignments, discussions, tests;

- introduces an element of the game into the training, allowing the viewer to choose the plot himself when watching the video [3].

One of the tools suitable for this purpose is the Edpuzzle platform. Edpuzzle is a free online service that lets you create interactive tutorials using video snippets. You can use your own video (no more than 1 GB) or use existing videos from YouTube, Vimeo, TEDEd, KHANACADEMY and other databases. You can cut out unnecessary fragments from the video, add voice comments, links, explanations, study assignments, polls, and discussion questions to the video. Another distinctive feature of this service is that it is integrated with Google classroom.

The use of this service in education contributes to the involvement of students in the educational process, as well as to increase their motivation for learning. Students find Edpuzzle a useful tool because they can work with videos before class starts: they usually watch videos in advance; if necessary, they can review the video several times, take notes, highlight key points, answer questions or complete tasks during or after watching the video, etc. In other words, students are transformed from passive spectators to active ones.

Teachers create Edpuzzle classes and send students an access code or link to join. It should be noted that there is no limit on the number of members who can join the Edpuzzle class. Teachers can monitor students by tracking how many students watched the video, what percentage of the video they watched, when they watched, how much time each student spent watching the video, and what questions in the video the students answered correctly or incorrectly. These statistics are available in the Gradebook. You can view the overall report for the class as well as the individual report for each student. Any information from the Gradebook can be easily uploaded to Google Sheets.

References

Cynthia J. Brame. Effective Educational Videos: Principles and Guidelines for Maximizing Student Learning from Video Content // CBE-Life Sciences Education Vol. 15, No.4

Kruk B.I., Zhuravleva O.B. Video in distance learning // International Journal of Experimental Education. – 2013. – № 8 – P. 28-33 (in Russian).

Serov V.N. Basic concepts for creating video lectures for an electronic textbook // Collection of scientific papers «Distance educational technologies» – M.: TSU, 2004. – P. 240- 242 (in Russian).

Перленбетов М.А.
доктор псих. наук, профессор
президент РОО «Казахское психологическое общество»
Куандыкова Б.Ж.
докторант PhD, университет Туран
Давлетова А.А.
вице-президент РОО «Казахское психологическое общество»
ассоциированный профессор

ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ СИСТЕМА ДИФФЕРЕНЦИАЛЬНОЙ ДИАГНОСТИКИ АУТОДЕСТРУКТИВНЫХ СВОЙСТВ ЛИЧНОСТИ СТУДЕНТОВ ВУЗА

Возрастающие темпы роста негативных социально-психологических проблем в обществе, вызвавшие обеспокоенность Казахстанцев в целом (суицид, насилие в отношении детей и молодежи и т.д.) требуют всестороннего изучения причин их появления, разработки технологии диагностики и мер предупреждения. Индикатором социальной запущенности или благополучия является психоэмоциональное состояние личности, показывающее психологическую атмосферу в социуме.

Важно понять, что аутодеструктивное поведение среди молодежи сложнее, чем может показаться на первый взгляд. Период этого возраста в психологии характеризуется как кризисный период. Это момент перехода от детства во взрослую жизнь. У студента появляется новообразование - «чувство взрослости», а новых смыслов, ценностей взрослой жизни, форм взаимодействия во взрослом мире еще нет. Самоубийство чаще всего рассматривается как результат того, что крик о помощи не был услышан вовремя. Но, кроме того, это поступок, при помощи которого юноша или девушка пытается привлечь к себе внимание окружающих, особенно своих родителей[1].

Одним из главных факторов аутодеструктивного поведения среди молодежи выделяют **неблагоприятную семейную обстановку**. Разрушительность семейного уклада отмечена практически всеми современными учеными, исследовавшими проблему суицида. Ситуация длительного конфликта в семье или ситуации развода родителей. Молодому человеку нелегко выдерживать ситуацию, когда каждый из родителей «гнет свою линию». Утрата значимой привязанности, например, смерть мамы для ребенка становится нелегким испытанием (подобные ситуации наблюдались во время пандемии). В этой ситуации проявляется социальная и психологическая изолированность студента.

Отец и мать, по данным исследования специалистов РОО «Казахское психологическое общество» (2021г.), являются идеалом лишь у 21% «проблемных» студентов, в группе «нормальных» юношей и девушек этот показатель составляет 41% (для отца) и 56% (для матери). Наибольшим доверием у студентов пользуются мамы (77% всех опрошенных). Однако чем сильнее у студента выражен суицидальный синдром, тем реже он доверит свои тревоги даже матери, еще реже отцу (23%). Потеря доверительной связи с родителями - вот один из сильнейших стимуляторов суицидального синдрома у молодежи. Мысли о самоубийстве мучают студента тем чаще, чем меньше он доверяет своим родителям. Но болезненнее всего молодые люди воспринимают даже не конфликты с родителями, а их холодное безразличие к себе. Смертельный холод одиночества чувствуется в ответах 17% студентов, когда они говорят, что в тяжелые минуты своей жизни они не хотят (или не могут) обратиться за помощью ни к кому. Нет, стало быть, среди десятков окружающих людей родных, близких, приятелей и преподавателей ни одного человека, с кем он смог бы разделить свою большую боль, облегчить душу, получить лечебное сочувствие или полезный совет.

Закономерно, что у исследователей проблем суицида молодежи встает вопрос, кто чаще всего совершает суициды. Кто из студентов входит в группу риска? Кто подвергается риску? Хотя определить, какой тип людей суицидоопасен, невозможно, известно, что одни студенты подвергаются большому риску совершить самоубийство из-за специфических ситуаций, в которых они оказались, и специфических проблем, которые перед ними стоят. Вот кто находится в зоне повышенного суицидального риска:

- депрессивные студенты;
- студенты, злоупотребляющие алкоголем и наркотиками;
- молодые люди, которые либо совершали суицидальную попытку, либо были свидетелями того, как совершил суицид кто-то из членов семьи;
- одаренные студенты;
- беременные девушки;
- студенты, жертвы насилия.

Казахстане, за последние 6-7 лет, частота суицидов составила 30 случаев на 100 тысяч детей и молодежи. Средний показатель в мире 7 случаев на 100 тысяч. Это выводит нашу страну на одно из первых мест в списке стран, где детям молодежи наиболее свойственно суицидальное поведение.

Отмечая актуальность проблемы, президент и вице-президент РОО «Казахское психологическое общество» Перленбетов М.А. и Давлетова А.А. совместно с директором ОФ «Центр поддержки семьи «Жанұя» Есимбековой А.К. разработали *автоматизированную программу «Система диагностики психологического состояния личности «Ресурс»* зарегистрированную в Департаменте по правам интеллектуальной собственности (авторское свидетельство № 2174 от 28 сентября 2017г.).

Совместно с Комитетом по правам детей МОН РК с 2017 по сегодняшний день данную программу применяли в школах и колледжах г. Алматы, Сарыагашского района Туркестанской и Алматинской областей, всего протестировали более 165000 обучающихся. Данная система диагностики показала свою высокую эффективность в определении уровня социально-психологической запущенности или благополучия семьи[2].

Хотелось бы отметить, что автоматизированная программа позволяет одновременно охватить большое количество детей и составить **«Карту психологической напряженности»** в городском и Республиканском масштабе, что позволит своевременно запланировать и оказать социально-психологическую помощь не только студентам, но и их семьям.

Одной из целей составления «Системы диагностики психологического состояния личности «Ресурс» являлся подбор такого диагностического материала, который позволил бы оперативно, комплексно и объективно получить информацию о суицидальном поведении личности за 20-30 минут.

Назначение программы:

- Получение комплексной информации о психическом состоянии личности;
- Прогноз возможных различных негативных отклонений формирования психики;
- Выявление склонности к неадекватным поступкам и действиям;
- Раннее выявление различных форм семейного неблагополучия;
- Средство профилактики суицидального поведения;

Дифференцирование обучающихся по трем категориям – «норма», «зона скрытого риска», «зона повышенного риска».

Осуществление первичного сбора и последующей обработки информации для применения общих психологических коррекционных программ и индивидуальной работы со студентами в национальном масштабе);

Оказание психологической помощи студентам группы риска, предлагаемой специалистами РОО «Казахское психологическое общество»:

- ведение журнала учета лиц, обратившихся за психологической помощью;
- психологическая коррекция родительско-детских отношений, начиная с родителей;
- наличие программ индивидуального психолого-педагогического сопровождения молодежи из группы риска;
- наличие комплексных программ индивидуального сопровождения студентов, имеющих потенциальную возможность совершения суицида с указанием характера причин, мер по предотвращению и ликвидации конфликтных и критических ситуаций в социальном взаимодействии участников образовательного, воспитательного или реабилитационного процесса, а также предложений по устранению субъективных причин, способствующих реализации суицидальных намерений;
- количество и результативность проведения психологического консультирования и психокоррекционных бесед по переориентации жизненных целей, коррекции самооценки, развитию рефлексии и т.д.;
- снижение аутоагрессивных тенденций у детей и молодежи.

Оценкой общего состояния тестируемых молодых людей, на наш взгляд, должно быть ни в коем случае не сравнение с другими странами, где условия жизни, менталитет и другие составляющие однозначно отличаются от казахстанских, а сравнение с существующей статистикой. РОО «Казахское психологическое общество» имеет возможность профессионального оказания всего спектра услуг взамен – от проведения социологического исследования по определению психологического состояния детей и молодежи, выявления нуждающихся в помощи студентов, организации дополнительного обучения и консультаций педагогов-психологов до проведения необходимых мер психокоррекции и реабилитации.

Если нам удастся своевременно выявить и оказать помощь нуждающимся в ней студентам, статистика аутодеструктивного поведения, в том числе суицида в Казахстане существенно снизится, вот это и будет нашими победными показателями.

Список использованных источников

Насилие и его влияние на здоровье. Доклад о ситуации в мире./Под ред. Этьенна Г. Круга и др./ Пер. с англ. — М: Издательство «Весь Мир», 2013. — 376 с. ISBN 5С7777С0225С2.

2. Перленбетов М.А., Куандыкова Б., Есимбекова А.К., Давлетова А.А. Система мониторинга и психологической помощи несовершеннолетним. Комплексный подход. Вестник КазНУ. Серия психология и социология. ISSN 2617-7544, eISSN 2617-7552 Психология және социология сериясы. №1 (80). 2022 <https://bulletin-psyoc.kaznu.kz>

Сабирова Р.Ш.
*кандидат психологических наук, профессор,
заведующая кафедрой психологии
Карагандинского университета им. Е.А.Букетова
Умуркулова М.М.*
*докторант кафедры психологии
Карагандинского университета им. Е.А.Букетова*

ОСОБЕННОСТИ АКАДЕМИЧЕСКОГО СТРЕССА СТУДЕНТОВ ВУЗОВ

Стремление к самореализации является условием и показателем достижения личностной зрелости. Самореализация в сфере образования предполагает развитие и саморазвитие личности в результате усвоения теоретических знаний и практических умений и навыков, освоение социального опыта, овладение необходимыми для будущего профессионала компетенциями.

Одним из главнейших условий самореализации личности студента является создание безопасной образовательной среды в вузе, обеспечивающей сохранение физического и психологического благополучия, гармоничное личностное развитие субъектов образования. Однако на сегодняшний день существуют определенные препятствия, осложняющие процесс подготовки будущего специалиста, ведущие к неоправданным кадровым, материальным, временным и другим потерям. Одним из таких препятствий является академический стресс, оказывающий негативное влияние на эффективность педагогического процесса и личностное развитие его субъектов[1,2].

Исследования показывают, что стресс, связанный с учебой в вузе, носит выраженный характер и имеет специфическую динамику[3]. К примеру, изучение репертуара стрессоров повседневной жизни студентов 1-го курса Карагандинского университета им.Е.А.Букетова (n=119), показало, что для подавляющего большинства опрошенных самой стрессогенной сферой жизни является учебная деятельность (рисунок 1).

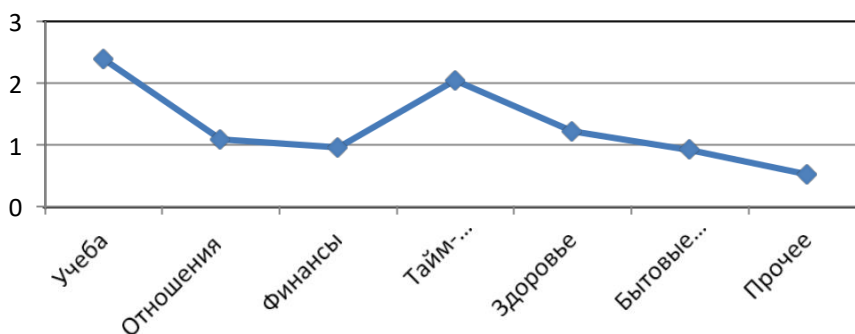

Рисунок 1 – Стрессонаполненность жизни студентов

Ретроспективный анализ событий, произошедших за последние полгода, привел студентов к выводу, что события, связанные с учебой в университете, вызвали у них наибольшие стрессовые переживания. В частности, самыми напряженными моментами для студентов оказались поступление в университет (3,32 балла), страх перед предстоящей экзаменационной сессией (3,23 балла) и негативный опыт сдачи экзаменов (2,86 баллов). Кроме того, стресс усугублялся негативными переживаниями по поводу значительного количества дел, требующих одновременного выполнения, ощущением нехватки времени на отдых и проведение досуга(2,56 баллов).

Анализ динамики развития стресса студентов различных курсов выявил не только неравномерность выраженности уровня стресса в различные годы обучения, но и различия в этиологии и симптоматике академического стресса.

Обнаружено, что наибольший уровень негативных психологических состояний наблюдается на первом и последнем курсах. На первом году обучения стресс связан с необходимостью адаптации к новым социальным условиям, академическим требованиям, иному распорядку дня, необходимостью самостоятельного проживания и организации быта и т.д.

Второй и третий курсы находятся в более выигрышном положении. Выпускные экзамены еще не приобрели свою актуальность, студенты успели адаптироваться к ритму студенческой жизни, сориентировались в требованиях преподавателей, сумели выстроить новые социальные связи. Однако именно к этому периоду относится некоторое снижение уровня учебной мотивации, когда студенты

испытывают нежелание учиться, сталкиваются с разочарованием в выбранной специальности, а изучаемые предметы кажутся скучными и бесполезными (рисунок 2).

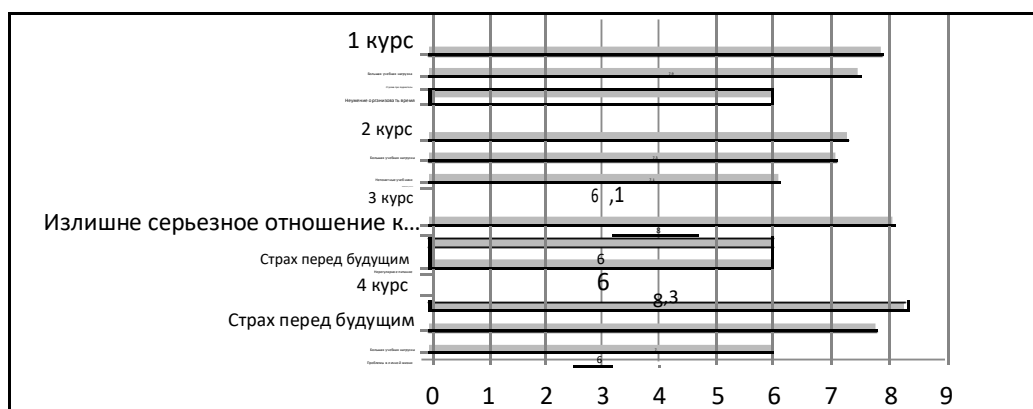

Рисунок 2 – Доминирующие стрессоры в различные годы обучения

Нарастание стрессовой симптоматики на четвертом курсе связано со сдачей государственных экзаменов и защитой дипломных работ. Кроме того, выпускной курс является кризисным этапом онтогенеза, поскольку связан с принятием решений относительно дальнейшего профессионального развития, изменением семейного статуса, необходимостью принимать взвешенные решения относительно собственного будущего.

Не вызывает сомнения тот факт, что проблема стресса является важной и актуальной задачей современного образования, требующей тщательного теоретического осмысления и эмпирического изучения[4]. Эту задачу можно решить посредством оказания адресной психолого-педагогической помощи студентам, которая заключается в наращивании ресурсов совладания, в выработке осознанного отношения к стрессу и его преодолению, в обучении студентов эффективным стилям копинг-поведения. Подобная поддержка приведет не только к снятию симптомов стресса, но и к духовному развитию, к формированию адекватных учебных ценностей, к полноценной самореализации личностного и учебного потенциала студента.

Список литературы:

- Dwyer A.L., Cummings A.L. Stress, self-efficacy, social support, and coping strategies in university students // Canadian Journal of Counseling and Psychotherapy. – 2001. – Vol. 35, Issue 3. – P. 208-220.
- Артюхова Т.Ю. Психологическое здоровье участников образовательного процесса как основа психологической безопасности // Человеческий фактор: проблемы психологии и эргономики. – 2006. – № 2. – С. 26-29.
- Sabirova R.Sh., Umurkulova M.M., Ben C.H. Kuo. Academic stress at different years of study // Вестник Карагандинского университета. Серия «Педагогика». – 2020. – № 4 (100). – С. 71-78.
- Баранов М.В., Холуева К.А. Стрессовые ситуации студентов в процессе обучения // Международный журнал экспериментального образования. – 2014. – № 6. – С. 74-75.

Сарсенбаева Л.О.
кандидат психологических наук,
профессор АФ СПбГУП

ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ ЛИЧНОСТИ В ПОЛИКУЛЬТУРНОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЕ ВУЗА

Глобальные процессы, происходящие во всех сферах жизнедеятельности человечества, отражаются и в сфере образования, что проявляется в масштабных международных образовательных проектах. Создание условий для мобильности и обучения в зарубежных вузах привело к массивным потокам мобильных студентов. Тенденциями современного мира становятся поликультурное образование, интеграция и открытость образовательного пространства.

На современном этапе в качестве теоретической основы поликультурного образования выступают научные подходы J.A. Banks, M.J. Bennet, J.W. Berry, K. Cushner, E. M. Duarte, G. Gay, R. Ghosh, D.M. Gollnik, C.A. Grant, G. Ladson-Billings, L. Lippmann, J. Lynch, G. Lussier, D. Matsumoto, S.

Nieto, P.G. Ramsey, V. Seeberg, E. Sherwood, D. Shoem, B.H. Suzuki, H.C. Triandis и др. Учеными применяются близкие по смыслу термины, отражающие подходы к образованию в поликультурной среде:

мультиэтническое образование (J.A.Banks, 1995);
мультикультурное образование (G. Lussier, 1996);
образовательный мультикультурализм (М. Уолцер, 2000);
школа диалога культур (В.С. Библер, 1975);
поликультурное образование (В.В. Макаев, 1999; И.С. Бессарабова, 2007);
поликультурализм в образовании (Г.М. Коджаспирова, 2001);
многокультурное образование (Г.Д. Дмитриев, 1999);
культурный плюрализм в образовании (Ш.М. Мухтарова, 2019)

Одним из факторов привлекательности Казахстана для иностранных студентов является поликультурность и поликультурное образование, обеспеченное государственной национально-языковой образовательной политикой. В казахстанской педагогике и психологии различные аспекты этнокультурного и поликультурного образования развиваются в исследованиях М.А. Абсатовой, О.К. Аймагамбетовой, Р. Башарулы, А.А. Бейсенбаевой, С.К. Бердибаевой, Ш.С. Демисеновой, С.М. Джакупова, М.Е. Ержанова, К.К. Жампеисовой, К.Б. Жарыкбаева, Г.Б. Исабековой, Г.А. Кабжановой, З.Б. Кабылбекова, С.К. Калиева, Г.М. Касымовой, К.Ж. Кожахметовой, А.Н. Кошербаевой, З.Б. Мадалиевой, М.М. Мукамбаевой, Ш.М. Мухтаровой, Н.А. Надьрмагамбетовой, Ж.И. Намазбаевой, Ж. Наурызбай, Г.К. Тлеужановой, Б.Э. Тлеулова, А.А. Толегеновой, С.А. Узакбаевой Г.Т. Хайруллина, Н.Н. Хан, Н.Д. Хмель, М.С. Юнусовой М.С. др.

Исследование личности проводится в русле изучения ее свойств: направленности, установок, способностей, характера. К числу важнейших относятся работы, направленные на прояснение причинно-следственной зависимости внешнего и внутреннего проявления Я-концепции на основе целостности сознания, мотивационно-потребностной и эмоциональной сфер личности. В этой парадигме детерминантами развития и поведения человека являются внутренние условия (свойства), что указывает на самодетерминацию личности. В условиях поликультурной среды в качестве детерминанты профессионального становления мы рассматриваем коммуникативно успешную личность.

психолого-педагогической науке показана роль коммуникативных умений:

в процессе присвоения социального опыта и развития высших психических функций (Л.С. Выготский);

в установлении социальных контактов, в опосредовании совместной деятельности людей (Б.Д. Парыгин, А.А. Леонтьев);

в плане личностного и профессионального становления (К.А. Абульханова – Славская, А.А. Бодалев, А.В. Брушлинский, Л.С. Выготский, А.Н. Леонтьев, С.Л. Рубинштейн и др.).

Анализ литературы показал разнообразие терминологических подходов к исследуемой проблеме: применяются такие определения как «коммуникативные умения», «коммуникативные навыки», «коммуникативная компетентность», «компетентность в общении», «коммуникативная успешность», «общительность», «коммуникативная креативность» и т.п.

На основе анализа различных подходов мы под коммуникативными умениями понимаем комплекс осознанных коммуникативных действий и свойств личности, основанных на теоретической и практической подготовке, позволяющих правильно выстраивать свое поведение, понимать психологические особенности партнеров по общению в поликультурной образовательной среде вуза.

Важным аспектом изучения коммуникативных умений является определение их структуры и видов. Авторы в состав коммуникативных умений включают:

информационно-коммуникативные, регуляционно-коммуникативные, аффективно-коммуникативные умения (А.А. Леонтьев);

лингвистический, экстралингвистический, рефлексивный компоненты (В.В. Сараева);

умение ориентироваться в партнерах по общению; умение адекватно воспринимать людей; умение правильно разбираться в конкретных ситуациях общения; умение сотрудничать в различных форматах деятельности (А.В. Мудрик);

слушание и понимание смысла информации; понимание собеседника; сопереживание и сочувствование собеседнику; адекватное оценивание себя и других; принятие чужого мнения; решение конфликтов; взаимодействие с членами коллектива (Г.Ш. Якупова);

планирование сотрудничества; постановка вопросов; разрешение конфликтов; управление поведением партнера; построение речевого высказывания в устной и письменной речи (С.В. Журавлева).

В структуру комплекса коммуникативных умений студентов мы включили общительность;

межнациональную толерантность; эмпатические способности; умение разбираться в ситуациях общения; умения межличностного восприятия.

Анализ исследований показал, что переживания студентами трудностей является естественным на

начальном этапе обучения, что связано с адаптацией к новой культуре и требованиям образовательного процесса. Ведущим фактором академической и личностной успешности является уровень сформированности коммуникативных умений – принятия традиций и норм поведения, умение взаимодействовать на межкультурном уровне, восприятие партнеров по общению и др. Также значимы такие личностные качества и свойства, как мотивация успеха, дружелюбие, толерантность, эмпатия, ценностные ориентации. Психолого-педагогическими условиями развития коммуникативных умений являются: психологическое сопровождение иностранных студентов, участие в социальной и культурной жизни группы, адекватное комплектование групп, применение эффективных образовательных технологий и др.

Надирбекова А.О.
кандидат психологических наук
ст. препод. кафедры «Общей и прикладной психологии»
НАО КазНПУ им.Абая

СОВРЕМЕННЫЕ ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ И ПРИКЛАДНЫЕ ПРОБЛЕМЫ МЕДИЦИНСКОЙ ПСИХОЛОГИИ И НЕКОТОРЫЕ ПУТИ ИХ РЕШЕНИЯ

Введение. Медицинская психология в настоящий момент является важной составляющей системы здравоохранения Казахстана. Согласно Приказаи.о. Министра здравоохранения Республики Казахстан от 30 октября 2009 года все поликлиники были оснащены кабинетами психолога. Их целью является обеспечение прикрепленного населения социальной помощью. Психолог не является медицинским специалистом, но имеет необходимые компетенции для оказания социально-психологических услуг населению. Использование знаний о психике позволяет медицинским психологам поддерживать психологическое благополучие населения, оказывать поддержку и консультировать их в сложных жизненных ситуациях.

Цель доклада: проанализировать теоретические и прикладные проблемы медицинской психологии и некоторые пути их решения.

Основная часть. Изменение социальных условий жизни, интенсификация информационной среды создают угрозы здоровью и благополучию населения. Снижаются социальная адаптированность, личностный потенциал, жизнестойкость людей. Нерешенные накопленные психологические проблемы приводят к росту психосоматических заболеваний наряду с психическими расстройствами, лечение которых представляет собой сложный длительный процесс; эффективность его зависит не только от грамотной медикаментозной, но и от психологической и немедикаментозной психотерапевтической помощи. В связи с этим в современном обществе отмечается рост потребности в получении медико-психологической помощи. Практика медицинской психологии требует от специалиста качественной методологической подготовки как в области интерпретации конкретных проблем, так и в поиске адекватных методов их решения. Кроме того, отмечается необходимость формирования профессионального мышления и «здорового», ответственного сомнения в своих возможностях и накопленных технологиях.

в медицинских организациях психолог осуществляет деятельность по повышению эффективности работы медицинского персонала. Систематические тренинги, направленные на снижение уровня профессионального стресса, развитие здоровой коммуникации между сотрудниками медицинской организации и пациентами, участие в разрешении конфликтных ситуациях в качестве модератора – это все лишь часть деятельности психолога в медицинской организации.

Особое внимание привлекает проблема цифровизации в жизни современного человека. В настоящий момент множество исследований посвящены теме развития цифровой зависимости и нарушениям психического благополучия ввиду неконтролируемого пользования средствами цифровой коммуникации.

Заключение. В настоящий момент медицинская психология находится в процессе своего развития, как актуальная прикладная наука в Казахстане.

Проблема подготовки профессиональных кадров необходимо разрешать введением специальных образовательных программ для психологов и курсах повышения квалификации.

Недостаток сведений об определенных культурных феноменах и их влияния на психическое здоровье личности может быть устранен за счет организации специализированных фондов, финансирующих подобные исследования на крупных группах респондентов. Получение подобного рода данных позволит не только дополнить существующие знания медицинской психологии, но и изменить мнение людей относительно психологов на более лояльное.

Бекмуратова Г.Т.
кандидат психологических наук,
ассоциированный профессор (доцент) кафедры
Общей и прикладной психологии КазНПУ им.Абая

ОСОБЕННОСТИ ЛИЧНОСТИ ДЕТЕЙ С НАРУШЕНИЯМИ ПОВЕДЕНИЯ

настоящее время высветились особые проблемы, связанные с формированием самосознания подрастающего поколения. Особое место среди современных школьников занимают подростки с различными нарушениями в поведении. Известно, что в личности этой категории лиц происходят изменения когнитивных и эмоциональных компонентов их самооценки, а также в уровне притязаний. Это глубокое своеобразие их личности вызывает большие проблемы в общении, в социализации и отношении к различным видам деятельности, а также выражается в различных формах отклоняющегося поведения.

Исследованию личности подростков, в том числе с различными особенностями в развитии и поведении посвящены работы казахстанских ученых-психологов Ж.И. Намазбаевой, С.Ж. Омирбековой, Л.С. Филиппчук, Л.О. Сарсенбаевой, Т.М. Шалгимбаева и др. В них раскрываются особенности самооценки, уровня притязаний, эмоционального развития, направленности личности, межличностных отношений. Под руководством д. психол. н. С.М. Джакупова Т.М. Шалгимбаевым проведено исследование динамики личностных свойств, половозрастных особенностей и взаимосвязи структур личностно-поведенческих свойств и межличностных отношений подростков делинквентов (2004). Однако до настоящего времени в Казахстане не проводилось специальных исследований по изучению самооценки и уровня притязаний как составляющих самосознания подростков с нарушениями поведения.

Следует отметить что специфическими особенностями отклоняющегося поведения личности являются следующие:

Отклоняющееся поведение личности – это поведение, которое не соответствует общепринятым или официально установленным нормам. То есть, это действия, не соответствующие законам, правилам, традициям и социальным установкам. Следовательно, нарушение поведения можно характеризовать как нарушение не любых, а лишь наиболее важных для данного общества в данное время социальных норм.

Нарушение поведения и личность его проявляющая, вызывают негативную оценку со стороны других людей. Негативная оценка может иметь форму общественного осуждения или социальных санкций, в том числе уголовного наказания. Прежде всего, санкции выполняют функцию предотвращения нежелательного поведения. Но, с другой стороны, они могут приводить к такому негативному явлению, как стигматизация личности – навешивание на неё ярлыка. Особенностью отклоняющегося поведения является то, что оно наносит реальный ущерб самой личности или окружающим людям. Это может быть дестабилизация существующего порядка, причинение морального материального ущерба, физическое насилие и причинение боли, ухудшение поведения зачастую является разрушительным: в зависимости от формы деструктивным или аутодеструктивным.

Рассматриваемое поведение преимущественно можно охарактеризовать как стойко повторяющееся (множественно или длительно).

Особенностью отклоняющегося поведения является то, что оно рассматривается в пределах медицинской нормы. Оно не должно отождествляться с психическим заболеванием или патологическим состоянием, хотя и может сочетаться с последним.

Особенностью нарушения поведения является то, что оно сопровождается различными проявлениями социальной дезадаптации. Состояние дезадаптации, в свою очередь, может быть самостоятельной причиной отклоняющегося поведения личности.

В качестве последнего признака нарушения поведения можно отметить его выраженное индивидуальное и его возрастно-половое своеобразие. Одни и те же виды девиантного поведения по-разному проявляются у различных людей в разном возрасте.

Индивидуальные различия людей затрагивают мотивы поведения, формы проявления, динамику, частоту и степень выраженности. Другая важная индивидуальная особенность касается того, как человек переживает отклоняющееся поведение – как нежелательное чуждое для себя, как временно удовлетворяющее или как обычное и привлекательное. Научному изучению данных аспектов отклоняющегося поведения и направлены наши дальнейшие исследования.

Бастаубаева А. Ж.
PhD доктор, Шетелдік Корейлерді Зерттеу Институты
Оңтүстік Корея, Сеул
Нозайбаева Ж. А.
пед.ғыл.кандидаты
Каспий Университетінің қауымдас. профессоры
Акимқожаева Ш.К.
пед.ғыл.магистрі, Каспий Университеті

ЕУРАЗИЯ КЕҢІСТІГІНДЕГІ ҚАЗАҚ ТІЛІ МЕН КОРЕЙ ТІЛІНІҢ БАЙЛАНЫСЫ

Аңдатпа. Мақала түркі тілдері жүйесіндегі қазақ тілінің тарихи орнын анықтауға бағытталған. Түркі тілдерінің тарихи глоттохронологиялық және тарихи-генеалогиялық классификацияларындағы қазақ тілінің орны жайлы көзқарастар сараланады. Қазақ тілінің және кәріс тілінің қалыптасу, даму жолы қазіргі қыпшақ тобы тілдерінің тарихымен, этникалық үдерістермен бірлікте қарастырылады. Қазіргі қазақ халқының этникалық негізін құрайтын ежелгі түркі тайпаларының ауызша тілі, көне түркі, орта түркі жазба ескерткіштерінің тілі қазақ тілінің тарихи арналары ретінде айқындалады.

Кілт сөздер: қазақ тілі, кәріс тілі, еуразия тілдері.

Аннотация. Статья направлена на определение исторического места казахского языка в системе тюркских языков. Анализируются подходы к месту казахского языка в исторической глоттохронологической и историко-генеалогической классификациях тюркских языков. Путь становления, развития казахского и корейского языков рассматривается в единстве с историей языков современной кыпчакской группы, этническими процессами. Устный язык древнетюркских племен, язык древнетюркских, среднетюркских письменных памятников, составляющих этническую основу современного казахского народа, определяется как исторические каналы казахского языка.

Ключевые слова: казахский язык, корейский язык, языки Евразии.

Abstract. The article aims to determine the historical place of the Kazakh language in the system of Turkic languages. Opinions about the position of the Kazakh language in the historical glottochronological and historical-genealogical classifications of Turkic languages are differentiated. The way of formation and development of the Kazakh language and the Korean language is considered together with the history of the modern Kipchak languages and ethnic processes. The oral language of the ancient Turkic tribes that make up the ethnic basis of the modern Kazakh people, the language of Old Turkic, Middle Turkic written monuments are defined as the historical channels of the Kazakh language.

Key words: Kazakh language, Korean language, Eurasian languages, Turkic languages.

Тіл – этнос тарихы жайлы ақпараттар қоры, халықтың сан ғасырлық тәжірибесін жинақтап, келер ұрпаққа жеткізуші танымдық, рухани-мәдени және әлеуметтік феномен. Түркі халықтары тілінің қалыптасуы да жалпы адамзат тілі тарихының құрамдас бөлігі болғандықтан, жалпы тіл онтогенезі жөнінде қалыптасқан бағыттар мен ағымдардың методологиялық негіздерін, зерттеу нәтижелері мен тұжырымдарын саралай отырып, тілдің құрылымдық, мазмұндық ерекшеліктерін айқындайтын тілдік деректер негізінде ғана шамалауға болатын күрделі мәселе.

Әлемнің негізгі тілдік топтарының арасында түркі тілдері тобының да өзіндік орны бар. Оның географиясы батыс Қытай мен Сібірден оңтүстік-шығыс Еуропаға дейін созылып жатқан территорияны қамтиды. Жеке-жеке тарихи дәуірлерде оның таралу ареалы бұдан да кеңірек болған[17].

Дүние жүзі тілдерінің ішіндегі ірі тілдер шоғырының бірі — Алтай тілдері макрошоғыры. Бұл шоғыр шығу тегінің бірлігіне, туыстығына қарай түркі тілдерін, моңғол, тұңғыс-маньчжур тілдерін, сондай-ақ, аталған тілдерден алшақтап, тұйықталған корей және жапон тілдерін қамтиды: түркі тілдері — Қыыр Шығыстан Жер Орта тілі мен Үнді мұхитына дейінгі кең-байтақ өлкеде тұрып жатқан 40-тан астам туыс халықтардың тілі. Бұл тілдерде қазіргі таңда 160 млн-ға жуық адам сөйлейді. Олар лексика, грамматика, фонетика құрылымы жағынан бір-біріне өте жақын. Тек чуваш, саха (якут) тілдері ғана басқа туыс тілдерден оқшаулау тұр. Көрнекті түркітанушы Н.А. Баскаков[1] түркі тілдерінің даму тарихын мынандай кезеңдерге бөледі:

Алтай дәуірі;

Ғұн дәуірі;

Көне түркі дәуірі (5 - 6 ғасырлар);

Орта түркі дәуірі немесе негізгі түркі тайпаларының дамуы мен қалыптасу дәуірі;

Жаңа түркі дәуірі немесе түркі халықтарының қалыптасуы мен даму дәуірі (16 - 19 ғасырлар);

Ең жаңа дәуір (20 ғасыр) немесе түркі тілдерінің Қазан төңкерісіне дейінгі және одан кейінгі даму дәуірі. Түркітану ғылымында Баскаков жасаған түркі тілдерінің төмендегідей жіктелім үлгісі орныққан.

Батыс сұн тілдері:

I. Бұлғар тобы (солтүстік-батыс тобы). Чуваш тілі жатады; **Кесте-1. II. Оғыз тобы (оңтүстік-батыс тобы) [2].** Осы екі топтың араласуынан үш тармаққа бөлінген түркі тілдері таратылады:

<i>1)Оғыз-Бұлғар тармағы</i>	<i>2)Оғыз-Салжұқ тармағы</i>	<i>3)Оғыз-Түрікмен тармағы</i>
------------------------------	------------------------------	--------------------------------

а) Гагауз тілі	а) Әзірбайжан тілі	а) Түрікмен тілі
ә) Балқан Түркілерінің Диалектілері	ә) Түрік тілі	ә) Трухмен тілі

Кесте-2. III. Қыпшақ тобы (солтүстік-шығыс тобы):

<i>1)Қыпшақ-бұлғар тармағы</i>	<i>2)Қыпшақ-половец тармағы</i>	<i>3)Қыпшақ-ноғай тармағы</i>
--------------------------------	---------------------------------	-------------------------------

а) Татар тілі	ә) Құмық тілі	а) Қарайым тілі
ә) Башқұрт тілі	б) Қырым татары тілі	ә) Ноғай тілі
	в) Урум тілі	б) Қарақалпақ тілі
		в) Қазақ тілі

Кесте-3. IV. Қарлұқ Тобы (оңтүстік-шығыс тобы) :

а) Өзбек тілі	ә) Ұйғыр тілі

Шығыс сұн тілдері:

Кесте-4. I. Ұйғыр-Оғыз тобы (солт. тобы):

<i>1)Ұйғыр-тукуй тармағы</i>	<i>2) Якут тармағы</i>
------------------------------	------------------------

а) Тыва тілі	а) Хакас тілі
ә) Тофа (қарағас) тілі	ә) Қамасин тілі
	б) Шор тілі
	в) Чулым тілі
	г) Сары ұйғыр тілі

Кесте-5. II. Қырғыз-қыпшақ тобы (оңтүстік тобы) :

а) Қырғыз тілі	ә) Алтай тілі (қазіргі Түркі тілдері)

Кесте-6. III. Алтай тілдеріне:

а) Түркі	б) Түңғыс	г) Корей
ә) Монғол	в) Манжұр	ғ) Жапон

Ежелгі алтай (дүние жүзі) тілдерінің шығу тарихы

Қырыққа жақын жазба тілі бар түркі тілдері алтай тілдері тобына жатады. Б.з.д. IV-III мыңжылдықтарда Алтай аймағында өмір сүрген әртүрлі және бір текті этностардың ұзақ уақытқа созылған интеграциясы нәтижесінде олардың этносаяси конфедерациясы қалыптасып, Алтай тілдері ішінде белгілі бір тармақталу жүзеге асқан. Ал б.з.д. III мыңжылдықтан бастап, Алтай метатіл жүйесінің

даму процесінде көне түркі тілі пайда болған. Көне түркі тілінің негізінде одан кейінгі тармақталу процесерінің нәтижесі ретінде түркі тілдері тілдік семьясы қалыптасқан болатын. Лингвистикалық түркологияда алтай тілдік семьясының туыстастығы ғылыми пікірталастарға себеп болса да, оның бір бұтағы ретінде түркі тілдерінің тек бір ғана түбірден тарайтындығы ешқандай тартыс тудырмайды. Алпыс бес жыл бойы - 680-745 жылдар арасында Көктүрік империясының ең жоғары гүлдену дәуірінде дәл осы түркілердің өзінің төл әліпбиімен (руна жазуы) жазылған, көне түркі тілінің алғашқы ең үлкен жазба ескерткіштері болып саналатын Орхон-Енисей тас жазба ескерткіштері түркі тілдерінің бір түбірден пайда болғанын, үнемі қарым-қатынаста болған халықтардың тілдерінен тек ғана кейбір сөздерді алғанын нақты растайды [6]. Бұл ескерткіштердің тілі - көне түркі тілі мен оның дамыған формасы болып саналатын қазіргі түркі тілдері арасында айтарлықтай айырмашылықтар байқалмайды. Арада он үш ғасыр өткеніне қарамастан, соншалықты өзгеріске ұшырамағаны Орхон-Енисей жазба ескерткіштерінің көне түркі тілінің тілдік феномен ретінде өте ерте, ежелгі дәуірлерден бастап қалыптасып, тұрақтала бастағанын көрсетеді. Түркологтар Орхон-Енисей жазба ескерткіштерінің керемет әліпбиіне, дамыған фонетикалық және грамматикалық құрылысына, күрделі лексикалық құрамына қарап, түркі тілдес халықтар Еуразияда этносаия және этнолингвистикалық процесстердің үйлесімін қамтамасыз етіп, екі тенденцияны да сәтті дамытқан деген пікірде [7]. Сонымен қатар олар әртүрлі жүйедегі тілдермен байланысқа түскен сайын сан рет салаланып, тармақталып, интеграция сатыларынан өткен, тарихи-лингвистикалық дамудың диалектикалық заңдылығына сәйкес генетикалық байланыс әлеуеті мен күшті дихотомия әлеуеті бар жүйелі тіл семьясын тудырушылар болған. Т.Страленберг, Р.Раск, М.Миллер, В.Шот, М.Кастрен, В. Котвич, Г.Немет, Л.Лигети, К.Менгес, Й.Бенцинг, О.Прицак, Г.Рамстедт, М.Рясанен, В.Владимирцев, В.В.Радлов, С.Е.Малов[8], Н.А.Баскаков[1], О.Н.Туна, А.Б.Эрджиласун, А.Акар, О.Куртулуш, Ш.Х.Акалын, М.Өлмес, Ф.Зейналов, Н.Жаферов, Н.Худиев, Й.Дарбаа секілді зерттеушілер түркі тілдерінің ең ежелгі дәуірлерден заманымызға дейінгі даму тарихын әртүрлі бағыттарда зерттеді.

Ортағасырлық түркі дәуірінде (X-XV ғасырлар), яғни шамамен 500 жыл ішінде қазіргі түркі тілдері - жиырма тәуелсіз түркі тілі мен олардың көптеген диалектілері қалыптасқан. Түрк тілдерінің әлем тілдері арасындағы орнын айқындау үшін алдымен морфологиялық және генеологиялық өлшем-шарттар (критерийлер) негізінде оларға тән ерекшеліктерді сипаттау керек.

Қазіргі таңда Алтай мета тіл жүйесіне түркі, моңғол, тұңғыс, корей, жапон, айну тілдері кіреді. Түркі тілдерінің тарихи даму сатылары әлемдік тіл білімінде де, түркі тілдес елдерде де кең көлемде зерттелген.

Қазақ тілі мен Корей тілінің байланысы

а) Корей тілін зерттеушілердің теориялық тұжырымдамалары

Алғаш рет корей тілі атақты фин лингвисті Г.И. Рамстедттің бастауымен Алтай тіл тобына қосылды. Ол «Корей тілінің этимологиясын үйрену» атты еңбегінде алтай тілімен корей тілін салыстыра отырып, этнимологияны қарастырды [13].

Корей тілін алтай тілдерімен бір топқа енгізуді фонемалармен және грамматикалық морфелармен зерттеулер жүргізіліп, онда ғалым бірнеше сәйкестікті анықтай алды және корей тілін Алтай отбасының барлық үш тармағы бар генеологиялық байланыстың салыстырмалы түрде күшті екенін дәлелдеді.

Рамстедт ежелгі Алтай тілін, яғни протоалтай немесе жалпы Алтай тілін саралауға дейін бұрыннан бар, Хынанренг жотасының маңайында шоғырланды деп болжаған. Моңғол тілін сол уақытта солтүстік-батыс, түркі тілі-оңтүстік- батыс, ал тұңғыс тілі - солтүстік-шығыс болды. Рамстедт ұсынған осы отбасы тілдерінің схемалық орналасуы келесідей.

Source: Tenishev E. R. O naddialektnom kharaktere yazyka turkskikh runicheskikh pamiyatnikov //Turcologica. K semidesyatiletu akademika A.N.Kononova. – L.: Nauka, 1976.

Осылайша, Рамстедттің бағыты, ежелгі Алтай тілінің барлық төрт тармағы бір-бірінен бір уақытта бөлініп шықты. Осы тармақтардың жақындығы мен қашықтығының қарым-қатынасын келесідей

анықтауға болады. Төмендегі суретте тілдер сызықтармен тікелей қосылып бір-біріне жақын болып саналады. Бұдан кейін корей тілі моңғол тілімен салыстырғанда тұнғыс және түркі тілдеріне жақын.

Сурет-2. Алтай тілдерінің генеалогиялық байланысы

Source: Tenishev E. R. O naddialektnom kharaktere yazyka turkskikh runicheskikh pamiyatnikov //Turcologica. K semidesyatiletu akademika A.N.Kononova. – L.: Nauka, 1976.

Кейін, корей тілі мен Алтай тілі арасында генеалогиялық байланыс орнатқан Н. Поппер төрт немесе бес тармақ бір мезгілде емес, бірнеше кезеңде сараланды деп болжады. Яғни, ежелгі алтай тілінен ең бірінші болып корей тілі, содан кейін түркі тілі бөлініп, соңғы кезекте моңғол және тұнғыс тілі бөлінді. Нәтижесінде корей тілі мен басқа да алтай тілдері арасындағы байланыс бірнеше алыс болып көрінуі мүмкін. Егер бұл байланысты кесте түрінде ұсынсаңыз, ол келесі түрде болады. Сондай-ақ, лингвист Чуваш тілін жеке тілдік тармаққа бөлу сияқты тармаққа назар аудару керек деп атап өткен [18].

Корей тілі жүйесінің тақырыбын Рамстедт және Поппер елдерінің ғалымдары жария етті. Кейінірек профессор И Ги Мун олардың еңбектерін жан-жақты талдады, нәтижесінде корей тілі Алтай тілдік отбасының «жоталарының бірі» болып табылатыны туралы айтылды.

Таблица-7. Алтай тілдерінің жіктемесі

Source: Ranstedt G. I. Grammatika koreiskogo yazika. Perevod s angliiskogo i primechaniya A. A. Holodovich. – Moscow, 1991.

Корей және қазақ тілдері –Алтай тілдер отбасына жатады. Демек, оларды генетикалық тұрғыдан салыстыруға, олардың жалпы тамырлары мен жұрнақтары, тұрақты фонетикалық сәйкестігін анықтауға болады. Мысалы, лингвистердің пікірінше, корей және қазақ тілдерінде 300 – ге жуық сөз өте ұқсас, мысалы «чагын – шағын (кішкентай)», «катал-катал (талапшыл)» және т. б. Қазақстанда ең биік және

қасиетті тау «Хан-Тәңірі» деп аталады. «Тәңір» сөзі «Құдай» дегенді білдіреді және ежелгі шаманизмнен шыққан. Ал корей тілінде бұл сөз «корей халқының ата-бабасы» дегенді білдіретін «Тангун» болды. Бұдан басқа, бірінші корей Корольдігінің көне астанасының атауы Коджосон «Асадал», Қазақстанның қазіргі астанасының атауы «Астана» тек айтылу жағынан ғана емес, мәні жағынан да өте ұқсас. «Аза», «ас» префиксі Алтай сөзінен шыққан «ас (as)», ал «дал», тан... «төмен төбешік немесе кең дала» дегенді білдіретін «тала(tala)» деген Алтай сөзінен шыққан. «Дал Яньдал» (күннің астында) және «Иньдал» (көлеңкеде) сияқты корей сөздерінде қалды. Уақыт өте келе «Астана» (As-tana) сөзі «керемет дала» немесе «күн астындағы дала» дегенді білдіреді, астана ретінде қосымша мәнге ие болды [1].

Алтай тілі-түркі, моңғол, тұңғыс-манжур тілдік тармақтарын қамтитын тілдік отбасы. Зерттеушілер жоғарыда аталған тілдердің өзара корреляциясы бар деп санайды. Шынында да, осы тілдердегі ұқсас қасиеттер бар, оның ішінде дауыстылардың үйлесімі, тілдің агглютинативтілігі және т. б.

Халық даналығының мақсаты біздің ойлауымызды ашу, ұлттық бірегейлікті талдау, біздің ақыл-ой қасиеттеріміз, салт-дәстүріміз, әдет-ғұрыптарымыз туралы білімді тереңдету, сондай-ақ біздің дүниетанымымызды кеңейту болып табылады.

Халық ретінде этникалық топтың қалыптасуы барлық даму деңгейінен өтіп, сана өсуде, дүниетаным кеңеюде, руханилық кеңеюде, эрудициядан даналыққа, эрудицияға және эрудицияға-даналыққа қарай. Бұл үшін қажетті шарттардың бірі болып табылады. Көрші елдермен өзара іс-қимыл, рухани және мәдени алмасу.

Рухани қазына алмасу процесі - күн асқан сайын кеңейіп, тереңдеп келе жатқан процесс. Бұл құбылыста айрықша айтулы қызмет атқаратын, халықтар арасында дәнекер болатын - аударма, көркем аударма. Бүгінгі таңда, тіл аралық қарым-қатынастар кезеңінде туыстық жақындығы бар халық тар ауыз әдебиеті асылдарын - мақал-мәтелдерді, жұмбақтарды аударуда қызығушылық білдіріп отыр. Мақал-мәтелдерді аудару саласы арқылы бір халық екінші халықтың ой-санасын, қоғамдық көзқарасын, тәлім-тәрбие негізін, дүниетанымын түсінуді жеңілдету түседі. Сол халықтың мәдениетіне жақындай түсуге, халық ауыз әдебиеті, болмыс-тірлігі туралы түсініктің пайда болуына мүмкіндік береді.

Әдебиеттер мен деректер тізімі:

- Aitbayev A. B. Korei zhane kazak tilinin salystyrmali frazeologiyasinin erekshelikteri // KazUU Khabarshisi. Shigistanu seriasy. – 2008. – № 1. – pp. 36-38.
- Baskakov N.A. Vvedeniye v izusheniye tyurkskikh yazykov. – M.: Nauka, 1969. – 384 p.
- Gadzhiiyeva N.Z. O nekotorykh trudnykh voprosakh metodiki izucheniya istorii tyurkskikh yazykov // Turcologica, 1986. – L.: Nauka, 1986. – pp. 70-76.
- Dybo A.V. Lingvisticheskiye kontakty rannikh tyurkov: leksicheskii fond: pratyurkskiy periyod. – M.: Vostochnaya literatura, 2007. – 223 p.
- Malov S.E. Pamyatniki drevnetyurkskoy pismennosti. – M.-L.: Izdatelstvo AN SSSR, 1951. – 452 p.
- Ranstedt G. I. Grammatika koreiskogo yazika. Pervod s angliiskogo i primechaniya A. A. Holodovich. – Moscow, 1991. – 211 p.
- Samoylovich A.N. Nekotorye dopolneniya k klassifikatsii tyurkskikh yazykov. – Petrograd: Rossiyskaya gosudarstvennaya akademicheskaya tipografiya, 1922. – 15 p.
- Tektigul Zh. Tarihi grammatik atanymdari. - Almaty: Gylym, 2011. – p. 234.
- E-History. <https://e-history.kz/kz/news/show/33500/> © e-history.kz

**Құрманбаева А.А., Әбдиева Р.С.
Тұран университеті**

ЖАҒАНДЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРДІ ШЕШУДЕ ЖУРНАЛИСТИКАНЫҢ ОРНЫ

Ғаламдық аренада өз орнын дөп басқысы келетін әрбір мемлекет журналистік насихатқа, ашық ақпараттық пікірталас алаңдарына көбірек үніледі. 2020 жылдың басындағы халықаралық індеттен соң жаһандық ақпаратқа деген адамзат сұранысының арта түсуі мен мүдделер тоғысы тараптарды түсіністікке, диалогқа ұмтылдыра бастады.

Жаһандық ақпараттық даму, технологияның қарыштап даму кезеңін бастан кешкелі адамзат қоғамы үшін ақпараттың күнделікті өміріміздегі алар орны мен тигізер пайдасы һәм зияны шаш етектен қалыптастып келе жатқанын байқап отырмыз. Бүгінгі заман болса, ақпаратқа алаңсыз байланып қалғаны жасырын емес.

Ұлыбританиялық тәуелсіз журналист Дженни Климан «Фрилансер болудың артықшылығы мен кемшілігі» атты бір дәрісінде «Журналистика – күнкөріске нәпақа табудың қызықты тәсілі, алайда бұдан материалдық тұрғыда байып кете алмайсыз, бірақ тәжірибе мен эмоцияға әбден қанығатын мүмкіндік»

деп баға берген журналист жастарға «Сіздің бойтұмарыңыз – тек журналистік идеяларыңыз». Өзің сен, өзіңнен өзге білімің мен білігіңе, еңбегің мен тәжірибеңе ғана сене аласың. Әйтпесе, нағыз журналист болу қиын» деген болатын. Расында журналист үшін адамдармен, мамандармен көбірек тілдесу, сырласу, сөйлесу маңызды. Бүгінгі журналистер жазумен қатар дәстүрлі дағдыларды заманауи әдіс-тәсілдерді қолдана білуі қажет.

Жалпы елімізде радио, газет немесе телеарна болсын, жарнама нарығына бағытталған инвестицияның көлемі аз екен. Бұл жан басына шаққанда 3 жарым доллардан айналады. Телеарнадан интернетке ойысса да, жарнамадан түсетін табыс неге аз? Соңғы жылдары жарнама интернетке ойысты. Алайда телевизия өкілдері біраз кірістен қағылса да, тапсырыс берушілерден сұраныс кемімейтінін айтады. Басты себеп: дәстүрлі журналистикада жарияланатын ақпарат жан-жақты електен өтеді. Яғни сенімді. Сондықтан телеарна – жарнама берушілер үшін ең сенімді және тартымды медиалық ресурс.

БАҚ – бұл мемлекеттік идеология құралы. Әрбір аймақтың, әрбір мемлекеттің өзіндік ерекшеліктері бар. Үлкен мемлекеттер айналасындағы шағын елдердің мәдениетін басып, халқын өз аузына қаратып алуға талпынады. Сондықтан шағын елдердің өз мәдениетіне және өз ақпараттық саясатын жүргізу ісіне мығым болуы қажет. Бұл Қазақстан үшін, мемлекеттік тілдегі бұқаралық ақпарат құралдары үшін өзекті мәселе болып табылады.

Адамзат тарихы әуел бастан және көптеген мысалдар барысында тілдің тек коммуникацияның жай негізгі құралы ғана емес, сонымен қатар саяси, экономикалық, әлеуметтік мәжбүрлеу мен бағындырудың қуатты құралы екендігін де дәлелдеп келеді... Тіл, ең алдымен, нақты бір ұлттың мәдени-тарихи тәжірибесінің жиынтығы, ерекшелік белгісі және тұрақты атрибуты, күрделі бірегейлік рәміз және оның өзін-өзі өркениеттік анықтауының бастауы».

Дау-дамайды бейбіт жолмен шешу, мемлекеттік шекараның берік болуы, территориялық тұтастық, мемлекеттер арасындағы шиеленістер, одан шығу жолдары, оның ішінде, Ресейдің әлемге ықпалы, АҚШ-Қытай қарым-қатынасы, Ресей мен Украина арасындағы саяси мәселелер қазіргі кезде қызу талқылануда.

Жаһандық мәселелерді шешуде журналистиканың орны, құдайға шүкір басымдылыққа ие болуда. Жалпы әлемде не болып жатыр, қандай қауіп-қатерлер бар және қоғамдағы бұқаралық ақпарат құралдарының атқарар рөлі қандай деген сұрақтар төңірегінде саясаткерлер, экономистер және басқа да сала өкілдері өз пікірлерін жиі ортаға салуда. Саясаткерлер, журналистер және Қазақстандағы, Еуразиядағы және халықаралық қоғамдастықтағы геосаясат, экономика, әлеумет пен мәдениетті дамытуға мүдделі әртүрлі сала сарапшыларының еркін әрі ашық диалог құруына жағдай жасалуда.

"Жалпы қазақ журналистикасының деңгейі төмен деп айтуға болмайды. Керісінше, қазақ журналистикасының деңгейі жоғары екені күмәнсіз. Қаңтар оқиғалары кезінде ақпараттық вакуум болды. Оны кәсіби тұрғыда дайындалған лаңкестер, қылмыскерлер өз мүддесіне пайдаланды. Интернетті бұғаттауға мәжбүр болдық. Бұл – әлемдік практика. Бірақ басқа да ақпарат құралдарымыз бар ғой. Содырлар кейбір телерадио арналардың ғимаратын өртеп, қиратты. Одан басқа ақпарат құралдары үздіксіз хабар таратты. Ешқандай шектеу болған жоқ", – деді Қасым-Жомарт Тоқаев.

Жаһандық пікір қалыптастыруда, ел мен қоғам арасындағы алтын көпірге айналған журналистиканың медиа кеңістікте ғана емес, өркениет көшіне бет алған даму тіршілігімізде де ерекше орын алуда.

XXI ғасыр қарулы майданның емес, ақпарат майданы екенін ескерсек, жаһандық соғыс қазір күштілер қару саналатын баспасөздер арасында болып жатыр. БАҚ – күнделікті теледидар, радио, мерзімді баспасөз басылымы және интернет сайттар. Ал, оған қоса жаңа медиа мен жаңа ақпараттық технологиялардың ақпарат таратып, ақпарат жинақтауын да қосуға болады. Наполеон: "Жауға қарсы жүздеген мың қол әскерден, төрт газеттің ойсырата соққы беру мүмкіндігі зор", - деген. Сондықтан еліміздің дамуын, қарқынды өркендеуін насихаттау үшін БАҚ-тың тұрақты да жүйелі жұмыс істеуі ең алдыңғы шаруа болып есептелмек. Осыны ескеретін болсақ, өмірде адамның өзінен асқан құндылық жоқ. Өз мүмкіндігі мен қалауын жақсы түсінген адам ғана өз ортасында пайдалы іс тындыра алады. Жалпы жеке адамның дамуына, өсіп-өркендеуіне, шығармашылық еркіндігіне жағдай жасалған қоғамда ғана өсу бар.

Әдебиеттер:

<https://osken-onir.kz/zanalyk/11458-yzylmny-zyy.html>

<https://tilalemi.kz/article/818-.html>

Қазақстан энциклопедиясы. "Қазақ ұлттық энциклопедиясы" баспасы. Алматы, 2002. 621 б

4. "БАҚ дегеніміз – мемлекеттік идеология құралы". Сәуле Саматқызы, 03.12.2010 ж.

<http://kazgazeta.kz/?p=4978>

БАЗОВЫЕ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ УСПЕШНОГО РАЗВИТИЯ ЛИЧНОСТИ ДЕТЕЙ С РАС

процессе нашей многолетней работы с детьми, имеющими различные типы аутизма, было установлено, что без **комплексного подхода** (организационного, управленческого, научного психолого-педагогического с учетом индивидуально-типологических свойств личности каждого ребенка), невозможно достичь желаемых результатов. В этой связи именно эта идея позволяет нам считать, что мы находимся на правильном пути психокоррекции детей с РАС.

Особую роль мы придавали вопросам **формирования положительных мотивов** как у детей, так и у родителей, что является прямым путем к успеху этой важной работы по оказанию необходимой социальной помощи взрослым и детям.

Другим из направлений является **изучение и определение потенциальных возможностей психосоматики каждого ребенка**, несмотря на то, что мы имели заключение по поводу диагностики и истории детского развития.

Следующим вопросом являлось непосредственное знакомство с родителями и установление их **социального уровня, отношения к дефекту ребенка, наличий тех или иных негативных аспектов поведения родителей и др.**

Таким образом, вовлечение родителей в коррекционный процесс позволило установить несколько этапов этой судьбоносной для детей и родителей работы.

Знакомство с родителями при проведении первого собеседования, развернутый сбор анкетных данных, внимательное изучение анамнеза развития ребенка. Первый этап, как и все другие, проходил через доброжелательный эмпатийный диалог, через создание благополучной психологической атмосферы, позитивного отношения.

Углубленная психолого-педагогическая диагностика, которая позволила определить актуальный уровень и предположение по зоне ближайшего развития психики ребенка и определить виды помощи.

Установление потенциальных возможностей психики ребенка, выявление его интересов, позволяющих сократить адаптационный период. В это время на некоторые занятия приглашались по необходимости родители, что само по себе способствовало формированию первых навыков изменения отношения родителей к ребенку и развитию зачатков социально-личностного поведения детей.

Несмотря на то, что мы выделяем эти этапы отдельно, реальная работа по психокоррекции строилась на видоизменении формирования тех или иных навыков по саморегуляции произвольной и непроизвольной деятельности. Следует здесь указать, что параллельно с постепенными успехами у детей мы видели повышение положительной мотивации, у родителей – радость, которую чувствовали дети и значительно повышали свой интерес к социальному взаимодействию, к расширению поля социальной адаптации, приобретению коммуникативных навыков и искреннее эмоционально-положительное отношение к педагогу, психологу, дефектологу. Очень важно, чтобы ни один из работающих с детьми и родителями не проявлял равнодушия!

Развитие личностных особенностей детей проводилось с учетом всех сторон их психики. Занятия по необходимости проводились индивидуально, групповые занятия были направлены на формирование навыков социального взаимодействия. Постепенно у детей снижался и уходил страх при уверенном осуществлении межличностных отношений, стираются барьеры социальной изоляции.

Разделение детей на группы для работы по развитию моторных функции, телесному ориентированию привело к настоящему общему празднику.

Каждое такое мероприятие записывалось на видео, затем дети перед каждым следующим занятием просматривали этот материал и совместно с педагогом разбирали разные случаи, проявляя иногда определенную самостоятельность, а некоторые старались исправить свои ошибки и указать на неудачи других. **Эти записи позволили установить динамику продвижения нашей деятельности и сравнить их ежемесячно совместно с детьми праздновали каждый успех детей и родителей.**

Таким образом, каждый, кто вовлечен в эту деятельность уже понимал, что искреннее сопереживание и настоящая любовь к людям, желание помочь, быть рядом в сложных ситуациях – гарантия социальных успехов и качественного жизнепрживания каждого участника в этой трудоемкой, но человеколюбивой работе. Мы приобретали постепенно все новые и новые нравственно-духовные качества личности, которые так важны каждому из нас в XXI веке!!! Желаем успехов всем участникам этой конференции как в общественной, так и в личной жизни. И мы все понимаем, что психологическая наука и практика является основой создания благополучия в любой социальной среде, особенно при нынешних планетарных проблемах.

Садыкова А.Б.
магистр псих. наук
старший преподаватель КазНПУ им. Абая
докторант университета Туран

МЕТОДОЛОГИЯ ИННОВАЦИОННЫХ ПСИХОТЕХНОЛОГИЙ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ НАУКЕ И ПРАКТИКЕ

настоящее время запросы образовательной практики удовлетворяются за счет достижений современной психологической науки, группа исследователей разработала принципиально новые подходы практикоориентированных инновационных психотехнологий, направленных на обеспечение психологической безопасности и развивающего характера образовательной среды с учетом этнокультурных аспектов.[1]

современную психологическую практику постоянно внедряют новые методы, специалисты стремятся интегрировать достижения зарубежных коллег. Однако именно кризис методологический современной психологии обусловлен разрывом между наукой и практикой, недостаточно обоснованные научно методы активно применяются в практику, необходимость ориентироваться в быстро меняющейся реальности, к которой адаптируется человеческая психика, социальные группы, появляются новые мишени психотерапии, возникает потребность в реновации диагностических и развивающих методик.

данной статье сделан обзор на одну из сторон решения вышеозначенного вопроса – применение инновационных психотехнологий в образовательной среде. Опыт исследований данной сфере позволяет также представить некоторые результаты и рекомендации.

Инновационные технологии - наборы методов и средств, поддерживающих этапы реализации нововведения.

Инновационная психотехнология – это системный процесс диагностического, развивающего и профилактического взаимодействия, алгоритм, построенный с учетом закономерностей психосоциального развития, что приводит к повышению эффективности целостного учебно-воспитательного процесса на современном этапе.[2]

С 2013 года в НИИ психологии КазНПУ им. Абая основу научных исследований строил на комплексном субъект-субъектном подходе. Ряд исследований, в том числе исследования по проекту «Психологическое обеспечение образовательного процесса в условиях модернизации национальной системы образования». В перспективе с помощью данного проекта предполагалось Научно обеспечить создание инновационных образовательных программ на основе психологических закономерностей по всем ступеням образования, обеспечение инновационных психотехнологий. [3]

рамках проекта и в последующих исследованиях были разработанные обучающие программы включающие инновационные психотехнологии апробированные участниками проекта. В проекте акцент на личностно-ориентированную парадигму применения инновационных психотехнологий для раскрытия интеллектуально-творческого потенциала всех субъектов образовательного процесса и семьи.[2]

Исследование различных проблем личности субъектов образования сотрудниками НИИ Психологии – участниками данного проекта показали, что в процессе образования не в должной мере осуществляется дифференцированный подход. Дело в том, что для осуществления индивидуально-дифференцированного подхода субъекты образования должны достаточно высокий уровень психологических знаний (факторы – социальные, личностные, индивидуальные, этнокультурные, психофизиологические, возрастные и т.д.)

Разумеется, нельзя сказать такое про каждого респондента в отдельности. Но организация работы специалистов на разных уровнях недостаточно располагает к системному пополнению подобной осведомленности.

работе мы также исследовали применение различных психотехнологий в образовательной среде. Исследователями выявлено, что психотехнологии применяются бессистемно, без учета сочетаемости этих технологий, недостаточно учитываются закономерности и индивидуально-типологические особенности психики. Не всегда принимается во внимание суть и содержание данных технологий (нацеленность, инструкции, целевая аудитория и др.)

Далее было осуществлено системное внедрение информации о развитии интеллектуально-творческих возможностей личности, через применение модульной тренинговой технологии (1 модуль – ознакомительный, 2 модуль – углубленный). Средствами тренингов в нашем проекте выступили инновационные образовательные психотехнологии (мозговой штурм, фокус-группы, аквариум, кейс-стади, ролевые игры и др.) Социально-психологические тренинги исполнителями проекта были переведены и с адаптированы к казахоязычным аудиториям.[2, 3]

Основное содержание инновационных психотехнологий строилось на применении активных личностно-ориентированных методов обучения. Дело в том, что различные виды межличностного

взаимодействия (кооперация, процессуальный конфликт), имеющие в основе интеллектуально-творческую активность, порождают проблемные ситуации и обеспечивают возможность самостоятельного поиска решений, обосновывает разработку активных методов обучения, как основного содержания инновационных психотехнологий. Среди них технология «Аквариум», Мозговой штурм, Технология «Открытое пространство» (ТОП), мастер-класс, Метод кейсов, технология «Интегратор», «Ролевая игра», технология «PUSH-PULL», интерактивные семинары, тренинги личностного роста и СПТ.

Подробные описания психотехнологий представлены в монографии «Психологические основы развития творческой интеллектуальной личности в образовательной среде» изданной в 2012 году, а также в учебно-методическом пособии 2013 года [3] В содержание каждого из тренингов входит одна или несколько инновационных психотехнологий.

Литература

Намазбаева Ж.И. Актуальные проблемы психологии высшего образования. // Вестник КазНПУ им. Абая серии «Психология» №1 (6), 2005г. 3-7с.

Узлов Николай Дмитриевич Психотехнология: к проблеме определения понятия // Вестник

Пермского университета. Философия. Психология. Социология. 2011. №1. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/psihotehnologiya-k-probleme-opredeleniya-ponyatiya> (дата обращения: 11.10.2022).

Намазбаева Ж.И., Каракулова З.Ш., Сейдулаев К.Б. Садыкова А.Б Развитие личности в процессе психологизации современного образования Алматы: Издательство «Ұлағат» КазНПУ им. Абая, 2013, - 272 с. атабращения: 11.10.2022).

¹Sultanova E.A., ²Sh.Tukhmarova., ³Sholpankulova G. K., ⁴Tleules A.A.

¹NJC "Eurasian National University named after L.N. Gumilyov", K. Satpaeva 2, BIN 010140003594, 010008 Nur-Sultan, Kazakhstan elmirasultanova38@gmail.com

²Korkyt ata Kyzylorda state university, Kazakhstan

³NJC "Eurasian National University named after L.N. Gumilyov", K Nur-Sultan, Kazakhstan,

⁴Kazakh National Women's Pedagogical University

DEVELOPMENT OF CULTURAL COMPETENCE IN THE PROFESSIONAL ACTIVITY OF TEACHERS

Annotation. *The humanistic trend of the development of society is inextricably linked with the idea of a developing personality in the developing world, and the solution to this problem directly depends on the level of education - the most important component of human culture. The transition of the world community from technogenic to anthropogenic civilization, the dominance of the humanistic paradigm in pedagogical theory and practice determines the need to develop innovative approaches to the design of modern educational systems. Currently, the personal culture of a specialist is becoming an important component of professional education. Higher education ceases to be only professional, it becomes an element of a person's general culture. The holistic image of a specialist is the image of a person of culture, a free, spiritually rich person capable of creative self-realization, moral self-regulation and adaptation in a changing socio-cultural environment. Continuing education of a specialist, which is carried out within the framework of professional development, implies professional improvement in the profile after a certain time, bringing him to new heights of activity, progressive enrichment of the creative potential of the individual.*

In the last decade, a culturological approach to understanding the processes of upbringing and education has gained great importance, in which the humanitarian sense-forming aspect comes to the fore. The educational process, its goals and orientation are in the focus of the theory and practice of pedagogy. At present, the space of pedagogical thought has expanded enormously. Today, new approaches to the coverage of the pedagogical process as a whole, the main purpose of which is the formation of a holistic person, are being more and more confidently approved. The formation of an integral personality is possible only in the ways of culture, and in this regard, the pedagogical process is considered as a cultural phenomenon.

Keywords: *culturological, pedagogical process, competence, cultural competence, professional activity, students, education.*

Introduction. In modern conditions, the scientific literature on the problems of education is dominated by the point of view of the need for a culturological approach to the study of various disciplines. Thus, S.N.Batrakova emphasizes that "this approach is developing in the context and direction of the development of modern science and culture as a whole, which implies changes in human consciousness and thinking. The culturological approach to understanding the pedagogical process is not a question of new techniques (although

this is the case, but not primarily), but first of all the teacher's worldview, methodological understanding of pedagogical realities and his professional formation and development inextricably linked with this." The culturological approach to the content and methods of teaching involves the assimilation by students in the process of studying various disciplines of the life experience of the people, their culture (national traditions, religion, moral and ethical values, art) and spiritual and aesthetic impact on the thoughts, feelings, behavior, actions of the trainees [1].

In order to implement a culturological approach to teaching, a verbal teacher must have culturological competence. "In the twists and turns of being of the XX century, pi: ieg V.S.Bybler, - in the ontologization and ever-increasing universality of the meanings of culture, a special type of human consciousness of our time is difficult and painfully brewing. In the intentions and tensions of this new type of consciousness (the consciousness of one's being, the being of the world and modern man, one's co-being with other people and the world), a new type of thinking is formed, its new aspiration, the Mind of culture is formed." [2]

The development of culture by a person presupposes the development of ways of creative activity by her (V.A.Slastenin). The education of a person of culture as the goal of a person-centered education (E.V.Bondarevskaya) can be realized only by cultural education, i.e. one in which the word, speech, and thought about culture are embodied in a scientifically organized educational system and conditions are provided for the formation of culture as a subject of activity. In a number of dissertation studies, the problem of training a creative teacher in pedagogical universities is considered. Analyzing dissertations, we found out that there are no studies on the formation of cultural competence of teachers of secondary schools in the system of advanced training [3].

Analysis of psychological, pedagogical, cultural, linguistic, methodological literature on the topic of research and the study of school practice revealed contradictions between:

- the social order of modern society for the education of a person of culture and the insufficient development of this pedagogical problem in theory and practice;
- the importance of the problem of preparing a teacher of Russian language and literature with cultural competence to implement a cultural approach to education and the insufficient development of its theoretical foundations; [4]
- the resources of the professional development system for the development of the cultural competence of the teacher-wordsmith and the lack of development of methodological ways of such training.

The indicated contradictions determined the problem of the study: what are the pedagogical conditions for the development of the cultural competence of a teacher of Russian language and literature in the system of advanced training?

The purpose of the study: to theoretically substantiate, develop and test a model for the development of the cultural competence of a teacher-wordsmith in the system of advanced training [5].

The object of the study: the process of preparing a teacher-wordsmith in the system of advanced training.

Subject of research: the process of development of the cultural competence of a teacher-wordsmith in the system of advanced training.

Research hypothesis: the process of developing the culturological competence of a verbal teacher in the system of advanced training will be successful if:

- the essence of the concept of "cultural competence" is revealed;
- a model of the development of the cultural competence of a verbal teacher in the system of advanced training has been developed and introduced into the system of advanced training [6];
- a program for the development of the cultural competence of a verbal teacher in the system of advanced training has been created and implemented;
- methodological support of the process of development of the cultural competence of the teacher-wordsmith in the system of advanced training has been developed;
- the pedagogical conditions for the development of the culturological competence of a verbal teacher in the system of advanced training are determined.

The purpose of the study and the proposed hypothesis determined the need to solve the following tasks:

1. To determine the degree of study of the problem of the development of cultural competence of the individual, improvement of professional skills and activation of professional growth of a verbal teacher in pedagogy.
2. To create a model for the development of the cultural competence of a verbal teacher in the system of advanced training.
3. To determine the pedagogical conditions of the process of developing the culturological competence of a verbal teacher in the system of advanced training.
4. To develop and test a program for the development of the cultural competence of a verbal teacher in the system of advanced training.
5. To develop criteria for professional growth and the dynamics of the development of the cultural

competence of the teacher-wordsmith.

The following research methods were used to solve the tasks and verify the hypothesis put forward:

theoretical (analysis of philosophical, psychological, pedagogical, linguistic, cultural, methodological literature on the problem of research);

empirical (observation of the pedagogical process, pedagogical experiment in its various forms, questionnaires, testing, conversation, analysis of creative projects of teachers of literature and other research materials);

statistical (statistical processing of research materials) [7].

The methodological basis of the study were: a systematic approach, a culturological approach (M.M.Bakhtin, V.S.Bybler, E.V.Bondarevskaya, N.B.Krylova, GL.Shchedrovitsky and others); general philosophical and psychological theory of activity (M.A.Vikulina, P-Yakhalperin, A.NLeontiev, S.L.Rubinstein); personality-oriented approach (K.A.Abulkhanova-Slavskaya, B.G.Ananyev, L.Szygotsky, A.NLeontiev and others); the idea of continuous education as a process of enriching the creative potential of the individual (V.A.Slastenin); the theory of professional development as a qualitative transformation of the inner world of a teacher (N.V.Kuzmina, V.D.Shadrikov, LI.Bozhovich, A.K.Markova, A.A.Derkach) [8].

The theoretical basis of the study was: the theory of culture and its role in the development of personality (D.Slikhachev, M.A.Nekrasova, TIipikalova and others); psychological and pedagogical concepts of developmental learning (Y.K.Babansky, N.D.Nikandrov, V.A.Slastenin); the theory of personality-oriented education (E.V.Bondarevskaya, V.V.Davydov, L.V.Zankov and others); research in the field of psycholinguistics (L.S.Vygotsky, N.I.Zhinkin, A.A.Leontiev, A.R.Luria, V.Lyaudis and others); psychological concepts of personality development (L.S.Vygotsky, L.I.Bozhovich, D.B.Elkonin); theory of linguistic personality (KHK.Guards); teaching Russian language and literature from the standpoint of a culturological approach (E.A.Bystrova, T.N.Volkova, T.A.Voronova, A.D.Deikina, M.A.Dmitrieva, T.K.Donskaya, L.I.Novikova, L.P.Sychugova, L.A.Khodyakova and others) [9].

The main part.

At the first stage (2020), the research program was developed, the literature on the studied issues was analyzed, the conceptual apparatus and methodology of the study were determined, empirical data on the state of the formed cultural competence of teachers of literature were selected, experimental materials were developed, and their partial verification was carried out [10].

At the second stage (2021), theoretical research continued, a hypothesis was worked out, the content, forms and methods of developing the cultural competence of teachers of literature in the system of advanced training were determined, they were tested in practice, and the results were analyzed [11].

At the third stage (2022), the main provisions of the study were adjusted, the materials of the experimental work were generalized and systematized, conclusions were formulated [12].

The scientific novelty of the study is as follows:

the content of the concept of "culturological competence" of a verbal teacher, defined by us as an integrative quality of a teacher's personality, the ability to adequately perceive works of art, give them an independent assessment, use the spiritual and moral potential of cultural values in school practice, determining the nature and qualitative level of relations between a person and the cultural environment, manifested in the comprehension of works of culture and art, readiness and ability to implement a culturological approach in the study of humanities;

works of culture and art are presented as a means of developing the culturological competence of a verbal teacher, and for these purposes their psychological and pedagogical potential is revealed (a source of creative activity, the creation of an emotional and creative culturological atmosphere of lessons, comprehension of national culture);

a model of the development of the culturological competence of a verbal teacher in the system of advanced training, including meaningful, cognitive, emotional and creative components, is presented;

— the pedagogical conditions for the development of the culturological competence of a verbal teacher in the system of advanced training are determined: the use of a culturological approach to the process of developing the culturological competence of a verbal teacher; the development of methodological support; following the stages of this process; the organization of creative activity and the use of various forms of work in professional activity [13].

The theoretical significance of the study is as follows:

the content of the concept of "cultural competence" as a pedagogical category is clarified;

the theoretical provisions of the process of developing the culturological competence of a verbal teacher in the system of advanced training are disclosed and substantiated;

developed, tested and implemented a model for the development of the cultural competence of the teacher-wordsmith in the system of professional development;

the main components that form the basis of the model of the development of the cultural competence of the teacher-wordsmith in the system of advanced training have been developed;

a set of pedagogical conditions is theoretically justified, which ensures the effectiveness of the process of developing the cultural competence of a teacher-wordsmith in the system of improving classification [14].

the content, methods and forms of the process of developing the culturological competence of a verbal teacher in the system of advanced training are determined [15];

developed and tested methodological support for the development of the cultural competence of the teacher-wordsmith, including the program, methodological recommendations.

The research materials can be used in the development of programs and teaching aids for the development of the cultural competence of the teacher-wordsmith in the system of advanced training, as well as in lectures and practical classes at pedagogical universities [16].

The reliability and validity of the research results is confirmed by the study of philosophical, psychological, pedagogical, cultural, methodological literature, a meaningful analysis of experimental data obtained using diagnostic techniques and pedagogical experiment, the use of a set of research methods corresponding to the object, subject, goals and objectives, personal teaching experience, confirmation of the hypothesis by theoretical and practical results [17].

1. The culturological competence of a verbal teacher is defined as an integrative quality of a teacher's personality, the ability to adequately perceive works of art, give them an independent assessment, use the spiritual and moral potential of cultural values in school practice, determining the nature and qualitative level of relations between a person and the cultural environment, manifested in the comprehension of works of culture and art, readiness and ability to implementation of the culturological approach in the study of humanities [18].

2. A model of the development of the cultural competence of a teacher of literature in the system of advanced training, including competence, cultural, axiological, activity, systemic, personality-oriented approaches, specific principles, components (procedural-methodological, substantive, reflexive-creative), stages and levels of its formation [19].

3. Pedagogical conditions for the development of the culturological competence of a verbal teacher in the system of advanced training: the use of a culturological approach to the process of developing the culturological competence of a verbal teacher; the development of methodological support; following the stages of this process; the organization of creative activity and the use of various forms of work in professional activities, ensuring the personal and professional freedom of teachers [20].

The study of culture has deep philosophical traditions and attracts the attention of representatives of other sciences, such as archaeology, ethnography, psychology, pedagogy, history, sociology, but only in the middle of the XX century the idea of a special interdisciplinary study of culture was realized. The main directions of cultural studies are determined by the possibilities of cultural studies (which distinguishes it from other modern disciplines of the humanities cycle) in the artistic and aesthetic impact on the individual, and the massive layer of axiology (the doctrine of values) contained in the categorical core of the science of culture allows it to act as the foundation of the humanitarization of the school [21].

In the cycle of human sciences, the concept of "culture" belongs to the most fundamental. This concept is very capacious, since it includes morality, and the whole range of ideas and creativity of a person, and everyday life, and traditions. "Culture is always, on the one hand, a certain number of inherited texts, and on the other - inherited symbols" (Y.M.Lotman). The didactic concept of culture includes the education of a citizen of Russia by means of national culture [22].

Modern pedagogy has put forward the ideal of a "man of culture" — an independent, creative, morally autonomous, socially active, free and responsible person. Educational and educational processes are considered as the formation of personality in culture. This concerns, first of all, the content of education and upbringing, the possibilities of humanitarization and humanization of which are widely discussed at the present time (E.V.Bondarevskaya, T.Volkova, A.L.Deikina, T.E.Donskaya, S.V.Kulnevich, L.L.Sychugova and others) [23].

The meaning of the culturological approach is to consider educational ideas in the context of world culture. Thus, N.B.Krylova defines the culturological approach as "a set of methodological techniques that provide an analysis of any sphere of human life and activity through the prism of system-forming cultural concepts, such as culture, cultural patterns, norms and values, lifestyle and lifestyle, personality and society, cultural activities and interests." Cultural, moral, and humanistic values were recognized as the leading ideas of education by A.Disterveg, V.A.Sukhomlinsky, L.N.Tolstoy, and K.D.Ushinsky. The philosophical roots of culturological ideas are found in the works of I.Kant, E.Kassirer, M.Harris, O.Spengler, in the studies of Russian scientists: M.M.Bakhtin, N.A.Berdyayev, L.S.Vygotsky, A.Florev, Y.M.Lotman, G.L.Shchedrovitsky [24].

In the pedagogical literature, special attention is also paid to the problem of cultural conformity (A.Disterveg, N.B.Krylova, L.L.Sychugova and

Thus, the culturological approach considers educational ideas in the context of world culture. The pedagogical literature also highlights the principles that underlie the culturological approach. Thus, L.P.Sychugova highlighted the following principles: the conformity of education to a diverse palette of culture; cultural self-determination of the child; provision of various cultural functions (not only the function of

broadcasting cultural experience); disclosure of the personal culture of each child. The author emphasizes that the culturological approach considers education in the context of world culture and is focused on students' cognition of various forms of cultural existence of people. T.N.Volkova identifies the following principles: "culturological, integrative (or the principle of interdisciplinary culturological content), emotional-aesthetic, communicative, mentality (or the subjective-personal principle). The implementation of these principles involves familiarization of students with the national culture of their country, its traditions, customs, history, the formation of a value attitude to the national culture, a value picture of the world within the framework of intercultural dialogue, the development of speech, aesthetic and emotional culture of students, cognitive interest and creative reflection to various cultural phenomena." We relied on these principles in the course of our research.

Results and methods

One of the important procedures for establishing the truth of the developed theoretical provisions of the technology for the formation of cultural competence of future teachers is experimental work, which is a method of scientific research based on the initiation of a certain process (phenomenon) or the impact on this process, on such a regulation of this process that allows it to be controlled, and measure, as well as verify the accepted hypotheses. In the course of the experimental work, we pursued the following goals: 1) to test the effectiveness of the technology we developed for the formation of the cultural competence of future teachers; 2) to confirm the sufficiency of the identified pedagogical conditions for its effective functioning. Verification of the pedagogical conditions for the effectiveness of the pedagogical process was carried out in the traditional way: with the participation of the control group, where the condition under test is not implemented, and the experimental groups, in which these conditions are provided individually and in combination. For an adequate and effective assessment of cross-cultural competence, a criterion-level scale seems to be necessary, which includes the main criteria, indicators and levels of formation of this type of competence of future teachers. The main criteria for the formation of cultural competence of future teachers include: awareness of the ways of assimilating culture, the formation of speech-behavioral strategies, creative activity, the formation of professionally important qualities. The levels of formation of the cultural competence of future teachers are: receptive, constructive and creative. The organization of experimental work to assess the impact of the identified conditions on the effectiveness of the implementation of the technology for the formation of cultural competence was carried out by us in several stages and included: a preliminary ascertaining stage of experimental work (assessment of the level of formation of cultural competence of future teachers in the control and experimental groups according to the selected criteria and indicators); the formative stage of the experiment (organization of experimental activities in the experimental groups with the introduction of pedagogical conditions and the continuation of the educational process in the control group according to the traditional methodology using separate methods of developing cultural competence); the final ascertaining stage of the experimental work (final evaluation of the results according to the selected criteria and indicators in the control and experimental groups, ascertaining the effectiveness of the selected pedagogical conditions). Analysis of the results of the preliminary ascertaining stage of the experimental work made it possible to draw the following conclusions: the level of formation of the cultural competence of students in the control and experimental groups is the same and we assessed it as receptive according to all the selected criteria; we recorded the inadequacy of self-assessment by students of the level of formation of cultural competence: normative documents, curricula and programs contain disciplines whose purpose is the formation of intercultural communicative competence, however, the implementation of this goal is clearly insufficient; the lack of theoretical, methodological and methodological and technological support for the process of forming cultural competence in the educational process of a teacher training university leads to the fact that this process is carried out spontaneously and does not contribute to the achievement by students of the required level of professional and pedagogical competence. The purpose of the formative stage of the experimental work was to check the sufficiency of a set of pedagogical conditions that contribute to the effectiveness of the implementation of the developed technology. The formative stage of experimental work proceeded in the natural conditions of the educational process of higher education according to the type of variation, which is characterized by purposeful variation in different groups, in which the initial parameters are aligned, individual conditions that are subjected to experimental verification, and comparison of learning outcomes. The experimental groups differed in their orientation to different pedagogical conditions. Training in the control group was carried out according to the traditional methodology, however, we implemented some methods of developing cultural competence in the following components: motivational-targeted, informational and practical. In the course of the final ascertaining stage of the experimental work, we obtained results that made it possible to fix the positive dynamics of the level of formation of the cultural competence of future teachers and draw a conclusion about the sufficiency of the identified pedagogical conditions for the implementation of the process of formation of the studied type of competence, as well as the need to introduce a set of conditions for solving this problem in to the fullest.

Conclusion.

The historically established global multicultural space causes the emergence of new trends in the

professional and pedagogical training of future specialists. The essence of global trends in the areas we have identified lies, first of all, in the fact that a foreign language acquires a special status as an integral component of education in a multicultural society and an important humanitarian, educational, cultural, economic, social and global meaning. Teaching intercultural communication in different types of educational institutions is currently becoming a priority goal, the implementation of which implies that students have a set of communicative subcompetences, in particular: linguistic, sociolinguistic, sociocultural, pragmatic, thematic, discursive, etc. Formation of these competencies among future teachers in pedagogical The university is characterized by a certain specificity. In the professional and pedagogical training of university students - future teachers, there is currently language training against the background of culture, one of the areas of which is the ability and readiness to communicate with people of other views, styles and lifestyles and the ability to represent oneself and one's culture in a cultural environment . In our study, we made an attempt to solve one of the most important problems of modern higher pedagogical education - the problem of increasing the effectiveness of professional and pedagogical training by developing cultural competence in future teachers. The world and domestic trends outlined above in the training of future specialists in intercultural communication made it possible to identify and fix the problem of the formation of cultural competence, which today needs to create a theoretical, methodological and methodological and technological base. Historical-pedagogical and theoretical-methodological analysis of the formation of the concept of "cultural competence of future teachers" allowed us to draw the following conclusions. The study of the nature of cultural competence as a pedagogical phenomenon is most fruitful when implementing several procedures, which include: a) analysis of the history of the development of the concepts of "competence", "professional and pedagogical competence"; b) highlighting the main stages in the formation of the central concept of the study - "cultural competence of future teachers". A comprehensive analysis of scientific approaches and points of view allowed us to consider the cross-cultural competence of the future teacher as an integral quality of the personality, including knowledge about the comparison and adaptation of cultural differences and universals, the ability to relay culture, the experience of creative pedagogical activity in the field of intercultural learning, professionally significant personality characteristics. . On the basis of a subcompetency analysis of this concept, we have identified the main structural components of cultural competence: information-comparative, cultural-regional, personal-creative, activity-professional-palpable.

The activity component is characterized by the ability to own innovative technologies in the aspect of a culturological approach to education, to be active in the process of pedagogical activity.

The communicative component presupposes the ability to organize communication in the process of students' comprehension of cultural works, to possess the skills of pedagogical communication, to model a variety of communication situations about cultural works.

The emotional and creative component is characterized by the manifestation of inspiration, creative abilities in the aspect of a culturological approach to education, an emotional attitude to works of culture and art, an understanding of their role in the process of teaching schoolchildren, the ability to empathize.

As a result of the culturological orientation of the educational content, a person is becoming ready for a humanitarian-oriented choice, possessing various competencies, and the use of a variety of practical material in the learning process helps to form a person ready for a holistic perception of the culture of the world based on cultural tolerance and respect for the human person as a carrier of culture. Thus, the culturological approach provides an opportunity to consider the pedagogical process as a cultural phenomenon. Cultural conformity becomes the most important condition for the development of the pedagogical process and a means of realizing its humanization. The goal of pedagogical activity is the education of a person of culture, an opportunity is created to ensure the complexity of the scientific approach by implementing the unity of pedagogy and cultural studies. Therefore, a new direction is developing in modern pedagogical science — pedagogical culturology.

References

- Amfilohieva, M.V. Traditions and innovations in teaching literature. Grades 9-11: Methodical manual / M.V.Amfilohieva. — St. Petersburg: Parity, 2003. 160 p.
- Ananyev, V.G. Selected psychological works. In 2 volumes / V.G.Ananyev / edited by A. A.Bodaleva et al. — M.: Pedagogy, 1980.
- Antipova, A.M. Theoretical-literary and aesthetic categories and concepts in the school course of literature: Textbook. — M.: Flint; Science, 2003. 264 p.
- Arnoldov, A.I. Man and the world of culture. Introduction to cultural studies / A.I.Arnoldov. — M.: MGIK, 1992.-240 p.
- Badaev, B.C. Folk art in the content of art education at school / V.S.Badaev. M.: Publishing house "Prometheus" MIGU, 2003.-176 p.
- Badaev, B.C. Dialogue of cultures in the lessons of the Russian language: A manual for the development of speech of students in grades 7-9 of general education institutions / V.S.Badaev, E.A.Bystrova. St. Petersburg: branch of the publishing house "Enlightenment", 2002. - 144 p.

- Ball, G.A. Theory of educational tasks: Psychological and pedagogical aspect / G.A.Ball. -M. Pedagogy, 1990. 184 p.
- Batkin, J.I.M. On some conditions of the culturological approach / L.M.Batkin // Ancient culture and modern science M., 2015. - pp. 63-82.
- Batrakova, S.N. Pedagogical process as a cultural phenomenon (methodological problems): Monograph / S.N.Batrakova; Yaroslavl State University-Yaroslavl, 2003. 163 p.
- Orazakynkyzy, F., Sakipzhamal, U., Vinara, N., Marina, S., Klara, K., Language teaching methods to students with special needs, Journal of Intellectual Disability - Diagnosis and Treatment, 2018, 6(4), p. 154–159
- Zholdasbekova, S.A., Karataev, G.S., Baybolov, K.S., Uzakbaeva, S.A., Yskak, A.I., Professional Training of Future Teachers for The Implementation of Interdisciplinary Educational Integration in Profile Training, Review of International Geographical Education Online, 2021, 11(5), p. 410–421
- SIROTOVÁ, M. - MICHVOCÍKOVÁ, V. - RUBACHA, K. Quasi-experiment in the educational reality. DOI 10.15503/jecs2021.1.189.201 Journal of education culture and society. Roč. 12, č. 1 (2021), p. 189- [online]. ISSN 2081-1640
- Abdikirimova, G., Duisekova, K., Bissenbayeva, Z., The value dominant “Laicite” as part of the media picture of the world of France, XLinguae, 2020, 13(1), p. 75–85
- SIROTOVÁ, M. - MICHVOCÍKOVÁ, V. Virtual Reality – Part of Supervised Teaching Practice for University Students – Future Teachers? DOI 10.13187/ejced.2021.1.127 European Journal of Contemporary Education. Roč. 10, č. 1 (2021), s. 127-136 [online]. ISSN 2305-6746
- Ramakrishnan, J., Shabbir, M. S., Kassim, N. M., Nguyen, P. T., & Mavaluru, D. (2020). A comprehensive and systematic review of the network virtualization techniques in the IoT. International Journal of Communication Systems, 33(7), e4331. doi:https://doi.org/10.1002/dac.4331
- Valiullina, D. A. (2021). Closed-Loop Supply Chain Design and Pricing in Competitive Conditions by Considering the Variable Value of Return Products Using the Whale Optimization Algorithm. Sustainability, 13(12), 6663. doi:https://doi.org/10.3390/su13126663
- Kanybekovna, O.L., Nuralievna, K.A., Valerevich, G.V., ...Nuralievna, K.G., Bissenbayeva, Z., Development of Electronic Resources on the Formation of Personal Qualities of Schoolchildren, Journal of Intellectual Disability - Diagnosis and Treatment, 2020, 8(4), p . 777–783
- Sharipovich, K. S., Yusufjonovich, K. B., & Yakubjanovich, H. U. (2021). Innovative Technologies In The Formation Of Professional Skills And Abilities Of Students Of Technical Universities. International Journal of Progressive Sciences and Technologies, 27(1), 142-144. doi:http://dx.doi.org/10.52155/ijpsat.v27.1.3194
- SIROTOVÁ, M. - MICHVOCÍKOVÁ, V. The importance of supervised practice teaching in university study of university students - future teachers of Slovak and foreign languages = Význam pedagogickej praxe v pregraduálnej príprave učiteľov slovenského jazyka a cudzích jazykov. XLinguae. Roč. 12, č. 3 (2019), s. 228- ISSN 1337-8384.
- Pupikova, E., Birova, J., The french language environment in slovakia and the professional development tools for a french language teacher | [prostredie francuzskeho jazyka na slovensku a nástroje profesijného rozvoja pre učiteľa francuzskeho jazyka], XLinguae, 2020, 13(1), p. 6–23
- Tkacova, H., Pavlikova, M., Maturkanic, P. & Kobylarek, A. (2021). Homogeneity – a mechanism responsible for student’s confidence in disinformation in the social media invironment. In ICERI 2021 Proceedings. 14th annual International Conference of Education, Research and Innovation. Online Conference. 8- November, 2021, pp. 3583–3590. Publisher: IATED. ISBN 978-84-09-34549-6, ISSN 2340-1095. DOI: 21125/iceri.2021.0865
- SIROTOVÁ, M. - MICHVOCÍKOVÁ, V. - HOSŤOVECKÝ, M. Serious Games in University Education of Future Teachers. 1. vyd. Berlin: Peter Lang, 2021. 213 s. ISBN 978-3-631-84579-0. ISSN 0723-7464
- Tkacova, H., Pavlikova, M., Maturkanic, P. & Kobylarek, A. (2021). Problems of pedagogical practice: disinformation in media and credibility factors in a group of high school students in Slovakia (2021). ICERI2021 Proceedings. 14th annual International Conference of Education, Research and Innovation. Online Conference. 8- November, 2021, pp. 3514–3522. Publisher: IATED. ISBN 978-84-09-34549-6, ISSN 2340-1095. DOI: 21125/iceri.2021.0855
- Vasbieva, D.G., Kapshukova, T.V., Ibragimova, T., Nursaule, A., Bissenbayeva, Z., “Brexit” models in the Russian-language Internet discourse, XLinguae, 2021, 14(2), p. 276–285

РАЗВИТИЕ КУЛЬТУРНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ В ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПЕДАГОГОВ

¹Султанова Э.А., ²Тухмарова Ш.К., ³Шолпанқұлова Г.К., ⁴Тілеулес Ә.А., НАО «Евразийский национальный университет имени Л. Н. Гумилева», Нур-Султан, Казахстан ²Қызылординский государственный университет им. Қорқыт Ата, Казахстан

³НАО «Евразийский национальный университет имени Л. Н. Гумилева», -Султан, Казахстан, ⁴Казахский национальный женский педагогический университет,

Абстракт. Гуманистическая тенденция развития общества неразрывно связана с идеей развивающейся личности в развивающемся мире, и решение этой проблемы напрямую зависит от уровня образования - важнейшей составляющей человеческой культуры. Переход мирового сообщества от техногенной цивилизации к антропогенной, доминирование гуманистической парадигмы в педагогической теории и практике определяет необходимость разработки инновационных подходов к проектированию современных образовательных систем. В настоящее время личностная культура специалиста становится важной составляющей профессионального образования. Высшее образование перестает быть только профессиональным, оно становится элементом общей культуры человека. Целостный образ специалиста - это образ человека культуры, свободной, духовно богатой личности, способной к творческой самореализации, нравственной саморегуляции и адаптации в меняющейся социокультурной среде. Непрерывное образование специалиста, которое осуществляется в рамках повышения квалификации, подразумевает профессиональное совершенствование по профилю через определенное время, выведение его на новые высоты деятельности, прогрессивное обогащение творческого потенциала личности.

последнее десятилетие большое значение приобрел культурологический подход к пониманию процессов воспитания и образования, в котором на первый план выходит гуманитарный смыслообразующий аспект. Образовательный процесс, его цели и направленность находятся в центре внимания теории и практики педагогики. В настоящее время пространство педагогической мысли чрезвычайно расширилось. Сегодня все более уверенно утверждаются новые подходы к освещению педагогического процесса в целом, основной целью которого является формирование целостной личности. Формирование целостной личности возможно только на путях культуры, и в связи с этим педагогический процесс рассматривается как культурный феномен.

Ключевые слова: культурологический, педагогический процесс, компетентность, культурная компетентность, профессиональная деятельность, студенты, образование.

Қоғам дамуының гуманистік тенденциясы Дамушы әлемдегі дамып келе жатқан тұлға идеясымен тығыз байланысты және бұл мәселені шешу адамзат мәдениетінің маңызды құрамдас бөлігі - білім деңгейіне тікелей байланысты. Әлемдік қоғамдастықтың техногендік өркениеттен антропогендік өркениетке ауысуы, педагогикалық теория мен практикадағы гуманистік парадигманың Үстемдігі қазіргі білім беру жүйелерін жобалауға инновациялық тәсілдерді әзірлеу қажеттілігін анықтайды. Қазіргі уақытта маманның жеке мәдениеті кәсіби білім берудің маңызды құрамдас бөлігі болып табылады. Жоғары білім тек кәсіби болуды тоқтатады, ол адамның жалпы мәдениетінің элементіне айналады. Маманның тұтас бейнесі-бұл шығармашылық өзін-өзі жүзеге асыруға, моральдық өзін-өзі реттеуге және өзгеріп жатқан әлеуметтік-мәдени ортаға бейімделуге қабілетті, еркін, рухани бай жеке тұлға. Біліктілікті арттыру аясында жүзеге асырылатын маманның үздіксіз білімі белгілі бір уақыттан кейін профиль бойынша кәсіби жетілдіруді, оны жаңа қызмет биіктіктеріне шығаруды, жеке тұлғаның шығармашылық әлеуетін прогрессивті байытуды білдіреді.

Соңғы онжылдықта білім беру мен білім беру процестерін түсінуге мәдени көзқарас үлкен маңызға ие болды, онда гуманитарлық семантикалық аспект бірінші орынға шығады. Білім беру процесі, оның мақсаттары мен бағыты педагогика теориясы мен практикасының басты назарында. Қазіргі уақытта педагогикалық ойдың кеңістігі өте кеңейді. Бүгінгі таңда педагогикалық процесті тұтастай жарықтандырудың жаңа тәсілдері сенімдірек бекітілуде, оның негізгі мақсаты тұтас тұлғаны қалыптастыру болып табылады. Тұтас тұлғаны қалыптастыру тек мәдениет жолында мүмкін болады, осыған байланысты педагогикалық процесс мәдени құбылыс ретінде қарастырылады.

НЕТРАДИЦИОННЫЕ ФОРМЫ И МЕТОДЫ ОБУЧЕНИЯ ПРИ ПРЕПОДАВАНИИ РУССКОГО ЯЗЫКА

***Аннотация.** В настоящее время знание русского языка – это не только атрибут культурного развития человека, но и условие его успешной деятельности в самых разных сферах производства. В связи с этим пересматриваются цели и задачи преподавания иностранных языков, появляются новые концепции и подходы к обучению иностранным языкам, в практику входят новые формы и методы обучения.*

***Ключевые слова:** русский язык, методика, нетрадиционные формы обучения, инновационные технологии, преподавание.*

***Аннотация.** Қазіргі уақытта орыс тілін білу адамның мәдени дамуының атрибуты ғана емес, сонымен қатар оның өндірістің әртүрлі салаларында табысты жұмысының шарты болып табылады. Осыған байланысты шет тілдерін оқытудың мақсаттары мен міндеттері қайта қаралады, шет тілдерін оқытудың жаңа тұлғажырымдамалары мен тәсілдері пайда болады, практикаға оқытудың жаңа нысандары мен әдістері кіреді.*

***Түйінді сөздер:** орыс тілі, әдістеме, оқытудың дәстүрлі емес түрлері, инновациялық технологиялар, оқыту.*

***Annotation.** Currently, knowledge of the Russian language is not only an attribute of a person's cultural development, but also a condition for his successful activity in various fields of production. In this regard, the goals and objectives of teaching foreign languages are being revised, new concepts and approaches to teaching foreign languages are emerging, new forms and methods of teaching are being introduced into practice.*

***Keywords:** Russian language, methodology, non-traditional forms of education, innovative technologies, teaching.*

Язык должен стать инструментом общения, позволяющим проникнуть в другую культуру, определить для себя ее характерные черты и усвоить тип поведения, адекватный восприятию представителями иной культуры. Только таким образом студенты могут стать полноценными участниками межкультурного диалога. Овладение языком – длительный, трудоёмкий, а главное, индивидуальный процесс. В программу изучения русского языка, как и других иностранных, входит углубленное изучение грамматики, фонетики и лексического состава языка, тем не менее, теоретическое изучение уступает свое место выработке практических навыков. Главным становится функциональный принцип обучения. Необходимо научить студентов не только основам иностранного языка, но и научить их с интересом и правильно общаться на другом языке, как в рамках профессиональной тематики, так и в ситуациях повседневной жизни. Студенты должны не только понимать обращенную к ним речь на русском языке, но и правильно построить свое ответное сообщение, которое будет соответствовать культуре собеседника. Поэтому наряду с изучением явлений языка, необходимо изучать особенности культур – участников диалога, их характерные черты, сходства и различия. Обучение русскому языку одновременно является обучением межличностному общению. В процессе работы на занятиях студенты должны подтверждать и отстаивать свою точку зрения, пользоваться аргументацией, научиться анализировать содержание ответного сообщения и находить пути взаимопонимания в процессе диалога на изучаемом языке. Таким образом расширяются границы обучения, что позволяет оптимизировать сам процесс общения между людьми.

Традиционное занятие характеризуется: порядком, проверенной регламентацией, дисциплиной, исполнительностью обучающихся, подчиняющихся преподавателю, точными очертаниями учебного материала. Цель обучения изменилась. Это все тоже воспитание и развитие личности, основным средством решения которых продолжает оставаться познавательная активность.

Это импровизированное учебное занятие, имеющее нетрадиционную структуру. Нестандартное занятие, необычный по замыслу, организации и методике проведения.

Преподавание – это организованный процесс познания. Говоря об организации процесса обучения, нельзя забывать о нетрадиционных формах организации учебно-познавательной деятельности обучающихся на самом занятии, которые приводят к заинтересованности студентов в изучении дисциплины, желанию вновь и вновь познавать новое. Именно нетрадиционные формы и методы проведения занятий повышают познавательную активность, способствуют поддержанию стабильного интереса к учебной работе и лучшему усвоению программного материала.

Основные задачи нетрадиционного занятия
общекультурное развитие;

личностное развитие;
развитие познавательных мотивов, инициативы и интересов обучающихся;
формирование умения учиться;
развитие коммуникативной компетентности;
создание условий для атмосферы творческого поиска.

Принципы нетрадиционных занятий

отказ от шаблона в организации занятия;
максимальное вовлечение обучающихся в процесс обучения;
не развлекательность, а занимательность и увлечение, как основа эмоционального тона занятия;
поддержка альтернативности множества мнений;
развитие функции общения во время занятий;
скрытая дифференциация обучающихся по учебным возможностям, способностям, интересам, склонностям.

Признаки нетрадиционных занятий

несет элементы нового, познавательного;
используется внепрограммный материал;
организуется коллективная деятельность в сочетании с индивидуальной работой;
достигается эмоциональный подъем обучающихся в ходе выполнения творческих заданий;
проводится обязательный самоанализ в период подготовки к занятию, во время и после его

проведения;

создается инициативная группа из обучающихся.

Группа нетрадиционных занятий

Занятия, отражающие современные общественные тенденции (занятие построенное по инициативе обучающихся)

занятие - диспут;
занятие с применением ИКТ

Занятие с использованием игровых ситуаций:

•занятие - ролевая игра;

занятие - пресс-конференция;

занятие - соревнование;

занятие - КВН;

занятие - путешествие;

занятие - аукцион, с использованием дидактической

игры; занятие - театрализованное представление [1].

Одним из эффективных способов создания ситуации, способствующей говорению, является ролевая игра. Обучающие возможности заключаются в следующем: ролевая игра – самая точная модель общения, т. к. в ней предполагается подражание естественной ситуации. Ролевая игра обладает большими возможностями мотивационно – побудительного характера. Эмоции, связанные с определенными фразами или ситуацией, создают прекрасные условия для запоминания материала. Ролевая игра способствует формированию учебного сотрудничества и партнерства, развитию мотивации совместной деятельности. Предполагает усиление личной сопричастности к происходящему. Таким образом, нетрадиционные формы проведения занятий дают возможность не только поднять интерес обучающихся

изучаемой дисциплине, науке, а так же способствует развивать их творческую самостоятельность, обучать работать с различными, самыми необычными источниками знаний. Цели обучения подчиняются не только сообщению учебного материала и проверке знаний, умений и навыков, но и развивает интеллектуальные, волевые, нравственные и эстетические чувства. В работу задействованы не отдельные обучающиеся, а вся группа, общение на занятии организовано не в форме диалога «преподаватель - обучаемый», а как полилог, основанный на самостоятельной мыследеятельности студентов [2, 4 с.]

Деловая имитационная игра может носить название ролевой игры, если главной ее целью становится отработка вариантов поведения, полезного и продуктивного для профессиональной деятельности в процессе исполнения роли другого человека. Роль и ее принятие являются главными составляющими ролевой игры. Исполнение роли представляет собой точное воспроизведение деятельности другого человека. Принятие роли осуществляется на когнитивном, эмоциональном и поведенческом уровнях. Участник ролевой игры может принимать роль тремя способами:

присвоение внешних форм поведения; присвоение

внутренних норм поведения; присвоение

социальных задач, стоящих перед ролью.

отличие от деловой игры в ролевой игре отсутствует система оценивания по ходу игры, игра не прерывается для обсуждения. Игровые действия связаны с целевым аспектом игры и определяются

ролевыми установками. Главные отличия ролевой и деловой игры проявляются на этапе анализа результатов, рефлексии и подачи обратной связи.

Для деловой игры результаты обсуждаются с точки зрения достигнутых целей, качества совместного решения, проекта (содержательный результат деятельности группы). В ролевой игре акцент обсуждения переносится на ролевое поведение участников, его полезность, адекватность заданию, качество коммуникаций в соответствии с ролью.

В ролевой игре всегда есть целевые установки, относящиеся к поведению ее участников [3, 69-70 с.].

Инновационный подход к обучению позволяет реализовать современные цели обучения – формирование коммуникативной компетенции обучающихся и воспитание толерантности в мультикультурном обществе. Новый подход к обучению русского языка опирается на методы и приемы, способствующие эффективному обучению. Известно, что некоторые могут овладеть языком сразу, некоторым овладение языком дается с трудом. При всей сложности процесса обучения преподаватель ищет такие пути, способы, при которых обучение языка будет эффективным и полезным для каждого.

Особенностями инновационного обучения являются:

работа на опережение, предвосхищение развития;

открытость к будущему;

направленность на личность, её развитие;

обязательное присутствие элементов творчества;

партнёрский тип отношений: сотрудничество, сотворчество, взаимопомощь и др.

Инновационные технологии позволяют реализовать одну из основных целей обучения русскому языку - дать возможность перейти от изучения дисциплины, как системно - структурного образования, к изучению его как средства общения и мышления, а учебно - познавательную деятельность перевести на продуктивно - творческий уровень. Александр Адамский утверждал, что: «Только наивный или заблуждающийся человек может полагать, что инновационная педагогика является универсальной заменой традиционных методов обучения» [4, 7 с.].

Перед преподавателем встает необходимость гармонического сочетания собственно учебной деятельности, в рамках которой формируются базовые знания, умения и навыки, с деятельностью творческой, связанной с развитием индивидуальных задатков обучающихся, их познавательной активности, способности самостоятельно решать нестандартные задачи и т. п. Поэтому использование нестандартных форм организации обучения актуализирует изучение предлагаемого курса.

Несколько советов по подготовке нестандартных занятий:

нестандартное обучение следует использовать как итоговые при обобщении и закреплении знаний, умений и навыков обучающихся;

слишком частое обращение к подобным формам организации учебного процесса нецелесообразно, так как это может привести к потере устойчивого интереса к учебной дисциплине и процессу обучения;

нетрадиционному методу обучения должна предшествовать тщательная подготовка. При выборе форм нетрадиционных занятий преподавателю необходимо учитывать особенности своего характера и темперамента, уровень подготовленности и специфические особенности группы в целом и отдельных обучающихся [3, 76 с.].

Нестандартные формы и методы обучения позволят обеспечить занимательность занятий, учесть индивидуальные особенности группы, использовать содержание учебного материала, активизировать познавательную деятельность, отыскать резервы времени, наладить процесс сотрудничества преподавателя и обучающегося. Нестандартные формы обучения воспитывают общую культуру

культуру мнений, умение грамотно вырабатывать собственную активную, высоко нравственную позицию. К проведению нетрадиционных занятий необходимо тщательная подготовка, а это, как правило, требует много сил и времени и со стороны преподавателя, и со стороны студента.

Литература:

Почекутова В.А. Нестандартные формы обучения как условие эффективности проведения уроков в рамках ФГОС // электронный ресурс <https://urok.1sept.ru/articles/657775>

Бексултанова, З. М. Элементы нетрадиционных форм проведения уроков русского языка // Образование и воспитание. – 2016. – № 1 (6). – С. 2-5.

Закирова В.Г., Власова В.К., Каюмова Л.Р., Сабирова Э.Г. Традиционные и нетрадиционные формы обучения и воспитания: учебное пособие. – Казань: Казан.ун-т, 2018. – 109 с.

Кенжегулова А.А. Инновационные методы преподавания русского языка и литературы. [Вестник Актюбинского университета им. С.Баишева](#). №4 (3), 2012.

Тұрысбеков А.С.
Каспий қоғамдық университеті
гуманитарлық пәндер жоғарғы мектебінің
қауымдастырылған профессоры, т.ғ.к.

«ҚАЗАҚСТАН ТАРИХЫ» ПӘНІН ЗАМАНАУИ ТҮРҒЫДАН ОҚЫТУДЫҢ КЕЙБІР
МӘСЕЛЕЛЕРІ

Түйінді сөздер: әлеуметтік-гуманитарлық пәндер, мәселенің контекстік шешімдері, инновациялық әдістер, қызықтырушылық сәттер, курсанттардың кәсіби-тұлғалық қалыптасуы.

Білім ордаларында әлеуметтік-гуманитарлық пәндерді оқытудың осы жылдары даму жолының орнығуы ең алдымен елімізде қоғамның әлеуметтік-экономикалық дамуының деңгейіне және оның бағытына тікелей байланысты болып келді. Қазақстан Республикасында тәуелсіздік жылдары жоғарғы оқу орындарында әлеуметтік-гуманитарлық білім беру жүйесі өзінің қалыптасуының күрделі жолынан өтті. Отандық білім берудің негізгі проблемаларының қатарына мамандардың сол үшін дайындалып жатқан кәсіби білім беру бағдарламаларының мазмұнының әлеуметтік салаларының талаптарынан алшақ жатуы; алатын білім сапасын сырттай объективті, тәуелсіз бақылау жүйесінің болмауы; оқу орындарының мемлекет тарапынан жеткіліксіз қаржыландырылуы және олардың оқу процесінің сапасына, ақырғы көрсеткіш үшін жауапкершілігі жатады. Қазіргі қазақстандық қоғамдағы реформалаудың маңызды бағыттарының бірі-бұл ұлттық білім берудің жүйесін түбірімен жаңғырту болып табылады.

Сондықтан да бүгінгі күннің маңызды мәселелерінің қатарында жоғарғы оқу орнында әлеуметтік-гуманитарлық пәндерді оқытудың кейбір мәселелері туындайды. Бұл туралы қазірде аз жазылып та, айтылып та жүрген жоқ. Қазіргі кезеңде мемлекеттің даму деңгейі көп ретте оның интеллектуалдық дәрежесімен, ғылымның даму дәрежесімен және мамандарды кәсіби даярлау сапасымен анықталады. Әлеуметтік прогресстің мұндай факторлары өзге көрсеткіштердің арасынан анық көріне отырып, ұлттық байлықты қолдау мен арттыруға, өмір сүру деңгейі мен сапасына, әлеуметтік жүйенің қауіпсіздігіне лайықты үлес қосып келеді. Қазақстан Республикасында тәуелсіздік жылдары жоғарғы оқу орындарында әлеуметтік-гуманитарлық білім беру жүйесі өзінің қалыптасуының күрделі жолынан өтті. Білім беру жүйесін мемлекеттік билік жүйесінің құрылымдары өзге де салалар сияқты жеке бағыт ретінде қарастырады. Биылғы жылы Қазақстан халқына өзінің Жолдауында Қазақстан Президенті Қ.К.Тоқаев Қазақстан қоғамында «өмірдің барлық саласын өзгерте отырып, барлық салада реформалар дәуірін өз қолымызбен жасаймыз. Барлық салада жаңа Қазақстанды дамыту үшін Қазақстанымыздың қуатын бірге арттырамыз» дей келе бұл үшін қазақстандықтар жұмыла күш біріктіріп, бірге қалыптасуы керек екенін атап көрсетті[1]. Республикада жоғарғы білім ордаларында әлеуметтік-гуманитарлық пәндерді оқытудың осы жылдары даму жолының орнығуы ең алдымен елімізде қоғамның әлеуметтік-экономикалық дамуының деңгейіне және оның бағытына тікелей байланысты болып келді.

Сонымен бірге қазіргі қазақстандық қоғамдағы реформалаудың маңызды бағыттарының бірі – бұл ұлттық білім берудің жүйесін түбірімен жаңғырту болып табылады.

Сондықтан да жоғарғы оқу орнының басты міндеті жоғарғы білімді білікті мамандар даярлау, білім берудің жаңа стратегиясы ең бір кең мағынасында адамды әлеуметтендіруге ықпал етуі тиіс[2,12]. Сонымен бірге бүгінгі күнде маңызды мәселелердің қатарында жоғарғы білімді гуманитарландырудың жаңа концепциясын іздеу және оны жүзеге асыру болып табылады[3,8]. Жоғарғы білім беру жүйесі қатаң түрде алға қойылатын мақсаттарды, білім беру үрдісінің мазмұнын, оқу орнының номенклатурасы мен оқу пәндерін анықтай отырып құрылады. Сол себепті де қазіргі білім беруде тиісті жәйттердің қатарында жалпыға бірдей қол жетімділік, зайырлы сипаттылық және білім беруді басқарудың мемлекеттік-қоғамдық сипатын атап көрсетуге болады[4,7]. Отандық білім берудің негізгі проблемаларының қатарына мамандардың сол үшін дайындалып жатқан кәсіби білім беру бағдарламаларының мазмұнының әлеуметтік салаларының талаптарынан алшақ жатуы; алатын білім сапасын сырттай объективті, тәуелсіз бақылау жүйесінің болмауы; оқу орындарының мемлекет тарапынан жеткіліксіз қаржыландырылуы және олардың оқу процесінің сапасына, ақырғы көрсеткіш үшін жауапкершілігі жатады.

Қазіргідей қарқынды дамып отырған әлеуметтік-экономикалық өзгерістер жағдайында жоғарғы оқу орындарында білікті мамандар даярлау қоғамда қалыптасып отырған нақты әлеуметтік жағдайды жан-жақты ескеретін білім берудің жетілген, ойластырылған даму стратегиясы болғанда ғана жүзеге асатындығы дәлелденген құбылыс екендігі даусыз [6]. Сабақ беру барысында оқытушының орасан зор сабақ беру тәжірибесі, сабақ үрдісіне жаңа инновациялық технологияларды қолдана білу тәсілі, икемділік қасиеті, өзінің біліктілігін шығармашылықпен ұштастыра отырып жүргізуі тиісінше

оның дайындық деңгейі мен жаңа тәсілдермен ұштастыра отырып жүргізу мүмкіндігі шешуші роль атқарады. Оқытушының өз білімін үнемі жетілдіру жолында жаңалыққа ұмтылып отыруы үлкен маңызға ие. Мысалы, кейбір жоғарғы оқу орындарында оқытушылардың үнемі өз білімін одан әрі көтеруі үшін үлкен мүмкіндіктер ашылған. Оқытушы әрбір 3-4 ай сайын информатикалық шеберліктерін ұштау сабақтарына жоспар бойынша қатысып отырады, сабақ өткізу тәсілдерін одан әрі жетілдіре түседі, кесте, кескіндер жасай білу, сабақ өткізу технологиясының қыр-сырын терең меңгере бастайды. Мұндай біліктілік оқытушыға не береді? Алдымен, оқытушы өз алдына жаңалыққа деген жеке және әлеуметтік ұмтылысын айқын сезінуге, білім беру процесінің алдыңғы қатарлы озық жетістіктеріне өзіндік қатысу сезімін, тиімді педагогикалық шеберлікке әрдайым ұмтылып отыру қажеттілігін тудырады. Екіншіден, оқытушы үнемі өзінің білімін, біліктілігін көтеруге, өзін-өзі одан әрі дамытып жетілдіріп отыруға ұмтылады, білім берудің инновациялық тәсілдерін тез де, ұтымды меңгеріп алуға құштар болады.

Үшіншіден, оқытушы өз мүмкіндіктерін жаңа оқыту тәсілдерін меңгеруге, қандай да бір қиын жағдайларда шешім табуға әрекет етуге, сабақ өткізуден басқа көптеген ғылыми конференция, дөңгелек столдарда, конкурстарда және тағы да басқа жобаларда өз ойын толық бере алатындай шешендік өнерге иек арта бастайды. Төртіншіден, сабақ өткізу барысында, әсіресе, әлеуметтік-гуманитарлық пәндер бойынша сабақ жүргізгенде ғылыми және педагогикалық зерттеулер жүргізу, әртүрлі деңгейдегі тәжірибелер, сынақтар өткізу, сабаққа дайындық, ғылыми мақалалар жазу, эмпирикалық зерттеу материалдарын жинау және оның қорытындысын шығару, нәтижесінде

өз жұмысының көрсеткішін жариялау мәресіне шығады.

Соңғы жылдары біздің жоғарғы оқу орны әсіресе, Қазақстанның Болон декларациясының талаптарына ден қоя отырып, оған қосылуы еліміздегі дәстүрлі оқу үрдісін ұйымдастыру ісінде үлкен өзгерістер тудырды, өзге де оқу орындары сияқты ведомстволық оқу орны маман кадрларды даярлаудың үш деңгейлі түріне көшті. Мұның өзі оқытушыдан өз ұмтылысындағы үлкен өзгерістерге дайындықты талап етті, енді біртұтас әлемдік білім беру кеңістігіне ену мүмкіндігі туды, оқытудың жаңа, өзгеше стандарттарына

көшуге тура келді. Әрине, әлемдік стандарттарды жергілікті материалдарға сәтті көшіру білім беру сапасын бұрын-соңды болмаған биіктіктерге көтеріп, білім сапасын бағалаудың прогрессивтік жүйесін құруға мүмкіндік береді. Енді оқытушы бұрынғы хабарламалық, материалды қарапайым беру сипатынан қосымша ұйымдастырушылық жұмыс тәсіліне көше бастады.

Оқытушы мен білім алушының арасында қалыптасқан жағдайда кез келген уақытта қандай да бір мәселе бойынша нақты көрсеткіштерге қол жете алады. Әрине, осы көрсетілген білім беру технологияларының арасында дәстүрлі дәрістік сабақ жүргізу, түсіндіру, ұғындыру және оқытудың техникалық құралдарын кеңінен қолдану, компьютерлік оқыту, т.б. түрлері толық қолданылады. Соңғы жылдары бірқатар әлеуметтік-гуманитарлық пәндерді оқыту үрдісінде бірқатар өзгерістер болды. Бұл тиісінше біздің оқу орнында да оқу жоспарларына өзгерістер тудырды. Атап айтқанда, бұрын оқытылып келген «Қазақстан тарихы» пәнінің атауы «Қазақстанның қазіргі заман тарихы» болып өзгерді, тиісінше оқу бағдарламалары, тақырыптар, сағат саны пәннің жаңа типтік бағдарламасына сәйкес толықтай өзгерді. Өзге пәндер бойынша типтік бағдарламаларға да сәйкес бірқатар өзгерістер енгізілді. Жалпы енді Қазақстан тарихы өткен ғасырдың басынан бастап оқытыла бастады. Бұл өзгеріс тиісінше оқытушылар арасында қандай да бір екіжақтылық түсінік тудырды. Өйткені атап көрсетілгеніндей, ерте заманнан XX ғасырдың басына дейінгі тарихын білім алушылар мектепте оқып-үйреніп, меңгеріп келеді деген пікір мен тұжырымның дұрыстығы көбінде күмән келтіріп отырғаны құпия емес. Сондықтан жоғарғы мектепте білім беру ісі тиісінше өзгерістерге ұшырауы кезек күттірмейтін міндеттердің бірі ретінде қарастырылуы керек-ті.

Сабақ беру барысындағы өзгеріс – білім алушы танымдық үрдіс барысында өзіндік ізденіс, зерттеу іс-әрекетіне үлкен мән бере бастайды. Қызығушылық танытады, сұрақтар қоя бастайды, танымдық әрекетін өз бетінше ізденіс қызметімен ұштастыра бастайды. Міне, осы сәтте оқытушы үшін ең маңызды сәттің жібін қолдан шығарып алмау қажет. Оқытушыменосылайша бірігіп жұмыс істей отырып, білім алушы енді өзі үшін жаңа, қосымша мәліметтер жинақтайды, өтіп отырған пән бойынша бұрын әдеттегідей болып келген фактіне жаңа қырынан танып, қызыға бастайды. Сондықтан да әлеуметтік-экономикалық пәндерді оқыту барысында дәрістік сабақта аудиторияда пікір-талас тудыратын даулы тақырыптар бойынша, ал бұл тақырып бойынша жоғарыда айтылғандай, «Қазақстанның қазіргі заман тарихы», «Саясаттану», «Әлеуметтану» т.б. пәндер бойынша жеткілікті мәнде болып отыр. Танымдық міндеттер түрінде көрінетін проблемалық мәселе тудыру, сөйтіп оны білім алушылардың еркін ұғынып, сіңіруі үшін аудиторияда қалыпты жағдай тудырып отырған абзал деп ойлаймын. Бұл дәріс сабағында белгілі бір тақырып материалдарын бере отырып, бір-бірімен тікелей байланысқан мәліметтерді оқытушы мен білім алушының бірлесе отырып ойластыруға, белгісіз білімдерді игеруге мүмкіндік береді.

Дәрістегі маңызды белгілердің қатарына дәрістің негізгі мазмұнын аша түсетін танымдық міндеттер жүйесін қалыптастыру және дәріс оқушының беретін фактілік материалының қырын ашатын екі жақты қатынас түрлерін жатқызуға болады. Қазірде көп айтылып жүрген оқыту технологияларының қатарында электрондық оқулықтарды оқу процесінде кеңінен қолдану мәселесі күн тәртібінен түскен жоқ. Электрондық оқулықтар –кешенді бағытта оқытатын бағдарламалар жүйесі болып табылады, ол білім сапасын бақылауды қамтамасыз ете отырып, оқу кешенінің теориялық материалдарын қамтитын,сөйтіп нақты көрсеткіш ретінде оқытушының өзінің материалмен танысу барысында интеллектуалдық қорын кеңейтуге, білім беру процесінде еркін бағдарлай алуға, өз бетімен хабарламалық сипаттағы қазіргі заманғы жаңа технологияларды белсенді пайдалану арқасында жаңа материалдар ала білуге мүмкіндік береді.

Әлеуметтік-гуманитарлық пәндерді оқытуды одан әрі жетілдірудің тағы бір қыры-бұл пәндер бойынша оқу материалдарының видеотекасын жасау. Әрине, бүгінгі таңда кафедраларда оқу-әдістемелік кешендер бойынша едәуір мөлшерде видеоматериалдар жинақталған, бірақ олардың саны өте-мөте аз және олар оқу үрдісінің бүкіл ауқымын қамти алмайды. Жақын болашақта бұл бағытта даму перспективасы туралы сөз етсек, халықаралық кітапқорларын электрондық алмасу жүйесі сияқты жоғары оқу орындарының арасында кез келген білім алушы немесе қызметкердің еркін пайдалана алатын электрондық кітап алмасу жүйесін қалыптастыру міндетін шешу кезекте тұр. Еліміздің жетекші оқу орындары бұл салада едәуір жетістіктерге жетіп отыр. Әрине, оған уақыт та керек және оған қызығушылық тудырған жақтардың нақты мүмкіндіктері мен ізгі ниеттері қажет. Жоғарғы оқу орындарында білім беру жүйесінің даму бағыттары білім беру жүйесінде, оның технологиясы мен оқыту әдістемесінде кейбір өзгерістер енгізу, білім алушылар бойында шығармашылық ойды дамытуда оның нақты әрекет етуіне ықпал етеді.

Атап айтқанда жоғары оқу орнында білім беру сапасын анықтау, бағалау жүйесі құрылып, ол өз кезегінде тиімді нәтижелерін беруде. Ағымдағы білім сапасы білім алушының семестр бойынша алған білімі мен көрсеткіштерінің біріккен қосындысы есепке алына отырып, оның рейтинглік деңгейі анықталып отырады. Оның үстіне өзінің мәні жағынан инновациялық білім беру жүйесі оқу үрдісін дамытудың жүйесін құру және ғылыми ізденіс жүргізу факторы ретінде көрінеді. Білім беру жүйесіндегі мұндай жаңа бетбұрыс ең бағалы білім бұл білім алушының өз бетімен ізденіс жүргізіп, өзіндік қорытындыға келуі, өз талғамынан, ой сүзегінен өткізіп, қолдануға дайын материал күйінде қолға тиеді. Оның үстіне уақыт бүгіндегі негізгі білім болып табылатын ақпараттық қоғам заманында оны білім алушыларға сіңімді етіп ұғындыру білім беру жүйесіне жаңа талаптар қойып отырғаны айқын. Оқытудың соңғы кездері жиі айтылып та, қолданыла бастаған әдістері дәстүрлі түрлерімен қатар оқу үрдісінің жаңа мақсаттары мен міндеттеріне жауап бере алатын жаңа тәсілдері мен жаңа технологияларды енгізуді көздейді. Жақында Білім және ғылым министрі А.Аймағамбетов жоғарғы оқу орындарында «Қазақстанның қазіргі заман тарихы пәнінің орнына «Қазақстан тарихы» пәні оқытылатындығын атап көрсетті. Бұл өте дұрыс шешім деп ойлаймын. Енді бағдарлама тарихтың өзге де кезеңдерін толық қамтып оқытуға мүмкіндік береді. Жоғарыда айтылғандай, мұндай жаңа әдістердің қатарына мәселелік сабақ беру тәсілі жатты. Проблемалық сұрақтарды дәріс, семинар, курсанттардың өзіндік дайындық сабақтарының жоспарына да соңғы кездері бізде де кеңірек енгізе бастадық. Уақыт бүгін нақты білімге ұмтылысты көрсетіп отыр, адамның ішкі мәдениетінің деңгейінің жоғарылығы, білімге деген ұмтылысының нақтылығы неғұрлым жоғары болса, соғұрлым оның ертеңгі күнге деген сенімі, шығармашылық қабілетінің өркендеуі жоғары болмақшы. Ал мұның өзі оқу үрдісінде осы тәсілдерді кеңінен қолдана отырып, оқу сапасын көтеруге өз ықпалын тигізетіні кәміл. Сондықтан да әлеуметтік-гуманитарлық пәндер бұл тұста өзінің жан-жақты вариативтік ерекшелігімен, әрқилы пікір көзқарастарымен, көптеген шешімдерге қолжеткізе алатын мүмкіндігімен ерекшеленуге тиісті.

Әдебиет:

Тоқаев Қ.К. «Жаңа Қазақстан: жаңару мен жаңғыру жолы». Қазақстан халқына Жолдау. 2022 жылғы 16 наурыз.

Ендовицкий Д.А. Гуманитарная составляющая подготовки специалистов//Вестник Воронеж.гос. ун-та. Сер.: Проблемы высшего образования. Воронеж, 2016.-№1, с.5-9.

Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы. 27 шілде 2007ж.//Қазақстан Республикасы Парламентінің Жаршысы, 2017 ж., №20, 151-құжат; Егемен Қазақстан, 2017 жылғы 15 тамыз, №254-256.

Қазақстан Республикасының құқық қорғау жүйесін одан әрі жаңғыртудың 2014-2020 жылдарға арналған Мемлекеттік бағдарламасы. Президент // ПҰАЖ. - 2014. - № 77. - Б. 5-45. - ISSN 0206-3336.

Кондаурова О.П. Проблемы преподавания социально-гуманитарных дисциплин в высших учебных заведениях//Вестник ВГУ. Сер.: проблемы высшего образования. Воронеж, 2017, №4, с.79-82.

ҰЛТТЫҚ МӘДЕНИЕТ ОТБАСЫЛЫҚ ТҮЛҒАЛЫҚ ҚАСИЕТТЕРДІ САҚТАУДЫҢ НЕГІЗІ РЕТІНДЕ

Адамның шыр етіп дүниеге келген уақытынан бастап өскен ортасынан, қоршаған кеңістігінен алған білімі мен тәрбиесінің негізінде қабылдаған құндылықтар дүниесіне ауқымды мағынада мәдениет деп қараймыз. Мәдениеттің ең басты күретаулары дін, тіл, дүниетаным, ұлттық сана, салт-дәстүр және т.б. Мысалы, **тұсаукесер** – сәби қаз тұрғаннан кейін тез жүріп кетсін деген тілекпен жасалатын ғұрып, ырым. Ол үшін арнайы ала жіп дайындалады.

Неліктен ала жіп алынады?

Осының тарихи бастаулары сонау көшпенділер заманынан келе жатыр. *Үй иесі бір жерге кеткен кезде үйінің алдына ала жіп тастап кететін болған. Есікалдындажатқан ала жіпті көрген өзге адамдар еш уақытта оны аттап біреудің үйіне кірмеген. Себебі бұл белгі «үйде ешкім жоқ» дегенді білдірген екен.*

Ұлттық мәдениетіміздің жоғарылығын байқататын тағы бір тамаша дәстүр – «**Асар**» деп аталады. **Адамдар бір-біріне көмектесу арқылы ынтымақ пен бірлігін жарастырып, араларындағы достық, сыйластық қарым-қатынасты нығайтады.** Қазақтың «көп түкірсе – көл» деген аталы сөзі осы асармен байланысты. Қазіргі кезде бұл дәстүрді жалғасы **еріктілер** (волонтер) деп аталады. Асар мен еріктілерді салыстырғанда біздің байқағанымыз - **Асар кешенді, саналы, ешкімнің нұсқаусыз, адал ниетпен, жас шамасына қарамай жүргізілген.** Бұл волонтерлер іс-әрекеттерінен үнемі байқала бермейді.

Енді ұлттық мәдениеттің пандемия кезінде адамның тұлғалық қасиеттерін сақтауға қалай әсер еткеніне тоқталамыз. Осы мақсатпен біздің «Кәсіби-тұлғалық даму» Орталығында тиісті зерттеу жүргізілді. Бұл зерттеуде біз Асар дәстүрінің тарихи маңыздылығын ескеруге тырыстық. Орталықта жетілдірілген әдістемелеріміз (сауалнама, әңгіме, бақылау, эссе және т.б.) қолдандық. Бұл эксперимент жеке және топтық түрде өткізілді және оған әр түрлі жастағы отбасылар қатысты. Жалпы саны – 30 отбасы.

Аталған шектеулерді ескере отырып, зерттеуімізден келесідей нәтижелер алдық. Анықталған ғылыми жаңалығымыз – сыналушылар екі топқа бөлінді. Талдаудың нәтижесінде **17** отбасы карантиннің талаптарын қабылдады. Ал қалған **13** отбасы қабылдай алмады. Адамдардың берген сипаттамаларына байланысты аталған жағдайлар төмендегі кестеде көрсетілген.

1-кесте. Сыналушылардың ұлттық отбасылық мәдениетінің деңгейі

Ұлттық отбасылық мәдениеті жоғары сыналушылар (57% - 17 отбасы)	Ұлттық отбасылық мәдениеті төмен сыналушылар (43% - 13 отбасы)
Тұлғалық қасиеттердің дамуы (жағдайды қабылдау, еріктік күш-жігер, сабырлық, төзімділік, ұйымшылдық, жауапкершілік күшейді)	Тұлғалық қасиеттердің бұзылуы (сабырсыздық, күйзеліске бой алдыру, шыдамсыздық)
Өзін және өзгелерді жақынырақ тануға мүмкіндік (мінезіне мән беру, өзін-өзі тәрбиелеу, өзін-өзі реттеу)	Өзіне және өзгелерге назар аудармау (өзгенің пікірін елемей, шектен тыс үрейлену)
Өзін және өзгелерді бағалаудың жоғарылауы (сезімдер мен эмоциялар, жанашырлық)	Өзін және өзгелерді бағалаудың төмендеуі (өзін және отбасы мүшелерін қадірлемей)
Тұлғааралық қатынастардың дамуы (туыстық, достық, әріптестік және т.б.) онлайн қарым-қатынас арқылы жүзеге асты	Тұлғааралық қатынастардың нашарлауы (әсіресе отбасылық қарым-қатынастың)
Уақытты үнемдеу, әлеуеттік ресурстарын ашу (пайдалы істермен айналысу, жаңа қабілеттерін байқау) яғни туындаған жағдайға бейімделу	Уақытты үнемдемеу (мазасыздану, көп ұйқыға, уайымдарға және т.б. берілу)
Салт-дәстүрімізді жаңғырту «Асар», «Көңіл сұрау», «Көңіл айту» және т.б. (қайырымдылық, мейірімділік күшейді, ысырапшылдық шамалы тиылды, үнемдеушілік)	Салт-дәстүрлер, отбасылық құндылықтар сақталмады (түнеру, жақсылықтан үміт үзу, құмар ойындарға қызығушылық)
Рухани-адамгершілік қасиеттердің дамуы (мейірімділік, кішіпейілділік, жақсылыққа сену)	Рухани-адамгершілік даму байқалмады (Екі ажырасу фактісі)

Біздің мәліметтеріміз бойынша, ғаламдық қиындықтар кезінің өзінде ұлттық мәдениет деңгейі жоғары адамдар белгілі ұлтжандылық сезімдері мен белсенділік танытып, өзіне және өзгелерге құрмет көрсетіп, өз өмірлері үшін күреседі. Бұл олардың әлемді тұтас қабылдайтындығын білдіреді. Осыдан адамның рухани-адамгершілік қалыптасуы байқалады.

Сонымен, ұлттық құндылықтар әлемі таусылмайтын бұлақ тәрізді. Ол әлі талай зерттеулердің арқауы болары күмәнсіз. Қай елде болмасын білім беру жүйесінде жас ұрпақты этномәдени құндылықтар негізінде руханилық пен адамгершілікке бағдарлап білім мен тәрбие беру ісі өзекті мәселе болып табылады. Осы тұрғыдан алғанда ұлттық құндылықтардың тарихи маңызын дәріптеуді, білім мазмұнына енгізу арқылы оның тереңдігі мен рухани шындығын бала кезінен бастап сіңіруді мұрат ету маңызды.

Вахитов Данияр

*магистр психологии, практикующий гештальт-терапевт,
сеньор-лектор ВШГН, Каспийский университет*

РАБОТА С ОБЕСЦЕНИВАЮЩИМ КЛИЕНТОМ

Аннотация: В данной статье рассматриваются некоторые понимания для работы с обесценивающим клиентом.

Аннотация: Бұл мақалада құнсыздатын клиентпен жұмыс істеудің кейбір түсінушіліктері талқыланады.

Ключевые слова: обесценивание, клиент, сопровождающая поддержка.

Түйін сөздер: құнсыздату, клиент, ілесе қолдау.

Введение.

Обесценивание - механизм защиты, при которой клиент не может присвоить полученный в терапии опыт.

Понимания.

Внутренней опорой в работе с обесценивающим клиентом является устойчивость психолога (полученная в личной терапии, супервизии, профессиональном опыте и пр.) и саморефлексия, что проведенная работа полезна и правильна.

Работа с обесценивающим клиентом довольно непростой труд. В данной работе могут быть полезными некоторые понимания.

Далее опишем некоторые из этих пониманий.

Во-первых, следует разделить обесценивание конкретного клиента от обесценивания глобального вас как психолога.

Во-вторых, надо учитывать, что, клиент поступает так не только с вами, но и с собой. Следует в терапии на эту его особенность указать (тактично и профессионально).

В-третьих, обесценивание - это защита клиента от чего-либо. Очень даже возможно, что терапия подошла к какой-то важной точке. По готовности клиента следует сообщать клиенту о том, что он обесценивает. Данное действие требует осторожности и возможно после установки базовых отношений.

В-четвёртых, помнить, что обесценивание является обратной стороной оценивания. То есть, чтобы обесценить, сперва надо придать ценность. Здесь можно уточнять у клиента, чему он придает ценность.

В-пятых, обесценивание может быть элементом отыгрывания на психологе с целью доставить дискомфорт. В таком случае необходимо брать в работу чувства, которые клиент испытывает от доставления неприятных чувств психологу.

Заключение.

Это далеко не полный перечень пониманий, которые могут помочь продвинуться в терапии с обесценивающим клиентом.

ситуации обесценивания необходимо понимать, что клиент абсолютно честен. Обесценивать и продолжать ходить на терапию - это колоссальное внутреннее переживание, показывающее ценность встреч.

терапии с таким клиентом важно сохранять функцию сопровождающей поддержки процессов, происходящих с клиентом.

Источники:

https://samopoznanie.ru/articles/privivki_ot_obescenivaniya/#ixzz7kCxNeYHY <https://psy-practice.com/publications/na-prieme/rabota-s-obestsenivayushchimi-i-kritikuyushchimi-klientami/>
<https://gestaltclub.com/articles/psihoterapia/4541-rabota-s-obescenivaniem-raspakovat-i-ne-obescenivat>

*Хавронская М.А.
магистр переводческого дела, сеньор – лектор
Искакбаева А. А.
сеньор-лектор ВШГН,
Каспийский Общественный Университет*

ПЕРЕВОД И ЕГО ПСИХОЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ

Аннотация. В статье рассматриваются особенности психологических и психолингвистических механизмов речемыслительной деятельности устного переводчика. Авторы рассматривают такие механизмы как мышление, память, умение вероятностного прогнозирования, а также внимания и воображения, используя результаты исследований ученых в данной области и попытались описать процесс профессионального мышления переводчика.

Ключевые слова: устный переводчик; психологические механизмы деятельности устного перевода; профессиональное мышление; вероятностное прогнозирование; память; внимание; воображение

Аннотация. Мақалада ауызыша аудармашының сөйлеу әрекетінің психологиялық және психолингвистикалық механизмдерінің ерекшеліктері қарастырылады. Авторлар ойлау, есте сақтау, ықтималдықты болжау, сондай-ақ зейін мен қиял сияқты механизмдерді осы саладағы ғалымдардың зерттеу нәтижелерін қолдана отырып қарастырады және аудармашының кәсіби ойлау процесін сипаттауға тырысты.

Түйінді сөздер: ауызыша аудармашы; Ауызыша аударма қызметінің психологиялық механизмдері; кәсіби ойлау; ықтималды болжау; есте сақтау; зейін; қиял.

Annotation. The article discusses the features of psychological and psycholinguistic mechanisms of speech-thinking activity of an interpreter. The authors consider such mechanisms as thinking, memory, the ability of probabilistic forecasting, as well as attention and imagination, using the results of research by scientists in this field and tried to describe the process of professional thinking of the translator.

Keywords: interpreter; psychological mechanisms of interpretation activity; professional thinking; probabilistic forecasting; memory; attention; imagination

современном мире с развитием языковой культуры общества и многогранности его языковых средств, представление к профессии переводчика становится все более стереотипным и зачастую обесценивающим. Все чаще социум воспринимает переводчика подобно ходящему двуязычному словарю с функцией мгновенного перевода. Многим кажется не сложным, при знании двух языков, перевести технический текст, выписку из истории болезни, на слух перевести песню или синхронно переводить «хаотичный хор» перебивающих друг друга специалистов на переговорах, длящихся порой по несколько часов без перерывов. Обыватели воспринимают переводчика неким «живым словарем» автоматически подбирающим слова подходящие к контексту, дающего справочную информацию и толкующему заложенным автором смысл текста. При этом у переводчика не должно быть понятия специализации и профессиональных принципов – не работать без подготовки для предоставления адекватного перевода, как и зачастую никто не считает необходимым задумываться о необходимости перевода таких отношении в разряд предоставления платных услуг.

Переводчик, как и любой живо человек может устать, быть не в форме или просто не специализироваться в данной области, так как его профессиональная практика имеет определенное тематическое направление. Однако, общество не признает за переводчиком таких слабостей, он не должен уставать ил чувствовать, ведь нет же никакой сложности для «живого словаря» слушать и просто подбирать слова на другом языке, понимать логику и говорить одновременно.

Такое отношение к профессии зачастую отталкивает молодых специалистов от профессиональной деятельности или приводит в профессию не желающих работать людей.

Перевод - сложный процесс мыслительной деятельности, понять который помогает наука психолингвистика, изучающая процессы речеобразования, восприятия и формирования речи в их соотносительности с системой языка.

Если не затрагивать проблемы теории перевода обособленно, а также не задаваться вопросами лингвистических особенностей пары языков, которые могут относиться к разным языковым семьям, то в вопросах взаимосвязи теории перевода и психолингвистики необходимо разобраться.

По мнению ученых-переводоведов, перевод имеет психологическую природу, поскольку в его основе лежат такие психологические процессы, как восприятие исходного текста или речи, процесс перекодирования форм исходного языка в эквиваленты на языке перевода, и наконец – процесс воспроизведения исходного текста на языке перевода. В основе перевода как процесса лежат следующие механизмы психологической деятельности: восприятие, память и осмысление; концентрация внимания и механизм вероятностного прогнозирования воспринимаемой речи; перекодировка, компрессия,

декомпрессия и переключение.

Просто рассматривая перевод с точки зрения психолингвистических аспектов, показывает, что это комплексный механизм, который не возможно провести без специальной подготовки, а также достаточно трудоемкий процесс по энергозатратам.

Лингвисты подошли к изучению процесса перевода посредством разнообразных психолингвистических моделей перевода. Данные модели направлены на изучение не просто вышеуказанных механизмов мыслительной деятельности переводчика во время интерпретации, но и рассматривают условия самой коммуникации, опыт, уровень компетенции и эрудиции переводчика, уровень развития эмоционального интеллекта, особенности личностных и физиологических характеристик переводчика. Для устного переводчика также учитываются умение понимать оратора (навык вероятностного прогнозирования), умение приспосабливаться к физиологическим или психологическим особенностям говорящего, понимание невербальных знаков и умение также преодолевать межкультурный барьер с учетом традиции и нормы перевода.

Данные аспекты мыслительных процессов проводимых в мозге переводчика во время перевода были описаны во множествах моделей теории перевода, однако полноту всех производимых операций и их комплекс не может раскрыть никто. Поэтому ученые решили использовать метод интроспекции, то есть раскрыть и проанализировать перевод как вид психологической деятельности переводчика путем ответов на вопросы о том, как происходит процесс перевода у каждого из переводчиков, что и как они делают, когда переводят, о чем думают, что чувствуют и т. д.

Данный метод позволил в общих чертах выявить трудности, с которыми сталкивается переводчик при понимании и интерпретации оригинала, определить стратегию предпринимаемых им действий и подходов, а также принципы, которыми он руководствуется при выборе окончательного варианта перевода. Даже в такой развертке перед учеными появилась обширная и сложная схема процесса перевода и иногда нелогичности выбора стратегии и подбора соответствия. Экспериментальные исследования перевода как процесса не смогли дать общей картины в связи с тем, что работая в режиме нехватки времени и выполняя синхронно несколько видов мыслительной деятельности, переводчик принимает решения интуитивно и чаще всего не может отследить стратегию своих действий и выбор языковых средств выражения в конкретной коммуникативной ситуации. Даже при письменном переводе некоторые переводчики полагались на интуитивность, некое языковое чутье, которое помогало им сократить время на перевод путем интерпретации в художественных текстах, фоновых знаний при переводе научной литературы.

Точки зрения переводоведения, устный перевод – особая мыслительная деятельность, протекающая между двумя культурами и языками и конечно освещаемая психологическим и психолингвистическим подходами. Согласно, В.И. Ермолович [1] можно выделить три уровня механизмов деятельности перевода: общепсихологические механизмы, специфические деятельностные механизмы, специфические механизмы устного перевода.

Под общепсихологическими механизмами он подразумевал, способность переводчика к мышлению, объем его краткосрочной памяти, которая должна вмещать информацию при длительном прослушивании, а также воображение, позволяющие переводчику адаптироваться при трудностях восприятия речи оратора.

Специфические деятельностные механизмы включают в себя умение уровневой регуляции деятельности и внимания переводчика, а также одну из самых важных способностей переводчика – вероятностное прогнозирование.

Говоря о специфических механизмах устного перевода, мы говорим об умении оперативного перекодирования одних языковых и культурных знаков на другие, владение способностями выборки и сжатия информации для опущения избыточных элементов высказывания, т. е. элементов, восполняемых из контекста и внеязыковой ситуации, а также путем использования более компактных форм выражения, то есть компрессией. Важным элементом также является умение быстрой переключаемости переводчика одного языка на другой.

Рассматривая психологические механизмы необходимо упомянуть об основных характеристиках мышления. Мышление, будучи наивысшим интеллектуально-познавательным процессом, является «психическим процессом моделирования закономерностей окружающего мира на основе аксиоматических положений» [2], то есть мышление – это умение обрабатывать информацию, устанавливать связи между объектами или явлениями окружающего мира, а также процесс отражения существенных объектов и связей между ними, помогает приобрести представление об объективной действительности.

Следует также отметить, что ученые до сих пор не пришли к единому мнению для определения термина «мышление».

Этим и другими вопросами психологических механизмов занимались такие ученые, как И.А. Зимней, И.Ю. Иероновой, С.Л. Рубинштейна, Т.С. Серовой, Р.Х. Тугушева и др.

Обобщая их представление о мышлении, можно отметить то, что мышление начинается с определенной задачи, которая требует эмоциональной вовлеченности, а завершение мышления происходит при подборе и нахождении приемлемого варианта решения данной задачи тем самым достигая цель. Согласно данному определению, мыслительный процесс – постоянное волевое действие, требующее концентрации для достижения желаемого результата.

Процесс мышления также представляет собой процесс движения мысли, начиная с осознания проблемы и до момента ее разрешения. Данный процесс работает по индивидуальной системе декларативных и процедурных знаний.

Под декларативными знаниями следует понимать ту сферу понимания картины мира, которой владеет человек, то есть знает. В то время как процедурные знания подразумевают степень понимания или владения этими знаниями.

Однако переводчик не просто должен обладать обоими системами знаний (декларативными и процедурными), но и уметь соотносить поступающую информацию с данными знаниями, накопленным опытом и перекодировав их на переводной язык выдать готовую речевую компрессию понятию и эквивалентную оригиналу.

Исследованиями в этой области занимались такие ученые как И.А. Зимняя, Р.Х. Тугушев, Т.С. Серова и др., а их результаты анализируются с двух позиций:

психический механизм, проявляющийся только в контексте выполнения определенной профессиональной деятельности;

некоторое устойчивое психическое образование, сохраняющее свои свойства и за пределами профессии [3; 4].

Н.С. Мавлевич, переводчица произведений французской литературы определяла перевод, как «мышление картинками» [5]. Как мы отмечали выше, переводчик используя общепсихологические механизмы обладает склонностью к эмоциональночувствительному восприятию информации, а его мышление развито всесторонне для точного восприятия ситуации при межкультурной коммуникации, то есть, «мышление переводчика – это всестороннее восприятие ситуации межкультурной коммуникации, включая понимание своей социальной роли и обязанностей, а также профессиональных требований к осуществлению перевода и его результату. Именно такого рода мышление является неотъемлемым условием для осуществления речемыслительной деятельности с оптимальными временными и интеллектуальными затратами» [6].

Многие ученые не смогли также сойтись во мнениях при описании характеристик мышления при переводе и при его речемыслительной фазу деятельности, когда мысль начинает взаимодействовать с речевым аппаратом и формируются слова, то есть происходит реализация мысли в язык. Так, И.А. Зимняя характеризует «процесс перевода как непрерывное осмысление, заключающееся в понимании смысла высказывания, превращении его в намерение и в последующем формировании и формулировании варианта переводческого решения» [4].

По мнению Л.С. Выготского, речь можно разделить на внешнюю речь, внутреннюю речь и саму мысль. Следовательно, формирование слова проходит три этапа:

Первый – формирование мысли.

Второй – переход мысли во внутреннюю речь и

Третий – воспроизведение внутренней речи во внешнюю [7].

Данная логическая цепочка перехода мысли к слову представляется многими учеными неким движением мысли, которые можно выделить в три особенные семантические фазы внутренней речи. «Первая заключается в редуцировании фонетики и предикативности. Вторая – в представлении внутренней речи смыслами, а не значениями. Последняя особенность кроется в процессе объединения слов, их сочетания и слияния», названным Л.С. Выготским асинтаксическим слипанием смыслов [7].

Н.И. Жинкин рассматривает «внутреннюю речь как универсально-предметный или предметно-схемный код. Автор вводит понятие замысла целого текста и порождение текста как его развертывание. Данное психическое образование соответствует «содержательному ядру» высказывания, удерживается в оперативной памяти и выступает конечным звеном процесса смыслового восприятия текста» [8].

Многие выводы Н.И. Жинкина представляют интерес при экстраполяции на процесс устного перевода. Например, такие «общие характеристики предметно-схемного кода, как отсутствие материальных признаков слов натурального языка и последовательности знаков; наличие неких изображений, которые могут образовывать цепь или группировку» [9]. Можно предположить, что данный предметный код представляет собой универсальный язык мысли, связующее звено между процессом восприятия сообщения на одном языке и его передачи на другом. Именно в языке мысли совершается понимание и формулирование гипотез результата перевода, делая возможным сам процесс перевода на другие языки.

Поскольку переводчик оперирует смыслами, интерес представляет рассмотрение соотношения между смыслами (единицами предметно-схемного кода), понятиями (единицами мышления) и внешней

речью. Данное взаимодействие отражено в других специфических механизмах устного перевода.

Функция памяти, неразрывно связанная с деятельностью мышления, предполагает владение языковыми автоматизмами и экстралингвистическими знаниями.

Для осуществления устного перевода должна быть развита логическая (смысловая) и вербальная память (запоминание прецизионных слов). А среди факторов, представляющих особые требования к памяти переводчика, можно назвать кратковременность и неповторяемость слуховой рецепции.

Применительно к переводческой деятельности, память можно определить как относительно кратковременное сохранение информации о словесных сигналах после того, как их восприятие уже прекратилось. Это «следовое психическое отражение прошлого», при помощи которого осмысленная информация удерживается и соотносится с результатами исполнительских и контрольных операций [10, с. 119].

Очевидно, что чем больше отрезок текста, который необходимо осмыслить и передать на другом языке, тем больше нагрузка на память. Возможность воспринять долгий отрезок звучащего текста достигается благодаря умению осуществлять переводческую семантографию – особый вид профессиональной фиксации информации. Помимо разгрузки оперативной памяти при устном последовательном переводе, Е.В. Аликина указывает, что такой тип фиксации информации облегчает процесс аналитической обработки и является опорой для программы порождения текста на языке перевода [11].

структуре памяти выделяют четыре относительно самостоятельных процесса: запоминание, воспроизведение, сохранение и забывание усвоенной информации. На запоминание непосредственно влияют факторы релевантности информации осуществляемой деятельности. Для устного переводчика при заучивании лексических и грамматических конструкций важно «умелое сочетание» мнемических и познавательных задач, произвольного и произвольного запоминания [10, с. 122].

Т.С. Серова подчеркивает, что чем обширней перечень мотивов переводческой деятельности и с чем большим числом из них удастся связать новый материал, тем выше его готовность к воспроизведению, тем надежнее он сохраняется в долговременной памяти [10].

Кратковременная (информация, предназначенная для непосредственного использования) и долговременная (закрепленный опыт) память должны находиться в постоянном развитии. Так, долговременная память нуждается в увеличении ее емкости и совершенствовании оперативности воспроизведения. Для успешного осуществления деятельности устного перевода самое пристальное внимание необходимо уделять навыку пополнения актуальных сведений из самых разнообразных областей знания. Кратковременную память необходимо тренировать на удержание небольшого объема информации, релевантной конкретной ситуации, который включает сведения о лицах, принимающих участие в ситуации профессионального взаимодействия, понимание цели коммуникации, тематические знания [12].

Уровень сформированности смысловых и межпонятийных связей непосредственно влияет на функционирование других психологических механизмов, а именно вероятностного прогнозирования и распределения внимания.

Вероятностное прогнозирование основывается на структуре прошлого опыта и информации о наличной ситуации, то есть напрямую зависит от мнемических способностей.

Нужно отметить, что изучение механизма вероятностного прогнозирования осуществляется преимущественно в рамках синхронного перевода, поскольку именно эта способность делает возможным восприятие и порождение речи переводчиком-синхронистом [13].

Механизм вероятностного прогнозирования заключается в сопоставлении поступающей информации из контекста с личностной системой прошлого опыта, что позволяет строить гипотезы о событиях, которые могут произойти с той или иной вероятностью.

В.И. Ермолович связывает процесс прогнозирования наиболее вероятного смыслового завершения фразы или фрагмента текста с шагом и скоростью осмысления [1]. Исследователь поясняет, что, воспринимая фразу, основную информацию человек получает вначале, тогда как ее конец зачастую избыточен на всех уровнях языка (фонемном, морфемном, слов, словосочетаний) и уловим из контекста. При этом, чем выше избыточность сообщения, тем выше вероятность правильного прогноза.

Различают смысловое и речевое вероятностное прогнозирование. И.А. Зимняя полагает, что смысловое восприятие речи происходит по некоторым критическим точкам, путем выдвижения смысловых гипотез и последующим их соотношением с реально действующим стимулом [4]. Языковое прогнозирование, в отличие от смыслового, действует в рамках отдельных слов, словосочетаний, отдельных предложений и фраз. Т.С. Серова также относит к механизму языкового прогнозирования усвоенные закономерности построения синтаксических схем слов в предложении, грамматические категории, лингвистическую вероятность сочетания слов [10].

Выдача результата устного перевода зависит не только от накопленных знаний, прошлого опыта, развитой памяти и мышления. Все перечисленные механизмы должны быть дополнены еще одной

функцией сознания, а именно вниманием – «внутренней деятельностью под покровом внешнего покоя» [14, с. 386].

Внимание – это особое состояние психики, отличающееся направленностью и сосредоточенностью познавательных процессов для более полного отражения действительности. Различают произвольное (сознательно направляемое) и произвольное (бессознательное) внимание [3; 13].

Учитывая цели и задачи, возникающие в процессе осуществления определенной познавательной деятельности, большее развитие получают те или иные свойства внимания. Для устного перевода наиболее важными свойствами являются сосредоточенность, устойчивость, объем, переключение и распределение внимания.

Сосредоточенность внимания не означает фиксацию на одном явлении, а представляет движение мыслей в едином направлении. В свою очередь устойчивость внимания зависит не только от особенностей самого текста, но и от оценочного отношения автора и индивидуальных особенностей психики переводчика.

Рассмотренные психологические механизмы, являясь основой для любого проявления человеческой деятельности, учитывают специфические требования каждой профессии, а также зависят от личностной динамики интеллектуального развития конкретного специалиста, его когнитивного стиля, выраженного в индивидуальной специфике переработки информации.

«Функционирование индивидуального ума» проявляется в виде различий в восприятии, структурировании, категоризации, оценивании происходящего и определяются М.А. Холодной как индивидуальный когнитивный стиль, предполагающий, что «каждый умен по-своему» [15, с. 41].

Таким образом, действие психологических механизмов профессиональной деятельности устных переводчиков опирается на накопленные лингвистические, экстралингвистические знания и имеющийся опыт. Если в рамках обучающего процесса возможно формирование отдельных механизмов, то в рабочей ситуации все механизмы должны работать во взаимодействии, направленном на достижение цели: понять смысл и передать его средствами другого языка. При этом активация психологических механизмов представляется волевым актом, зависящим от сознательной установки переводчика.

Изложенные особенности психологических механизмов должны учитываться при построении процесса обучения будущих переводчиков. Обучение должно включать создание проблемных ситуаций, являющихся основой всякой мыслительной деятельности, быть ориентировано на соотнесение теории с практикой и исходить из реальных требований переводческой деятельности, предполагающей значительную психологическую перестройку.

Литература.

Ермолович В.И. Система переводческой скорописи с позиций психологии восприятия речи // Тетради переводчика. Научно-теоретический сборник. – 2016. – С. 223-232.

Свободная энциклопедия Википедия [Интернет источник:

Тугушев Р.Х. Общая психология: учебник. – М.: Эксмо, 2006. – 560 с.

Зимняя И.А. Лингвопсихология речевой деятельности // Серия «Психология отечества». Избранные психологические труды в 70-ти томах. – М.: Московский психолого-социальный институт, Воронеж: НПО «МОДЭК», 2001. – 432 с.

Мавлевич Н.С. Перевод – мышление картинками [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://old.russ.ru/krug/20010425.html> (дата обращения: 30.08.2018).

Наугольных А.Ю. Профессиональное мышление переводчика как категория дидактики перевода // Вестник Пермского национального исследовательского политехнического университета. Проблемы языкознания и педагогики. – Пермь: ПНИПУ. – 2010. – С. 73-79.

Вygотский Л.С. Мышление и речь. – М.: Лабиринт, 1999. – 352 с.

Леонтьев А.А. Основы психолингвистики. – М.: Смысл, 1997. – 287 с.

Жинкин Н.И. О кодовых переходах во внутренней речи // Язык, речь, творчество: Исследования по семиотике, психолингвистике, поэтике: (избранные труды). – М.: Лабиринт, 1998. – С. 146-163.

Серова Т.С. Психология перевода как сложного вида иноязычной деятельности. – Пермь: ПНИПУ, 2001. – 210 с.

Аликина Е.В. Переводческая семантография. Запись при устном переводе: учеб. пособие. Сер. 61 Бакалавр и магистр. Академический курс (1-е изд.). – М.: Юрайт, 2017. – 145 с.

Андреева В.Н. Психолингвистические модели функционирования памяти при синхронном переводе // Вестник Российского государственного университета им. И. Канта. – 2007. № 2. – С. 16-21.

Чернов Г.В. Основы синхронного перевода: Учеб. для ин-в и фак. иностр. яз. – М.: Высшая школа, 1987. – 256 с.

Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. – СПб.: Питер, 2000. – 712 с.

Холодная М.А. Когнитивные стили. О природе индивидуального ума. – СПб.: Питер, 2004. – 384 с.

Люткова Наталья Геннадьевна
сеньор-лектор ВШГН
Каспийский общественный университет
lnatalka@inbox.ru

ПРОБЛЕМНО – СИТУАТИВНЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В ПРЕПОДАВАНИИ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА

Аннотация. В статье рассмотрены методы интеграции проблемно-ситуативных технологий в учебный процесс. Данные методы обладают многими преимуществами, среди которых: формирование навыков самостоятельного обучения, ориентация на практический результат, получение нового образования.

Ключевые слова: проблемная ситуация, проблемная задача, компетенции, преподаватель.

Аннотация. Мақалада проблемалық-ситуациялық технологияларды оқу процесіне біріктіру әдістері қарастырылған. Бұл әдістердің көптеген артықшылықтары бар, олардың ішінде: дербес оқыту дағдыларын қалыптастыру, практикалық нәтижеге бағдарлау, жаңа білім алу.

Түйінді сөздер: проблемалық жағдай, проблемалық міндет, құзыреттілік, оқытушы.

Annotation. The article discusses methods of integrating problem-situational technologies into the educational process. These methods have many advantages, including: the formation of self-learning skills, orientation to practical results, obtaining a new education.

Keywords: problem situation, problem task, competencies, teacher.

Интеграционные и глобализационные процессы, происходящие в современности, и актуальность компетентного подхода, несомненно, отразились и на отборе эффективных средств для достижения образовательных целей. На сегодня одной из задач всего образовательного процесса является возможность и способность практического применения знаний. Данная прагматическая направленность в обучении привела к актуальности и интенсификации применения проблемно-ситуативных технологий, которые формируют и развивают необходимые компетенции, дают возможность использовать приобретенные знания на практике и развивают творческие способности учащихся.

Суть технологии проблемного обучения отражается в изречении Дистерверга Ф.А.: «Плохой учитель преподносит истину, хороший учит ее находить» [1]. Так учащихся нужно вести к тому, чтобы они сами делали выводы и умели обобщать, а не только получали информацию. Также необходимо постепенно знакомить учащихся с научными методами и культивировать у учащихся самостоятельное мышление на основе творческих заданий.

Кроме того, проблемное обучение, относящееся к активным методам обучения, при правильной организации оптимизирует процесс обучения. Однако проблемное обучение не является всеобъемлющим методом обучения и действительно только в комплексе с другими способами. Существует необходимость в дополнении и совмещении данного способа с элементами других методов. Одним из эффективных путей формирования ключевых компетенций у будущих преподавателей иностранного языка может быть сочетание проблемного обучения с элементами свободного обсуждения, деловой игры, которые в совокупности представляют собой проблемно-ситуативные технологии.

целях полного раскрытия сущности, конструирования и корректного применения проблемно-ситуативных технологий необходимо внести ясность в определении элементов данной технологии.

Под проблемным обучением подразумевается совокупность определенных действий, в число которых входит: организация проблемных ситуаций; постановка проблемы или проблемной задачи; анализ проблемы и путей ее решения; непосредственно решение проблемы; обязательный мониторинг со стороны преподавателя и при необходимости содействие в решении проблемы.

А.М.Матюшкина проблемность является неотъемлемым этапом в процессе обучения, «психологической закономерностью в процессе усвоения знаний», предполагающая обучение учащихся приемам самостоятельной учебной деятельности, наряду с формированием способов мыслительной деятельности, где проблемное обучение является неким путеводителем в усвоении этих способов и приемов [2].

в процессе осуществления проблемного обучения обучающимися усваиваются знания, они учатся делать заключения, овладевают способами решения проблемы, в число которых также входит умение творческого подхода к решению проблемы, а также развивается способность к автономному мышлению.

А.М.Матюшкин выделил четыре модели проблемных ситуаций: поведенческая, гештальт, вероятностная и информационная модели [5].

При поведенческой модели подразумевается вызывание проблемной ситуации неким препятствием в достижении цели.

Гештальт модель характеризуется несистемностью предмета мышления. Для нахождения

решения при данной модели существует надобность в нахождении отношения, для определения необходимой структуры.

Вероятностная модель берет за основу суждение, что мышление является вероятностным процессом, выбирающим необходимые действия из ряда оптимальных для выполнения поставленной задачи. Решение проблем зависит от установления логических связей между системами логических оснований и следствий.

Если вероятностная модель имеет свои корни от поведенческой, то информационная модель есть результат дальнейшей разработки гештальт-модели. В информационной модели основными отношениями являются связи между имеющейся и приобретенной информацией, где последняя получена в результате акта мышления.

Анализ приведенных моделей и классификаций проблемных ситуаций, позволил выявить следующие их типы:

возникающие, при необходимости применения ранее полученных знаний на практике. Стоит отметить, что нехватка знаний, навыков и умений для решения определенной задачи имеет место быть, и данный факт и является катализатором познавательного интереса;

антиномия теоретически возможных способов решения и практической невыполнимости выбранного способа;

противоречие между достигнутым результатом выполнения задания и недостаточностью знаний студентов для его теоретического обоснования;

незнание способа решения задачи.

Следующая основная категория проблемно-ситуативных технологий это проблемная задача, под которой подразумевается учебно-познавательная задача, вызывающая стремление к самостоятельному поиску способов и путей ее решения. Проблемная задача возникает при противоречии между существующими знаниями.

А.М.Матюшкин проводит параллели между проблемной ситуацией и проблемной задачей. Основной чертой проблемной задачи является степень ее сложности, а в проблемной ситуации – уровень сложности самого неизвестного, которое подлежит усвоению [9].

И.Я.Лернер определяет задачу как «... задание, путь и результат выполнения которого неизвестны, но подлежат поиску при заданных условиях», однако под проблемной задачей подразумевается сама проблема [8]. Проблемная задача всегда имеет как бы двойное дно. Наружный, поверхностный слой — это данные, требования и соответствующие им цели (сформулированные вполне исчерпывающим образом), внутренний слой — это неопределенное поле поиска неизвестного, пространство свободного, спонтанного целеобразования.

О.А.Долгиной суть проблемной задачи (которая отождествляется с «проблемным заданием») раскрывается сквозь призму коммуникативных упражнений. Основной целью данных задач является анализ проблемной ситуации и изложение путей выхода из нее [9]. Потребность в анализе проблемной ситуации приводит к возникновению проблемной задачи.

Исходя из приведенных положений, видно, что существуют несколько подходов рассмотрения проблемной задачи и проблемной ситуации. Так в одном из подходов, проблемная ситуация возникает в процессе решения проблемной задачи. Согласно другому, напротив, проблемная задача основывается на проблемной ситуации. Сама же проблемная задача - это средство и способ формирования компетенций у обучающихся, а также результат их сформированности. Проблемная задача может отождествляться упражнению, которое относится к педагогическим средствам.

Наряду с проблемной ситуацией все чаще применяются в образовательном процессе конкретные ситуации, которые именуются кейс-стади.

Согласно традиционному методу, теоретические знания представляются в форме лекции, а при методе кейсов процесс проходит в ином порядке. То есть в начале представляются примеры, взятые из жизни и иллюстрирующие теорию, или же проблемы решаются в соответствии с теорией. Традиционный метод основывается на принципе «от простого к сложному»: студентам представляют определенный аспект теории, который сопровождается примерами. Выводы делаются студентами, после того как все аспекты курса представлены, на базе чего они могут применить все эти знания в жизни. Однако, на практике все чаще отмечается, что студенты не способны справиться с заданиями, в связи с тем, что в действительности ситуации гораздо труднее и более сложные (комплексные). Кейс метод же базируется на принципе «от практики к теории», подразумевающий активное участие студентов. Учащиеся вступают в стимулирующую, бросающую вызов учебную среду. Меняется статус учащихся от пассивных получателей знаний в активных «строителей» своих собственных знаний, а также знаний других студентов. [7]. Кейс методы являются также процессом, который включает в себя комплексные взаимоотношения между ситуацией, студентами по отдельности, группой студентов и преподавателем.

Помимо метода кейс-стади к проблемным технологиям относятся:

научное творчество — за основу взяты постановка и решение проблемы, которые возможны при осуществлении поиска и открытия нового правила (чаще применяется на теоретических занятиях);

практическое творчество — поиск способа применения имеющихся знаний в новых ситуациях (лабораторные и практические формы организации работы);

прагма-профессиональные задачи.

Таким образом, проблемное-ситуативная технология это технология основывающаяся на взаимодействии преподавателя и учащихся с целью создания проблемной ситуации и ее разрешения, что способствует достижению освоения материала. «Ядром» данной технологии является проблемная ситуация, поиск путей выхода из которой способствует формированию и развитию ключевых компетенций специалиста. Особенность данной технологии проявляется в способе организации хода работы, при котором без значительного вмешательства в процесс изучения проблемы, преподаватель может отслеживать и контролировать результаты, и при необходимости направлять своих студентов в нужное русло. Иными словами, не нарушая самостоятельности учащихся, преподаватель достигает образовательные цели. Также к характеристикам проблемно-ситуативных технологий можно отнести их интерактивность, то есть, применяя данную технологию, мы можем наблюдать сотрудничество как преподавателя с его студентами, так и студентов с другими студентами, так как создавать проблемные ситуации позволяет и преподавателю, и студентам. Еще одним достоинством проблемно-ситуативных технологий является личностная мотивация обучающегося. Это связано с тем, что правильно подобранные проблемные ситуации вызывают споры и обсуждения у учащихся, соответственно эмоции студентов также «пробуждаются», создавая атмосферу положительно влияющую на отношение обучающегося к учению.

Список литературы

Дистервег А. Избранные педагогические сочинения. — М.: Учпедгиз, 1956. 374 с.

Матюшкин А.М., Психология мышления. Мышление как разрешение проблемных ситуаций: учебное пособие / А.М. Матюшкин; под ред. канд. психол. наук А. А. Матюшкиной. — М.: КДУ, 2009. — 190 с.

Пивкин С.Д. Проблемно-ситуативное обучение как способ моделирования профессиональной подготовки менеджера в техническом вузе

Проблемное обучение. Прошлое, настоящее, будущее: Коллективная монография [Текст] : В 3 кн. Кн. 1. Лингво-педагогические категории проблемного обучения / Под ред. Е.В. Ковалевской. — Нижневартовск :

Матюшкин, А.М. Мышление, обучение, творчество [Текст] / А.М.Матюшкин. — М.: Изд-во Московского психолого-социального ин-та; Воронеж: Изд-во НПО «МОДЭК», 2003. — 720 с.

Сурмин Ю.П. Ситуационный анализ или анатомия кейс-метода Под ред. д-ра социологических наук, профессора Сурмина Ю.П. - Киев: Центр инноваций и развития, 2002.

Ardalan K., 2006. The philosophical foundation of the lecture-versus-case controversy. Its implication for faculty teaching, research, and service. International Journal of Social Economics 33, 3: 261–281.

Лернер И.Я. Проблемное обучение. М.: знание, 1974.

Колесникова И.Л., Долгина О.А. Англо-русский терминологический справочник по методике преподавания иностранных языков. СПб.: Рус.-Балт. информ. центр «Блиц»; Cambridge University Press, 2001.

Есимғалиева Т.М.

Каспий университетінің қауымдастырылған профессоры

ТҮЛҒАНЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫНДАҒЫ АУЫТҚУЛАР ЖӘНЕ ОҒАН ӘСЕР ЕТУШІ ФАКТОРЛАР

Кіріспе. Бүгінгі таңда тұлға мәселесінде өте көптеген бағыттарды қарастыруға болады. Өйткені әр адамның денсаулығы дамып, салауатты өмір салтын қалыптастыру өзекті. Зерттеуде тұлғаның қалыптасуындағы ауытқуларға тоқталып, мәселелер қарастырылған.

Жеке тұлғаны қалыптастыру - көптеген факторларға әсер ететін күрделі процесс. Жеке тұлғаның дамуына қатысты норма туралы айту өте қиын, өйткені дарындылық феномені де ауытқу болып табылады. Алайда, «жеке тұлғаның дамуындағы ауытқу» ұғымы жеке адамға өз мүмкіндіктерін барынша толық жүзеге асыруға және қажеттіліктерді қанағаттандыруға мүмкіндік бермейтін даму нұсқаларын қарастыруды қамтиды, яғни, теріс субтектті білдіреді [1].

Көбінесе мұндай жағдайлар дамудың ауытқуларын анықтайтын физикалық және (немесе) психикалық кемшіліктердің (ақаулардың) болуымен байланысты. Дегенмен, жеке тұлғаны қалыптастыру процесінің күрделілігі білім беру және әлеуметтендіру әсерлерін дұрыс ұйымдастырмаумен байланысты

дамудың ауытқуларының пайда болу мүмкіндігімен ерекшеленеді. Өкінішке орай, балалардың дамуындағы ауытқулар әрдайым болған және қазіргі медицинаның барлық жетістіктеріне қарамастан, олардың саны артып келеді. Бүкіләлемдік балаларды медициналық тексеру кезінде мектеп жасына дейінгі балалардың 54% - да қалыпты жас дамуынан әртүрлі ауытқулар анықталды, шамамен 80% жағдайда бұл ауытқулар көп функциялы болды. Негізінен бұл тірек-қимыл аппаратының, жүрек-тамыр жүйесінің, ас қорыту жүйесінің бұзылуы, аллергиялық реакциялар болды [2].

Мектеп жасына дейінгі балалардың 12-19% - ында психикалық бұзылулардың айқын формалары жайлы диагноз қойылған, ал балалардың 30-40%-ы осы ауытқуларға бейім болды. Статистика деректері бойынша мектепке дейінгі жастағы дені сау балалардың саны 18% - дан аспайды. Аурудың өсуі көбінесе денсаулықтың тұрақты нашарлауына және бала кезіндегі мүгедектікке әкеледі. 17 жасқа толғанға дейін мүгедек болған балалардың саны үнемі өсіп келеді. Тек 2010 жылдан 2013 жылға дейін ол 16% - ға өсті.

Әлбетте, жай-күйі денсаулығына ықпалы зор тұлғасын дамыту. Мектепке дейінгі жастағы балалардың 25% - ы (бірақ кейбір мәліметтер бойынша, 30-45%) оқыту мен тәрбиелеудің арнайы жағдайларын ұйымдастыруды талап етеді. Оқушылар арасында 20-30% арнайы психологиялық емес-педагогикалық көмекке мұқтаж, ал 60% - дан астамы тәуекел тобына жатады [3]. Барлық эго арнайы көмекті ұйымдастырудың әдіснамалық және әдістемелік негіздерін, оның ішінде оқушылардың осы контингентіне психологиялық-педагогикалық қолдауды дамыту мен ұйымдастырудың жеке ғылыми тұрғыдан қарастыру қажеттілігіне әкеледі. Мұндай қамқорлық маңызды, өйткені қоғамның әлсіздер мен науқастарға қатынасы оның дамуы мен мәдениетінің деңгейін көрсетеді.

Зерттеуімізді девиантты мінез-құлықтың ұғымдарымен жалғастырайық. Девиантты мінез-құлықтың ерекшелігі - адамның өзіне немесе айналасындағы адамдарға нақты зиян келтіру, қолданыстағы тәртіпті тұрақсыздандыру, моральдық және материалдық зиян келтіру, физикалық зорлық-зомбылық пен ауырсыну, денсаулықтың нашарлауы, зиянның белгісі-адамның өзі немесе айналасындағы адамдар бастан кешіретін азап және адамның қоғамдағы сыртқы болмысын көрсетеді.

Зерттеу жұмысына мысал ретінде Эстония елінде жүргізілген эксперимент қарастырсақ, экспериментте Эстонияның 9 жалпы білім беру мектебінің оқушылары қатысқан. Олардың жалпы саны 120 адам. Зерттеу үш кезеңде жүргізілді: жасөспірімдер арасындағы әлеуметтік мінез-құлықтың негізгі нысандарын анықтау үшін психологиялық тестілеу жүргізілді: олардың жеке басының ерекшеліктерін, жасөспірімдердің жеке ерекшеліктері мен олардың әлеуметтік мінез-құлқының ерекшеліктері арасындағы өзара байланысты зерттеу тұрғысынан психодиагностикалық зерттеу жүргізілді; әр түрлі әлеуметтік мінез-құлықты түзету мақсатында жасөспірімдерді психологиялық-педагогикалық оқыту мақсатқа алынды. Кәмелетке толмағандар арасында нормалардан ауытқитын оқушылардың үлесі айтарлықтай (46% - ға) өсті, қылмыстың жаңа түрлері пайда болды, атап айтқанда рэкетинг, жыныстық азғындық, бұрмалану. 14-17 жас аралығындағы студенттердің сауалнамалары көрсеткендей, 47,8% - ы тәртіпті жиі бұзады және алкогольді ішуге бейім, 15,2% - ы кем дегенде бір рет сотталса, 9,8% - ы жазаланады. Теріс бағыт әр үшінші күрделі балада байқалады, мақсатсыз уақытты өткізу әдеті, ішуге бейімділігі, «ағынмен жүзу» өмір сүреді. Әр төртіншіден тұрақсыз жеке бағдар анықталды: бұл оң және теріс қасиеттердің бәсекелестігі, мінез-құлықтағы ауытқулар беделді себептермен немесе имитация нәтижесінде жасалады, кейінірек олар өкінетін болады. Респонденттердің төрттен бір бөлігінде оң бағыт: олар теріс қылықтарды кездейсоқ жасайды, «балалардың мотивациясы» нәтижесінде - ұқыпсыздық немесе іс-әрекет пен оның салдарын дұрыс бағаламау және тұрақсыз (25-30%) бағытқа ие, құқықтық сананың кемшіліктерін көрсетпейді, олардың әлеуметтік мінез-құлқы эмоционалды тұрақсыздықта, біреудің ықпалына сезімталдықта және әлсіз қарсылықта көрінетін эмоционалды-сауық саласындағы кемшіліктермен байланысты, қоршаған ортаның қолайсыз әсері және психиканың өзгеруіне әсер ететін діни стереотиптердің дұрыс тәрбиеленбеуі нәтижесінде болып отыр [5].

Реакция	Себеп	Неден және қалай байқалады
Оппозиция реакциясы	Шамадан тыс шағымдар, шектеулер, назар аудармау	Үйден қашу, мас болу, сабақтан қашу
Өтемақы реакциясы	Сәтсіздіктердің көрінісі	«Батыл» мінез-құлық
Гиперкомпенсация реакциясы	Табысқа ұмтылу	Әрекет тудыратын үмітсіз мінез-құлық
Эмансипация реакциясы	Үлкендердің қамқорлығынан босануға деген ұмтылыс	Стандарттарды қабылдамау
Топтасу реакциясы	Топтарға бірігу	Көшбасшылық, агрессия
Қызығушылық реакциясы	Хобби	Музыка, өнер
Еліктеу реакциясы	Табынушылық	Біреудің кейіпіне ену, өзіндік ерекшелігін жоғалту

Әлеуметтік норма - бұл белгілі бір қоғамда қалыптасқан адамдардың немесе олардың топтарының ережелері, іс-әрекеті немесе мінез-құлқы. Психологияда, педагогикада және әлеуметтануда девиантты мінез-құлық, оның себептері мен заңдылықтары егжей-тегжейлі қарастырылады. Бұзушылықтардың осы санатын анықтау үшін әртүрлі терминдер қолданылады: девиантты мінез-құлық, қоғамға қарсы мінез-құлық, адамның мінез-құлқындағы тұрақты ауытқулар. Девиантты мінез-құлықтың негізгі себептерін зерттеушілер: жасөспірімнің қиындықтары және жеке тұлғаның өзін-өзі анықтауы, қоғамдағы әлеуметтік мінез-құлықтың тұрақсыздығы, өзін-өзі бағалаудың төмендігі және жетілмегендік кешені, дамудың тұрақсыз шарттары болып табылады. Айта кетсек, іс жүзінде «таза» ауытқулар жоқ. Ауытқудың бір түрі екіншісін қоздырады, ауытқулардың бір тобы екіншісіне қабаттасу қасиетіне ие. Әлеуметтік ауытқулар әдетте денсаулықтың бұзылуынан немесе психикалық немесе педагогикалық ауытқулардан туындайды деп сеніммен айтуға болады [4].

Жоғарыда айтылғандардан адамның мүмкіндіктерінің кез-келген бұзылуы адамның бүкіл жүйесіне әсер етеді және «әлеуметтік құлдырау» деп аталатын нәрсеге әкеледі деп қорытынды жасауға болады. Бұл құбылысты білімнің әртүрлі салаларындағы зерттеушілер қарастырады және олардың әрқайсысының өзіндік «құлдырау» теориялары бар. Мысалы, мүмкіндіктері шектеулі балалардың мінез-құлқындағы ауытқулардың пайда болуы қоғамның медициналық моделінде қарастырылады. Олардың айтуынша, мінез-құлықтағы әлеуметтік нормалардағы сәйкессіздіктер денсаулықтың ерекше патологиясы болып табылады, оның себебі эндокриндік бұзылулар, генетикалық ауытқулар және т.б. Медициналық модель негізінде ІХ ғасырдың аяғы мен XX ғасырдың басында мүмкіндігі шектеулі адамдардың әлеуметтік пайдалылығы теориясы бүкіл әлемде кең таралды. Бұл теорияның негізгі идеясы кез-келген қоғамда қандай да бір шектеулерге ие адамдар бар, бірақ бұл олардың қарапайым әлеуметтік пайдалы қызметті жүзеге асыруына кедергі келтірмейді [6]. Осылайша, мүмкіндігі шектеулі адамдар арнайы кәсіптік оқыту кезінде өздерін қамтамасыз ете алады және айналадағы адамдар мен жалпы қоғам үшін ауыртпалық болмайды. Ең бастысы, бұл олардың жеке дамуына және өзін-өзі растауға ықпал етеді.

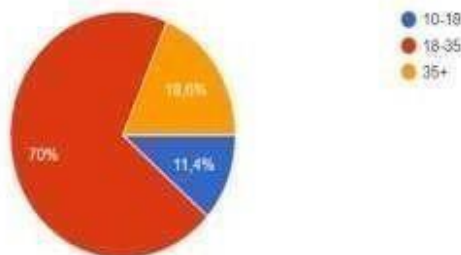
Қазіргі уақытта жеке тұлғаны қалыптастырудың барлық процестері әлеуметтік шиеленіс пен тұрақсыздық жағдайында жүреді. Қазіргі қоғам қаржылық әл-ауқат қағидаты бойынша қалыптасуда. Тұлғаның қалыптасуы мемлекеттің зейнеткерлерге қатынасы, нашақорлықтың өсуі және біздің қоғам өміріндегі басқа да жағымсыз құбылыстар мысалында жүреді. Жеке тұлғаны қалыптастыруда және жеке тұлғаның қоғамға деген қарым-қатынасында бұқаралық ақпарат құралдары үлкен рөл атқарады. Олардың бұл мәселедегі рөлі орасан зор, сөзсіз және өкінішке орай көп жағдайда теріс. Қазіргі заманғы бұқаралық ақпарат құралдары адамдарға келесідей тұжырымдалатын қасиеттер мен қажеттіліктерді үйретеді: билікке ұмтылу және пайдаға деген құштарлық (көбінесе заңсыз тәсілдермен), күш заңын қолдануға қосу (физикалық және заңнамалық). Біздің қоғамда «еңбек» ұғымы біртіндеп мағынасын жоғалтады. Құндылық бағдарларының проблемасы дамудың маңызды ынталандыруларының бірі және жеке тұлғаның дүниетанымындағы бағыттаушы сипаттамалар ретінде ғалымдардың назарын көбірек аударады. Құндылық бағдарлары - бұл адамның дүниетанымдық бағытының векторын сипаттайтын күрделі психологиялық құбылыс. Жеке қарым-қатынас жүйесінің ажырамас бөлігі бола отырып, құндылық бағдары адамның іс-әрекеті мен мінез-құлқын анықтайды.

Жоғарыда айтылғандардың аясында жеке тұлғаны тәрбиелеуде адамның адаммен қарым-қатынасы үлкен рөл атқарады. Бұл адамның педагогикалық - антропологиялық ғылым ретінде тұтас жүйелі түрде зерттелетін адам тәрбиесі болып табылады.

Тұлғаның қалыптасуын зерттеу негізінде сауалнама әдісі орындалған болатын. Сауалнама 6 сұрақтан құралды, әр сұраққа респонденттер электронды түрде анонимдік қатынаспен жауап берді, сауалнама нәтижелері Google Forms платформасынан алынған болатын. Сауалнамаға қатысқан жалпы адам саны – 70.

Жасыңыз нешеде?

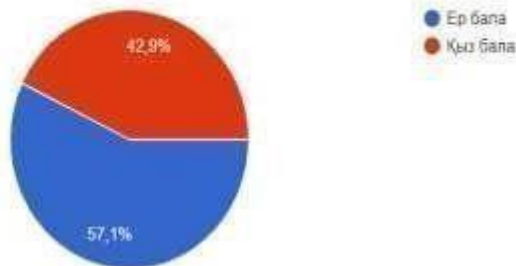
70 ответов

Сауалнамаға қатысқан респонденттердің басым бөлігі 18-35 жас арасындағы азаматтар болды. Олардың жалпы үлесі 70% құраған болатын. Сәйкесінше қалған 18,6% респонденттердің жасы 35-тен асқан болса, 11,4% жауап бергендердің жасы 18-ге толмаған болып отыр.

Жынысыңыз қандай?

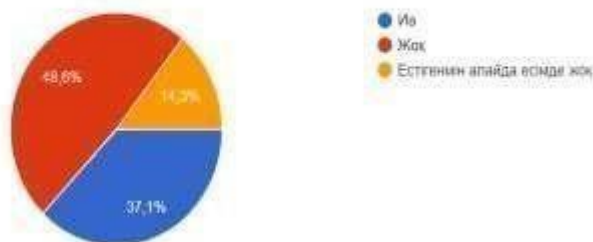
70 ответов

Жауап берушілердің басым бөлігі ер балалар болды, олардың үлесі 57,1% құрады, ал қалған 42,9% қыз бала азаматшалары болған еді.

Девианттық мінез-құлық жайлы білесізбе?

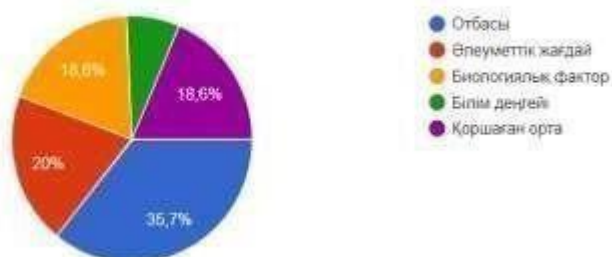
70 ответов

Келесі сұрақ тікелей пәнге қатысты болған еді. Бұл сұрақтың мақсаты респонденттердің осы терминге байланысты білімін және жалпы танымын білу болған еді. Девиантты мінез-құлық айтылып өткендей әлеуметтік нормалардан тыс әрекет ету ауытқуы болып табылады. Осы ұғымды білетін адамдардың үлесі 37,1% құрады, ал терминмен мүлде таныс емес респонденттердің үлесі 48,6% құраған болатын.

Тұлғаның қалыптасуына әсер етуші басты фактор қандай?

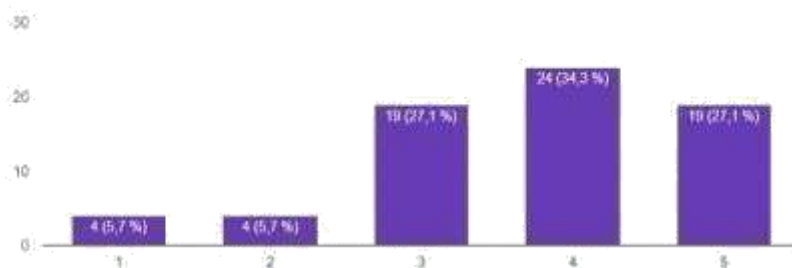
70 ответов

Бесінші сұрақтың негізгі мәселесі тұлғаның жетілуіндегі басты әсер ететін факторды анықтауда болды. Бұл жерде жалпы индивидке әсер ететін басты «бес полюсты» факторлар жиынтығы мысалға келтірілген болатын. «Отбасы» факторын ең маңызды фактор деп санаған респонденттердің үлесі едәуір көп болды, олар 35,7% құрады. «Әлеуметтік жағдай» факторын таңдағандар 20%, «биологиялық» және «қоршаған орта» факторларын таңдаған респонденттер саны теңдей болды, олардың үлесі 18,6% құраған болатын. Айта кетсек бұл «бес» фактордың да алатын орны әр-келкі, олардың әр қайсысы өз септігін тигізеді және бірігіп үлкен әсер етуші жүйені құрайды.

Тұлғаның қалыптасу процесінде жеткіншектік кезеңнің маңызы қандай?

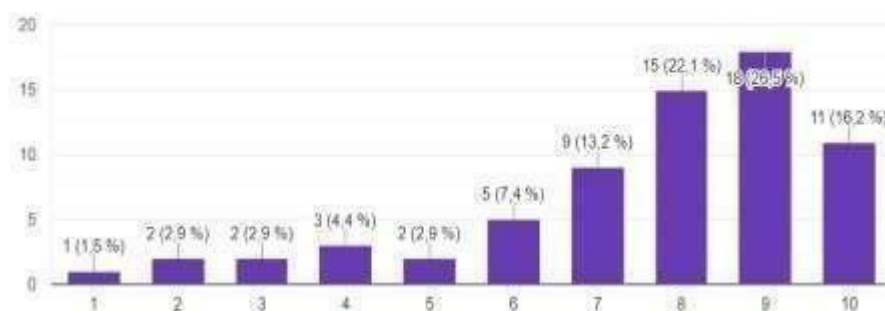
70 ответов

Жеткіншектік кезең - құндылықтардың сiңiрiлетiн және жалпы тұлғаның қалыптасуындағы басты және маңызды (аморфты) кезеңнің бiрi болып табылады. Жауап берушiлердiң де ойы осы гипотизаны қосшаған болатын, олардың басым бөлiгi 4 және 5 шкалаларын таңдаған болатын.

Жеке тұлғаның дұрыс қалыптасуында құндылықтардың маңызы қандай?

68 ответов

Бұл сұраққа 68 адам жауап бердi. Олардың басым бөлiгi құндылықтардың маңызын айқындап берген болатын, яғни, респонденттердiң едәуiр бөлiгi құндылықтарды жоғары бағалап, олардың тұлға жетiлуiне маңызды үлесiн қосатындығын түсiнген болатын.

Қорытынды.

Жүргiзiлген зерттеулер девиантты мiнез-құлықтың формаларын және тұлғаның қалыптасуына әсер ететiн факторларды анықтауға түрткi болды. Белгiлi әлеуметтiк нормалар мен ауытқу арасында нақты шекара жоқ. Бiр жағдайда дәстүрлi емес қатынастар қалыпты бола алады, ал басқа жағдайларда ондай өзгерiстер патологиялық болып саналады. Қазiргi қоғам бiртiндеп оң және терiс айырмашылықтарды ажырату критерийлерiнен айырылып отқаны сөзсiз және олар «девиантты төзiмдiлiк» деп аталатын терминнiң ұстанушыларына айналып, қоршаған ортадағы ауытқуларды елемеуге тырысып отыр. Ақпараттық қоғамда және оған сәйкес ортада әрдайым өзгерiстер мен ауытқулар болып отырады. Әр адам өзi үшiн өз мәселесiн шешедi және әркiмде өзiне деген жеке көзқарас басым болады. Шындықтағы қалыпты адамның портретi (модальды тұлға) - бұл өзiне сенiмдi, материалдық және рухани байлықтардың белгiлi бiр жиынтығына ие дәстүрлi құндылықтарды сiңiре бiлген тұлға болып табылады.

Жеке тұлғаның дұрыс қалыптасуы - бұл бiлiмдi, дағдыларды игеруден ерекшеленетiн ерекше процесс. Даму нәтижесiнде жаңа қажеттiлiктердiң қалыптасуы, олардың қайта құрылуы жүредi. Пайда болған қажеттiлiктер мен олардың өзгеруi олардың өмiр сүру процесiнде жүредi. Бұл процесс эмоционалды бай, субъективтi шығармашылыққа толы болады. Адамның антропологиялық ерекшелiктерi жеке тұлғаның дұрыс дамуының негiзгi шарты болып табылатындығында айтқан жөн. Алайда тұлғаның қалыптасуына қатты әсер ететiн ол әрине қоғам және қоршаған орта. Қарым-қатынас индивидтiң жеке басының дамуына тiкелей байланысты. Эмоционалды түрде бұл тұлғаның басқалармен байланыс орнатуына әкеледi. Бүгiнгi таңда әлеуметтiк қызмет арқылы осындай қарым қатынастар орнауда және жеке тұлғаның дамуына әкелетiн маңызды фактор осы әлеумет саласында жатыр. Айта кетсек, қоғамдық қызмет жоқ жерде адамның толыққанды дамуы болмайды. Онсыз ол өзiнiң дамуының белгiлi бiр деңгейiне тоқтайды және қоғамдық өмiрдiң қалыпты дамуының кепiлi ретiнде қызмет ететiн бастамадан айырылған қоғамның пассивтi мүшесi болады.

Қорытындылай келе, жеке тұлғаны қалыптастыру - бұл бiрқатар дәйектi кезеңдерден тұратын

күрделі процесс, олардың ерекшеліктері жағдайлар мен белгілі факторларға байланысты екендігін түсіндік. Тұлға біртіндеп қалыптасады және өмір бойы дамып қорытындыларға келіп отырады. Осындай рефлексияға келе алатын және өз қателіктерін мойындай алатын тұлға - өнегелі қоғамның бастамасы болады. Сондықтанда тұлғаның дұрыс қалыптасуы өте маңызды. Себебі тұлға бұл қоғамның бастамасы, ал қоғам ол елдің бастамасы.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

Реан А.А. Делинквентті мінез-құлықпен оның «ядросының» тұлғасы және деформациясы. -М. - 2005.

Роджерс К. Психотерапияға көзқарас. Қалыптасушы адам: Пер. с англ. - М., 1994.

Өзін-өзі реттеу және тұлғаның әлеуметтік мінез-құлқын болжау. Л., - 1979.

Thomas H Cognition Motivation Interaction in the Selecshion of Responses to Life Stress. Berlin, - 2011.

https://www.youtube.com/watch?v=B5fj_4WbFyM — электронды бейнесурс.

Әлеуметтік бейімделу - Санкт-Петербург, - 2018.

Аксёнова-Гяурова О.В.

магистр переводческого дела, педагог-эксперт, сеньор-лектор Caspian University

МЕТОДИКА ДИФФЕРЕНЦИРОВАННОГО ПОДХОДА И ЕГО РЕАЛИЗАЦИЯ В ПРОЦЕССЕ ИЗУЧЕНИЯ ИНОСТРАННЫХ ЯЗЫКОВ

Аннотация. В данной статье рассматривается проблематика современного подхода в обучении иностранному языку, а именно дифференциация обучающихся, которая приобретает особую актуальность в связи с возрастающей ролью иноязычного общения, а соответственно и обучения обучающихся разных поколений и с различными запросами и требованиями. Потребность в дифференцированном обучении с учетом индивидуальных особенностей учащихся является актуальной проблемой.

Ключевые слова: дифференцированный подход в обучении, изучение иностранного языка, современные компетенции, эффективность, коммуникации.

Аннотация. Бұл мақалада шет тілін оқытудағы заманауи тәсілдің мәселелері, атап айтқанда, шет тілдік қарым-қатынастың, тиісінше, әр түрлі ұрпақтардың білім алушыларын оқытудың және әртүрлі сұраныстар мен талаптардың артуына байланысты ерекше өзектілікке ие болатын білім алушыларды саралау қарастырылады. Оқушылардың жеке ерекшеліктерін ескере отырып, сараланған оқытуға деген қажеттілік өзекті мәселе болып табылады.

Түйінді сөздер: оқытудағы сараланған тәсіл, шет тілін үйрену, заманауи құзыреттілік, тиімділік, коммуникация.

Annotation. This article examines the problems of the modern approach in teaching a foreign language, namely, the differentiation of students, which is becoming particularly relevant due to the increasing role of foreign language communication, and, accordingly, the training of students of different generations and with different requests and requirements. The need for differentiated education taking into account the individual characteristics of students is an urgent problem.

Keywords: differentiated approach in teaching, learning a foreign language, modern competencies, efficiency, communication.

Введение. Изменения в современном обществе повлекли за собой модернизацию современного образовательного процесса. Главной задачей современной школы является раскрытие способностей каждого ученика, воспитание личности, готовой к жизни в высокотехнологичном, конкурентном мире. И это не случайно, ведь на рынке труда сегодня востребованы специалисты высококвалифицированные,

«которые не будут ждать инструкций, а вступят в жизнь со сложившимся творческим, проектно-конструктивным и духовно-личностным опытом». Предполагается, что данный опыт должен приобретаться в образовательных учреждениях в процессе обучения, которое должно ориентироваться не только на развитие умственных способностей и усвоение определенной суммы знаний, но и на развитие личности обучающегося, формировании его самостоятельности и личной ответственности. Сегодня, во многом, обучение нацелено на среднего ученика. На практике не делается упор на индивидуальные особенности отдельного обучающегося, на особенности восприятия материала, скорость его усвоения, уровень развития обучающегося, его мотивов и интересов. Все это является коренной причиной того, что слабые ученики не успевают за средним темпом работы класса, и, отказываясь от мыслительной деятельности, переходят либо к списыванию, либо к механическому заучиванию, а сильные ученики теряют интерес к предмету и даже оказываются отстающими. Стратегия современного образования заключается в том, чтобы дать возможность каждому ребенку получить общеобразовательный минимум на уровне его способностей, возможностей и желаний. Поэтому потребность в дифференцированном обучении с учетом индивидуальных особенностей учащихся

является актуальной.

Реализовать эти требования предстоит в рамках урочной и внеурочной деятельности. Поэтому появилась необходимость рассмотреть урок с позиции требований стандарта нового поколения. Тогда будет понятнее, что следует изменить в деятельности учителя и ученика при подготовке урока иностранного языка в современных условиях.

Одной из актуальных проблем методики преподавания иностранных языков в образовательном учреждении является дифференцированный подход в обучении. Эта проблема не новая, но, наверное, далеко не полностью раскрыто всё многообразие её сторон, вся значимость её при решении задач активизации процесса обучения. Главная трудность вызвана неумением найти оптимальное сочетание индивидуальных, групповых и фронтальных форм работы при обучении иностранному языку. Другие трудности связаны с определением индивидуальных особенностей личности учащихся и организацией на этой основе деятельности учителя, направленной на развитие умственных способностей каждого ученика. Эффективность обучения иностранному языку в значительной мере зависит от четкой и гибкой организации учебного процесса на уроке, от умения педагога учитывать реальное усвоение учащимися конкретного программного материала, а также от индивидуальных особенностей каждого ученика.

Прежде всего, бесспорным фактом является разная степень подготовленности обучающихся. Чтобы правильно понять причины неравномерной успеваемости обучающихся в группе, необходимо выявить причины неравномерной успеваемости учащихся, необходимо выявить причины отставания каждого и разобраться в них. Эти причины различны: один пропустил уроки по болезни, другой был невнимателен на уроке, а третий не понял объяснение педагога на уроке. Некоторые психологи и методисты считают, что зачастую дифференциация в обучении иностранному языку основывается не на индивидуальных особенностях личности ученика, а лишь на индивидуальных пробелах в его знаниях. Способности к изучению иностранного языка не одинаковы: одним язык даётся легко, другим - с большим трудом. Следует отметить и тот факт, что учебный материал на разных ступенях обучения может усваиваться учащимися одного и того же класса по-разному: одни легче усваивают лексику, в силу хорошо развитой механической памяти, у других более развито слуховое восприятие, поэтому они успешно справляются с заданиями по аудированию и т. д. Кроме того у всех детей разный склад мышления.

Изучение интересов и склонностей учащихся, их учебных возможностей, а также анализ перспектив развития этих возможностей должны послужить исходным моментом в дифференцированном подходе к обучению иностранному языку. Основная трудность заключается в подборе и использовании заданий дифференцированной степени сложности. При выполнении заданий с одинаковой степенью сложности способный и менее способный ученики могут добиться одинакового результата только при разных затратах времени.

Знание индивидуальных особенностей обучающихся позволяет предвидеть возникновение возможных конфликтных ситуаций на уроке, как, например, в случае несовпадения самооценки школьника с оценкой его ответа учителем.

Интересу к учению способствует не только самостоятельная, но и творческая, поисковая работа, применение знаний в новой ситуации, использование средств наглядности, эмоционального воздействия. качестве компонентов дифференциации обучения на уроках английского языка выступают контроль и самоконтроль. При самоконтроле предстоит осмыслить цель деятельности и тот образец, с которым он может сравнить ход и результат учебного труда. Учитель комментирует образец действия, подробное его выполнение. Элементы самоконтроля закладываются уже при первоначальном планировании студентами своей работы.

Таким образом, организация учебной деятельности при индивидуальном и дифференцированном подходах необходима на всех этапах усвоения знаний и умений:

Этап изложения новых знаний, умений. На этом этапе нужно провести более тщательную подготовку к усвоению нового материала именно с теми детьми, которые в этом нуждаются. А затем после первичного фронтального объяснения нужно его повторить.

При подготовке к прохождению нового материала дифференциация является необходимой, поскольку умения и навыки учащихся различны. Некоторые учащиеся нуждаются в простых заданиях, другие - могут получить задания, которые, с точки зрения той или иной проблемы, входящие в изучаемую тему, успешно интегрируются с наличным фондом предварительных знаний учащихся по данной теме.

При прохождении новой темы необходимо учитывать различия между учащимися, в первую очередь в учебных умениях и умственных способностях. От этих свойств зависит, в каком руководстве они нуждаются и насколько сложное задание они могут выбрать для самостоятельной работы.

По сравнению с другими звеньями процесса обучения здесь можно меньше учитывать различия в знаниях учащихся. Но этот учет становится актуальным тогда, когда какой-либо ученик имеет гораздо более обширное знание, чем его одноклассники.

При поднесении нового материала следует по возможности адресовываться к различным

анализаторам (зрительному, слуховому, двигательному и т.д.), т.к. это благоприятствует лучшему осмыслению и закреплению.

Этап закрепления и применения знаний и умений. На этом этапе основой дифференцированного подхода является организация самостоятельной работы. Здесь более всего содержится возможностей для учета возможностей учащихся. Таким образом, дифференцированный подход осуществляется преимущественно в виде заданий различной трудности и характера. Удобно предъявлять их в форме индивидуальных карточек. Необходимость дифференциации особенно велика при закреплении и применении знаний. Поэтому учащиеся нуждаются в закреплении и упражнениях не на одинаковом уровне и не в одинаковом количестве. У более сильных учеников на этом этапе работы освобождается время на выполнение дополнительных заданий, расширяющих и углубляющих их знания и умения. Именно в ходе выполнения учебных задач происходит усвоение теоретических знаний, формируются практические умения, поэтому на этапе закрепления должны быть сконцентрированы усилия учителя. При этом очень важно так организовать учебную работу, чтобы каждый ученик выполнял посильную для себя работу, получая на каждом уроке возможность испытывать учебный успех.

Дидактическим обеспечением дифференцированного подхода к учащимся на этапе закрепления материала является подбор системы упражнений. Такая система заданий должна включать:

- широкий спектр заданий обязательного уровня;
- задание для предупреждения типичных ошибок;
- задания повышенной сложности, предназначенные для учеников, быстро продвигающихся в усвоении материала.

Контроль и самоконтроль. На этом этапе должны осуществляться следующие условия осуществления дифференцированного подхода:

- знание индивидуальных и типологических особенностей отдельных учащихся и групп учащихся;
- умение анализировать учебный материал, выявлять возможные трудности, с которыми встретятся разные группы учащихся;
- составление развернутого плана урока, включая вопросы разным группам и отдельным учащимся;
- умение "спрограммировать" обучение разных групп учащихся;
- осуществление оперативной обратной связи.

Домашняя работа. Особенно большие возможности для дифференциации открываются в домашней работе.

В педагогике известны следующие пути дифференциации домашней работы:

- дополнительные задания учащимся;
- разработка специальных заданий для разных учащихся (дифференциация заданий);
- дополнительные задания учащимся;
- разъяснение смысла и содержания задания, инструктаж.

К.Д. Ушинский говорит: "Прежде, чем воспитать ученика во всех отношениях, нужно знать его во всех отношениях". Зная учеников, учитель уверенно выбирает форму сообщения домашнего задания. В хорошо подготовленном классе и для сильных учеников это может быть простое сообщение параграфа и номера задачи, как это обычно и делается в школе. Но для средних, и особенно слабых учеников, этого явно недостаточно. Помочь учащимся в подготовке к домашней работе можно разными способами[23]:

- указать на аналогии,
- объяснить на примерах,
- разобрать трудные стороны заданий.
- разъяснить содержание работы,
- дать алгоритм,
- сообщить методы выполнения заданий.

Итак, реализация поэтапной организации учебной деятельности с учетом уровня знаний, умений повышает эффективность дифференцированного подхода.

Источники и список литературы

- Айзман, Р.И. Подготовка ребенка к школе/Р.И. Айзман, Г.Н. Жарова, С.Д. Забрамная. - М., 2002. - 206 с.
- Акимова, М.К. Индивидуальность учащихся и индивидуальный подход/М.К. Акимова, В.П. Козлова. - М.: Знание, 2002. - 390 с.
- Алиев, Н.Н. Выбор особенностей учащихся при дифференциальном обучении иностранному языку/Н.Н. Алиев//Иностранные языки в школе. -1992, - №5-6. - С. 28-30
- Бутузов, И.Т. Дифференцированное обучение - важное дидактическое средство эффективного обучения школьников/И.Т. Бутузов М., 2000. - 65 с.
- Бухаркина, М.Ю. Технология разноуровневого обучения/М.Ю. Бухаркина//Иностранные языки в школе. - №3. 2003 г.
- Вайсбург, М.Л. Роль индивидуальных особенностей учащихся при обучении иноязычному устноречевому общению/М.Л. Вайсбург, Е.В. Кузьмина// Иностранные языки в школе. - 1999, - №1. - С. 5-11
- Выготский, Л.С. Педагогическая психология/Л.С. Выготский - М.: Педагогика-пресс, 1999. - 536 с.

Тулинова Виктория Сергеевна
Каспийский общественный Университет, ВШГН

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ОБУЧЕНИЯ СТУДЕНТОВ НЕЯЗЫКОВЫХ СПЕЦИАЛЬНОСТЕЙ ИНОСТРАННЫМ ЯЗЫКАМ

Аннотация. В статье рассматриваются психологические вопросы обучения студентов неязыковых специальностей иностранным языкам. Авторы отмечают низкую подготовку студентов, поступающих на неязыковые специальности, по иностранным языкам, а ограниченное количество учебных часов, отводимых программой на данный предмет, не позволяет выполнить поставленные перед высшей школой задачи в обучении студентов иностранным языкам. Кроме того, у студентов, по мнению автора, практически отсутствует мотивация изучения иностранного языка, а, учитывая большую загруженность на профилирующих кафедрах, у них просто не остается времени на изучение, по их мнению, второстепенного предмета. С психологической точки зрения многие студенты-первокурсники не готовы к учебе в вузе, сказывается слабая подготовка к самостоятельной работе, неумение организовать свое время. В статье рассматриваются личностные особенности учащихся, способствующие или, наоборот, не способствующие изучению иностранных языков. Также указывается необходимость профессионально-ориентированного обучения иностранным языкам, что должно способствовать повышению заинтересованности студентов в обучении. Отмечается, что перед учащимися и преподавателями стоят разные психологические проблемы: учащиеся должны преодолеть трудности изучения иностранных языков, а преподаватели должны создать все условия, чтобы освоение новой коммуникативной системой проходило эффективно и с наименьшими затратами умственных сил и времени. Ключевые слова: психология обучения, иностранный язык, личностные качества, профессиональная ориентация.

Аннотация. Мақалада тілдік емес мамандықтардың студенттерін шет тілдеріне оқытудың психологиялық мәселелері қарастырылады. Автор тілдік емес мамандықтарға түсетін студенттердің шет тілдері бойынша төмен даярлығын атап өтеді, ал бағдарламада осы пәнге бөлінген оқу сағаттарының шектеулі саны студенттерді шет тілдерін оқытуда жоғары мектеп алдына қойылған міндеттерді орындауға мүмкіндік бермейді. Сонымен қатар, студенттердің, автордың пікірінше, шет тілін үйренуге деген ынтасы іс жүзінде жоқ, ал бейіндік кафедралардағы үлкен жүктемені ескере отырып, олардың пікірінше, екінші пәнді оқуға уақыттары қалмайды. Психологиялық тұрғыдан алғанда, көптеген бірінші курс студенттері университетте оқуға дайын емес, өз бетінше жұмыс істеуге әлсіз дайындық, өз уақытын ұйымдастыра алмау әсер етеді. Мақалада шет тілдерін үйренуге ықпал ететін немесе керісінше ықпал етпейтін оқушылардың жеке ерекшеліктері қарастырылады. Сондай-ақ, шет тілдерін кәсіптік-бағдарланған оқыту қажеттілігі көрсетіледі, бұл студенттердің оқуға деген қызығушылығын арттыруға ықпал етуі тиіс. Оқушылар мен оқытушылардың алдында әртүрлі психологиялық проблемалар тұрғаны атап өтілді: оқушылар шет тілдерін үйренудегі қиындықтарды еңсеруі керек, ал оқытушылар жаңа коммуникативтік жүйені игеру тиімді және ақыл-ой күштері мен уақыттың ең аз шығынымен өтуі үшін барлық жағдайларды жасауы керек. Түйінді сөздер: оқыту психологиясы, шет тілі, жеке қасиеттер, кәсіби бағдар.

Annotation. The article deals with the psychological issues of teaching foreign languages to students of non-linguistic specialties. The author notes the low level of preparation of students entering non-linguistic specialties in foreign languages, and the limited number of study hours allocated by the program for this subject does not allow to fulfill the tasks assigned to the higher school in teaching students foreign languages. In addition, students, according to the author, have practically no motivation to study a foreign language, and, given the heavy workload at the profile departments, they simply do not have time to study, in their opinion, a secondary subject. From a psychological point of view, many first-year students are not ready to study at the university, weak preparation for independent work, inability to organize their time affects. The article examines the personal characteristics of students who contribute or, conversely, do not contribute to the study of foreign languages. The necessity of professionally-oriented teaching of foreign languages is also indicated, which should help to increase the interest of students in learning. It is noted that students and teachers face different psychological problems: students must overcome the difficulties of learning foreign languages, and teachers must create all conditions so that the development of a new communication system takes place efficiently and with the least expenditure of mental effort and time. Keywords: psychology of learning, foreign language, personal qualities, professional orientation.

современных условиях единого информационного пространства в обучении студентов неязыковых вузов языковая подготовка является одной из основных задач, т. к. открывает студентам более широкие перспективы профессионального развития и помогает стать более конкурентоспособными специалистами, способными без самостоятельно решать свои профессиональные проблемы на международном уровне. Именно поэтому общеобразовательная дисциплина «Иностранный язык» (ИЯ) играет особую, если не основную роль в достижении таких целей.

Имеется достаточно много исследований, касающихся психологических особенностей овладения ИЯ студентами языковых и неязыковых специальностей.

Этому вопросу посвящены фундаментальные работы таких педагогов и психологов, как И. М. Берман, И. Л. Бим, М. А. Давыдова, И. А. Зимняя, Г. А. Китайгородская, А. А. Леонтьев, М. В. Ляховицкий, Б. В. Беляев, В. А. Артемов, Б. А. Бенедиктов, А. А. Алхазидзе, Э. П. Шубин, Е. И. Пассов, В. Г. Тылец, В. Л. Скалкин, З. И. Клычникова, Г. М. Бурденюк, О. П. Крюкова и др. Целый ряд исследований специально посвящен вопросам обучения ИЯ студентов неязыковых вузов (О. А. Журавлева, Л. Ю. Зиновьева, И. В. Леушина, В. Д. Тенищева, Г. Г. Ханцева, И. А. Цатурова, Л. А.

Шестоперова и др.). Однако проблема обучения студентов неязыковых вузов и выявление особенностей этого процесса остается недостаточно разработанной.

Преподаватели иностранных языков в неязыковых вузах, хорошо знают, что знания, имеющиеся студентами по данному предмету к моменту их поступления в вуз достаточно низкие. При этом следует отметить, что это касается не только иностранного языка, но и родного, т.е. русского, несмотря на то, что все они успешно сдали ЕНТ по этому предмету. Для многих студентов характерна низкая культура речи, неумение четко, грамотно сформулировать свои мысли, работать с учебной и научной литературой, слабо развита потребность в самообразовании.

Именно поэтому процесс обучения студентов иностранным языкам протекает достаточно трудно и результаты его часто неудовлетворительны. Это можно объяснить отсутствием языкового чутья, отсутствием представления об устройстве языковой системы, правилах использования языковых единиц и принципах их сочетания. Однако, говоря о чувстве языка, следует отметить, что в психологической науке отсутствует четкое общепринятое определение данного феномена и его сущности. Традиционно оно рассматривается как интуитивный компонент, обеспечивающий восприятие и порождение речи, мгновенное осознание качественных компонентов высказывания и контроль его правильности [1]. Для студентов неязыковых вузов при обучении иностранным языкам характерны такие свойства личности, как сдержанность, страх, замкнутость и напряженность, что является большой помехой на занятиях по ИЯ. Так, отсутствие фонетических и грамматических знаний, проявляющееся в неумении правильно читать, отвечать на вопросы, составлять монологические и диалогические высказывания, часто вызывает смех, и студенты боятся выглядеть смешными в глазах однокурсников. По данным В. Н. Куницыной, личностные качества, такие как застенчивость, отчужденность, глубокая интровертированность, аутичность, повышенная сенситивность, препятствуют общению и обучению. Трудности в общении испытывают лица с заниженным самоуважением, авторитарные, агрессивные, конфликтные и истероидные личности [2]. Низкая самооценка, внутренняя скованность, страх перед возможностью быть непонятым или смешным, пассивность затрудняют обучение и изучение ИЯ.

Цели изучения ИЯ также играют немаловажную роль. Так, А. Н. Щукин отмечает, что конечной целью подготовки студента неязыкового вуза по ИЯ является достижение такого уровня практического владения языком, который дает возможность пользоваться языком для получения дополнительной информации по избранной специальности, а также участвовать в общении с носителями языка по профилю вуза. Основное внимание при этом уделяется чтению как основному виду деятельности. Важную роль в освоении ИЯ играет мотивация. М. Сигуан и У. Ф. Макки выделили два типа мотивации, наблюдаемые при усвоении ИЯ: осознание полезности и стремление к интеграции в говорящую на этом языке группу [3]. Как показывает практика у студентов неязыковых вузов мотивация, связанная с изучением ИЯ, достаточно низкая. Кроме того, студенты часто относят ИЯ к «второстепенным», «неважным», «не основным», дисциплинам, не имеющим особого значения для будущей профессиональной деятельности, и поэтому не уделяют ему должного внимания, а все, что находится вне рамок будущей профессии их мало интересует. Это объясняется тем, что студенты видят свою задачу в овладении специальными предметами и на них направляется основное внимание и силы, в то время как «второстепенные» предметы не получают должного внимания. По мнению В. А. Якунина, Н. И. Мешкова и других исследователей, значительная часть студентов убеждена в том, что общенаучные и общественнообразовательные дисциплины не приближают, а наоборот, удаляют их от овладения профессионально важными навыками и знаниями [4]. Поэтому практически полностью внимание обучающихся в вузе сосредоточено на профильных предметах. Задача преподавателя ИЯ убедить учащихся в необходимости изучения ИЯ, показать его значимость в будущей профессиональной деятельности, сформировать представление об изучаемом ИЯ как средстве получения дополнительной информации по выбранной специальности, что является одной из целей обучения ИЯ. Исходя из этого изучение ИЯ должно вестись в соответствии со специальностью студентов. Отсюда следует вывод о зависимости содержания обучения ИЯ от специфики вуза и факультета [5]. Обучение ИЯ на неязыковых специальностях может быть успешным, если в процессе обучения последовательно осуществляется профессионально-ориентированный принцип отбора текстового материала, т.е. учитывается профессиональная ориентация студентов. Это должно способствовать активизации коммуникативно-познавательной деятельности студентов, повышать интерес к предмету. Студенты самостоятельно стремятся использовать новые источники информации. Если деятельности обучения соответствуют познавательные мотивы, то практической деятельности – профессиональные. Следовательно, переход от учебно-познавательной деятельности студента к профессиональной деятельности специалиста во многом выступает проблемой трансформации познавательных мотивов в профессиональные [6]. В процессе вузовского обучения развитие познавательных и профессиональных мотивов выступает центральным звеном всего процесса развития личности будущего специалиста. Учащиеся в результате обучения должны уметь самостоятельно получать необходимую профессиональную информацию из иноязычных источников и применить ее на практике. При этом эффективность обучения, заинтересованность в

изучении ИЯ, как и любого другого предмета, возникает тогда, когда деятельности сопутствует успех, когда учение вызывает положительные эмоции, когда учащийся наглядно видит результаты своего труда. Относительно ИЯ – это когда студент начинает понимать то, что он читает, когда у него появляются навыки говорения, способности порождения речи на изучаемом языке.

Основной целью обучения ИЯ в неязыковом вузе является формирование коммуникативной компетенции в профессионально-ориентированной деятельности. Обучение иноязычному общению в неязыковом вузе связано с целым рядом ограничений, среди которых малое количество часов, отводимых программой на изучение ИЯ, и тот факт, что общение является в основном учебным. При отсутствии необходимости общаться на изучаемом языке, т. е. при освоении языка вне языковой среды, «общение» сводится к пониманию и воспроизведению некоторых типичных, ситуативно обусловленных языковых штампов. В результате недостаток активной устной практики, достаточной индивидуализации

дифференциации обучения является основным препятствием на пути эффективного овладения иноязычной реальностью [7].

Изучение ИЯ требует затраты больших сил и энергии, а также ежедневной, систематической работы, чего в принципе не могут позволить себе студенты, будучи загруженными изучением других профильных предметов.

Кроме того, поступившие в вуз студенты психологически не готовы к новым условиям обучения коренным образом отличающимся от школьных. Они начинают ощущать себя взрослыми, самостоятельными. Сами решают, что им делать, чем заниматься. Многие из них попадают в новую среду, в новое окружение, особенно те, кто приезжает из других городов и живут в общежитии. Они впервые вышли из-под контроля родителей, учителей. У них возникают новые приоритеты, формируются новые ценности. И конечно им совсем не хочется тратить время на изучение ИЯ, которое требует достаточно много времени. Как правило, подготовка к предстоящему занятию происходит накануне, ограничивается поверхностным просмотром и выполнением домашнего задания. Все это не способствует выполнению поставленных перед высшей школой задач в области обучения ИЯ.

Кроме того, поступившие в вуз студенты психологически не готовы к новым условиям обучения коренным образом отличающимся от школьных. Они начинают ощущать себя взрослыми, самостоятельными. Сами решают, что им делать, чем заниматься. Многие из них попадают в новую среду, в новое окружение, особенно те, кто приезжает из других городов и живут в общежитии. Они впервые вышли из-под контроля родителей, учителей. У них возникают новые приоритеты, формируются новые ценности. И конечно им совсем не хочется тратить время на изучение ИЯ, которое требует достаточно много времени. Как правило, подготовка к предстоящему занятию происходит накануне, ограничивается поверхностным просмотром и выполнением домашнего задания. Все это не способствует выполнению поставленных перед высшей школой задач в области обучения ИЯ.

отличие от других учебных предметов, предполагающих овладение знаниями по отдельным тематическим разделам, ИЯ, чтобы с успехом на нем общаться, требует знания основных правил грамматики, большого объема лексики [8]. Все это приводит к ощущению непреодолимости трудностей, связанных с овладением ИЯ, неуверенности в своих силах. Преподаватели ИЯ стоят перед проблемой упрощения и ограничения учебного материала необходимого и достаточного для развития навыков чтения и понимания литературы по специальности. Однако при недостатке учебного времени восполнить пробелы в знаниях и выработать необходимые умения и навыки часто не удается. Иногда это приводит к пессимизму и отказу от попыток усовершенствовать свои знания в ИЯ или к ложному оптимизму, когда, изучив отдельные темы или разделы грамматики, студент уверен, что он хорошо знает ИЯ и дальнейшее изучение ИЯ не требуется. Обе эти крайности осложняют изучение ИЯ. Низкая самооценка также отрицательно сказывается на изучении ИЯ. Она может быть связана с оценкой студентом своих способностей на основе действительных или мнимых неудач в этой сфере. Под влиянием заниженной самооценки студенты слишком критично относятся к имеющимся у них способностям в овладении кажущимся им слишком сложным предметом. Вероятно, такие чувства вызваны отчасти тем, что методика преподавания ИЯ в вузе отличается от школьной методики преподавания, имеет другие цели и задачи, а сам материал, подлежащий усвоению, включает грамматические и лексические темы. Часто у учащихся возникают трудности, связанные с необходимостью применять теоретические знания для выполнения практических заданий с использованием лексики и грамматических конструкций для построения устных высказываний и письменных сообщений; трудности, связанные с пересказом прочитанного текста.

Как отмечает И. А. Зимняя, «ИЯ в процессе овладения предполагает большой удельный вес формирования речевых навыков (умений) и в то же время не меньший, чем для точных наук, объем языковых знаний в виде правил, закономерностей, программ, решений разнообразных коммуникативных задач. Однако эти правила не самоценны, как в других научных дисциплинах. Они относятся к построению, реализации языковой деятельности» [9]. Изучение ИЯ проводится в вузе на первом курсе и, согласно программе по иностранным языкам в медицинском вузе, включает 72 аудиторных часа для

лечебного факультета, 140 – для медико-профилактического факультета и 68 часов для стоматологического факультета. На этом обучение ИЯ заканчивается.

Конечно, предполагается, что студенты получили основы знаний по ИЯ в школе, поэтому никакого коррективного курса не проводится, а обучение начинается (а по сути продолжается) с обучения основам профессионального иностранного языка. К сожалению, на практике ситуация другая. Студенты-первокурсники, поступившие на неязыковую специальность, имеют различную базовую подготовку по ИЯ. Студенты представляют собой различные группы населения, они росли и учились в разных условиях. Некоторые закончили школу с углубленным изучением ИЯ, кто-то учился в обычной средней школе, где мало внимания уделялось изучению ИЯ и общения на нем и где его даже не научили читать. В итоге они попадают в одну группу, где через некоторое время студенты теряют интерес к изучению языка – одни из-за того, что это все слишком сложно и непонятно, другие – из-за того, что все это они уже давно изучили и никаких новых знаний не получают. Изучение ИЯ в вузе должно быть продолжением обучения в школе. Это основа непрерывного преемственного языкового образования, когда каждый новый этап является продолжением предшествующего. Так, если в школе должны дать основы общеразговорного, общелитературного языка, то в вузе студентам должны дать основы профессионального языка. Для успешного продолжения образования необходимо объективное оценивание наличных знаний, умений и навыков по ИЯ, восполнение имеющегося дефицита, а главное – учет лингвистических знаний, умений и навыков предыдущего этапа подготовки по ИЯ студента, степень выработанности у него этих умений и навыков. Поскольку знания ИЯ, умения и навыки у студентов неязыковых вузов, как правило, недостаточны, они начинают испытывать негативные эмоции, пессимизм и растерянность. Преподаватель ИЯ также часто приходит к осознанию безуспешности и неэффективности своей деятельности, т. к. продолжение занятий крайне затруднено. Именно поэтому основная задача преподавателя на первых порах – продиагностировать языковую подготовку студента и помочь ему организовать дальнейший процесс обучения ИЯ.

Суммируя все вышесказанное, можно сказать, что специфика обучения ИЯ достаточно сложная, поэтому преподавание ИЯ должно основываться на законах и закономерностях психологии восприятия, когнитивной психологии, психолингвистики, педагогической психологии. С точки зрения современной психологии наиболее эффективным представляется комплексный подход к изучению ИЯ. Психологические особенности студента неязыкового вуза как субъекта овладения ИЯ также требуют поиска психологически обоснованных технологий обучения ИЯ и его усвоения. Освоение ИЯ вносит определенные изменения в индивидуальную психологическую реальность субъекта учебной деятельности: расширяется кругозор, повышается толерантность, изменяется когнитивный стиль, повышается вербальная компетентность. Успешность освоения ИЯ определяется совокупностью факторов мотивационного, эмоционального, когнитивного, личностного, психофизиологического и интерактивного порядка.

Литература

Божович Е. Д. О функциях чувства языка в решении школьниками семантико-синтаксических задач // Вопросы психологии. – 1988. – № 4. – С. 70–78.

Межличностное общение / В. Н. Куницына, Н. В. Казаринова и др.: Учеб. для вузов. – СПб.: Питер, 2001. – 544 с.

Сигуан М., Макки У. Ф. Образование и двуязычие: Пер. с фр. – М.: Педагогика. 1990. – 184 с.

Якунин В. А., Мешков Н. И. Психолого-педагогические факторы учебной успешности студентов // Вестник ЛГУ. – 1980. – № 11. – С. 54–63.

Бонди Е. А. О профессиональной направленности при обучении иностранному языку на гуманитарных факультетах неязыковых вузов // Вопросы методики преподавания иностранного языка на неязыковых факультетах университета. – М.: МГУ, 1971.

Вербицкий А. А., Бакшаева Н. А. Проблема трансформации мотивов в контекстном обучении // Вопросы психологии. – 1997. – № 3. – С. 12–13.

Полат Е. С. Обучение в сотрудничестве // Иностранные языки в школе. – 2000. – № 1. – С. 4–11. 8. Зимняя И. А. Лингвопсихология речевой деятельности. – М.: МПСИ; Воронеж: МОДЭК, 2001. – 432 с. 9. Зимняя И. А. Психология обучения ИЯ в школе. – М.: Просвещение, 1991. – 222 с

Нурходжаева Х.А.
к.ф.н., ассоциированный профессор ВШГН
Каспийского университета

О ЛИНГВИСТИЧЕСКИХ ПРОБЛЕМАХ ПЕРЕВОДА

Аннотация: Данная статья посвящена проблеме перевода с одного языка на другой. Статья рассматривает такие вопросы, как проблемы процесса перевода, лингвистические факторы, правильность интерпретации слов, учет особенностей перевода лексических единиц при переводе.

Ключевые слова: слово, лексические единицы, переводческая деятельность, межкультурная коммуникация.

Аннотация: Бұл мақала бір тілден екінші тілге аудару мәселесіне арналған. Мақалада аударма процесінің проблемалары, лингвистикалық факторлар, сөздерді дұрыс түсіндіру, аударма кезінде лексикалық бірліктердің аударма ерекшеліктерін ескеру сияқты мәселелер қарастырылады.

Түйінді сөздер: сөз, лексикалық бірліктер, аударма қызметі, Мәдениетаралық байланыс

Abstract: This article is devoted to the problem of translation from one language to another. The article considers such issues as the problems of the translation process, linguistic factors, the correctness of the interpretation of words, taking into account the peculiarities of the translation of lexical units in translation.

Keywords: word, lexical units, translation activity, intercultural communication

Интерес к вопросам перевода во многом обусловлен растущим стремлением к обмену духовными ценностями в мировом масштабе. Исходным пунктом изучения становятся проблемы процесса перевода, т.е. сама механика переводческой работы. Какова роль переводчика в этом процессе? Переводчик – это специалист, занимающийся переводом, т.е. созданием письменного или устного текста на определенном языке. В настоящее время такой специалист должен иметь высшее переводческое образование или более широкое филологическое образование. Профессиональный переводчик в своей работе опирается на теоретические и практические достижения таких научных дисциплин, как языкознание и переводоведение. Для выполнения отраслевых переводов – медицинских, технических, экономических, юридических и др. могут привлекаться врачи, инженеры, экономисты, юристы, имеющие языковую и переводческую подготовку, полученные в рамках высшего образования и курсов подготовки переводчиков в сфере профессиональной коммуникации. В то время, как художественный перевод есть творческий акт, так как «результат его – создание новой художественной ценности на другом языке, с которым перевод связан органически и, что самое главное, отмечен творческой индивидуальностью своего создателя» [1].

Следует отметить, что переводчики с конца XX века получили возможность для повышения производительности пользуясь электронными системами автоматизированного и автоматического перевода, редактируя тексты или другой материал, выданные компьютерными программами.

Исторически перевод считался хорошим, если он был полностью идентичен оригиналу и передавал информацию более детально. Но изучение переводческой деятельности, начавшееся лишь с середины двадцатого столетия, выявило необходимость выяснить лингвистическую сторону этого процесса, узнать в какой степени он определяется непосредственно лингвистическими факторами, как такие факторы ограничивают точность передачи информации и какова роль переводчика и в данном процессе, и в области межкультурной коммуникации [2].

Переводоведение – еще только формирующаяся научная дисциплина, у которой до сих пор нет единого общепринятого названия. Одни называют ее «переводоведением» или «теорией перевода», а другие «транслатологией». Также возникают и другие терминологические затруднения. Например, в западноевропейских странах обычно разграничивают перевод письменный (translating) и устный (interpreting). В русском языке не имеется такого разграничения: переводом называют как устно, так и письменно осуществляемый тип этой деятельности. Под переводом принято понимать такой вид языковой деятельности человека, в процессе которого благодаря специальной обработке исходного текста, существующего на одном языке, создается текст, репрезентирующий его на языке перевода. Важно отметить, что у любой самостоятельной научной дисциплины есть конкретный объект и предмет исследования. Объектом исследования в переводоведении является процесс межязыкового вербального общения людей, предметом – непосредственный процесс переводческой деятельности, а результатом, соответственно, – текст перевода [3].

Каждому переводчику приходится сталкиваться с такой проблемой, как правильный подбор слова для точной передачи его значения в переводимом тексте. Данная проблема является основной и наиболее сложной в переводоведении. Вся трудность заключается в том, что слова характеризуются многогранностью языка и семантическим разнообразием [4]. Слово как лексическая единица в русском и английском языках не всегда могут совпадать. Зачастую одному слову в русском и английском языках

может соответствовать составное сложное слово или целое словосочетание (например, a driveway – подъездная дорога, a mother-in-law- свекровь).

Что же представляет из себя слово? Слово выражает понятие о предмете или явлении действительности совокупностью значений. В свою очередь, под значением подразумеваются вещественное значение слова, назывное и эмоциональное. Вещественному значению слова соответствует отдельное понятие, за которым стоит предмет, явление в реальной действительности. Назывное – это единичный предмет, а именно – лицо или географическое понятие. Эмоциональное значение слова показывает эмоции и ощущения, которые вызывают предметы, факты или явления реальной действительности [5].

Чтобы осуществить правильный выбор слова при переводе, следует правильно анализировать лексические значения слова, то есть подобрать в русском языке то слово, которое лучше всего будет соответствовать по значению английскому. Иногда переводчик сталкивается с ситуацией, в которой ему приходится вводить дополнительное русское слово, чтобы целостно передать все значение английского слова. К примеру, в слове to take заключается больше значений, чем просто в русском слове «брать».

Для того, чтобы перевод был адекватным, переводчик обычно обращается к составлению синонимического ряда. Синонимы используются для усиления и уточнения понятий, высказываний, с целью избежать повторения и т.д. Не всегда синонимы могут быть взаимозаменяемыми, так как к одному контексту они идеально подходят, а к другому уже нет. Например, рассмотрим слово brave, которое переводится, как смелый, храбрый. В контексте: She was brave about it – можно заметить, что эти значения не подходят, поэтому стоит продолжить синонимический ряд и выявить, что возможно подходящими будут значения отважный и мужественный. Последний синоним более остальных подходит к контексту, и в целом фраза будет переводиться как: «Она мужественно это перенесла».

Часто происходит так, что английское слово имеет много значений и отличается большой сочетаемостью, но при этом его употребление может не совпадать с употреблением русского слова. В итоге оно будет переводиться на русский язык разными словами: a young man – молодой человек, a young child – маленький ребенок, young in crime – неопытный преступник и т.д.

Встречаются также слова, у которых значения в обоих языках практически целиком совпадают. Например, to sleep, to talk, a book, a mountain почти полностью соответствуют русским эквивалентами – спать, разговаривать, книга, гора.

Порой переводчика могут вводить в заблуждение такие слова, как «ложные друзья переводчика». Данные слова так называют, поскольку их формальное сходство дает возможность предположить, что они взаимозаменяемы, и в результате возникают многие переводческие ошибки. Это связано с тем, что, изучая и применяя иностранный язык, мы часто переносим наши языковые привычки на чужой язык. Родной язык, укоренившийся в сознании, наводит нас на установление ложных аналогий между формально похожими словами при переводе. В общем, «ложные друзья переводчика» – это схожие слова, которые возникли в разных языках в результате их взаимного влияния. Обычно выделяют две группы таких слов:

схожие по форме, но целиком отличительные по значению слова. Например, встретив в тексте слова decade и complexion, можно подумать, что они значат декада и комплекция, но на деле оказывается, что их перевод абсолютно другой: It lasted the whole decade – Это продолжалось целое десятилетие; She has a very fine complexion – У нее прекрасный цвет лица.

слова могут совпадать по форме и частично по семантике, но взаимозаменяемыми не являются: special – особенный, особый; intelligence – ум; conductor – дирижер; to construct – строить и т.д.

При переводе текста у слов могут возникать и контекстуальные значения, которые не являются постоянными, а лишь возникающими в данном контексте – но при этом они неслучайны. При работе с контекстуальным значением слов переводчик может сталкиваться с большими трудностями, так как словарь может только подсказать нужное направление, в котором следует подбирать нужное слово. Контекстуальные значения хоть и не отражаются в словарях, однако подразумеваются изначально в слове, являясь «потенциальными» значениями, и в итоге выявляются в зависимости от ситуации. Поэтому можно сказать, что существует некая связь между контекстуальным и основным значением слова, благодаря чему переводчик может осознать данное значение в тексте. Приходится порой сталкиваться и с такой проблемой, когда значение слова в контексте можно понять только в связи с предыдущим или же последующим предложениями, а порой может понадобиться целый абзац или текст целиком. Для демонстрации подобного случая, где нужно подобрать соответствующий лексический эквивалент при переводе многозначного слова, рассмотрим слово attitude, смысл которого зависит от контекста: He has a friendly attitude towards all – Он ко всем относится по-дружески. He stood there in a threatening attitude – Он стоял в угрожающей позе. She is known for us her anti-Soviet attitudes – Она известна своими анти-советскими взглядами.

Еще можно рассмотреть подобный случай на примере со словом challenge: The revolutionary movements of Eastern Asia fill the imperialists with alarm because they regard them as a challenge to Western

security. В основном в словарях дается перевод «вызов», но так как данное слово является многозначным, по контексту лучше подходит понятие «угроза», которое как бы подразумевается в его основном значении.

При переводе стоит обратить внимание также на передачу некоего национального колорита слов. ним относятся: географические названия, имена собственные, названия улиц, театров, музеев, особенности нравов, верований, государственного строя и т.д. Каждый из нас задается вопросом, как же это можно передать? Ответ довольно прост – для этого применяется метод транслитерации, то есть произношение иностранного языка передается максимально точно буквами родного языка.

Транслитерация в чистом виде встречается довольно редко, в основном она связана с установившимися формами именованний, к примеру: Michigan – Мичиган, Illinois – Иллинойс. Также могут быть и смешанные формы перевода, которые частично совпадают с исходным именованием (Москва – Moscow), или же вовсе не совпадают (Англия – England) [6].

заклучение можно подчеркнуть, что языковой перевод является сложным процессом со множеством деталей, в котором переводчик старается выразить смысл текста на одном языке средствами второго языка. В процессе перевода каждый переводчик должен стремиться сохранить своеобразие оригинала, не нарушая при этом норм родного языка. Таким образом, с помощью перевода можно преодолеть языковые барьеры, которые часто препятствуют эффективной коммуникации.

Использованная литература

- Хафиз Шерози. Куллиёт, Душанбе, 1983;
Илюшкина М.Ю. Теория перевода: Основные понятия и проблемы: учебное пособие. М., 2015;
Комиссаров В.Н. Общая теория перевода: учебное пособие. М., 2013;
Слепович В.С. Курс перевода, английский-русский язык. М., 2003;
Тюленев С.В. Теория перевода: учебное пособие. М., 2004;
Шейдина Ю.О. Лексические проблемы перевода. Вестник МИТУ-МАСИ №1/2018.

Тәутәй Ғазиза Тәутәйқызы
Педагогика ғылымдарының магистрі
Каспий университетінің сеньор-лекторы

ДАМЫТА ОҚЫТУ ТЕХНОЛОГИЯСЫ НЕГІЗІНДЕ БІЛІМ АЛУШЫНЫҢ КОММУНИКАТИВТІК ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Аңдатпа. Ұсынылған мақалада дамыта оқыту технологиясының негізінде білім алушылардың коммуникативтік құзыреттілігін қалыптастыру мәселелері қарастырылған. Зерттеу жұмысы барысында "құзіреттілік", "шет тіліндегі коммуникативті құзіреттілік", "тілдік тұлға" терминдерін анықтаудың әртүрлі тәсілдері, шет тіліндегі коммуникативті құзіреттілікті қалыптастырудың теориялық мәселелері, сондай-ақ зерттелетін құзіреттілік тұжырымдамасының мәнін қалыптастыруға мүмкіндік беретін дамыта оқыту технологиясының ерекшелігі қарастырылды.

Кілт сөздер: шет тілі, дамыта оқыту технологиясы, коммуникативтік құзыреттілік

Аннотация. В представленной статье рассматриваются вопросы формирования коммуникативных компетенций обучающихся на основе технологии развивающего обучения. В ходе исследовательской работы были рассмотрены различные подходы к определению терминов "компетентность", "коммуникативная компетентность на иностранном языке", "языковая личность", теоретические проблемы формирования коммуникативной компетентности на иностранном языке, а также специфика технологии развивающего обучения, позволяющая сформировать сущность исследуемой концепции компетентности.

Ключевые слова: иностранный язык, технология развивающего обучения, коммуникативная компетентность.

Annotation. The article deals with the formation of students' communicative competencies based on the technology of developmental learning. In the course of the research work, various approaches to the definition of the terms "competence", "communicative competence in a foreign language", "linguistic personality", theoretical problems of the formation of communicative competence in a foreign language, as well as the specifics of the technology of developing learning, allowing to form the essence of the concept of competence under study, were considered.

Keywords: foreign language, technology of developing learning, communicative competence.

Жаһандану үрдісі халықтар мен этникалық топтардың арасындағы мәдени, саяси, тіл байланыстарын нығайтуға өз әсерін тигізуде. Бүгінгі өмір талабы әр түрлі халықтар мен мәдениеттің араласу және өзара түсінісу мәселесін барынша жоғары деңгейде қарауды талап етіп отыр. Адамдар бір-бірімен өзара қатынаста болу үшін, бір-бірінің мәдениетін, тұрмыс-тіршілігін, тілін, дінін жете білуге тырысады, осы тұрғыдан келгенде мәдениетаралық байланыс орнатуға құлшыныс жасайды. Мәдениетаралық қатынастың басты саласының бірі – шет тілі арқылы ұлттық әдебиет және мәдениетпен

танысып, халықтар арасындағы қарым-қатынасты кеңінен жүзеге асыруға мүмкіндік алады.

Жалпы «дамыту», «даму» терминдеріне баланың белгілі мөлшерден шығып, саналы іс - әрекет сатыға ауысуы деп анықтама беріледі. Дамыта оқыту технологиясын көрнекті ғалымдар Л.С. Выготский, М.Я. Лернер, Л.В. Занков, В.В. Давыдов, Д.Б. Эльконин толық зерттеп, дәлелдеген.

В.В. Давыдов «Дамыта оқыту дегеніміз – ақыл – ойдың дамуының көрсеткіші ретінде жинақтай, қорытындылай алу дағдысы» – дейді. Дамыта оқытуда баланың ізденушілік - зерттеушілік әрекетін ұйымдастыру басты назарда ұсталады. Ол үшін бала өзінің осы кезге дейінгі білетін тәсілдерінің жаңа мәселені шешуге жеткіліксіз екенін сезініп, содан барып оның білім алуға деген ынтасы артып, білім алуда әрекет жасайды. Дамыта оқыту жүйесіндегі сабақтардың типологиясы:

- оқу міндетін қою сабағы;
- модельдеу сабағы;
- түсінікті нақтылау сабағы;
- нақтылау сабағы;
- бағалау сабағы.

Сабақ 3 құрамдас бөліктерден тұрады:

Оқу мақсаттарының нақты қойылуы.

Оны шешудің жолын бірге қарастыру.

Шешімнің дұрыстығын дәлелдеу. [1]

Бұл үшеуі – дамыта оқытудың Д.Б. Эльконин, В.В. Давыдов жасаған жүйесінің негізгі компоненттері. Оқушы алдына оқу мақсаттарын қоюда ешқандай дайын үлгі берілмейді. Мақсатты шешу іштей талқылау, сосын жинақтау арқылы жүзеге асады. Мұғалім сабақ үрдісін ұйымдастырушы, бағыттаушы рөлінде ғана болады. Шешім табылған кезде әркім оның дұрыстығын дәлелдей білуге үйретіліп, әр оқушыға өз ойын, өз пікірін айтуға мүмкіндік беріледі. Дамыта оқыту белгілері:

Педагогикадағы түсіндірмелі - иллюстративті әдісі алмастырады. Бұл әдіс тұлға дамуы – тығыз байланыста.

Дамытудың барлық заңдылықтарын ескереді, жеке бастың өзіндік деңгейі мен ерекшелігіне сәйкестендіріледі.

Балаға іс - әрекеттің толыққанды субъектісі болып табылады.

Балаға қоршаған ортамен өзара қатынасқа түсетін дербес субъект рөлі беріледі.

Тұлғаның барлық қасиетін тұтас дамытуға негізделген.

Баланың жақын даму аймағында жүзеге асады.

Стандартпен анықталатын келесідей түйінді құзыреттіліктер ретіндегі білім беру нәтижелеріне әрбір білім алушының қол жеткізуіне бағытталған:

- проблемалардың шешімін табу;

- ақпараттық;

- коммуникативтік құзыреттіліктер.

Құзыреттілік – оқушылардың іс - әрекеттің әмбебап тәсілдерін меңгеруінен көрінетін білім нәтижесі деп Қазақстан республикасы Жалпыға міндетті мемлекеттік стандарттың жобасында анықтама берілген. «Құзырет» ұғымы 60 жылдары АҚШ-та еңбек нарығында бәсекелестікке түсе алатын мамандарды даярлау мақсатында әрекеттілік негізде білім беру аясында (*performance based education*) қолданысқа ие бола бастады. «Құзыреттер» және «құзыреттілік» (*competences and competency*) ұғымдарын ажырата білу ұсынылды. Құзыреттілік- тұлғалық категория, ал құзыреттер тізімі оқу бағдарламаларына енгізіліп, құзыреттіліктің негізін құрайды деген пікір қалыптасты. Соңғы ұғым құзыреттер кешені ретінде, яғни, табысты, продуктивті іс-әрекеттің бақылап-байқауға болатын көрінісі ретінде қарастырылды. Еуропа мемлекеттерінде ХХ ғасырдың соңында және ХХІ ғасырдың бас кезеңінде жоғары кәсіби білім беру жүйесінің құрылымында, бағалау үдерістерінде орын алған өзгерістер жоғары білімнің қорытынды-мақсатты негіздемесіне әсерін тигізбей қоймады. Ең алдымен, білім алушыларды кәсіби даярлау барысында олардың бойында білім мен біліктен басқа, құзыреттерді қалыптастыру қажеттілігі туындады (Еуропа кеңесінің Берн симпозиумы, 1996 ж.). Алғашында, құзыреттер деп адамның жеке тұлғасы мен қызметінің 40 түрлі қасиеттері мен ерекшеліктері (мотивация, интерактивтілік, жауапкершілік, сәттілікке бағдарлану, дербестік, әрекетті талдай алу қабілеті және т.б.) аталды. Кейін «құзырет» ұғымының мағынасы кеңейе түсіп, ол оқу нәтижесіне әсер ететін факторлардың (психологиялық, психологиялық, білімдік, қызметтік және т.б.) жиынтығы, яғни білім алушы субъектінің жеке қасиеттерімен қатар, оның білімі мен білігінің қосындысы деп тұжырымдалды. Одан кейін, құзыреттер әмбебап (жалпы мәдени), жалпы кәсіптік және арнайы құзыреттер болып жіктелді. Бұл тұрғыда «құзырет» ұғымының үш негізгі мағынасын ажыратқан жөн.

А.В.Хуторскойдың пайымдауынша, бұл ұғымның педагогикалық мағынасы — әрекет нысанына тұлғаның қатынасын анықтайтын адамның нақты құзыретті меңгеруі. Осы көзқарас бойынша, синоним ретінде қолданылатын «құзырет» пен «құзыреттілік» ұғымдарын ажырата білу қажет. Яғни, «құзырет» дегеніміз — оқушының белгілі бір қызмет саласында сапалы әрі өнімді жұмыс жасауы үшін қажетті

білімдік дайындығына қойылатын алдын ала әлеуметтік міндеттелген талап (норма). Құзырет тұлғаның бір-бірімен байланысты қасиеттерінің (мотивация, білім, білік, дағды, әрекет амалдары) жиынтығын қамтиды, ал құзыреттілік болса, жөні бөлек құбылыс, ол маманның нақты құзыретті игеруін және әрекет нысанына тұлғаның өзіндік көзқарасын анықтайды [2].

«Құзырет» ұғымының психологиялық-практикалық мағынасы ХХ ғасырдағы сәттілікке жетуге ынталандыру бойынша жарияланған еңбектерде (Н.Неккхаузен, R.White, D.C.McClelland) жиі кездеседі. Бұл көзқарас бойынша, құзырет — білім мазмұнын игеру және одан әрі қызмет етуге мүмкіндік беретін адамның зияткерлік, жеке дара қасиеттері, оның психологиялық мінездемесі, білім және білікпен қоса игерілетін психологиялық шарт. Бұл бағыттың аясында, құзыреттер тізімдемесі кеңейе түсті. Атап айтқанда, Дж.Равеннің еңбегінде құзыреттің 37 компоненті берілген. Оның ішінде, өз-өзіне деген сенімділік, өзін-өзі ұстай білу, сыни ойлау, шешім қабылдай алу қабілеті, табандылық, жеке-бас жауапкершілігі, қатысым субъектілерінің ой-пайымдарын ескере отырып, олардың пікірімен санаса білу қабілеттері және т.б. [3].

Құзыреттің лингво-психологиялық мағынасы тұрғысында, ол — ішкі психикалық түзілім, белгілі бір бағдарлама деп қарастырылады. Құзыреттің бұл мағынасы Н.Хомскийдің тілдік «құзырет» (сөйлеушінің немесе тыңдаушының өз тілін білуі) пен «тілді қолдана білу» (*performance*), яғни, нақты бір жағдаяттарда сөйлей алу жөніндегі тұжырымдамасынан бастау алады. Тек «қолданыс» (*performance*) аясында ғана адамның жеке-дара қасиеттері мен психологиялық мінездемесі айқындалады. Бұл тұрғыда, «қолданыс» (*performance*) «құзыреттілік» ұғымымен мағыналас болып келеді [4].

Құзыреттілік ұғымының аясы осыдан кейін кеңейе түспесе, ортайған жоқ. Оның түрлері де күрт өскені байқалады. ХХ ғасырдың 70 жылдарынан бергі кезеңде құзыреттілік тұрғысынан оқыту теориясы да біртіндеп қалыптаса бастады деуге болады.

Жоғары білім туралы ҚР мемлекеттік жалпыға білім беру стандартында құзыреттілік деп «білім алушылардың оқыту үдерісі кезінде алған білімін, білігі және дағдысын кәсіби қызметте қолдана алу қабілеті» танылады [5]. Халықаралық құжаттарда да құзыреттілік нақты өмір жағдайларындағы мәселелерді шешу қабілетін белгілейтін синтетикалық ұғым ретінде анықталады.

Коммуникативті құзыреттілікті қалыптастыруға арналған тапсырмалар:

*Жазбаша қатынас

*Мәтіннің желісі бойынша өз пікірінді білдір.

*Диалог құру

*Өнімді топтық қатынас

*Мәтіндердің мазмұнын өз өміріңмен байланыстырып айт.

Дамыта оқыту жүйесі бойынша сабақтарды даярлау және өткізу этаптары I.

Әдістемелік іс - әрекет жағдайында мақсат пен міндеттерді меңгеруі

– Сабақтың мазмұны

– Оқу жағдайын ескеру

– Әдістемелік тәсілдерді қолдану

II. Келесі сабақтың моделін жоспарлау

– Сабақтың негізгі мақсаттарын анықтау (аралық міндеттер мен шешу жолдары)

– Сабақтың әр этапындағы білім алушының негізгі әрекет түрлерін анықтау

– Білім алушы әрекетін ұйымдастыру әдіс – тәсілдерін таңдау.

III. Сабақты жүргізу.

– Әр сабақтағы баланың іс - әрекетін ұйымдастыру

– Білім алушымен жанама қарым – қатынас

– Жұмыс барысын бақылау жұмысы

– Қойылған мақсатқа жету

– Тақырып бойынша өзгерістер енгізу

Оқыту нәтижесіне талдау (жетістіктер мен кемшіліктер)

Дамыта оқытуда мұғалімнің басты міндеті:

Оқу материалдарын білім алушыға дайын күйінде көрсету емес, білім алушымен бірлесіп, жалпы іс әрекетті ұйымдастыра отырып, алға қойған міндеттерді түсіндіру, оларды шешудің тәсілдерін, жолдарын іздестіру арқылы өз іс – тәжірибесінде қалай қолданады?

Оқу әрекетін қалыптастыру, айналадағы дүниемен белсенді әрекеттестік, этикалық, эстетикалық қарым – қатынасқа дайындау, дара тұлғалық адамгершілік нормаларын меңгерту.

Оқу барысында баланың бойындағы дамытуды қалыптастыруды дағдыға айналдыру.

Оқу мен тілдің арасындағы байланыстылыққа аса көңіл бөлу.

Сөздік қоры мен тілдің арасындағы байланыстылыққа аса көңіл бөлу.

Білім алушының сезіміне әсер етіп, логикалық ойын дамыту.

Жалпы білім алушының жан дүниесін дамыту.

Қорыта келгенде, дамыта оқыту технологиясы білім алушының коммуникативтік құзыреттілігін дамытуда аса маңызы бар технология. Инновациялық педагогикалық технологияларды пайдалану педагогикалық іс - әрекет пен оның құралдарын, іске асыру механизмдерін ғана өзгертуді көздемейді, сонымен бірге маманның тұтасымен алдына қойған мақсатын, құндылық бағдарлауын, нақты білім, білік және дағдысын қайта құруды қажет етеді.

Дамыта оқыту – күрделі құрылымды, біртұтас педагогикалық жүйе. Оның нәтижесінде әр оқушының өзін-өзі өзгертуші субъект дәрежесіне көтерілуі көзделіп, оқыту барысында соған лайық жағдайлар жасалады. Дамыта оқытудың дәстүрлі оқытудан айырмашылығы: көздеген мақсатында, мәнінде, мазмұнында, дамытудың негізгі факторында, мұғалімнің рөлі мен атқаратын қызметінде, әдіс-тәсілдерінде, оқушының білім алу белсенділігінің түрінде, оқыту үрдісі мүшелерінің әрекеттестік ерекшеліктерінде, олардың қарым-қатынас сипатында, танып-білу үрдісін ұйымдастыру түрлерінде көрінеді.

Пайдаланылған әдебиеттер:

- Эльконин - Давыдов «Дамыта оқыту технологиясы» // Педагогикалық шығармалар, 1998 ж-17 б.
Азимов, В.Г. Новый словарь методических терминов и понятий (теория и практика обучения языкам) [Текст] / В.Г. Азимов, А.Н. Щукин. – М.: ИКАР, 2009. – 340 с.
Александров, К.В. Информационно коммуникационные технологии в обучении иностранным языкам: от новой формы к новому содержанию // Иностранные языки в школе. — 2011. — № 5. — С.15–20.
Андерсен, Бенг Б. Мультимедия в образовании [Текст] / Бенг Б. Андерсен, К. ван ден Бринк: пер. англ. - М.: Дрофа, 2007. – 224 с
Абдыкадырова Ж. Компетенттік әдіс қазіргі шеттілдік білім берудегі педагогикалық теория ретінде // Қазақстан мектептеріндегі шетел тілдері. — 2014.

Мусатаева Р.К.

*Алматинский государственный гуманитарно-педагогический колледж №2
Республика Казахстан, г. Алматы*

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ СОПРОВОЖДЕНИЕ В УСЛОВИЯХ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

***Аннотация.** В статье раскрывается понятие инклюзии, особенности организации психолого-педагогического сопровождения обучающихся с особыми образовательными потребностями в процессе инклюзивного образования. Рассматривается основное содержание психолого-педагогического сопровождения обучающихся с ограниченными возможностями здоровья.*

***Ключевые слова:** инклюзивного образования, психологическое обеспечение, обучающиеся с ограниченными возможностями здоровья, психолого-педагогическое сопровождение.*

***Аннотация.** Мақалада инклюзивті білім беру процесінде мүмкіндігі шектеулі оқушыларға психологиялық-педагогикалық қолдау көрсетуді ұйымдастыру ерекшеліктері ашылған. Мүмкіндігі шектеулі оқушыларды психологиялық-педагогикалық қолдаудың негізгі мазмұны қарастырылады.*

***Кілт сөздер:** инклюзивті білім беру, психологиялық қолдау, мүмкіндігі шектеулі оқушылар, психологиялық-педагогикалық қолдау.*

Сегодня инклюзивное образование по праву считается одним из главных приоритетов социальной политики страны, реализуемой в различной степени на всех уровнях образования, которые нуждаются в особых подходах к обучению и воспитанию. Право на образование - это право любого человека. А образование детей - это основное и неотъемлемое условие их социализации, полноценного участия в жизни общества. Именно поэтому в рамках программы развития образования на 2011-2020 годы в Казахстане было предусмотрено постепенное развитие инклюзивного образования, чтобы дети с ограниченными возможностями действительно имели возможность полноценно учиться и получать знания наравне с остальными [1]. Соответственно, те изменения, которые происходят сейчас в нашем образовании, касающиеся инклюзивного обучения, требует от всех педагогов знаний и четкого понимания, что же такое «инклюзивность», каковы его принципы, подходы и каким, собственно, должен быть педагог инклюзивного образования.

Актуальность проблем инклюзивного образования возрастает в связи с увеличением числа детей особыми образовательными потребностями и в связи с гуманизацией образования, что обуславливает необходимость обеспечения условий для повышения качества жизни лиц с ограниченными возможностями, повышения их жизнеспособности как продукта социального взаимодействия, включенности человека в социальные сети.

Термин инклюзивное образование (*фр. inclusif*-включающий в себя, *лат. include*-закрываю, включаю) - обозначает процесс развития общего образования, который предусматривает доступность образования для каждого, в плане приспособления к всесторонним нуждам каждого ребенка, что открывает доступ к образованию для детей с особыми потребностями.

Основными целями инклюзивного образования являются - создание условий и оказание помощи обучающимся в их социальной реабилитации и адаптации, подготовке к полноценной жизни в обществе и включение в общеобразовательный процесс.

На сегодняшний день, одним из важнейших аспектов для изучения становится содержание психолого-педагогического сопровождения субъектов инклюзивного образования. Цель сопровождения - обеспечение эффективного взаимодействия детей с ограниченными возможностями здоровья с социальной средой, способствующего его самоопределению, самоутверждению и саморазвитию. Получение образования детей данной категории является одним из основных и неотъемлемых условий их успешной социализации, обеспечения их полноценного участия в жизни общества, эффективной самореализации в различных видах профессиональной и социальной деятельности.

Безусловно, инклюзивное образование не возможно без надлежащего психолого-педагогического сопровождения и поддержки родителей, воспитывающих детей с ограниченными возможностями здоровья. Оказание помощи реализуется через оптимизацию внутрисемейной атмосферы, гармонизацию межличностных и детско-родительских отношений. Взаимодействие с родителями детей с ограниченными возможностями здоровья позволяет сформировать адекватные модели поведения в семье и в обществе, в связи с чем у родителей формируется позитивное мышление, помогающее им принять и преодолеть травмирующие ситуации, связанные с «особым» ребенком.

Таким образом, психолого-педагогическое сопровождение особых детей направлено на обеспечение двух согласованных процессов:

сопровождение процесса обучения и воспитания обучающихся, коррекция имеющихся отклонений, направленная на исправление или ослабление имеющихся нарушений. Вместе с тем, развивающая работа направлена на раскрытие потенциальных возможностей обучающегося, достижение им оптимального уровня развития.

комплексная технология направлена на психологическую поддержку обучающихся, оказание помощи в решении задач в личностном развитии, обучении, воспитании и социализации.

свою очередь, психолого-педагогическое сопровождение образовательной деятельности направлено на конкретное обучающегося, так как его особенности влияют на содержание и формы сопровождения его индивидуальной образовательной деятельности. Субъектами психолого-педагогического сопровождения индивидуальной образовательной деятельности обучающегося являются: медицинские работники и другие специалисты, классный руководитель, тьютор, психолог, социальный педагог, родители и родственники обучающегося. Объектом психолого-педагогического сопровождения является сам обучающийся, который имеет свой опыт обучения, взаимодействия со взрослыми, другими обучающимися, особый характер личностного и индивидуального развития.

Инклюзивное образование в учебных заведениях ТиПО заключается в получении профессионального образования обучающимися с особыми образовательными потребностями. Одним из основных условий для успешной социализации является их дальнейшая интеграция в общество, обеспечение их полноценного участия в социуме, эффективной самореализации в различных видах профессиональной и социальной деятельности. В данном направлении социально-психологическая служба осуществляет психолого-педагогическое сопровождение в процессе адаптации и интеграции обучающихся с особыми адаптивными возможностями, в процессе усвоения учебных дисциплин, овладения профессией детей с особыми образовательными потребностями.

Деятельность педагогических работников с данными категориями обучающихся строится на следующих принципах:

1. Индивидуальный подход к каждому обучающемуся.

Использование методов, активизирующих познавательную деятельность обучающихся и формирующих необходимые учебные навыки.

Проявление педагогического такта, создание ситуации успеха, поощрение за малейшие успехи, своевременная и тактическая помощь каждому обучающемуся, развитие веры в собственные силы и возможности.

Социальная адаптация обучающихся:

совместное обучение в группах с лицами, не имеющими ограничений здоровья;

равноправное участие обучающихся с ОВЗ во внутриколледжных мероприятиях;

выполнение общественных поручений.

воспитание толерантного отношения к лицам с ОВЗ у обучающихся колледжа.

создание благоприятного педагогического климата в коллективе обучающихся и педагогических

работников.

Следовательно, процесс психолого-педагогического сопровождения обучающихся с особыми потребностями в условиях инклюзии – это сложный многоуровневый динамический процесс, основанный на тесном мотивированном взаимодействии специалистов различных профилей, педагогов и семьи «особого» ребенка. Данный вид сопровождения можно рассматривать как систему деятельности коллектива образовательной организации, направленную на оказание превентивной и оперативной помощи в обучении, воспитании, развитии и эффективной межличностной помощи обучающимся с ограниченными возможностями здоровья. Весьма важно оказание психологической помощи в решении их индивидуальных проблем, связанных с физическим и психическим здоровьем детей, а также с успешным продвижением коммуникацией и жизненным, профессиональным самоопределением.

Таким образом, успешность системы инклюзивного образования определяют следующие организационно-педагогические условия:

Наличие доступной среды, включающей соответствующую архитектуру сооружений, гуманные взаимоотношения педагогов с детьми, родителями и друг с другом.

Научно обоснованная система интеграции обучающихся в смешанных группах, отсутствие сегрегации, преград на пути к обучению каждого ребенка.

Высокий профессионализм педагогического состава инклюзивных организаций, владеющих навыками рефлексии и фасилитации, знаниями в области психологии, физиологии, антропологии, коррекционной педагогики.

Организационная культура и дух взаимопонимания в образовательной организации, вовлеченность в инклюзивный процесс всех без исключения участников образовательного процесса.

В заключение хотелось бы отметить, психолого-педагогическое сопровождение в современном образовании является сложной системой, которая охватывает множество целей и задач, связанных не только с адаптацией, но и с личностным саморазвитием и включением индивидуума в социум. При этом необходимо помнить, что у обучающихся с ограниченными возможностями здоровья имеются специфические особенности, которые следует учитывать при психолого-педагогическом сопровождении.

Список литературы

Педагогика и психология инклюзивного образования: учебное пособие / Д.З. Ахметова, З.Г. Нигматов, Т.А. Челнокова, Г.В. Юсупова и др. – Казань: Изд-во «Познание» Института экономики, управления и права, 2013. – 204с.

Купреева О.И. Особенности психологического сопровождения студентов с ограниченными возможностями здоровья // Инклюзивное образование: методология, практика, технологии: материалы международной научно-практической конференции (20-22 июня 2011, Москва)

Левченко И.Ю., Ткачева В.В. Психологическая помощь семье, воспитывающей ребенка с отклонениями в развитии: методическое пособие. – М.: Просвещение, 2008. – 239 с.

Методические рекомендации по обучению студентов-инвалидов и студентов с ОВЗ / под ред. О.А. Козыревой: учеб. пособие для преподавателей КГПУ им. В.П. Астафьева, работающих со студентами-инвалидами и студентами с ОВЗ. – КГПУ, 2015. – 93 с.

Сайт для инвалидов «Дверь в мир» <http://doorinworld.ru/zakonodatelstvo/80-federalnyj-zakon-qob-obrazovaniia-licz-s-ogranichennymi-vozmozhnostyami-zdorovyaq>.

Берденова Г.Е.

Заместитель директора по учебной работе колледж Caspian University

МЕТОДИКА ПРЕПОДАВАНИЯ РУССКОГО ЯЗЫКА КАК ИНОСТРАННОГО

Принципы преподавания русского языка как иностранного в современных условиях должны, с одной стороны, соответствовать развитию языковой, лингвистической, коммуникативной и лингвострановедческой (культурно-языковой) компетенциям, с другой стороны, способствовать повышению мотивации студентов к обучению. Формирование этих принципов обусловлено особенностями развития социальной, культурной и даже политической сфер жизни современного общества: активизацией миграционных процессов, все большей открытостью общества для контактов (создание торгово-экономических союзов, развитие туризма, формирование открытого образовательного пространства и под.), активным межкультурным взаимодействием, развитием информационно-телекоммуникационных технологий, усилением визуализации культуры и общественной жизни и др. Очевидно, что нельзя полностью отказываться от принципа системноцентрического обучения и грамматико-переводного подхода, которые определяют уровень владения в первую очередь письменной речью. Внимания по-прежнему заслуживают и другие традиционные принципы, подходы и формы обучения. Однако современные условия жизни не могут не влиять на методики обучения русскому языку как иностранному, что обуславливает необходимость определенных изменений.

Традиционные и современные подходы при обучении русскому языку как иностранному в этом смысле находятся не в отношениях конкуренции, но в отношениях взаимодополнения. Вряд ли можно утверждать, что рассматриваемые здесь принципы абсолютно новы, так как новизна (особенно в лингводидактике) весьма относительное понятие. Дидактическая наука развивается поступательно, опыт накапливается с годами, и коррективы вносятся постепенно, что, как было уже замечено, обусловлено развитием самого общества, научно-технологического процесса и т. д. Вряд ли также стоит говорить о том, что эти принципы присущи преподаванию исключительно русского языка как иностранного. Безусловно, многие из рассматриваемых принципов являются общими для преподавания любого языка в иноязычной среде. Среди актуальных в настоящее время принципов преподавания русского языка как неродного/иностранного являются следующие. Наиболее важным является принцип коммуникативно-деятельностного подхода к обучению, который согласуется с принципом научности, т. е. принципом соответствия содержания обучения достижениям современной лингвистической науки. Так, в лингвистике в настоящее время актуальна антропоцентрическая научная парадигма, которая предполагает изучение языка в тесной взаимосвязи с человеком. Это обуславливает доминирующее положение коммуникативно-деятельностного подхода в сравнении, например, с грамматико-переводным подходом, согласующимся с системно-структурной парадигмой научного знания. Эти подходы также находятся в отношениях взаимодополнения, однако актуализация того или иного подхода, несомненно, зависит от уровня владения русским языком как иностранным. В соответствии с этим положением также реализуется принцип одновременного развития всех видов речевой деятельности: говорения, аудирования, чтения и письма. В отношении осуществления разных подходов к обучению: коммуникативного и грамматико-переводного, — вероятно, целесообразно придерживаться идеи о рациональном распределении заданий, направленных на развитие разных видов речевой деятельности. Особенно это актуально в ситуации обучения не в стране изучаемого языка: «в аудитории больше говорим и слушаем, дома больше пишем и читаем». Специфика коммуникативно-деятельностного подхода заключается в следующем. Наиболее продуктивной траекторией изучения определенной темы, как показывает практика, является не столько переход от сознательного освоения грамматики к употреблению в речи. Актуален (особенно на первых этапах освоения языка) иной подход: от работы по образцу, когда обучающийся на самой ранней ступени обучения уже вовлекается в коммуникативную ситуацию, через описание лексикограмматических особенностей используемых в ситуации конструкций — к новому, уже осознанному использованию языковых единиц в речи. Принцип коммуникативно-деятельностного подхода к преподаванию русского языка как иностранного предполагает максимальную направленность обучения на общение, на формирование компетентности в области речевого поведения в разных коммуникативных ситуациях. При этом в выборе коммуникативных ситуаций для развития всех видов речевой деятельности необходима, с одной стороны, максимальная приближенность к реальной действительности, что обеспечивает прагматическую актуальность обучения, с другой стороны, максимальная согласованность с психофизиологическими особенностями учащихся, что способствует повышению мотивации обучающихся. Принцип прагматической актуальности обучения реализуется в выборе тем для изучения. Распределение учебно-тематического материала от повседневности к социально-культурным проявлениям современной жизни и историческому наследию отвечает также принципу поступательного обучения. Принцип поступательного обучения предполагает прокладывание траектории обучения от простого к сложному, от известного к неизвестному. Так, например, презентацию системы косвенных падежей специалисты рекомендуют начинать с изучения форм предложного падежа с локальным значением, что обусловлено унификацией падежных окончаний существительных разных родов (в столЕ / на столЕ, в книгЕ / на книгЕ, в небЕ / на небЕ) и незначительным количеством исключений (на станицИИ, в печи и нек. др.). Конечно, не следует в начале обучения презентовать падежную парадигму в системном виде. Вряд ли это мотивирует обучающихся к изучению языка. К сводным таблицам целесообразно переходить на этапе обобщения и систематизации. С изучения целостных языковых парадигм начинают знакомство с мертвыми языками (например, латинским, древнегреческим) как образцами упорядоченной грамматической системы, но изучение живого языка с целью включения в процесс коммуникации требует совершенно иных подходов. Кроме того, именно такое постепенное введение грамматики в процесс овладения иностранным языком также отвечает принципу приоритета коммуникативного подхода к обучению, при котором обучающийся может быть вовлечен в процесс коммуникации (разумеется, в ограниченном числе коммуникативных ситуаций) без освоения всей грамматической, в т.ч. — падежной, системы русского языка. Адаптация к реальным жизненным условиям в иноязычной среде может осуществляться также за счет приемов вовлечения обучающихся в реальную коммуникативную ситуацию. На занятиях можно предложить такие задания: Позвоните в театр и узнайте, какой сегодня дают спектакль; Позвоните в ресторан и забронируйте столик; Позвоните в регистратуру поликлиники и спросите, можно ли записаться к врачу на прием; Позвоните в книжный магазин и спросите, есть ли в продаже атлас о грибах; Позвоните в магазин и уточните время работы и т.п. Одним из приемов инкультурации

обучающихся является прием ознакомления с текстами художественной литературы в адаптированном для разных уровней освоения языка варианте. При этом хорошо, когда используются не только тексты народных и литературных сказок, произведений классиков, но и произведения современных писателей, что также соответствует реализации принципа прагматической актуальности обучения. Конечно, такие тексты имеют богатейший потенциал в плане лингводидактики, но, безусловно, они нуждаются в адаптации для иностранного читателя. Такая литература довольно сложна в языковом плане, она требует серьезной профессиональной (филологической) обработки, а возможности современной Интернет коммуникации позволяют осуществлять такую работу без нарушения авторских прав. Социально-культурной адаптации способствует максимальное погружение в иноязычную среду: в качестве учебного материала необходимо использовать радио- и телепередачи, современную прессу, организовывать встречи с носителями языка. Это, безусловно, удачные пути развития коммуникативных способностей. В осуществлении этих возможностей также помогают информационно-коммуникационные технологии. Социально-культурной адаптации способствует широкий спектр Интернет-ресурсов: онлайн словари-переводчики, национальный корпус русского языка и системные словари русского языка (толковые словари, словари синонимов, антонимов, паронимов, фразеологизмов и т.д.). «Деятельностная» составляющая описанного подхода к преподаванию русского языка как иностранного заключается в максимальной вовлеченности студентов в процесс коммуникации, что реализуется и в таких формах обучения, как подготовка разного рода презентаций, проведение миниконференций и дискуссий, ролевых игр и театральных постановок, звуковое оформление фрагментов мультимедийных или художественных фильмов и т.п. Театральные постановки, литературно-музыкальные вечера на изучаемом языке развивают творческие способности и поддерживают интерес к процессу обучения, позволяют реализоваться разным студентам с разным уровнем владения иностранным языком. Важен здесь и позитивный эмоциональный контекст, ведь лучше всего запоминается то, что пережито эмоционально. Одной из современных методик преподавания русского языка как иностранного, направленных на повышение мотивации обучения, является методика театрализации обучения. Успехом пользуются занятия, проведенные в русском национальном наряде и с традиционными русскими угощениями, приуроченные к празднованию разных национальных праздников (например, блинами на Масленицу). Перечисленные формы занятий в полной мере отвечают и принципу прагматической актуальности обучения, и принципу наглядности, обусловленному современной тенденцией к визуализации культуры и общественной жизни. В значительной степени важен принцип согласованности обучения требованиям международной шестиступенчатой системы уровней владения иностранными языками. Безусловно, учебный материал должен строиться на основании того объема лексики и в соответствии с тем уровнем владения грамматикой, какой требуется при ступенчатом освоении иностранного языка при сдаче сертификационных экзаменов. Итак, обучение русскому языку как неродному / иностранному в настоящих условиях должно базироваться на разумном согласовании традиционных и современных принципов, подчиненных логике коммуникативно-деятельностного подхода. Сущность данного подхода заключается в максимальной соотнесенности процесса обучения с социально-культурными условиями и личностными особенностями обучающихся, в установке на прагматическую актуальность обучения, направленного на гармоничное развитие всех компетенций, которые являются залогом успешности коммуникации. Важно заметить, что данные принципы актуальны в системе лингвистического образования вообще, но они первостепенны для преподавателей иностранных языков, которым методика преподавания русского языка как неродного/ иностранного во многом понятнее, чем филологам, владеющим традиционной методикой преподавания русского языка как родного.

Осколков В.С.

кандидат исторических наук, доцент, КОУ

ЭЛЕМЕНТЫ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ В УЧЕБНОМ ПРОЦЕССЕ ВЫСШЕЙ ШКОЛЫ В КАЗАХСТАНЕ

Переход к устойчивому развитию невозможен без образования для устойчивого развития (ОУР). Это естественно, так как переход будут осуществлять конкретные люди. И если они будут формально исполнять «спущенные сверху» директивы, указания и приказы, не понимая их сущности, целей и значения, то дело не сдвинется с мёртвой точки. Будет много шумихи, отчётов, документов, но сам процесс вряд ли будет продвигаться. Исполнители должны понимать, в чём значение устойчивого развития, почему жизненно необходимо для государства это развитие. Осуществить это можно только через ОУР.

Несомненно, и то, что образование является фундаментом устойчивого развития. Образование для устойчивого развития – образование, направленное в будущее. Это связано, прежде всего, с тем, что

продвигать движение в направлении устойчивого развития должны люди, понимающие цели, задачи и приоритеты данного процесса.

Республике Казахстан с обретением независимости проблеме устойчивого развития уделяется довольно много внимания. Однако до сих пор отсутствует целенаправленная и политика в области ОУР.

Из всех составных частей образовательного поля, на наш взгляд, именно высшее образование является основополагающим. Это связано с тем, что именно в рамках высшего образования происходит как подготовка кадров для средней школы, так и для всех сфер общественной жизни.

Таким образом, основным ядром в вопросах ОУР должны являться высшие учебные заведения. Именно в стенах высшей школы куются кадры учителей для средней школы, где должно формироваться мышление, направленное на устойчивое развитие. Кроме того, именно в высшей школе получают образование будущие управленцы, государственные служащие, экономисты, юристы, журналисты и научные работники. То есть весь слой общества, отвечающий за определение целей развития общества, научного обоснования данных целей, реализацию конкретных действий для достижения этих целей, формирование общественного мнения и политического обоснования. Таким образом, именно выпускники высших учебных заведений должны являться основными носителями идей устойчивого развития общества. Именно система высшего образования должна подготавливать кадры, которые будут

пониманием относиться к необходимости устойчивого развития. Отсутствие этого понимания как среди людей принимающих решения, так и среди исполнителей приводит к тому, что принципы зелёной экономики до сих пор не могут прижиться как в Казахстане, так и у наших соседей.

Так ли на самом деле? Попытки внедрения элементов ОУР в образовательный процесс вузов Казахстана предпринимались ПРООН. Для решения данной проблемы было осуществлён проект внедрения в учебный процесс вузов Казахстана дисциплины «Человеческое развитие». Проект осуществлялся с 2001 по 2009 Были разработаны и выпущены в свет: учебная программа, учебник, практикум и хрестоматия. Так же ПРООН были проведены обучающие семинары для преподавателей и руководителей вузов. Однако проект так и не был реализован. Произошло это в результате непонятной политики Министерства образования и науки, которое издавало приказы исключаящие друг друга. Так было разослано циркулярное письмо вузам Казахстан о введение дисциплины «Человеческое развитие» в блок Общеобразовательных дисциплин (ООД). Однако в перечне дисциплин ООД, разосланном через месяц, данная дисциплина отсутствовала.

Большая работа была проделана Региональным Экологическим Центром Центральной Азии (РЭЦЦА). Был разработан учебный план дисциплины «Экология и устойчивое развитие». И эта дисциплина была выведена из учебного процесса. Не смотря на то, что кафедра экологии КазНУ практически не принимала участия в разработке учебного плана, но, благодаря своему авторитету, именно она стала ведущим органом по внедрению данной дисциплины. Однако данная кафедра в течение четырёх лет так и не смогла выпустить ни методических рекомендаций, ни учебника или учебно-методического пособия. Дисциплина была выведена из блока ООД.

Таким образом, специальной дисциплины, так или иначе связанной с устойчивым развитием, в настоящее нет в учебных планах.

тоже время напомним, что устойчивое развитие, как развитие, направленное в будущее является приоритетной целью не только государственной политики, но и мирового развития.

Сама программа зелёной экономики направлена на достижение целей устойчивого развития за счет снижения воздействия на окружающую среду, и более эффективного и ответственного использования природных ресурсов.

связи с этим важность образования для устойчивого развития значительно возрастает

Устойчивое развитие без образовательной системы, которая его поддерживает, не будет иметь успеха и не достигнет своих целей. Именно образование призвано сыграть важную роль в предоставлении возможности всем членам общества работать вместе над созданием устойчивого будущего.

Автором статьи было проведено социологическое исследование. Для этого была составлена анкета, в которую было включено восемь вопросов. Пять из них имела закрытую форму, а три открытую.

Всего было проанкетировано 304 респондентов – студентов первого, второго и третьего курсов (студенты четвёртого курса находятся на преддипломной практике, и охватить их было практически очень сложно). Анкетирование проводилось в трёх вузах: Казахском Национальном университете им. аль-Фараби, Международной Академии Бизнеса и Казахско-Американском университете.

Не будем здесь подробно возвращаться к результатам этого опроса. Они подробно изложены в статье «Устойчивое развитие – проблемы определения». [1] Обратим внимание только на ответы студентов на пару вопросов.

Первый вопрос: «Устойчивое развитие направлено на...», должен был определить, имеют ли респонденты вообще понятие об основных функциях и направлении устойчивого развития. Вопрос имел пять вариантов ответов. Ответы распределились следующим образом: «Сохранение биоразнообразия» 39

респондентов (12,8%), «Решение экономических проблем» 75 (24,7%), «На развитие общества» 112 (36,8%), «На будущие поколения» 49 (16,1%), затруднились дать ответ 29 (9,5%) респондентов.

Таким образом, только 16% респондентов правильно ответили на вопрос на что направлено устойчивое развитие. Близко можно расположить ответ «На развитие общества», но и тогда получится в сумме всего 53%.

Напомним, что все опрашиваемые студенты прослушали курс «Экология и устойчивое развитие» и хотя бы общее представление должны были иметь об устойчивом развитии.

Шестой открытый вопрос был задан, в первую очередь, с целью определить – помнят ли студенты дисциплину, где должны, по определению, преподаваться основы устойчивого развития – «Экология и устойчивое развитие» – дисциплину, которую все респонденты уже изучили.

Правильно ответили только 22 (7,2%) респондента. Ответ «Экология» (с вариантами «Основы экологии») дало 62 респондента, что составляет 20,4%.

Таким образом, больше студентов помнят, что им преподавали именно «Экологию», а не «Экологию и устойчивое развитие». Но ещё больше насторожила цифра респондентов, затруднившихся ответить на данный вопрос – 138 (45,5%), что превышает количество правильных и «полуправильных» ответов.

Другие ответы дали 82 респондента (27%). Перечень дисциплин, в которых, по мнению респондентов, преподаются основы устойчивого развития, довольно разнообразен – от «Истории» и «Русского языка» до «Экономической теории» и «Региональных проблем международных отношений». Чаще всего студенты просто перечисляют изучаемые в данный момент дисциплины. Интересно, что при ответе в одной и той же учебной группе часто дисциплины перечисляются совершенно разные. По всей видимости, можно иметь в виду не полную добросовестность респондентов при ответе на данный вопрос. Из всего вышеизложенного можно сделать вывод, что студенты, которые обязаны знать основы устойчивого развития, так как они не только изучали обязательную дисциплину «Экология и устойчивое развитие», но и при изучении профильных предметов должны были получать информацию и выполнять задания под углом устойчивого развития, совершенно не знакомы, ни с основополагающими принципами устойчивого развития, ни с основными документами, отражающими направления устойчивого развития в мире и в Республике Казахстан.

Почему это произошло? Ответ, по нашему мнению, очевиден – потому что доверили преподавание данной дисциплины экологам и они, что вполне естественно, основной упор сделали на преподавание именно экологии. И студенты усиленно штудировали законы Либиха и Шлефорда, Одума, Линдемана и Гаузе, старательно выучивают круговороты воды и веществ, с увлечением изучали цепочки питания.

Не будем отрицать важность этих знаний, но вот какую роль они сыграют в карьере специалистов в области физики и математики, юриспруденции и филологии, истории и экономики? Список можно продолжать. Кроме того, современные студенты уже не просто воспринимают как необходимость всё, что им преподают. Как не сложно прививается у нас Болонский процесс и связанный с ним индивидуальный вектор обучения, современный студент уже смотрит на то, как знания и навыки, полученные им при изучении той или иной дисциплины, будут способствовать его карьерному росту. И здесь проявляется, что знания и навыки, полученные при изучении «Экологии и устойчивого развития» часто совершенно не нужны студенту. Или он, по крайней мере, так думает. Попробуйте объяснить, к примеру, филологу, что он не будет перспективным специалистом, если не будет знать закон Одума. Вот и получается, что такую важную в формировании мировоззрения дисциплину студенты изучают «лишь бы экзамен сдать». Напомним, что каждый год порядка шестидесяти тысяч новых специалистов с высшим образованием вливаются в сферу, которую раньше называли «народным хозяйством». И от их деятельности и решений зависит очень много.

Никакие самые «зелёные» проекты не сдвинутся с места, если люди, которые осуществляют эти проекты, сами не понимают что и для чего они делают.

Решать данную проблему, на наш взгляд, можно следующим образом:

Пересмотреть блок общеобразовательных дисциплин и ввести новую учебную дисциплину. В данном случае можно предложить дисциплину «Устойчивое развитие» или «Основы устойчивого развития».

При повышении квалификации, как преподавателей вузов, так и учителей школ ввести обязательный блок «Устойчивое развитие».

Разработать методические рекомендации для преподавателей вузов по внедрению элементов устойчивого развития в преподаваемые ими дисциплины.

Список использованных источников

Осколков В.С. Устойчивое развитие – проблемы определения// Материалы XII Ежегодной международной научно-практической конференции Казахстанско-Немецкого Университета (г. Алматы, 27 марта 2015 г.) – Алматы, 2015. – С. 164-173.

НАПРАВЛЕННОЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЕ РАЗЛИЧНЫХ ФАКТОРОВ ВНЕШНЕЙ СРЕДЫ ДЛЯ РАЗВИТИЯ ОБЩЕЙ ВЫНОСЛИВОСТИ ЛЫЖНИКОВ

Аннотация. В лыжном спорте, связанном с продолжительной циклической работой, решающее значение для достижения спортивных результатов имеют высокоразвитые качества общей и специальной выносливости, обусловленные высоким уровнем развития аэробных и анаэробных возможностей организма спортсмена. При недостаточном развитии общей выносливости невозможен высокий уровень специальной подготовки лыжников-гонщиков. Лыжный спорт относится к циклическим видам спорта и поэтому основной акцент в нем делается на развитие выносливости. Это физическое качество считается основным (наряду с силой) качеством лыжников-гонщиков. Все остальные качества - быстрота, гибкость, ловкость, равновесие, координация - следует отнести к дополнительным, но тесно связанным с основными.

Ключевые слова: выносливость, среднегорье, сила, быстрота, механизм.

Шаңғышылардың жалпы төзімділігін дамыту үшін әртүрлі қоршаған орта факторларын мақсатты пайдалану

Ұзақ мерзімді циклдік жұмыспен байланысты шаңғы спортында спортшы ағзасының аэробты және анаэробты мүмкіндіктерінің дамуының жоғары деңгейіне байланысты жалпы және арнайы төзімділіктің жоғары дамыған сапаларының спорттық нәтижелерге жету үшін шешуші маңызы бар. Жалпы төзімділіктің жеткіліксіз дамуы кезінде шаңғышыларды арнайы дайындықтың жоғары деңгейі мүмкін емес. Шаңғы спорты циклдік спорт түрлеріне жатады, сондықтан төзімділікті дамытуға басты назар аударылады. Бұл физикалық қасиет шаңғы жарыстарының негізгі (күшімен бірге) сапасы болып саналады. Барлық қалған қасиеттер – жылдамдық, икемділік, ептілік, теңе-теңдік, үйлестіру – қосымша, бірақ негізгілерімен тығыз байланысты болуы керек.

Тірек сөздер: төзімділік, орта тау, күш, жылдамдық, механизм.

Targeted use of various environmental factors to develop the overall endurance of skiers

Annotation. In skiing, associated with long-term cyclic work, highly developed qualities of general and special endurance, due to the high level of development of the aerobic and anaerobic capabilities of the athlete's body, are of decisive importance for achieving sports results. With insufficient development of general endurance, a high level of special training of cross-country skiers is impossible. Skiing refers to cyclic sports and therefore the main focus is on the development of endurance. This physical quality is considered the main (along with strength) quality of ski racers. All other qualities - speed, flexibility, dexterity, balance, coordination - should be classified as additional, but closely related to the main ones.

Keywords: endurance, mid-mountain, strength, speed, mechanism.

Актуальность: Одним из приоритетных направлений Национальной стратегии Казахстана является «Совершенствование форм и методов использования горных условий Казахстана в оздоровительных целях развития активных видов туризма и спорта высших достижений». Так как протяженность гор с юго-запада на восток Казахстана составляет почти 2000 км, а более 50% населения Республики проживает в предгорной местности. При этом Республика Казахстан обладает значительным, но мало используемым потенциалом для организации мероприятий по массовой физической культуре и спорту в горной местности. Анализ научной литературы по вопросам, связанным с использованием горных условий Казахстана в системе подготовки квалифицированных лыжников показывает, что тренировки и соревнования, проводимые в горной местности, занимают особое место.

Цель исследования заключается в разработке методики развития общей выносливости квалифицированных лыжников-гонщиков в горных условиях.

Методы исследования:

- методический прием «игра высотами»;
- игровые методы и средства, используемые на этапах подготовки с целью реабилитации организма спортсменов;
- тренировочные эффекты специальных упражнений лыжников в различных гипобарических условиях;
- Оптимизация тренировочных нагрузок при развитии специальной выносливости в горных условиях.

Задачи исследования:

Выявить динамику показателей, отражающих уровень общей работоспособности квалифицированных лыжников-гонщиков в обычных условиях до подъема в горную местность, а также различные сроки реакклиматизации с учетом диапазонов функционального воздействия, игрового метода

и методического приема «игра высотами». Сравнить эффективность различных вариантов и особенностей построения учебно-тренировочного процесса при развитии общей выносливости в горных условиях с использованием методических приемов «игра высотами» и игрового метода.

Определить факторы, увеличивающие эффективность развития разных видов общей выносливости квалифицированных лыжников-гонщиков при использовании игровых методов в горных условиях.

Разработать критерии оценки эффективности развития специальной выносливости лыжников-гонщиков при различных вариантах тренировочных режимов подготовки и высотных уровней.

Результаты исследования: Выносливость - это способность совершать работу заданного характера в течение длительного времени, способность бороться с утомлением [1]. Эта способность обуславливается деятельностью коры больших полушарий головного мозга, определяющей и контролирующей работоспособность всех органов и систем. Она обусловлена также подготовленностью мышечной, сердечно-сосудистой, дыхательной и других систем и органов. Ухудшение работоспособности нервных аппаратов - главное звено в цепи процессов, характеризующих развитие утомления. Выносливость спортсмена зависит от совершенства его техники, умения выполнять движения свободно, экономно, без излишних энергетических затрат, от уровня развития быстроты, силы, волевых качеств.

Различают общую и специальную выносливость:

Общая (неспецифическая) выносливость - это способность длительное время выполнять физическую работу, вовлекающую в действие многие мышечные группы и опосредованно влияющую на спортивную специализацию.

Специальная (специфическая) выносливость - это способность обеспечивать продолжительность эффективного выполнения специфической работы в течение времени, в определенном виде спорта.

Общая выносливость может проявляться в упражнениях циклического и ациклического характера. Известно около 20 видов специальной выносливости.

Условно их объединяют в три основные разновидности: скоростная выносливость, силовая выносливость, скоростно-силовая выносливость.

Скоростная выносливость характеризуется взаимосвязью скорости и выносливости и проявляется в высоких показателях в беге и в передвижении на лыжах по равнинной местности.

Силовая выносливость характеризуется взаимосвязью силы и выносливости в основных упражнениях и проявляется в высоких показателях в беге и в передвижении на лыжах по сильнопересеченной местности.

Скоростно-силовая выносливость характеризуется взаимосвязью силы и скорости с выносливостью и проявляется в высоких результатах в беге и в передвижении на лыжах по различному рельефу. Можно еще говорить о нервной выносливости - способности длительное время выдерживать большое нервное напряжение. Все эти разновидности выносливости неотделимы друг от друга и определяют одна другую. Базой основной для всех видов выносливости служит общая выносливость. Выносливость - комплексное качество, большинство составляющих её компонентов являются общими для всех проявлений в различных спортивных дисциплинах. При этом долевое соотношение различных компонентов между собой и определяет специфику выносливости в каждой спортивной дисциплине (у бегуна, пловца, лыжника и т.д.). Таким образом, специальная выносливость для каждой спортивной дисциплины имеет свои ведущие компоненты, определяющие её специфичность в конкретном виде соревновательной деятельности.

Достижение высоких спортивных результатов в лыжном спорте неразрывно связано с развитием основных физических качеств, преимущественно выносливости.

Сила и быстрота необходимы для передвижения по беговой дорожке на лыжах со скоростью 6-7 метров в секунду. При этом необычная опора на поверхность лыжи, частые изменения направления движения в условиях большого мышечного напряжения требует проявления координационных способностей и ловкости. Продолжительность специальной мышечной работы в процессе соревнований (от 30 сек. до 16 мин), связана с устойчивым построением циклов движения для поддержания высокой скорости в широком диапазоне прикладываемых усилий или физического качества выносливости.

Использование среднегорных условий на различных этапах тренировочного макроцикла в системе подготовки квалифицированных спортсменов является важным фактором развития основных физических качеств, особенно - выносливости, улучшения общей и специальной работоспособности организма, расширения его функциональных резервов. Тренировки в условиях естественной гипоксии повышают функциональные возможности организма и эффективность подготовки спортсменов к соревнованиям как в горах, так и на равнине.

Существует несколько классификаций горных условий и, что в горах организм испытывает суммарное воздействие целого комплекса природных факторов и различной мышечной активности.

Причем, разнообразие горных условий вызывает и различный тренировочный эффект [2].

По классификации А.Д. Бернштейна среднегорьем считается местность, расположенная на высоте от 1000 метров до 3000 метров над уровнем моря. В этом диапазоне высот различают соответственно, нижнюю, среднюю и верхнюю границу среднегорья.

Для среднегорья в целом характерно то, что в условиях покоя в организме не наблюдается явлений гипоксии дефицита кислорода.

Однако при мышечной работе гипоксия среды становится весьма существенным фактором, ограничивающим аэробные возможности спортсменов. Нагрузка на функциональные системы, ответственные за обеспечение организма кислородом в среднегорье заметно возрастает, что свидетельствует о существенном напряжении функциональных систем ответственных за обеспечение организма кислородом.

Чем выше над уровнем моря находится организм, тем меньше атмосферное давление. Так, его снижение по отношению к уровню моря на высоте 1000 метров составляет 12%, а на высотах - 2000-3000-5000 метров и 1000 метров соответственно 22, 50 и 75%.

Парциальное давление кислорода в воздухе снижается по мере набора высоты. Однако, относительно содержания 0,2% в воздухе остается постоянным независимо от высот. В нижних слоях атмосферы всегда имеется некоторое количество водных паров. Их количество изменяется в зависимости от температуры и высоты. Чем больше в воздухе водяных паров, тем меньше количество лучистой энергии падает на земную поверхность. По мере удаления от уровня моря уменьшается содержание водяных паров.

связи с этим на горных высотах значительно возрастает напряжение солнечной радиации.

Каждый из перечисленных факторов среднегорья способен оказать определенное влияние на состояние организма человека и это влияние усиливается при высоких тренировочных нагрузках у квалифицированных лыжников, что необходимо учитывать в педагогическом процессе макроцикла воспитания физических качеств.

Практически для воспитания общей выносливости и в общеоздоровительных целях факторы внешней среды используют путем периодических подъемов обычно на высоту 1800-2000 м. над уровнем моря в течение нескольких недель. При этом, судя по литературным данным, удалось установить, что адаптация к горным условиям способствует увеличению аэробных возможностей организма и его устойчивости по отношению к гипоксическим состояниям, вызываемым напряженной мышечной работой. Вместе с тем, сочетанное воздействие горной среды и мышечной деятельности, направленной на развитие выносливости значительно повышает их эффективность, вызывает функциональные изменения в организме характерные состоянию стресса [3].

литературе имеется сведение о повышении выносливости с помощью других факторов внешней среды - высокой температурой воздуха в условиях жаркой погоды, пребывание в сауне, термокамере, сочетание тренировки в горах и аридной зоне. Однако эти методические приемы воспитания общей выносливости пока еще не имеют достаточной их разработки, если не считать общих гигиенических правил использования закалывающих факторов природы.

Выводы: Направленное использование различных факторов внешней среды для развития и воспитания общей выносливости, вполне возможно на основании существующих фактов и концепций. Литературные данные об общих закономерностях адаптации организма к стрессорным факторам свидетельствуют о том, что механизмы адаптационных процессов, развертывающихся при воздействии напряженной мышечной работы, естественной умеренной гипоксии, температурных и других факторов вместе со специфическими реакциями включают и неспецифические, к которым относятся возникающие при хроническом стрессе активация некоторых гормональных систем организма, связанная с этим отставленная активация синтеза нуклеиновых кислот и белков на уровне клеточных структур во всех или большинстве органов и тканей.

Вероятно, этот механизм лежит в основе перекрестной адаптации или переносе адаптационного эффекта и отвечает на вопрос, почему адаптация к одним достаточно сильно и долго действующим факторам внешней среды приводит к повышению резистентной устойчивости организма по отношению к другим факторам, в том числе и к утомлению, вызываемому физической нагрузкой. Таким образом, выносливость – это способность противостоять физическому утомлению в процессе мышечной деятельности.

Литература

Сулов Ф. П. Подготовка спортсменов в горных условиях / Ф.П. Сулов, Е. Б. Гипшенрейтер. - М.:Терра-спорт, 2001. - 175 с.

Шимохин И.А. Физическая подготовка горнолыжников. Методическое пос. – М., 2010. – 25 с.

Махонин А. Д. Динамика спортивной работоспособности горнолыжников в условиях среднегорья // Теория и практика физ. культуры. – 1986. – №1. – С. 14-16.

Шыныбекова Айжан Сахановна
филология ғылымдарының кандидаты, доцент
«Шетел тілдері және аударма ісі» кафедрасының
қауымдастырылған профессоры
I. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті

Жұмағали Қаныша
«Шетел тілдері және аударма ісі» кафедрасының
оқытушы-дәріскері
I. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті

АҒЫЛШЫН ТІЛІ САБАҒЫНДА КЕЙС-СТАДИ ЖҰМЫСЫН ҰЙЫМДАСТЫРУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Аннотация. Кейс-технологияны қолданудың қалыптасқан тәжірибесіне әдістемелік еңбектерге сүйене отырып, жалпы білім беретін мектептің сынып оқушыларына ағылшын тілін оқытуда кейс-технологияны қолдану туралы, оның түрлері, құрылымы жайында айтылады. Кейс-стадидың мәселелік жағдайларды талдауға негізделген, оқушылардың білім алуына ғана емес, сонымен қатар олардың жаңа қасиеттері мен дағдыларын дамытуға бағытталған, әр түрлі қызмет түрлерін қамтитын, оқушыларды қысқа мерзімді оқытудың заманауи интерактивті технологиясын оқытуда тиімді қолдануға болатыны айқындалады.

Тірек сөздер: Case-study әдісін оқу процесіне енгізу, оқу элементтерінің құрылымы, тәжірибелік кейстер, ғылыми-зерттеу кейстері, электрондық тасығыштар, кейс-технологияның теориялық аспектілері, кейстің құрылымы, интерактивті технология.

Аннотация. Основываясь на имеющемся опыте использования кейс-технологии, в методических работах рассказывается об использовании кейс-технологии при обучении английскому языку школьников, его типах и структуре. На основе анализа кейсов определено, что современные интерактивные технологии краткосрочного обучения студентов могут быть эффективно использованы в обучении, охватывая самые разные виды деятельности, направленные не только на получение знаний, но и на разработку новых. качества и навыки.

Ключевые слова: внедрение метода case-study в учебный процесс, структура образовательных элементов, практические кейсы, исследовательские кейсы, электронные носители, теоретические аспекты кейс-технологии, кейс-структура, интерактивная технология.

Abstract: Based on the experience of using case technology, the methodological works describe the use of case technology in teaching English to schoolchildren, its types and structure. Based on the analysis of cases, it was determined that modern interactive technologies for short-term training of students can be effectively used in teaching, covering a variety of activities aimed not only at acquiring knowledge, but also at developing new ones. qualities and skills.

Key words: introduction of the case-study method into the educational process, structure of educational elements, practical cases, research cases, electronic media, theoretical aspects of case technology, case structure, interactive technology.

Бүгінгі таңда оқу процесін ұйымдастыруда қабылдау, есте сақтау, логика, зейін процестеріне ғана емес, сонымен қатар (ең алдымен!) шығармашылық өнімді ойлауға, мінез-құлыққа, қарым-қатынасқа негізделген белсенді оқыту әдістері басты рөл атқарады. Жеке жұмысты оқытудың және ұйымдастырудың маңызды белсенді әдістерінің бірі, өкінішке орай, әлі күнге дейін мектептерде сирек қолданылады, американдық және еуропалық университеттерде кәсіби қызметтің кең ауқымы үшін мамандар даярлау саласында бұрыннан және белсенді қолданылып келе жатқан кейс – стади (case-study) болып табылады.

Case-study әдісін оқу процесіне енгізудегі оқытушының негізгі қызметі оқу талдауына арналған жеке кейстерді әзірлеуге бағытталған. Оқу материалының үлкен көлемі жағдайында мыналар тиімді: а) курстың сюжеттік құрылысы және жеке микроциклдер; б) сабақтар мен олардың үзінділерін сюжеттік ұйымдастыру; в) белгілі бір жағдайларда сөйлеу әрекетінің үлгісі ретінде оқу мәтіндерін құрастыру және т.б.. Бұл тиімділікті ғалым М.А.Ариян тұжырымдап айтқан болатын [1]. Мұғалімнің міндеті - іске қосылатын жағдайларды мұқият таңдау. Сонымен қатар, белгілі бір жағдайларды пайдалану әдісі арнайы дайындалған оқыту апаратын және сонымен қатар осы материалдарды білім беру кезінде қолданудың арнайы технологиясын (techniques) қолданатыны белгілі [2]. Көптеген авторлар әртүрлі пәндер мазмұнының ерекшеліктеріне сүйене отырып, зерттеу әдісін жүзеге асыру үшін қажетті оқу элементтерінің құрылымын басқаша сипаттайды. Ең толық құрылым Д.К.Бородин мен В.А.Гореликаның еңбектерінде ұсынылған:

пәнге кіріспе: пәннің тарихы, пәні, өзектілігі, пәннің мақсаттары мен міндеттері, пәнаралық

катынастар;

- оқу және тақырыптық жоспар, пән блоктарының еңбек сыйымдылығы туралы үлгі деректер; оқуға (оның ішінде тереңдетілген), өз бетінше игеруге арналған әдістемелік нұсқаулар; мазмұны;

бөлімдердің негізгі мазмұны, ақпараттық-анықтамалық материал, тірек конспект, дәрістердің жоспар-конспектісі, көрнекі құралдар;

эксперименттер жүргізуге арналған әзірлемелерді қоса алғанда, тақырыптар мен қызмет түрлері бойынша әдістемелік әзірлемелер;

тесттер (кіріс, аралық, қорытынды);

сұрақтар, бақылау тапсырмалары, оқытуға жауаптары бар тапсырмалар, осы пән бойынша білімді бақылау жүйесі;

компьютерлік тесттер;

өзіндік жұмыс үшін практикалық тапсырмалар;

әдебиеттер тізімі (негізгі, қосымша, факультативтік);

шағын ғылыми зерттеулерге арналған тақырыптар бөлімдері;

білім беретін компьютерлік бағдарламалар;

мақалалардан, оқулықтардан және т.б. сканерленген оқу материалдары.;

терминдер сөздігі [3].

Бастапқы нұсқада кейс-технология кейс-стади әдісі деп аталды. Білім берудегі кейс-стади әдісі өткен ғасырдың 20-жылдарында пайда болды. Әдістің идеясы өте қарапайым: оқытуды ұйымдастыру үшін нақты жағдайлардың сипаттамалары қолданылады (ағылшын тіліндегі «case» – жағдай). Мұғалім оқушыларға нақты өмірлік жағдайды бағалауды ұсынады, оның сипаттамасы кез-келген практикалық мәселені ғана емес, сонымен бірге осы мәселені шешу кезінде зерттелуі керек кейбір білім жиынтығын да көрсетеді. Мәселенің өзінде бірегей шешімдер жоқ [4].

Оқытудың интерактивті әдісі бола отырып, бұл әдіс теориялық ұстанымдарды игеруде және практикалық дағдыларды игеруде белсенділікті көрсету, тәуелсіздікті сезіну мүмкіндігін көрген оқушылар тарапынан оң бағаға ие болды. Ситуацияларды талдау білім алушылардың кәсібиленуіне қатты әсер етеді, олардың өсуіне ықпал етеді, оқуға деген ынтасы мен оң ынтасын дамытады [5:44].

Ағылшын тілі сабақтарында қолданылатын кейстердің түрлері туралы айтқанда, зерттеушілер де ерекше атап көрсетеді [6:70]:

Тәжірибелік кейстер. Бұл жағдайлар нақты өмірлік жағдайларды көрсетеді. Бұл істің басты міндеті-өмірлік жағдайды мұқият және егжей-тегжейлі жеткізу. Сонымен қатар, мұндай істің тәрбиелік мәні оқушыларды оқытуға, білімді, мінез-құлық дағдыларын шоғырландыруға, белгілі бір жағдайда шешім қабылдауға көшуге қабілетті. Бұл жағдайлар өте көрнекі және егжей-тегжейлі болуы керек. Оның негізгі идеясы-өмірді білу және жақсы қызмет ету қабілетіне ие болу. Мысалы, жастар ағымымен байланысты жағдайлар.

Оқыту кейстері. Оқыту кейстерінің басты міндеті-оқыту. Бұл жағдайда бірінші кезекте тәрбие беру және білім беру міндеттері тұр, бұл ондағы өмірді көрсету кезінде конгрестің маңызды бөлігін анықтайды. Бұл жағдайда сюжет, ситуация және мәселе әрдайым практикалық және нақты бола бермейді. Олар жасанды, өмірдің ең маңызды және шынайы сәттерінің «жиынтығымен» сипатталады. Бұл жағдай қоғамның белгілі бір бөлігін қабылдауға аз мүмкіндік береді, бірақ ол міндетті түрде осы фрагментке көзқарас қалыптастырады. Бұл жағдай сізге әдеттегі ситуацияларды көруге мүмкіндік береді және ұқсастықтарды қолдана отырып, жағдайларды талдау қабілетін анықтайды.

Ғылыми-зерттеу кейстері. Бұл кейстер зерттеу қызметін жүргізуге бағытталған. Оның басты идеясы-жағдай мен ондағы мінез-құлық туралы жаңа білім алуға үлгі болу. Ғылыми-зерттеу ісінің ерекшелігі: нақты проблемалық жағдайды шолу, мәселелік жағдайды шешу үшін таңдау, жалпы мақсат және шешім қабылдау бойынша топтық жұмыс, мәселені автордың қабылдауының болмауы. Жеке сабақ үшін кейс мәтінін жасау кезінде мұғалім көркем шығармалардың әртүрлі мәтіндік материалдарын қолдана алады. Бұл ұлы ғалымдар мен публицистикалық әдебиеттер, журналдар мен газеттерден, ғаламтордан алынған мақалалар және т.б. Ағылшын тілін үйрену курсына маңызды орынды АҚШ тарихына негізделген ұлы американдықтар Дж. Вашингтон және Т. Джефферсонның кейстері алады.

Әдістемелік әдебиеттерде кейстерді ұсыну үшін нақты стандарт жоқ. Әдетте, кейстер баспа түрінде немесе электрондық тасығыштарда ұсынылады, бірақ диаграммалар, фотосуреттер, кестелер мәтініне кірістіру оны білім алушылар үшін көрнекі етеді. Мысалы, аудио немесе видео нұсқаларында берілген ақпаратқа қарағанда баспа ақпаратымен немесе электронды медиа ақпаратымен жұмыс істеу және зерттеу оңайырақ; көптеген интерактивті көріністердің шектеулі ықтималдығы материалдың дұрыс болмауына және қателіктерге әкелуі мүмкін. Жақында мультимедиялық жағдай танымал болды. Кейстерді мультимедиялық ұсыну мүмкіндіктері интерактивті бейне мен мәтіндік материалдың артықшылықтарын біріктіреді. Мультимедиа және бейне кейстерді пайдалану тәжірибесі қызықты. Олар жарқын, бейнелі, іс жүзінде құзыреттілік тәсілін құруға мүмкіндік береді және тұтастай алғанда пәннің

мазмұнын толтырады.

Кейс-технологияның теориялық аспектілерін: тұжырымдамасын, енгізу тарихын, түрлерін зерттей отырып, кейс – технологияны енгізуді ескере отырып, негізгі мектепте ағылшын тілі сабақтарында оқу процесін құрудың әдістемелік ерекшелігіне назар аудару қажет. Ағылшын тілі сабағының айрықша ерекшелігі бар, оны ағылшын тілі мұғалімі ескермеуге құқылы емес. Бүгінгі таңда шет тілін меңгерудің маңызды мақсаты – басқа мәдениетке қосылу және мәдениеттер диалогына қатысу. Бұл мақсатқа мәдениетаралық қарым-қатынас дағдыларын дамыту арқылы қол жеткізіледі. Коммуникативтік сипаттағы тапсырмалар негізінде құрылған тікелей оқыту, осы үшін қажетті барлық тапсырмалар мен тәсілдерді қолдана отырып, шет тіліндегі коммуникацияны оқыту шет тілі сабағының өзіне тән ерекшелігі болып табылады [7].

Шет тілдік қарым-қатынас сөйлеу әрекетінің теориясына негізделген. Шет тілін коммуникативті оқыту табиғатта белсенді, өйткені сөйлеу қарым-қатынасы «сөйлеу әрекеті» арқылы жүзеге асырылады, бұл өз кезегінде қарым-қатынас жасайтын адамдардың «әлеуметтік өзара әрекеттесуі» жағдайында тиімді адам қызметінің мәселелерін шешуге қызмет етеді. Қарым-қатынасқа қатысушылар жалпы іс-әрекеттің нақты және виртуалды мәселелерін шет тілі арқылы шешуге тырысады.

Шет тілін коммуникативті – бағытталған оқытудың белсенді мәні оқуға гуманистік көзқарас жағдайында жүзеге асырылады. Бұл тәсілмен адамның белсенді және еркін қалыптасуы үшін жағымды көрініс қалыптасады. Оқуға гуманистік көзқараспен оқу процесіне тән танымдық кедергілер жоғалады, бұл оқушылардың ынтасын төмендетеді, оларды ашуланшақтыққа итермелейді. Гуманистік көзқарас оқушыларға бағытталған оқытуды жоспарлайды. Бұл дегеніміз, оқу, дәлірек айтқанда, бір-бірімен өзара әрекеттесетін оқушылар сабақта танымдық белсенділіктің негізі болып табылады [8].

Ғылыми-зерттеу жұмыстарына тартылған оқушылар шет тілдеріндегі ақпаратпен жұмыс істеу құқығына ие болады, бұл, әрине, олар үшін тек орыс емес, сонымен қатар шетелдік ғылым мен мәдениет қайраткерлерінің нәтижесін қол жетімді етеді. Шет тілі бойынша сыныптан тыс жұмыстар білім алушылардың сабақтық қызметімен тығыз біріктірілуі және шет тілдерін оқытудың маңызды мақсаттарын іске асыруға, белгілі бір білім беру құрылымы шеңберінде дидактикалық көптілді ортаны қалыптастыруға бағытталуы тиіс [9].

Білім алушылардың жеке және кәсіби өзін-өзі анықтау, оларды әлеуметтік іске асыру қабілетін қалыптастыру және тәрбиелеу; азамат және патриот ретінде, сондай – ақ мәдениетаралық өзара іс-қимыл субъектісі ретінде белсенді өмірлік ұстанымды қалыптастыру; қарым-қатынас мәдениеті, ынтымақтастықта, оның ішінде мәдениетаралық коммуникация процесінде жұмыс істей білу сияқты жеке қасиеттерді дамыту; жоғары сынып оқушыларының шет тілін өз бетінше оқуға, оны білімнің әртүрлі салаларында пайдалана отырып одан әрі өз бетінше білім алуға қабілеттілігі мен дайындығын дамыту;

Кейс – әдісті қолданудағы мұғалімнің іс-әрекеті екі кезеңнен тұрады:

аудиториядан тыс жерде жүзеге асырылатын және мұғалімнің ғылыми – зерттеу, әдістемелік және құрастырушы қызметін қамтитын күрделі шығармашылық жұмыс болып табылатын кейсті әзірлеу; оқу процесінде кейсті қолдану әдістемесін жасау.

Кейсті әзірлеудің толық процесі мұғалімнің ғылыми-зерттеу қызметін жандандыруға мүмкіндік беретін ақпараттық технологиялармен жұмыс істеу қабілетіне негізделген, ал кейсті оқу процесінде қолдану әдістемесін құру кезінде әдістемелікке негізделген [10:263].

Әдетте кейстер пакетте дайындалады, оған мыналар кіреді:

Кіріспе кейс (проблеманың, жағдайдың, құбылыстың болуы туралы мәліметтер; қаралатын құбылыстың шекараларын сипаттау).

Ақпараттық кейс (қандай да бір тақырып немесе проблема бойынша белгілі бір дәрежеде баяндалған білім көлемі).

Стратегиялық іс (белгісіздік жағдайында қоршаған ортаны талдау және жасырын детерминанттармен күрделі мәселелерді шешу қабілетін дамыту).

Зерттеу жағдайы (топтық немесе жеке жобаларға ұқсас – кейбір жағдайды талдау нәтижелері презентация түрінде ұсынылады).

Тренингтік кейс (бұрын қолданылған құралдар мен дағдыларды — логикалық және т.б. нақтылауға және неғұрлым толық игеруге бағытталған).

Кейстің құрылымы мыналарды қамтиды:

– алғы сөз – кіріспе бөлім, кейс туралы жалпы мәлімет береді. Келесі кіріспе сөздер бар: түйіндеме, оқиғаның қысқаша мазмұны, негізгі деректер, терминдер, түйінді ойлар, зерттеу сұрақтарының тұжырымдалуы, мазмұны;

– негізгі бөлім-контекст, жағдай, фактілер және шешімдер;

– кейінгі сөз – кейстің қорытынды бөлігі, ауыспалы сипатқа ие, автордың істі жақсы түсінуіне мүмкіндік беретін қосымша ақпарат береді. Ақпаратты орналастыру мүмкіндігі: мәліметтер базасы, қосымшалар, сілтемелер, библиография.

Кейс құру үшін мұғалімге алдағы сабақтың мақсаттары мен міндеттерін, оқушылардың жас және психологиялық ерекшеліктерін, сондай-ақ кейсті әзірлеу үшін маңызды қадамдардың реттілігін ескеру маңызды.

Ағылшын тілінде білім беру процесін ұйымдастырудың ерекшеліктерін біле отырып, кейстің құрылымын зерттеп, анықтай отырып, ағылшын тілі сабағында білім беру іс-әрекетінде кейстермен жұмыс жасау туралы ойлану керек.

Кейске енгізу кезеңі, оқытушының негізгі сұрақтарды қоюы.

Кейстерді әр оқушыға сабақтан бір күн бұрын немесе сыныптың өзінде таратуға болады. Соңғы жағдайда кейстің күрделілігіне қарай танысуға 5-7 минут беріледі. Мұғалім сабақты оқушылардың (тыңдаушылардың) кейс мазмұны бойынша білімдерін бақылаудан бастайды, мысалы: «Берілген жағдаятта неше кейіпкер әрекет етеді?» немесе «Бұл кейстің негізгі мәселесі неде?» деп сұрайды. Әрі қарай, қатысушылар жағдайды нақтылау және қосымша талқылау үшін тақтаға бекітілген қосымша ақпарат алу үшін басшыға сұрақтар қояды.

Ситуацияны талдау (жеке немесе шағын топтарда).

Шағын топтарға бөлінгеннен кейін мәселені шешу, дайындау және орындау үшін белгілі бір уақыт беріледі (20-25 минуттан аспайды). Қатаң талап-белгіленген мерзімге сай болу. Қатысушылар мәселені анықтайды, әзірлейді, бағалайды және оңтайлы шешімді таңдайды, презентацияға дайындалады. Мұғалім топтарды аралап, кейбір түсініктемелер бере отырып, тікелей кеңес беруден аулақ болу керек. Білім алушыларға кез келген әдебиетті, оқулықтарды, анықтамалықтарды пайдалану мүмкіндігін беру қажет. Топтардың салыстырмалы түрде біртекті құрамымен тыңдаушылар спикерді өздері таңдайды, бірақ кейде спикерді соңғы сәтте оқытушының «ерікті шешімімен» тағайындау пайдалы.

Кейстер бойынша шешімдерді таныстыру кезеңі.

Презентацияны немесе кейсті талдау нәтижелерін ұсыну және оның құрамдас бөліктер іс әдісінің өте маңызды аспектісі болып табылады. Интеллектуалды өнімді көпшілікке таныстыру, оны жарнамалау, оның артықшылықтары мен тиімді пайдаланудың мүмкін бағыттарын көрсету, сондай-ақ сынның астында қалу қазіргі заманғы маманның өте құнды интегралдық сапасы болып көрінеді. 1-2 қатысушының (спикердің) әрбір шағын тобынан кейс шешімін ұсынады. Уақыты-5 минутқа дейін.

Оқытушыға кеңестер:

плакаттарды, схемаларды, кестелерді пайдалануды барынша ынталандыру керек (оларды шағын топтар алдыңғы кезеңде дайындауы керек);

шағын топ мүшелерін өз спикерінің сөздерін толықтыруға шақыру қажет. Бірақ егер қосымша ретінде спикердің сөзіне қарама-қарсы шешім қабылданса, онда бұл шағын топтың істі шеше алмайтындығын білдіреді. Қатысушылар спикерге жауап беруі керек немесе негізделген қарсылық білдіруі керек сұрақтар қояды. Мұғалім тек пікірталасты басқарады. Шешімнің әр нұсқасын жеке қағазға жазып алған жөн (жұмыстың ыңғайлылығы және одан әрі қорытындылау үшін).

4. Жалпы талқылау кезеңі.

Әдетте, ситуациялық жаттығуларды талқылау кезінде барлық пікірталастарда төрт негізгі сұрақ тұжырымдалады:

1. Неліктен ситуация дилеммаға ұқсайды?
2. Бұл ситуацияда кім шешім қабылдады?
3. Оның қандай мүмкіндіктері болды?
4. Ол не істеуі керек еді?

Осы сұрақтарға жауаптарды ескере отырып, мұғалімдер пікірталастың дамуын болжап, оның барысын түзетіп, сол сұрақтарды қойып, талқылауды қарастырғысы келетін сәттерді көрсетуі керек. Бұл жағдайда оқушылар алдын-ала қарастырылмаған көзқарастар мен көзқарастарды білдіре алатындығына дайын болу керек.

Бұл кезеңде маңызды нәрселер:

уақытты шектемеңіз;

әркімге сөз сөйлеуге мүмкіндік беру керек;

баяндамашылардың назарын осы кейстің нақты мәселелеріне аудару қажет;

«Кімнің шешімі ең сәтті болды?» дауыс беру өткізілу тиіс.

Пікірталас кезінде қажетсіз даулардан аулақ болу керек, тек кейбір қатысушылардың пікірталасқа үстемдік етуіне жол бермеу керек, баяндамашы өзі таңдаған шешімге әдейі талқылау жүргізу керек.

Мұғалімнің сөзін аяқтайтын қорытынды кезең.

Ұзақтығы-5-10 мин. Нақты жағдайлардың мысалында жазылған жағдайлар үшін нақты өмірде мәселелер қалай шешілгені туралы ақпарат беру керек. «Кеңсе» жағдайлары үшін мұғалімнің нұсқасын негіздеу керек, бірақ сонымен бірге істің басқа шешімдері болуы мүмкін екеніне назар аудару керек. Содан кейін үздік шешімдерді атап, ынталандыру сипатындағы акценттерді (үлгерім рейтингі, жүлделер және т.б.) қою қажет [11].

1- кесте. Кейс-әдіске қатысушылардың әртүрлі кезендердегі қызметі

Жұмыс кезеңі	Мұғалімнің іс-әрекеті	Оқушылардың іс-әрекеті
Сабақ алдында	1. Кейсті таңдайды. 2. Оқушыларды дайындау үшін негізгі және қосалқы материалдарды анықтайды. 3. Сабақ сценарийін әзірлейді.	1. Кейс пен ұсынылған әдебиеттер тізімін алады. 2. Сабаққа жеке дайындалады.
Сабақ барысында	1. Кейсті алдын ала талқылауды ұйымдастырады. 2. Топты кіші топтарға бөледі. 3. Кіші топтарда кейсті талқылауды басқарады, оқушыларды қосымша мәліметтермен қамтамасыз етеді.	1. Кейспен мәселені түсінуді тереңдететін сұрақтар қояды. 2. Шешімдердің нұсқаларын әзірлейді, басқалардың пікірлерін назарға алады. 3. Шешім қабылдайды немесе қабылдауға қатысады.
Сабақтан кейін	1. Оқушылардың жұмысын бағалайды. 2. Қабылданған шешімдер мен қойылған сұрақтарды бағалайды.	1. Соңғы өнімді дайындайды (жауап, презентация және т. б.)

Білім алушылардың міндеті - олардың алдына қойылған мәселені шешу және айналасындағылардың (өз жолдастары мен педагогының) өз іс-әрекеттеріне реакциясын алу. Бұл жағдайда олар мәселені шешудің әртүрлі жолдары мүмкін екенін есте ұстауы керек.

Осылайша, кейс-технологияны іске асырудың әртүрлі әдістемелік тәсілдерін талдай отырып, кейстің стандарты мен құрылымын ғана емес, сонымен қатар практикада нақты қадамдық алгоритмді де ескеру қажет, әйтпесе кейс жасау бойынша ұзақ жұмыс практикада қажетті нәтиже бермеуі мүмкін. Мұғалімнің мәселені шешу уақытын сабақтың осы тақырыбына бөлінген уақытқа байланысты өзгертуге болады.

Жұмыста көрсетілген кейстермен жұмыс жасаудың әдістемелік ерекшеліктерін қорытындылай келе, мыналарды атап өтуге болады:

кейстің құрылымы мыналарды қамтиды: алғы сөз – кіріспе бөлім, іс туралы жалпы ақпарат береді; негізгі бөлім – контекст, жағдай, фактілер мен шешімдер; кейінгі сөз – кейстің соңғы бөлігі, өзгермелі сипатқа ие, авторға кейсті жақсы түсінуге мүмкіндік беретін қосымша ақпаратты ұсынады. Ақпаратты орналастыруға болады: мәліметтер базасы, қосымшалар, сілтемелер, библиография.

– кейсті практикалық білім беру іс-әрекетінде іске асыру кезінде сабақтың уақыт шеңберін, оқушылардың жас-психологиялық ерекшеліктерін есепке алуды, кейсті өткізу алгоритмін басшылыққа алу қажет.

Тақырыптың ерекшелігін ескере отырып, кейстер ағылшын тілінде жеткілікті материалды қамтиды, бөлінген уақыт шегінде тиімді нәтижеге қол жеткізу үшін кейстің мазмұнын нақты ойластыру маңызды.

Кейс-технология - бұл мәселелік жағдайларды талдауға негізделген, оқушылардың білім алуына ғана емес, сонымен қатар олардың жаңа қасиеттері мен дағдыларын дамытуға бағытталған әр түрлі қызмет түрлерін қамтитын оқушыларды қысқа мерзімді оқытудың заманауи интерактивті технологиясы. Кейс білім алушыларды жандандырады, аналитикалық және коммуникативтік қабілеттерді қалыптастырады, білім алушыларды нақты жағдайлармен бір-біріне қалдырады.

Кейс түрлері әр түрлі: оқытудың мақсаттары мен міндеттері бойынша, күрделілігі, көлемі, алынған нәтиженің түрі, ақпарат көзі, дидактикалық негіз, зерттеу стратегиясының түрі бойынша; құрылымдық мазмұны бойынша және т. б. белгілері бойынша жіктеледі.

Сонымен, жоғарыда айтылғандарды қорытындылай келе, білім беру қызметін ұйымдастыруда case әдіс пен кейс-технологиялардың, оның ішінде жалпы білім беретін мектепте ағылшын тілін оқытуда тез таралуы байқалады деп санаймыз. Ағылшын тілін оқытуда кейс-технологияларды қолданудың өзіндік әдістемелік ерекшеліктері бар, оларды тиімді қолдануға болады.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Ариян М.А. Методика преподавания иностранных языков: общий курс /http://www.academ.lunn.ru/old/Departments/Linguistic_didactics/Metodica_prepodavaniya_ENG_OO.htm

2. Долгоруков А. М. Метод case-study как современная технология профессионально-ориентированного обучения / А.М.Долгоруков /<http://www.evolkov.net/case/case.study.html>.

Амиров А.Ф., Гаранина Р.М., Гаранин А.А. Активизация личностно-развивающего потенциала самостоятельной работы студентов вуза как условие развития их субъектной позиции: монография. Самара: Офорт, 2014.516 с.

Буравой, М. Углубленное casestudy: между позитивизмом и постмодернизмом// Рубеж. - 1997 - № 10 – 11.
Гальперин П.Я., Запорожец А.В., Эльконин Д.Б. Проблемы формирования знаний и умений у школьников и новые методы обучения в школе// Вопросы психологии. - 1993. - № 5. С. 44-50

6. Н. Кавтарадзе Обучение и игра: введение в интерактивные методы обучения / Д. – М.: Просвещение, 2009.

Клевцов О.А Повышение коммуникативности на уроках английского языка. Применение нетрадиционных форм урока. <http://school101.kubannet.ru/doc/metodrab/kopilka/2323.doc>

Тимофеева Т.В. Урок иностранного языка как форма организации учебно-воспитательного процесса в основной школе. <https://infourok.ru/urok-inostrannogo-yazika-kak-forma-organizaciiuchebnovospitatelnogo-processa-v-osnovnoy-shkole-418621.html>

Груцкая Е.О. Методические рекомендации для общеобразовательных организаций о преподавании предмета «Иностранный язык» в 20162017 учебном году /Е.О. Груцкая /<https://www.koipro.ru/centers/kafedra-humanitarnykh-distiplin/metodicheskaya-kopilka/inyaz.pdf>

10. Гаджикурбанова Г.М. Методика использования кейс-метода (CASE ВУЗА/Г.М. STUDY) в учебном процессе

11. Создание и практическое применение кейсов/
<http://school30.68edu.ru/uploads/docs/obrazovat/metod/metodrekompozozd>

Тұрсын Гулбар, Төрбек Жанна
«Шетел тілдері және аударма ісі» кафедрасы
І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті

ШЕТ ТІЛДЕРІН ОҚЫТУДЫҢ ЖОБАЛЫҚ ӘДІСТЕМЕСІ

Аннотация. Мақалада жоба әдісін қолдану арқылы коммуникативті құзыреттілікті қалыптастыру мәселесі дәйекті қарастырылған. Теориялық және нақты материалдарды іздеу шетел тілін оқыту үдерісінде жақсы нәтиже береді. Жобалау технологиясын қолдану бастамашылықты, шығармашылықты, тапқырлықты, практикалық жұмысқа деген ойластырылған қатынасты дамытады, тақырыпты өздігінен оқып үйренуге, алған білімдерін жаңартуға және бекітуге, бұл коммуникативті құзыреттіліктің қалыптасуына ықпалын тигізеді. Білім алушылар өздері таңқылау үшін тақырыпты таңдау арқылы басқа пәндермен жұмысты интеграциялай алады, пәнаралық байланысты жүзеге асырады және басқа пәндер бойынша білім алады. Мұғалім коммуникативті құзіреттілікке жетуге, мақсат қоюға көмектеседі.

Тірек сөздер: Жобалық оқыту технологиясы, жоба әдісі, коммуникативті құзіреттілік, жобалық білім беру технологиясы, белсенді оқыту, дидактикалық процессті ұйымдастыру, бағдарламаланған формалары мен әдістер, проблемалық зерттеу, ізденіске ауысу, танымдық мотивтер мен қызығушылықтар, білім, білік және дағдылардың жиынтығы.

Аннотация. В статье последовательно рассматривается вопрос формирования коммуникативной компетенции проектным методом. Поиск теоретических и конкретных материалов дает хорошие результаты в процессе изучения иностранного языка. Использование технологии дизайна развивает инициативу, креативность, смекалку, вдумчивый подход к практической работе, самостоятельное изучение темы, обновление и закрепление знаний, что способствует формированию коммуникативной компетенции. Студенты могут интегрировать работу с другими дисциплинами, устанавливать междисциплинарные связи и получать знания по другим дисциплинам, выбирая тему для обсуждения. Педагог помогает достичь коммуникативной компетенции, поставить цели.

Ключевые слова: Технология проектного обучения, метод проекта, коммуникативная компетенция, технология проектного обучения, активное обучение, организация дидактического процесса, программные формы и методы, исследование проблем, поиск, познавательные мотивы и интересы, совокупность знаний, навыков и умений.

Abstract. The article consistently considers the issue of the formation of communicative competence by the project method. The search for theoretical and specific materials gives good results in the process of learning a foreign language. The use of design technology develops initiative, creativity, ingenuity, a thoughtful approach to practical work, independent study of the topic, updating and consolidating knowledge, which contributes to the formation of communicative competence. Students can integrate work with other disciplines, establish interdisciplinary connections and gain knowledge in other disciplines by choosing a topic for discussion. The teacher helps to achieve communicative competence, set goals.

Key words: Project learning technology, project method, communicative competence, project learning technology, active learning, organization of the didactic process, program forms and methods, problem research, search, cognitive motives and interests, a set of knowledge, skills and abilities.

Қазіргі заманғы шетелдік мектепте әлеуметтік дағдыларды, жеке тұлғаның өсуін, коммуникативті құзыреттілік пен мінез-құлық стратегияларын дамытуға арналған көптеген бағдарламалар бар. 1980 жылдардан бастап американдық мектептердің көпшілігінде риторика және коммуникация бойынша білім алушыларға вербалды және вербалды емес сөйлеу мәдениетін дамытуға, толеранттылықты дамытуға және оларға тұлғааралық қайшылықтар мен қақтығыстарды зорлық-зомбылықсыз шешуге үйретуге

бағытталған оқыту курстары енгізілді. Бұл мақсаттарға серіктестікте өзара іс-қимыл, топтық іздеу және шешім қабылдау мәдениетін қалыптастыратын «ынтымақтастықта оқыту» әдісін университет пен мектепте кеңінен қолдану қызмет етеді. Қоғамның ақпараттық ресурстарының қазіргі жағдайы, олардың толықтырылуы мен жаңаруының жылдамдығы, жаңа білім беру стандарттарына көшу әдістемелік позициялардың да, технологиялық шешімдердің де қайта қаралуына алып келеді. Осыған байланысты мектепке балалардың қарым-қатынасын шет тілдерінде тиімді және сапалы оқытуды қамтамасыз ете отырып, шет тілін білу бойынша білім беру үдерісін оңтайландыру қажет.

Шетел тілдерін оқыту процесінің тиімділігін қамтамасыз етудің психологиялық-педагогикалық шарттары оның принциптерінен туындайды: тұлғаға бағытталған оқыту, ұжымдық өзара іс-қимыл, оқу материалы мен оқу үдерісін ұйымдастырудағы шоғырлану, жаттығулардың полифункционалдығы және рөлге негізделген ұйымдастыру. Білім беру жүйесі мен тәжірибесін үздіксіз жетілдіру қажеттілігі қоғамда болып жатқан әлеуметтік өзгерістерге байланысты болып отыр. Оқыту сапасы мен білімгер тұлғасын тәрбиелеу деңгейін арттыру мәселелері шет тілін оқытудың заманауи әдістемесінде басым болып келді және болып қала береді. Мектептегі білім беруді реформалау және педагогикалық тәжірибеге жаңа педагогикалық технологияларды енгізу оқушының интеллектуалдық, шығармашылық және адамгершілік дамуының ең маңызды шарты ретінде қарастырылуы керек. Дәл даму педагогикалық процестің негізгі ұғымына, оқытудың маңызды, терең түсінігіне айналуға [1: 3].

Шет тілі оқу пәні ретінде мектеп оқушыларының мәдени және тұлғалық дамуына жағдай жасау үшін үлкен мүмкіндіктерге ие болып отырғаны жайы бар. Шетел тілін оқыту саласындағы қоғамның әлеуметтік тапсырысы білімгерлердің жеке тұлғалық дамытылуын, білім берудің гуманистік мазмұнын нығайту, әрбір тұлғаның жеке ерекшеліктеріне байланысты субъектінің тәрбиелік, білім беру және дамытушылық мүмкіндіктерін неғұрлым толық іске асыру міндеттерін алға қояды. Сол себепті де білім беруді дамытудың қазіргі кезеңінде шет тілін оқытудың негізгі мақсаты оқытылатын тілдегі мәдениетаралық қарым-қатынасқа қатысуға және игерген шет тіліндегі сөйлеу әрекетін өз бетінше жетілдіруге қабілетті және дайын білім алушы тұлғасы болуы кездейсоқ жайт емес [2:137].

Осы тармақта келесі ережелерді қамтитын заманауи педагогикалық технологиялар контекстінде жобалау әдістемесін қолданудың:

Мектептегі білім беру жүйесіндегі бағдарлық өзгерістер;

Білім беру жүйесіндегі жаңа педагогикалық технология ретінде жобалық оқытудың дидактикалық құрылымы;

Дәстүрлі аудиториялық-сабақ және жобалық оқытудың салыстырмалы сипаттамасының дидактикалық негіздерін қарастырған жөн.

Соңғы онжылдықтарда қоғамдағы мектептегі білім беруді дамытудың негізгі бағыттары жеке тұлғаның интеллектуалдық, рухани-адамгершілік дамуына бағытталған. Бүгінгі таңда білім берілмейді, бірақ жеке маңызды іс-әрекет процесінде алынады, өйткені білімнің өзі оларды пайдаланудың белгілі бір дағдылары мен біліктерінен тыс, оқу орнының қабырғасынан тыс шынайы әрекеттегі адамды тәрбиелеу және оны нақты өмірге дайындау мәселесін шешпейді [3: 8].

Халықаралық ғылыми конференциялар материалдарын талдау қазіргі кезеңде білім берудің мақсаты тек білім мен дағды ғана емес, тұлғаның белгілі бір қасиеттері екеніне көз жеткізеді. Постиндустриалды қоғам азаматтардың өз бетінше, белсенді әрекет етуіне, шешім қабылдауына, өзгермелі өмір жағдайларына икемді бейімделуіне мүдделі. Мектептегі білім осыған сәйкес келесі міндеттерді шешуге бағытталуы керек.

Әртүрлі туындаған міндеттерді шешуге дайындығын қалыптастыру. Жағдайға байланысты туындайтын белгілі бір мәселені шешу әртүрлі пәндік салалардағы білімдердің, дағдылардың және біліктердің тұтас кешеніне сүйенетіні анық.

Бұл сапаның қалыптасуы үшін мыналар қажет: -

оқытуды проблемаға бағыттау; - оқытуда

рефлексиялық тәсілді кеңінен қолдану;

- тыңдаушыларды қойылған сұрақтарға жауап беруге ғана емес, сонымен қатар курс бойынша өз сұрақтарын құрастыруға ынтыландыру;

- оқушылардың дербестік дәрежесін нығайту;

- сабақтағы мұғалім мен оқушының дәстүрлі рөлін қайта қарастыру;

Қазіргі әлемнің әлеуметтік-мәдени ерекшеліктерін ескере отырып, ауызша және жазбаша қарым-қатынаста қос тілді коммуникативтік құзыреттілігін жетілдіру.

Өзгеретін жағдайларға байланысты білім, білік, дағдыны жаңартып, жетілдіре отырып, өмір бойы оқуға деген құштарлығын дамыту [3: 8-9].

Алайда, ғалым Е.С. Полат, «бұл мәселелерді шешуге нақты жағдайдың жоқтығынан, білім берудегі дәстүрлі көзқараспен, дәстүрлі оқыту құралдарымен, сабақтың сыныптық жүйесіне көбірек көңіл бөлгендіктен, оны шешу мүмкін болмады» деп көрсетеді [1:13]. Мектептің міндеті, білім беру мазмұнына емес, жаңа оқыту технологияларын қолдануына байланысты болып келеді деген болатын

зерттеуші-ғалым Е.С. Полат [1:14].

«Технология» ұғымының өзі нені білдіреді деген сұрақты қарастырайық. Технология (грек тілінен. Techné - өнер, шеберлік, шеберлік) белгілі бір өнімді алу, өңдеу және әзірлеу әдістері мен тәсілдерінің жиынтығы ретінде және де сондай әдістер мен тәсілдерді дамытатын және жетілдіретін ғылыми пән ретінде анықталады [4:248].

Оқыту технологиясы – білімдерді игеруге, кәсіби дағдыларды меңгеруге және оқу мақсаттарымен қойылған оқушылардың жеке қасиеттерін қалыптастыруға бағытталған педагогикалық мақсат қоюды, мазмұндық және тәртіптік аспектілерді қамтамасыз ететін операциялар мен әрекеттердің реттелген жиынтығын қамтитын күрделі интеграциялық жүйе. Д.В. Чернилевский [4:248-249], оқыту технологиясы оқу процесін басқаруды көздейді, өзара байланысты екі: оқушылардың іс-әрекетін ұйымдастыру және осы әрекетті бақылау процестерін қамтиды деп айтқан болатын.

Келесі кезекте «жоба» (латын тілінен. Projectus – алға лақтырылған) түсінігіне көшейік. Жобалау туралы айтатын болсақ, бұл категория педагогикалық теорияда жаңалық емес екенін атап өткен жөн. Соңғы онжылдықтарда бұл тұжырымдама 70-ші жылдардың соңында Ұлыбританиядағы Корольдік өнер колледжі ұсынған жаңа білім беру бағдарламасы аясында пайда болған еді. Ол жоспарлау, өнертабыс, жасау және орындау өнері жүзеге асырылатын және дизайн немесе жобалау ретінде анықталатын жалпы форма болып табылатын дизайн мәдениетімен тығыз байланысты.

Жоба дегеніміз дейді ғалым Н.П. Сибирская [5:344], болашақтың бейнесін жасау әрекеті, болжамды құбылыс. Ол адам шығармашылығының бір қыры болып табылады және жоспарлау, болжау, шешім қабылдау, дамыту, ғылыми зерттеулер секілді әрекеттерге негізделген.

Дж.К.Джонс [6:43] «жобалау» түсінігіне анықтама бере отырып: «Міне, соңғы кезде пайда болған жобалау процесінің кейбір анықтамалары мен тұжырымдары:

Ұсынылған іс-әрекеттерді орындауға дейін модельдеу, түпкілікті нәтижеге толық сенімділік болғанша қайталанатын.

Түйсіктің өте күрделі әрекетін орындау.

Белгілі бір шарттар жиынтығы кезінде шынайы қажеттіліктердің сомасын оңтайлы қанағаттандыру.

Қазіргі фактілерден болашақтың мүмкіндіктеріне шабыттандыратын секіріс».

Оқыту және жобалау технологиясы концепцияларына сүйене отырып, ғалым Е.С. Полат [1:67] *жоба әдістемесін ізденімпаздық, проблемалық әдістердің жиынтығы, өзінің мәні бойынша шығармашылық, танымдық белсенділікті арттырудың, шығармашылық қабілетін дамытудың және сонымен бірге белгілі бір өнімді жасау процесіндегі оқушылардың белгілі бір тұлғалық қасиеттерін қалыптастырудың дидактикалық құралы ретінде* қарастырады.

Сонымен, жоба әдістемесі – нақты білімді жинақтауға емес, оқушылардың өзін-өзі ұйымдастыруы және өзін-өзі тәрбиелеуі арқылы оларды қолдануға және жаңасын меңгеруге бағытталған педагогикалық технология болып табылады. Осы анықтамаға сүйене отырып, қазіргі жобалау әдістемесінің дидактикалық құрылымын қарастырамыз. Өздеріңіз білетіндей, әдістеме саласы оқытудың жеке теориясы ретінде белгілі бір оқу пәні бойынша оқытудың мақсатын, мазмұнын, формаларын, әдістері мен құралдарын зерттеуді қамтиды. Әдіс – практикалық немесе теориялық білімнің белгілі бір саласын, белгілі бір әрекетті меңгеру операциялары, теориялар жиынтығы ретіндегі дидактикалық категория. Жобалық оқытуда әдіс бір жолмен ресімделетін өте нақты, айқын практикалық нәтижемен аяқталуы тиіс мәселені (технологияны) егжей-тегжейлі әзірлеу арқылы қойылған дидактикалық мақсатқа жету тәсілі ретінде қарастырылады [1:66].

Көптеген дидактикалық зерттеуші ғалымдар мен ұстаздар [7; 8; 9;10; 11; 12; 13; 14] осы әдістемеге жүгінді, өйткені оны оқу процесінде қолданғанда мынандай:

сабақтар оқушылардың белгілі бір білім, білік, дағдыларды меңгеруімен шектеліп қалмай, олардың эмоционалдық аясына әсер ететін оқушылардың практикалық іс-әрекеттеріне жетелейді, сол арқылы оқушылардың ынтасын арттырады;

білім алушылар тек оқулықтардан ғана емес, басқа да көздерден қажетті ақпаратты өз бетінше ала отырып, берілген тақырып аясында шығармашылық жұмыс жүргізуге мүмкіндік алады. Сонымен бірге мектеп оқушылары өз бетінше ойлауға, есептерді табуға және шешуге үйренеді, осы мақсатта әртүрлі салалардан білімдерін қолданады, әртүрлі шешімдердің нәтижелері мен ықтимал салдарын болжайды, себеп-салдар байланысын орнатуға үйренеді;

жоба білім беру қызметін ұйымдастырудың әртүрлі нысандарын сәтті жүзеге асырады, оның барысында оқушылар бір-бірімен және рөлі өзгертін мұғаліммен әрекеттеседі, бақылаушының орнына ол тең құқылы серіктес және кеңесші болады;

жобалық жұмыста бүкіл процесс оқушыға бағытталады: мұнда ең алдымен оның қызығушылықтары, өмірлік тәжірибесі және жеке қабілеттері ескерілетін маңызды дидактикалық міндеттер шешіледі;

жоба аясындағы нақты жұмысқа оқушылардың жеке тұлғалық және ұжымдық жауапкершілігі артады, өйткені әрбір оқушы жеке немесе шағын топта жұмыс істей отырып, өз қызметінің нәтижелерін бүкіл

топқа ұсынуы керек;

жоба аясындағы бірлескен жұмыс оқушыларды мәселені соңына дейін жеткізуге үйретеді, олар өз жұмысының нәтижелерін ресімдеуі керек, атап айтқанда: газетке мақала, хабарлама жазу, статистикалық деректерді жинау және өңдеу, аудио және бейне түсіру, альбом, коллаж, қабырға газеті және т.б. ұйымдастыру.

Осылайша, проекциялық әдістердің ортақ ерекшелігі - жеке тұлғалық маңызды мәселенің болуы және оны шешу міндеті. Егер бұл теориялық мәселе болса, онда жобалау процесі оның нақты шешімін табудан тұрады, егер ол практикалық болса, онда оқушының міндеті осы мәселенің нақты нәтижесіне қол жеткізу, іске асыруға дайын болу. Мәселені шешу, бір жағынан, әртүрлі зерттеу, іздену әдістері мен оқу құралдарын пайдалануды көздесе, екінші жағынан, ғылымның, техниканың, шығармашылық саланың әртүрлі салаларындағы білім мен дағдыларды біріктіру қажеттілігін білдіреді.

Сондай-ақ жобалық, оқушыға бағдарланған оқыту жағдайында мұғалім оқу-тәрбие процесінде басқа рөл мен функцияға ие болатынын атап өткен жөн. Жобалық оқыту, ғалым Е.С. Полаттың айтуынша [1:10] білім берудің дәстүрлі парадигмасынан *«мұғалім – оқулық – оқушы»* жаңа *«оқушы – оқулық – мұғалімге»* ауысады.

Философиядағы, психологиядағы, педагогикадағы гуманистік бағытты көрсететін білім беру жүйесі әлемнің жетекші елдерінде дәл осылай жүйеге салынған. Дәстүрлі білім беру парадигмасы мен жобалық оқытуда қолданылатын жаңа парадигманың салыстырмалы сипаттамаларына тоқталайық.

Бұл ретте ең маңыздысы Р.П. Милруд. Білім берудегі қазіргі тенденцияларды талдай отырып, Р.П. Милруд [15: 7] мынаны атап көрсетеді: «Білім беру тәжірибесінде оқытудың дәстүрлі оқыту әдістері басым болса, жобалық әдістерді белсендірек қолдану қазіргі заманғы тенденцияға айналып отыр». Негізгі айырмашылығы, Р.П. Милруд [15:17], «оқытудың оқыту әдістерінің көмегімен мектеп оқушылары дайын мазмұнды меңгереді, ал проективті тапсырмалардың көмегімен оқытудың мазмұнын шығармашылықпен құруға және оны меңгеруге үйренеді...».

Р.П. Милрудтың білім берудің дәстүрлі және жаңа парадигмасын салыстыру туралы пікірі шынында да дұрыс болды. Қазіргі уақытта мектептегі дәстүрлі оқу бағдарламалары білім беру ақпараттарымен шамадан тыс жүктелген, бұл теория мен практиканың арасындағы айтарлықтай алшақтыққа тікелей әкеледі, өйткені мұндай жағдайда қолданбалы дағдыларды қалыптастыру туралы айтуға болмайды. Сонымен бірге жобалық оқыту өнімдірек болады, өйткені білім беру жобасын аяқтау барысында білім алушылар практикалық міндеттерді шешуде ақпаратты пайдалану процесінде игереді. Тәжірибелік міндеттерді шешу жолдарын іздестіру білімді меңгеру қажеттілігін, танымдық белсенділігін арттырады.

Осылайша, оқушылардың жобалық іс-әрекетінің мазмұны алдыңғы, қарапайым жобалық тапсырмалар сияқты күрделене түседі. Жобалау оқушыларға білімнің өмірдегі және оқудағы рөлін түсінуге көмектеседі – білім мақсат болудан қалады, бірақ шынайы білім беруде құралға айналады.

Ретроспективті талдау шеңберіндегі жоба әдістемесі тұлғалық-әрекеттік тәсіліне негізделген, ол білім алушылардың өздерінің танымдық, коммуникативтік және зерттеушілік міндеттерін құрастыру мен шешуге бүкіл оқу үдерісін қайта бағдарлауды білдіреді. Бұл жобалық оқытуды жеке тұлғаны оқыту мен тәрбиелеудің жоғары нәтижелеріне қол жеткізуге ықпал ететін ең өнімді және қарқынды әдістердің бірі ретінде қарастыруға мүмкіндік береді.

Жобалау әдістемесінің жетекші ережелері:

- оқушылардың тұлғалық ерекшеліктерін ескеру;
- жоба идеясын шынайы өмірмен байланыстыру;
- мұғалім мен оқушылар арасындағы пәндік-субъективті, тең әріптестік білім беру ынтымақтастығын болжайтын мұғалім мен оқушылардың өзара әрекетінің негізгі схемасын өзгерту туралы;
- белсенді танымдық психикалық іс-әрекет процесінде тұлғалық маңызды мәселелерді шешу кезінде оқушылардың дербестік деңгейінің айтарлықтай артуы туралы;
- оқушылардың шет тілін жақсы меңгеруіне ішкі мотивация деңгейінің айтарлықтай артуыларына негізделген.

Жобалау әдістемесі дегеніміз:

- қазіргі білім беру жүйесіндегі баламалы тәсілі;
- оқушылардың танымдық іс-әрекетін белсенді жасаудың, шығармашылық қабілетін дамытудың және сонымен бірге белгілі бір тұлғалық қасиеттерді қалыптастырудың дидактикалық құралы ретінде ізденіс, проблемалық әдістердің жиынтығы болып табылатын жаңа педагогикалық технологиясы.
- білім берудің дәстүрлі парадигмасынан өзгеше: «оқушы-оқулық-мұғалім» және проективті оқыту әдістеріне негізделген өнімді оқыту: өз бетінше жоспарлау, болжау, шешім қабылдау, жеке маңызды мәселені егжей-тегжейлі әзірлеу, ғылыми зерттеулері болып табылады (қараңыз. 4-қосымша).

Қазіргі заманғы жобалық оқыту әлемнің көптеген елдерінің білім беру жүйесінде кең қолданыс тапты. Оның жоғары тиімділігін Ұлыбританияның, АҚШ-тың, Бельгияның, Бразилияның, Финляндияның, Германияның, Италияның және басқа елдердің мұғалімдері растайды, онда мектеп

оқушыларының бірлескен іс-әрекетінде қоршаған шындықтың нақты мәселелерін шешу үшін теориялық білімді ұтымды ұштастыру және оларды практикалық қолдану сияқты Дж.Дьюидің идеялары (білім берудегі гуманистік көзқарас) кең таралған және олардың арқасында үлкен танымалдыққа ие болды. Жобалау әдістемесін қазіргі заманғы түсінудің негізгі тезисі мынаған негізделді: «Мен үйренетін нәрсенің бәрі мен оның не үшін қажет екенін және бұл білімді қайда және қалай қолдануға болатынын білемін» - және қазіргі уақытта көптеген білім беру жүйелерін қызықтыруда. академиялық білім мен прагматикалық дағдылар арасындағы ақылға қонымды теңгерім табылу керек.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

Новые педагогические и информационные технологии в системе образования: Учеб. пособие для оқушыов пед. вузов и системы повышен. квалифицир. пед. кадров / Е.С. Полат, М.Ю. Бухаркина, М.В. Моисеева, А.Е. Петров. – М.: Академия, 2000. – 272 с.

Программы для общеобразовательных учреждений. Иностр. языки (англ., нем., фр., исп.) 1-11 кл общеобразовательных учреждений. – М.: Просвещение, 1997. – 175 с.

Соловова Е.М. Подготовка учителя иностранного языка с учетом современных тенденций обновления содержания образования/ Е.М. Соловова // Иностр. языки в школе. – 2001. – № 4. – С. 8-11.

Чернилевский Д.В. Технология обучения и ее выбор/Д.В. Чернилевский // Энциклопедия профессионального образования в 3 т. – М., 1999. – Т. 2. – С. 248-249.

Сибирская Н.П. Проектирование педагогических технологий / Н.П. Сибирская // Энциклопедия профессионального образования в 3 т. – М., 1999. – Т.2. – С. 344-345.

Джонс Дж. К. Инженерное и художественное конструирование. Современные методы проектного анализа / Дж. К. Джонс: Пер. с англ. – М.: Мир, 1976. – 369 с.

Байдурова Л.А., Шапошникова Т.В. Метод проектов при обучении учащихся двум иностранным языкам / Л.А. Байдурова, Т

Бим И.Л. Личностно-ориентированный подход – основная стратегия обновления школы / И.Л. Бим // Иностр. языки в школе. – 2002. – № 2. – С. 11-15.

Борисова Е.М. Проект на уроках немецкого языка / Е.М. Борисова // Иностр. языки в школе. – 1998. – № 2. – С. 27-31.

Венедиктова С.Л. Проектная деятельность учащихся на уроках немецкого языка / С.Л. Венедиктова 36;

Полат Е.С. Метод проектов на уроках иностранного языка / Е.С. Полат // Иностр. языки в школе. – 2000. – № 2. – С. 3-10.

Полат Е.С. Метод проектов на уроках иностранного языка / Е.С. Полат // Иностр. языки в школе. – 2000. – № 3. – С. 3-9.

Чечель И. Метод проектов или попытка избавить учителя от обязанности всезнающего оракула / И. Чечель // Директор школы. – 1998. – № 3. – С. 11-16.

Чечель И. Метод проектов: субъективная и объективная оценка результатов / И. Чечель // Директор школы. – 1998. – № 4. – С. 3-10.

Мильруд Р.П. Методология и развитие методики обучения иностранным языкам / Р.П. Мильруд // Иностр. языки в школе. – 1995. – № 5. – С. 13-18.

Ахметов А.К.

Магистрант, Кайнар Университет

БУЛЛИНГ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЕ

Предпосылкой любого буллинга является отсутствие уважения к личности или личная неприязнь. Нужно уделять особое внимание качеству межличностного общения и психологической безопасности в образовательной среде, ведь именно эти факторы обеспечивают целостность и душевное состояние индивида. Современные жизненные реалии не исключают явления насилия из процессов обучения и воспитания. В этой связи необходимо исследовать сам феномен насилия в образовательной среде, его истоки, причины возникновения, в связи с тем, что оно способно разрушать безопасность образовательной среды и негативным образом сказываться на построении межличностных отношений между субъектами образовательного процесса и развитии личности обучающегося

Что такое среда? Среда — это совокупность условий и окружающая человека обстановка. В нее мы попадаем с самого рождения и живем в ней всю свою осознанную жизнь

По мнению В.В. Рубцова, среда – это мир человека, который существует в его общении, взаимодействии, взаимосвязи, коммуникации и других процессах, этой мыслью автор подчеркивает особую роль социальной общности как среды человека.

Как правило, в ситуациях буллинга в образовательной среде участвуют одни и те же индивиды. Практически в каждом классе есть ученики, отличающиеся какими-либо особенностями, которые

становятся жертвами издевательств со стороны сверстников. Исследования буллинга среди учащихся были проведены в США, Великобритании, Франции, Канады. Анализ современных зарубежных работ, посвященных проблемам буллинга в образовательной среде, показывает необходимость глубокого и систематического изучения этого феномена. Однако обращает внимание факт дистанцирования школы и педагогов от проблемы школьной травли, а также недостаточная осведомленность педагогов о причинах

формах буллинга во взаимоотношениях между школьниками. Как правило, учителя не представляют масштабов распространения проблемы и не знают, как бороться с этим набирающим обороты явлением (Kalliotis P., Olweus D.). Несмотря на распространение буллинга в образовательной среде, мы отмечаем недостаток научных исследований в нашей стране, раскрывающих психологическую суть явления.

Также нужно учитывать, что социокультурная ситуация в мире даёт нам множество примеров негативного влияния внешних условий на становления и создание его идеологий и мнения в целом.

Дети, подростки и даже взрослые люди попадают под влияние пропаганды насилия, которое мы наблюдаем на экранах мониторов и телефонов.

Что бы больше понимать учащихся нужно стать им другом тем самым увеличить доверие. А зачастую именно доверие может стать главным инструментом в решении тех или иных проблем.

Приведу пример из жизни.

Совсем недавно ко мне обратилась моя бывшая коллега за советом. Её сын ученик пятого класса уже как несколько месяцев наотрез отказывается идти в школу. Причину он не объясняет, лишь говорит, что она ему в будущем не пригодится. Отца у ребенка нету.

мой школьные года была похожая ситуация, когда я учился в девятом классе один из одноклассников начал прогуливать школу, как мы потом в будущем узнали, его мама даже не догадывалась об этом. Причина такого его поведения была в том, что он подвергался постоянным издевательствам со стороны учеников с параллельного класса. Но об этом не знали ни его родители, ни преподавательский состав. Спустя какое-то время все же наш классный руководитель смог узнать у мальчика причину всего происходящего. Это не получилось сделать у родителей, но зато получилось у учителя, которому он в тот момент решил довериться.

той истории с ребенком у моей коллеги была идентичная ситуация, но преподаватель тут поступил полностью противоположно. Оказывается, что педагог знал о нападках со стороны сверстников, но за место того, чтобы помочь она, наоборот, всячески пыталась скрыть проблему в своем классе. Ситуация так и не была решена, и мать ребенка решила перевести его в другую школу.

Две схожие истории, но совсем разный подход к решению проблемы.

Подытожив, хочу вернуться к понятию определения безопасная образовательная среда. Ведь только обеспечив ею мы изменим не только восприятие обучения в целом, но и также улучшим психологическое самосознание индивидов.

Безопасная образовательная среда - целостная качественная характеристика внутренней жизни школы, представляющая собой совокупность всех позитивных возможностей обучения, воспитания и развития личности. Безопасная образовательная среда школы предполагает, что каждому участнику образовательного процесса гарантируется соблюдение их прав и норм психолого-физической безопасности, что создаются условия для индивидуального развития каждого обучающегося. При выстраивании такой образовательной среды необходимо учитывать особенности взаимодействия участников образовательного процесса, стратегии и технологии обучения и воспитания учащихся, технологии сопровождения участников образовательного процесса.

Буллинг присутствовал во все времена, но ему не давали точного определения. Зачастую его называли издевательством. И люди не особо обращали внимание на решение этой огромной проблемы, ведь именно травля, буллинг оставляют психологический отпечаток на всю оставшуюся жизнь.

Самая действующая модель решения данной проблемы является повышение доверия между учащимися и преподавателями, именно в образовательной среде. Нельзя игнорировать этот вопрос.

Подводя итог, я хочу сказать, что мы должны стараться больше прислушиваться к школьникам, к студентам. Учитывать их мнение и взгляды, поддерживать в творческих начинаниях и не осуждать если их суждение отличается от ваших. Задача педагога проявлять искреннюю эмпатию, тем самым субъект в лице учащегося почувствует себя защищенным.

Будьте добры к друг другу и терпеливее. Всем спасибо!

Использованная литература

И.В. Непрокина, О.П. Болотникова, А.А. Ошкина. Безопасная образовательная среда: моделирование, проектирование, мониторинг. Тольятти, 2012 год.

Рубцов В. В., Марголис А. А. Психолого-педагогическая подготовка учителя для новой школы. Образовательная политика. — 2010.

Технология оценки образовательной среды школы. Учебно-методическое пособие для школьных психологов / Под ред. Рубцова В. В. и Улановской И. М. — М., 2010.

Статья: https://studbooks.net/1316241/finansy/vnutrennyaya_sreda_obrazovatel'nogo_uchrezhdeniya

БІЛІМ АЛУШЫЛАРҒА ҚАЗАҚ ТІЛІН МЕНҒЕРТУДІҢ ҚАЖЕТТІЛІГІ

Аңдатпа. Мақалада өзге тілді аудиторияда білім алушыларға тілді меңгерудің қажеттілігі жайында айтылады.

Түйін сөздер: қазақ тілі, оқыту, әдістеме, коммуникативті құзыреттілік

Аннотация. В статье рассказывается о необходимости овладения языком обучающимся в иноязычной аудитории.

Ключевые слова: казахский язык, обучение, методика, коммуникативная компетентность

Annotation. The article describes the need for language acquisition by students in a foreign language audience.

Keywords: Kazakh language, teaching, methodology, communicative competence.

Мемлекеттік тіліміз – қазақ тілін өз мәртебесіне сай қоғам өмірінің күллі салаларына енгізу, қолданыс аясын кеңейту бүгінгі күннің өзекті де кезекті мәселесі. Тіл білу, тіл меңгеру дегенге белгілі бір тілдің грамматикасы мен сөздік қорын игеруді ғана жатқызу жеткіліксіз. Өйткені сол сөз, сөйлемдердің немесе грамматикалық құрылыстың сөйлеу жағдаятының қай түріне орай қолдана білуді анық түсінігі болуы қажет. Коммуникативтік құзыреттілік бірнеше тілді меңгерген, әртүрлі сөйлеу жағдайында еркін қарым-қатынасқа түсіп, өз кәсіби қажеттілігіне қарай тіл құралдарын жеткілікті деңгейде пайдалана алатын коммуникативтік тұлғаны қалыптастыру қазіргі жоғары білім беру жүйесі алдында тұрған мақсат болып табылады. Тілді сапалы оқыту мен үйретудің тиімді әдіс-тәсілдерін іздестіру тіл білімі мен әдістеме ілімінде жаңа әдісінің-қатысым әдісінің пайда болуына ықпал етеді.

Қазақ тілінің бүгінгі жағдайы әлі де болса тіл үйрету мәселесіне жаңаша көзқарастың қажет екенін аңғартады. Қазақ тілін мектепте, жоғары оқу орындарында оқыту жеткіліксіз болғандықтан еліміздің әрбір облыс орталықтарында, қала берді аудандарында тіл үйрету орталықтары жұмыс жасап жатыр. Мемлекеттік қызметкерлерге қазақ тілін тегін үйрету мәселесінің де қолға алынғанына да бірнеше жылдың жүзі болып қалды. Дегенмен, нәтиже әлі де қоғамымыз күткендей болмай отырған жағдайымыз бар. Осы тұрғыдан алғанда біз мемлекеттік тілді қалай оқытып жүрміз деген заңды сұрақ туындайды. Соңғы кездері қазақ тілін оқыту мәселесіне қатысты ғылыми әдебиеттерде, бұқаралық ақпарат құралдарында «қазақ тілін екінші тіл ретінде оқыту», «қазақ тілін шет тілі ретінде оқыту» және «қазақ тілін мемлекеттік тіл ретінде оқыту» деген мәселелер көтеріліп жүр. Қазақ тілін ана тілі ретінде оқытуды жетілдіруді де естен шығармағанымыз жөн. Өйткені бұл өте маңызды да күрделі мәселелердің бірі. Жалпы қазақ тілін оқыту әдістемесі жайлы сөз болғанда әуелі осы тұрғыда қарастырған дұрыс деп ойлаймыз. Ал мемлекеттік тіл ретінде үйрету, оны оқытудың мақсат-мүддесін айқындау әдістемелік құрал тақырыбына сәйкес пайымдалып отырғанына да, алынғанына да бірнеше жылдың жүзі болып қалды. Дегенмен, нәтиже әлі де қоғамымыз күткендей болмай отырған жағдайымыз бар. Осы тұрғыдан алғанда біз мемлекеттік тілді қалай оқытып жүрміз деген заңды сұрақ туындайды [1.5 б.].

Тіл білімінің әр саласына қатысты нақтылы мәселелерді сөз еткен А.Байтұрсынұлының зерттеу еңбектерін былай қойғанда, «Оқу құралы», «Сауат ашқыш», «Тіл-құрал» сияқты оқулықтарында қолданылатын әдіс-тәсілдердің ерекшелігі – өз алдына арнайы қарастыруды қажет ететін өзекті мәселе. Кез келген әдіскер мұғалім тілшінің еңбектерін оқу арқылы тілдік материалдармен танысып қана қоймайды, сонымен қатар оқулықтарда берілген тақырыптарды оқытудың әдістемелерін де үйренеді.

«Тіл-құралы» – қазақ мәдениетінде бұрын болмаған соңғы құбылыс. Оның қазақ жұртшылығы үшін мүлде тың дүние екендігін оқулықтың кіріспесінде автор арнайы атап өтеді. «Мұндағы баяндалған тіл білімінің қайсысын қандай әдіспен үйрету жағы да толық көрсетілген жоқ. «Тіл-құрал» қазақ тілінің жүйеленген білімін баяндайтын нәрсе, әр мұғалім әр түрлі әдіспен үйретсе де, қазақ тілінің балалардың үйренетін білімі осы «Тіл-құралдағы» білім болып шықпақ», дейді [2.15 б.].

Тілді үйретуге қатысты А. Байтұрсынұлының ұсынған тиімді тәсілдері мен қағидалары мыналар:

Тілдік материалды жеңілден ауырға, оңайдан қиынға, жайдан күрделіге қарай оқыту керек деген дидактикалық принципті өте тиянақты ұстаған, оны уағыздаған.

Кез келген тілді үйретуді «қарыштан», яғни әріптен, әліпбиден бастау қажет.

Тілді үйрету ана тілінің сөз, сөйлем жүйесін білгізумен қатар жүруі тиіс

Тілді оқытуда мақал-мәтелдер, нақыл сөздер, мысалдар, өлең-жыр, қызық әңгімелер маңызды орын алу қажет.

Тіл арқылы сауат ашуда суреттерге көп мән берілуі керек.

Білім алушыларға арналған материалдар аса түсінікті болуы шарт.

Мәтіндер, көрнекілік, иллюстративтік материалдар, қазақ баласының, халықтық ұғымына таныс,

жақын болуы тиімді.

Тілді оқытуда тілді ұстартуға, көркем сөзге де ден қойған дұрыс.

Тілді үйрету үшін мұғалім бірнеше әдісті меңгеріп қана қоймай, өзі қажет әдісті тауып, пайдалана білу керек.

Мұғалім балаға білімді өз тәжірибесі арқылы жинақтауға жағдай жасап, тілді тез үйренуге қарай үнемі бағыт-бағдар сілтеп отыруы қажет [3].

Қазақ тілін оқыту әдістемесі саласына айрықша көп еңбек сіңірген көрнекті ғалым Шамғали Харесұлы Сарыбаев. Ол қазақ тілін орыс мектептерінде оқыту мәселесін 1933 жылдан бастап арнайы қарастыра бастады. Ш.Сарыбаев бірнеше жылдық зерттеу жұмысының нәтижесінде «Орыс мектебінде қазақ тілін оқыту тәжірибесінен» (1941) атты еңбегін жазып [4]. натуралды, сұрақ-жауап әдісін қолданып, тіл үйретудің тиімділігін тәжірибе жүзінде дәлелдеген. Ш. Сарыбаев қазақ тілін басқа ұлтқа оқыту әдістемесі бойынша тұңғыш ғылым кандидаты болды. Ғалым орыс мектебінде қазақ тілін оқытудың ғылыми негіздерін салумен қатар, осы еңбегі арқылы оқыту тәжірибесіне де тоқталды. Тіл маманы өз еңбегінде сандық әдісті қолданып, оқиды материалдарын оқушының сапалы, жүйелі, тиянақты түрде меңгеруіне жол ашты.

Республика ғалымдары, тіл мамандары, әдіскерлер, оқытушылар (бұл жерде барлық білім жүйесі туралы) тіл үйренушілерге ғылыми-әдістемелік көмек көрсетіп, тиімді әдістемелік тәжірибелерді кеңінен таратып, оқу әдістемелік кешендерді ұсынып келеді.

Қазақ тілін оқытудың міндеттері екі бағыт бойынша белгіленеді. «Танымдық бағыт бойынша: оқушының лингвистикалық дүниетанымын қалыптастыру; тілдің қоғамдық-әлеуметтік мәнін түсіндіру; тілдің жеке адам өміріндегі мәнін түсіндіру; сөз мәдениетінің сатыларын таныту; шешен сөйлеу түрлері мен талаптарын таныту» [5].

Практикалық-прагматикалық бағыт бойынша: сөйлесім компоненттері бойынша (оқылым, тыңдалым, жазылым, айтылым, тілдесім) бойынша қатысымдық дағдыларын жетілдіру; әдеби тіл нормаларын меңгерту; тілдік жағдаятқа сай қарым-қатынас жасауға дағдыландыру; тілдік талғамдарын дамыту; шешендік сөз бен пікірталас түрлеріне тән сөйлеу мәдениеті талаптарына сай тілдік құзыреттерін қалыптастыру.

Қазір әдістеме ғылымында оқытудың жаңа технологиясы деген ұғым кеңінен қолданылуда. Оқыту технологиясы мен әдістеме ғылымы бір-бірімен тығыз байланыста. Екеуінің де мақсаты бір, яғни оқытудың тиімді жолдары. Қазір оқу үрдісінде дәстүрлі әдістермен қатар жаңаша жаңғыртып оқыту әдісі жиі қолданылып жүр, яғни, тіл үйренушінің белсенділігін арттыру, оқыту сапасын көтеру. Ғалым Қ. Қадашева былай дейді: «Тілді жаңаша жаңғыртып оқытуда оқытушы – түсіндіруші, ал үйренуші-тыңдаушы немесе оқытушы үйренуші деген ұғымды мүлдем жояды. Оқытудың бұл түрін де тіл үйренуші оқыту объектісінен білімді меңгеруші, өзі тілді үйренуді іске асыратын субъект қызметіне көшеді» [6, 145 б.].

Қазақ тілі сабағы әрі тартымды, әрі қызықты, әрі сапалы болуы әр пән мұғалімдерінің өзіне, білім деңгейіне, кәсіби шеберлігіне байланысты. Оқу тәрбие негізі – сабақ. Сондықтан сабақ тартымды, әсерлі, мақсатты, айқын, қызықты және толық мәнді болуы тиіс. Ол сонымен бірге басқа ұлт балаларына қазақтың әдебиеті мен мәдениетін, ғылымын, өнерін насихаттайтын пән. Оқытушы сабақты дұрыс жоспарлап, мақсатын нақты белгілеп алмайынша дегеніне жете алмайды. Сабақтың мазмұнын, құрылысын, дәлдігін, жұмыс жүргізу тәсілін мұқият ойластыруы қажет [7, 137 б.].

Қазақ тілі сабағына қатысушы оқытушы мен тіл үйренушілер арасындағы қарым-қатынастың сабақ нәтижесіне тікелей әсері бар. Ал қазақ тілі сабақтарына қойылатын талаптарды Н. Оралбаева былай көрсетеді. Сабақты тиімді ұйымдастыру үшін оған қойылатын талапты білген жөн. Кез келген сабақты ұйымдастыру оның мақсатын қоюдан басталады. Сабақтың мақсаты орындалу үшін қажетті құралдар мен оның әдіс-тәсілдері таңдалып алынуы тиіс. Оқыту үдерісінің басты элементтерінің бірі - оқытудың қажеттілігі. Өзге тілді аудиториядағы қазақ тілі сабақтарының құрылысына тәжірибеде мынадай талаптар қойылады: 1. Сабақтың тақырыбы бойынша оның білімдік, дидактикалық, тәрбиелік мақсаттарын дұрыс анықтау. 2. Сабақтың түрін анықтау, жаңа материалды өткен материалмен байланыстыру. 3. Оқушының білімін бекіту, қайталау, бақылау жүйесін ойластыру. 4. Үй тапсырмасының көлемін, түсініктілігін, тіл үйренушінің мүмкіндіктерін қадағалау [8].

Н. Құрманова қазақ тілі сабақтары жүйесін былай жіктеп көрсетеді: жаңа сабақ, аралас сабақ, бақылау сабағы, өз бетімен іздену жұмыстарын орындау сабағы, өзінді өзін тексеремін тапсырмаларын орындау сабағы, хабарлаушы сабақтар, проблемалық сабақтар, оперативті сабақ, көрнекі сабақ [9].

Орыс топтарында қазақ тілі сабағының білімдік дәрежесі бүтіндей басқа. Өйткені орыс топтарындағы қазақ тілін оқытудың әдісі де, оған қойылатын талаптары да өзгеше. Мақсаты білім алушыларды қазақша сөйлей білуге үйрету болады да, сол сөздерден сөйлем құрау үшін грамматикалық ережелер, анықтамалар сөз үйретудің техникасы ретінде қарастырылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

- Қазақ тілді емес мектептерде тілдерді дамыта оқыту әдістері. Әдістемелік құрал. – Астана: Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы, 2013.-86 б.
- Қазақ тіл білімінің мәселелері / Құраст.: Ғ.Әнес. - Алматы, «Абзал-Ай» баспасы, 2013. – 640 б.
- Оразбаева Ф.Ш. Қазақ тілін оқыту әдістемесінің тарихы // «edu.e history.kz» электрондық ғылыми журналы № 2(26), 2021.
- Сарыбаев Ш. Орыс мектебінде қазақ тілін оқыту тәжірибесінен. Алматы, 1940.
- Аренова Т.В. Тілдерді оқытудағы жана бағыт // Қазақ тілі: әдістеме. - 2008. -№ 1.-12 б.
- Қадашева Қ. Қазақ тілі. – Алматы: Атамұра, 2002. - 224 б.
- Айтбаева Б.М., Мұхтарова Т. Жоғары оқу орындарында қазақ тілінің орыс топтарында берілуі // Вестник Карагандинского университета. Серия «Филология». № 1(65)/2012.
- Жаксылықова К.Б. Қазақ тілін модуль арқылы оқыту теориясы мен әдістемесі. – Алматы. 2004.
- Кұрманова Н.Ж. Жоғары мектепте қазақ тілін оқыту. – С.Бәйішев атындағы Ақтөбе университеті, 2002.

Ниятова Ш.С

фил.ғыл.канд., Каспий университетінің қауым. профессоры

Тунгушбаева Ғ.Ж.

педагогика ғылымдарының магистрі, Каспий қоғамдық университеті

ТІЛ БІЛІМІНДЕГІ ТІЛДІК ТҰЛҒА МӘСЕЛЕСІ

Аннотация. Мақалада тіл білімінде тілдік тұлға мәселесінің зерттелуі мен оның мағынасы, қолданылу аясы жан жақты қарастырады.

Тірек сөз: Тілдік тұлға, когнитивтік лингвистика, таным, ақпарат, білім, сана.

Аннотация. В статье всесторонне рассматриваются изучение проблемы языковой личности в лингвистике и ее значение, область применения.

Ключевые слова: Языковая личность, когнитивная лингвистика, познание, информация, знание, сознание.

Annotation. The article comprehensively examines the study of the problem of linguistic personality in linguistics and its meaning, scope of application.

Keywords: Linguistic personality, cognitive linguistics, cognition, information, knowledge, consciousness.

Тіл білімінде тілдік тұлға мәселесі сол тіл тұтынушы өмірін жан-жақты қамтылу арқылы, яғни индивидуальді ерекшеліктері, әлеуметтік, психологиялық, кәсіби деңгейін толық қарастыру негізінде шешіледі. Демек, тілдік тұлға теориясының өзі антропоцентризмнің негізгі өзегі болып саналады. Ал тілді антропоцентристік тұрғыдан зерттеу – қазіргі лингвистика ғылымында негізгі және перспективалы жалпы ғылыми қағидаға айналып отыр. Антропологистиканың ғылыми бағдарламасы көп аспектілі, сонымен бірге өзара шарттасқан түрде жүзеге асырылады. Түптеп келгенде, ондағы бүкіл өзекті мәселелер шеңбері тілдік тұлға деп аталатын негізгі базалық ұғымға шоғырланады.

Негізінен тілдік тұлға термині әдістеме мен тіл білімінде кеңінен қолданылады. Әдістемеде тілді үйретуде адамның таным-түсінігі мен кәсібін ескеру тұрғысындағы тілдік тұлға критерийлері негізге алынса, тіл білімінде «тілдік тұлға» деп сөйлеуші тұлға, яғни тіл тұтынушы түсініледі, бұнымен қоса сол сөйлеуші тұлғаның ақпаратты қабылдау, жеткізу ерекшеліктеріне сай жеке индивидуальді психофизиологиялық қабілеті де қамтылады.

Тілдік тұлға теориясының негізін қалаған зерттеушілер Ю.Н. Караулов, Д.С. Лихачев, Дж. Лакофф, С.Г. Воркачев, Ю.С. Степанов, Е.С. Кубрякова, А. Ченки, В.А. Маслова «тілдік тұлға тілдің ар жағынан басталады», яғни адамның интеллектуалдық әлеуеті төңірегінде және тілі арқылы барынша ашылған кезден басталады деген ұстанымға сүйенеді.

Қазіргі филология ғылымында біртіндеп орныққан антропоцентризм бағыты зерттеушілердің алдына өзара тығыз байланысты және бір-бірінің шарты болып табылатын екі мәселені шешу қажеттілігін қойып отыр: біріншіден, адамның тілге тигізер әсері; екіншіден, тілдің адамға, оның ойлау жүйесіне, мәдениетіне етер ықпалы қандай дәрежеде екендігін анықтау. Осымен байланысты лингвистикалық зерттеулердің қазіргі кезеңінде «тілдік тұлға» терминіне қатысты проблема орын алды.

Тілдік тұлға мәселесіне зерттеуші үш тұрғыдан келетіні белгілі:

сананың қалыпты және өзгерген күйіндегі тіл, сөзжұмсам және сөйлеу қызметі психологиясын зерттей отырып, яғни психоллингвистика тұрғысынан;

тілді үйрену процестеріне талдау жүргізетін лингводидактика тұрғысынан;

таза филологиялық тұрғыдан, яғни көркем әдебиет тілін зерттей отырып келеді, өйткені, «Тілдік тұлға дегеніміз – тілде (мәтіндерде) және тіл арқылы көрініс тапқан тұлға. Оның негізгі белгілері

тілдік құралдар негізінде реконструкцияланады»¹. Әрбір мәтіннің ар жағында тұлға, яғни оның авторы тұрады.

Г.Ә. Мұратова: «Тілдік тұлға мәртебесі қалай көрінеді деген сұраққа жауап беру үшін тілдік тұлғаның шығармашылық мән-мәтініне, шығармаларының көркемдік әлеміне терең бойлап, соның негізінде тілдік тұлғаның рухани әлемінің парасат-пайымын бағдарлау міндеттері шешілуі тиіс», - дей отырып, тілдік тұлға мазмұнын мына өлшемдер (параметрлер) арқылы анықталу қажеттілігін ұсынады:

- биологиялық – тектік белгісі;
- әлеуметтік-этникалық белгісі;
- жеке даралық белгісі²

Тілдік тұлғаны зерттеуге арналған еңбектерде әр алуан эксперименталдық әдістердің кеңінен қолданылатыны байқалады: ассоциативтік эксперименттер, мәтінді мазмұндап айтып беруді талдау, семантикалық дифференциал әдісі, тұлғаның бір күні туралы жазбаны (запись) талдау, бала сөзін жазып алу, ауызша және жазбаша аударма жасаушылардың қызметіне талдау жасау, тіл ұстанушылардың өз жазбаша сөзіне бақылау жүргізгені туралы статистикалық деректерін талдау, грамматикасы өзгертілген мәтіндері қайта бастапқы қалпына келтіру бойынша жүргізілетін эксперименттер т.б.³. Осы мәселеге қатысты Ресейде де, Қазақстанда да біршама көрнекті жұмыстар жарық көргенін атап айтуымыз керек. Мысалы, ұлттық тілдік тұлға мәселесін орыс тілі материалы негізінде Ю.Н.Караулов зерттесе, белгілі бір тіл ұстанушылардың тілдік тұлғасын зерттеу ісінде Е.В.Красильников бастаған авторлар ұжымы ұсынған А.А.Реформатскийдің тілдік тұлғасына арналған ауқымды еңбекті ерекше атаған жөн. Ф.Тереквананың зерттеуінде Қ.Қ.Жұбановтың тілдік тұлғасына сипаттама берілсе, қазақ халық ақыны Тұрмағамбет Ізтілеуовтың тілдік тұлғасын Ф.Қожахметова, Б.Соқпақбаевтың көркем шығармаларындағы кейіпкер тұлғасын Ж. Сәткенова жан-жақты қарастырған болатын.

Адамның тілдік қабілеттерін жан-жақты зерттеуге назар аударылған психолингвистикада тұлғаның қалыптасуы және әрекет үстінде көрінуі, танылуы тұлғаның қасиеттері мен негізгі мінездемелері; сөйлеуші индивид тұлғасын зерттеу т.б. мәселелер айқындалады. Тілдік тұлғаны зерттеудің психологиялық аспектілері алуан түрлі, өте кең және оның құрылымының барлық деңгейлерін қамтиды. Бұл жерде бір нәрсеге мән беруіміз керек: зерттеуші ретінде психологті адамның жинақталған типі қызықтырса, лингвист - нақты бір тұлғаға назар аударады және зерттеудің негізгі материалы ретінде сол тұлға «шығарған, туындатқан» немесе қабылдаған мәтіндерді алады. Осының бәрі тілдік тұлғаны психологиядағы көлемді де көп қырлы тұлға ұғымының бір бөлігі ретінде емес, психикалық та, әлеуметтік те, этикалық т.б. да компоненттерді толық қамтитын, осылардың бәрін де бойына сыйдыра алатын және осылардың бәрін тұлғаның тілі, дискурсы арқылы електен өткізгендей етіп қарастыратын толыққанды түсінікті құрайтын ұғым ретінде түсіндіруге мүмкіндік береді⁴. Бұдан шығатын қорытынды, тілдік тұлғаны зерттеу ісі әуел бастан-ақ кешенді әдіс-тәсілдерді қолдануды қажет етеді, яғни дискурс негізінде ТТ-ның психологиялық белгілерін ғана емес (олардың дәстүрлі түрде лингвопсихология аясында қарастырылатыны белгілі), сонымен бірге оның (тілдік тұлғаның) философиялық – дүниетанымдық алғы шарттарын (ғалам бейнесі), этноұлттық ерекшеліктерін, әлеуметтік мінездеме-сипаттамаларын, тарихи-мәдени қайнаркөздерін т.б. айқындауды қажет етеді және оған мүмкіндік жасайды.

Біз тілдік тұлға проблемасын жан-жақты зерттеген Ю.Н.Карауловтың мына пікірін басшылыққа алған жөн деп санаймыз: «*Полное описание языковой личности в целях ее анализа и синтеза предполагает:*

а) *характеристику семантико-структурного уровня и его организации (т.е. либо исчерпывающее описание, либо дифференциальное, фиксирующее лишь индивидуальные отличия и осуществляемое на фоне усредненного представления данного языкового строя);*

б) *реконструкцию языковой модели мира, или тезауруса данной языковой личности (на основе произведенных ею текстов или на основе специального тестирования); выявление ее жизненных или ситуативных доминант, установок, мотивов, находящихся отражение в процессах порождения текстов и их содержания, а также в особенностях восприятия чужих текстов»⁵.*

Тілдік тұлғаны сипаттау үшін көптеген терминдер ұсынылған, енді лингвистердің алдында олардың бәрін жинақтап бір жүйеге келтіру міндеті тұр. «Русский язык» энциклопедиясында Ю.Н.Караулов «Тілдік тұлға терминіне синоним және квазисиноним (жалған) болған атаулардың тізімін берген»: «Субъект», әлемді (дүниені) ұғынып, оны өзінің сөзжұмсамында бейнелеп көрсетуші (адам), индивид, мәтін авторы, тіл ұстанушы, информант, актив/пассив (белсенді//салғырт) информант,

¹Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность / Отв.ред. Д.Н.Шмелев. –М.: Наука, 1987. –261 с.

Мұратова Г.Ә. Абайдың тілдік тұлғасы: дискурстық талдау мен концептуалды жүйесі. Алматы, 2009.

Караулов Ю.Н. Языковая личность // Русский язык. Энциклопедия / Гл. ред. Ю.Н.Караулов. –2-ое изд. –М.:

Большая Росс.энциклопедия, Дрофа, 1998. –С. 671-672.

Винокур Т.Г. К характеристике говорящего. Интенция и реакция // Язык и личность. –М.: Наука, 1989. –С. 11-24.

Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность / Отв.ред. Д.Н.Шмелев. –М.: Наука, 1987. –261 с.

сөйлеуші//тындаушы, сөйлеу портреті, идеолект, автор образы»⁶.

Осылардың ішінде ең жалпы және кеңінен таралғандары деп адамның тілге қатынасын көрсететін терминдер саналады, яғни «тіл ұстанушы», «сөйлеуші» мен «тындаушы» («жіберуші//адресат»).

Тіл ұстанушы топтың бірліктері, ұжым мүшелері ретінде де түсінілетін «индивид» және «субъект» терминдері тілдік тұлға ұғымымен тікелей байланысады және бинарлы оппозиция құрайды: ұжымдық Тілдік Тұлға және индивидуалды (жеке) Тілдік Тұлға.

Тілдік тұлға типтерін градациялау (басқыштарға орналастыру) тарамдалған, бұтақталған күйде болуы мүмкін, ең кең таралғаны Тілдік Тұлғаны үш саты тұрғысынан қарастыру. Ол зерттеушінің тіл мен адам мәселесіне қай тұрғыдан келуіне, яғни абстракция дәрежесіне байланысты болады.

Тіл нақты мәтіндер материалында зерттелуі мүмкін; ол мәтіндер тілдің жалпы жүйесінің мәтінде, нақты тіл ұстанушы – жеке тілдік тұлғаның сөйлеу актілеріндегі нақты көріністері ретінде қарастырылуы ықтимал.

Тіл сол тілде жазылған нақты мәтіндерден тыс алынып, ұлттық тіл, этнос тілі, ұжым тілі ретінде және өзге ұлттық тілдерге, басқа тілдік құрылымдарға қарама-қарсы қойылып қарастырылады, бұл ұлттық тілдік тұлғаны талдауға мүмкіндік береді.

Тілді жалпы зерттеу – homo sapiens үшін типологиялық жағынан жалпы, әмбебап, семиотикалық және антропологиялық мәні зор тілдік жүйені зерттеу, бұл тілдік тұлғаны жалпы адамзаттық ауқымда қарастыруға мүмкіндік береді.

Сонымен, тілдік тұлға деп, бір жағынан, кез келген тіл ұстанушыны түсінсек, екінші жағынан, «тілдің жүйелік ұғым, түсініктерін, мәтіндерді функционалды талдаумен қосатын (біріктіретін) индивидтің тілдік қабілетін сипаттаудың кешенді тәсілін» түсінеміз. Өз еңбектерінде тілдік тұлғаға берілген бірнеше анықтаманың ішінен Ю.Н.Караулов мына нұсқаны дұрыс көреді.

«Тілдік тұлға деп мен адамның мәтіндерді жасауы мен қабылдауына мүмкіндік беретін қабілеттері мен мінездемелерінің (сипаттамаларының) жиынтығын түсінемін, олар (мәтіндер):

- а) құрылымдық – тілдік күрделілігі дәрежесі бойынша;
- ә) болмысты қаншалықты дәл және терең бейнелейтіндігі бойынша;

б) белгілі бір мақсаттық бағыттылығы бойынша бір-бірінен ерекшеленеді. Бұл анықтамада адамның қабілеттері ол тудыратын (жасайтын) мәтіндердің ерекшеліктерімен ұштастырылған⁷. Осы анықтама бір жағынан, Тілдік Тұлғаға берілген барлық негізгі сипаттама-мінездемелерді жинақтауға, екінші жағынан, өзге анықтамаларды оған қарама-қарсы қойып қарастыруға негіз болады. Түптеп келгенде, осы феноменге арнап көптеген еңбектер жазған ғалым оны зерттеу бағытын едәуір өзгертеді. Тілдегі тұлға теориясы шеңберінде ол ұстанымды былайша тұжырымдап көрсетуге болады: тілді оның шеңберінен шықпай, өзін ғана жеке алып, оны жасаушыдан тыс қарастыру арқылы тануға болмайды. Ол (жасаушы-творец) – жай ғана тіл ұстанушы емес, оны қолданушы да, осы тілде мәтіндер тудырушы және сол мәтіндерді қабылдаушы да. Сондықтан «Әрбір мәтіннің ар жағын да тілдік тұлға тұрады»⁸, бұл қағида (ұстаным) Ф. де Соссюр теориясы қалыптасқан кезде мықтап орныққан «әр мәтіннің ар жағында тіл жүйесінің тұратыны» туралы көзқарасты екінші орынға ығыстырады.

Көркем әдебиет тілін зерттеу барысында, әдетте, не автор тілі мен стилінің ерекшеліктеріне, не кейіпкерлердің сөйлеу мәнеріне, сөзіне (сөзжұмсам сипаттамаларына) баса мән беріледі. Кейінгі жағдайда ол сипаттамалар образ сомдау тәсілдері ретінде қарастырылып, ақын-жазушы шеберлігіне баға беруге негіз болады. Көркем әдебиет тілін зерттеудің тағы бір қыры – олардың оқырманға тигізетін әсеріне талдау жасауға арналған еңбектердің саны салыстырмалы түрде аз. Тілдік тұлғаны нақтыланудың (конкретизация) соңғы, жоғарғы сатысында қарастыру күрделі де қызықты міндет болып табылады. Өйткені, осы тұрғыдан алғанда, бұл ұғым мазмұнына нақтыланудың алдыңғы екі сатысы да еніп кетеді; яғни бұл жерде оны талдау барысында тіл мен оны ұстанушының жалпы адамзаттық мінездеме//сипаттамалары да, олардың ұлттық нышан-белгілері де ескерілуі тиіс болады, талап етіледі. Бұл жолды таңдағанда мұндай зерттеуге қажетті репрезентативті материалды табу қиындық тудырады. Яғни қандай да бір ұлт тілінің ұстанушысы (өкілі) болып табылатын белгілі бір индивидуум қаламынан туындаған мәтіндер көлемінің ауқымды да жеткілікті болуы аса маңызды мәселе саналады.

Осы параметрлерді ескере отырып, Ю.Н.Караулов тұлға құрылымы өзара байланысқан үш деңгейден тұрады дейді. Әрбір деңгейдің құрылымы сәйкес бірліктерден және олардың ара қатынастарынан, сондай-ақ әр деңгейге тән стереотиптік (таптаурындық) бірлестіктерден тұрады.

⁶ Караулов Ю.Н. Языковая личность // Русский язык. Энциклопедия / Гл. ред. Ю.Н.Караулов. –2-ое изд. –М.: Большая Росс.энциклопедия, Дрофа, 1998. –С. 671-672.

⁷ Караулов Ю.Н., Красильникова Е.В. Русская языковая личность и задачи ее изучения // Язык и личность. –М.: Наука, 1989. –С. 3-10.

⁸ Сонда, 5-бет.

Сонымен Ю.Н.Карауловтың пікірінше, тілдік тұлғаның құрылымын мына деңгейлер құрайды:

Нөлдік немесе вербалды-семантикалық деңгей – тіл ұстанушының табиғи тілді қалыпты (жалпы жақсы) меңгеруіне сәйкес келеді, ал зерттеуші үшін белгілі бір лексикалық және грамматикалық мағыналарды білдірудің формалық құралдарын дәстүрлі сипаттауды білдіреді;

Бірінші немесе лингво-когнитивтік деңгейді ұғымдар, концептілер, идеялар сияқты бірліктер құрайды. Ол бірліктер әрбір тілдік даралық (индивидуальность) үшін белгілі бір дәрежеде реттелген, жүйелі «ғалам бейнесін» құрайды, ол бейне құндылықтардың иерархиясын (сатылы байланысын) бейнелеп көрсетеді. Тілдік тұлға құрылымындағы және оны талдаудағы когнитивтік деңгей мағынаны кеңейтіп, білімдерге өтуді қажет етеді; яғни тұлғаның интеллектуалдық аясын қамтиды, бұл зерттеушіге тіл арқылы, сөйлеу және түсінілім процестері арқылы адамның біліміне, санасына, таным процестеріне шығуға мүмкіндік береді;

Осы тұста салыстырмалы түрде жаңа деп саналатын когнитивтік лингвистикаға, оның негізгі ұғымдарына, атап айтқанда, ақпарат пен білімге және когницияға арнайы тоқталғанымыз жөн.

Когнитивтік лингвистика – жаңа когнитивтік ғылымдардың бірі. Оның зерттеу нысаны білім мен танымның табиғаты мен мәнділігі; адамның болмысты қабылдауының және танымдық қызметінің нәтижелері. Олар ұғынылған және белгілі бір жүйеге түсірілген ақпараттар түрінде жинақталады. Оның негізгі бастапқы ұғымдары:

Таным – болмыстың ойлауда бейнеленуі мен қайта еске түсірілу процесі. Оның нәтижесінде білімдер жинақталады. Бұл – ақпаратты қабылдау, түсіну, елестету, репрезентациялау және туындату жүйелерінің өзара әрекеттестігі.

Ақпарат – фактілер мен оқиғалар, процестер туралы хабарламалар. Адамға әр түрлі арналар арқылы келетін және оның санасында өңделіп, сұрыпталатын, кодталатын мәліметтер, деректер, білімдер; коммуникация процесінде тілдік құрылымдар арқылы ұсынылып жеткізілетін білімдер.

Білім – болмыстың объективті қасиеттері мен белгілерінің адам санасында бейнеленуі, нәтижелерінің когнитивті ұйымдастырылуының базалық формасы.

Білім – жадтың бір бөлігі, санада сақталатын мәліметтер.

Сана – адамдардың күнделікті өмірі мен тіршілік әрекетін реттейтін маңызды фактор.

Білім – индукция, дедукция, ойтұжырым, пайымдау, ассоциация сияқты ойлау процестері барысында және объектілерді салыстыру (теңеу), идентификация (ұқсастыру), танып білу, категоризация (категорияларға біріктіру) және классификациялау (топтастыру) сияқты шаралардың нәтижесінде алынатын деректер; ер түрлі когнитивтік құрылымдармен (фрейм, скрипт, сценарий, пропозиция, образдар т.б.) репрезентацияланған деректер.

Адамның тіршілік әрекетіндегі маңыздылығы мен өзектілігінің арқасында білім – мәдениеттің элементіне айналады. Сондай-ақ білім – мәдениеттің жемісі де болады. Өйткені адам өзінен бұрынғы дәуірлерде қалыптасқан ойлау стереотиптері мен нормаларын, ережелерді меңгеру үшін өзінің білімдерін өзі өмір сүріп отырған этно-мәдени қауымдастыққа тән ақиқат тарихи тәжірибеге салады (қосады). Мұндай ережелерде, ойлау нормалары мен стереотиптерде қоршаған әлемді игеру (меңгеру) мен ұғыну тәжірибесі қатталған белгілі бір тіл түрінде ұйымдастырылған белгілі бір мәдениет кодталған болады.

Мәдениет тілінің формасы мен білімдер формасы бірігіп синергетикалық тұтастықты құрайды. Ол тарихи тұрғыдан өзгермелі, құбылмалы болады, яғни тарихи дамудың әрбір кезеңінде ол тұтастық мәні (табиғаты) жаңаша сипатталып, жаңа конфигурацияда көрінеді, бет-бедерін өзгертіп, түрленіп отырады. Мәселен, практикалық сананың ішкі (іштей) ұйымдастырылу формалары мифопоэтикалық сана құрылымынан едәуір ерекшеленеді. Осыған сәйкес білім: а) мәдени сананың архаикалық немесе қазіргі заманғы жүйесіне енгізіледі; ә) қоғамдық өмірдің әр түрлі саласында сан алуан қызметтер атқарады.

Қолданылған әдебиеттер:

1. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность / Отв.ред. Д.Н.Шмелев. –М.: Наука, 1987. –261 с.
2. Мұратова Г.Ә. Абайдың тілдік тұлғасы: дискурстық талдау мен концептуалды жүйесі. Алматы, 2009.
- Караулов Ю.Н. Языковая личность // Русский язык. Энциклопедия / Гл. ред. Ю.Н.Караулов. –2-ое изд. – М.: Большая Росс.энциклопедия, Дрофа, 1998. –С. 671-672.
- Винокур Т.Г. К характеристике говорящего. Интенция и реакция // Язык и личность. –М.: Наука, 1989. –С. 11-24.
- Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность / Отв.ред. Д.Н.Шмелев. –М.: Наука, 1987. –261 с.
6. Караулов Ю.Н. Языковая личность // Русский язык. Энциклопедия / Гл. ред. Ю.Н.Караулов. –2-ое изд. –М.: Большая Росс.энциклопедия, Дрофа, 1998. –С. 671-672.
7. Караулов Ю.Н., Красильникова Е.В. Русская языковая личность и задачи ее изучения // Язык и личность. –М.: Наука, 1989. –С. 3-10.

Жайлаубаева Қ.С.
Нархоз университеті
педагогика ғылымдарының магистрі,
Лингвистикалық орталығының аға оқытушысы

ЖОО ОРЫС ТІЛДІ АУДИТОРИЯЛАРЫНДА ҚАЗАҚ ТІЛІН ИНТЕГРАЦИЯ АРҚЫЛЫ МЕҢГЕРТУДІҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ЖӘНЕ ПСИХОЛИНГВИСТИКАЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Аннотация: мақалада ЖОО –дағы орыс тілді аудиторияларда қазақ тілін интеграциялық тәсілді қолдана отырып меңгерудің әдіс-тәсілдері жайында айтылады.

Тірек сөздер: студент, оқытушы, интеграция, технология, аудитория, коммуникация.

Аннотация: в статье рассказывается о методах и способах овладения казахским языком в русскоязычных аудиториях вузов с использованием интеграционного подхода.

Ключевые слова: студент, преподаватель, интеграция, технология, аудитория, коммуникация.

Annotation: the article describes the methods and ways of mastering the Kazakh language in the Russian-speaking classrooms of universities using an integration approach.

Keywords: student, teacher, Integration, Technology, Audience, communication.

Қазіргі кезде ЖОО-да алғашқы кезекте баланың алдымен өзін-өзі түсініп, жеке дамуына білім берудің тәрбиемен қатар бірігіп, әсер етуі білім беру саласындағы әлі де көп мәселелерді толық шеше алмайды. Қазіргі инновациялық технологияларды толық енгізіп, іске асырып отырған ЖОО-да оқу-тәрбие жұмыстарының ғылыммен тығыз байланысын көруге болады. Сондықтан интеграцияның негізгі принциптері оқу орындарындағы оқытылатын пәндердің, оқытушы мен студенттің университет пен университеттен тыс өмірдің, тәжірибе мен шындықтың араларындағы қабырғаны жойып, олардың араларын бір-бірінен алыстатпай, керісінше, өзара тығыз байланыстыра оқытудың тиімділігі баса көрсетіледі.

Қазіргі отандық және әлемдік ғылыми әдебиеттің тәжірибесі мен ғылым интеграциясы мәселелерін жан-жақты зерттеулер төмендегідей нәтижелер көрсетті:

ғылым интеграциясы мен тәжірибесінің мазмұны негізінен оқу орындарындағы оқытылатын пәндердің арасындағы алшақтықты жоюға бағытталған, атап айтсақ, университетпен өмір, тәжірибе мен шындық арасындағы педагогикалық шаралардың өзара қарым-қатынасы мен олардың бірлікте жұмыс атқаруы;

ғылым интеграциясы мен тәжірибесін іске асырудың маңызды жағдайы жалпы білім беретін Мемлекеттік стандарты бар ғаламдық білім беру кеңістігін қабылдау, жалпыәлемдік білім беру кеңістігіне ену жолындағы тиімді теориялық әдістемелерді құру;

- қазіргі жаңа типті мектептерде жаңалықтарды енгізудің мүмкіндіктері әлі де жасырын тұр, ал бұл мүмкіндіктер педагогикалық ғылым интеграциясы мен тәжірибесін іске асыра алатын негізгі жағдайлар екені белгілі.

Қазақ тілі әдістемесі ғылымның бір саласы ретінде педагогика ғылымының құрамына енеді. Қазақ тілі әдістемесі – тарихи жағынан дамыған, жетілген, теориялық негізі қалыптасқан, белгілі ғылыми жүйеге келген ғылым.

Қазақ тілін оқыту әдістемесі алдымен, білім алушыға қандай тілдік категорияларды үйрету керек? Қандай әдіс-тәсілдер арқылы үйретуге болады? деген мәселелерді қарастыратынын білеміз.

Сондай - ақ қазақ тілін оқыту методикасы – қазақ әдеби тілінің мәні мен мағынасын, әдіс - тәсілдерін, амалдарын, білім алушыға ана тілінен білім берудің, оны меңгерудің жолдарын үйрететін ғылым. Оқытушы ана тілінен теориялық білім беру арқылы студенттің өзін қоршаған қоғамға немесе ортаға деген көзқарасын қалыптастырады. Отанына шын берілген нағыз патриот, азамат етіп тәрбиелейді. Ондай дағды мен білім, тәрбие беру қазақ тілін оқытуда интеграциялық тәсілді дұрыс қолдану арқылы іске аспақ. Сонымен бірге интеграциялық тәсіл оқытушыға педагогиканың қыр-сырымен жете таныстырып қана қоймай, қазақ тілін тиімді әрі тартымды оқыта отырып, өзінің мамандығын құрметтеуге тәрбиелейді. Яғни, ғылыми дәлелденген, университет тәжірибесінен сыналған ең тиімді оқытудың әдістері мен тәсілдерін қазақ тілін оқыту барысында пайдалануға мүмкіншілік жасайды. Сайып келгенде, методика білім берушінің творчестволық тұрғыдан жұмыс істеуіне бағыт берумен бірге, сабақ берудің тиімді әдіс - тәсілдерін меңгеріп қана қоймай, оны жан - жақты дамытуға да көмектеседі.

Қазақ тілін интеграциялық тәсілмен оқыту әдістемесі лингвистика, логика, педагогика және психология ғылымдарымен де өте тығыз байланысты.

Әдістеменің лингвистикамен тығыз байланыстылығы, біріншіден, ол оқытылатын пәннен жеке-дара қаралмайды. Атап айтсақ, тіл білімі жөніндегі материалдың мазмұнына орай әдіс-тәсілдерді таңдау, қолдану, олардың жолдарын көрсету, жаттығу мен дидактикалық материалдарды таңдап,

іріктеумен тікелей байланысты. Мысалы: орыс тілді аудиторияларда қазақ тілін оқыту барысында әрбір сабақ міндетті түрде фонетикалық жаттығудан басталады. Осыған орай, фонетиканы оқытумен байланысты түрлі фонетикалық талдау жасау, әріптерді, дыбыстарды дұрыс айта білу, ал сөз таптарын оқыту барысында морфологиялық талдау, түрлі салыстырулар, жалғау мен жұрнақтың айырмашылығын ажырата білу сияқты әдіс-тәсілдер қолданылады.

Қазіргі кездегі тіл ғылымының үздіксіз дамуы нәтижесінде әдістеме жетіліп, толығып, жаңаланып, дәстүрлі оқытумен жаңа технологияларға байып отырды. Орыс аудиторияларындағы қазақ тілі лингвистика ғылымына жаңадан енген теориялар және тілдік фактілер арқылы әрі қарай дамып, үнемі жетілу үстінде. Мысалы, соңғы кездерде орыс аудиторияларындағы қазақ тілі бағдарламасында да, соған лайық студенттерге де және оқулықтарға да елеулі жаңалықтар енді. Атап айтқанда, сабақты өткізу барысында интеграциялық тәсілді қолдану – ол өзге тілді аудиторияларда қазақ тілін оқыту әдістемесінің алдына үлкен жаңа міндеттер қояды. Осыдан келіп тақырыптарды ғылыми тұрғыда студенттерге түсіндірудің тиімді әдіс-тәсілдерін іздестіру қажеттілігі қойылып отыр.

Қазіргі өзге тілді аудиторияларда педагогика, психология, логика ғылымдарының соңғы жаңалықтарына шолу жасай келіп, орыс тілді аудиторияларда қазақ тілін оқыту әдістемесінің ғылым ретінде дамуының басты ерекшеліктерін мына мәселелердің төңірегінде қарастыруға болатындығын көреміз: әдістемелік зерттеу жұмыстары жетілдіріліп, олар кең өріс алды, эксперименттік, бақылау жұмыстары жүргізілуде, университет тәжірибесі жан-жақты зерттеліп, жаңа факті, дәлелдермен байытуда, сондай-ақ жалпы әдістеме ғылымындағы жетістіктерді, әсіресе орыс тілі методикасындағы қажетті, тиімді, пайдалы деген іс-тәжірибелерді пайдаланып келеміз.

Орыс тілінде жоғары оқу орындарында қазақ тілін, яғни мемлекеттік тілді оқыту, орыс тілінде оқитын шәкірттерді қазақ тілінде ауызекі сөйлеуге, жазуға үйрету, ол тілдің ерекшеліктерімен таныстыру, еркін әрі мәнерлеп оқуға жаттықтыру мәселесі – қазіргі оқыту әдістерінің ең басты талабы болып саналады.

Бұл мақсаттарды орындау үшін қазақ тіліне тән дыбыстардың айтылу, жасалу жолдарын, сөздік қорларын байытып, үйренген сөздерін сабақ барысында ғана емес, кез-келген тиімді сәтте пайдалану, сөз, сөз тіркестері, қысқа сөйлемдерді дұрыс оқу, оқытушының сұрағына түсініп жауап бере алу, ең соңында қазақ тілінде еркін ауызша сөйлесе білуге жаттығады.

Ал орыс аудиторияларында қазақ тілін оқытуда интеграциялық тәсілді қолдану арқылы оқытудың мәні ерекше. Мұнда қазақ тілін үйренудің орта кезеңінде білім алушылар жоғарыдағы мақсаттарды әрі қарай дамыта отырып, қазақ сөздерін дұрыс оқи алатын деңгейге жетеді. Сонымен қатар сөздерді, сөйлемдерді түсіну, қазақ тілінің грамматикалық ерекшеліктерін (бағдарламаға сай) білу, яғни ережелердің сөйлемдегі көрінісіне, үлгісіне жаттығып, машықтанып, сөздік қорларын байытады. Оқулықтағы әдеби-көркем шығармаларды түсініп оқып, өз бетінше мазмұндауға дағдыланады. Диалог, монолог түрінде сөйлесе білуге, қазақша байланыстырып сөйлеуге жаттығатын жұмыстардың ерекшеліктерін меңгеріп, тілдің практикалық, білімдік, тәрбиелік мақсаттарын білдіріп, аударма жасау (екі, үш тілдік) дағдыларын меңгереді.

Оқу-әдістемелік құралдар білім алушылардың ерекшелігіне сай тілден берілетін білімнің

жүйелілігі, тақырыптың (тақырыптар төңірегінде топтастырылып берілген лексикалық, грамматикалық

минимумдар) білім алушыны қазақ тілінде сөйлеуге бағыттайтындай болуы, тілдердің ұқсас жақтарын

ескеру, коммуникативтік (студенттердің бір-бірімен қазақ тілінде қарым қатынас жасауы, сөйлесуі),

тәрбиелік, дидактикалық, психологиялық, танымдық ұстанымдарын ескеріп отырып жасалынады.

Өзге тілді аудиторияларда қазақ тілін оқытуда интеграциялық тәсілді қолдану арқылы қазақша сөйлесуге, әдеби материалдарды өз беттерінше оқып түсінуге, грамматикалық ережелерді (дұрыс сөйлеп, сауатты жазу мақсатында) түсініп қолдануға, мәтін бойынша жаңа сөз, сөз тіркестерін, қанатты сөздер мен тұрақты сөз тіркестерін, синоним, омоним, антонимдік сөздіктер жасауға, оларды өз сөздерінде түсініп қолдануға, әңгіме бойынша жоспар құруға, оның мазмұнын өз сөздерімен айтып, мазмұндама, шығарма жазып қана қоймай қазақ тілінен алған білімдерін басқа да пәндермен тығыз байланыстыра алуға дағдыланатын болады. Сонымен қатар білім алушылар түрлі іс қағаздарын қазақша сауатты жазуға үйренеді. Осы мақсаттарды жүзеге асыруда қойылатын міндеттер:

- қазақ тілінде қарым - қатынас жасауға үйрету;
- өз бетінше тіл үйреніп қана қоймай, басқа да ағылшын, орыс, неміс тілдерімен тығыз байланыстыра алу қабілетіне баулу;
- қазақ тілінде айтылған, жазылған сөздерді тындай білу, ұғыну, түсіну, сөйлесе білу, сауатты жазуға үйрену;
- қазақ тіліндегі жарнамалар, іс қағаздары, көркем әдебиет туындыларын оқып түсінуге дағдыландыру;
- сөздік қорын молайтуда екі тілдік және түсіндірме сөздіктерді пайдалана білу;
- қазақша байланыстырып сөйлеуге, сауатты жазуға дағдыландыру;

сөйлеу тілі, көркем шығарма тілі, ресми тіл, публицистикалық және ғылыми тілдердің қолданылу жағдайларын айыра білу;

дыбыс, сөз, сөз тіркестері, олардың мағыналары, сөйлемнің тұлғалық өзгерістері (жай сөйлем, құрмалас сөйлем), емлесі және тыныс белгілік сауаттылық сияқты тілдік нормаларды айыра білу;

Сондай-ақ қазақ халқының мәдениеті мен тарихын, салт-дәстүрін, ақындық сөз өнерін, колөнерін таныстыратындай этномәдениет тақырыптары сабақ барысында студенттерге интегративті түрде азаматтық, отансүйгіштік, адамгершілік рухта тәрбиелеуге мүмкіндік туғызатындай дәрежеде меңгеріледі.

Орыс тілінде жоғары оқу орнында мемлекеттік тіл екінші тіл ретінде бастауыш кезеңнен бастап оқытылып, негізгі кезеңде әрі қарай жалғастырылады. Демек, бастауыш кезеңде және орта буында меңгерген сөздік қор, сөйлеу әрекеті ЖОО-да бұрынғыдан да тереңдетіле дамытылады, кеңейтіледі.

Орыс тілді аудиторияларда қазақ тілін интеграциялық тәсілмен үйрету барысында қазақ тілін оқыту әдістемесі лингвистика теориясын тікелей басшылыққа алады. Баршамызға белгілі, тіл қарым-қатынас құралы ретінде тіл білімінің зерттеу объектісі бола отырып, оны білім алушыларға үйрету барысында оқытушы сөйлеуге үйретудің ең ұтымды әдіс-тәсілдерін қолдануына да тығыз байланысты.

Лингвистика – тіл және оның даму жолдары туралы ілім екенін білеміз. Лингвистиканың зерттейтін саласы – тілдің тек құрылымы ғана емес, сондай-ақ оның фонетикалық және лексикалық жүйесі. Лингвистикалық теория әр түрлі тілдік құбылыстардың қолдану аясын айқындаумен қана қоймай, тіл мен сөйлеудің ара қатынасын, сөйлеу формаларының функционалдық айырмашылықтарын да зерттейді. Қазақ тілін үйрету әдістемесі лингвистика теориясымен, оның осы зерттеу нысанымен тығыз байланысты болады.

«Қандай тіл болмасын оны оқытудағы басты мақсат – коммуникативтік қатынас жасау», – болып табылатындығын айтады ғалым Л.В.Щерба өз еңбегінде, - [2.360].

Қазақ тілінің табиғаты мен заңдылықтарын үйренбей тұрып, тіл үйренушілер өз ойын қатесіз, дұрыс, анық жеткізе алмайтыны анық. Қазақ тіліне тән дыбыс үндестік заңдылығын тиянақты меңгертудің маңызы зор.

Үйренушінің тілдік қорында сөздер қаншалықты көп болғанымен, оларды бір-бірімен байланыстыру ережесін білмесе, өз ойын дұрыс жеткізе де, сөйлемді дұрыс құрастыра да алмайды.

Орыс мектептерінде тіл үйренушілерге дыбыс үндестігін интеграция арқылы оқытудың әдіс-тәсілдерін қатыстыра меңгертуде үлкен жетістікке жетуге болады. Ол үшін қазақ тілінің фонетикалық жүйесін үйретіп қана қоймай, қазақ тіл білімінің негізгі заңдылықтарына, оның ішінде дыбыстардың үндесіп жалғану заңдылығына сүйену қажет.

Қазақ тілін орыс тілді аудиторияларда интеграциялық тәсіл арқылы оқыту үйренушілерге алдымен фонетика ұғымы туралы түсінік беруден басталады. Тіл үйретуде үйренушінің сөзді дұрыс естуі, жазуы, дұрыс оқуы және айтуы ең маңызды мәселе. Әдетте тілдегі сөзді екі жағынан қарастыруға болады, бірінші – мағыналық жағы, екінші – дыбыстық жағы. Қолданылып отырған сөз мағынасының анық, дұрыс берілуі ондағы дыбыстардың дұрыс айтылуына, ал сөздің дұрыс дыбысталуы сол сөздің мағынасын дұрыс түсініп айтуға байланысты. Дыбыстардан сөз, сөзден сөз тіркесі, одан сөйлем құрастыру үшін, үйренуші әрбір сөзді дұрыс, анық сөйлеп, сөз мағынасын дұрыс білдіріп қана қоймай, өз ойын сауатты жеткізу үшін қазақ тілінің дыбыстық жүйесін тіл үйренуші жақсы меңгеруі тиіс. Тіл үйренушілерге үйрену барысында тіл дыбыстарының мәні, қызметі жөнінде мәлімет беріліп отырылады. Қазақ тілінің дыбыс жүйесін түсіндіру барысында дыбыстардың пайда болу жолдары мен оларды дыбыстау мүшелері, олардың атқаратын қызметі туралы түсіндіріліп отырылады. Сондай-ақ, тіл айтылайын деген ойды білдіру үшін қолданылатындығы, сөз дыбыстан тұратындығы, сөздегі әр дыбыстың саны мен мәні әртүрлі болса, мағынасы да өзгертіндігі айтылады.

Сөздің мағынасы ондағы дыбыстардың дұрыс дыбысталуына және дұрыс айтылуына, ол сөздің дыбысталуы оның мағынасын дұрыс түсінуіне ықпал етеді. Қазақ тіліндегі дыбыс үндестігін интеграция тәсілі арқылы үйренушілерге меңгерту арқылы дұрыс жазу, айту, сөйлеу және сөздерге қосымшаны жалғау қалыптасатындығы белгілі.

Интеграциялық тәсіл арқылы тіл дыбыстарының мәні және атқаратын қызметі жайлы тіл үйренушілерге өздерінің ана тілі болып табылатын орыс тілін негізге ала отырып жүйелі білім беріледі. Қазақ тілінің дыбыс жүйесін өту барысында дыбыстардың пайда болу жолдары, оларды дыбыстау мүшелері және олардың сөйлеу кезіндегі қызметі меңгеріледі.

Ғалым Т.Шонанұлы өзге ұлт өкілдеріне қазақ тілін оқытудың негізін қалаушылардың бірі екендігі белгілі. Ғалым еңбектерінде тілді практикалық жолмен меңгертуге басты назар аударып, қазақ тіліндегі дыбыстардың дұрыс айтылуын, дыбысталуынан бастап, біртіндеп дыбыс үндестігі туралы мәлімдеме бере келе, содан соң оқу техникасын меңгертуге арналған жаттығулар жұмысын ұсынып

отырады. Т.Шонанұлы қазақ тілінде жазуды фонетикалық қағидаға негіздейді, яғни «Сөз қалай айтылса, солай жазылады» – деген пікірді ұстанған. Ғалым орфографияны дұрыс меңгерту үшін, қазақ тілінің дыбыс үндестігі мен дыбыс жүйесінің ерекшеліктерімен таныстырудың қажеттілігіне үлкен мән береді [1.360].

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

Жиенбаев С. Орыс мектебінде қазақ тілін оқыту методикасы [Текст] / С.Жиенбаев // «Халық мұғалімі» журн. – 1939. – №7.

Жиенбаев С. Қазақ тілі методикасы [Текст] / С.Жиенбаев. – Алматы: Қазақстан мемлекеттік баспасы, 1946. – 98 б.

Шонанұлы Т. Орыстар үшін қазақша әліппе [Текст] / Т. Шонанұлы. – Алматы: Қазақстан, 1931. – 88 б.

Жукенова С.С. Техникалық және кәсіптік білім беруде аналитикалық химияны арнайы пәндермен байланыстыра оқыту әдістемесі (мұнай, газ өңдеу мамандықтары бойынша) [Текст]: п.ғ.к. ғылым. дисс.авторөф. 13.00.02/ С.С.Жукенова. – Алматы, 2010.– 28 б.

Оразбаева Ф.Ш. Тілдік қатынас пен қатысым әдісінің ғылыми-теориялық негіздері [Текст]: пед. ғыл. докт. ... авторөф.: 13.00.01. / Ф.Оразбаева. – Алматы, 1996. – 57 б.

Акимқожаева Ш.К.

педагогика ғылымдарының магистрі

Ноғайбаева Ж.А.

пед.ғыл. канд., қауым. профессор

Каспий университеті

Гуманитарлық ғылымдар жоғарғы мектебі

ӨЗГЕ ҰЛТТАРҒА ҚАЗАҚ ТІЛІН ҮЙРЕТУДЕ АУДИО-ВИДЕО МАТЕРИАЛДАРЫНҚОЛДАНУДЫН
ТІМДІЛІГІ

Аннотация. Бұл мақалада қазақ тілін оқыту барысында мультимедиялық технологияларды оқыту үдерісіне енгізу бойынша ғалымдардың дәйекті тұжырымдамаларына сүйене отырып, жан-жақты талдау жүргізіледі.

Түйін сөздер: тіл, оқыту, жаңа технология, пайдалану, мәтін, тыңдау, тіл үйренуші, білім.

Аннотация. В данной статье проводится всесторонний анализ обучения казахскому языку с опорой на последовательные концепции ученых по внедрению мультимедийных технологий в процесс обучения.

Ключевые слова: язык, обучение, новая технология, использование, текст, аудирование, изучающий язык, образование.

Annotation. This article provides a comprehensive analysis of teaching the Kazakh language based on consistent concepts of scientists on the introduction of multimedia technologies in the learning process.

Keywords: language, learning, new technology, usage, text, listening, language learner, education.

Тілді оқыту қазіргі кезде жан-жақты қарыштап дамыған кезде тілді үйретуде жаңа технологияларды пайдалану маңызды болып табылады. Сол себепті де тілді оқытуда тек жазба мәтіндермен шектеліп қалуға болмайды. Өйткені адам баласы өз өмірінде оқу әрекетінен гөрі, тыңдау әрекетінде көбірек болады. Тыңдау – адам баласының тілдік қарым-қатынасқа түсу кезіндегі басты құралдардың бірі. Біз тыңдау арқылы қоршаған орта, ондағы болып жатқан оқиғалар туралы ақпараттарды ала отырып, дүниетанымымызды, тілдік қорымызды байыта отырып, қабылданған ақпаратқа талдау жасап, өз пікірімізді білдіреміз. Сол себепті де тіл үйренушіге тыңдау арқылы тіл үйрету жолы тиімді болып табылады. Тіл үйренуші тыңдап түсіну үшін, оның белгілі бір дәрежеде тілдік білімі (сөздік қоры) болуы керек. Демек, тыңдау әрекетін тіл үйретудің кезеңдеріне байланысты қолдану керек. Тыңдау әрекеті сабақ үрдісінде төмендегідей көрініс табады:

Бүгінгі таңда, қазақ тілін оқыту барысында мультимедиялық технологияларды оқыту үдерісіне енгізу – қазақ тілін жаңа тұрғыдан меңгерту болып табылады деп есептеймін. Тілді оқытуда әдістемелік тәсілдерді түрлендіруге және көбейтуге мүмкіндік беретін ақпараттық- коммуникациялық технологиялар айрықша көмек көрсете алады. Сонымен қатар ақпараттық- коммуникациялық технологиялардың түрлі есту және көру есту көрнекіліктерімен техникалық құралдарының көмегімен табиғи тілдесім жағдаяттарын құру, оқушылардың сөйлеу ойлау қызметін белсенді етудің, қызықты тәсілдері, тілдік және сөйлеу дағдыларын, дамытуға бағытталған жаттығулар, оқуға деген қызығушылығын арттыру, меңгертіліп жатқан тілдегі бай елитанушылық материалдар мен көркем әдебиетті, аутенттік

мәтіндерді енгізу, сыныптағы немесе топтағы әрбір оқушының өзіндік жұмыстарын ұйымдастыру мүмкіндіктері сияқты артықшылықтарын тиімді пайдалану қажет. Мультимедиялық технологиялар – бейнелік және аудиоэффектілік, әртүрлі мультипрограммалық мүмкіндіктерді интерактивті программалық жабдықтың басқаруымен орындалатын электрондық құжаттарды дайындау тәсілдері. Оқыту үрдісін оңтайландыру, соның ішінде тілді оқыту жұмыстарын жандандыру тек бір күннің ғана емес, үнемі жалғасып, дамып отыратын жұмыс.

Оқытуда мультимедиялық технологияларды пайдаланудың теориялық және практикалық аспектілерін Ю.Н.Егорова [2], дидактикалық аспектілерін Н.В.Клемешова, тұжырымдамалық аспектілерін О.Г.Смолянинова, орта мектептің информатика, математика пәндерін оқытуда мультимедияны пайдалану әдістемесін С.С.Кравцов, Т.Г.Пискунова, жоғары оқу орындарында студенттердің өзіндік жұмыстарын дамытудағы мультимедияның мүмкіндіктерін Д.Э.Френки, студенттердің болашақ кәсіби іс-әрекетінде мультимедиялық технологияларды пайдалану даярлығын қалыптастыру мәселелерін О.Г.Смолянинова, О.В.Лобач, А.И.Гридюшко, Е.Я.Шипнягова, жоғары оқу орындары оқытушыларының оқу-әдістемелік іс-әрекетінде мультимедияны пайдалану әдістемесін Т.Ю.Волошинова, В.Г.Казаков, мультимедиялық оқыту кешендерін бағдарламалық жабдықтау жолдарын И.В.Голубятников секілді ғалымдар өз еңбектерінде зерттеді. Білім беру жүйесінің жаңа талаптары мен жоғарыдағы ғалымдардың зерттеу еңбектерінің нәтижелерін ескере отырып, мынадай тұжырымға келуге болады: үздіксіз білім беру жүйесін жетілдірудің негізгі бағыттарының бірі ретінде мультимедиялық технологияларды қолдану бүгінгі күннің басты талабы. Сондықтан да, оның техникалық және дидактикалық мүмкіндіктерін дамыту, онан әрі зерттеу маңызды болып табылады.

Ең алдымен, ұлы дидактик Я.А.Коменский «Алтын ережеге» балаған көрнекілік ұстанымының талаптарына толық жауап бере алатын мультимедиялық технологиялар ұғымдарын қарастырайық. Олай болса мультимедия ұғымына талдау жасап көрейік. Мультимедияға зерттеуші ғалымдар түрліше анықтама береді: Мультимедия – әр түрлі типті ақпараттарды компьютердің ұсыну мүмкіндігін дамытатын және адамның мультисенсорлық табиғатына негізделген технология (D.Little). Мультимедия — екі не одан да көп типті ақпараттарды интерактивті формада біріктіру (D.H.Jonassen). Мультимедия — әртүрлі формада ұсынылған ақпараттарды біріктіруге мүмкіндік беретін компьютердің аппараттық және бағдарламалық құралдары кешені (И.И.Косенко). Мультимедия — графика, гипермәтін, дыбыс, ани-мация, бейнемәліметтерді пайдалануға мүмкіндік туғызатын аппаратты-бағдарламалық құрал (И.Вернер). Мультимедия термині латын тілінің «multy» (көп) және «media» (орта) деген сөздерінің бірігуінен құралған. Сондықтан да, мультимедиялық жүйеге арналған оқулықтарды, ғылыми еңбектерді саралай келе бұл терминге «ақпараттық орта» деген мағына беруге болады. Ал, ақпараттық орта түсінігін белгілі бір ортада ақпараттық технологияларды пайдалану арқылы ақпаратты ұсыну мен өңдеуге бағытталған арнайы ұйымдастырылған процесс деп қабылдай аламыз.

Мультимедиялық технологиялар – әр түрлі типті мәліметтерді дайындау, өңдеу, біріктіру, ұсыну әрекеттерін аппараттық және бағдарламалық жабдықтарды пайдалану арқылы жүзеге асыратын технологиялар (әдістер мен тәсілдер) жиынтығы.

Білім берудегі мультимедия – біріншіден, таным процесінің жоғарылауына септігін тигізетін, екіншіден, білім беру мазмұнын интерактивті формада ұсынатын дидактикалық аппаратты-бағдарламалық құрал. Мультимедияның бағдарламалық құралдары – кез келген типті ақпаратты интерактивті режимде пайдалануға мүмкіндік беретін компьютердің бағдарламалық жабдықтары. Мультимедиялық ресурстар – мультимедиялық құралдар және арнайы бағдарламалық жабдықтар көмегімен дайындалған ақпараттық өнімдер. Мультимедияның дамуы бейнетехникалық және дербес компьютерлік технологиялардың өркендеуі нәтижесінде жүзеге асуда. Мультимедия статикалық (мәтіндік, кестелік, графиктік), динамикалық (анимациялық, бейнелік) және дыбыстық ақпараттарды талапқа сай дәрежеде ұсынуды іске асырады. Мультимедиялық технологияларды пайдалану негізінде жүргізілетін оқыту әдісі оқытудың теориясы мен технологиясын бір-бірімен байланыстырып отыруды қажет етеді.

Әрбір оқытушы өзінің педагогикалық қызметін жоғары деңгейде көрсетуі үшін мультимедиялық технологияларды пайдалана білуімен қатар, сол аталған технологияларды тікелей оқыту процесінде қолданудың қажеттіліктерін анықтай білуі керек. Бірінші қажеттілік – дәстүрлі оқыту әдісінде тәжірибелік дәлелдеулері жүзеге асырылуы мүмкін емес заңдылықтар мен теорияларды, ұғымдарды, макро және микроәлем жөніндегі түсініктерді, пәнаралық байланыс сипатындағы күрделі оқу материалдарын оқыту үшін студенттер мен оқушыларда қажетті білімдер жүйесінің болуы. Екінші қажеттілік – студенттер мен оқушыларда репродуктивті дағдының қалыптасуы. Мұндай қажеттілік оқу экспериментін жобалау, оқу мазмұнына қатысты мәліметтерді жинақтау, жүйелеу, жіктеу, талдау секілді іс-әрекеттер кезінде байқалады. Үшінші қажеттілік – студенттерде, оқушыларда шығармашылық (креативтілік) дағдының қалыптасуы. Бұл қажеттілік күрделі есептерді шешу, зертханалық эксперименттерді жүргізу, объектіні модельдеу, қандай да бір процестің өтуіне әсер етуші факторларды анықтау кезінде байқалады. Төртінші қажеттілік – студенттер мен оқушыларда белгілі бір тұлғалық

сапаның қалыптасуы. Бұл қажеттілік әлеуметтік мәселелерді шешу арқылы жас жеткіншектерді адамгершілікке, ізгілікке тәрбиелеу кезінде көрініс береді. Жастарда тұлғалық сапаның болуы оның қоғам алдында жауапкершілігін күшейтеді.

Мультимедиа құралдарына оқыту процесінде әртүрлі типті ақпараттарды ұсынушы кез келген оқыту құралдарын жатқызуға болады. Атап айтқанда: дыбыстық құралдар (CD- ойнатқыш, магнитофон т.б.); телерадио жүйелері (телеқабылдағыш, радио-қабылдағыш, оқыту теледидары, DVD-ойнатқыш т.б.); проекциялық құрылғылар (графопроектор, мультимедиялық проектор, оверхед проектор, бейнепроектор, интерактивті проектор); интерактивті тақта; ақпарат көбейткіш құралдар (микрофильмдеу құралдары, ксерокс, ризограф); компьютерлік құралдар; телекоммуникациялық жүйелер мен желілер (кабельдік, спутниктік, оптоволокондық желілер т.б.) [7]. Сонымен қатар, мультимедиялық технологиялардың таным процесін жетілдірудің тиімді құралы ретінде қарастырып кетейік.

Білім беруде қолданылатын тиімді әдістердің бірі – ақпарат берудің сөздік-логикалық және көрнекілік тәсілдерінің үйлесуі, яғни, оқытушының сөзбен түсіндіруінің сәйкесті көрнекі құралдармен бекітілуі. Үздіксіз монотонды әңгіме тыңдап отырған адамның назары тітіркендіргіштің біркелкілігінен – сөйлеушінің даусынан 20 минуттан кейін-ақ басқа жаққа ауа бастайды екен. Егер, әңгіме қандай да бір объектілерді көрсетумен қатар жүрсе, естумен қатар көру анализаторы да жұмыс жасайды. Адамның көз алдына көрнекі образдың пайда болуы ұсынылған материалды толықтай меңгеруге септігін тигізеді. Көрнекілік әдіс «күз рет естігеннен, бір рет көрген артық» деген нақылдың бекер айтылмағандығын айқындай түседі. Мысалы

Мультимедияны пайдаланудың артықшылығы мынада: мысалы, кескін немесе сурет – адамның ой-санасында белгілі бір бейнені, ұғым-түсінікті қалыптастыруға, мәтін және дыбыс – қозғалыстағы бейнелік әрекетті одан әрі дамыту негізінде образдың ішкі болмысын аша түсуге, музыка – эмоционалдық көңіл-күйдің көтерілуіне әсер етеді.

Мультимедиялық құралдарды оқытуда пайдаланудың маңызды қағидаларын толық және жан-жақты сипаттаған зерттеуші, осы саланың жетекші мамандардың бірі – Ричард Майер: «Тек сөзді ғана пайдаланумен салыстырғанда, адамдар сөздер мен суреттерді пайдаланған кезде тиімдірек үйренеді» – деп дәйектеп, сөздерге жазбаша және ауызша мәтінді, ал суреттерге статикалық графикалық суреттерді, анимацияны және видеоны қосады (Ричард Майер, 2005). Осыған дейінгі зерттеу еңбектерінің тұжырымдары сөздерді де, суреттерді де пайдалану мидың қорыту жадында ақпараттың көбірек өңделуіне мүмкіндік беретіндігін дәйектейді (Свеллер, 2005).

Осы негіздемені кеңейткен Майер (2005) мен оның әріптестері сипаттау мен видеоның сипаттау мен мәтінге қарағанда тиімдірек екендігін айтады. Сол сияқты сипаттау, видео және мәтінге қарағанда, сипаттау мен видеоның тиімділігі жоғары. Сипаттау мен мәтін ақпаратты өңдеудің бір ғана бағытына негізделген (Бадделей, 1999). Мультимедиялық құралдарды пайдаланған мәтіндік презентациялардың сипаттамаға негізделген презентациялармен салыстырғанда тиімділігі төмен болуы мүмкін.

Қысқаша айтқанда, суретті бейне мазмұнымен бірге ұсынылса, оқушының қабылдауына жеңіл тиіп, оқыту тиімдірек болады (Майер, 2005). Мазмұн суретті бейнесімен бірге ұсынылмаған болса, оқушының назары бөлшектерге бөлінеді. (Алдыңғы абзацта айтылған ой тағы қайталанған) Мұндай жағдайда кезең-кезеңмен қабылданған ақпаратты үйлестіру үшін миға салмақ түседі.

Сурет пен оның мазмұнының бір мезгілде бірге ұсынылуы дәл осы сурет пен мазмұнның кезектестіре берілуіне қарағанда әлдеқайда оң әсерін тигізеді (Майер және Симс, 1994). Мысалы, оқушыларды оқыту барысында әуелі сипаттаманы, кейін анимацияны (немесе анимация, содан кейін сипаттаманы) беру тәртібімен салыстырғанда бірге ұсынылған сипаттама мен анимация дұрыс нәтиже көрсетеді.

Зерттеулер қорытындысы бойынша, мультимедиялық құралдар арқылы оқыту барысында маңызды және оқу мақсаттарына сәйкес мазмұн берілген жағдайда ғана оқыту сәтті маңызды болмақ (Майер, 2003). Калюга, Чандлер және Свеллер (1999) сияқты зерттеушілер мультимедиялық құралдарды пайдаланған презентацияға артық және тақырыпқа қатысы жоқ ақпарат берілмеген кезде студенттердің көп материалды игергендіктерін жазады.

Бірлескен топтық жұмыс – әрекеттесу, қарым-қатынас, бірлесе жұмыс істеу. Қарым-қатынас дегеніміз- өзімізді басқаларға бейімдеу, яғни өзгенің пікіріне, идеяларына, көзқарасына, мінезіне бейімделу.

қарым-қатынас жасау және өзара әрекет ету машығын дамытады;
топтың бағалық-бағыттаушылық бірлігін қалыптастырады;
жағдайға байланысты әлеуметтік рөлдер сменасының икемділігін кеңейтеді;
әр оқушыға өзінің қабілеттері мен ерекшеліктерін ашуға (көрсете білуге) жағдай жасалады;
студенттер арасында еркіндік және сенім атмосферасы қалыптасады;
студенттер топ жұмысында позитивтік, конструктивтік, шығармашылыққағидаларды ұстанады; Студенттердің дүниетанымын, ой-өрісін кеңейту, өмірге деген көзқарасын жан-жақты дамытып,

шығармашылық қабілетіне жол ашуда жаңа технологиялар мен интербелсенді әдістердің ролі жоғары.

Қорытындылай келе, мультимедиалық технологиялар: әрбір пайдаланушының қабілеті мен ерекшелігін ескере отырып, олардың оқу мотивациясын арттыруға септігін тигізеді; түрлі типті ақпараттарды біріктіріп ұсыну арқылы оқытудың интерактивтілік ұстанымын қамта-ма-сыз етеді, өйткені, әр түрлі типті ақпаратты пайдалану адамның әр түрлі сезім мүшелері арқылы оқу материалын жан-жақты қабылдауына ықпал етеді; нақты, күрделі де қиын, белгілі көлемде шығын мен ұзақ уақытты қажет ететін экспериментті модельдеуді жүзеге асырады; құбылыстар мен процестерді динамикада көрсету арқылы абстрактілі ақпараттарды көрнекі тұрғыда ұсына алады; макро және микро әлемдегі нысандарды визуалдауға мүмкіндік береді; білім беруге жұмсалатын шығынның азаюына ықпалын тигізеді.

Мультимедиялық құралдарды пайдаланатын оқыту барлық мәселелерді шешпегенімен, ХХІ ғасырда қолданылып жатқан (қолданылатын) оқыту құралдарының ішінде өзіндік маңызды орнын алары айқын. Зерттеулерге сүйенсек, мультимедиялық оқыту құралдары оқушыларды сабаққа ынталандырудың және оқытудың ең маңызды құралы болып саналады.

Әдебиеттер:

- Елбасымыз Н.Ә.Назарбаевтың «Болашақтың іргесін бірге қалаймыз» атты Жолдауы.
Егорова Ю.Н. Теоретические и практические аспекты мульти-медиа-технологий: монография.- Ч.:НАНИ ЧР, 2000. -189 с.
Little D. Interactive video and the control of learning. Educational technology. 1991. P.7-15.
Jonassen D.H. Computer in the classroom. Englewood cliffs: Prentice Hall. 1996.
Косенко И.И. Изучение мультимедии в процессе подготовки учителя информатики: дисс. канд.пед.наук. -Москва, 1999, -119с.
Вернер И. Все о мультимедии. Уч.пособие.-Киев:ВНУ, 1996. -157с.

Мухтарова А.С.

Ақтөбе гуманитарлық колледжінің қазақ тілі мен әдебиеті оқытушысы

ДИАЛЕКТІЛІК ФРАЗЕОЛОГИЗМДЕРДІҢ ӨЗДЕРІНЕ ҰҚСАС КҮРДЕЛІ СӨЗДЕР МЕН ДИАЛЕКТІЛІК ЕРКІН ТІРКЕСТЕРДЕН АЙРМАШЫЛЫҒЫ

Диалектілік фразеологизмдердің тіл біліміндегі орны мен маңыздылығы күні бүгінге дейін тілде басты мәселелер қатарында аталып келді. Бұл мәселенің қазақ тіл білімінде әліге дейін бір жүйеге түсіп, орнықпағаны белгілі. Соған қарамастан бұл мәселеге орай қазақ диалектологтары, ғалымдардың соңғы уақыттардағы жемісті еңбектері бұл мәселе төңірегінде зерттеулер жүргізді. Бұл мәселе төңірегінде ғалым, К.Аханов күрделі сөзге тән қасиеттерді атап көрсеткенімен оның тұрақты тіркеспен ұқсастық-айырмашылығын ашып айтпайды [12].

А.Ысқақов тұрақты тіркестерді күрделі сөздердің қатарына қосып, оларды бірге алып қарайды. Автор күрделі сөздердің жай синтаксистік тіркесі емес, араларындағы синтаксистік қатынасын жоғалтып, семантикалық мағынасы жағынан да, грамматикалық қызметі жағынан да тұтас бір бүтін тұлға екенін, сыртқы кескін-тұрпатына қарай біріккен, қосарланған, тіркескен сөздер болып бөлінетінін, тіркескен сөздердің бір түрі – фразеологизмдер екенін айтады [13].

Ж.Шәкенов тіркестер мен күрделі сөздердің жеті түрлі айырма, белгілеріне тоқталған. Мәселен, тұрақты тіркестердің де, күрделі сөздердің де төркіні сөздердің еркін тіркесі болғанымен, алғашқысына идиомалану, делексикалану, грамматикалану процестері негіз болғандығы; күрделі сөзге қарағанда тұрақты тіркестің құрамы берік және ол көп компонентті болып, кейде сөйлеммен құрылымдас келетіні; тұрақты тіркестер күрделі сөздердей тура, ауыспалы мағынада емес, үнемі бейнелі мағынасында жұмсалатыны; күрделі сөз басқа сөздің жасалуына негіз болу қасиетін белгілі дәрежеде сақтап отыратыны, ол тұрақты тіркесте ол қасиет жоқ екені; күрделі сөздердің қолданылу аясы кеңдігіне байланысты олар көптеген сөздермен қарым-қатынасқа түсіп, олардың әр алуан қасиеттерін айқындап отыратыны, ол тұрақты тіркестер негізінен мінез-құлық, жеке затқа тән ерекше белгі, қасиеттерді білдіретіні; тұрақты тіркестердің дені басқа тілге сөзбе-сөз аударуға келмейтіні, ал күрделі сөздердің кейбірі болмаса, көпшілігін басқа тілге аударуға болмайтыны; тұрақты тіркестер сөйлем ішінде өзінің түр-тұрпатын сақтаса, ал күрделі сөздер түрлі қосымшалармен өзгеріп түрленіп отыратыны көрсетілген [14].

Татар тіліндегі күрделі сөздер жайында кең тоқтап, құнды пікірлер айтқан ғалым, Ф.А.Ганиев тұрақты тіркестер мен күрделі сөздердің мынадай айырмашылықтарын көрсетеді:

Күрделі сөздердің тұрақты тіркестерден айырмашылығы – олар жеке сөздердей емес, түбір морфемалардан тұрады. Мысалы, күшбаш, ақкурғаш, илемай, башкала, ташкумер, күрделі сөздерінің

компоненттері жеке сөздердей емес, олардың арасында мағыналық жағынан бір-бірімен кірігіп, сіңісу бар. Ал қоян иөрөк, жылы сүз, қарт төлке, сатлық жан тұрақты тіркестерінің екі компонентінде де сөздердің біршама мағыналық жекелігі сақталған.

Күрделі сөздер мен тұрақты тіркестерден айтылу екі екімен де ерекшеленеді. Күрделі сөздер мен тұрақты тіркестерден айтылу екі екімен де ерекшеленеді. Күрделі сөздер бір екіге ғана бағынады, ал тұрақты тіркестер әдетте екі не одан да көп екіге бағынады.

Күрделі сөздер мен тұрақты тіркестердің ең басты айырмашылығы тұрақты тіркестерде көрінетін айқын, бейнелі (образды) сипат бар ал күрделі сөздерде мұндай бейнелілік жоқ [15].

Жоғарыдағыдай зерттеулерден байқалатын бір жайт - ғалымдар күрделі сөздердің тұрақты тіркестерден айырмашылығы дегенде тек есім негізді, оның өзінде тек атау тұлғасына айналған күрделі сөздердің тұрақты тіркестерден айырмашылығына тоқталғанын көреміз.

Сонымен қорыта айтқанда, тұрақты тіркесті күрделі сөзден айырудың ең басты шарты беретін мағынасының бейнелілігіне байланысты деп қараймыз. Күрделі терминдік атаулар сөйлеушінің қандай да бір көңіл-күйін білдіре алмайды, оларда бейнелілік жоқ, олар нақтылы бір затты, құбылысты, атау үшін қолданылады. Ал тұрақты тіркестер сөйлеушінің іс-әрекетке, құбылысқа деген көңіл-күйін бейнелеп жеткізу үшін қолданылады. Мысалы, омыртқасы түзу «ақылды» деген ұғымды әсірелеп, бейнелеп жеткізсе, шом қора, қара үй дегендерге нақты атаулық ұғым басым. Бұдан шығатын қорытынды, фразеологизмдер қандай да бір затты, құбылысты атап көрсету үшін емес, айналадағы заттар мен құбылыстарға деген бейнелі көзқарасты, пікірді білдіру үшін жасалған.

Қорыта келгенде диалектілік тұрақты сөз тіркестері дегеніміз – әдеби тілде, жалпыхалықтық қолданыста жоқ, тек белгілі бір говорларда сөйлейтін жергілікті халықтың мекен жайына, өмір тіршілігіне, тұрмысы мен кәсібіне, рухани танымына байланысты ұзақ уақыттар бойында туған, құрамы жағынан тұрақталып, дайын тілдік бірлік, единица ретінде бейнелі, астарлы мағынада қолданылып жүрген сөз тіркестері болады. Диалектілік фразеологизмдер әдеби тілдегі яғни жалпыхалықтық тілдегі фразеологизмдерден мынадай айырым, белгілерімен ерекшеленіп, бөлінеді.

Сабырқызы Жалғас

*Гуманитарлық ғылымдар магистрі, Каспий қоғамдық университеті
Гуманитарлық ғылымдар жоғары мектебінің сеньор-лекторы*

ТОЛЕРАНТТЫҚ
РОЛИ

САНА

ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ

ИСЛАМ

ҚАЙНАР КӨЗДЕРІНІҢ

Аннотация: *в статье рассматривается значение, проявление и реализация политики толерантности в современном обществе, основные направления и проявления религиозной толерантности.*

Ключевые слова: *толерантность, религиозная толерантность, терпимость, мирное сосуществование, религия.*

Abstract: *the article examines the meaning, manifestation and implementation of the policy of tolerance in modern society, the main directions and manifestations of the religious tolerance. The main direction and manifestation of religious tolerance.*

Key words: *tolerance, religious tolerance, tolerance, peaceful coexistence, religion.*

Толеранттылық, яғни төзімділік Қазақстанда өз тамырын кеңінен жайған деуге болады. Себебі, дәл қазіргі таңда еліміз түрлі конфессиялар мен түрлі этностар арасындағы достық қарым- қатынасты нығайтып қана қоймай, дінаралық татулық бағытында батыл бастамалар көтеріп жүрген мемлекет ретінде әлемге танылды. Дегенмен әлемдік геосаясаттағы діни фактордың күшеюі, қазақстандық қоғамның дінге қатысты жаһандық үрдістерге ашық болуы діни пиғылдағы экстремизм, терроризм және жалған діндер мәселесін алға тартады. Діни негіздегі қайшылықтар мен төзімсіздіктердің алдын -алу шаралары мемлекеттің дін саласындағы жан жақты саясатының бір бөлігі болып табылады. Эксперименттік пиғылдағы ағымдар дінді өз мүдделеріне пайдалануы мүмкін.

Экстремизм аты айтып тұрғандай (лат. extremus- шекті), қоғамда қалыптасқан нормалар мен ережелерді түбірімен теріске шығаратын шектен шыққан көзқарастар мен әрекеттерге сүйенетіні белгілі. Діннің, оның ішінде исламның саяси сипат алуы оның бірқатар себептерге байланысты объектілігіне қарамастан, көбіне фундаментализммен, радикализммен түсіндіріледі. Батыстық және көршілес ресейлік көптеген зерттеушілердің пікірінше, «исламдық мемлекеттің фундаменталистік концепциясы қазіргі либералдық мемлекеттің идеологиялық дағдарысына балама ретінде батыстық саяси тәжірибені қайта қарап, өз мәдени ерекшеліктерін сақтап қалуға ұмтылатын басқарудың өзіндік формасымен анықталады. Бұл - конституциялық негізін ислам құрайтын мемлекеттік құрылымның догматтық үлгісін білдіреді»

Анықтамалық әдебиеттерде «фундаментализм» (латынша Fundamentum - іргелі) терминінің барынша

консервативті (кертартпа) діни, философиялық, моральдық және әлеуметтік ағымдардың жинақтаушы атауын білдіретіні белгілі, ал діни фундаментализмнің негізгі идеологиялық бағдары діни қасиетті кітаптарда бекітілген қағидалардан ауытқымай, оларды қатаң сақтаумен, ондағы мәтіндерді еркін либералды түсіндірудің немесе сынаудың мүмкін еместігімен сипатталады. Ислам дінімен қатар, христиан, индуизм және иудаизм діндеріне фундаменталистік үрдістердің бар екені белгілі [2]. Радикалды сипатымен ерекшеленетін саяси исламның идеологиялық бастауында көбіне дін ғұламалары мен үлемдер емес, діни емес саяси интеллектуалдар тұрады, сондықтан оны ислам дінінің ішіндегі өзекті бағыт деп қабылдауға болмайды. Өтпелі тарихи кезеңдер мен дағдарыстарда орын алып, қоғамдық институттарды түбірімен өзгерту үшін қандайда бір көзқарастар мен тұжырымдарды шектен тыс әспеттейтін ағымды радикализм (латынша *radix* - түбір) деп атайды.

Фундаментализмнің догматтық жолды, кейде фанаттық жолды ұстанатыны белгілі. Догматизм (грек тілінде - ілімі, пікір, шешім дегенді білдіреді) - сын мен күмәнге көнбейтін мәңгі қағидаларға сүйенетін ойлау тәсілін білдірсе, фанатизм (грекше - латынша) өзге көзқарастар мен сенімдерге төзімсіздікпен қоса, өз ұстанымына көрсоқырлықпен сенетін шектен тыс энтузиазмнің эмоционалдық көрінісін білдіреді. Әрбір адамның өзінің сана-сезімі мен ақыл-ой қабілетін толық пайдаланбай белгілі бір қағиданы немесе беделді көрсоқырлықпен қабылдаумен түсіндірілетін догматизмнің, шартқа байланушылықтың белгілерін кез- келген діннен табуға болады.

Мұндай буквализм мен фанатизм, түптен келгенде, өзге дін мен мәдениетті, өзге пікірлерді мойындамайтын төзімсіздікпен сипатталады. Ал төзімділік, хошкөрушілік немесе толеранттылық адамзаттың бай да алуан түрлі мәдениетін, өмір сүру тәртіптерді мен пікірлерінің әр түрлілігін қабылдауды, құрметтеуді және қолдауды білдіреді. Бұл ұстынды 1995 жылы ЮНЕСКО-ға мүше- мемлекеттер бірауыздан қабылданған. Толеранттылық енжар көнбістікті білдірмейді, өз негізінде басқа азаматтардың негізгі еркіндіктері мен адамдардың жалпы құқықтарын мойындау жататын белсенді ұстанымды аңғартады. [3].Толеранттылық туралы көп айтылғанымен, төзімсіздік жойылып кете қойған жоқ, керісінше, өсе түскен тәрізді. Интолеранттылық мысалдарын БАҚ оқысақ немесе тындасақ та жеткілікті, ұлттық және діни негіздегі қылмыстық шиеленістер, скинхедтер мен неофашисттер әрекеттері, терактілер және т.б. Төзімдік пен экстремизмнің әлеуметтік-экономикалық, саяси және заңнамалық себептерінен өзге, қоғамда қалыптасқан әлеуметтік стереотиптердің тигізетін әсері бар екені сөзсіз.

Экстремистік көңіл-күй біздің елімізде жатжерлік діни ағымдар тарапынан байқалып отыр. Әсіресе төзімсіздігімен ерекшеленетін саудтық және ирандық түбірге ие кейбір ислам жамағаттарының әсері аңғарылады. Бұл жастар арасында таралып отыр. Атын атап, түсін түстемесе те, жалпы жұртшылыққа белгілі бұл кері ағымдар рухани ізденіс үстемдігі жастардың дүниетанымдық мәдениеті қалыптаспағанның пайдаланып, олардың рухани, кейде, тіпті, әлеуметтік-материалдық мұқтаждықтарын пайдаланып, студент-жастар шоғарланып орналасқан жерлерде тікелей уағыз арқылы немесе интернет ресурстары арқылы оларды өз қатарына таптып алуда. Нәтижесінде көптеген қазақ баласы халқымыздың ғасырлар бойы ұстанып келген ханафилік дәстүрлі исламнан жеріп, қоғамнан, мемлекеттен, тіпті отбасы мен құрбы-құрдастарынан оқшауланып, мазхабтан тыс, мақсаты күмәнді ағымдардың қатарын толықтырып, өздері байқамай сыртқы ықпалды күштердің геосаяси ойынының құрбанына айналып кетуде. Біздің елімізде тәуелсіздік алғалы бері дінаралық төзімділік пен рухани келісім саясаты жүргізіліп келеді.Толеранттық сана қалыптастырудың маңыздылығы айтылып келеді.

Бұл тұрғыдан алғанда, «бейбітшілік пен бағынушылықтың діні» ретіндегі ислам қайнаркөздерін герменевтикалық талдау маңызды. Өкінішке орай, Құран аяттарының «дүниетанымдық» және «ахуалдық» деп жіктелуін, олардың түсу себептері мен салдарын білмеу исламның бейбіт болмысын жоққа шығаруға алып келеді. Бұл таяздықты дәстүр мен кез келген басқа пікірді теріске шығаратын радикалдар, экстремистік ағымдар мен терроршылардың «ұстаздары» мен серкелері өздерінің зұлым идеяларын қасиетті жазбаларға таңа отырып шебер пайдаланады. Сол сияқты, Сүннетті де дұрыс ұғынбаудың салдарынан хадистерді қате тәпсірлеп, оның арты үлкен қауіптерге ұласып жатады. Сол себепті кейбір ғалымдар, Құран аяттарының жай ғана «мағыналық аударма сын» ешқандай дайындықсыз адамдар тарапынан оқылуының арты түрлі қауіптерге бастайды деген пікірді ұстанады. Зерттеуші Ғалым Жүсіпбектің пікірінше, Исламның бастау бұлақтары – Құран мен Суннаны дұрыс түсіну діннің рухына сай кәсіби біліктілікті қажет етеді, яғни ислам тарихының санғасырлық әдіснамасына (дәстүріне) негізделген іліммен қарулану керек. Ислам қайнаркөздерді түсінудегі (тәпсірлеудегі) әдіснама дұрыстығы лаңкестікті де, төзімсіздікті де женуде ең маңызды фактор болып табылады. Исламдық ілімді түсінудегі басты қажеттілік - Ислам діні қайнаркөздерінің Мұхаммед пайғамбар мен алғашқы ұрпақтардың заманынан бастау алатын дұрыс әдіснамамен түсіндіріліп, өз контекстінде (Құран мен сүннеттің жалпы рухына сай) қарастырылып, ұғыну қажеттілігі болып табылады [3]. Егер осы әдіснамаға сүйене отырып, суннилік бағыттағы ислам қайнарларын, ислам тарихына қатысты қайнарларды талдай отырып және мұсылман елдері мен қауымдастықтарына қатысты деректерге сүйене отырып, ислам мен терроризмнің абсолюттік сыйымсыздығын дәлелдеуге әбден болады. Суннилік бағдардағы ислам ілімінің

негіздерін, торт заңды мазхабтың ортақ ақидасымен қатар, Әбу Ханифа мазхабының ғықхын талдау барысында исламның өзге конфессияларға төзімсіз қатынастары туралы «стереотиптер мен штаммдар дын» орынсыз екендігін көрсетуге болады. Сондай-ақ, «ислам зайырлы тәртіпті теріске шығарып, халифат пен имаматқа негізделген ерекше исламдық мемлекетті орнатуға шақырады» деген тұжырымдардың, исламның тоталитарлық болмысы туралы таптауырындардың да негізсіздігі, онын исламның ізгі рухына мүлдем жат екені қисық-қыңыр неохариджиттік ағымдар өкілдерінен басқалар үшін айдан анық. Ислам ілімінің экстремис тік түсіндірмесінің таралуына тосқауыл қоя білу керек. Өйткені төзімсіздік «өзіміз - өзгелер» кешенінің қалыптасуына, мұсылмандардың, исламның мұсылман қауымдастықтарының бөлектенуіне әкеледі, ал жатсыну үдерісі өз кезегінде мұсылман әлемі мен мұсылман қауымдастықтарында радикалды және деструктивті ағымдардың күшеюіне алып келеді. Тұтастай алғанда, діни шыдамсыздықелімізде шынайы құқықтық және азаматтық қоғам қалыптастыруға, толеранттылыққа, төзімділікке және тұтастыққа қауіп төндіретін кубылыс болып табылады.

Ислам дінінде барлық негіздердің негізі, бастапқы алғышарт - иманды жанның ізгі ниеті. Жаратқанның разылығы үшін емес, зорлық-зомбылықпен жасатылған (немесе көзге түсу мақсатында т.б. жасалған) нәрседе ешқандай қайыр да, шынайылық та болмайды. Себебі бұны жасаушыда (дұрысырақ айтсақ, жасауға мәжбүр ленип жатқан адамда) шынайы ниет жоқ. Сондықтан исламға күштеп кіргізеді, немесе күштеп кіргізу керек деген түсініктер ислами санаға мүлдем қайшы, олар көбінесе ориенталистік шаблондар болып табылады. Бұған сенетін мұсылмандар болса, олар я надан, я ислами сананы әлі бойына сіндіріп үлгермеген, басқа категория лармен ойланатын адамдар.

Екіншіден, Исламдық дүниетанымға сай, қоғамның әралуан, көпқырлы болып келуі - Алланың қалауы. Ислам адамзат баласының діни, этникалық, идеологиялық сантүрлігін Жаратқанның қалауы ретінде, қапысыз қабылдайды. Себебі бұл дүниелік өмірдің шүбәсіз шындығы болғандықтан, Ислам діні еш уақытта да сенімді күш арқылы таратуды мақсат етпейді, ол өз кезегінде Исламға жабылған жала, әрі исламдық ілім пен таным негіздерін бұрмалау болып табылады.

Үшіншіден, Ислам дінінде «адль» (әділдік), дәлірегі «адалет-и махза» (бұлтартпас, асқан әділдік) басты қағида. Осыған орай, ешкім де біреудің қателігі мен күнәсін жауап бола алмайды (мыс., «Зилзала» сүресі). Қанды кекке тыйым салып, оны түбірімен жойған да дәл осы Ислам діні болатын, ал қанды кек өзіндік бір терроризм болып табылады. Сонымен бірге, «адалет-и махза» қағидатына сәйкес бір жеке тұлғаның құқығы көпшілік құқығы үшін құрбан бола алмайды, ал көптеген зайырлы, модернистік жүйелер болса, мұндай құрбан етушілікті қабыл керіп отыр.

Төртіншіден, Ислам діні «мақсат құралдарды ақтайды» дегенге саятын модернизм мен барлық зайырлы идеологияларға тән «макиавеллизмді» мүлде қолдамайды. Себебі, ислами ұстаным бойынша, ізгі мақсатқа (мәңгілік бақыт пен Жаратқанның разылығына қол жеткізуге) тек қана ізгі жолдармен жетуге болады.

Бесіншіден, Ислам діні ұстанымы бойынша, Алла Тағала - тек адамның ғана жаратушысы емес, онын ризық-несібесінің де жаратушысы. Мұсылмандар бұған кәміл сенеді, сол себепті жұмыс пен ресурстар т.б. тапшылығы жайлы негізсіз аландауға ешбір себеп те болмайды, ал осы жайттар жікшілдік пен ксенофобияға қозғау салатын басты факторлар болып табылады.

Құрандағы алты мыңнан аса аяттың ішінен алты-жеті аятты бөліп алып, Ислам діні қайнаркөздерін тәпсірлеудің классикалық дұрыс әдіснамасын лақтырып тастайтын терроризмнің модернистік идеологиясын Исламның бұрыс трактовкасы деп айтуға болмайды. Басқалай айтқанда, терроризм тіпті Исламның қате түсіндірілген түрі де бола алмайды (дұрыс түсіндірмеушілік - «тәпсіршінің рұхсат етілген шеңбер аясында отырып, қате ұғындыруы» дегенді білдіреді). Себебі, ол бүтіндей Исламнан тыс, онын қандай түрі жайлы әңгіме қозғалғанымен, ислам құндылықтары мен терроризмнің арасында жер мен көктей айырмашылық бар: Терроршылар — діни қайнаркөздерді ашық әрі мақсатты түрде бүлдіру, бұзып айту немесе діни мәтіндерді тәпсірлеу әдіснамасын толықтай елемей тәпсірлеудің бұрыс әдіснамасын қолданады.

Басқалай айтқанда, белгілі бір мақсат-мүддеге жету жолындағы кінәсіз адамдарды өлтіру немесе қоғамды қорқытып-үркітуге (терроризмнің негізін құрайтын) Исламда жол берілген дегенге саятын тұжырымдар толықтай Исламнан тыс, тіпті Исламның бұрыс тәпсірі деуге де мүлде келмейді. Сол секілді, «халифат үшін күрес», «ислами билік орнату жолындағы күрес» сынды Ислам дінінің (әсіресе әлемдегі 90% мұсылманның ұстанатын Әхли Сунна) болмысына жат ұрандарды мақсаттарынын туы етіп жүрген саяси экстремизмнің де Ислами дүниетаныммен үш қайнаса сорпасы қосылмайды.

Сөз сонында айта кетейік, терроризм мәселесін басыбайлы шешу, өздерін Ислам дініне жатқызатын адамдар Құран мен сүннеттің рухына сай (бұл өз кезегінде «барлығын қамти білу мен қайырымдылықпен - «көркем мінезбен», «әрбір жанды қандай болса сол күйінде танумен» және «толықтай әділдікпен» сипатта лады) өмір сүргенде ғана жүзеге асады.

Ең алдымен, мұсылмандардың өздерінің Ислам дінінде биік адамдық қасиеттерді, заңды қадірлейтін мейірімді әрі тәртіпке бағынатын тұлғанын қалыптасуына басты назар аударатылатындығын терең түйсіне білулері аса қажет. Сол себепті, мұсылмандар арасында орын алып отырған экстремизммен

күрес репрессиялар және жалаң тыйым салулар жолымен емес, біріншіден, адамгершілік пен ізгі мінез қалыптастыратын Исламның шынайы бейнесін дұрыс діни білім беру арқылы айқындаумен сипатталатын күресі болуы қажет.

Екіншіден, экстремизм мен радикализммен күресу: адамдардың бойына этикалық қасиеттер дарытып, идеологиялық және өмірлік-стилдік плюрализмді қабылдау бейімділігіне үйрететін зайырлы білім-беру жүйесі мен ағартушылық арқылы да жүзеге асу керек.

Үшіншіден, ата-аналар мен туған-туыстар жас ұрпақты, балаларын сүйіспеншіліктің бесігіне бөлеу үшін отбасы институтын күшейтудің маңыздылығы өте зор. Сол арқылы, ауылдарда, оқу орындарында, қала аулаларында жұқтыруға жеңіл «ұры-қарылық түсініктер» (зоновские понятия, воровские понятия) мен қатыгездік сынды ауруларға шипа табуға болады. Сонымен бірге, қазіргі БАҚ та көптеп кездесетін Исламды бұрмалап түсіндіретін, ориенталистік және нео ориенталистік қасан қағидалар мен штамптардан арылу керек.

Соңғысы, әсіресе, жауапты органдар мен мекемелерге барынша сақ әрі объективті болу керек, себебі, егер терроризм мәселесімен бетпе-бет келген көптеген елдердің көп жылғы тәжірибесін қаперге алатын болсақ, терроризм, әдетте, кейбір ішкі және сыртқы күштерге тәп-тәуір бетперде болып табылады. Ондайлар қоғамды тұрақты үрей тудыру арқылы өз мақсаттарына жетуді көздейді, ал мұндайда кейбір мұсылмандар (немесе, өздерін мұсылман ретінде таныстырып жүрген жандар) бостан босқа олардың қолшоқпарларына айналып жатқандарын өздері де бейхабар болады.

Әдебиеттер тізімі:

Семенова О.А. Концепция государства в исламском фундаментализме: вторая половина XX - начало XXI вв. - М., 2008.

Фундаментализм — Википедия // <http://www//ru.wikipedia.org/wiki/>

Декларация принципов толерантности, Gen. Conf. Res. 5.61. (UNESCO Doc.28 C / Res.5.61) 16 ноябрь 1995 г. URL: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/tolerans.shtml

Жусипбек Г. Терроризм: взгляд через призму религии // <http://www.proza.ru/2012/06/16/1425>

Утеуова К.К.

магистр социальных работ, Каспийского университета E-mail: karaigd@mail.ru

ИНТЕГРАЦИЯ И ПРИЗВАНИЕ УЧЕНОГО МИРА ЕВРАЗИИ

Аннотация. В данной статье рассказывается о том, как выдвинутая Н.Назарбаевым, гениальная идея Евразийского Союза, проникая в сознание людей, становится материальной силой; показывается, что интеграция народов и стран Евразии отвечает духу современной эпохи. Это можно рассматривать, как призыв ученым, заниматься проблемами интеграции народов и стран мира, и Евразийской интеграции, в особенности. Изучение идеи Евразийской интеграции должно проходить под девизом "Познаем самих себя".

статье излагается история появления, развития и становления евразийства, как одной из идейно-политических, общественных и экономических явлений современности. Интеграцию надо рассматривать не только как структуру согласования экономических интересов стран, но и как альтернативу войне между странами.

Ключевые слова: Евразия, евразийство, интеграция, демократия, государственный суверенитет.

Аннотация. Бұл мақалада Н.Ә. Назарбаевтың Еуразиялық Одақ туралы қозғаған данышпан идеясы адамдардың санасына кіріп, материалдық күш болып қалыптасқандығы туралы баяндалады. Халықтар интеграциясы және Еуразия елдерінің интеграциясы қазіргі заманның рухына сай екендігі көрсетілген. Халықтар мен әлем елдерінің интеграциясы және Еуразия елдерінің интеграция ерекшеліктері мәселелерімен айналысу ғалымның үндеуі деп қарастыруға болады. Еуразия интеграциясы пікірін зерттеу – «Өзімізді өзіміз білейік» деген ұранмен өту керек.

Еңбекте қазіргі заманның экономикалық, қоғамдық және саяси-идеялық көріністерінің бірі ретінде еуразиялықтың шығу тарихы және дамуы мен қалыптасуы баяндалады. Интеграцияны елдердің экономикалық мүдделерінің келісім құрылымы ретінде ғана емес, сондай-ақ мемлекеттер арасындағы соғысқа қарсы альтернатива ретінде қарастыру қажет.

Маңызды сөздер: Евразия, еуразиялық, интеграция, демократия, мемлекеттік егемендік.

Abstract . This article describes the brilliant idea of the Eurasian Union as it put forward N.A. Nazarbayev, penetrating into the consciousness of the people, becomes a material force; shows that the integration of the peoples and countries of Eurasia in the spirit of the modern age. In particular, this can be seen as a call to scientists dealing with the integration of peoples and countries of the world, and the Eurasian integration. The study of the idea of Eurasian integration should take place under the motto "Know yourself".

The article also deals with the history of the emergence, development and the formation of Eurasianism, as by one of the ideological and political, social and economic phenomena of our time. Integration should be seen not only as the structure of the coordination of economic interests of the countries, but also as an alternative to war between the countries.

Keywords: Eurasia, Eurasianism, integration, democracy, state sovereignty

марта 2009 года Н.Назарбаев выступил с большой речью перед участниками 11 Съезда Ассоциации Евразийских университетов. Он дал в своем выступлении отметить очень интересную мысль, именно, что интеграция - это слишком важное дело, чтобы доверять ее только политикам. Съезд проходил в Астане в Евразийском Национальном Университете им. Л. Н.Гумилева.

Н.Назарбаев был абсолютно прав, когда говорил, что дело интеграции нельзя полностью доверять политикам. В связи с этим не будет лишним еще раз напомнить, что идею интеграции вообще разработали выдающиеся умы XIX века Анри Клод Сен-Симон и его молодой ученик, будущий крупный историк Огюст Тьерри. Это они в начале XIX века разработали концепцию Европейской интеграции. В 1940-х годах того же века великий писатель Виктор Гюго подхватил идею Европейской интеграции, дав ей конкретную форму - Соединенный Штаты Европы.

Таким образом у истока идеи интеграции стояли такие выдающиеся умы, как Анри Клод Сен-Симон, Огюст Тьерри и Виктор Гюго.

Все это означает, что идея интеграции родилась в умах ученых. Именно ученые в течении XIX и XX веков развивали и популяризировали идею интеграции народов и стран, которая постепенно входила в сознание людей. Современные ученые подхватывая интеграционную эстафетную палочку совершенствуют и развивают идею интеграции в новых исторических условиях.

Н.Назарбаев и как ученый, и как политик показывает в этом отношении великолепный пример. Он прекрасно понимает, что изучение проблем интеграции народов и стран - это, прежде всего, дело ученых. Поэтому, не случайно, он выступил со своей гениальной идеи, именно в ученой среде. Колумбийском университете (США), Кембриджский университет (Великобритания), МГУ им. Ломоносова и КазГУ им. аль-Фараби. Думается, что выступление Президента Н.Назарбаева перед учеными Казахстана, России Великобритании, США были не случайными. Это можно рассматривать, как призыв ученым, заниматься проблемами интеграции народов и стран мира, и Евразийской интеграции, в особенности. Изучение идеи Евразийской интеграции должно проходить под девизом "Познаем самих себя".

Интеграция - это не прерогатива Европы и европейцев. Надо отметить, что Европа была источником многих войн, в том числе двух мировых войн. Она искала выхода из этой необычной ситуации. И видела выход в осуществлении идеи интеграции. Интеграция, в таком случае, выступает как альтернатива войне. Интеграцию надо рассматривать не только как структуру согласования экономических интересов стран, но и как альтернативу войне между странами. Две, тесно связанные между собой проблемы, а именно: согласование экономических интересов государств и предотвращение войн между ними, является исключительной особенностью интеграции. Она выступает в различных своих формах. И в форме экономической в виде ЕврАзЕС, и в виде ЕС, и в виде политической, как например ШОС, и в военной форме в виде ОДКБ и НАТО. Интеграция является уникальной, как с экономической, политической, военной точки зрения. И выступает как объект научных исследований.

Проблема интеграции должна быть объектом изучения научно-исследовательских структур, учебных учреждений, вузов Евразии. Целые главы учебников, как в школьных, так и вузовских должны быть освещены проблемам Евразийской интеграции народов и стран. Необходимо издавать научно-популярную литературу по проблемам Евразийской интеграции для широкого круга читателей по интеграционным вопросам. В распространении экономических, политических, культурных вопросов важную роль играют средства массовой информации. Народам надо конкретно, четко и ясно объяснять цели и задачи Евразийской интеграции. В вузах и научно-исследовательских институтах рекомендуется проведение научных конференций, круглых столов по отдельным аспектам Евразийской интеграции; проводить ежегодные конкурсы студенческих научно-исследовательских работ по проблемам Евразии. Желательно изучение в вузах истории, языков народов Евразии, а для этого, желательно, открыть кафедру истории Евразии. В рамках Евразийской Ассоциации университетов нужно создать образовательный фонд имени Л.Гумилева, как это предлагает Президент Н.Назарбаев. Изучение и развитие Евразийской идеи подскажет новые проблемы, на которые следует обратить внимание.

В настоящее время можно с полной уверенностью говорить, что понятия Евразия и Евразийство стали актуальными в нашей политической и научной литературе. Раньше в учебных заведениях студенты не имели никакого понятия о Евразии и Евразийстве. Преподаватели тех времен не говорили об этих понятиях. И тем более, об авторах идеи Евразийства. Не слышны были имена ни Сергея Трубецкого, ни Петра Савицкого, ни Григория Вернадского, ни Льва Гумилева. Не были известны их литературные труды. Это и понятно, потому что теория Евразийства шла в разрез с марксистско-ленинским учением. Сергей Трубецкий, Петр Савицкий, Георгий Вернадский жили за рубежом и там разработали историю и теорию Евразийства. Почему они жили за границей? Да потому, что не были согласны ни с идеологией, ни с политикой коммунистической партии Советского Союза, которая была единственной правящей партией.

В СССР - все это означает, что теория Евразийства родилась за рубежом и только после распада Советского Союза она начинает получать распространение в России. И только в 1990-х годах

столетия их имена были реабилитированы и их произведения начали публиковаться. Но вот, что интересно. При установлении Советской власти многие российские ученые не согласны были с советской властью, иммигрировали или были высланы из страны. Среди них были крупные ученые: как философ Николай Бердяев, и историк Иван Ильин. Н.Бердяев автор двух интересных книг "Судьба России" и "Русская идея". И.Ильин автор интересной книги "О русском национализме". Их можно рассматривать, как «магиканов» двух идеологических течений XIX века, а именно, западники и славянофилы. Идеологом западников был историк Грановский, а идеологом славянофилов- историк Данилевский. Западники призывали Россию ориентироваться на Запад, на Европу и рассматривали историю и жизнь России с европейских позиций, а славянофилы, наоборот, настаивали на самобытности России и резко критиковали западников.

Н.Бердяева и И.Ильина можно рассматривать, как продолжателей идеологических течений XIX века и начала XX веков. Н.Бердяев скорее придерживался западных позиций, а И.Ильин - позиции славянофилов. И хотя они с разных позиций рассматривали историю России и ее судьбу, тем не менее, у них было одно общее, а именно, неприязнь большевизма, неприязнь советской власти. Отсюда и понятно, что оба они оказались в иммиграции. Оба они резко критиковали в истории России московский период и татаро-монгольское нашествие, но восхваляли киевский период. Ранний период в российской истории, и, конечно, они резко критиковали советский период в истории Евразии, и очень позитивно относились к периоду российской империи. Но вот, что интересно, пока западники и славянофилы начала XX-го века спорили между собой, в русской, зарубежной эмиграции появилось совершенно новое оригинальное идейное течение под названием - Евразийство. И если западники призывали Россию держать курс на Запад, если славянофилы говорили о том, что она не должна терять свою самобытность, то в отличие от них, евразийцы говорили о том, что надо повернуться лицом к Востоку. Они имели виду, что будущее России не столько связано с Европой, сколько с Востоком. Здесь рассматриваются корни татаро-монгольского нашествия на Россию. Отмечается роль Чингисхана и его потомков в формировании Евразийского пространства и, в целом, Евразийства. И если, это так, то можно заметить, что формируется совершенно новая историческая концепция, новое толкование исторических событий и фактов Евразии. Трудно, конечно, сделать поворот на 180 градусов. Сначала придерживаться одних воззрений исторических событий, теперь приходится делать резкий поворот и формировать другое воззрение. На те самые исторические события и факты. И здесь историки Евразии разделились на два лагеря, сторонники одного лагеря считают, что Русь в течении более 300-х лет находилась под татаро-монгольским игом. Николай Бердяев и Иван Ильин как раз и придерживаются этого воззрения.

Советские историки придерживались именно этого воззрения, и это была официальная позиция. Историки другого лагеря - придерживаются в корне противоположной позиции. К ним относятся: князь С. Трубецкой, П.Савицкий, Г.Вернадский и Л.Гумилев. Они придерживаются взглядов, что ни какого татаро-монгольского ига не было, а было татаро-монгольское нашествие на Древнюю Русь. Русь была завоевана, но что было удивительно, русские княжества сохранили свою самостоятельность и один раз в год платили дань татаро-монгольским ханам. И конечно, здесь открытым остается вопрос, как 700 тысячное татаро-монгольское войско могло покорить 10 миллионное русское население. Довольно длителен был татаро-монгольский период в истории Евразии, но фактом остается то, в течение всего этого периода происходит породнение местного населения с татаро-монголами. И теперь уже русское население вместе с татаро-монголами отражали агрессию ряда европейских стран XIII-XIV веков. При этом, надо заметить, что татаро-монголы завоевали не только территорию Руси, но и территорию всей Центральной Азии и образовалась огромная татаро-монгольская империя. И здесь, в Центральной Азии, также как и на Руси, происходит породнение татаро-монгол с местным населением. Потомки Чингисхана гордо называют себя - чингизидами.

Так, постепенно формировалась история Евразии и Евразийства, уходящая своими корнями в татаро-монгольский период. Все это, конечно, требует более тщательного изучения. Но как бы там не было, именно в XIII-XIV-х веках начался процесс формирования Евразии и Евразийства. То есть, сближения и объединения народов и народностей огромного Евразийского пространства. И конечно, татаро-монгольский фактор здесь играл особую роль. С этим мнением, можно соглашаться или не соглашаться, это уже другой вопрос. Но факт остается фактом.

Так появилась евразийская идея. Так складывается евразийская концепция.

своем первоначальном варианте евразийская идея осуществлялась в форме Российской империи, затем в форме Советского Союза путем или насилия, или добровольного присоединения многих народов. Современная евразийская идея в корне отличается от своего первоначального варианта.

Страны, участвующие в евразийской интеграции полностью суверенны, их экономика основана на рыночных отношениях и, интегрируясь, они, прежде всего и главным образом, руководствуются чисто экономическими интересами. Отсюда они строят интеграционные ансамбли, основанные полностью на добровольности и равноправии. Ничего подобного не было в прошлом.

Таким образом, в евразийском обществе было три течения: славянофилы, западники и евразийцы. Они резко отличались друг от друга. Было нечто такое, которое их в какой-то степени сближало. А именно, они едины в оценке отношения народов, проживающих на евразийском пространстве в отношениях между собой. Здесь не было расовой и национальной дискриминации, физического истребления народов, они как жили веками на своей территории, так и живут, в отличие от Европы, где в раннем Средневековье германская раса полностью уничтожила славянские народы. А в Западном полушарии европейская колонизация полностью истребила коренное население стэков, инков и майю. В Африке миллионы африканцев были проданы в рабство и работали на хлопковых плантациях в Западном полушарии. Ничего подобного не было в Евразии.

Сохранение образа жизни народов Евразии - явилось одним из факторов Евразийская интеграция.

Обобщая все сказанное, хочется остановиться на одной притче, который приписывает германскому философу в первой половине XIX века Шопенгауэру: было холодно, стадо дикобразов сгруппировались в одном месте и тесно прижавшись друг другу стали согреваться, но вскоре, уколы игл расставило их отделиться друг от друга, но они опять начали замерзать и они опять сблизились и опять иглы кололи друг друга, тогда они выбрали должное расстояние друг от друга и так согревались. Так и люди живя в одиночестве, они тем не менее желают общения, что заставляет их сближаться и образовывать общество. Без взаимного общения люди просто не могут жить. Для взаимного общения, люди выработали два правила: соблюдать вежливость и воспитанность нравов. Все это поучительно. Это полной мере можно применить и в отношении народов между собой. Народы могут сближаться и сближаются, объединяются, создают интеграционные ансамбли для созидательного труда. И для этого, они выработали пять принципов: демократия или неodemократия, а именно, уважения достоинство каждого народа, уважения свободы суверенитета народов, равноправие народов, солидарность народов и недопущения никакой дискриминации между народами. Это есть интеграция народов и стран для большого созидательного труда на земле. И в этом отношении, народы Евразии веками проживающие совместно на огромном пространстве могут служить ярким примером, полностью соблюдая эти принципы неodemократии.

Список использованных источников:

Ибрашев Ж.О., Сарбаева Р., Утеуова К. Евразийство (История. Теория. Практика)/научно-популярное издание под ред. Барлыбаевой С.Х., Алматы 2014. С-315.

Данилевский Н. Я. Россия и Европа / М.: ИЦ «Древнее и современное», 2002

Гумилев Л.Н. Историко-философские труды князя Н.С. Трубецкого (заметки последнего евразийца) // Трубецкой Н.С. История. Культура. Язык. М.: Прогресс, 1995

Русская национальная философия в трудах ее создателей //под ред. Вячеслав Румянцев//Трубецкой Н.С. Наследие Чингисхана/ Хронос, М.:2002

Политология: хрестоматия //сост.проф. М.А. Василик, доц. М.С. Вершинин. - М.: Гардарики, 2000

Савицкий П. Н. О задачах кочевниковедения: (почему скифы и гунны должны быть интересны для русского?)//Прага: Евраз. книгоизд-во, 1928

Савицкий П. Н. Географические и геополитические основы евразийства//Основы евразийства. М., 2002

Вернадский Г.В. Против солнца. Распространение русского государств к востоку // Русская мысль. 1914. № 1; О движении русских на восток // Науч. ист. журн. 1914. № 2; Государевы служилые и промышленные люди в Восточной Сибири в XVII век // Журн. М-в нар.просвещения. 1915. Нова сер.апр

Beisswenger, M. Ed. and intr. Petr Nikolaevich Savitskii (1895—1968). A Bibliography of his Published Works / Петр Николаевич Савицкий (1895—1968)//Прага: Национальная библиотека Чешской республики, 2008

Дурновцев В.И., Соничева Н.Е. Г.В. Вернадский//Портреты историков. Время и судьбы. М.,2000

Гумилев Л. Н. Ритмы Евразии: эпохи и цивилизации//М.; Экспрос,1993

Гумилев Л. Н. Древняя Русь и Великая Степь//М.,2003.

Акимбекова Салтанат Куанышевна Преподаватель русского языка и литературы колледжа «Каспийский Общественный Университет»

ПОЛИЯЗЫЧИЕ КАК СПОСОБ ПОЗНАНИЯ ЖИЗНИ НАРОДОВ

Ключевые слова: поликультурная среда, поликультурная личность, толерантность, полилингвальное обучение, межкультурная компетенция, норма этикета, культура межнационального общения.

Современный Казахстан является многонациональной и поликультурной средой для людей разных национальностей и верований. С помощью знания других языков происходит процесс обновления взглядов на окружающий мир – иное мировосприятие, формирующее поликультурную личность, которая обладает развитым чувством понимания других культур и умеет жить в мире и согласии. Поликультурное общение предполагает личность, обладающую межкультурной компетенцией, сформированной на базе знания не менее трёх языков и культур (родной и двух неродных). Основными критериями поликультурной личности являются конфликтоустойчивость, толерантность – возможность человека к ведению диалога с представителями других культур. «Казахстан должен восприниматься во всём мире как высокообразованная страна, население которой пользуется тремя языками: казахский язык – государственный, русский язык как язык межнационального общения и английский язык – язык успешной интеграции в глобальную экономику» [1].

Н.А. Назарбаев ставил достаточно высокую планку перед национальным образованием. Образование должно стать конкурентоспособным, высококачественным. Культурно-образовательная ситуация современного мирового сообщества определяется двумя основными тенденциями в его развитии: глобализацией и информационно-технической революцией. Поэтому обучение иностранным языкам – это передача не только лингвистических знаний, но и ознакомление с языковой картиной мира с целью формирования поликультурной личности, владеющей нормами этикета, культурой межнационального общения.

Казахстане значительная часть населения является двуязычной, что создает благоприятные условия для овладения иностранными языками. «Двуязычие (биречье) (попеременное использование двух языков одним и тем же лицом, группой лиц и социумом), было и всегда будет прогрессивным явлением в многоязычном социуме» [2, 270]. В процессе овладения языками человек знакомится и постигает новую национальную культуру, и вместе с этим всё духовное богатство других языков. Любому народу интересуются особенностями образа жизни других народов. Одним из способов удовлетворения этого извечного интереса является познания жизни другого народа через его язык. Лексика и фразеология любого языка отражают жизнь во всём его многообразии. Правда иногда фразеологизмы могут быть не поняты другими людьми и воспринимаются буквально. Однако буквально воспринимают их только те, у кого не хватает фоновых знаний, контекста. А фоновое знание – это всегда среда, в которой ты живёшь. Потому то, что понятно русскому (выражение «траур под ногтями», например) никогда не будет понятно японцам – там цвет траура белый. В этом смысле фразеологизмы лучше, чем другие какие-либо лексические единицы показывают особенность языкового менталитета. Именно поэтому их очень трудно переводить на другой язык, а часто и просто невозможно. Тогда подбирают какой-то аналог. Буквальных переводов и буквального восприятия фразеологизмов быть не может. У множества выражений и фразеологических сочетаний на русском, казахском и английском языках, к примеру, может отсутствовать точное лексическое или стилистическое соответствие, а также не всегда совпадает образная основа слова или выражения и его языкового эквивалента. Например: Мақтамен бауыздау / Без ножа зарезать (досл. «зарезать ватой») употребляется, когда надо осудить человека, показать его человеческие пороки, недостатки не в открытой форме, не напрямую, а какими-то обходными путями, в виде, казалось бы, необидных, дружеских шуток, разных намёков, выражающих правду, истину, разоблачающих его фактов. Поэтому русское выражение «без ножа зарезать» лишь частично отражает смысл данного фразеологизма, т.е. ту часть, которая ставит человека в очень затруднительное положение; Өзін қоярға жер таппау / Места себе не находить, комок нервов / Tofeelantsy (о беспокойном дёрганом человеке); Табаңын жалтырату / Показать пятки; пятки засверкали / Toturnone'sback (обратиться в бегство, быстро бежать); Талап – азап емес / Попытка не пытка, а спрос не беда / It,yoursfortheasking (действие, поступок с целью осуществить что-нибудь, добиться чего-нибудь, но без полной уверенности в успехе); Суырып салма ақын / Он за словом в карман не полезет / Heknowalltheanswers(о том, кто боек на язык, находчив в споре); Жердің түбінде; көз көрмес, құлақ естімес / У черта на куличиках, на краю света, куда ворон не залетал / Atthebackofbeyond шутол. (об очень далёком месте). Английские выражения, как и в других языках, например – алма мойын, аққу мойын (каз. в знач. – красивая шея, эпитет красавицы), бывают синонимичными как, например, выше упомянутое Toturnone'sback (обратиться в бегство) – синоним выражения Togivelegbail шутол. (удрать, дать тягу) или же как данное фразеологическое сочетание Todanceattendanceon /upon/ smb. (прислуживаться, быть подхалимом) и Tobow /tocrouch/ one's (гнуть спину перед кем-либо, подхалимничать), у которых имеется русский эквивалент – Ходить на задних лапах.

Фоновые знания о менталитете других национальностей отражают традиции и историю многих народов. Языки всех этносов, населяющих Казахстан, активно функционируют на бытовом уровне, а казахские и русский языки представлены на уровне национального использования. Большой интерес с научной точки зрения представляли и продолжают представлять языки народов, проживающих в Казахстане. Так как носители разных языков постоянно контактируют, то наблюдается постоянное взаимодействие языков. Безэквивалентная лексика является средством создания колорита страны, народа

времени [3, 28-35]. К примеру, если сказать: Может холодильник будешь, с вечера оставался ещё, мы то поели / а ты? Нерусский не знает, что такое холодильник в русской культуре, или же если предложить не казаху (приглашает друга к себе домой) Давно по душам не говорили: давай побесбармачим сегодня, приходи / буду ждать, о делах наших поговорим, то он может не знать о том, что его приглашают на вечернюю трапезу. Удивление может вызвать выражение относительно русской печи: (внуку на даче) Давай-ка ты туда ложись на эту печь, теплее будет, внизу всё-же поддувает / морозит видишь как!, которое предполагает знание человека о том, как эта русская печь построена, в противном случае она может быть не понята: а как же на неё ложиться? Не все могут понять о какой женщине идёт речь: (о знакомой подруги). Ну, прямо гейша, знаешь / и умна, и образована / откуда она взялась, говоришь? – девушка, развлекающая гостей или клиентов, из японской культуры); (о родственнице со стороны мужа) Ну, совсем изменилась / вся такая бизнес-вумен деловая / понимаешь ли – ассоциирующаяся с Англией преуспевающая женщина, которым характерна национальная окраска той или иной страны. Язык, отражая и сохраняя в себе как культурно-исторические сведения традиционного характера, так и множество фактов современности выступает в качестве зеркала национальной культуры, её хранителя. Однако, следует отметить, что в современных условиях образ жизни человека определенным образом унифицируется, стираются многие национальные различия, теряется связь человека со своими корнями, обесценивается нравственный опыт предыдущих поколений.

Языки, участвуя в качестве средства общественной коммуникации, и средства воздействия как составной части общественной культуры, подвержены социально-экономическому и общественно-политическому, социокультурному влиянию. В современных условиях происходит поиск и создание концепции полиязычного образования, благодаря которому многообразие языков и культур превратится в средство взаимного понимания и обогащения, в инструмент развития профессиональной самостоятельной и активной личности, на основе ведущего принципа – принципа полиязычности и поликультурности. Поликультурное образование в Республике Казахстан на сегодняшний день является одним из главных направлений в системе высшего образования. Именно образование является важнейшим этапом в процессе формирования и развития поликультурной личности, этапом, когда осознанно формируются основные ценности и жизненные принципы. Именно полиязычие способно предоставить студенту благоприятную среду, обеспечивающую гармоничное сочетание развития гуманистических общечеловеческих качеств личности с возможностью полной реализации его национально-культурных, этнических потребностей.

Актуальность поликультурного и полилингвального обучения определяется всеобщей мировой тенденцией к интеграции в экономической, культурной и политической сферах. Полилингвальное обучение мы понимаем как целенаправленный процесс приобщения к мировой культуре средствами нескольких языков, когда изучаемые языки выступают в качестве способа постижения сферы специальных знаний, усвоения культурно-исторического и социального опыта различных стран и народов.

Только то государство может успешно развиваться и гармонично вписаться в ряд ведущих стран мира, которое сумеет создать для своих граждан достойные условия для приобретения качественного и современного образования как в своем государстве, так и за рубежом. В заключение хотелось бы остановиться на условиях, которые обеспечат эффективность процесса обучения языкам:

Направление обучения на личность обучающегося, так как любое языковое образование формирует языковую личность.

Формирование поликультурной личности для осмысления социокультурного портрета страны изучаемого языка.

Процесс обучения языка должен строиться в контексте «полилога» культур.

Использование технологий уровневого обучения и контекстно-интегративной технологии.

Литература:

Послание первого Президента РК Н.А. Назарбаева «Новый Казахстан в новом мире» // Издание официальное. Астана, 2007.

Хасанулы Б.Х. Языки народов Казахстана: от молчания к стратегии развития (социолингвистические аспекты). – Алматы: Арда, 2007. – 384 с.

Ростова Е.Г. Язык и коммуникация. – М., 2016. – С. 28-35.

ПОЛОЖЕНИЕ РУССКОГО ЯЗЫКА В СОВРЕМЕННОМ КАЗАХСТАНЕ

Величайшее богатство народа - его язык. Тысячелетиями накапливаются и вечно живут в слове несметные сокровища человеческой мысли и опыта.

Язык - это живая связь времен. При помощи языка человек осознает роль своего народа в прошлом настоящем, приобщается к культурному наследию, к современным процессам духовного развития общества, нации. Значение языка в жизни общества огромно. Он, как зеркало, отражает жизнь народа со всеми горестями и радостями, потерями и успехами. На нем основываются патриотические чувства, этническое самосознание. Язык играет очень существенную роль в общественной жизни, является основой взаимопонимания, социального мира и развития.

Русский язык – единый язык русской нации, но одновременно это и язык международного общения в современном мире. Он является языком этнического общения, то есть родным языком русского этноса (народа, нации); он является языком межнационального общения; он является также и международным языком (будучи средством общения между народами стран СНГ) и один из 6 мировых языков.

Русский язык продолжает играть важную роль в жизни Республики Казахстан. Он продолжает выполнять гуманитарную функцию, он необходим для чтения литературы на русском языке, в том числе профессиональной. И он обладает особым правовым статусом, пользуется поддержкой общества и государства и выполняет представительные функции в отношении с другими государствами, а главное-объединяет все нации и народности.

Республике Казахстан государственным языком является казахский язык, а русский - официально употребляемым языком. В статье 7 Конституции Республики Казахстан определен статус русского, официально употребляемого языка.

Реализация Государственной программы функционирования и развития языков предполагает следующее:

создание условий для изучения и развития языков народа Казахстана и реализации Конституционного права каждого гражданина на свободный выбор языка общения, воспитания, обучения и творчества на родном языке;

сохранение за русским языком в полном объеме основных функций, гарантированных ему Конституцией РК: он остается языком, официально употребляемым в государственных организациях и органах местного самоуправления, обеспечивается его функционирование в области образования, науки, культуры и других общественно значимых сферах.

современном Казахстане функционирует более чем 100 языков. Русский язык начал получать широкое распространение на территории современного Казахстана в XX веке, после установления советской власти и переселения и депортации различных этнических групп, в результате русский язык фактически стал языком межнационального общения.

Сбылись вещи слова великого Абая о том, что «через русский язык казахский народ придет к высотам мировой культуры». Он писал: «Изучение русского языка поможет нам принять все лучшие качества этого народа, ибо он раньше других разгадал тайны природы».

На русском языке общаются в нашей стране представители разных национальностей. Видные общественные и государственные деятели стран мира отмечают, что казахстанцы, к какой бы нации они не принадлежали, какой бы социальный статус не имели, хорошо владеют русским языком, говорят правильно, без акцента. Изучение языков, в том числе и русского, обеспечивает расширение и углубление полиязычия как основы межнациональных, межличностных отношений, способствует культурному взаимообогащению.

Знание русского языка открывает широкие перспективы для человека. Благодаря ему, мы приобщаемся к мировой культуре и науке. Ведь многие современные научные издания и шедевры мировой литературы переведены на русский язык. Не воспользоваться этим с выгодой для себя и для всего казахстанского общества было бы непозволительной роскошью. Русские и все говорящие на этом языке народы Казахстана должны понять одну простую истину: никто не призывает к запрету говорить по-русски, и никто не отнимает право общаться с родными и близкими на родном языке, в совершенстве владеть и пользоваться родным языком.

«К русскому языку и к кириллице мы должны относиться столь же бережно, как к казахскому языку. Всем очевидно, что владение русским языком – это историческое преимущество нашей нации. Нельзя игнорировать тот факт, что именно посредством русского языка уже на протяжении не одного столетия казахстанцы обретают дополнительные знания, расширяют свой кругозор и круг общения как

внутри страны, так и за ее пределами», – сказал Первый Президент РК Н.А. Назарбаев в своем Послании народу Казахстана.

Русский язык в Казахстане продолжает сохранять прочные позиции, остаётся средством коммуникации, языком межнационального и международного общения. Наша Родина – многоязычная страна. Для Казахстана, где проживает более 130 национальностей, вопросы сохранения позиций русского языка непосредственно вплетены в общий контекст поддержания социальной стабильности в обществе, а также реализации целей утверждения Казахстана на международной арене в качестве равноправного партнёра мирового сообщества.

Одним из определяющих факторов для сохранения межэтнических отношений, основанных на взаимоуважении, на создании условий для развития культуры всех этносов, населяющих республику, является языковая политика государства. Государство уделяет большое внимание созданию оптимального языкового пространства для представителей всех наций и народностей нашей страны. Русский язык в обязательном порядке изучается во всех типах школ (русских, национальных, смешанных), в казахстанских вузах обучение разделено по языковому признаку на два потока русский и казахский. И как мировой русский язык включается в качестве иностранного языка в программы обучения в средних и высших школах разных стран.

На мой взгляд, и сегодня русский язык, несмотря ни на что, не утратил своей актуальности и востребованности, его природа, берущая начало из глубины веков и тайных знаний древних народов, позволяет его истинным поклонникам открывать для себя все новые и новые вершины знания, неисследованные направления науки, будущее подрастающего поколения велико. Во всем мире русский язык был прямо и прочно связан с общекультурными и утилитарными потребностями. Интерес к изучению русского языка неуклонно растет. Изучение русского языка способствовало обмену опытом между нашими народами, ознакомлению их с культурными достижениями нашей страны и мировой культуры.

«Настоящий, сильный, где нужно – нежный, трогательный, где нужно – страстный, где нужно – бойкий и живой язык народа», – как писал Л.Н.Толстой, – объединяет нас, казахстанцев, делает нашу речь развитой и богатой, служит миру, дружбе, солидарности.

*Сайдалин Ильяс Алматович Олимпиядалық
спорт факультетінің 1 курс магистранты
Қазақ спорт және туризм академиясы
Ғылыми жетекшілері: п.ғ.к., доценті Нұрмұхамбетова Д.К.,
аға оқытушы Бұхарбеков Б.Б.*

9-10 ЖАСТАҒЫ БАЛАЛАР АҒЗАСЫНА СПОРТТЫҚ ЖҰЗУ ӘСЕРІНІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

***Аңдатпа.** Мақала 9-10 жастағы балалардың ағзасына спорттық жүзудің әсерін анықтауға негізделген. Дене шынықтыру үрдісіндегі негізгі қысым қимыл дағдыларын қалыптастыру дене мәдениеттің құралдарын, әдістерін ақылға қонымды түрде қолдануға, сондай-ақ барлық физиологиялық жүйелердің қарқынды белсенділігін талап ететін дене белсенділігін арттыруға мүмкіндік береді. Дене тәрбиесі үрдісінде қимыл-қозғалыс даярлығын арттыру ғана емес, сондай-ақ автоматтандырылған өндіріс жағдайында жұмысқа даярлықты және белсенді қызметті қамтамасыз ететін дененің психологиялық күйі қасиеттерін қалыптастыру қажет. Бұл жаста жүзуді үйрену үшін оңтайлы болып табылады, себебі бала суда не істеп жатқанын және қалай істейтінін, мұны істегенде не болады және солай болса да біліп, түсініп отыра алады. Басқа спорт түрлері сияқты, жүзу де күрделі тәртіпті талап етеді.*

***Тірек сөздер:** төзімділік, күш, шапшаңдық, икемділік, тыныс.*

***Аннотация.** Статья основана на определении эффектов спортивного плавания у детей 9-10 лет. Формирование основных двигательных качеств и навыков в процессе физического воспитания может быть более успешным при условии обоснованного применения средств и методов физической культуры, а также интенсификации физических нагрузок, требующих напряженной деятельности всех физиологических систем. В процессе физического воспитания следует не только повышать двигательную подготовленность, но и формировать психофизические качества, обеспечивающие готовность к труду и активной деятельности в условиях автоматизированного производства. Этот возраст является оптимальным для обучения плаванию, ведь ребенок уже может отдавать себе отчет, что и как он делает в воде, что будет, если сделать вот так, а что, если так. Как и другие виды спорта, спортивное плавание требует серьезной дисциплины.*

***Ключевые слова:** выносливость, сила, скорость, гибкость, дыхание.*

Annotation. The article is based on determining the effects of sports swimming in children 9-10 years old. The formation of the basic motor qualities and skills in the process of physical education can be more successful provided that the means and methods of physical culture are justified, as well as the intensification of physical activity, requiring intense work of all physiological systems. In the process of physical education, one should not only increase motor preparedness, but also form psychophysical qualities that ensure readiness for work and active work in the conditions of automated production. This age is optimal for learning to swim, because the child can already be aware of what and how he does in the water, what will happen if done like this and what if done like that. Like other sports, sports swimming requires serious discipline.

Key words: endurance, strength, speed, flexibility, breathing.

Зерттеу тақырыбының көкейкестілігі: спорттық жүзу мүмкіндігі тіршілікте маңызды дағдылардың бірі екендігінде. Жүзу адамның денсаулығы мен денелік дамуын шынықтырудың тиімді құралдарының бірі болып табылады. Жүзу ағзаның барлық жүйелерінің және бірінші кезекте жүрек – тамыр және тыныс алу жүйесінің жұмысын жақсартуға ықпал ететіндігін айтып кеткен жөн. Мектеп жылдары - адамның дамуының қоғамның белсенді мүшесі ретінде, физиологиялық жүйелерді, соның ішінде қимыл-қозғалыс аппараттарын дамытудың маңызды сатыларының бірі болып табылады.

Жасөспірім жылдар ішінде адамның денсаулығын жақсарту және денелік жетілдіру үшін берік іргетас құрылуы керек. Дене шынықтыру үрдісіндегі негізгі қысым дағдылар мен дағдыларды қалыптастыру дене мәдениетінің құралдары мен әдістерін ақылға қонымды түрде қолдануға, сондай-ақ барлық физиологиялық жүйелердің қарқынды белсенділігін талап ететін денелік белсенділікті күшейтуге мүмкіндік береді. Дегенмен, балалар мен жасөспірімдердің жас-жыныстық және жеке ерекшеліктерін, сондай-ақ олардың дамуының әртүрлі кезеңдерінде денесінің қосымша қабілетін ескеру қажет.

Дене тәрбиесі үрдісінде қимыл-қозғалыс дайындығын арттыру ғана емес, сондай-ақ автоматтандырылған өндіріс жағдайында жұмысқа дайындықты және белсенді қызметті қамтамасыз ететін психоденелік қасиеттерді қалыптастыру қажет.

Сондықтан дене тәрбиесінің теориясы мен тәжірибесі белгілі бір жас кезеңінде ағзаның бейімді мүмкіндіктерін, физиологиялық жүйелердің функционалдық жетілу дәрежесін, бағытталатын оқыту үрдісінде қозғалтқыш қабілеттерін дамыту мен жетілдіру деңгейлерін ескере отырып, дене белсенділіктің төзімді түрлері мен қабилдануы туралы деректерді талап етеді. Жүзу денені қатайту және нығайту құралы жұмыстың зерттеу мәніне айналды.

Зерттеу нысаны – ҚазАСТ жүзу бассейнінде айналысатын 9-10 жастағы балалар болып табылады.

Жұмыстың мақсаты – жасөспірім 9-10 жастағы балалардың ағзасына спорттық жүзудің әсерін қарастыру.

Мақсатқа жету үшін келесі **міндеттер** қойылды:

Адам ағзасына жүзу әсерінің ерекшеліктерін анықтау;

Жүзумен айналысатын 9-10 жас аралығындағы балалардың ағзасының дамуын қарастыру.

Алға қойылған міндеттерді оң шешу үшін мынадай **зерттеу әдістері** қолданылады: ғылыми әдебиеттерді талдау, оқу материалдарын талдау, педагогикалық бақылаулар.

Зерттеу нәтижелері мен сараптамалары. Спорттық жүзу сабағын ұйымдастырудың педагогикалық ерекшеліктері. Балаларға бассейнге жазылу ерте жастан ұсынылады.

Бұл жасөспірім кезінде жүзуге үйрету үшін ең оңтайлы, себебі бала қазірдің өзінде хабардар болуы мүмкін, ол суда не істейді және қалай істейді, егер сіз мұны осылай жасасаңыз не болады және солай болса ше.

Басқа спорт түрлері сияқты, жүзу де күрделі тәртіпті талап етеді және балаңыз оны үйрене бастағанда неғұрлым жақсы ынталы болуы керек.

Нәтижелерге жету үшін, ол аптасына бірнеше рет (басында - 3 күн, кейінірек - 5-6 күн) жаттығу жасауға тура келеді және бұл сауықтыру тобында сияқты әдеттегі «шомылу» болмайды, бірақ мақсатты жаттығуларда әрдайым қызықты және көңілді болмайды.

Сабақтар тек бассейнде ғана емес, тренажер залында да өткізіледі. Жүгіру және күштік жаттығулары - мұның бәрі жүзгіш спортшы үшін күнделікті өмір. Денсаулығы үшін жүзуде нәтижеге жету үшін, ол балаға ұнауы қажет. Жүзу балалар дене тәрбиесінің нысаны ретінде өте пайдалы. Барлық дене жүйелерін жақсы орындау үшін 20-30 минут үздіксіз жүзу талап етіледі. Жыл сайын жүзгіштерді дайындау тиімділігі көбінесе арнайы білім деңгейімен анықталады. Соңғы жылдары ол күрт өсті. [1]

9-10 жастағы балалардың ағзасына жүзу әсерінің айырықша ерекшеліктері. Көптеген жылдар бойы адам емдік-алдын алу және сауықтыру мақсатында жүзуді пайдаланды. Адамның денсаулығы мен дене дамуына жүзу сабақтарының пайдалы әсері бұрыннан атап өтілді.

Балалар өсіп келе жатқан ағзаның ерекше ерекшеліктеріне байланысты, әсіресе қоршаған ортаның денелік әсеріне, әсіресе жүзуге сезімтал. Әсіресе бұл жүрек-қан тамыр жүйесінің жұмысына әсер етеді.

Жүзу кезінде, оқу-жаттығу үдерісін дұрыс ұйымдастырғанда, жүрек – қантамыр жүйесі тарапынан нормотониялық реакциялардың артуы байқалады.

Дене жүктемелерін орындау кезінде жүректің жедел және созылмалы асқын кернеулерінің электрокардиографиялық және рентгенографиялық белгілерінің болмауы жүзу кезінде оқыту мен жаттықтыру кезінде дене жүктемелердің оң әсерін куәландырады.

Суда болу бала ағзасының терморегуляциясына оң әсер етеді. 26-28° С температурада суда жүзу сабақтарын өткізу зат алмасудың артуына, ағзаның жоғары жылу беруге барабар реакциясын жасауға әкеледі. Бұл әсіресе ағзаның қорғаныс күштерін қолайсыз сыртқы әсерлерге жақсарту үшін пайдалы. Су ортасының тыныс алу мүшелерінің қызметіне оң әсері байқалады.

Механикалық әсер ету, сондай-ақ дененің жоғарғы және төменгі бөліміне су қысымының айырмасы тыныс алу бұлшық етінің, көкірек қуысының қозғалмалылығының, жүрек соғу жиілігі және т. б. едәуір ұлғаюына әкеледі. 1 жыл бойы жүзумен айналысатын балаларда өсу, сол жастағы балалардан бірақ жүзумен айналыспайтын балаларға қарағанда айырмашылықтар 100-120%-ға артық екені байқалады. [2]

Оқу-жаттығудың дұрыс ұйымдастырылған үрдісі жүйке қызметінің күшті түрін қалыптастыруға ықпал ететіні анықталды. Реакция, жады, назар жақсарады, эмоциялық фон артады. Жүзу сабақтары баланың тірек-қимыл аппаратын нығайтады, қимылдарды үйлестіруді дамытады. Олар омыртқаның қисаюын алдын ала "бұлшық ет корсетін" дер кезінде қалыптастырады; қоздыруды және тітіркендіруді төмендетеді.

Тұрақты түрде жүзумен айналысатын балалар спортпен айналыспайтын құрдастарынан ерекшеленеді: олардың өсуінен жоғары, өмір сүрудің, икемділік пен күштің жоғары көрсеткіштері бар, суық тию ауруларына аз ұшырайды.

Жүзудің сауықтыру әсері. Жүзу адамның денсаулығын нығайтудың және дене дамуының ең тиімді құралдарының бірі болып табылады.

Ол зат алмасумен байланысты кейбір ауруларды емдеуде, тыныс алу және жүрек-қантамыр жүйесі ауруларының бастапқы сатыларында, сколиоз, лордоздар және т.б., остеохондрозды емдеу үшін ұршықты жақсарту және түзету үшін таптырмас әсерге ие. Салқын суда жүзу және дене жаттығулар, әсіресе, қалыпты тонус пен бұлшық ет күшін қалпына келтіру қажет болған кезде, тірек-қимыл аппаратының жарақаттық зақымдануынан кейін қорытынды кезеңде орынды.

Су ортасында аяқтың парпарезінен зардап шегетін науқастар қалпына келеді және жүруді үйренеді. Жүзу қатты температуралық ауытқуларға қарсы шынығудың өте тиімді құралы болып табылады. Ол ағзаның резистенттік қасиеттерін және оның суыққа төзімділігін арттырады. Жүзумен айналысу орталық жүйке жүйесінің жағдайына оң әсер етеді, жүйке қызметінің теңдестірілген және күшті түрін қалыптастыруға ықпал етеді.

Жүзу жүрек-тамыр жүйесіне жағымды әсер етеді. Жүзу сабақтарының нәтижесінде систолалық қысым төмендейді, қан тамырларының икемділігі мен жүректің систолалық қан көлемі артады. Жүйелі түрде жүзумен айналысатындарда пульстің физиологиялық төмендеуі минутына 60-қа дейін және одан аз соққы байқалады. Жүрек бұлшық еті қуатты және үнемді жұмыс істейді.

Осылайша, жүрек-қантамыр жүйесінде жүзумен айналысу нәтижесінде оң өзгерістер болады (қан тамырларының бұлшықет қабырғасының жиырылу қабілетін күшейту және жүрек жұмысының жақсаруы түрінде), олар оттегімен қаныққан қанның тез тасымалдануына, дененің шеткі бөлімдеріне және ішкі мүшелерге әкеледі, бұл жалпы зат алмасуын белсендіруге ықпал етеді.

Баланың жүрек-тамыр жүйесі өсіп келе жатқан ағзаның қажеттіліктеріне жақсы бейімделген. Баладағы қан көлемі (1 кг массаға) ересектерден салыстырмалы түрде көп, бірақ оның қан тамырлары бойынша қозғалу жолдары қысқа және қан айналым жылдамдығы жоғары. Тамырлар өте кең және жүректің қан ағымы қиын емес. Жүрекке бағытталған қан ағымы баланың үлкен қозғалуын жеңілдетеді: бұлшық еттер қозғалыс кезінде қан тамырларына итереді.

Бірақ баланың жүрегі тез шаршайды, тез қозғалады және өзгерген жүктемеге бірден бейімделмейді, оның қысқаруының ырғағы жеңіл бұзылады. Балалар ағзасына жиі демалу қажет. Баланың жүрек-қантамыр жүйесінің бұл ерекшеліктерін дене жаттығуларын таңдағанда ескеру қажет.

Жүзумен жүйелі сабақтар тыныс алу жүйесіне оң әсер етеді, оның қызметін айтарлықтай нығайтады және жақсартады. Бұл, ең алдымен, жүзуші ерекше жағдайларда дем алады. Дем алып, дем шығарады, ол судың кедергісін жеңеді. Бұл тыныс алу бұлшық еттерінің дамуына, өкпенің өмірлік сыйымдылығын арттыруға, тыныс алу ырғағын жетілдіруге ықпал етеді. [3]

Жүзу кезінде өкпенің икемділігі артады, бронхтар мен альвеолдар жаттығады, соңғыларының саны өсуде; кеуде қуысының көлемі ұлғаяды, сәйкесінше өкпенің көлемі өседі. Тұрақты жүзу сабақтары терең, толық тыныс алуды, қуатты тыныс алу бұлшық еттерін және кеуде қуысының қозғалуын дамытады.

Бұл көптеген аурулардың алдын алуға, сондай-ақ өкпе тінінің аз әсер ететін бөлімдерінің атрофиясына ерте қартаюдың алдын алуға мүмкіндік береді, жұмыс кезінде өкпенің жақсы желдетілуіне

ықпал етеді, ішкі мүшелерге оң массаж әсерін тигізеді. Жүзушілер буындарындағы қозғалыс көрсеткіші басқа маманданған спортшылардан әлдеқайда жоғары. Жүзу қимылдарын қолмен және аяқпен орындау дене бұлшық еттерін жұмысқа тартады, бұлшықеттің үйлесімді дамуына ықпал етеді.

Сондай-ақ жүзу кезінде тірек-қимыл аппаратының жарақат алу қаупі жоқ екенін атап өту қажет. Өзінің динамикалық сипаттамалары бойынша жүзу әртүрлі жастағы және даярлықпен шұғылданатын дене шынықтыру құралдарының бірі болып табылады.

Спорттық жүзу сабақтарының теріс салдары. Спорттық жүзу, кәсіби спорттың басқа түрлері сияқты, аса қауіпті. Ұзақ уақыт бойы жаттығу нәтижесінде ағза тозады, әлсіз және ауруларға бейім болады.

Міне, жүзудің ең көп таралған ауруларының тізімі:

Тыныс алу жолдарының жіті аурулары: Жоғарғы тыныс алу жолдарының қатары, ангина, бронхит, отит, гайморит, қосалқыларының қабынуы.

Спортшыларды бассейнге барудың алғашқы күнінен бастап, залдан немесе бассейнен кейін шашты кептіру сияқты үйрететін қарапайым шара жіті аурушандықтың төмендеуіне алып келеді.

Жүзу кезінде дұрыс емес қозғалыстар мен дұрыс емес жаттығулар нәтижесінде жүзушілердің жарақаттануы да жоғары.

Жарақат құрылымы.

Тірек-қимыл аппаратының жарақаттары:

байламдардың созылуы, негізінен сирақ және тізе буындары;

иық белдігі жарақаттары;

омыртқаның жарақаттан кейінгі асқынуы;

аяқ-қолдың соғылуы.

Асқын кернеу ауыр жаттығулардың қорытындысы болып табылады.

Бір жағынан, бұл спортшыға қойылатын жүктемеге қалыпты физиологиялық жауап болып табылатын деңгейде жұмыс істеуге тура келеді.

Екінші жағынан, бұл патология алды жағдайы, оның жойылмауы мен өршуі ағзаның қызметінде іркіліс болады.

Спорттық жүзу сабағының жас спортшы ағзасының дамуына әсері. Физиологиялық-гигиеналық нормалауға ағзаның жағдайы мен дамуын анықтайтын барлық негізгі факторлар жатады. Әрине, балалар мен жасөспірімдердің дене тәрбиесі үрдісінде дене жүктемелердің физиологиялық нормаларын негіздеу қажеттігіне ешқандай күмән тудырмайды.

Қазіргі педагогикалық тәсілдер балалардың жас-жыныстық, соматикалық және психикалық ерекшеліктерін ескермейді. Бірақ ерте, бірінші және екінші балалық кезеңдерінде бала ағзасының резервтік мүмкіндіктерін білмеу. Ағзаның жеке дамуы генотиптік бағдарламаны өрістетуге ықпал ететін әлеуметтік факторлардың сыртқы ортасының бастамаларында жүреді. Баланың жаңа қимыл-қозғалыс әрекеттерін меңгеру жылдамдығы оның ынтасы мен шеберлігіне ғана емес, морфологиялық база мен оны басқаратын жүйке құрылымдары жетілген болуына байланысты.

Бірінші және екінші бала кезеңінде ағзаның физиологиялық жүйелерінің күрделі үрдістері мен саралануы орын алады. Олардың тұрақсыздық мен икемділігі. Бұл өз кезегінде балалардың өзіндік дамуы мен қимыл-қозғалыс дайындығын жетілдірудің негізі болып табылады. Мектепке дейінгі жастағы балаларда жүрек-қан тамыр жүйесінің дамуы мен функционалдық жетілуі жүрек ырғағының вегетативті реттелуінің түріне байланысты. Жүрек ырғағын реттеудің автономды немесе орталық механизмдерінің басымдығына байланысты балалар дене жүктемелерге әртүрлі бейімделеді [4].

Жүзудегі күштік қабілеттілікті тиімді іске асыру иықтағы және омыртқаның икемділігі жоғары қозғалу деңгейін талап етеді. Көптеген ғылыми зерттеулерде адам ағзасына, әсіресе балалар үшін жүзу пайдасы дәлелденген.

Қорытынды. Жүзу адамның денсаулығы мен денелік дамуын шынықтырудың тиімді құралдарының бірі болып табылады. Жүзуде жүргізілген зерттеулер жүзу жылдамдығы әртүрлі тәсілдермен және әртүрлі қашықтықтарда дене бітімінің және функционалдық дайындығының әр түрлі ерекшеліктерімен анықталғанын көрсетеді.

Жүзу ағзаның барлық жүйелерінің және бірінші кезекте жүрек – тамыр және тыныс алу жүйесінің жұмысын жақсартуға ықпал етеді. Қарқынды жүзу кезінде жас жүзгіштің жүрек жиырылу жиілігі 3-4 есе ұлғайып, 150-200 соғу/минутқа жетуі мүмкін.

Жүзу орталық жүйке жүйесінің жағдайына оң әсер етеді: артық қозу мен тітіркену жойылады, өз күшіне сенімділік пайда болады. Бұл су ортасының және баланың ағзасына дене жаттығуларының жағымды әсерінің салдары болып табылады.

Жүзу балалар мен жасөспірімдердің ағзасын шынықтырады. Сыртқы орта температураларының жиі ауысуы ағзада қорғаныс реакцияларын шығарады. Нәтижесінде ағзаның суық тию ауруларына қарсы тұруын жеделдетеді. Осылайша, адам ағзасын үйлесімді дамытатын және нығайтатын дене жаттығу ретінде жүзу оның қимыл мүмкіндіктерін арттыруға және күнделікті өмірде оған қажетті бірқатар

қозғалыстардың сапасын жақсартуға ықпал етеді.

Спорттық жүзу сабақтары күш, шапшаңдық, төзімділік, икемділік және ептілік сияқты қасиеттерді дамытуға ықпал етеді, тәрбиенің тиімді құралы болып табылады, жұмысқа қабілеттілікті арттыру, қозғалыс қажеттіліктерін қанағаттандыру және белсенді ұзақ өмір сүруді ұзартады, яғни адам тұлғасының тұтас қалыптасуы орын алады.

Дене және қимыл-қозғалыс қабілеттерін дамытумен қатар, жүзумен шұғылданушының интеллектуалдық, ерік-жігерлік, адамгершілік және эмоциялық мүмкіндіктерінің жеке қасиеттерін қалыптастыруға жағдай жасайды, яғни адам тұлғасының тұтас қалыптасуы орын алады.

Әдебиеттер тізімі:

Нұрмұхамбетова Д.К. Жүзу. Оқу құралы. -Алматы. ҚазСТА. 2010.

Газимова Х. Шынықсаң шымыр боласың. – Бастауыш мектеп. 2005.

Булгакова Н.Ж. Отбор и подготовка юных пловцов. – М.: 1986.

Вагапова А.М. Влияние способов плавания на показатели насосной функции сердца юных пловцов: 2009.

Жумакан Алишер
Олимпиадалық спорт факультетінің 1 курс студенті
Қазақ спорт және туризм академиясы
Ғылыми жетекші: магистр Акынбаева Журсинай Сулейменовна

ВЕЛОСПОРТ ТАРИХЫ

Тарихы мыңжылдықтармен есептелетін көптеген олимпиадалық спорт түрлерінен айырмашылығы, велосипед спорты салыстырмалы түрде жақында - XIX ғасырдың аяғында пайда болды. Бірақ велосипед спортының пайда болуы мен дамуы туралы айтпас бұрын, велосипедтің пайда болу тарихын еске түсірген жөн.

Адамның бұлшықет күшіне байланысты дөңгелектерде қозғалу идеясы бұрыннан пайда болған. Германияда, Францияда, Англияда және басқа елдерде 4,3 және 2 доңғалақты адам басқаратын әртүрлі арбалар, вагондар бір уақытта дерлік пайда болды.

XIX ғасырдың бірінші жылы алғашқы екі доңғалақты толық металл велосипедтің құрылуымен ерекшеленді. Оны нижнетагил зауытында крепостной шеберханада Ефим Михеевич Артамонов жасаған. Ол "1800 жылғы пайғамбардың Илья күнінде Екатеринбург көшелерімен таңғажайып велосипедпен жүрді", ал 1801 жылы Мәскеуге өзінің скутерімен 5 мың км-ден астам жолдан өтіп, өзінің ұрпағын Сокольник алаңында патша таққа отыру кезінде көрсетті, ол үшін ол крепостнойлық тәуелділіктен босатылды. "Жаңа туған нәрестенің" салмағы 40 кг-нан асады. Байланыстырушы шыбықтар мен педальдар диаметрі метрден асатын алдыңғы доңғалаққа бекітілді. Артқы доңғалақтың диаметрі шамамен 2 есе аз. Машинаның жалпы биіктігі шамамен 1,5 метр. Бірақ шеберге көмектеспеді. Өнертабысқа Патент берілмеді.

Велосипед тарихының шежірешілері мангеймдегі неміс орманшысы Карл фон Драйстың өнертабысын заманауи велосипед машинасының атасы деп санайды. 1814 жылы ол өзінің екі дөңгелекті ағаш велосипедін жасады, оның алдыңғы дөңгелегі басқарылатын және кез-келген бағытта жүре алатын. Велосипедшінің қимылдары шаңғышының аяғына ұқсас болды: адам аяғын жерден итеріп жүрді. 1817 жылы Карл фон Драйс Германияда "әлемдегі алғашқы велосипедті" ойлап табуға патент алды.

Велосипедті одан әрі жетілдіру Батыс Еуропа мен Америкада болды. Тікелей алдыңғы дөңгелекке бекітілген байланыстырушы шыбықтар жүйесі жетілдірілді. Бұл қондырғы мен алдыңғы дөңгелектің ұлғаюы машинаның жүруін тездетті, бірақ шайқауды едәуір арттырды. Англияда мұндай велосипед "костоскос" деп аталды.

Велосипед жарыстарының басталуының ресми күні 1868 жылы 31 Мамырда Париж маңындағы Сент-Клу саябағының аллеяларында 2.000 М жарыс ұйымдастырылған кезде саналады. оның жеңімпазы ағылшын Дж.Келесі жылы Париж-Руанның 120 км-дегі "костотрядтарда" алғаш рет өткізілген жол жарысында жеңіске жеткен Мур. куәгерлердің айтуынша, бұл ауыр сынаққа қатысушылардан "пілдің күші мен маймылдың ептілігі" талап етілді. Жеңімпаз ағылшын Мур қашықтықты 10 сағат 45 минутта аяқтады, яғни жаяу жүргіншілер спортшысының жылдамдығымен.

Болашақта велосипедтің жылдамдығы сағатына 30 км-ге дейін жеткізілді. Өнертапқыштар алдыңғы дөңгелекті үлкейтіп, артқы дөңгелекті кішірейтеді. Бұл машиналар "өрмекшілер" деп аталды. Алайда "өрмекшілерге" міну қауіпсіз болған жоқ. Кішкене итеру кезінде велосипед аударылып, седок рульден секірді. Бұл зәулім ғимаратта "Томас Стивенс 1885 жылы күніне 60 км жылдамдықпен жүріп, бүкіл әлем бойынша саяхат жасады.

Өрмекшілермен бір уақытта "кенгуру" деп аталатын велосипедтің тағы бір моделі тарала бастады. Тізбекті беріліс алғаш рет қолданылды және жылдамдықтың жоғарылауына беріліс қатынасы қол жеткізді. Велосипедті одан әрі жетілдіру өте жылдам болды.

Бұл істегі нақты төңкеріс 1885 жылы шотландиялық ветеринар Денлоп қуыс пневматикалық шинаны ойлап тауып, қолданған кезде болды. Ұлына "костоскоп" мінуді жағымды ету үшін ол велосипед дөңгелектерін гүлдерді суару үшін қолданылатын бау-бақша резеңке жеңінің сақиналарымен "аяқ киіп", оларды сумен толтырды. Діріл айтарлықтай төмендеді, бірақ тағы бір қолайсыздық пайда болды - су шиналары "жылдамдықты жеді". Содан кейін өнертапқыш дәрігер шиналарды ауамен үрледі. Ауаның кері кетуіне жол бермеу үшін ол тығыздалған атмосфераның қысымымен автоматты түрде жабылатын арнайы клапан ойлап тапты. Пневматикалық шиналар "Болат жылқыны" қозғалудың ыңғайлы тәсілі ретінде түпкілікті тану үшін алған жаңалық болды.

Кейінгі жылдары велосипедтің дизайнына оның беріктігін, жеңілдігін, сұлулығын және оған жоғары жылдамдыққа жету мүмкіндігін жақсартуға бағытталған көптеген жақсартулар енгізілді. Қысқа мерзім ішінде велосипед көлік, демалыс және спорт құралдарының бірі ретінде кеңінен қолданылды.

1870 жылдан бастап Францияның, Италияның, Ұлыбританияның және басқа елдердің әртүрлі қалаларында тректердің құрылысы басталады.

1890 жылы велосипед спортында бірнеше санаттағы шабандоздар болды: кәсіпқойлар, әуесқойлар және тәуелсіздер. Пневматикалық шиналардың пайда болуымен велосипед жарысы тек осы уақытқа дейін "өрмекшілер" мен "кенгурулар" ғана емес, сонымен қатар тас жолда да кең таралды. 1891 жылы дәстүрлі жол жарысы басталды Бордо-Париж (600 км).

Әуесқой спортшыларға арналған трек бойынша алғашқы әлем чемпионы 1893 жылы Чикагода ұйымдастырылды. XIX ғасырдың аяғында алты күндік трек жарыстары әсіресе танымал болды. Мұндай алғашқы жарыс 1896 жылы Америкада өтті. Ал әуесқойлар үшін тас жолдан алғашқы әлем чемпионаттары 1921 жылы 190 км-де өткізіле бастады; кәсіпқой шабандоздар үшін-1927 жылы - 185 км - де; 1958 жылы әйелдер арасында ең маңызды жол жарысы Францияның айналасындағы кәсіпқойлар үшін - "Тур де Франс" жарысы болып табылады. Ол алғаш рет 1903 жылы өтті, жалпы ұзындығы-5.000 км. бұл өте ұзақ жарыстың шарттары жыл сайын өзгеріп отырады, кезеңдер де өзгереді.

Велосипед спорты-қазіргі заманғы барлық Олимпиада ойындарында ұсынылған спорттың бірі. Сонымен қатар, Афиныдағы I Олимпиада ойындарының қатысушылары үшін қазіргі заманғы стандарттарға сәйкес келетін трек салынды. 1896 жылы 8 сәуірде Еуропаның 5 елінен велосипедшілер қатысқан алғашқы олимпиадалық старттар берілді. Жарыс бағдарламасына трек жарысының 5 түрі және тас жолда бір түрі енгізілді. Бір Олимпиадада үш дүркін чемпион атанған француз спортшысы П. Массонның жетістігі ерекше. Осы і олимпиаданы өткізу кезінде әлі Халықаралық велосипедшілер одағы (УСИ) болған жоқ, ол тек 1900 жылы пайда болады, бірақ велосипед жарыстарын бағдарламаға енгізу бойынша қызғанышты табанды бастаманы "ынтымақтастық" халықаралық жұмысшы велосипедшілер одағының өкілдері көрсетті. Ұзақ уақыт бойы ойындарды ұйымдастырушылар жарыс бағдарламасын өз қалауы бойынша жасады, кейде 1900, 1904 жылдардағыдай тек тректе жарыс ұйымдастырды (тек АҚШ спортшылары қатысқан 1904 жылғы жарыстардың нәтижелері олимпиада ойындарының ресми хаттамаларына енбеді) немесе тек 1912 жылы 1908 жылы болған тас жолда-1972 ж. тандемде трек жарыстары өткізілді. Жарыстың қазіргі регламенті 1928 жылдан бастап анықтала бастады. Әйелдер алғаш рет 1984 жылғы Олимпиадаға қатысты. Бірінші Олимпиада ойындарында Франция мен Ұлыбританияның велосипедшілері көш бастады, содан кейін оларға Дания, Италия, Германия, КСРО спортшылары қосылды.

1996 жылы Атланта Олимпиадасында велосипедшілер тас жолда, жолда және Атланта жолдарында медальдарды іздеу үшін педальмен жүрді. Олимпиада тарихында алғаш рет екі доңғалақты ағаларына кең дөңгелектермен сипатталатын тау велосипеді қосылды. Тау велосипеді 20 жыл бұрын Солтүстік Калифорниядан келген хиппилер ойлап тапқан және бұрын американдықтар спорттың ең жақсысы болған.

Жарыстың әр түрі велосипедтің әр түрін пайдаланады, ал трек пен жол жарысы модельдерінің бағасы 4.500 долларға жетуі мүмкін. Жол велосипедінде 14 беріліс болуы мүмкін және жоғары деңгейлі тежегіштермен жабдықталған. Трек велосипедінде тек бір беріліс бар және тежегіші жоқ. Дөңгелектелген жиектердегі велосипедшілердің жылдамдығы сағатына 64,5 км-ге жетуі мүмкін. Атлантада "Тас тауы" атты алғашқы портативті трек салынды. Бірінші орын үшін күрес әрқашан өте қарқынды: 1964 жылы, мысалы, жеңімпазды 51-ші орын алған спортшыдан тек 0,16 секунд бөлді; ал 1976 жылы Батыс Германиядан келген команда 4КМ жарыста жеңіске жетті, өйткені спортшылар велосипедтерінің шиналарын ауамен емес, жеңіл гелиймен толтырды.

Соңғы онжылдықтардағы олимпиадалық қозғалыстың ең көрнекті құбылыстарының бірі-бағдарлама түрлерінің үнемі кеңеюі. 90-жылдардың басында велосипед спортының жаңа түрлері - тау велосипеді (тау велосипеді), триатлон, жарыстың трек бағдарламасының бірқатар пәндері танымал болды...

Бұл үрдіс әйелдер велосипедінің бағдарламасына да әсер етеді. 2000 жылы Сиднейде өткен XXVII Олимпиада ойындарында велосипед спорты бойынша жарыс бағдарламасы 18 түрге дейін кеңейтілді, оның ішінде 7 медаль жиынтығын әйелдер ойнайды.

XIX ғасырдың 60-жылдарының соңында Ресейде пайда болған алғашқы велосипедтер, Англия мен Германия зауыттарының өнімдері болды. Қазақ еліне де келіп, үлкен жетістіктерге жетіп жатыр.

Велосипед спорты даңқтың шыңында болды. Бірақ содан кейін ірі сауда фирмалары пайдалы іске араласты. Олар ең жақсы шабандоздарды сатып алып, велосипед жарыстарын таза коммерциялық кәсіпорынға айналдырды, сауда шенанигандары толығымен спорт алаңына ауыстырылды.

Жолдарға шыққандар ешқашан бір-біріне "велосипедші" деп айтпайды, тіпті "спортшы" деп те айтпайды. Әрине, олар "шабандоз" сөзін айтады, өйткені олар үшін шабандоз "күрескер" сөзінің синонимі болып табылады. Бұл атақ-үлкен мәртебе, оған лайық болу керек.

Сейітқали Айгерім
Әлихан Бөкейханов атындағы
Віном мектебінің 11-сынып оқушысы
Астана қаласы, aigerimseitkalieva@mail.ru

ЖУРНАЛИСТИКА – МЕНІҢ БОЛАШАҒЫМ

***Аңдатпа.** Мақалада журналистика мамандығының ерекшелігі, мамандыққа деген іштей дайындық сөз болады. Кітап оқудың маңыздылығын алға тартып, оқырмандық сезімімен бөліседі.*

***Түйін сөздер:** мамандық, болашақ, таңдау, қасиет, арман, мақсат.*

***Аннотация.** В статье говорится о специальности журналистика, внутренней подготовке к профессии, подчеркивает важность чтения и разделяет читательское чувство.*

***Ключевые слова:** профессия, будущее, выбор, качество, мечта, цель.*

***Annotation.** The article talks about the specialty journalism, internal preparation for the profession, emphasizes the importance of reading and shares the reader's feeling*

***Keywords.** profession, future, choice, quality, dream, goal.*

Азат басың болсын құл,
Қолдан келмес іске ұмтыл.

Абай

Менің таңдаған мамандығым – журналистика. Таңдаудағы басты мақсатым – жақсылыққа жаршы болу, жамандыққа қарсы болу. Қарымды қаламымның күшімен халыққа қызмет ету.

Сонымен бұл мамандық мені несімен қызықтырды? Данышпан Абайдың: «Естілердің айтқан сөзін ескеріп жүрген кісі өзі де есті болады» деген ойына осы мамандыққа қызыққан сәттен бастап қаныққандаймын. Мен Абай атамыз айтқандай есті болып, менің жанымнан елең еткізер есті сөз бен ордалы ой қалса нұр үстіне нұр болар еді. Журналист болуды таңдауымның тағы бір себебі мынада: Құдірет әлемді мінсіз жаратты. Бәрі тәртіпті Күн де Ай да Жер де тек өз жолымен жүреді. Ал адамдар ше? Адасады, сүрінеді, құлайды, бұралаң жолдарға түседі. Сол адасқан адамдарға дұрыс жол көрсету – осы сала мамандарының қасиетті борышы. Әй дегенмен, «адам арманы көкжиек сияқты жақындаған сайын алыстай береді» демекші, әр кезеңдегі арман сағымдай болып көрінгенмен, шынайы тырысса қол жеткізуге болады.

Ұлы Қытай ойшылы Конфуций: «Он бес жасымда оқуға ұмтылдым, отызымда кісілікке жеттім, қырықта күдіктерім жойылды, елуде аспанның сырын түсіндім, жетпісте шектен шықпай өзжүрегімнің қалауын істедім» деген екен. Оның жанында біз әлі ештеңе тындырмағандаймыз. Иә, өмірге жеңіл қарамауымыз керек. Өмірге жеңіл қарасаң оның нәтижесі ауыр болмақ. Айналамыздағы қараңғылық бұрынғысынан қараңғы көрінетіні қазір жарық күшейді. Қазір білім жарығы, мәдениет жарығы молайды.

Журналистің міндеті – қаламның ұшымен жарыққа жарық қосу. Ол, әрине, оңай емес. Сондықтан мен әр жұмысымды жазғанда мынадай мақсат қоямын: ойланып жазу, ой сала жазу, ойландыра жазу. Сонда менің әр туындым оқырманды қыстығүні оқыса жылындырады, жаздығүні оқыса самалдай тиеді, жаяу келе жатса қанат бітіреді, жылап отырса күлдіреді, есерленіп кетсе есін жидырады. Осы деңгейге қалай жетемін? Бұл сұрақтың жауабын Жүсіп Баласағұн бабамыздан артық айтқан адам жоқ шығар: «Білген адам білімді өмір бойы іздейді. Білім мен ізгілік қана адамды мұратқа жеткізеді. Адам бойындағы ең тамаша қасиет – ақыл мен білім». Сол ақыл-білім кітап оқумен келеді. Жақында Оралхан Бөкейдің «Қайдасың, қасқа құлыным менің» хикаятын оқыдым. Бұл шығармада әке қадірі ішкі сыр, сезім, адамның ешкіммен бөлісе алмайтын өмірбойғы жан-жарасы, махаббат, әке мен бала арасындағы қарым-қатынас бәрі қамтылған. Әсіресе Оралдың әкесін сыйлауы, жақсы көруі, ол туралы ойлары, Алтайдың әсем табиғатын суреттеуі, табиғаттың адамдарға айтқысы келген ойлары

адамды бей-жай қалдырмайды, тебірентпей қоймайды. Қаршығаның әкесін көре тұра «әке» дей алмауы, барлық балалардың оны «әкесі жоқ» деп мазактаған кезіндегі өкпе-реніші, жағдайы дәл бір өзінің басыннан өткендей болады. Кейіпкерлермен бірге қуанып-мұңаясың, оқиғаның ішінде жүріп саяхаттайсың, бірақ ол үшін шығарманы көзіңмен оқымай, бар жан-тәніңмен, жүрегіңмен оқуың керек. Шығарманың аты «Қайдасың, қасқа құлыным». Алғашында шығарманың атын неге бұлай атағанын түсінбедім. Бірақ оқи келе сол бір қасқа құлын Оралдың ойында, жүрегінде, балалық естеліктерінде мәңгі қалғанын түсіндім. Сарқынды шалдың оны қызғанып «Бие егіз құлындаса, жаман ырым» деп құлынның мойнынан осып жіберіп, ертесіне екінші құлынның дәл сол уақыттамерт болуы бес жастағы Оралдың мәңгі есінде қалады. Үлкейгенде де сол бір қасқа құлынды іздеп жүреді. Алтайдың табиғатын суреттеуі көп кездеседі. Сарқынды шалдың үйіне қонаққа барғандағы аспан астында Бөке, Орал, Қаршыға жатқандағы аспан екінші рет сондай бола ала ма екен?! Бұғының мүйізін аяусыз кескендегі аққан қан, бұғының жанары мен көзінің жасы адамдарды мәңгі қарғағандай, ренжігендей болып көрінеді. Аналық әкесімен қоштасқандағы даусын тау-жартастар қайталағандай, Сарқынды қайтыс болғандағы жаңбыр – табиғаттың ұлылығының белгісі.

Қорытындымды мақала эпиграфымен байланыстырғым келді. Абайдың: «Азат басың болсын құл, Қолдан келмес іске ұмтыл» деген сөздерін алуымның өзі бұл өнердің нарқы мен парқының ауырлығын сездіреді. «Шешінген судан тайынбас» демекші, ауыр болса да тәуекелге бел будым. Сатирик ақын Үмбетбай Уайдин: «Бақытты ешкім ұтып та алмайды, ұрып та алмайды, ұрлап та алмайды. Ол күреспен келеді. Күреспен келген бақыт – нағыз бақыт», – деген екен. Мамандығымның майталманы шебері болып, жасаған еңбектерім ел кәдесіне жарап, халық құрметіне бөлену бақытын көруге жазсын!

Пайдаланылған әдебиеттер:

Абай. Қарасөз. Поэмалар. Алматы, 1993ж.

О. Бөкей. Повесть. Қайдасың, қасқа құлыным. Астана, 1999ж.

3. <https://bilim-all.kz/> сайты.

Мунатбек А.Д., 1 курс, МН-22-2р

gdr_69@mai.ru

Ғылыми жетекші: Рыскелдиева Г.Д., сеньор-лектор, магистр

ӘЛ-ФАРАБИ МҰРАСЫ – БҮГІНГІ ЗАМАНДА

Аңдатпа. Мақалада жас ұрпаққа білімнің, ілімнің нәрін сепкен аса ірі тұлға Әл-Фараби мұраларын насихаттаудың мәні мен маңызы туралы айтылған.

Түйін сөздер: жас ұрпақ, білім, мұра, насихат, мән, өркениет, данышпан, әлемдік деңгей, адамгершілік, қолжазба, ғұлама, зерттеу.

Аннотация. В статье рассматривается о значении пропаганды наследия Аль-Фараби, крупнейшей личности, к поколению, образование, наследие, пропаганда, смысл, цивилизация, гений, мировой уровень, мораль, рукопись, наука, исследование

Annotation. The article discusses the importance of promoting the legacy of Al-Farabi, the greatest personality who instilled knowledge and teaching to the younger generation.

Keywords: young generation, education, heritage, propaganda, meaning, civilization, genius, world level, morality, handwriting, science, research

Әбу Насыр Мұхаммед ибн Мұхаммед ибн Үзлағ ибн Тархан әл-Фараби ат-Түркі – ұлы ғалым, энциклопедист, Аристотельден кейінгі Екінші ұстаз атанған Әл-Фарабидің толық аты-жөні осылай болып келеді. Әл-Фараби 870 жылы Жібек Жолының маңызды орталықтарының бірі болған Отырар қаласының маңында дүниеге келген.

Біріншіден, Әл-Фараби антикалық заман мен исламды өзара жақындастыра синтез жасап, жаңа бір мәдениеттің өркендеуіне жол ашты. Келесі кезекте ол грек ойшылдарының асыл мұрасын жаңғыртты. Сөйтіп, шығыста үлкен қозғалыс, жаңа бағыттар басталды. Араб-мұсылман мәдениеті негізінде антикалық дәуірдегі шешілмеген мәселелерді шешіп, оны ілгері дамытты.

Барлығымызға мәлім, Әл-Фараби өмір сүрген уақыт айрықша кезең ретінде аталады. Отырар өлкесінде Әл-Фарабиге дейін ойшылдар өте көп болса, оның өз заманында да ғұламалар аз болмаған. Ол жастайынан туған өлкесінде білім алып, Отырар кітапханасында отырып, шаң басқан қолжазбаларды ақтарып, көз майын тауысып, талмай кітап оқып, оқу-білімге ерте құмартқан. Отырар кітапханасына алыс-жақын елдерден керуенмен сан түрлі кітаптар ағылып келіп жататын. Әл-Фараби өмір сүрген IX-X ғасырларда Отырар өркениетінде рухани мұра жоғары бағаланған. Араб-Мысыр әлемінде Александрия кітапханасының шоқтығы биік.

Одан кейінгі орынды Отырар кітапханасы иеленген. Сол кітапханадан Әл-Фараби жиырма жасқа дейін тәлім-тәрбие алып, ондағы бар кітаптарды, трактаттарды оқып зерттеген. Одан кейін білімін толықтыру үшін керуенге ілесіп, араб еліне аттанады. Бағдад, Дамаск сынды басқа да өркениеті дамыған ірі шаһарларда болып, артында ғылыми-зерттеу еңбектерін қалдырған. Әл-Фарабидің дүниетанымына келетін болсақ, кеңестік дәуірде оны маркстік-лениндік, атеистік дүниетанымға алып келді. Бірақ шын мәнінде Әл-Фараби ислам руханиятындағы айтулы тұлға болған.

Біріншіден, ол – әлем мойындаған философ, Платон мен Аристотельдің еңбектерін шығыс, араб-мұсылман әлеміне таратқан үлкен ғұлама. Екіншіден, Әл-Фараби – үлкен ғалым. Әл-Фарабидің философиялық көзқарасы өте күрделі. Оны бір сөзбен айтып шығу мүмкін емес. Әл-Фарабидің көзқарасында диалектика да, таным теориясы да, ғылыми рационализм де бар. Әл-Фараби ислам өркениетіне өлшеусіз үлес қосқан. Сондықтан Әл-Фарабидің дүниетанымы туралы айтқанда оны материалист, болмаса идеалист немесе атеист деп айтуға болмайды. Ол белгілі бір ғылым академиясы тәрізді.

Әл-Фарабидің мұрасы ғылымның әр түрлі саласына қатысты еңбектерден тұрады. Сондықтан да ол – әлемдік деңгейдегі философ, ойшыл. Әл-Фараби дүниетанымның қайнар көзі өте тереңде. Себебі, қазақ даласында оған дейін де ғұлама ойшылдар көп болған. Мысалы, гректерді өнерімен тәнті еткен, аузымен құс тістеген шешен Анахарсисің өзі бір төбе болса, Тоқсары, Тоныкөк, қобызымен кең дүниені күңіреткен Қорқыт Ата және басқа да ойшыл данышпандар болған. Осының бәрі – ғұлама ғалымның бастау алған қайнар көздері.

Ол керемет өлең де айтқан, қобызда да ойнаған. Қобыз аспабын жасап, күй тартқан Қорқыт Ата дейміз. Шын мәнінде Қорқыт Атадан кейін Әл-Фараби де қобызды дамытып, оның құлағында ойнаған ойшыл, көп тілде сөйлеген ғұлама адам болған. Әл-Фараби – қазақ өркениетінің, музыка философиясының негізін қалаған үлкен ойшыл. Бірақ ол – тек қазақтың ғана емес, қазақ халқы қалыптаса қоймаған кезеңде өмір сүргендіктен, бүкіл түркі халықтарына ортақ тұлға. Әл-Фараби мұрасы түркі халықтарын біріктіретін рухани негіз деп айтуға болады.

Бүгінгі күнге дейін оның логика, метафизика, этика, саяси және әлеуметтік философия, музыка мен медицинаға арналған жүзден аса трактаттары сақталған. Ол ең алғаш болып музыканы математикалық негізде жүйелеп, оны ғылымның бір бағыты ретінде көрсеткен.

2020 жылы «Әлемнің екінші ұстазы» атанған, күллі түркі жұртының бас ойшылы Әбу Насыр Әл-Фарабидің 1150 жылдығы ЮНЕСКО көлемінде, Абай Құнанбаевтың туғанына 175 жылдығы мемлекеттік деңгейде тойланды. Сондай-ақ, еліміздің Президент халқымыздың тарихтан тағылым алып, ұлы бабаларымызды әрдайым ұлықтай білгенін айтып, мұралары «Рухани жаңғырудың» маңызды бағдарына айналуы қажет екенін атап өтті.

Біз үшін бұл мерейтойлардың маңызы ерекше. Тарихи датаны ақыл-парасатпен, салиқалы деңгейде өткізуге баса мән беру керек. Негізгі мақсат – ұлы тұлғалардың тағылымын жастардың санасына сіңіру, ұлы тұлғаның ой-толғамдарын кеңінен дәріптеу. Үкіметке қажетті шаралар әзірлеуді тапсырамын, – деді Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаев. Біз де мемлекет басшысы сөзіне лайық болып, дала данышпанының еңбектерінің мәнін түсініп, бүгінгі өмірде пайдалана білуіміз керек.

Пайдаланған әдебиеттер

«Мен – адаммын» (Жеке тұлғаның рухани адамгершілігін дамыту сабақтарын ұйымдастыруға арналған әдістемелік құрал), Алматы, 2019 ж.

Медетбаев Т.С. «Әл – «Фарабидің әдеби-ғылыми мұрасы». Автореферат. – Алматы, 2017 ж.

Қазақстан ұлттық энциклопедия

«Әл – Фараби», 1 том. Алматы, 1998 ж.

Қари Қ. «Әл – Фараби еңбектері елге қайта ма?» // Жас қазақ. – 2019. -27 қазан. ӘЛ-Фараби мұрасы – бүгінгі заманда.

Мұсаева Н. «Шығыстың Аристотелі (Әл – Фараби туралы)» // Оңтүстік Қазақстан. -2018. – 16 наурыз.

Курбанова Румилям
студентка 3 курса ОП «Клиническая психология», Caspian University
Науч. рук.: Вахитов Данияр Хакимович
магистр психологии, сеньор-лектор Каспийский университет

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ПРИЧИНЫ НАРКОЗАВИСИМОСТИ ПОДРОСТКОВ

Аннотация: В данной статье рассматриваются наиболее распространенные психологические причины наркозависимости

Аннотация: Бұл мақалада нашақорлықтың ең көп таралған психологиялық себептері қарастырылады.

Ключевые слова: психологические причины, проблема, любопытство, уход от реальности, наркозависимость.

Түйін сөздер: психологиялық себептер, мәселе, қызығушылық, шындықтан қашу, нашақорлық. Введение.

Раньше методы лечения были направлены не на причину наркомании, а на сам процесс употребления наркотиков. Психология больного отодвигалась на второй план. Специалисты, которые занимаются изучением зависимостей, сходятся в том, что как таковых проблем наркотиков по отдельности не существует. Имеет место проблема психических и поведенческих отклонений в развитии личности. Рассмотрим наиболее распространённые причины.

Семейные проблемы.

Это и недостаток и избыток родительской любви, когда подростка чрезмерно опекают, не давая ему возможности развиваться и проявлять себя самостоятельно.

Эмоциональное потрясение.

Неразделенная любовь, изнасилование, смерть близкого человека и многое др. Все это может привести подростка к крайностям: «Найти еще одну дозу».

Окружение.

Плохая компания, которая оказывает отрицательное воздействие на психику человека. Сюда же можно отнести попытки подражания кумирам.

Любопытство.

Любопытство присуще всем людям, но подростки особенно активно пытаются познавать мир. Их преследует желание получить новые ощущения, а так же отсутствие понимания последствий приема наркотиков.

Протест.

Желание подростков показать свою значимость, самодостаточность. Очень важно доказать, что взрослые ничего не смыслят в реальной жизни.

большинстве случаев даже сам наркозависимый не понимает мотивы, которые им движут и что послужило первой причиной употребления.

К сожалению, в обществе к наркомании принято относиться как к плохой привычке, дурному воспитанию или как угодно, но ни как к смертельному заболеванию. Мы не разбираемся в личностных проблемах зависимого, потому что не привыкли искать действительные причины. Мы просто ставим клеймо «наркоман» и относимся к ним не как к больному, а как к слабовольному, слабохарактерному и опасному. Не подумайте, что я защищаю их, это действительно их выбор. Но это не осознанный выбор. Кому захочется целенаправленно уничтожить свою жизнь?

Заключение.

Назвать единственную причину практически невозможно, это всегда комплекс причин. Часто причиной развития наркомании у подростка является его дружба с ровесниками, имеющих опыт. Подростку, имеющему трудности в общении с родными, кажется, что друзья-наркоманы его отлично понимают, и вместе с наркотиками могут заменить ему всех.

О наркомании часто говорят, как о болезни нашего общества, предполагая, что избавляться от нее нужно, устранением торговцев наркотиками, словно безвредных микробов. Но ведь здоровым считается не тот организм, в котором нет микробов, а тот, который имеет сильный иммунитет. Поэтому путь борьбы с наркоманией — это создание собственного «морального иммунитета».

Источники:

Березин С.В., Лисецкий К.С., Назаров Е.А. Психология наркотической зависимости и созависимости. Монография. - М.: МПА, 2018

Игры с наркотиками: Книга для родителей и педагогов / О. Н. Немировский. - Санкт-Петербург: Реноме, 2020.

Рахимжан Лэйла
студентка 3 курса ОП «Клиническая психология»
Caspian University
Науч. руков.: Вахитов Данияр Хакимович
магистр психологии, сеньор-лектор
Каспийский университет

ДОМАШНЕЕ НАСИЛИЕ – ПРОБЛЕМА ОБЩЕСТВА

Аннотация: В современном мире тема домашнего насилия имеет острую проблематику. В данной статье рассматривается само понятие домашнего насилия. Также была приведена статистика бытового насилия в Казахстане.

Аннотация: Қазіргі кезде тұрмыстық зорлық-зомбылық тақырыбы өткір мәселе болып табылады. Бұл мақалада тұрмыстық зорлық-зомбылық түсінігі қарастырылады. Сондай-ақ, Қазақстандағы тұрмыстық зорлық-зомбылық статистикасы ұсынылған.

Ключевые слова: Домашнее насилие, причинение вреда, угроза, агрессор, жертва.

Түйін сөздер: Тұрмыстық зорлық-зомбылық, зиян, қорқыту, агрессор, құрбан.

Введение. Понятие домашнего насилия.

Домашнее насилие — это преднамеренные насильственные действия в сексуальном, физическом, психологическом и экономическом плане одного человека по отношению к другому.

Домашнему насилию может подвергнуться любой из нас, как ребенок, так и взрослый, пожилой человек, женщина или мужчина. Супруг может проявить агрессию в отношении супруги, родители по отношению к детям, а дети по отношению к родителям, братья и сестры – по отношению друг к другу.

Виды бытового насилия.

Насилие в семье имеет 4 вида:

- Психологическое насилие подразумевает собой нанесение вреда психологическому здоровью жертвы;

Сексуальное насилие включает в себя совершение сексуальных действий против воли партнера, либо принуждение его к сексуальным отношениям;

Экономическое насилие- это давление на жертву в материальном плане;

Физическое насилие- это воздействие на жертву с целью причинения ей физического вреда.

Статистика бытового насилия в Казахстане.

Число случаев насилия со стороны интимного партнера со слов опрошенных в исследовании женщин.

Физическое насилие:

Насилие было совершено 1 раз -16,3%;

Насилие было совершено несколько раз – 29,7%;

Насилие совершается часто – 54%.

Ниже статистика сексуального насилия над детьми:

22% - сексуального насилия совершается отцами;

74% - сексуального насилия совершается знакомыми для детей лицами;

4% - сексуального насилия совершается незнакомыми для детей лицами.

При этом лишь 8-10% жертв сексуального насилия обращаются в правоохранительные органы.

Заключение.

Домашнее насилие является одной из острых проблем общества, так как данному виду насилия более подвержены именно уязвимые слои населения: женщины, дети и люди престарелого возраста. В связи с особенностями нашего менталитета большинство жертв бытового насилия подвергаются давлению со стороны семьи, и при желании обратиться в правоохранительные органы находятся перед выбором – я или семья. В таких случаях стоит выбрать, что важнее жертве - её благополучие и счастье или благополучие агрессора и дальнейшие страдания.

Помимо физического и психического насилия, присутствует проблема требующая огласки – это сексуальное насилие совершенное по отношению к детям. Самая верная профилактика сексуального насилия по отношению к детям – это сексуальное просвещение родителей. То, как родители преподнесут ребенку восприятие его собственного тела, личных границ и ценностей собственного «Я» и будет основой для дальнейшего контакта ребенка с социумом.

Источники:

<http://Factcheck.kz>

<http://publishing-vak.ru/file/archive-law-2017-3/27-volosova.pdf>

Жунусова А., Рахимжан Л.
студенты 3 к ОП «Клиническая психология» Caspian University
Научный руководитель: Каракулова З.Ш.,
к.психол.н., ассоц.проф. Каспийского Университета

ИЗУЧЕНИЕ ФЕНОМЕНА «ПРИВЯЗАННОСТИ» ЛИЧНОСТИ

Одним из центральных понятий теории привязанности является “объект привязанности” (attachment figure), то есть тот человек, к которому возникает привязанность. Очевидно, что для большинства людей таким человеком является мать. Однако кровное родство здесь не играет особой роли: при отсутствии биологической матери ее может заменить любой человек, способный установить отношения привязанности с ребенком. В дальнейшем объектом привязанности может стать учитель, сверстник, возлюбленный и пр.

В рамках этой теории обсуждается вопрос о возможности нескольких объектов привязанности и их равнозначности. В этой связи выделяются первичные и вторичные объекты привязанности. Первичная привязанность у большинства людей возникает в раннем детстве к матери (или заменяющему ее лицу). Если первичный объект привязанности обеспечивает ребенку безопасность, надежность и уверенность в своей защищенности, он без труда налаживает вторичные привязанности с другими людьми: со сверстниками, учителями и пр. Если же мать не удовлетворяет потребностей ребенка в любви, защищенности и безопасности, он не сможет устанавливать вторичные привязанности с другими людьми, пока эти базальные потребности не будут удовлетворены. Чем менее надежной является связь с матерью, тем больше ребенок склонен подавлять свое стремление к другим социальным контактам.

В конце 1980-х ученые продолжили развивать идеи Боулби и Эйнсворт и выявили, что взаимодействие между партнерами в любовных, дружеских и даже деловых связях сходно с отношениями между ребенком и родителем. Как связь между мамой и малышом, где каждый получает свои блага и поддержку, так и романтические отношения являются безопасной базой, системой, которая помогает каждому в паре и обоим вместе отражать внутренние и внешние воздействия, адаптируясь к сложностям и радостям.

Ключевым открытием ученых стал факт, что принципы, сформированные в детско-родительских контактах, влияют на привязанность в романтических отношениях. Тип привязанности закладывается в самом раннем детстве и остается стабильным на протяжении всей жизни, хотя на него может влиять приобретенный опыт. Иными словами, человек может быть воспитан в надежной среде, но пройдя через негативный опыт в любовных отношениях, обрести нарушение привязанности — и наоборот. Исправить ситуацию к лучшему возможно, но очень непросто, так как вырабатываются определенные паттерны поведения, которые необходимо изменить, и без помощи специалиста тут не обойтись.

Должны быть и другие факторы, определяющие специфику отношений привязанности, кроме количества времени, которое родитель и ребенок проводят во взаимодействии. Во-первых, это качество взаимодействия, которое зависит не только от родительского отношения к ребенку, но и от его общего психологического благополучия родителя, в том числе, а также от объективных условий жизни, способствующих или мешающих сосредоточению на ребенке. Vaughn et al. (1979) использовал методику М.Эйнсворт «Ситуация с незнакомцем» для изучения 100 пар «мать-младенец» из малообеспеченных семей в возрасте 12 и 15 месяцев. Также матерям раздавался опросник для оценки уровня стресса, который они испытали в этот период жизни. У 38% детей было зафиксировано изменение надежной привязанности на тревожную, и именно их матери переживали самый сильный стресс. Вторым важным фактором является темперамент самого ребенка.

Таким образом, исследования говорят о том, что нарушения привязанности могут привести к таким последствиям, как посттравматическое расстройство и другим расстройствам поведения. И чем позднее (или никогда) ребенка забрали в семью, тем выше риск. Можно сказать, что еще одна проблема, с которой сталкиваются сироты – это проблема идентичности. Они не всегда помнят свою биографию, их оторвали от корней, пусть и эти корни были деструктивными.

Литература:

<http://childpsy.ru/lib/articles/id/10476.php>

Божович Л. И. Личность И ее формирование в детском возрасте. -СПб., 2008.

Смирнов а Е. О.

С50 Детская психология: Учебник для вузов. 3-е изд., перераб. — СПб.: Питер, 2009. — 304 с: ил. — (Серия «Учебник для вузов»).

СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ УРОВНЯ СТРЕССА ЛИЧНОСТИ С ПРИМЕНЕНИЕМ ОПРОСНИКА АЛЕНА ГЕРБЕР И КОНРАДА РЕШКЕ

Тема влияния стресса на нашу жизнь является актуальной в психологии и в обыденной жизни. В рамках данной темы мы провели опрос на определения уровня стресса в трех возрастных группах и сравнили результаты, для наглядности.

Для начала рассмотрим структуру. Сравнительный анализ проходил между тремя возрастными группами. Итак, в первую возрастную группу респондентов входили школьники в возрасте от 14-17 лет. Ко второй группе мы отнесли студентов, в возрасте от 18-24 лет. И третья группа работающих людей в возрасте от 25-30. Текст опроса для всех трех групп оставался одинаковым, однако в конце теста так же для всех трех групп задавался дополнительный вопрос, для лучшего понимания влияния стресса и его последствий на людей разных возрастных групп.

Утверждения представленные в опросе Гарбер и Решке:

Я чувствую себя загнанным (-ой) в угол (пойманным (-ой), затравленным (-ой))

Иногда я спрашиваю сам себя: к чему все эти усилия, хлопоты

Недовольство, гнев и раздражение – повседневные спутники моей жизни

Я часто просыпаюсь ночью или задолго до времени, когда мне нужно встать

После выходных дней или часов отдыха чувствую себя усталым (-ой) и без настроения

В моей жизни есть темы, которые меня начинают волновать сразу же, как только я о них подумаю

Мне не с кем поделиться, когда у меня тяжело на душе

Опрос содержит семь утверждений, на которые респондент отвечал в числовой форме. Таким образом, исследователем зачитывается утверждение, а респондент присваивает этому утверждению оценку от 1 до 4. Где 1 – обозначает абсолютное несогласие с утверждением, 2 – утверждение может быть свойственно, но редко, 3 – свойственно и часто, а 4 – абсолютное согласие респондента с утверждением. Для выявления результата все баллы суммируются по всем утверждениям.

Тест выявляет такие сферы стресса:

Потеря контроля;

Потеря смысла;

Гнев, недовольство (фрустрация)

Нарушение сна;

Неспособность отдохнуть;

Эмоционально-негативно окрашенные темы;

Отсутствие эмоциональной поддержки.

Дополнительный вопрос, который мы задавали респондентам, выглядит так: «Каким образом вы боретесь со стрессом?». Далее интерпретация результатов по сумме полученных баллов. Результат в диапазоне от 17 и выше – является высоким показателем уровня стресса. Показатели от 12 до 16 – являются средним показателем уровня стресса. От 11 и меньше – низкий уровень стресса. В опросе приняло участие – 60 человек. По результатам, в 1 группе людей школьного возраста: 6 случаев высокого уровня, 14 – среднего, и 1 – низкого. Вторая возрастная группа студентов: 8 высоких, 11 – средних и 1- низкий. Третья группа взрослых работающих людей: 4 высоких случая, 12- средних и 4 – низких.

Таким образом, наиболее подверженной стрессу, оказалась вторая возрастная группа от 18 – до Посередине школьники, и наиболее стрессоустойчивые – взрослые люди от 25-30. Схожим фактором во всех возрастных группах оказался высокий уровень стресса именно у женщин, они в большинстве случаев набирали большие баллы, нежели мужчины. Касательно дополнительного вопроса, четкая тенденция прослеживалась во второй возрастной группе, реципиенты зачастую говорили о заедании стрессовых проявлений, таким образом, 7 из 20 опрошенных говорили о заедании стресса. В третьей возрастной группе, большее число опрошенных предпочитают уходить от стресса посредством алкоголя. Группа реципиентов школьного возраста дают более утешительные ответы: сон, разговор по душам и прогулка – наиболее частые ответы.

Третья и первые группы реже задумываются о стрессе, представляя его как задачу, на которую нужно найти ответ. Первая возрастная группа давала ответы практически не осознавая серьезность стрессовых проявлений, в отличие от второй, где реципиенты ощущали стресс намного чаще и острее. Третья возрастная группа в большинстве случаев адаптирована, к такого рода проявлениям, уже имея базу опыта, намного более легче перенося стресс.

Результаты предстают перед нами в виде такой закономерности: человек в школьные годы подвержен стрессу, однако его проявления менее острые. В период студенчества, проявления становятся более яркими и значимыми, люди реагируют на них с большей осознанностью, учась преодолевать это состояние, однако подходя к старшему возрасту, уже имеют собственную стратегию борьбы со стрессом и его последствиями.

Надо отметить, что стрессовые проявления, особенно затяжные – представляют опасность не только для ментального, но и физического здоровья. Своевременное осознание этих проявлений и соответствующая борьба с ними может уберечь от негативных последствий.

Литература:

<https://rpb.med.cap.ru/prakticheskaya-psihologiya/chto-takoe-stressoustojchivostj>

Джолдыбаев И., Омаров А., Аркен М., Чернышев Д., Красова А., Плеханова А., студенты 2 курса Caspian University
Научный руководитель: Каракулова З.Ш., к.психол.н., асси.проф. Каспийского Университета

ОСОБЕННОСТИ КОНФАБУЛЯЦИИ ЛИЧНОСТИ

Конфабуляция – создание ложных или ошибочных воспоминаний без намерения обмануть, иногда называемая «честной ложью». Иначе говоря, конфабуляция – это фальсификация памяти человеком, который, по его мнению, искренен и правдив в своих воспоминаниях. Ложные воспоминания могут состоять из преувеличения реальных событий, вставления воспоминания об одном событии в другое время или место, сообщения о давних событиях как о произошедших недавно, заполнения пробелов в памяти или создания новой памяти из событий, которых никогда не происходило.

то время как некоторые конфабулированные воспоминания легко идентифицировать, другие могут быть настолько личными и уникальными, что только свидетель, такой как член семьи или близкий друг, сможет подтвердить или опровергнуть достоверность воспоминания.

Конфабуляция также происходит, когда человек непреднамеренно ошибочно воображает события как реально произошедшие. Известно, что такое происходит у пациентов с повреждением головного мозга, фетальным алкогольным синдромом, травмами головного мозга и синдромом Вернике-Корсакова. Специалистам по психическому здоровью необходимо знать о конфабуляциях из-за негативного воздействия, которое они могут оказывать на скрининг, оценку и планирование лечения.

Спонтанная конфабуляция — менее распространенный и более психопатологический феномен. Такие пациенты импульсивно рассказывают более впечатляющие, спонтанно придуманные истории. Они не просто лаконично и неверно отвечают на поставленный вопрос, как при внушенной конфабуляции. Скорее, они приукрашивают свои ответы, стараясь впечатлить слушателей. Даже при умеренной амнезии конфабуляция бывает масштабной. Например, пациент, наблюдаемый Стассом и коллегами (1987), выдумал историю, согласно которой он получил травму головы, когда спасал своего ребенка во время потопа.

Среди причин конфабуляции в первую очередь выделили *нарушение памяти в совокупности с предклиническими свойствами личности* (т. е. теми чертами, которые были свойственны человеку до повреждения головного мозга) или *внушаемостью* (Берлин, 1972). Главную сложность для этих пациентов представляет хронологическая организация воспоминаний. Другими словами, воспоминания из прошлого смешиваются с настоящим (Виктор и др., 1971). Вайнштайн (1971) описал суть конфабуляции как метафорическое представление актуальных проблем. В качестве примера исследователь привел историю военного офицера. Когда умственные недостатки, вызванные травмой головы, сделали его непригодным для дальнейшей службы, офицер утверждал, что вовлечен в операции контрразведки.

Длительное изучение конфабуляции показало, что она не зависит ни от масштаба потерянной памяти, ни от внушения (Мерсер и др., 1977). Мерсер и его коллеги связывали ее с совокупностью четырех факторов:

- 1) понимание необходимости ответа;
- 2) нехватка воспоминаний для ответа;

доступность усвоенного и эмоционально выразительного ответа;

неспособность контролировать и корректировать свои неточные ответы.

Таким образом, Конфабуляция имеет градацию. Пациент может признаваться, что не знает ответа, а в остальных случаях выдумывать (конфабулировать). Конфабуляция может иметь разные эффекты во всех установках, связанных с психическим здоровьем. Например, конфабуляция может привести к ряду

последствий в психиатрических лечебных учреждениях. Прежде всего, точное выявление конфабулирования может быть затруднено для специалистов в области психического здоровья. Когда конфабуляция остается нераспознанной, неточная информация может способствовать неправильному диагнозу и ошибочным стратегиям лечения.

Литература:

<https://lifemotivation.online/razvitie-lichnosti/samopoznanie/konfabulyatsiya>

Кульжанова А. студент 4 курса Caspian University Научный руководитель: Каракулова З.Ш., к.психол.н., асцц.проф. Каспийского Университета

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЙ ПОРТРЕТ ЭФФЕКТИВНОГО РУКОВОДИТЕЛЯ

Эта тема актуальна в силу того, что в настоящее время система образования претерпевает ряд преобразований, касающихся, прежде всего сферы управления. В эпоху острой конкуренции и глобальных перемен, очевидно, что не только настоящее, но и будущее состояние организации во многом зависит от качеств, знаний и способностей руководителя, его умений организовать эффективную работу сотрудников и в целом всего.

последнее время больше внимания уделяется вопросам определения комплекса знаний, способностей, личных и деловых качеств, которыми должны обладать современные управляющие. Однако сформулировать основные требования, предъявляемые к идеальному руководителю, оказалось довольно трудно, поскольку они различаются в зависимости от особенностей среды работы данной профессии.

Особенности личности и труда руководителя интересовали людей уже давно. В советское время автор теории организационной деятельности П. М. Керженцев обосновывал важность роли руководителя тем, что именно руководитель подбирает кадры по своему образу и подобию, – они могут быть сильными, одаренными или посредственностями, важен в первую очередь подбор самих руководителей.

На вопрос о том, какие качества руководителя больше всего ценят рабочие, получены следующие ответы: справедливость, честность, порядочность – 76% опрошенных; понимание жизненных проблем сотрудников, внимательность, доброта, человечность – 25%; умение организовать работу, деловитость, компетентность – 24%; требовательность – 4%. Многим начальникам следует задуматься над приоритетами обязательных качеств хорошего руководителя, тем более что сами руководители формируют иную шкалу приоритетов, ставя на первое место профессиональные и деловые качества, а личные, человеческие качества двигают на второй план. По мере возвышения начальника по служебной лестнице уменьшается критика в свой адрес и растет в адрес подчиненных, индивидуальные особенности сотрудников начинают интересовать высокого начальника все меньше.

Говоря в более широком смысле, требуется разносторонний человек, способный обобщать, воспринимать многочисленные, разнообразные факты и находить в них осмысленную директивную сущность. Способность широкого охвата и умение, не размениваясь на мелочи, принимать перспективные решения являются талантом, который иногда важнее всего другого. Он связан с высокой образованностью, большими знаниями, острой человеческой проницательностью и смелостью встретиться с трудностями лицом к лицу, когда выполнение принятых решений ведет к неопределенным последствиям.

Талантливый руководитель всегда выступает в роли примера для подражания среди подчиненных, коллег, равных по должности, и даже для более высоких начальников.

Качества, наиболее часто встречающиеся у лидеров.

Физиологические качества. Приятные внешность (лицо, рост, фигура, голос, хорошее здоровье, высокая работоспособность, энергичность

Психологические качества. Властность, амбициозность, агрессивность, уравновешенность, независимость, смелость творчества, самоутверждение, упорство, мужество

Интеллектуальные качества. Высокий уровень интеллекта: ум, логика, память, интуитивность, энциклопедические знания, широта кругозора, проницательность, оригинальность и быстрота мышления, образованность, чувство юмора

Личностные качества. Деловые качества: организованность, дипломатичность, надежность, гибкость, обязательность

Таким образом, некоторые из этих качеств определены генетической основой личности, но большинство определяются воспитанием, приобретаются и развиваются в практической деятельности. Слабость выдвигаемых результатов исследований в том, что перечень важнейших качеств лидера можно

было бы продолжать еще и еще и практическое применение выводов кажется сомнительным. Очевидно, что главные качества лидера – гибкое, нестандартное мышление, харизматические свойства личности и владение искусством воздействия на оппонентов и коллектив. В конце концов каждый находит свой стиль. Один динамичен, обаятелен, способен воодушевлять других. Другой спокоен, сдержан в речи и поведении. Однако оба они могут действовать с равной эффективностью – внушать к себе доверие и добиваться того, чтобы работа выполнялась быстро и качественно. Но некоторые общие характерные черты присущи лидерам различных стилей. Охарактеризую теперь черты лидера более конкретно.

Литература:

<https://psychologos.ru/articles/view/lider-i-rukovoditel>

<https://students-library.com/library/read/59195-lider-i-rukovoditel-sravnitelnaa-harakteristika>

Жунусова Анель

студентка 3 курса ОП «Клиническая психология» Caspian University

Науч. руков.: Вахитов Данияр Хакимович

магистр психологии, сеньор-лектор

ВЛИЯНИЕ ФИЛЬМОВ УЖАСОВ НА ПСИХИЧЕСКОЕ СОСТОЯНИЕ ЧЕЛОВЕКА

Аннотация: *В данной статье рассматривается проблема влияния фильмов ужасов на психику человека. Описываются как отрицательные, так и положительные стороны.*

Аннотация: *Бұл мақалада қорқыныш сезімін тудыратын фильмнің адам психикасына қалай әсер ететіні қарастырылады. Сондай-ақ, бұл мәселенің оң және кері жақтары сипатталады.*

Ключивые слова: *психика, фильм, человек, сознание, адреналин*

Түйін сөздер: *психика, фильм, адам, сана, адреналин*

Введение: С каждым годом все более востребованными среди молодежи (согласно ВОЗ подростки возрастом от 10 до 19 лет[1]) становятся фильмы в жанре ужасов. Это связано с тем, что подобные фильмы обладают высокой степенью манипулятивного воздействия на сознание, а также тем, что людям не хватает адреналина. В древние времена условия для существования человека были достаточно тяжелыми, люди постоянно сталкивались с опасностью. Сегодня этого практически нет. И поэтому люди ищут адреналин альтернативным путём, таким, как просмотры фильмов в жанре «хоррор».

работе «Молодежь и кинематограф: манипуляция сознанием» Н.П. Романова и М.В. Скрипкарь отмечают, что фильмы ужасов способны снять психическое напряжение, таким образом выполняя функцию стимулятора нервной системы. [2]

Положительные и негативные стороны.

Желание, так сказать, получить дозу адреналина из хоррора может нести опасность не только для психики человека, но и для всего организма в целом. Так, в 2009 году в «РБК daily» (ежедневная аналитическая газета) обнародовала результаты эксперимента, проведенного биохимиками из Вашингтона. Исследование показало, что просмотр устрашающих фильмов влияет на человека не только психически, но и физически. Ученые склонны объяснять поведение организма тем, что сильный страх и внутренняя тревога человека при просмотре насыщенного насилием фильма являются для организма сигналом об опасности. Но так как человек не пытается спастись и не следует реакциям защиты (бей, беги, замри, сдавайся) организм считает, что «очаг инфекции» находится внутри. На его поиск направляются антитела, начинающие уничтожать здоровые клетки организма. Обобщение медицинских материалов позволило врачам сделать вывод, что такой стресс вызывает у человека не только временные биохимические изменения, но и способствует появлению различных заболеваний. Так, невозможность снять агрессию приводит к тому, что у человека развиваются гипертоническая и язвенная болезни, повышается вероятность инфаркта, инсульта и появляется мигрень.

Так же считают, что у подобного рода жанра есть и положительные стороны:

Ужасы являются отличным тренингом для человеческих нервов, людей смотрящих «хоррор», труднее вывести из себя.

Профессор клинической психологии Дэвид Радд, утверждает, что при просмотре фильмов ужасов человек получает некое удовольствие, т.к. наш мозг при этом адекватно оценивает реальность/ирреальность опасности.

По мнению техасских ученых, этот факт может оказать незаменимую помощь в лечении фобий и страхов. При просмотре данных фильмов, организм перестаёт реагировать на угрозу. И это может оказать большую помощь в лечении фобий, т.е. фильмы ужасов могут использоваться в клинической медицине.

Заключение:

На сегодняшний день тема мало освещена, в связи с чем отсутствуют свежие данные о проведенных исследованиях, которые могли бы подтверждать или же опровергать действительность информации, представленной в статье. В целом надо учитывать индивидуальные параметры строения психики каждого человека, его восприимчивость, эмоциональную готовность, страхи и так далее. Опасность получить психическое расстройство не очевидна, поэтому любители «ужастиков» продолжают смотреть их, не обращая внимания на все негативные стороны своего любимого жанра.

Источники:

<https://adolesmed.szgmu.ru/s/12/>

Романова Н.П., Скрипкарь М.В. Молодежь и кинематограф. - Чита: ЧитГУ, 2010. -181 с.

Ачимова Ангелина, Бекетова Акбота студентки 3 курса ОП «Клиническая психология» Caspian University Науч. руков.: Вахитов Данияр Хакимович магистр психологии, сеньор-лектор Каспийский университет

РАССТРОЙСТВА ПИЩЕВОГО ПОВЕДЕНИЯ (РПП) КАК РЕЗУЛЬТАТ БУЛЛИНГА И ОБЩЕСТВЕННЫХ СТЕРЕОТИПОВ

Аннотация: Почему РПП это глубоко-социальная проблема, и как мнение общества влияет на ее распространение?

Аннотация: тағамдық мінез-құлықтың бұзылуы неліктен терең-әлеуметтік мәселе болып саналады және қоғамдық пікір бұл мәселенің таралуына қалай әсер етеді?

Ключевые слова: Расстройства пищевого поведения (РПП), буллинг, стереотипы, социум, диагноз, психическая проблема.

Түйін сөздер: Тамақтану бұзылыстары (ТБ), буллинг, стереотиптер, қоғам, диагноз, психикалық мәселе.

Введение.

Расстройство пищевого поведения (РПП) - это заболевания, для которых характерно нездоровое пищевое поведение в основе которого находится озабоченность собственным весом и внешностью. Наиболее распространенными расстройствами в этой сфере являются нервная анорексия, булимия и компульсивное переедание.

Статистика.

Казахстане и странах СНГ, к сожалению, нет актуальной статистики по РПП, так как этот вопрос не имеет масштабной огласки. Поэтому мы обратимся к мировой статистике

Согласно данным американской организации NEDA -National Eating Disorders Association (Национальная ассоциация расстройств пищевого поведения), 70 млн человек во всем мире страдают пищевыми расстройствами.

Причина распространения.

Выявлено, что к РПП больше склонны женщины и подростки, то есть та часть населения, которая чаще подвергается критике и буллингу со стороны общества. Из-за популярности социальных сетей в современном мире процветает "Культ идеального тела". Обычно это нереалистичные стандарты красоты, которым не могут соответствовать все люди, но социум требует это от них. Из-за несоответствия этим стандартам, окружение давит на "неидеальных" людей.

Вследствие данной ситуации люди считают, что с ними что-то не так, находят в себе изъяны и стараются любыми способами добиться "идеальной картинки", измощая себя бесконечными строгими диетами, правильным питанием и изнуряющими тренировками. Причем, делают они это не для себя, а для общества.

РПП, почти во всех случаях, имеет неблагоприятный исход: приводит к непоправимому нарушению физического здоровья, нарушению ментального состояния или к летальному исходу.

Пример.

К сожалению многие девушки, подвергающиеся буллингу и необоснованной критике, прибегают к «экстренным мерам» и начинают радикально худеть. Изучив множество историй в интернете, можно заметить, что в основном все девушки не страдали лишнем весом, к примеру, история Ангелины, ей 19 лет, она студентка и вот то, что она рассказывает:

«Моя история с РПП началась примерно в 2014 году. Мой тренер — жесткая и нервная женщина, очень трепетно относившаяся к лишнему весу своих подопечных — решила сделать мне замечание.

И в тот же день приняла решение о том, что начинаю худеть.

Первое — нервная булимия. Вызывание у себя рвоты, строгое соблюдение диеты или голодание, изнуряющие физические нагрузки. Поход к психотерапевту, таблетки, психологи, антидепрессанты, слезы мамы, вечная ненависть к себе, нежелание выходить из дома, приступы селфхарма из-за съеденного кусочка яблока, бессонница, снижение успеваемости, отказ от любых продуктов и жестокое издевательство над организмом — все это со мной было. Родные уже не скрывали, что я выгляжу как.

не могла носить нормальную одежду, ведь шрамы и порезы на руках сразу вызвали бы бурную реакцию у окружающих. Иногда ловлю приступы компульсивного переедания — могу съесть даже муку и сырые макароны».

Заключение.

Давление со стороны общества в наше время является одной из основных причин возникновения РПП. Уже продолжительное время худоба является модой, указывает на здоровье и считается наиболее привлекательной. Люди, не подходящие под эти, выставленные миром стандарты, постоянно встречаются с критикой со стороны окружающих.

Источники:

<https://www.singlecare.com/blog/news/eating-disorder-statistics/>
<https://anad.org/eating-disorders-statistics/>
<https://bulimii.net/stati/rpp-prichiny-simptomy-priznaki-i-metody-lecheniya>
<https://mel.fm/zhizn/istorii/836154-znayesh-ya-odnogo-ne-poymu-a-chego-ty-zhirnaya-takaya-dva-monologa-studentok--o-borbe-s-vesom-i-sobo>

Пустенко Дарья
студентка 2 курса ОП «Организационная психология» Caspian University
Науч. руков.: Вахитов Данияр Хакимович
магистр психологии, сеньор-лектор
Каспийский университет

КАК ПРЕДОТВРАТИТЬ ПОЯВЛЕНИЕ СТРЕССА ВО ВРЕМЯ УЧЕБЫ

***Аннотация:** В данной статье рассматривается отрицательная сторона влияния стресса на организм учеников и студентов. Кроме того, рассматриваются пути предотвращения возникновения стресса.*

***Аннотация:** Бул мақалада оқушылар мен студенттердің ағзасына күйзеліс әсерінің жағымсыз жағы қарастырылады. Сондай-ақ стресстің алдын алу жолдары талқыланады.*

***Ключевые слова:** психика, стресс, стадии стресса, учащийся, обучение, решение.*

***Түйін сөздер:** психика, стресс, күйзеліс кезеңдері, студент, оқу, шешім.*

Введение.

Начнем с того, что обучение в образовательных учреждениях-это не только возможность получить знания, обрести новые знакомства и показать себя, но к тому же, серьезный стресс для каждого. Что же такое стресс? Стресс-это состояние организма которое характеризуется напряженным состоянием, вызванным внешними факторами. Со стрессом сталкивается каждый учащийся, надо признать, что это совершенно нормально, ведь стрессу подвержены все живые организмы. Однако если вовремя не заметить симптомы и не предпринять меры, то можно столкнуться с серьезными последствиями.

Вы можете легко заметить проявление стресса, для это стоит обратить внимание на изменение в своем состоянии.

Существует три стадии стресса:

Стадия беспокойства- эту стадию заметить достаточно просто, она проявляется тогда, когда в ответ на стрессовое воздействие психика реагирует волнением.

Стадия сопротивления-данная стадия не вызывает никакого волнения или беспокойства, а наоборот,помогает организму бороться со стрессом.

Стадия истощения-возникает, когда стресс длится слишком долго, наш организм истощается и не в силах бороться.

Стресс несет за собой серьезные последствия. Если учащийся испытывает стресс, то ухудшается его работоспособность, он начинает хуже воспринимать информация, пропускает занятия. Из-за этого

может возникнуть апатия и выгорание. К тому же стресс влияет на состояние здоровья, появляются головные боли, усталость, проблемы со сном и приемом пищи.

Как же все-таки предотвратить появление стресса?!

Старайтесь поддерживать свою самооценку на должном уровне. Не дайте кому-то снизить вашу уверенность.

Поддерживайте уровень своих знаний. Готовьтесь к занятиям, посещайте лекции, следите насколько хорошо вы усвоили темы, если у вас есть пробелы восполняйте их в тот же момент, а не перед важными тестами и экзаменами.

Составляйте график дедлайнов, чтобы распределить свою нагрузку.

Давайте себе отдохнуть, занимайтесь любимыми хобби, читайте, смотрите фильмы, ходите на вечеринки. Чем больше разнообразие дней в вашей жизни, тем меньше в ней стресса.

Завершающее, но я считаю его самым важным. Следите за качеством своей жизни, высыпайтесь, сбалансированно питайтесь, занимайтесь спортом и гуляйте на свежем воздухе.

Заключение.

Причинные факторы стресса многообразны, однако стресс среди учащихся достаточно сильно распространен. Если вы начали замечать, что сбились с привычного порядка своей жизни и постоянно испытываете напряжение, остановитесь, выдохните и перестаньте загонять себя в рамки, все мы неидеальны, не обязательно работать так будто сегодня последний день вашей жизни, заботьтесь о себе и получайте удовольствие от того, что делаете.

Источники:

<https://skysmart.ru/media/texts/study/kak-borot'sya-so-stressom-v-uchebe>

Комаровская Е. Помогите у ребенка стрессе! - Питер, 2012. 176с.

Сапольски Р. Психология стресса. - Питер, -2021. - 480с.

Абдуллаева Алтынай

МКП-22-5P Caspian University

Научный руководитель: Акимкожаева Ш.К. магистр педагогических наук, сеньор-лектор ВШГН Каспийский Университет.

РЕЛИГИЯ. ПРОИСХОЖДЕНИЕ РЕЛИГИИ

Религия - это своего рода система видения, основанная на вере в сверхъестественное, которая включает в себя сочетание моральных норм и способов поведения, обрядов, религиозных действий и объединения людей в определенные организации - церкви, интеллигенцию, сангху, религиозные общины. Проблема происхождения религии - одна из важнейших в религии. Наиболее известные гипотезы о происхождении религии: натуралистическая; анимистическая; социальная; гипотеза Л. Фейербаха. Натуралистическую гипотезу высказал другой римский поэт и философ Лукреций, который утверждал, что идея Бога и религии родилась из-за человеческого страха перед ужасными природными явлениями, непонимания причин их возникновения, незнания законов природы. Страх вызывает желание избегать гроз или извержений вулканов и прятаться, а не читать, олицетворять и управлять молитвами за это явление. Человек боялся многих, но он увековечивал не хищников или своего врага - человека, а только определенные явления или объекты природы, которые часто не представляют опасности, например, камень или дерево. Низкий научный уровень человеческого развития в древности также можно рассматривать как причину возникновения идеи Бога. Первобытный человек умел все объяснить по-своему, с чем сталкивался в повседневной жизни. То есть идея Бога была лишней для объяснения необычных природных явлений. Обратной стороной является то, что наука многое изучила, теперь нет мистического страха перед природой, но это не повлияло на религиозность человека. Величайшие ученые верили, и многие сейчас верят в Бога. Провал натуралистической теории заключается в том, что она не смогла объяснить, как страх вызвал идею существования духовного существа в простейшем сознании древнего человека, которое невозможно обнаружить, то есть его нельзя увидеть, не услышать и его невозможно потрогать. Анимистическая гипотеза, учитывая источник происхождения религии в сновидениях, обмороках, галлюцинациях, смерти и других явлениях, при наблюдении которых у "неразвитого" человека появлялась мысль о том, что существует другой, такой же реальный мир, как этот. Согласно взглядам Тейлора, анимизм - это вера в духовное существо, описываемая как "минимум религии". "Душа одновременно выполняет роль маленького близнеца. Присутствие души приписывалось животным, растениям и даже камням. Мифология была порождена моно- и политеизмом. Однако

необоснованность этой теории очевидна: трудно представить, что все человечество настолько слабо, что не может отличить сон от реальности, а для вычисления реальных галлюцинаций также невозможно достичь уровня, соответствующего недоразвитости философской мысли, которую развивает наука. Может достичь идеи Божественного и утвердить ее не только в своем уме, но и во всей практической жизни; Учитывая, что человек на самом деле объединил беспринципного дикаря с духом философа и принимает свои мечты за реальный мир, это не подразумевает религиозного отношения к ним; невозможно представить, чтобы человек, только что вышедший из животного состояния, мог на самом деле поверить в существование последнего, что было представлено во снах.: сон - это не что-то неожиданное, поражающее сознание своей внезапностью, это характерно для всех живых существ; Сны - это беспорядочное сочетание отрывков мыслей, переживаний и чувств, то есть того, чего невозможно достичь в целом; многие сновидения человека порождены недоверием к сновидениям. Например, если во сне человек вкусно поел и проснулся, он ощущает такой же голод. Необъяснимым является и тот факт, что сны определенного круга людей смогли убедить в реальности призраков разума, и все человечество не является особым племенем. Социальная гипотеза: основная идея социальной гипотезы заключается в том, что религия действует как социальный продукт, результат исторического социального развития. Отношение к реальной жизни отражается в нем иллюзорно, как представления о сверхъестественном. Основные положения социальной гипотезы: религия могла сформироваться только на определенном этапе общественного развития, то есть она не является исходным феноменом человеческого общества; социальный фактор - в связи с неразвитостью общественного производства. Человек был бессилеи противостоять природе, а в классовом обществе он испытывал бессилие перед социальным угнетением; гносеологический фактор - это способность формулировать абстрактные понятия, когда человек приобретает способность мыслить абстрактно. Абстрактное мышление, в свою очередь, дает возможность фантастических отражений людей в сознании людей, то есть сверхъестественных или религиозных. Фейербах Л. Фейербах основал свою гипотезу на старой ситуации, касающейся персонификации сил природы, как основы древних религиозных верований. Но он считал, что религия исходит непосредственно из олицетворения свойств и отдельных частей, прежде всего из абстрактной природы человека, а также из его информации. В его теории Бог и боги были представлены персонифицированными проекциями свойств природы и человека, которые были превращены человеческим мышлением в независимые существа. Фейербах выделял духовную и естественную религию. Духовные религии: иудаизм; христианство; буддизм; ислам. Естественные религии: примитивные и древние языческие верования. В духовной религии Фейербах видел Бога в отличие от природы, т.е. как нечто иное, определенного человека, а в естественной религии Бог, в отличие от человека, есть не что иное, как природа или творение природы.

Источники и используемая литература:

1. https://spravochnick.ru/religiya/proishozhdenie_religii/
2. https://scepsis.net/library/id_305.html

*Кашикарева Арина
студентка МКП-21-4 Caspian University
Научный руков.: Ногайбаева Жибек Абдыбековна
к.п.н., ассоциированный профессор ВШГН
Каспийский университет*

15-Е СЛОВО НАЗИДАНИЯ АБАЯ

Аннотация. *Объект исследования данной работы слова Абая, в частности 15-слово и научное понятие рефлексия который заключается в умении осознавать не только направленность внимания, но отслеживать свое психологическое состояние, ощущения и мысли. На их основе мы проведем сравнительный анализ.*

Ключевые слова: *Абай, слова назидания, рефлексия, анализ, личность.*

Рефлексия (от лат. reflexio - обращение назад) – мыслительный процесс, направленный на самопознание, анализ своих эмоций и чувств, состояний, способностей, поведения. Термин появился первоначально в философии, затем стал популярным в других областях знаний, в том числе в психологии.

Выделяют разные виды рефлексии: языковую (направленную на анализ человеком особенностей своей речи), личностную (ее цель – познание свойств и специфики собственной личности),

интеллектуальную (формирование представлений человека о его интеллектуальных способностях), эмоциональную (познание и изучение человеком собственной эмоциональной сферы).

Было сформировано отдельное направление (интроспективная психология) на основании трактовки Джона Локка рефлексии как особого источника знаний. В общем психологическом контексте рефлексия обладает способностью изменять структуры сознания, а также его содержание. Рефлексия начинает формироваться в младшем школьном возрасте, а в подростковом становится основным фактором регуляции поведения и саморазвития (так, главная проблема отрочества, по Э. Эриксону, связана с рефлексией над вопросом «Кто я?»). Абай пишет: «Желаете быть в числе умных людей, спрашивай себя раз в день, раз в неделю, или хотя бы раз в месяц: как ты живешь? Сделал ли ты что-нибудь полезное для своего образования, для земной или потусторонней жизни, не придется ли тебе потом испытать горечь сожаления? Или же ты и сам не заметил, не помнишь, как и чем жил?» (15-слово). В ходе чего было обнаружено что в 15-ом слове Абая рассказано практическое применение данного термина. Если же сопоставить термин

«Рефлексия» и 15-ое слово Абая, то можно заметить сходство между ними, разница лишь во времени написания и его стилистическом способе.

Из слов Абая понятно что самоанализ и взгляд со стороны на себя позволяет человеку расти как личности намного быстрее и увереннее. Ведь человек даёт отчёт о себе со стороны своему внутреннему «Я», который движет человеком на протяжении всей его жизни и может являться рычагом движения и остановки. Однако, если же использовать рефлексиию в своей жизни можно избежать каких-либо необоснованных остановок и если же таковые наступают, то найти выход из них. Ведь из любой ситуации есть выход, а метод сказанный в 15-ом слове Абая помогает взглянуть на себя с другой стороны.

Заключение. Хотя они написаны по разному, на разном языке и в разное время несмотря на это виден основной смысл рефлексии. В словах же Абая наоборот показано практическое применение рефлексии. И при глубоком анализе становится понятно место рефлексии в жизни человека.

Слова Абая дают понять, что поистине умный человек будет работать над собой и делать отчёт себе о своих действиях. Что позволит обнаружить положительные и отрицательные черты его личности, также духовного состояния. В следствии чего эти действия приведут человека к непосредственному росту его личности.

Список литературы и источников

- Абай. Қара сөз. Поэмалар. Книга слов. Поэмы. -Алматы: Ел, 1993 ж. -270 б.
2. Қазақстан ғалымдары. Энциклопедиялық анықтамалық. -Алматы: Қазақ энциклопедиясы. 2012 ж. -614 б.
- Абай . Наследники на перепутье... -Алматы: Агентство Аль-Халел, 1995. -303 б.
- <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A0%D0%B5%D1%84%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%81%D0%B8%D1%8F>
- <http://www.psychologies.ru/glossary/16/refleksiya/>
- http://bourabai.kz/articles/black_word.htm7. <https://www.stihi.ru/2015/04>

Жарылқасын Ақсауле
Caspian University MAA -21-2 студенті
Ғылыми жетек: Ноғайбаева Жібек Әбдібековна
п.ғ.к., Каспий университетінің қауым. профессоры

ҚАЗАҚ ТІЛІ – ҰЛТ МӘРТЕБЕСІ

Ана тілін меңгере бастағаннан ол бірте-бірте ортаның ұлттық қасиеттерін бойына сіңіреді, оның ойлау жүйесі де, ақыл-ой өрісі де, ұлттық нышандары да айқындалады. Сондықтан адамның ана тілі – оның ата-анасының тілі емес, оның өскен, тәрбиеленген санасына сіңген тіл. Адам қай тілде сөйлеумен бірге сол тілдің грамматикасын, дыбыс ерекшелігін, сөз байлығын, әдебиетін игеріп, сол тілде ойлау әдісін де меңгереді. Бұл психология, әсіресе шетелде тұратын эмигранттарға, отарланған халықтарға тән.

Отарлаушы ұлттың тілін, мәдениетін зорлап тану екі жақты психология туғызады. Бір жағынан, гипертрофиялық ұлттық идея, шовинизм, басқа тілдерді менсінбеу, ығыстыру болса, екінші жағынан, ол атрофия, бағынышты халықтарды ұлтсыздануға, ұлттық қасиеттердің, тілдің әлсіреуіне әкеледі. Атрофияға ұшыраған ұлт өкілдерінің басым көпшілігі бөтен тілді, мәдениетті де терең қабылдамай, өз құндылықтарынан да біраз қол үзіп, құлдырауға ұшырағандар аз емес. Олар интеллектуалдық та, моральдық жағынан да кемшін. Бірақ ұлтсыздану індетіне шалдыққан өздерінің құл болғанын сезе

бермей, өмірден өте береді.

Тәуелсіздік алу тілдердің еркіндік алуынан басталып, ең өткір саяси мәселеге айналып, бүгінге дейін тиянақты шешімін таба алған жоқ.

Эстония, Латвия, Грузия сияқты елдерде орыс тіліне шетелтілі мәртебесі беріліп, орыс тілі тек мемлекеттік емес мектептер мен жоғары оқу орындарында оқытылады. Балтық жағалауындағы елдер ағылшын тілін білуге зор мән береді. Өзбекстан, Тәжікстан мемлекеттерінде орыс тілі төңірегінде проблема жоқ деуге болады, оларда славяндар 5-6%-ы құрайды. Бірақ олар бүгін орыс тілін білуге мүдделі, ақылы курстарға барып, орыс тілін үйренуде, себебі Ресейде еңбек етіп, табыс табады, ал тапқандары елдерінің бюджетінің үлкен қаржы көзі болып отыр. Украинаның Ресеймен шекаралас аймақтары халқының басым көпшілігі орыс тілін басымдық қолдаса, батыс аймақтары түгелге жақын орыс тілін қолдамайды. Тіл мәселесі елдің бірлігі мен тұтастығына зор ықпал етеді. Бірқатар постсоветтік елдерде орыс тілін отарлаушы ұлттың тілі деп бағалап, оның үстемдігінен арылуды рухани тәуелсіздіктің кепілі, құлдықтан еркіндікке жетудің амалы деп есептейді. Әрине, өзінің құл болғанын сезінген ұлт қана азаттыққа, тілдік тәуелсіздікке ұмтылады, сонымен бірге отарлаушы ұлттың өркениетінен алыстамайды.

Тіл саясаты әр елдің тарихына, демографиялық және діни құрамына, геосаяси жағдайына, білім мен мәдениетінің ерекшеліктеріне, елдегі саяси биліктің ұстанымына байланысты. Көп жағдайда тілдік ахуал диаспоралардың саны мен сапасына, ұстанымына, тарихи отандарының жақын-қашықтығына байланысты. Тілдердің өзіндік өмірбаяны мен географиялық аумағы да бар. Мысалы, Қазақстандағы алпысқа жуық диаспоралардың тарихи отаны, мемлекеттік тілі бар, олар тарихи отанына оралып та жатады. Сонымен бірге, бірқатар диаспораның мемлекеттілігі, бір жерде шоғырланған аумағы жоқ. Сондықтан болар, біздегі кейбір диаспора өкілдері бірыңғай қоныстанған аумақты меншіктегісі келеді, кейде ол дау да туғызып жатады. Ондай диаспоралардың Қазақстанда саны қырыққа жуық.

Этнолингвистердің тілдер пирамидасы деген сөзі бар. Конституция бойынша барлық тілдер тең дегенмен, мемлекеттік тіл пирамиданың төбесінде, онан төмен басқа тілдер орналасады. Осыған сәйкес пирамиданың төрінде қазақ тілі, онан төмен сан жағынан көп орыс диаспорасы, онан да төменгі сатыда жеті ірі диаспоралар – украин, өзбек, неміс, татар, ұйғыр, белорус, корейлер, ең төменгі сатыда 124 этностық топ орналасады: олардың 86-сының саны мыңнан, 42-сінің саны 200-ден, 53-інің саны 100-ден аспайды. Ал егер тілдердің қолдану аясы тұрғысынан сараласақ, пирамиданың басында орыс тілі тұрады. Бұл – көптеген отарланған ұлттардың тағдыры.

Бүгінде қай елдің де ұлттық бейнесі күрделі. Әр елдің тілдер мәселесін реттеуінің өз моделі, қайталанбас үлгісі бар, сонымен бірге ортақ заңдылықтары, қағидалары да бар. Оның ең бастылары: тыныштықты қаласаң, өз тіліңді сақта, бөтен тілді сыйла, сонымен бірге әділетті болу; мемлекеттік тілді саяси да, лингвистикалық та, экономикалық та, құқықтық тұрғыдан да қорғау; тіл тілге жау емес, бірақ тіл тілге бәсекелес. Сондықтан оларды қорғаудың деңгейі, әдісі, жолдары әрқилы.

Тәуелсіздік алғаннан кейін мемлекеттілік қалыптастыру жолында жас мемлекеттер ұлттық идеяны негізге алды. Қазақстан да ұлттық идеяны ұстанды. 1993 жылы қабылданған бірінші Конституцияда елдің конституциялық құрылыс негіздерінің бір маңызды қағидасы былайша баяндалады: «Өзін өзі билейтін қазақ ұлты мемлекеттілігінің түрі ретінде Қазақстан Республикасы өзінің барлық азаматының құқық теңдігін, қамтамасыз етеді». Бұл байлам Қазақстанның қазақ ұлтының мемлекеті екендігін айқын тиянақтады. Сондай-ақ «Қазақстан Республикасында мемлекеттік тіл – қазақ тілі. Орыс тілі «ұлтаралық қарым-қатынас тілі болып табылады» деп бекітті.

«Ұлтаралық тіл» дегеннің мәні әрқилы. Мысалы, АҚШ-та ағылшын тілі, Германияда неміс тілі, Ресейде орыс тілі, Францияда француз тілі – ұлтаралық тіл. Кеңес өкіметі ыдырағаннан кейін Әзербайжанда, Тәжікстанда, Түрікменстанда орыс тілі ұлтаралық тіл деп қабылданды.

Ұлтаралық қарым-қатынас тілдерінің мемлекеттік тіл қызметін де, мемлекеттің ішіндегі әртүрлі этностардың қатынас тілі функциясын да атқаратындығы бұл ұғымды әрқилы қабылдауға негіз болды. Қазақстандықтар арасында әлі де орыс тілін ұлтаралық қатынас тілі деп те түсінушілер көп. Ал 1995 жылғы референдуммен қабылданған Конституцияда «Біз, ортақ тарихи тағдыр біріктірген Қазақстан халқы байырғы қазақ жерінде мемлекеттілік құра отырып» деген сөздермен басталады. Енді Қазақстан қазақтардың ғана емес, қазақстандықтардың да мемлекеті болып танылды.

Қазақстан Конституциясының 7-бабының бірінші тармағындағы «мемлекеттік тіл – қазақ тілі» деп, екінші тармағында «мемлекеттік ұйымдарда және жергілікті өзін өзі басқару органдарында орыс тілі ресми түрде қазақ тілімен тең қолданылады» делінеді. Осы «тең» сөзіне әсіресе орыс диаспорасы зор мән береді. «Тең», бірдей деген қазақ және орыс тілдері мемлекеттік тілдер деп қабылдайды.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

Қазақстан Республикасының Президенті Нұрсұлтан Назарбаевтың Қазақстанхалқына жолдауы. Астана; 2006 жылғы 1 наурыз.

Байтұрсынов А. Шығармалар. - Алматы; Жазушы, 1989. - 320 б.

Аханов К. Тіл білімінің негіздері. – Алматы: Санат, 1993. – 495 б.

Қайдаров Ә.Т. Ғылым тілі және әдеби тіл статусы / Терминдер және оларды наудармалары. – Алматы: Ғылым, 1990.

Ф.Ш.Оразбаева. Тілдік қатынас. Шығармалар жинағы. 2 том. – Алматы: «Ан-Арыс» баспасы, 2019. 584.

Уәли Н. Қазақ сөз мәдениетінің теориялық негіздері: филол. ғыл. докт. автореф. - Алматы, 2007. – 54 б.

*Анучина Ирина, Кузнецова Диана
студентки 3 курса гр.МКП 20-3р CaspianUniversity (специальность Межкультурно-
коммуникативный перевод) Научный руков.: О.В. Аксёнова-Гяурова, магистр переводческого дела,
педагог-эксперт, сеньор-лектор*

ПСИХОЛОГИЯ МОТИВАЦИИ ЛЮДЕЙ ПРИ ИЗУЧЕНИИ ЯЗЫКОВ

Аннотация: *Мотивация – это динамический, психофизиологический процесс, который управляет поведением человека и определяет его организованность, направленность, устойчивость и активность. Говоря простым языком, то, что заставляет нас действовать и поддерживает нас в процессе. А изучение языков очень кропотливый и долгий процесс. Каждый человек когда-нибудь сталкивался с проблемой в обучении. Однако особо остро стоит проблема при изучении иностранных языков. Ведь когда начинается процесс обучения нового языка, приходит горькое осознание, что четыре года бакалавриата в университете недостаточно, чтобы выучить его от до, и учиться придется всю жизнь... И у кого тут мотивация не исчезнет? Отсюда и получаем, что изучение языка не оказалось бы среди первых пунктов в наших wish-листах.*

Ключевые слова: *мотивация, психологический аспект, изучение иностранных языков, креативность, психология людей, гуманитарные науки.*

Каждый человек когда-нибудь сталкивался с проблемой в обучении. Однако особо остро стоит проблема при изучении иностранных языков. Ведь когда начинается процесс обучения нового языка, приходит горькое осознание, что четыре года бакалавриата в университете недостаточно, чтобы выучить его от и до, и учиться придется всю жизнь... И у кого тут мотивация не исчезнет? Отсюда и получаем, что изучение языка не оказалось бы среди первых пунктов в наших wish-листах.

Посчитав эту тему достойной огласки, мы взяли на себя ответственность разобраться эту тему в нашей статье начиная от мотивации и тот психологический смысл, который в них заложен, до видов и способов эффективного изучения.

Начнём с того, что мотивация – это динамический психофизиологический процесс, который управляет поведением человека и определяет его организованность, направленность, устойчивость и активность. Говоря простым языком, то, что заставляет нас действовать и поддерживает нас в процессе. А изучение языков очень кропотливый и долгий процесс. Но скучный ли?

Гуманитарные науки задействуют правое полушарие, отвечающее за развитие креативности, исходя из этого, делаем вывод, что изучение языков — совсем не скучный процесс. Это творческое, увлекательное занятие, которое развивает мировоззрение, соответственно, требует вдохновения.

Итак, вернёмся к мотивации. Тема более глубокая и разветвленная, чем кажется на первый взгляд. Ведь мотивация индивидуальна для людей с разными темпераментами, характерами и способностями. Также, мотивация может меняться с возрастом, так как некоторые факторы могут потерять важность для изучающего иностранный язык. Исходя из вышесказанного, необходимо отметить, что мотивация должна неперестанно поддерживаться и обновляться. Тем не менее, мы подобрали наиболее эффективные и универсальные виды мотивации, и уверены: каждый найдет что-то подходящее для себя.

Чтобы не звучать занудно и так, будто вы читаете Википедию, постараюсь подавать информацию легко и непринужденно.

Мотивация различается внешняя и внутренняя.

внешней думаю все понятно — это мотивация через вознаграждение. Тут применим всеми известный метод «кнути и пряника». Когда вас мотивируют чем-то приятным и желанным, вроде: премии, награды или подарка. Тут оказывают психическое влияние через ваши желания обладать наградой. Не наслаждаться самим процессом работы, а именно ее результатом. Или же мотивируют вас кнутом: увольнением, страхом опозориться перед сокурсниками, наказание за невыполненное дело и лишение вас чего-то личного, как например у школьниц ела часто сейчас забирают телефоны и планшеты.

Такая мотивация бесспорно работает, но всегда ли и эффективно ли?

Разберем на Всемирном известном эксперименте. Задача со свечкой. Ее придумал Карл Дункер в 1945. Вам выдают свечу, коробку с канцелярскими кнопками и коробок спичек. И говорят: «Установите горящую свечу на стене так, чтобы воск не капал на стол». Разные группы людей пытались по-разному это проверить. Кто-то пытался прикрепить свечку с помощью кнопок, другие расплавить спичку сбоку

приклеить ее к стене. Но спустя время, выход находят все, и вот он: сделать полку для свечки из коробки для кнопок. После, начали изучать влияние стимулов на поведение людей. Брался все тот же эксперимент, группы людей, но одним говорили, что хотят изучить среднее время для решения данной задачи, а другим говорили: «кто решит быстрее всех, получит 20 долларов». Опираясь на триггер «если хочешь, чтобы люди работали лучше, ты их стимулируешь». Но каково было удивление, когда команда, которой обещали вознаграждение, решала эту задачу в среднем на 3 минуты дольше той, которую не стимулировали внешним мотиватором. И выходит, что стимул блокировал творческие стратегии. И этот эксперимент повторяли более тысячи раз и результат был всегда один и тот же. Кнут и пряник хорошо работают для таких задач, где есть набор правил, которым надо следовать и цель. К которой прийти. Стимулы нас на это и фокусируют нас на цели и служат сферу внимания. Но иногда, решение находится сбоку и в таких случаях, стимул не даст их увидеть.

21 веке рутинная левополушарная работа, как бухгалтерия, учет финансов, все это можно автоматизировать и отдать роботам. И в нашем веке играют роль другие задачи, более творческие, правополушарные. Сегодня, если требуется применение интеллекта, мотивация в виде стимула снижает результат, либо попросту не работает. Она негативно влияет на нашу психику. Ставит нам рамки: либо все, либо ничего. Либо выигрыш, либо проигрыш.

И что же делать? — Обратит внимание на внутреннюю мотивацию. На желание делать дело, потому что оно нам нравится. Когда наше психическое состояние в комфорте, оно наслаждается и позволяет делать вещи креативные, не так, как у всех. Искать путь решения задачи так, как удобно вам. Дает свободу и позволяет людям самим выбирать куда идти для того, чтобы они работали со страстью.

Приведу пример из личной жизни и жизни своих знакомых. Моя подруга, Анна, категорически не могла понять английский язык, когда ее определили в группу. Но когда ей дали возможность самой выбрать язык, она ушла на китайский и за два года сделала то, чего я смогла достичь лишь на третий год обучения.

Теперь возьмем меня. Пока я не полюбила английский язык, не начала получать удовольствие от разговоров на нем, я не могла сдвинуться с одной точки. Два года негативной мотивации. Прием кнута и пряника. И лишь на третий год, в один момент, когда учитель своим методом преподавания смог меня вдохновить, а я по-другому посмотрела на этот язык, все изменилось. Иностранные слова запоминались

откладывались в памяти словно по волшебству. Мне не требовалось заучивать дома пройденные темы, так как я выходила с лекции помня абсолютно все, что мы прошли. И это потому, что мне было интересно. Я проводила время с удовольствием. Я избавилась от психологического барьера в виде красного диплома, сессии, рубежного контроля. Само собой они имели вес, но они не были наградой при их успешной сдаче.

теперь, давайте мы вас немного замотивируем изучать языки.

Одним из очевидных плюсов изучения иностранных языков это доступ к большому объему информации

Изучение языка — одна из лучших тренировок для развития мозга. Так, например, Марк Цукерберг, является полиглотом, и кроме родного английского знает также: французский, иврит, латынь древнегреческий языки.

Развивает способность к многозадачности.

Повышает культурную осведомленность. Становится носителем не одной культуры, что развивает в личности толерантность.

Повышение креативности. Мы уже разобрались, что языки - сфера, требующая творчества.

И в конце концов — способствуют развитию коммуникации. Ведь именно общение является главной целью изучения иностранного языка.

Подводя итоги, могу смело сказать, что при изучении языка нужно использовать метод внутренней мотивации, которая в свою очередь будет положительной, будет благоприятно сказываться на вашем психическом состоянии. А все вышеперечисленные достоинства изучения языка пусть будут вам некими аффирмационными суждениями на этом долгом и непростом пути познания иностранных языков. Множество успешных людей использует аффирмации в своей каждодневной жизни для того, чтобы постоянно иметь внутренние стимулы для чего-либо.

Источники и литература

- Дэниел Гоулман Книга эмоциональный интеллект.
- Узыбаева.А.А «Творческий подход в изучении иностранного языка и социализация детей младшего школьного возраста». Текст научной статьи по специальности «Науки об образовании»
- Выступление TED на YouTube «внешняя и внутренняя мотивация»
- Wikipedia
- Самирова.А.Р. Студенческий научный форум «ПСИХОЛОГИЯ МОТИВАЦИИ И ЭМОЦИЙ».
- Рыбникова М.В. Психолого-мотивационный подход при изучении английского языка.

ПСИХОТИП ЧЕЛОВЕКА. ВЛИЯНИЕ ПСИХОТИПА НА ПРОЦЕСС ОБУЧЕНИЯ

«Влияние психотипа на процесс обучения» очень обширная, но значимая.

Актуальность данной темы состоит в том, что родители обучающихся стараются дать детям хорошее образование. В процессе обучения участвуют во взаимосвязанной деятельности его субъекты – преподаватель и обучающийся. Преподаватель использует на своих занятиях разные методы, приёмы и средства обучения для того, чтобы у каждого студента были шансы на успешное обучение. Но не всегда всё перечисленные выше может помочь одновременно всем. Так как все люди разные и у всех свой психотип. Знать свой психотип студентам важно. Ведь зная все свои особенности, можно понять из-за чего могут быть те или иные проблемы в процессе обучения и как их преодолеть.

Выявленное противоречие позволяет обозначить **проблему**: изучение литературы о влиянии психотипа на процесс обучения и преодоление проблем.

Понятие «психотип»

Анализируя литературу по психологии, можно сказать о том, что профессиональные психологи слово психотип практически не используют. Слово психотип они заменяют на другие понятия такие как: личность, характер, индивидуальность, стиль, темперамент. В разных источниках даются разные понятия психотипа.

Психотип - основа нашей психики. Это бессознательные установки личности - ядро, которое формируется до трех лет. На его образование не влияет окружающая среда, воспитание, родители, генетика. Психотип это наша суть и основа с набором сильных и слабых, положительных и отрицательных качеств.

Психотип личности - это целый комплекс психических характеристик, которые составляют обобщенную модель поведения человека и его реакций на внешние раздражители.

Но знание психотипа - это далеко не все. Каждый человек - это единство общего и индивидуального. Психотип - это своеобразная рулетка из генов мамы, папы, всех родственников. Это тот самый психологический «скелет», который исправить практически нереально, зато можно нарастить «мышцы» привычек, привязанностей, наклонностей - всего того, что определяет индивидуальность. Но личные особенности узнаются позже.

Не только современные ученые занимаются определением психотипов личности, но и ученые древности тоже занимались данной проблемой. Например, Аристотель, выделял черты, характерные для «добродетели» и «порока», описывая их в психологическом аспекте. Гиппократ, в зависимости от темперамента человека, выделил холериков, сангвиников, меланхоликов и флегматиков.

Но все эти психотипы разрабатывались для того, чтобы, например, по внешним признакам спрогнозировать поведение человека, определить его тип мышления, выявить потенциально сильные или слабые стороны.

Психотипы личности и их влияние на процесс обучения

Классификацию акцентуаций разработал немецкий психиатр Карл Леонгард в 1968 году. Опираясь на его труды и исследования русского психиатра Петра Ганнушкина, советский психиатр, заслуженный деятель науки Андрей Личко создал собственную типологию личности.

Паранойк

Черты этого психотипа редко проявляются в детстве; ребята сосредоточены на чем-то одном, стремятся, во что бы то ни стало достичь желаемого.

Доминирующая черта характера: высокая степень целеустремленности. Такие подростки подчиняют свою жизнь достижению цели, при этом способны пренебрегать интересами окружающих. Готовы пожертвовать благополучием, отказаться от развлечений, комфорта и других, обычных для детей радостей.

Привлекательные черты характера: высокая энергичность; независимость; самостоятельность; надежность в сотрудничестве, когда цели совпадают со стремлениями людей, с которыми работают.

Отталкивающие черты: раздражительность, гневливость, если что-то или кто-то оказывается на пути к цели; слабая чувствительность к чужому горю; авторитарность.

«Слабое звено» психотипа: чрезвычайно честолюбивы по большому счету, а не по мелочам.

Отношение к учебе. Тщательно изучают лишь те учебные предметы, которые нужны сейчас или потребуются в будущем.

Эпилептоид

дошкольного возраста дети, предрасположенные к данному типу, бережливы по отношению к одежде, игрушкам. Резко реагируют на тех, кто пытается овладеть их собственностью; с первых школьных лет проявляют повышенную аккуратность.

Доминирующие черты характера: любовь к порядку, стремление поддерживать уже установленное, консервативность; высокий энергетизм. В экстремальных ситуациях подростки становятся храбрыми и даже безрассудными; в обыденной жизни проявляют гневливость, взрывчатость, придирчивость.

Привлекательные черты характера: тщательность, аккуратность, исполнительность, бережливость, надежность, пунктуальность, внимательность к здоровью.

Отталкивающие черты характера: нечувствительность к чужому горю, чрезмерная раздражительность в связи с замеченным беспорядком, неаккуратностью других или нарушением правил.

«Слабое звено» психотипа: не переносят неподчинения себе и бурно восстают против ущемления собственных интересов.

Отношение к учебе. Отличаются целеустремленностью, выполняют все домашние задания, не прогуливают занятия, обычно отличники.

3. Гипертим

Относящиеся к этому психотипу с детства отличаются шумливостью, общительностью, смелостью; склонны к озорству. Им не хватает чувства дистанции в отношении с взрослыми.

Доминирующие черты характера: приподнятое настроение, экстравертированность, радость от общения, хорошее самочувствие и цветущий внешний вид.

Отталкивающие черты характера: поверхностность, неспособность сосредоточиться на конкретном деле или мысли, постоянное стремление заняться чем-то более интересным в данный момент, перескакивание с одного дела на другое, неорганизованность, фамильярность, легкомысленность, готовность на безудержный риск.

«Слабое звено» психотипа: не переносят однообразной обстановки, монотонного труда, требующего кропотливости или резкого ограничения общения; их угнетают одиночество, вынужденное безделье.

Отношение к учебе. Обучающиеся этого психотипа добивались бы значительных успехов, если не были бы так легкомысленны и могли сосредоточиться на одном предмете. Все предметы даются им легко. Постоянно опаздывают на занятия, прогуливают. Но легко наверстывают упущенное.

Способны достичь успеха в любом деле. Вначале у них все спорится, появляются достижения, но если начинается рутинная работа, становится неинтересно, занятие перестает быть новым, то готовы при первой возможности бросить и переключиться на что-то другое.

4. Истероид

Этот психотип виден с раннего детства. Милый малыш при большом количестве взрослых незнакомых людей без всякого смущения декламирует стихи, поет песенки, демонстрирует свои таланты наряды. Главное для него - восхищенные зрители.

Доминирующие черты характера: демонстративность; стремление постоянно быть в центре внимания, иногда любой ценой; жажда постоянного восхищения или удивления, почитания, поклонения.

«Слабое звено» психотипа: неспособность переносить удары по эгоцентризму, разоблачение вымыслов.

Отношение к учебе. В школу они ходят ради удовольствия. Чтобы привлечь внимание, учатся не просто хорошо, а лучше всех, удивляя учителей своими способностями к разным предметам.

Шизоид

Со школьных лет такие дети любят играть одни, не тянутся к одноклассникам, избегают шумных забав, предпочитая общество более старших ребят. В подростковом возрасте бросаются в глаза замкнутость и отгороженность, неумение сопереживать окружающим.

Доминирующая черта характера: интровертированность. Это ярко выраженный мыслительный тип, постоянно анализирующий окружающую действительность.

Привлекательные черты характера: серьезность, несуетливость, немногословность, устойчивость интересов. Как правило, это талантливые, умные и неприхотливые дети. Продуктивные, могут долго трудиться над своими идеями, но не пробивают их, не внедряют в жизнь.

«Слабое звено» психотипа: не переносят ситуаций, в которых нужно установить неформальные эмоциональные контакты, и насильственное вторжение посторонних в их внутренний мир.

Отношение к учебе. Способны и талантливы, но требуют индивидуального подхода, поскольку отличаются особым видением мира, своей, непохожей на другие точкой зрения на обычные явления и предметы. Когда видят, что педагог оценивает результат работы, а не формальное соблюдение обязательных правил, то проявляют весь свой талант. Если же педагог и родители требуют от детей этого психотипа решения задач строго определенным способом, то будут ходить в отстающих, несмотря на то, что им вполне по силам решить те же задачи несколькими оригинальными способами.

Сейчас преподаватели и родители стараются дать все нужные условия для детей, чтобы она были успешными в процессе обучения. Все эти условия создаются для лучшего понимания учебного материала, для повышения внимательности на занятиях и запоминания большего количества информации. Но не все задумываются, что ещё важно учитывать психотип обучающегося. Чтобы узнать свой психотип, можно пройти тест. Зная свой психотип, ребенок сможет лучше понять себя и повысить свою успешность в процессе обучения.

Конечно, существует много методов и средств обучения, которые направлены обеспечить хорошее обучение школьников и студентов. Но почему бы не взять во внимание тему данного проекта «Влияние психотипа на процесс обучения».

Ведь вооружившись знанием рассматриваемого в данной теме, можно выявить возможные проблемы детей в процессе обучения и устранить их по мере возможности.

Зная лучше самого себя, легче будет найти правильный путь к успеху хорошей успеваемости. Ведь наш психотип имеет значимое влияние на процесс обучения.

Конечно, нет людей, у которых черты какого-либо психотипа чётко выражены. Черты могут присутствовать из разных характеристик психотипов. А также не стоит забывать, что некоторые черты проявляются в течение жизни, а не сразу. На это влияют: семейное воспитание, социальное окружение, профессиональная деятельность, физическое здоровье.

Но ясно одно – для улучшения результатов нужно работать над собой. А для этого нужно узнать себя и свои особенности.

Список литературы

Григорьева Н. 13 психотипов личности: от параноика до циклоида. Медицинский вестник, 31 июля 2014.

Рамзаева М. 10 золотых советов школьникам по тайм-менеджменту, 2019.

<https://infourok.ru/test-opredelenie-psihotipa-lichnosti-2361960.html>

https://spravochnick.ru/psihologiya/psihotip_lichnosti_s_yarko_vyrazhennymi_chertami_haraktera

Саймахмадов И.М

студент 1 курса группы МКПЗ-22-2р CaspianUniversity

Научный руководитель: к.ф.н Нурходжаева Х.А

THE HISTORY OF THE TRANSLATION

Translation is a type of linguistic / verbal activity of a person, in the process of which, thanks to special processing of the source text existing in one language, a text is created that represents it in the target language. Translations originated in ancient Rome, they were used in diplomatic negotiations and when escorting troops on foreign campaigns. Despite some theoretical differences, the practice of translation has hardly changed since antiquity. In Alexandria (Alexandria is the second largest city in Egypt. Founded in 332-331 BC by Alexander the Great and named after him, it was and remains one of the most important points of the Mediterranean coast of Africa. The city is located in the Nile Delta on the Mediterranean coast and is the largest port of Egypt) in 285-243 BC, a translation of the Bible into Greek was made with a share of adaptation and retelling. A special school of translators has been organized on the territory of ancient Egypt since the 3rd century BC. Its existence is also mentioned in the Bible, which tells the story of Joseph and his brothers.

Translation for a long time existed only in oral form, without written fixation. It appeared long before the emergence of writing. The translator as an intermediary appeared in connection with the differentiation of languages. There is an opinion that the first translators were women. With the exception of some extreme literal translations of the early Christian period and the Middle Ages, translators used a detailed retelling of what they heard or read. In general, the translators sought to preserve the original word order, and, if necessary, actually reveal the grammatical structure. To a large extent, thanks to tracing paper and borrowing between languages, as well as imports from other languages, there are several concepts that are "untranslatable" for modern European languages. The technology of translation was significantly improved under Peter I, since many scientific and technical books were in a foreign language. The simplest translation strategy is a direct or literal translation of the titles of films into Russian, which is used in the absence of untranslatable socio-cultural realities and a conflict between form and content. There are two types of this translation: transliteration (reproduction by letters) and transcription (reproduction by sounds).

The second strategy, called transformation, is a minor name change, which is due to various factors: lexical, stylistic, functional, pragmatic. For example, the translation of the name may be accompanied by semantic adaptation, in which the semantic or genre insufficiency of the literal translation is compensated by the replacement, addition or omission of lexical elements. An example of such a strategy is the movie "LastNight", released in Russia under the title "Last Night in New York". During semantic adaptation, it is important not to

deviate from the original name and "not to overdo it" The film "She creature", which assumes the name "She is a monster", was given a more frightening name "Horror from the Abyss", which will interest people who prefer the horror genre.

Consequently, Russian teenagers prefer more familiar, commercial translations of the titles of films that are the most vivid and interesting than the titles translated verbatim.

Sources:

https://otherreferats.allbest.ru/languages/00825930_0.html

<https://obuchonok.ru/node/2415>

<http://linguisticus.com/>

Нұрахмет Дінмұхамет
«Әділет» Жоғары құқық мектебінің 2 курс студенті, Caspian University
Ғылыми жетекші: Ниятова Ш.С.
фил.ғыл. канд.,
Каспий университетінің қауым. профессоры

КРАУДФАНДИНГ: ТҮРЛЕРІ ЖӘНЕ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

***Аңдатпа.** Мақалада Краудфандингінің түсінігі мен түрлері және оның негізгі проблемалары айқындалады. Сонымен қатар мақала Краудфандингінің инвестициялық қызметтің инновациондық механизмі ретінде түсіндіреді. Статистикалық талдау, Краудфандингінің Қазақстандағы орны мен алдағы қатерлер қарастырылған. Мақалада бұл терминнің ерекшеліктері мен кемшіліктері көрсетіледі.*

***Түйінді сөздер:** Краудфандинг, Краудсорсинг, Краудревординг, Краудинвестинг, Краудлендинг, Қаржылық құралдар, Қаржы нарығы, Инвестициялық платформалар.*

Қазіргі уақытта қаржы және әлеуметтік салада "Краудфандинг" термині ерекше және жаңа құбылыс болып табылады. Бұл қаражат жинау схемасы негізінен белгілі бір адамдардың жобаларын жүзеге асыру үшін қолданылады. Мысалы, ғалымдар, стартаперлер, өнертапқыштар және, әрине, қарапайым адамдар. Қандай да бір себептермен, бұл идеялар мен тілектер қызықты болып көрінді және оларға өз бюджетіне ауыртпалық түсірмейтін салыстырмалы түрде аз мөлшерде ақша жұмсауға лайық болды. Мұндай схеманың пайда болуы ақпараттық технологиялардың, ең алдымен интернеттің белсенді дамуының арқасында мүмкін болды, бұл өз кезегінде әлеуметтік желілер мен қауымдастықтардың қызығын тудырды.

Краудфандингінің туралы түсіндірсек : Краудфандинг (ағылш. Crowd – тобыр және funding — қаржыландыру, қаражат тарту) - инвесторлар (әдетте жеке тұлғалар) инвестициялық платформалардың делдалдығымен түрлі жобаларды қаржыландыру үшін ақшалай қаражат беретін ұжымдық инвестициялау нысаны. Жалпақ тілмен айтқанда, белгілі бір әлеуметтік нысан үшін адамдардың ақша жинауы.

Сонымен қатар, краудфандинг-бұл краудсорсингінің кең тараған түрі болып табылады (ағылш. Crowd – тобыр, sourcing - ресурстарды ұсыну), бұл сандық технологиялар арқылы белгілі бір міндеттерді шешуге шектеусіз адамдарды тарту процесі. Қойылған мақсаттарға жету үшін мүдделі тұлғалардың әртүрлі ресурстарын пайдалануға болады : қаражат құралдары, білім, талант пен дағдылар, идеялар, техникалық құралдар және т.б. Ең жарқын мысалдардың бірі әйгілі "Wikipedia" сайты болып саналады. Уақыт өте келе краудсорсингіті ақша қаражатын жинау үшін пайдалана бастады. Бұл процесс дәстүрлі түрде краудфандинг деп аталады.

Краудфандингінің келесі ерекшеліктерін атап өтейік:

краудфандинг, бір жағынан, ұжымдық инвестициялау бойынша белгілі бір іс әрекетті білдіреді, екінші жағынан-крауд-сорсинг нысаны;

аса үлкен сомадағы қаражатты білдірмейді;

бастапқы кезеңдердегі стартаптарды қаржыландарумен айналысады;

краудфандинг қатынастарын зерттеушілердің бірі инвестор мен инвестицияларды алушы арасындағы орташа-инвестициялық платформа болып табылады.

инвестициялаудың мақсаты табыс табу болуы мүмкін, сонымен қатар басқа пайда, атап айтқанда тауарлар, инновациялық өнімге басымдылықпен қол жеткізу, осы өнімге жеңілдіктер немесе әлеуметтік пайдалы нәтижеге қол жеткізу.

Краудфандингінің жіктелуі туралы да айта кеткен жөн:

1) сыйақысыз - инвесторлар пайда алу мақсатын көздемейтін және ақшалай қаражат әлеуметтік пайдалы нәтижелерге қол жеткізу үшін берілетін қайырымдылық түрі;

2) сыйақылы:

краудревординг-инвестор қаржыландыруды жүзеге асыратын өнімдер немесе қызметтерге қол жеткізу арқылы сыйақы алады;

краудинвестинг-инвесторлар жобаға қатысқанда жеке үлесін алады;

краудлендинг-инвесторларға қысқа мерзімді несиелер береді.

Қаржылық құқық үшін, ең алдымен, краудфандингтің соңғы екі түрі қызықты екені анық, өйткені олар қаржылық операциялардың түрлерін ұсынады. Егер Қазақстандағы Краудфандингтің жүйесіне көшетін болсақ, онда бұл схема өте жоғары жылдамдықпен дамуда. Әрине, бір жағынан бұл жақсы, бірақ бұл құбылыстың қауіпті жақтары да аз емес. *Мысал ретінде:*

Лицензияланбаған қызметті жүзеге асыру – бұл краудфандингтік платформалардың өз қызметінің шегінен тыс шығуы, дәлірек айтқанда, лицензиясының шекарасынан өтіп, ілеспе қызмет ұсынған кезде брокерлік, дилерлік, немесе инвестициялық кеңес беру қызметтері.

Ақпараттың басқа жерлерге тарап кету қаупі. Яғни, краудфандинг мүшелерінің жеке ақпараты, банктік шот ақпараттары тарап кетуі мүмкін;

Трансшекаралық қауіп-бірнеше юрисдикцияларда орналасқан жеке және заңды тұлғаларға қызмет көрсеткен жағдайда, несие беруші/инвестор өзіне келтірілген залалды өтеуді қандай себеппен талап ете алатындығы туралы мәселені шешу кезінде проблема туындауы мүмкін;

Платформа тарапынан қаржылық сауатсыздық, теріс пайдалану қаупі - платформа операторы қабылданатын қаржылық міндеттердің көлемін есептемеуі немесе қаржылық қызметтерді тұтынушыларды тікелей алдауға бағытталуы мүмкін;

Платформаны пайдаланушылардың тарапынан алаяқтық қаупі - платформалар Интернет желісінде Ақпараттық жүйелер түрінде болғандықтан, олардың операторлары әрдайым тиісті платформаның пайдаланушыларын дұрыс тексере алмайды, бұл инвестор үшін айтарлықтай қауіп төндіреді.

Осы ретте көптеген сұрақтар туындауы мүмкін, егер біз заң тұрғысынан қарасақ, онда бұл жүйені реттеу біздің елде әлі керекті нәтижеге қол жеткізбеген. Мысалы, 2020 жылдың қыркүйегінде "ҚР кейбір заңнамалық актілеріне Инновациялық және ғылыми - техникалық даму мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы" заң жобасына құжаттама ұсынылды. Онда "коллективті қаржыландыруды" (краудфандингті) ұйымдастыру үшін пайдаланылатын краудфандингтік платформаларды айқындауды, инвестицияларды жүзеге асыру тәсілдерін, осы платформа шеңберіндегі операторлықты, краудфандингті ұйымдастыру жөніндегі қызметтерді көрсету тәртібін, сондай - ақ коллективті қаржыландыру жөніндегі қызметті жүзеге асыру шеңберінде инновациялар саласындағы уәкілетті органның реттеу мен бақылауды жүзеге асыру жөніндегі ережелерді регламенттеу" ұсынылды (краудфандингке), сондай-ақ ақылы келісімшартқа". Алайда, 2021 жылдың сәуірінде жоба құжаттамасы жаңартылды және сол жерден краудфандинг жойылды. Сондай-ақ, "кейбір заңнамалық актілерге проблемалық мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы" (2018 жылғы наурыз) ҚР Заңының жобасына құжаттама жасалды. Әрине бұл ретте, краудфандинг ұғымы жайлы деректер және тиісті түсініктемелер енгізілді, бірақ қабылданған түзетулерде олар жоқ.

Ойымызды қорыта келе, краудфандинг жүйесі көптеген жағымды қасиеттерге ие деген қорытынды жасауға болады, өйткені бұл қоғамның дамуына жақсы үлес қоса алатын жобаларды іске асыру үшін і жақсы мүмкіндік. Краудфандинг арқылы біз мүмкіншілігі шектеулі азаматтарға көмек беріп, еліміздің өсуіне бағытталған жас мамандардың жобаларын қаржыландырып, болашақта одан пайда ала аламыз. Алайда, кез келген жүйені заңдық тұрғыдан қарастыру міндетті болып саналады. Себебі Қазақстан Республикасы өзін құқықтық мемлекет ретінде қарастырады, және біз осы сөздерге лайық істерді жүзеге асыруымыз қажет. Сол себепті заңнама, краудфандинг процесінде туындайтын қоғамдық қатынастарды реттейтін нормативтік құқықтық актілерді әзірлеу кезінде осы қызмет түріне тән қауіптерді толық көлемде ескеруіміз қажет.

Мехаеш Анастасия
Архитектор мамандығының 1 курс студенті, Caspian University
Ғылыми жетекшісі: Тунгушбаева Ғ.Ж.
п.ғ.м., сеньор-лектор
Каспий қоғамдық университеті

ҚАЗАҚ МАҚАЛ-МӘТЕЛДЕРІНІҢ ТӘРБИЕЛІК МӘНІ ЖӘНЕ МАҚАЛ-МӘТЕЛДЕРДЕ ДЕНЕ МҮШЕЛЕРІ АТАУЛАРЫНЫҢ КЕЗДЕСУІ

Мақал-мәтелдер халық даналығының қазына байлығы. Олар ғасырлар бойы қалыптасып, сол халықпен бірге жасап, біте қайнасып келе жатқан дүние. Сондықтан да оны жұртшылық жадына сақтап, өзінің күнделікті өмірінде, өзара қарым-қатынасында пайдаланады. Мақал мен мәтелге бай халықтың бірі – қазақ халқы.

Қазақ халқының мақал-мәтелдерінің шығу тегі жөнінде айтар болсақ, А. Байтұрсынұлы: „Мақал да тақпаққа жақын салт-санасына сәйкес айтылған пікірлер. Тақпақтан гөрі мақал маңызы шын келеді. Мәтел дегеніміз кесегімен айтылған белгілі-белгілі сөздер. Мәтел мақалға жақын болады. Бірақ мақал тәжірибеден шыққан ақиқат түрінде айтылады“, – деп көрсеткен болатын. Демек, мақалда тұрмыста қолданылып жүрген сөздеріміз шындықпен астасып келіп, мақалдап, шешен тілмен айтылатын сөздер болса, ал мәтелде тұрмыста қолданылатын сөздердің шындыққа жанаса қоймай, кесегімен айтылатын сөздердің қатарына жатқызуға болады.

Қазақ мақал-мәтелдерінің бастау көзі сонау Орхон-Енисей жазба ескерткіштерінен бастау алады. XII-XIII ғасырлардан бізге жеткен жазба ескерткіштердің тілінде мақал мен мәтелдер баршылық. Мысалы: Орхон жазбаларында: «Бастыны еңкейтіп, тізеліні бүктірген» («Күлтегін» жырынан), «Өлімнен ұят күшті» («Тоныкөк» жырынан) деген мақал-мәтелдерді кездестіреміз. Ал Махмұт Қашқаридің «Дивани лұғат-ат түрік» сөздігінен: «Ұлы болсаң, кішік бол, халық үшін бәлік бол», ал «Құдатғу біліктен»: «Біліп сөйлеген білекке саналар, білімсіз сөз өз басын жояр» – дейтін мақал-мәтелдерді байқауға болады. Бұл деректерге сүйене отырсақ, мақал-мәтелдердің бастауы сонау көне ескерткіштерден бастау алып, шығармалардың тілінде қолданыста болғанына қол жеткіземіз. мақал-мәтелдер негізінен халық аузында ауызша сақталған. Ал, оларды нақты жинап, қағаз бетіне түсіру, баспасөз беттерінде жариялау – XIII ғасырдың II жартысынан басталады.

Қазақтың мақал-мәтелдерін алғаш қағаз бетіне түсірген ғалым – Шоқан Уәлиханов. Шоқан Уәлихановтың «Таңдамалы шығармалар» еңбегіндегі біршама мақал-мәтелдер әлі күнге дейін өз құндылығын жойған жоқ. Сол уақыттан бері қазақ мақал-мәтелдері түрлі жинақтарда, хрестоматияларда жазылып, жарияланып келді. Ш. Ахметовтің құрастыруымен шыққан «Қазақ балалар әдебиетінің хрестоматиясында» бірнеше тақырыптағы мақал-мәтелдер берілген. Сонымен қоса, қазақ мақал-мәтелдерін жинап, жариялауда: Ш. Ибрагимов, М. Терентьев, Ы. Алтынсарин, Я. Лютшь, Ф. Плотников, И. Гродеков, А. Васильев, П.М. Мелиоранский, Ә.Ә. Диваев, Н.Ф. Катанов, Н.Н. Пантусов, В.В. Катаринский, Ө. Тұрманжанов, М. Әлімбаев, Ә. Нұршайықов, Н. Төрқұловтарды атап көрсетуге болады. Қазақ ауыз әдебиетінің нұсқалары, соның ішінде Қазан төңкерісіне дейінгі әдебиетте 1989 жылы Орынборда шыққан, 1906 жылы толықтырылып қайта басылған Ы. Алтынсариннің хрестоматиясының алатын орны ерекше. Бұл хрестоматияда берілген мақал-мәтелдер бірнеше тақырыптарға бөлініп, жүйелі түзілген.

Мақал-мәтелдерді жан-жақты зерттеп талдағандардың бірі – Мәлік Ғабдуллин. Ол «Қазақ халық ауыз әдебиеті» атты еңбегінде қазақ мақал-мәтелдерін жинап, бастырушыларды атай кетіп, оның жанрлық табиғатын, әдеби-әлеуметтік мәнін анықтайды. Н. Төрқұловтың 1957 жылы шыққан «Қанатты сөздер» атты жинағына бірнеше мақал-мәтелдер енген. Әсіресе балаларға арналып шығарылған жинақтарда мақал-мәтелдер көптеп кездеседі деп айтуға боларлықтай. Оларға М. Жаманбаевтың, Қ. Баянбайдың, Е. Елубаевтің, С. Қалиевтің, Е. Ерботинның, Б. Кірісбаевтің, т.б. жинақтарын атап көрсетуге болады. Осындай мол меңгерілген рухани мұра Абайдың туындылары мен шығармашылығында да көрініс тапқан. Мысалы: «Сап-сап, көңілім, сап, көңілім» өлеңінде «не күн туды басына», «сабыр түбі – сары алтын», «ауру да емес, сау да емес», «ағын судай екпіндеп» деп кездеседі. Сонымен қоса, Абайдың қара сөздерінде, оның ішінде «отыз тоғызыншы» қара сөзінде: «Ағайынның азары болса да, безері болмайды», «Аз араздықты қуған көп пайдасын кетіреді» сияқты мақал-мәтелдерді кездестіруге болады. Ал, «Біраз сөз қазақтың түбі қайдан шыққан туралы» атты еңбегінде 10 мақал талданған.

Мақал-мәтелдерде бала тәрбиесіне де үлкен мән беріледі. «Қызды асырай алмаған күн етеді, ұлды асырай алмаған күл етеді» деген мақал-мәтелдердің мәнісі – жас ұрпақты жақсылыққа баулу болмақ. Жастарға өнер-білім, тіл үйретуде мақал-мәтелдің мәні аса зор. Білім, өнер еңбектің бір түрі болса, аз сөйлеп, көп тыңдаған, көп оқып білімін байытқан бала ғана өмірден өз орнын алып, даналық сөздеріміз мақал-мәтелдерден өнеге алмақ. Мақал-мәтелдер – ұзақ жылдар бойы халықтың іс-тәжірибесінен түйінделген даналық жемісі. Мақал-мәтелдер – әр кезеңде ата-бабадан ұлағатты сөз, парасатты ой ретінде ұрпақтың еншілеген мол қазынасы. Тоқсан ауыз сөздің тобықтай түйінінде халықтың өмір сүру барысындағы тәжірибесі, көңілге түйген ақылының кені жатыр. Қазақ тілінің түсіндірме сөздігінде мақал мен мәтелге мынандай түсіндірме берілген: «Мақал – үлгі-өнеге ретінде айтылатын жалпы халықтық нақыл сөз; мақал деп қысқа, образды, ұйқасты, тұжырымды нақыл сөзді айтамыз. Мәтел – тұжырымды, бейнелі әрі ықшам нақыл сөз». Ә. Болғанбаев: «Анатомиялық атаулар негізі сөздік қорға жататындықтан, көп мағыналы, туынды, жаңа сөз жасауға соншама бейімділігімен ғана сипатталмайды, сонымен бірге тұрақты тіркестер жасаудағы белсенді қызметімен де айрықша көзге түседі», – деп, соматизмдердің фразеология және мақал-мәтел жасаудағы маңызын айтады. Адам – күрделі де, айрықша құбылыс. Адам баласы басынан небір күрделі кешіреді, олар қуанады, шаттанады, күледі, ашуланады, күйінеді, ренжиді, жақсы көреді, жек көреді. Бір сөзбен айтқанда адам бойындағы қасиеттер әр түрлі. Осындай қасиеттер қазақ тіліндегі мақал-мәтелдерде де мол көрініс табады.

*Қарны тоқ хасса надан ұқпас сөзді,
Сөзді ұғар көкірегі болса көзді (Абай).*

«Көкірек көзі» тіркесінде Абай аллитерацияны ұтымды пайдаланса, Мәшһүр Жүсіп «жүрек көзі» сөз әуезділігін, үйлесімділігін таңдайды және бейнелі жаңа фразеологизм жасап, поэтикалық қорды молайтады. Мәшһүр Жүсіп Көбейұлы соматикалық фразеологизмдерді қолдануда тек бейнелеу мақсатын ғана көздеп қоймайды, стильдік тұтастықты, дәстүр жалғастығын сақтау секілді суреткерлік талаптарды сақтап отырады. Бұлардың барлығы коннотация қызметіне сәйкес келеді. Демек, коннотанттық компонент бейнеліліктің дамуы барысында пайда болады және фразеологизмдердің эстетикалық құндылығын арттыруға себепкер болады.

Басқа мысалдар да көп келтіруге болады:

Көрсетіп әлсіздерге жуан мойын (М-Ж). – дегендегі *жуан мойынның* номинативтік мағынасы адамның дене мүшесінің ірілігін, үлкендігін білдіретін болса, аталған мысалдағы фразеологиялық мағынасы әлсіз адамдарға күш көрсету, әлімжеттік жасау мағынасында қолданылады. *Жуан мойынның* номинативтік мағынасы фразеологизм бойында тұрып бастапқы мағынасын бере алмайды. Сондай-ақ,

Қайда тойса қарыны сонда тоқтап,

Бір күн өкше көтереді шаһар жаққа (М-Ж). – деген мысалдағы *өкше көтерді* (дене қимылын жасау, яғни аяғын жерден көтеру) номинативтік мағынадағы тіркес пен *өкше көтерді* (сапарға шығу) ауыспалы мағынадағы фразеологиялық тіркестің беретін семантикасы әр басқа екені байқалады. Келтірілген мысалдардағы фразеологизмдер компоненттерді деактуализация негізінде өздерінің бастапқы лексикалық мағыналарынан айырылған, яғни фразеологиялануға ұшыраған.

Саусақ бірікпей –
Ине ілікпейді.

Бас жарылса, бөрік ішінде,
Қол сынса, жең ішінде.

Ер мойынында қыл арқан шірімес.

Көңілің тартпаған іске қол ұрма.

Қорқақтың көзі үлкен,
Ақымақтың сөзі үлкен.

Ел құлағы – елу.

Бауыр шырын, бас тәтті,
Ағайынмен ішкен ас тәтті.

Жазым болса, быламыққа тіс сынар.

Қыдырып деген жанбастан,
Шақырулы жеген жауырын артық.

Өнер алды – қызыл тіл.

Басқа пәле тілден.

Таяқ еттен өтеді,
Сөз сүйектен өтеді.

Келіннің бетін кім бұрын ашса,
Сол ыстық.

Жалғыз баласы бардың шығар-шықпас жаны бар.

Екі баласы бардың өкпе, бауыр, жалы бар.

Үш баласы бардың Бұқарада пұлы бар.

Қонақ келсе, ет қызарар,
Ет қызармаса, бет қызарар.

Бетің қисық болса айнаға өкпелеме,
Ниетің қисық болса ағайынға өкпелеме.

Екі аяқтыда – бажа тату,
Төрт аяқтыда – бота тату.

Күлме досыңа, келер басыңа.

Қасқырдың аузы жесе де – қан,
Жемесе де – қан.

Қазақ халқының фольклорында (мақал-мәтелдер) адам ағзасының кез келген мүшесін пайдалана береді. Осында айтылған мақал-мәтелдерден ең жиі кездесетін он дене мүшелерін анықтауға болады: бас, бет, көз, қол, аяқ, жүрек, мойын, саусақ, бауыр, өкпе және т.б.. Бұл анатомиялық атаулар әр түрлі мағыналарда пайдаланылады. Қазақ тілін жақсы меңгерген студент ешбір кедергісіз еркін сөйлей береді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

Уәлиев Н. Сөз мәдениеті. – Алматы: Мектеп, 1984. – 117 б.

Байтұрсынұлы А. Тіл тағылымы. – Алматы: Ана тілі, 1999. – 448 б.

Қазақтың мақал-мәтелдері Мақал-мәтелдер жинағы

Мақал-мәтелдерді оқыту методикасы. Адамның бойындағы қасиеттерге сай мақал-мәтелдерді жинақтау

Тілдік тұлға қалыптастырудағы сөйлеу тілінің әсері // Тілтаным. – 2010. - №1. – 215-219 б.

Темирова Данеля
студентка МКП 22-1к Caspian University
Научный руководитель: Айтбенбетова З.Е.
сеньор-лектор В ШГ Н
Каспийский общественный университет.

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОВРЕМЕННОГО ВОСПИТАНИЯ

Вырастить и правильно воспитать ребенка, в настоящее, быстроменяющееся время, процесс непростой и очень трудоемкий. Современный педагог в своей непосредственной работе с детьми в условиях ДОУ сталкивается с новыми проблемами обучения и воспитания детей старшего дошкольного возраста, которых практически не существовало еще десятилетие назад.

Отсюда можно выявить **актуальность темы** и проблемы современного общества, которые, так или иначе, отражаются на детях, в их игровой деятельности, общении между собой и с родителями. Сегодня, происходящие в мире социально-экономические изменения актуализировали стремительное развитие информационных технологий, науки и техники в целом.

«Техносфера» – это термин, который чаще всего употребляют при описании современной цивилизации, уровня развития техники и научных методов преобразования действительности, определяющих основной фактор развития общества. Можно смело говорить, что сегодня в каждой семье имеется компьютер, ноутбук, планшет, смартфон, игровые приставки и другие разновидности гаджетов. Отсюда проблему номер один можно определить как: сокращение времени для общения родителей с детьми.

Опорой и поддержкой воспитателям, в введение в мир детей, должны быть родители. Недаром существует высказывание: «Самое трудное в работе с детьми – это работа со взрослыми». Разрушение и кризис семьи, низкий уровень нравственной культуры большинства современных родителей. У многих родителей отсутствует такое понятие, как «ответственность» за воспитание. Ускоренный ритм жизни, желание заработать побольше денег, нехватка свободного времени – вот основные причины упадка семейных ценностей. Родители слишком рано желают видеть своего ребенка самостоятельными, отсюда ребенок часто остается предоставлен сам себе, с ним некому из взрослых пообщаться, поиграть, сходить погулять. Бывает, что ребенка некому забрать вечером из детского сада, так как родители пропадают на работе, а бабушки и дедушки живут в другом городе. Тогда выручают платные няни, подруги, которым, по большому счету, чужие дети не нужны. И, самое обидное, и самому ребенку и воспитателю, что все это понимают, а помочь ничем не могут.

Многие родители специально дают своим детям гаджеты, **причины и цели этого могут быть разные:**

выкроить для себя немного времени;
для развития ребенка через специальные развивающие и обучающие детские игры и программы;
во время ожидания в очередях;
пресечения истерик и капризов детей.

Если гаджеты занимают все сознание ребенка, то можно говорить о формирующейся зависимости. Тесное общение ребенка с родителями отодвигается на второй план, ребенок предпочитает проводить время с планшетом или компьютером. Ребенок не знает чем себя занять в свободное время, игрушки его мало интересуют, нет стремления общаться со сверстниками. В компьютерных играх преобладают ненатуральная яркость цветовой гаммы, громкая возбуждающая нервную систему музыка, многократный повтор действий, малоосмысленное продвижение вперед с обязательным преодолением всех препятствий. Такие игры современных детей не требуют умения разговаривать, договариваться и сотрудничать.

Отсюда **проблему номер два** можно обозначить, как утрату социально-нравственных ориентиров. Это вызвано, прежде всего, тем, что современное общество столкнулось с проблемой бездуховности, циничности, преобладания прагматического в целеполагании подрастающего поколения.

ведь социально-нравственное развитие и воспитание дошкольников - основа всех основ. От того, что вложили родители и педагоги в ребенка в дошкольном возрасте, будет зависеть, чего достигнет он сам в дальнейшем, как будет строить свои отношения с окружающим миром. Замечательные краткие и емкие слова великого педагога А. Макаренко: «...Воспитывает всё: люди, вещи, явления, но прежде всего и дольше всего – люди. Из них на первом месте – родители и педагоги». Работая педагогом дошкольного образования, необходимо вкладывать более глубокий смысл в эти слова. Все чаще невольно приходится слышать из уст детей и подростков крайне неуважительные и обидные слова в адрес родителей, учителей, пенсионеров и просто прохожих. Мне кажется, что современная молодежь несколько больше озлоблена, равнодушна к окружающим людям, их чувствам. Чтобы не допустить упадка нравственности общества, нужно в первую очередь, обратить внимание на совсем маленьких детей – дошкольников, постараться не упустить благодатное время на воспитание их чистых душ, вложить в них и попытаться сохранить все самое светлое, лучшее, накопленное человеческим опытом.

Средства массовой коммуникации и информации призваны выполнять функцию не только информативную, развлекательную, но и воспитывающую, просветительскую. А с экранов телевизоров мы смотрим американские блокбастеры и китайские мультфильмы с непроизносимыми именами героев, и непропорциональными формами тела, а на витринах магазинов мы в огромном количестве видим и покупаем детям, по их просьбе, роботов-трансформеров и Барби-зомби. Навязывание таких игрушек на прилавках магазинов, вызывает у многих людей, думающих о настоящем и будущем своих детей, настороженность и опасение.

Актуальность вышеобозначенных проблем можно объединить в одну большую проблему - проблему социально-нравственного воспитания, которая связана с тем, что в современном мире человек живет и развивается, окруженный множеством разнообразных источников сильного воздействия на него, как позитивного, так и негативного характера, которые ежедневно обрушиваются на неокрепший интеллект и чувства ребенка. Как известно, жить в обществе и быть свободным от общества нельзя.

воспитании детей дошкольного возраста особое место занимает выбор и чтение книг. Важно знакомить детей с правильно выбранной по содержанию книгой, а не останавливаться на яркой обложке, которая привлекает внимание детей. Родители, сами читающие книги, показывают пример и тем самым прививают любовь к чтению с малых лет своим детям.

Воспитание ребенка на личном примере, приобщение его к посильному труду, разнообразная совместная деятельность с ребенком, обучение путем объяснений, положительная мотивация – вот основы воспитания, на которые опирались наши предки и которые актуальны до сих пор.

Ведь мы, взрослые призваны воспитывать и выпускать в жизнь самостоятельного, трудолюбивого, разносторонне развитого, смелого, волевого, коммуникативного, доброго, внимательного человека.

Следует просто любить своих детей, прислушиваться к их желаниям, проблемам, высказываниям. Нужно стать для ребенка настоящим другом, которому не страшно рассказать о своих переживаниях и трудностях. И тогда, я верю, люди станут добрее, отзывчивее, будут смотреть друг другу в глаза, а не в телефон, улыбаться, а не хмуриться – но, начинать нужно с себя и маленьких детей .

Следует отметить, что умственное и физическое воспитание тесно связаны между собой. Правильное физическое воспитание создаёт наиболее благоприятные условия для нормальной деятельности органов и систем, что помогает лучшему восприятию и запоминанию. Кроме того, у детей закрепляются знания, а также мыслительные процессы.

процессе физического воспитания осуществляется трудовое воспитание.

Подготовка к труду заключается в том, что у детей развивается способность к быстрому овладению двигательными навыками и воспитываются физические качества, необходимые для труда.

Оздоровительные, образовательные и воспитательные задачи очень тесно взаимосвязаны между собой. Процесс физического воспитания детей должно строиться так, чтобы одновременно решались все перечисленные задачи. Только в этом случае ребёнок приобретает необходимую базу для дальнейшего всестороннего развития, не только физического, но и духовного.

Использованная литература

Дубенский Ю.П. Воспитание и социализация личности: Материалы областных педагогических чтений. – Нижний Новгород: Нижегородский гуманитарный центр. - 2018. - 259с. Курс лекций по педагогике.

Данилюк А. Я., Кондаков А. М., Тишков В. А.. Концепция духовно-нравственного развития и воспитания гражданина России - М.: Просвещение, 2017.

Коломийченко Л.В. Дорогою добра: Концепция и программа социально-коммуникативного развития и социального воспитания дошкольников. – М.: ТЦ Сфера, 2015. – 160 с.

Фонарёва М. И. Развития движений ребёнка - дошкольника. - М., 2015.-239с.

Салтагаров А.Р.

студент 1 курса МКП 3-22-2р Caspian University

Научный руководитель: к.ф.н. Нурходжаева Х.А.

TRANSLATION IN MEDIEVAL TIMES

Medieval times in human history – also referred to as the “Middle Ages” – was the time period that fell roughly between the fall of the Roman Empire in 476 CE and the 14th century. But these years bear another moniker as well: the Dark Ages. There are valid reasons for that term. In the eyes of many historians, people during this age made little to no significant advancements that benefitted mankind. And, most notably, this was also the period when the “Black Death” (the bubonic plague) killed an estimated 30 percent of the population of Europe.

But the Middle Ages weren't completely “dark.” In fact, modern historians are taking a second look at this time period with a more objective – and perhaps more generous – perspective. There is no doubt, for example, that religion flourished during this time. The Catholic Church came to prominence throughout Europe, and the rise of Islam was occurring simultaneously in the Middle East. It was there – particularly in urban centers such as Baghdad, Damascus and Cairo – that an extremely vibrant culture and intellectual society thrived.

The art of translation also made great strides during the Middle Ages. Thanks to Alfred the Great (the king of England during the 9th century), *The Consolation of Philosophy* by Boethius and *Ecclesiastical History* by Bede were translated from Latin to English – a major feat that would have a great impact on the overall advancement of English prose during this time period. Later, during the 12th and 13th centuries, the Toledo School of Translators (“Escuela de Traductores de Toledo”) worked on a wide variety of translations, including religious, scientific, philosophical and medical works. The original texts were created in Arabic, Hebrew and Greek, and all were translated into Castilian – and that formed the basis for the formation of the Spanish language. Also during the 13th century, English linguist Roger Bacon postulated the concept that a translator not only needed to be fully fluent in both the source and target languages of the work being translated, but also that a translator should be fully versed in the topic of the work to be translated – a tenet that still holds true in the language arts to this day.

One of the most notable translators during the Middle Ages was also one of the most accomplished authors and poets – Geoffrey Chaucer. In fact, those historians who still maintain that the Dark Ages produced little to no significant contributions to mankind might do well to remember the works of Chaucer. In a lifetime that spanned some 60 years (from the 1340s until 1400), Chaucer earned the reputation as the “father of English literature.” But that description only scratched the surface of Chaucer's accomplishments. He was also a noted astronomer and philosopher, as well as a diplomat, bureaucrat and parliament member. Chaucer's contributions to the language arts were no less significant; his use of Middle English (as opposed to Latin or French, which were the two most commonly used languages of the day) quite literally brought English into mainstream usage, as did his translations of numerous works from Italian, French and Latin into English.

It can truly be said that medieval times have been given somewhat of a bad rap by historians over the centuries. And while there's no doubt that the accomplishments of linguists and others during the Middle Ages can't come close to comparing with those of the Renaissance or later time periods, the contributions made during the “Dark Ages” should not be overlooked. In fact, from a linguistic point of view, this was an extremely crucial time period. Not only were the basic principles of translation developed during the Middle Ages, but English itself began to take shape as a language of import for future years.

МОЗГОВОЙ СУБСТРАТ ПРИ ИЗУЧЕНИИ ЯЗЫКОВ

Актуальность данной темы: Изучение языков хорошо сказывается на мозге - это общеизвестный факт. Но что именно происходит в нашей голове, когда мы заучиваем новые слова и конструкции? И есть ли какие-то когнитивные преимущества у людей, разговаривающих на двух и более языках?

Выявленное противоречие позволяет обозначить **проблему**: Как изучение языков влияет на мозг?

Понятие. Родной язык VS иностранный

Когда мы говорим на родном языке, наш мозг задействует в основном левое полушарие. За воспроизведение речи отвечает центр Брока в левой лобной доле, а за понимание – зона Вернике в левой височной.

Речевые центры мозга.

Освоение нового языка не привязано к какому-то конкретному полушарию, а подразумевает обмен информацией между ними. И это не удивительно, ведь изучение языка состоит из множества элементов. Как объясняет профессор психологии и лингвистики Пенсильванского университета Пинг Ли, сюда входит запоминание слов, изучение звукового строя языка, системы письменности, грамматики и способы выражения мысли. Все эти виды деятельности активируют разные области мозга.

Тренажёр для мозга

Процесс изучения языка оказывает на мозг такой же эффект, как занятия в тренажерном зале - на мышцы. Когда мышцы сокращаются, они увеличиваются в объеме и становятся сильнее. То же происходит и с мозгом: когда он работает, его структура меняется, а некоторые функции улучшаются. Поэтому когда мы учим язык, развиваются соответствующие области мозга. В частности растёт количество белого и серого вещества, которое содержит большинство нейронных связей.

На мозг влияют даже те вещи, которых мы обычно не замечаем. Например, «переключение» с одного языка на другой. Для двуязычных людей этот переход происходит без усилия, едва заметно. Однако для мозга это очень серьезное упражнение, которое вызывает рост серого вещества в различных областях, и особенно в передней поясной коре. Она отвечает за то, чтобы один язык не вклинивался в речь другого. А непосредственно изучение языка влияет на мозолистое тело (*corpus callosum*) - «мостик» между правым и левым полушариями, состоящий из белого вещества. Именно он отвечает за обмен информации между ними

Нейропластичность и что она дает

Изучая иностранный язык, вы буквально силой мысли вызываете физические трансформации в мозге. Это происходит из-за феномена нейропластичности – способности мозга к изменению структуры, восстановлению повреждений, выстраиванию новых нейронных связей. Это благодаря им работают наша память, чувства и воображение. Если держать мозг в тонусе, высокая нейропластичность сохраняется в течение всей жизни человека.

Недавние исследования подтвердили, что изучение языков развивает те области мозга, которые отвечают за его самые сложные, «исполнительные» функции. Это, например, переключение между различными задачами, планирование, рассуждение, решение проблем, фильтрация информации. Поэтому двуязычный человек получает преимущества и в сферах за пределами использования языка.

Но есть еще одно, главное преимущество. Мозг, создавая новые связи и задействуя «непривычные» участки для решения проблем, учится лучше справляться с дегенеративными заболеваниями, такими как деменция и болезнь Альцгеймера. Конечно, у двуязычных людей эти заболевания тоже бывают, но благодаря компенсаторным механизмам их мозг справляется с ними лучше. Поэтому иностранный язык - это не только дополнительная строчка в резюме, это еще и вклад в собственное ментальное здоровье.

Пример

Так, проводился эксперимент шведскими учеными, где молодые новобранцы делились на 2 группы. Одни изучали иностранные языки (арабский и русский), другие проводили изучение не по специальности иностранных языков. Результаты МРТ показали, что определенные области головного мозга у новобранцев, изучающих языки, увеличились в размерах. В то время как у другой группы никаких изменений не наблюдалось. В то же время замечено, что у студентов, которые имели более лучшие результаты в изучении иностранных языков своей группы, увеличение головного мозга происходило в больших темпах.

Другими словами, успеваемость и легкая обучаемость влияют на развитие (физическое) головного мозга.

Список литературы

https://www.unipage.net/ru/languages_and_brain
<https://languageplus.info/staty/chto-proishodit-s-mozgom-pri-izuchenii-inostrannogo-yazika/>
В.М.Бехтерев-феномен мозга 2019.

Ажиева Н. А., Изеева Т. С.
МКП студентки 2 курса Caspian University
Научный руководитель: Люткова Н. Г., магистр пед.наук, сеньор лектор,
Каспийский Университет

ОБУЧЕНИЕ ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ В РАМКАХ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация: Проблемы образования детей с ограниченными возможностями здоровья. Реализация в Казахстане инклюзивного образования в общеобразовательной школе. Роль английского языка при адаптации детей с ОВЗ в обществе.

Ключевые слова: инклюзивное образование, дети с ОВЗ, английский язык, обучение английскому языку, социализация.

Инклюзивное образование детей с ограниченными возможностями здоровья в рамках общеобразовательных учреждений является одной из актуальных проблем современной системы образования и ставит перед всеми учителями непростую задачу обеспечить создание наиболее адекватных условий для подлинного и полноценного включения и участия данных детей в образовательном процессе. Реализация концепции инклюзивного образования детей с ограниченными возможностями здоровья требует поиска наиболее эффективных стратегий обучения как процесса, направленного на целенаправленное развитие личностного потенциала каждого ребенка в соответствии с его индивидуальными возможностями и потребностями. Совершенно очевидно, что проведение в жизнь идеи инклюзивного образования возлагает большую ответственность на все участников учебно-воспитательного процесса и, в первую очередь, на учителя. Проведенный анализ зарубежных исследований по данной проблеме показал, что типичной начальной позицией учителей общеобразовательных и специальных школ на инклюзивное образование детей с ограниченными возможностями здоровья в общем классе является негативное восприятие такого обучения. Например, группой преподавателей из государственного университета в Нью-Джерси был проведен опрос 380 учителей специального и общего образования, не имеющих опыта работы в инклюзивном классе, которые считают данное обучение нецелесообразным. При этом, 17 из 19 учителей, работающих в инклюзивном классе, убеждены в том, что совместное обучение является полезным не только для детей с ограниченными возможностями здоровья и их сверстников, но и для учителей. Приведенный опыт подтверждает мысль, высказанную Сью Стаббс в книге «Инклюзивное образование при ограниченных ресурсах» о том, что очень часто положительную роль инклюзии люди начинают видеть только на практике, что помогает им разобраться в своих скрытых убеждениях и ценностях, а также определить, те ли это убеждения и ценности, которые они хотели бы защищать.

Особенно остро проблема инклюзивного обучения детей с ограниченными возможностями здоровья стоит перед учителями иностранного языка. Зарубежными странами накоплен богатый и успешный опыт совместного обучения детей. Однако, анализ зарубежной научно-исследовательской литературы, показал, что вопрос о выборе эффективной технологии обучения иностранному языку детей

ограниченными возможностями здоровья в условиях инклюзивного обучения до сих пор остается дискуссионным. С одной стороны, данная проблема обусловлена традиционно сложившимся в системе образования взглядом на то, что изучение иностранного языка является сложным процессом, и особенно для детей с психофизическими нарушениями. С целью снижения учебной нагрузки на детей с ограниченными возможностями здоровья до недавнего времени считалось нецелесообразным обучение их иностранному языку как дополнительному, мотивированное, прежде всего, учетом интересов данной категории детей. В этой связи важным является вопрос о заинтересованности детей с ограниченными возможностями здоровья. По мнению зарубежных исследователей, данные дети проявляют интерес к изучению иностранного языка не меньше их здоровых сверстников: успешная карьера, перспектива обучения по различным международным образовательным программам, возможность общаться с зарубежными друзьями, познание иноязычной культуры. С другой стороны, нередко внимание педагогов сфокусировано на диагностировании психофизического нарушения в развитии ребенка, что, безусловно, является важным, особенно на ранней ступени обучения. Но, если диагностика выступает как самоцель и не является основой для разработки индивидуальной образовательной траектории учащегося в соответствии с природой его возможностей, то в данном случае обучение иностранному языку, как и

другим общеобразовательным предметам, невозможно. По мысли Р. Шварца, раннее диагностирование у учащихся трудностей в обучении иностранного языка должно быть рассматриваться не как установление факта невозможности их обучения, а как обучение детей с ограниченными возможностями здоровья в группе учащихся, изучающих иностранный язык. Возможно, в этой ситуации и заключается парадокс в обучении детей с ограниченными возможностями здоровья иностранному языку, основная идея которого заключается в следующем. Специфика процесса обучения иностранному языку заключается в максимальной индивидуализации данного процесса, предполагающую активизацию включения и участия каждого ученика путем использования вариативных технологий обучения. Совершенно очевидно, что учащиеся с ограниченными возможностями здоровья требуют внедрения специально разработанных подходов к их обучению. Однако, в инклюзивном классе образовательные векторы обучения иностранному языку «особых» детей и их сверстников должны быть коллинеарными.

Очевидно, что ведущей задачей как учителя иностранного языка, преподающего в инклюзивном классе, так и школы в целом, является создание образовательной среды, в котором весь процесс обучения будет обеспечивать успех в достижении всеми учащимися класса необходимых образовательных результатов, что в свою очередь предполагает использование эффективных учебных стратегий, направленных на прогнозирование и снятие возможных трудностей в обучении иностранного языка, возникающих у каждого ученика класса при изучении иностранного языка. Создание «безбарьерной» образовательной среды при обучении иностранному языку детей с ограниченными возможностями здоровья в условиях инклюзивного класса начинается с создания благоприятного микроклимата, способствующего достижению всеми учащимися класса академических результатов и расширению их возможностей. Фундаментальной основой проектирования успешной и эффективной образовательной среды должно стать положение о том, что все дети могут учиться, и каждый учитель должен взять на себя ответственность за организацию адекватной психолого-педагогической поддержки

обучения. В зарубежной научно-исследовательской литературе, посвященной данной проблеме, представлены различные социально- педагогические модели обучения. Учитывая специфику предмета «Иностранный язык», Г. Гарднер считает, что процесс обучения иностранному языку должен реализовываться в рамках «социально-педагогической» модели, основанной на расширении возможностей их включения и активного участия детей с ограниченными возможностями здоровья в социокультурную коммуникацию в соответствии с особенностями развития их когнитивных и эмоциональных сфер. Данную модель следует рассматривать как системно-структурное понятие, основополагающими компонентами которой являются следующие: социально-культурная среда, предшествующие факторы (совокупность биологических и эмпирических факторов, индивидуальные особенности эмоционально-когнитивной деятельности), учет индивидуальных различий в процессе обучения, обучение иностранному языку в вариативных контекстах, приобретение языковых навыков в различных контекстах, результаты обучения. Необходимо особо подчеркнуть, что системообразующим стержнем данной модели является обучение в социокультурном контексте, способствующем формированию у учащихся лингвистических и нелингвистических умений и навыков.). Обучение иностранному языку в социокультурном контексте предполагает максимальную концентрацию учителя на индивидуальных различиях учащихся, которые условно можно разделить на две группы: когнитивные и эмоциональные. Компонентами когнитивной группы являются особенности интеллектуальной деятельности, уровень владения языком и стратегиями изучения языка. К эмоциональной сфере относятся отношение к языку, мотивация и языковые барьеры. Данные компоненты следует рассматривать в их взаимообусловленности и взаимозависимости. Так, например, позиция по отношению к своему собственному языку и языку других людей оказывает сильное влияние на мотивацию, а высокий уровень мотивации в свою очередь позволяет снизить эмоциональную тревожность в успешности изучения иностранного языка или, наоборот, высокий уровень беспокойства обуславливает существенное понижение уровня мотивации. Кроме того, уровень эмоциональной тревоги и мотивация могут оказывать сильное влияние на стратегии обучения.

По мысли зарубежных ученых, процесс обучения иностранному языку в социокультурном контексте должен быть направлен на формирование и развитие собственно лингвистических и нелингвистических умений и навыков учащихся. Реализация данной цели предполагает моделирование ситуаций реального общения, в ходе которых актуализируются коммуникативные потребности в использовании иностранного языка, важные для выстраивания дальнейших перспектив его изучения. Правильная организация коммуникативной деятельности учащихся в инклюзивном классе позволяет: повысить уровень сотрудничества между всеми учащимися класса без исключения, уровень уверенности учащихся в своих силах и внимательного отношения к потребностям других; разработать систему дифференцированных упражнений и запланировать дополнительное время для их выполнения; реализовывать немедленную обратную связь между учащимися класса, обеспечивающую возможность закрепления и расширения языковых и речевых навыков учащихся. Использование коммуникативного подхода к обучению детей с ограниченными возможностями здоровья призван обеспечить формирование

развитие основных видов речемыслительной деятельности учащихся. Одна из приоритетных задач учителя при этом заключается в оказании помощи ребенку в достижении успеха в обучении. Соответственно, успех обучения во многом напрямую зависит от комплексного и систематического внедрения в учебный процесс различных образовательных технологий. Например, с целью актуализации всех органов чувственного восприятия учащихся в процессе коммуникативного общения ученые рекомендуют использовать мультисенсорный подход.

Таким образом, проблема обучения иностранному языку детей с ограниченными возможностями здоровья в условиях инклюзивного образования является одним из актуальных и дискуссионных вопросов в современной педагогической науке.

Список литературы:

1. Cummins, J. A theoretical framework for bilingual special education // *Exceptional Children*, 1989, No 56. P. 111-19
2. Gardner, R. C. *Social Psychology and Second Language Learning: The Role of Attitudes and Motivation*. London: Edward Arnold, 1985. 208 p.
- Gardner, R. C., P. D. MacIntyre A student's contributions to second language learning. Part II: Affective variables // *Language Teaching*, 1993, No 26, P.1-11
- Krashen, Stephen D. *Principles and Practice in Second Language Acquisition*. Oxford: Pergamon Press, 1982, 202p.
5. MacIntyre, Peter D. Biases in Self- Ratings of Second Language Proficiency: The Role of Language Anxiety // Onwuegbuzie, Anthony J. 1999. Factors associated with foreign language anxiety // *Applied Psycholinguistics*, 1999, No 20, P.217-239
- Ortiz, A. A. Learning disabilities occurring concomitantly with linguistic differences // *Journal of Learning Disabilities*, 1997, No 30, P. 321-32
- Ortiz, A. A., Wilkinson, C. Y. Assessment and intervention model for the bilingual exceptional student (AIM for the BEST) // *Teacher Education and Special Education*, 1991, No 14. P. 35-42
- Schwarz, R. Learning disabilities and foreign language learning: A painful collision. [Электронный ресурс]. Режим доступа: URL: http://www.ldonline.org/ld_indepth/foreign_lang/painful_collision.html. - 20.04.13
- Stubbs, S. *Inclusive Education where there are few resources*. Norway: The Atlas Alliance, 2008. 156p.

Курманбаева Акмаржан
МКП-22-Зр Caspian University
Ғылыми жетекші: Акимқожаева Шолпан Кадировна
педагогика ғылымының магистрі
Каспий университеті, ГҒЖМ

ТІЛ - РУХАНИ ҚАЗЫНА

Қазіргі таңда кеңінен қолданылатын қырыққа жуық тіл болатын болса, соның бірі де бірегейі төл тіліміз – қазақ тілі. Алпауыт тілдің қатарында екен деп кеуде қаққанымыз – сол құндылығымызды бағалай білсек қана орынды болады-мыс. Ал қаншалықты бағалап жүргеніміз бөлек мәселе.

«Егер тіл мен мәдениеттің жоғалса шекараны аша сал...», - деп Нельсон Мандела айтқандай ұлттық сипаттың басты белгісі осы екі құндылықты негіз тұтқан. Неліктен тілді мәдениеттен бұрын айтты десек кез келген этностың тарихы, мәдениеті, әдет ғұрпы, тұрмысы дерлік тұтастай тілге кеп тірелетіні белгілі. Қазақтың тілі халқымыздың рухани құндылықтарының қайнар көзі екенін ескерсек, Нельсонның сөзі өз тілінен кенде қалып бара жатқан қара көздерімізге арнап айтылғандай деген ой еріксіз елітіп әкетеді. Неге десеңіз қазақтылықтың бар болмысы тұнып тұрған рухани қазынамыз, әсіресе жастардың санасынан ұмыт болып бара жатқаны сөзіме дәлел. Онымен қоймай өзіміз толық игере алмай жатқан тілді өзге ұлт өкілдері білгенін талап етуге құмармыз. Әр қазақ баласы өз ұлтын терең тануға ниет еткен болса тілді білу айнымас заңдылық екенін ұғынғаны жөн. Біздің айтпағымыз тек қазақ тілін төрге шығарғандай етіп, өзге тілдерді кенде қалдыру емес. Керісінше «Өзге тілдің бәрін біл, өз тіліңді құрметте» деген халық даналығына амал етіп төл тіліміздің құндылығын, еліміздің кемел болашағы үшін маңызын, қадір қасиетін жете түсініп, жабайы фанатизмнен бөлек, оның шынайы патриоты болуға күллі жұртшылықты шақыру. Аталғанның барлығын жүзеге асырғаннан кейін ғана Қазақстандағы өзге отандастарымызды қазақ тілін үйренуге мәдениетті түрде қысылмай қымтырылмай бағыттай алмақпыз. Өз тілімізді, өз рухани қазынамызды алдымен өзіміз қастерлемесек оған өзге біреу келіп жананашырлық танытуы беғайбыл.

Тілдің құндылығын жас ұрпаққа жеткізу үшін ең алдымен оны қастерлеп, өзіміз бірінші кезекте қазақша анық сөйлесіп ұмыт болып кеткен сөздерімізді қашанда айта жүруіміз қажет. Сол секілді бірнеше сөз айтар болсақ татыраң, зіл, зінгіт сөздері. Бұл әрине көне сөз болғандықтан түсінбеуіңіз мүмкін. Қазақ айтқан зінгіттей жігіт сөзі осы мамонт сөзінің, ал зіл сөзі динозаврдың тікелей

аудармасы.Татыран сөзі кіші жүздің руында бейнеленген акуланың азу тісі, бас сүйегі екен.Бұл қазақ тілінің бай тіл екеніне дәлел.Тағыда мысал келтіретін болсақ Абай атамның «Аттың сыны», Махамбет бабамның «Арқаның қызыл изені» өлеңдерін алайық бұл өлеңдерді орыстың,ағылшынның, француздың тіл мамандары жиналып өз тілдеріне аударма алмаған.

Тіл арқылы біз баламызды тәрбиелейміз,тарихымызды жазамыз,салт-дәстүрімізді ұрпаққа мұра етіп қалдырамыз.Тіл біздің қазынамыз,тілді сақтап қалудың бірден бір жолы оны айқын,анық өз қалпында ұрпақтан-ұрпаққа жеткізу.

Қолданылған әдебиеттер

Балақаев М.Б.»Қазақ әдеби тілі»- Алматы, 2007

Байтұрсынов А. Тіл - құрал. Алматы, 1993

Жунисбекова. А.К

студентка 1 курса группы МКПЗ-22-2р Caspian University

Научный руководитель к.ф.н Нурходжаева Х.А.

АУДАРМАНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Жоғары оқу орнына, жалпы білім беру саласына қажетті оқулықтарды аударған кезде ең жиі бетпестелетін қиындық – терминология мәселесі. Әсіресе оқулықтарды аудару кезінде терминдерге қатысты түйткілдер қатты сезіледі. Әрбір ғылымның өзіне тән қалыптасқан терминологиясы болатындықтан, мұны тек лингвистиканың еншісі деп қа-рауға болмайтыны көрінеді. Қазақ тілінің ғылым тіліне айналуы үшін оның терминологиялық әлеуетін барынша арттыру керек. Магистратура, докторантура бағдарламаларында ғылыми монографияларды, оқулықтарды аударудың қыр-сы-рын зерделеу жолға қойылса, бұл қазақ аударма ісінің дамуына қосылған елеулі үлес болар еді, – дейді Мұхит Төлеген. Оның айтуынша, аударма методологиясын қалыптастыру мен жетілдіруді, әсіресе ғылыми оқулықтарды аударуды зерттеу нысанына айналдыру қажет деп санайды.

Көркем аударма, ілеспе аударма, ғы-лыми аударма, мейлі біз мән бермейтін жар-нама болсын тіл білімі кез келген халықтың рухани дүниетанымымен, болмысымен тығыз байланысты. Осы ұстаным-ды ұстанғанда ғана таза шығармашылық туынды дүниеге келеді. Санамызда сіресіп қатып қалған орысша мәтіндерді қазақ тіліне тәржімалап қана жеткізу мүмкін емес, мұндай салғырт көзқарас таныту тілдің қолданылуына кері әсер ететін, оның дамуын тежейтін қателік еке-нін көріп келеміз. Десе де, осынау сенді бұзып жарып жүрген аудармашы мамандар қазақ тілін ғылым тілі, көркем әдебиет тілі дәрежесіне көтеру үшін термин және тер-минология мәселелерін тиянақтауда біріз-ділік керек екендігін айтып-ақ келеді.

Терминдерді қазақшалау жөні осы екен деп, оның бәрін аудару қажеттілігі де шамалы. Филология ғылымдарының докторы, профессор Ш.Құрманбайұлы «тіл термин сөздер арқылы көбірек жаңарады»- деген ой айтады. Термин баламалары – ғылыми тілдің дамып, жетілуін айқындап отырады. Терминді қажетті жерінде ғана қолдану пайдалы. Бұл жөнінде А.Байтұрсынұлының тұжырымы – бұлжымас қағида: «Біз сияқты мәдениет жемісіне жаңа ауызы тиген жұрт өз тілінде жоқ деп, мәдени жұрттардың тіліндегі даяр сөздерді алғыштап, ана тілі мен жат тілдің сөздерін араластыра, ақырында қайда кеткенін білмей, айрылып қалуы ықтимал. Сондықтан мәдени жұрттардың тіліндегі әдебиеттерін, ғылыми кітаптарын қазақ тіліне аударғанда пән сөздердің даярлығына қызықпай, ана тілімізден қарастырып сөз табуымыз керек.» Сондықтан да ағылшын, орыс тіліндегі терминдерге ғылыми сипаттама жасап, оның мағынасын ашып, айқындап, ұлттық ұғымға сай қолдану – мұқият ізденіспен шешілетін мәселе. Термин – жалпыға бірдей баршаға ортақ, түсінікті сипатта жасалуы тиіс. Өкінішке орай, бәрімізге түсінікті, дағдылы қолданысқа енген орыс терминдерін жаңалау желеуімен жасалған, бір-біріне ұқсаған, мағыналық жағынан жақындап кеткен, қарапайым халықты шатыстыратын баламалар да жоқ емес. Бұл жөнінде әркез белгілі тіл мамандары Ә.Қайдар, Р.Сыздықова, Ө.Айтбаев, Ш.Құрманбайұлы т.б. белсене ат салысып жүр. Терминді аударуда да дәлдік, қысқалық, жүйелілік сақталуы шарт. Ең бастысы баламасы түсініксіз, ұғымға ауыр болмауы тиіс.

Источник

https://qujat.kz/docs/books/audarmanyn_g_ozektigi_Kulmanov.pdf

ЯЗЫК И ПСИХОЛОГИЯ

Изучение языков в настоящее время – это необходимый процесс для каждого человека. Чтобы понять культуру и традиции другого народа, нам, прежде всего, необходимо знать язык этого народа. Через изучение иностранного языка мы можем познакомиться с другими народами, их менталитетом, их деятельностью, обычаями, достопримечательностями страны изучаемого языка. В татарской пословице говорится: «Теллэрбелгэн, иллэргизгэн», что в переводе означает «Путешествует по миру тот человек, кто знает много языков». Кроме этого изучение иностранных языков помогает человеку расширить кругозор, обогатить мировоззрение, улучшить разные виды памяти, устойчиво фиксировать внимание, развивать мышление [2, с.156]. Но в чем же состоит сложность изучения иностранных языков?

На изучение иностранного языка можно смотреть по-разному. Для кого-то этот процесс кажется очень сложным, и научиться свободно говорить на иностранном языке является недостижимой целью. В таких случаях человек так и не доводит дело до конца. А для других данный процесс дается легче. Это не зависит от подобранной литературы, при помощи которой он изучает иностранный язык, и здесь не настолько важны лингвистические способности человека. Но в чем же основная проблема изучения иностранного языка? Доказано, что проблема в изучении иностранного языка в основном кроется в нашей психологии [3, с. 23].

Целью данного доклада является рассмотрение психологических основ изучения иноязычной речи и выявление некоторых эффективных способов преодоления психологических трудностей при овладении иностранным языком.

На процесс изучения влияют следующие характеристики психики человека: обучаемость характеризует систему приобретения знаний; креативность (общая творческая способность); темперамент; внимание; мышление; восприятие; память (сохранение знаний преимущественно связывается с долговременной памятью) [4, с. 28].

Также необходимо учесть, что среди основных психологических аспектов изучения английского языка наиболее важными представляются следующие: мотивация и интерес к изучению языка; способности к изучению языка; соотношение языка и речи при изучении; языковой барьер [1, с. 2]. Итак, для более успешного изучения иностранного языка необходимо создать мотивацию. Для этого, перед тем как начать изучение, нужно поставить для себя цель, для чего вы хотите изучить иностранный язык. При этом не нужно бросать изучение языка, если даже вам кажется, что у вас нет способностей к изучению языка. После этого вы сможете выбрать для себя более действенные методы изучения языка.

Страх перед иностранным языком

Часто мы замечаем что, изучая несколько лет иностранный язык в школе, затем в университете, нам трудно мыслить и формулировать предложения, а тем более общаться на иностранном языке. В чем же причина? Вероятно, это страх перед иностранным языком. Поэтому не менее важным условием в успешном овладении иностранным языком является преодоление страха. Способов существует достаточно много, но на практике применяются чаще всего два из них.

Первый - это вовлечение обучаемых в ролевые игры на этом языке. Суть метода - помещение обучаемых в непривычную активную обстановку, в которой обычные схемы поведения перестают работать, и восприятие идет на подсознательном уровне.

Второй метод доступен и при самостоятельной работе. Это информационный взрыв (или потоп), который вызывается сознательно. Ставится задача - ежедневно читать на изучаемом языке не менее 10 - 20 страниц текста. При этом не нужно заботиться о понимании прочитанного материала. Внимание акцентируется только на объеме текста. Примерно через неделю-две подобной практики набирается необходимый объем языка и дальше следует лавинообразный прогресс. После чего языковой барьер может постепенно исчезнуть.

Необходимо помнить, что даже когда возникают сложности, нельзя бросать изучение языка. Нужно учесть, что для достижения лучшего результата необходимо каждый день уделять внимание изучению языка, а именно - тренировать свое произношение, обогащать свой словарный запас и не забывать про грамматику. Для этого нужны определенные волевые усилия. Необходимо, чтобы у вас не терялся интерес к изучаемому языку. Для этого можно использовать нетрадиционные методы изучения языка. Например, можно смотреть фильмы и мультфильмы на иностранном языке. Сначала это можно делать с субтитрами, а потом без них. Также можно слушать и заучивать тематические песни, стихи на иностранном языке, а также переводить их на свой родной язык. Но при этом не стоит отказываться от использования дополнительных средств обучения, таких как чтение художественной литературы и аудирование разного рода текстов. В современном мире молодежь все больше общается в социальных

сетях. Для тренировки своих навыков можно завести друга для коммуникации, который говорит только на изучаемом вами языке, и общаться с ним в социальных сетях.

целом, изучение иностранного языка, как неродного, - это многогранный процесс, требующий целенаправленности мышления, устойчивого внимания, волевых усилий над собой.

Таким образом, можно утверждать, что специфика изучения иностранного языка должна основываться на законах и закономерностях психологии. С точки зрения современной психологии наиболее эффективным представляется комплексный подход к изучению иностранного языка. Психологические особенности человека в полной мере влияют на успешность изучения языка.

Освоение иностранного языка вносит определенные изменения в индивидуальную психологическую реальность субъекта учебной деятельности: расширяется кругозор, развивается мышление, устойчиво укрепляются разные виды памяти, совершенствуется когнитивный вид деятельности, далее развиваются сформированные вербальные навыки коммуникативной компетенции, повышается уровень толерантности [2,с.187]. Успешность освоения иностранного языка определяется совокупностью всех факторов: мотивационного, эмоционального, когнитивного, личностного, психофизиологического и интерактивного.

Влияние изучения иностранного языка на психологию человека

Психологические изменения при изучении языков также неизбежны. Прежде всего, у билингва меняется привычная, а если верить Т. Черниговской – появляется новая, дополнительная картина мира. Это связано с тем, что в языке обязательно отражаются реалии иной культуры, и, постигая их, человек постигает иной взгляд на окружающую действительность. Люди, изучающие языки, часто демонстрируют высокие творческие способности. Психологи связывают это с тем, что в ходе овладения иностранной речью человек задействует ассоциативные механизмы памяти. А именно ассоциации составляют базу для творческого осмысления действительности. Для тех, кто владеет несколькими языками, характерны большая самодостаточность и самостоятельность – они не зависят от других людей

путешествиях, более свободны в выборе карьеры и использовании открывающихся перспектив. Еще один результат активного освоения языков – развитие способности к многозадачности. Доказано, что би- и полилингвы достаточно легко переходят от выполнения одного дела к другому, переключая свое внимание между ними без ущерба для качества работы, и могут одновременно искать решение нескольких проблем. Как следствие, им проще приспособиться к новым условиям, будь то внезапная смена языка в разговоре или кардинальные перемены в жизни. С изучением языков развивается эмоциональный интеллект и способность к пониманию и принятию других людей – как на личностном уровне, так и на уровне восприятия иных культур и цивилизаций. Следовательно, увеличение количества билингвов теоретически может привести к сокращению конфликтных ситуаций и смягчению международной обстановки, уменьшению случаев ксенофобии. Изучение иностранных языков – один из лучших тренажеров для мозга, доступных практически каждому. При этом действует накопительный эффект – чем больше языков вы узнаете, тем больше станет объем мозга, гибче мышление, лучше память, выше психологическая приспособляемость и эмоциональный интеллект.

заключение хочется отметить влияние психологии при изучении иностранного языка и влияние изучения иностранного языка на психологию. Исходя из всего выше перечисленного, я склоняюсь к тому, что для результативного изучения языка следует для начала проработать все барьеры и страхи перед иностранным языком.

Использованная литература:

- Алешинская Е.В. К вопросу о психологических аспектах изучения английского языка // Litera. 2014. - No 4. - С.119-139. DOI: 10.7256/2409-8698.2014.4.14990. URL: http://e-notabene.ru/file/article_14990.html (дата обращения 17.10.2017)
- Зимняя И.А. Психология обучения иностранного языка в школе. - М.: Просв., 2016. -222 с.
- Сорокоумова Е.А. Возрастная психология. - СПб.: Питер, 2007. - 208 с.
- Салимова Л.В., Хадеева Г.В. Психологический аспект изучения иностранного языка

КОНФЛИКТ МЕЖДУ ДВУМЯ ПОКОЛЕНИЯМИ

Конфликт между поколениями заключается в привычке старших свысока смотреть на подрастающее поколение и в стремлении младших к самоутверждению. Вся вина наших «отцов» лишь в том, что они помнят нас маленькими и беспомощными.

Как говорить : «Не везёт нам с детьми – из них всегда вырастают взрослые».

Каждый вырастает со своим мнением, своими убеждениями о мире. Основной проблемой является мировоззрение людей, другое воспитание, другое время.

Родители смотря на своего ребёнка видят только маленького беззащитного ребёнка, который еще не умеет отличать хорошее от плохого, и не видят того что этот маленький ребёнок уже взрослый полноценный человек со своим выбором и мнением. И в надежде уберечь любимого ребёнка наставляют его на выбор в пользу своего мнения. Не учитывая того, что лишь на своих ошибках человек может научиться чему-либо и получить жизненный опыт.

Конфликт поколений является результатом быстрого развития общества.

Раньше два или три поколения вели похожий образ жизни и жили в одинаковой обстановке, потому что развитие было слишком медленным. Но сейчас ближайшее прошлое слишком устарело и мир усовершенствуется каждый день. Родители часто не понимают новых технологий, инноваций. Также сегодняшний слэнг, либо стиль одежды, увлечение нынешнего подростка.

Преодоление препятствий в конфликте поколений между детьми и родителями является довольно важной задачей.

Часто этот конфликт разжигают родители.

Они или требуют от ребенка больше чем тот может или толкают за экономические или социальные рамки. Начинают упрекать ребёнка за то что он не делает правильный выбор, за то что делает по своему не хочет прислушиваться к ним. Важно понимать что когда ребенок растет то родители должны по крайней мере расти во взглядах и уровне мышления, развиваясь вместе с ребенком. Чем больше конфликт поколений тем больше недостаток понимания.

Конфликты между поколениями возникают от того что- меняются эпохи, условие жизни и мировоззрение людей подстраиваются под новый уклад века. Простой пример раньше не было телефонов и социальных сетей. И старшее поколение не понимают, что мы потерялись в этих телефонах

социальных сетях. Так же новый стиль одежды, речи, волос. Ведь раньше такого не было и хотя бы объяснить нынешнему поколению как было у них. Так как они привыкли видеть этот мир по другому.

Так или иначе, есть условная классификация делиться на поколение X,Y,Z. Например, современные люди 20-30 лет относятся к поколению Z и также называются миллениалами. Особенности таких людей является клиповое мышление, стремление развивать творческий потенциал, отсутствие почтения к авторитетам. Раньше люди были более склонны работать и добиваться именно своим трудом каких-то итогов. Современные миллениалы не считают нужным именно труд, они просто хотят быть миллионерами в 20 лет за собственную оригинальность и уникальность. Как не трудно понять, в некоторой степени между такими людьми будут возникать конфликты.

Дружите с детьми вместо того, чтобы быть грубыми родителями. Позвольте им выражать свои чувства с вами. Это будет полезно и вам и им. Дружба с детьми поможет вам построить гладкие семейные отношения. При глубоких дружеских отношениях с родителями дети научатся уважать и слушаться их.

Список литературы:

Роман Б.Пастернака «Доктор Живаго»

Источник: [Сочинение «В чем заключается конфликт между поколениями?»](#)

И.С.Тургенева «Отцы и дети».

Дәрібек Айгерім
Каспий университетінің ҰП 19 – 1 к 3 курс студенті
E-mail: aigerim.daribekova@yandex.kz

Ғылыми жетекшісі: Бейсенова Ж.Ж.
Каспий университеті
Психология ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор
E-mail: Zhuparkul22_70@mail.ru

ДАРЫНДЫ БАЛАЛАРДЫ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ СҮЙЕМЕЛДЕУ

Аннотация. Мақалада дарындылық, дарындылықтың теориялық, психологиялық талдануы, дарынды балалардың психологиялық ерекшеліктері, оларды анықтау және зерттеу, дарынды балаларды анықтауда ұстанатын принциптер, дарынды балаларға психологиялық сүйемелдеу мәселелері қарастырылған.

Түйін сөздер: дарындылық, дарынды балалар, дарындылық, , қабілеті, шығармашылық, қабілеттер, психологиялық сүйемелдеу

«Дарындылық» деген сөз психологияда күнделікті өмірге қарағанда біршама тар мағынада қолданылады. Ал ғылымда дарындылық қабілеті - адамның нышандарынан, білім, ептілік және дағдылары бойынша өлшенеді. Жеке тұлғаның психологиялық қасиеті ретінде адамның қабілеттер сапасы, көлемі бойынша, олардың үйлесімділігінің өзіндік ерекшелігі, даму дәрежесі бойынша бөлінеді.

Дарынды баланың дарынды ересектен ерекшелігі – ол әлі толық қалыптаспаған тұлға, оның болашағы анықталмаған, оның қабілеттерін дамыту қажет[1].

Психологиялық, педагогикалық зерттеулердің нәтижесі бойынша дарынды баланың бейнесіне төмендегідей сипаттамалар берілген:

Интеллектуалды жән еақыл-ой белсенділік қабілеттілігі жоғары бала сөйлеу белсенділігінің жоғарлығымен, ойының ұшқырлығымен, байқағыштығымен, мәселені шешуде жан – жақты жолды қарастырумен, тәуелсіздігімен, құрбыларының арасында көсем болумен, есте сақтауының беріктігімен т.с.с қасиеттерімен ерекшеленеді.

Бейнелеу өнерге қабілеттілігі бар бала - сурет салуға көп уақыт бөлінуінен, көргенін есте сақтауымен, сурет сабағын жақсы көретіндігімен ерекшеленеді.

Музыкаға қабілеті бар балалар - ән сабақтарына аса қызығушылықпен қарайды, ритмикалық бөліктерді оңай қайталайды, таныс әуендерді бірінші дыбыстан таниды.

Қозғалыстың белсенділігі бар бала жаттығуларды орындауда тепе-теңдік сақтайтын, қозғалысты жақсы көретін, өзінің жасына дене күші күшті болып келеді[2].

Дарындылықты анықтауда сан түрлі әдістер мен тәсілдер қолданылады. Оқушы бойындағы дарындылықты анықтау үшін психологиялық диагностикалар, (әдістемелер тесттер, сауалнамалар, эксперимент зерттеуі) т.б. қажет.

Дарындылық диагностикасы балалардың қабілеттілігін бағалауға негіз бола отырып, оларды саралауға мүмкіндік беретін қызметті атқарады. Сондықтан балалар дарындылығының диагностикасында әдістерді таңдау мен қолдануда педагогикалық жағынан аса мұқият болған жөн.

А.Савенков дарынды балаларды анықтаудың келесі принциптерін ұсынды[3]:

Кешенді бағалау принципі. Баланы зерттеу жан-жақты және кешенді болуы керек. Баланың интеллектуалдық қабілеттілігінің даму деңгейінен басқа психо-физикалық қасиеттері мен құбылыстарының мүмкіндігінше кең аймағын зерттеуіміз қажет. Зерттеуші үшін баланың шығармашылық қабілеттілігінің дәрежесін, психо-элеуметтік және физикалық даму деңгейін зерттеу маңызды бола бастайды.

Кешендік бағалау принципіне тікелей қатынасы бар бағалаудың сапалы жақтарында есте ұстау қажет. Бұл арада бала психикасының құрылымындағы жеке функциялары мен қабілеттерінің даму деңгейінің сәйкестілігін анықтау туралы сөз болып отыр[3].

Ұзақ мерзімдік принцип.

Балалар дарындылығының деңгейін анықтау мақсатында жүргізілетін диагностикалық зерттеулердің бір уақыттық шара болуы мүмкін емес. Бұлай жасауға осы мәселенің теориялық жағынан қарастырылу деңгейі ғана емес, сонымен қатар осы үрдістің әдістемелік жағынан қамтамасыз етілу деңгейінде мүмкіндік бермейді.

Тренингтік әдістер мен тапсырмаларды қолдану принципі.

Бір реткі зерттеуге арналған кәдімгі диагностикалық әдістемелердің кемшілігіне баладан арнайы стандартты тапсырмалар арнасыншешуді талап ету және оның нәтижесі бойынша бағалау жатады.

Сонымен қатар, бір реткі тапсырмалар бір уақыттық диагностиканың қызметін атқарады, олар кейбір жағдайларда балаларда табиғи стресстен туған қателіктердің алдын алуға да мүмкіндік бермейді.

Тренингтік әдістемелер диагностиканың мақсатын өзгертуге, яғни оларды ең әуелі бала қабілеттілігін коррекциялау мен дамытуға бағыттауға мүмкіндік жасайды.

Тренингтік әдістемелерді қолдана отырып, бір реттік зерттеуде міндетті түрде болатын кейбір ұзақ мерзімді диагностиканы жүзеге асыруға сол арқылы бір психологиялық бөгеттерді шектеу мүмкін болады. Тренингтің көмегімен ұзақ зерттеуге алынған бала біртіндеп қысымнан құтыла отырып, өзінің табиғи қабілетін көрсете бастайды.

Баланың потенциалдық мүмкіндіктерін ескеру принципі.

Көптеген мамандар баланың дарындылық деңгейін бағалауда қанша өзекті жағын бағаласақ, сонша потенциалдық мүмкіндігін бағалау керек дегенді айтады.

Бұдан басқа, педагогикалық және әлеуметтік жағынан баланың жасағаны емес, одан болашақта не күтуге болады сол маңыздырақ болады.

Диагностикалық экологиялық әдістерді тірек ету принципі.

Экологиялық әдістерді баланың жасанды, зетханалық жағдайда емес кәдімгі жағдайдағы мінез-құлқы мен іс-әрекетін бағалау әдістері жатады. Дегенмен, бұл арада біздің мүмкіндіктеріміздің шектелетінін ұмытпау керек.

Әр түрлі мамандардың қатысу принципі.

Диагностикалық зерттеулерде психологтардан басқа педагогтар, физиологтар, ата-аналар және балалар қатысуы қажет. Балалар тек зерттелуші арналған арнайы өңделген, әдістемелік құралдары болуы керек. Тек осы мәліметтерді қатар қойып салыстыру ғана шынайы көріністі бере алады.

Балалардың өз дарындылығын бағалауға қатысу принципі.

Жалпы балалар психодиагностикалық жұмыстарға зерттелуші рөлінде ғана қатысады. Әйтсе де дарындылықты объективті бағалау үшін баланың өз мүмкіндіктерін өзі бағалауын ескерудің маңызы өте зор болмақ.

Балалар дарындылығының диагностикалауда жоғарыда аталған принциптерді басшылыққа алып, келесі ретпен жүзеге асыруға болады:

Ұйымдастыру деңгейі. Алдын-ала ізденіс кезеңі. Осы кезеңдегі жұмыстың мәніне бала туралы алғашқы мәліметтерді жинастыру жатады.

Ақпаратты тасымалдаушыларға әр түрлі деректер жатады, мәселен, ата-аналар, дәрігерлер, психологтар, педагогтар және балалардың өздері.

Ата-аналар үшін келесі әдістемелер қолданылады: «дарындылық картасы», «интеллектуалдық портрет» және т.б.[4].

Мамандар үшін баланың бейімділігін анықтауға арналған әдістемелерді қолдана отырып,

баланың қандай да бір іс-әрекетті орындаудағы қабілеттілігін, мен ерекшелігіне анықтауда «оқушылардың қызығушылығының картасы», «интеллектуалдық портрет» әдістерін қолдануына кеңестер беріледі.

Практикалық психологтар интеллектуалдық даму деңгейін анықтау (Д.Векслер, Дж.Равен), шығармашылық ойлауды бағалау (Е.П.Торренстің, Дж.Гилфордтың тесттері) шығармашылық ойлаудың қысқа тұлғаның бағыттылығын анықтаудың дәстүрлі әдістемелерін қолдана отырып, баланың психикалық ерекшеліктерінің жалпы сипаттамасын ұсынады[5].

Дарынды балаларды анықтау және зерттеу.

Олар әр түрлі, бір-біріне ұқсамайды. Дарынды баланы байқамау мүмкін емес, көпшіліктің ортасында ол өзінің іс - әрекетімен, бейімділігімен, қабілеттілігімен бірден көзге түседі.

Белгілі зерттеуші Н.С.Лейтес, қабілетті балалардың 3 категориясын анықтап берді[6].

Бірінші категория, ой - өріс қабілеті ерте жастан байқалған оқушылар.

Екінші категория, жеке бір іс-әрекет түрі мен белгілі бір мектептегі ғылым түріне қабілеттілігімен көзге түскен білім алушылар.

Үшінші категория – дарындылық күш – қажырымен ерекшеленетін білім алушылар.

Дарындылық - жеке тұлғаның өте күрделі, көп аспектілі қыры. Сондықтан оларға тән ортақ көрсеткіштерді белгілеу мүмкін емес. Әйтседе, Ү.Б.Жексенбаева өз еңбектерінде дарындылықтың бірнеше көрсеткіштерін берген[7]. Олар: психомоторлық, интеллектуалдық, академиялық, шығармашылық және әлеуметтік дарындылық.

Дарындылықты анықтау сауалнамалары балаланың қабілеттеріне жасалған ұзақ уақыт бойғы бақылаулардың нәтижесін растай түсу үшін,

сондай-ақ күшті және әлсіз психологиялық сапаларын дәлірек анықтау мен психологиялық көмекті ұйымдастыру үшін қажет. Қажетті психо-өлшеу сауалнамалары бала бойындағы қайсы бір дарынның байқалуы мен өзгеру қозғалыстарын зерделеуде септігін тигізеді.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

- Нарыкбаева Л.М. Научно-практическое основы подготовки будущего учителя к работе с одаренными детьми. А., 2001
- Көшкентаева М. Педагогикалық-психологиялық диагностикалау жолдары, әдістері// Мектеп директоры=Директор школы.- 2004. - N5.-Б.
- Савенков, А. И. Психология детской одаренности : учебное пособие / Москва : Генезис, 2016. - 445 с. (Учебник XXI века) - ISBN 978-5-98563-427-3. - Текст : электронный // ЭБС "Консультант студента" : [сайт]. - URL : <https://www.studentlibrary.ru/book/ISBN9785985634273.html>
- Жұмашев Қ. Дарынды тану және оқыту мәселелері// Қазақстан мектебі.- 2002.-N1-2.-Б.23-2
- Кудияр Г. Теоретические и прикладные аспекты выявления интеллектуально одаренных детей
- Ұлт тағылымы.- 2006. - N 2. - С. 101-105
- Возрастная одаренность. Н. Лейтес. Семья и школа, Лгі» 9 1990 г., стр.
- Жексенбаева Ү. Жеке тұлға дарындылығы/ Жексенбаева Ү. // Қазақстан мектебі.- 2005. - N1. - Б. 41-44

PSYCHOLOGICAL SUPPORT FOR GIFTED CHILDREN

Annotation. The article deals with giftedness, theoretical and psychological analysis of giftedness, psychological characteristics of gifted children, their identification and research, principles for identifying gifted children, psychological support for gifted children.

Key words: talent, gifted children, talent, ability, creativity, abilities, psychological support

Бейсенова Ж.Ж.

Каспий университеті

Психология ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор

E-mail: Zhuparkul22_70@mail.ru

ПСИХОЛОГИЯДАҒЫ ЖЕТІСТІККЕ ЖЕТУ ЖӘНЕ КАРЬЕРА

«Карьера» этимологиялық сөзі француз тілінен аударғанда – қоғамдық, саяси және ғылыми қызмет салаларында алдыңғы қатардағы жетістікке жету дегенді білдіреді.

А.Д.Кибанов «карьера» ұғымын жұмысшының іс-әрекетімен байланысты квалификациялық мүмкіндіктері мен марапат өлшемі, қабілеттіліктері, дағдыларының өзгеруі, қазметте поступательное өсуі бойынша жеке саналы өзін-өзі көретуі мен өз еңбегіне қанағаттануы деп анықтама береді [1].

Кейбір зерттеушілер карьера ұғымын кең және тар мағынада қарастыруды ұсынады. Мысалы, Рофе А.И., Збышко Б.Г., Ишин В.В. карьераны адамның қайта жасалу эталонындағы, кәсіби өсуіндегі, кәсіби алға шығуындағы кәсіби шеберлікке жетуі, кәсібилік процесіндегі - оның таңдаған мамандығынан ол мамандықты меңгеруі, кейін кәсіби ұстанымдарының бекуі, шеберлікке жетуі деп түсіндіреді[2]. Карьера ұғымының мұндай анықтамасы Л.М. Митинаның тұлғаның кәсіби даму моделіне өте жақын деп айтуға болады[3].

Карьера ұғымы тар мағынада тұлғаның қызметте өсуі деп ұғынылады. Мұнда нақты әлеуметтік мәртебе, қызметтің нәтижесі болып табылатын әлеуметтік мойындалған стандарттар жетістігі, әлеуметтік беделге ие болуына байланысты.

Адамның кәсіби іс-әрекетіндегі карьераның екі типі әртүрлі шамада берілуі мүмкін: нағыз маман иесі қызметтік-лауазымды карьера жасамауы мүмкін, ал жоғары лауазымға жеткен адам нағыз маман болмауы да мүмкін.

Біздің пікіріміз бойынша, карьераның ең ыңғайлы анықтамасы тұлғаның осы жолда шеберлік стадиясынан басқасына өтудегі кәсіби дамуда, кәсіби өсуде жетістікке жетудің үздіксіз процесі болып табылады. Яғни, карьера жұмысшының кәсіби дамуы, оның кәсіби-тұлғалық әлеуетінің таралуы нәтижесінде адамның нақты бір әлеуметтік-кәсіби ортада өмірдің сапасы (кіріс) және нақты деңгейінде кәсіби өзіндік тұрақталудың тиімді, қолайлы әдістеріне кепілдік беретін, кәсіби және лауазымды өсуді іске асыратын саналы процесі болып табылады.

Карьера ұғымын тұлғалық деңгейдегі талдау барысында адамның жетістікке жетуін өзінің бағалауына ерекше көңіл бөлінеді. Карьерада жетістікке жету ұғымына анықтама беру әлдеқайда күрделі. Жетістікке жету әдетте әлеуметтік бағамен өлшенеді. Жеке адамдардың, топтардың немесе ұйымдардың күш салу нәтижесін жетістік деп санауға болатынын әлеумет шешеді. Бірақ, жетістік көбінде жеке тұлғалық болып көрінеді, дегенмен, жеке тұлғаның жетістігі қоғамдық пікірдің немесе басқалар тарапынан мойындау, мойындамауында ғана емес, жеткен жетістігін жеке тұлғаның өзінің де

бағалауы болып табылады. Жетістікке жету мәселесі өте талас-тартысты пікірлерді тудырады. Себебі жетістікке жетуді біреулер жетістік деп есептейтін болса, енді біреулері оны жолы болмаған екен деп қабылдауы мүмкін[4].

Д.Сьюпердің пікірі бойынша, кәсіби іс-әрекетте жетістікке жету - бұл объективті және субъективті критерийлердің өзара үйлесімі дейді[5].(Super D., 1971). Ол объективті критерийлерді төмендегідей қарастырады:

жұмыстың тұрақтылығы;

әлеуметтік кәсіби ортада жеткен абыройы, беделі;

өзінің жасап жатқан қызметінен келетін кіріс (нақты өмірінің сапасы).

Субъективті критерийлерге тұлғаның жеткен жетістіктерін субъективті бағалау, өмірлік жағдайларға қанағаттануы жатады.

Д.Сьюпер жетістікке жетуді кәсіби және карьералық деп екіге бөледі.

Кәсіби жетістікке жету, оның пікірінше - адамның іс-әрекетте өзін дәлелдеу, көрсету үшін қаншалықты өзінің мүмкіндіктері мен қабілеттіліктерін кең, жан-жақты, толығымен қолдануын жеке өзіндік қабылдауы, нақты жеткен кәсіби деңгейін өзін-өзі бағалауы болып табылады. Карьералық жетістікке жетуін бағалау үшін әлеуметтік кәсіби ортадағы адамның вертикалды мобилділігі маңызды, мұнда адам тек қызметтегі өсу деңгейін ғана емес, сонымен бірге оның шапшаңдығын, жылдамдығын, уақытын да бағалайды. Карьерадағы жетістікке жетуінің жалпы бағалауы кәсіби ғана емес, қызметтік жоспардағы жеткен жетістігінің объективті және субъективті бағалаудың өзара байланысынан құралады.

Карьерадағы жетістікке жетуді Д.Сьюпер оның кәсіби өзіндік анықталу теориясында орын алған кәсіби өзіндік анықталумен және кәсіби, карьералық бейімделумен байланыстырады. Автордың пікірінше, адамның кәсіби жолындағы маңызды детерминанты өзінің тұлғалық – карьералық шешім тобында (сериясында) әрбір адамның іске асыратын «кәсіби мен концепциясы» болып табылады. Кәсіби таңдау мен карьера типі - тұлғаның «Мен кіммін?» деген сұраққа жауап берудегі талпынысы. Кәсіби құзыреттілік, адамдар өмір сүретін және жұмыс жасайтын түрлі жағдайлар, олардың «менінің» мәні мен мазмұны уақыт өте келе және тәжірибесіне қарай өзгереді. Демек, карьералық шешімдерді таңдау мен жетістікке жету үздіксіз процесс болып табылады. Кәсіби «мен концепциясының» дамуы тіпті де саналы түрде емес, нақты бақылауда, басқарылуы мүмкін. Тұлғаның қабілеттіліктері мен қызығушылықтарының дамуы, сондай-ақ кәсіби іс-әрекетінде өзінің «мен концепциясын» шынайы тексеру де бұл процесті жылдамдатады. Өзінің өмірі мен жұмысынан қанағаттану толығымен адамның өзінің қабілеттіліктерін, қызығушылықтары мен тұлғалық ерекшеліктерін және өмірлік құндылықтарын тарату үшін адамның тұлғалық сипаттамасына сәйкес келетін ұйымдастырушылық жағдайлармен, кәсіби іс-әрекет салаларында таңдауымен анықталатын маңызды кәсіби іс-әрекетте қаншалықты адекватты мүмкіндіктерін таба алуымен тығыз байланысты.

М.В. Сафонованың жүргізген зерттеулерінде адам өзінің кейбір нәтижелерден жетістікке жетуден қанағаттану ғана емес, сонымен бірге, мақсатқа жету процесіндегі өзінің іс-әрекетіне күштарлығы, ынтасы және нәтижесінде объективті және субъективті түрде жетістікке алып келетін ол үшін мүмкіндік беретін сәйкестік дегеніміз не деген сұраққа жауапты дәлелдейді.

«Мен бейнесінің» тұлғалық сипаттамасы мен карьера дамуының жетістігі үшін ұйымдастыру ортасының арасындағы сәйкестіктің өзара байланыстың маңыздылығы туралы Д.Тидман да өзінің персоналды даму теориясында айтқан. Оның пікірінше, карьераның даму процесі адамның идеалды «мен бейнесі» арасында және оған ұсынылатын кәсіби ортадағы рөлдік күтулері арасында өзіндік балансты іздеу секілді сипатталуы мүмкін.

Д.Тидман осы жолда жетістікке жетудің 3 фазасын бөліп көрсетеді:

қызметке кірісу (ену), адам кәсіби ортаға бейімделіп және өзінің тұлғалық мақсаттары мен карьера мақсаттары мен міндеттерін ұйымдастыру туралы ойларын саластырып көреді;

-қайтадан өзгеру, адам ұйымдасуындағы қандай да бір тәжірибе, ықпал және салмақты меңгеруінің нәтижесінде әлдеқайда құзыреттіліктерге және сенімділікке ие болып, өзінің мүмкіндіктері мен мақсаттарын кәсіби «мен концепциясы» мақсаттарын бірге ұйымдастыруға, біріктіруге ұмтылады.

интеграция – стадиясы адамның ұмтылыстары мен ұйымдастыру мақсаттарының және жағдайлардың арасындағы жетістікке жетудегі сәйкестік.

Д.Тидманның пікірінше, карьераның даму процесі - тұлғалық дамудың толығымен маңызды аспектілерінің бірі болып табылады, себебі, ол адамды «өз өмірінің дизайнері мен жасаушысы, қайта құрушысы, құрылысшысы» ретінде көруге үйретеді[6].

Д.Холл жетістікке жету психологиясы теориясында карьераның дамуының өзгеру процесінде өзін таныту, дәлелдеу маңызды деп санайды. Адам кәсіби ортада тиімді және жетістікпен іс-әрекет етуге қабілеттілігін қарастыратын болсақ, өзін-өзі сыйлауға ие болады, меңгереді. Д.Холл адамның өзі туралы жалпы ойларын, «мен бейнесімен» және осы бейненің құрылымы ішінде ең алдымен, адамның орындайтын әртүрлі әлеуметтік рөлдерімен салыстырып бөліп қарастырады. «Мен бейнесінің» ішіндегі «Карьералық» құрылымы жеке бірдейлік, ұқсастық аспектісі ретінде анықталады. Карьералық рөліне

сәйкес тұлғалық ерекшеліктер мен құзыреттіліктерді меңгерген адам кәсіби салада жетістікке жетеді, оның «карьералық идентичности» өседі. Осы жағдайларды айта келіп, Д.Холл, жалпы жеке идентичностьтің бір бөлігі карьералық рөлге келіп қосылатынын, яғни, тұлғаның жаңа аспектілері қалыптасады және адам карьералық процеске тұлғалық жағынан терең енеді деп қорытынды жасайды. Автордың пікірінше, карьераның дамуы - бұл «карьералық таңдаудың (шешімнің) комбинациялық спиралі бойынша жүйелі қайталанған, тұлғалық құрылымға сәйкестіктің дамуы мен карьераға берілгендіктің қалыптасуының» нәтижесі дейді[58].

Кәсіби мінез-құлық саласында жұмыс жасайтын психологтар П.Коста, Р.МакКрей, Дж.Грант, Д.Солгадо және т.б. тұлғалық факторлар мен кәсіби іс әрекетте жетістікке жету арасындағы өзара байланысты зерттеген. П.Коста мен Р.МакКрей тұлғаны тұлғаның бес факторлы моделінің («үлкен бестік») көмегімен сипаттауды ұсынады[7]. Оларға: нейротизм (эмоционалдық тұрақсыздық), экстраверсия (әлеуметтік белсенділік), саналылық (жауапкершілік), тілектестік (бірге жұмыс жасауға деген икемділігі) және жаңашылдық (шығармашылық) жатады. Д.Солгадо көрсеткендей[8], бұл бес факторлы модель келесідей маңызды құндылыққа ие:

а) бұл өте тиімді, үнемді жүйе;

б) бұл тұлғалық параметрлер мен кәсіби мінез-құлық арасындағы өзара байланысты зерттеуге арналған көптеген зерттеулердің нәтижесінің интеграциялау үшін негіз болып табылады;

в) бұл жұмысты орындаудың деңгейіне, мұнда барлық жұмыс түрлерімен байланысты кіретін тұлғалық өлшемдердің кейбіріне тәуелді факторларды терең түсінуге мүмкіндік береді.

Соңғы жылдарда жүргізілген зерттеулер көрсеткендей, бес факторлы моделдің өлшемдері (параметрлер) кәсіби іс-әрекетте жетістікке жетудің маңызды болжалды белгілері болып табылады. Д.Солгадо, адалдық пен эмоционалды тұрақтылық кез-келген кәсіби іс-әрекетті орындаудағы құнды болжалды факторлар болып табылады десе, ал, Дж.Грант саналылық пен экстраверсия кәсіби іс-әрекеттегі жетістікке жетудің жағымды болжалды белгілері болып табылады деген қорытынды жасайды. Кәсіби таңдауда кәсіби мінез-құлықтың 12 сипаттамасы қолданылуы мүмкін. Оларға:

-жалпы көшбасшылық (жетекшілік, бақылауды іске асырушы);

-қызығушылықтары мен келіссөздерді жүргізе алу икемділігі (делдалдық, даулы мәселелерді шеше алуы);

-жетістікке жетудегі ұмтылысы (атаққұмарлығы);

-басқа адамдарға көңіл қоюы мен қызығушылық, достық

қалпы; -бірлестікте жұмыс жасауға, іскерлік икемділігі; -еңбек этикаларын орындаудағы жауапкершілігі;

жұмысқа ұқыптылығы мен ұсақ-түйектерге мән беруі, көңіл аударуы; -эмоционалдық тұрақтылық; -жаңа идеяларды таратуға деген тілегі;

-жаңа идеяларды іске асыру икемділігі.

Біз өз тарапымыздан мынандай сипатамаларды қосар едік:

бастамашылдық;

өзіне деген сенімділік;

туындаған жағдайларды тиімді шешуге деген тілегі;

жаңа технологияларды меңгеруі.

Бұл берілген кәсіби мінез-құлықтың сипаттамалары тұлғалық «үлкен бестік» факторларымен тығыз байланысты.

Карьерада жетістікке жетудің негізгі теорияларына қысқаша талдау жасай келе, карьерада жетістікке жету процесі тұлға сипатамаларының – бағыттылық, құзыреттілік, икемділік, өзіндік санасының интегралды жоғары даму деңгейіне байланысты екенін айту керек.

Карьерада жетістікке жету үшін жүрген персонал болсын, басқарушы болсын, сондай-ақ мақсатқа бағытталған карьераны жоспарлау үшін карьера саласы жөнінде кәсіби кеңестер алуы керек. А.Д.Кибановтың пікірінше, карьераны жоспарлауға – карьералық мақсаттарды дұрыс қою, карьералық өсуді анықтау, карьераға жетудің тактикасы мен стратегиясын жасау кіреді. Бұл карьералық үстірттен, карьеранылық тығырықтан өтіп кетуге мүмкіндік береді.

Әдебиеттер

Кибанов А.Я. Управление карьерой персонала/ Управление персоналом организации. М.: ИНФА-М, 1997. - С.298-307.

Рофе А.И., Збышко Б.Г., Ишин В.В. Рынок труда, занятость населения, экономика ресурсов для труда: Учеб.пособие/ Под. ред. проф. А.И.Рофе М.: Изд-во «МИК», 2002. - 160 с.

Л.М. Митина. Психологическое сопровождение выбора профессии. - Москва. 1998г.

Сафонова М.В., 1999). Управленческая психология. М.,1993.

Super D. E. Theory of vocational development // J. of Amer. Psychol. -126 p.
Д.Тидман Управление карьерой. Управление персоналом. М.: БИНОМ, 1997. - 125с.
П.Коста, Деловая карьера // Служба кадров. 1998. -№10. -С.62-64.
Д.Солгадо. Карьера по плану // Муниципальная служба. 2009. - №1(45). -С. 104-106.

Муратқызы Акерке

Каспий университетінің ҮІІ 19 – 1 к 3 курс студенті
E-mail: akonaaii@gmail.com

Ғылыми жетекшісі: Бейсенова Ж.Ж.

Каспий университеті

Психология ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор
E-mail: Zhuparkul22_70@mail.ru

БАЛАЛАР ЖӘНЕ ЖАСӨСПІМДЕРМЕН ЖҰМЫС ІСТЕУДЕ ҚОЛДАНЫЛАТЫН АРТ-ТЕРАПИЯЛЫҚ ӘДІСТЕР

Аңдатпа. Мақалада арт-терапия тарихы, арт-терапия әдісін жүргізудегі негізгі мақсаты; арт-терапияның негізгі түрлері; мектептегі балалармен жұмыс жасауда арт-терапия әдістерін қолданудың артықшылықтары талданған.

Кілттік сөздер: арт-терапия, диагностика, терапия, шығармашылық әрекет, көркемдік тәжірибе.

Abstract. In the article, the history of art therapy, the main purpose of conducting art therapy method; main types of art therapy; advantages of using art therapy methods in working with school children are analyzed.

Key words: art therapy, diagnosis, therapy, creative activity, artistic experience.

Арт-терапия білімнің әртүрлі салаларын біріктіретін пәнаралық тәсіл – психология, медицина, педагогика, мәдениеттану және т.б. Ол көркемдік тәжірибеге негізделген, өйткені арт-терапия сабақтары барысында клиенттер бейнелеу әрекетімен айналысады[1].

«Арт-терапия» термині Англияда пайда болды. Оны ағылшын дәрігері және кәсіби суретшісі Адриан Хилл (1895-1977) енгізді. 1938 жылы туберкулезден шипажайда емделіп жатқанда, жақын маңдағы заттарды суреттеп жүріп, ол суреттің сауығып кетуіне көмектескенін байқады[2].

Арт-терапияның негізгі мақсаты - өзін-өзі көрсету және өзін-өзі тану қабілетін дамыту арқылы жеке тұлғаның дамуын үйлестіру. Классикалық психоанализ тұрғысынан арт-терапияда коррекциялық әсер етудің негізгі механизмі сублимация механизмі болып табылады.

Арт-терапия психологиялық қорғанысты айналып өтеді, сондықтан тиімді. Шығармашылық әрекет өнімімен клиенттің сәйкестендіруі бар. Балалармен жұмыс жасаудағы арт-терапияның негізгі міндеті – балаларды бейнелеу өнерінің көмегімен өз сезімдерін білдіруге үйрету және олардың бойында жағымды дүниетанымын қалыптастыру,

әрекеттің ойын түрі[3].

Арт-терапияның негізгі түрлері:

Классикалық арт-терапия бейнелеу өнері арқылы өзін-өзі көрсетуді қамтиды: (кескіндеме, графика, фотосурет, сурет, модельдеу.)

Жаңадан қосылғандар: (қуыршақтерапиясы, маскотерапия, музыкотерапия, мандалатерапия, библиотерапия, би-қошғалыс терапиясы)

Сондай-ақ күрделі әдіс пайда болды - арт-синтез терапиясы: (кескіндеме, версификация, драматургия мен театр, риторика мен пластика арқылы жұмыс жасайды.)

Балалармен жұмыс істеуге көрсеткіштер:

Күй диагностикасы, қорқынышпен жұмыс, өзін-өзі бағалауды және мен-концепциясын түзету

Эмоционалдық күйлерді түзету, агрессия, өзін-өзі реттеу Ерікті зейінді, бақылауды дамыту

Шығармашылық потенциалды дамыту

Бейнелік және абстрактілі-логикалық ойлауды дамыту Эмоциялық күйзелісті жою

Негативизмді жеңу

Отбасындағы тәрбиенің гиперэлеуметтенген стилінен туындайтын кедергілерді жою

Балалармен өзара әрекеттесу қажеттілігін қанағаттандыру (басқалардың пікірімен санасуға және өз пікірін қорғауға, белсенді болуға, өзін-өзі ұстауға үйрету) [4].

Арт-терапийның факторлары:

- күшті тәжірибелерге реакция жасау (катарсис);

арт-терапевттің қатысуымен клиенттің шығармашылық өнімдерін талқылау және психологиялық талдау;

шығармашылық процесінде жаңа тәжірибе өмірдің басқа салаларына ауысатындықтан, әлеуметтік бейімделу үшін үлкен маңызы бар әртүрлі өмірлік дағдылар мен қабілеттерді (өзін-өзі ұйымдастыру, зейін, қиялды ойлау және т.б.) дамыту[5].

Арт-терапияның кезеңдері:

Шығармашылық процеске дейінгі еркін әрекет (жылыну, материалдармен байланыс орнату, сенім және қауіпсіздік сезімі)

Шығармашылық әрекет процесі

Феноменологиялық интуитивтік таным (жұмысты кеңістікте орналастыру - алшақтау, мәселелерге жауапкершілік алу, бөлшектерге назар аудару)

«Сіз не көріп тұрсыз» процедурасы (жеке мағыналар, сіздің ассоциацияларыңызбен таныстыру, тәжірибені біріктіру, сипаттау процесі). Материалдар: Балшық және пластилин. Балшықпен жұмыс жасай отырып, агрессивті адам өз сезімдеріне жол табады, ал сенімсіз адамдар мүсіндеу кезінде жағдайды бақылауға үйренеді. Мазасыз адамға саз көмектеседі - шоғырлануды үйренеді.

Құм. Құм Табиғи, икемді материал, жаратушының сезімін береді, энергиямен толтырады, саусақтардағы нүктелерді және алақандағы жүйке ұштарын белсендіреді. Ол ішкі өсу мен дамудың көзі ретінде бейсаналықпен жұмыс істеуге негізделген. Гуашь. Гуашь - екі өлшемді, пластикалық материал; фантазияны белсендіреді; сумен араласады, беттерді бояуға және тығызырақ баспа материалын жасауға мүмкіндік береді.

Коллаж және аппликация. Ол сурет сала алмаймын деген қорқынышты азайтады, қабылдау сезімін береді, өзіндік қызығушылықты дамытады, бағалау қорқынышын жояды, жағымды өзін-өзі имиджін қалыптастырады, алаңдаушылықты азайтады, шығармашылықты дамытады. Ол сондай-ақ әңгіме бастауға және бала үшін қиын жағдайларды анықтауға көмектеседі.

Грим немесе бетке арналған бояу. Макияж бетке маска жасау (ашу, ыза, реніш, тітіркену) және кейіннен ойнату арқылы бетті макияж жасау арқылы эмоционалды жағдайды жақсартуға мүмкіндік береді. Айна өзгерістерді, қажетсіз эмоционалды күйлерді жою әсерін көруге көмектеседі.

Енді, мектептегі арт-терапияның артықшылығына тоқталатын болсақ, бүгінгі таңда арт-терапия емханаларда ғана емес, ол көптеген психологиялық орталықтарда бар және жаңадан ашылған бағыттардың бірі ретінде «мектептегі арт-терапия»..

Қазіргі балалардың көпшілігі оқу процесінде бірқатар мәселелерге тап болады, оларды шешу үшін психологиялық қызметтер құрылады. Арт-терапияның негізгі міндеті – өнер арқылы адам бойындағы түрлі қиындықтарды жеңу. Терапияның бұл түріндегі жетекші концепция өнер болып табылады және онымен байланысы жоқ барлық нәрселерді алып тастау керек.

Дәстүрлі білім беру жүйесінде бейнелеу өнері, еңбек сияқты пәндердің орны бар, онда бала белгілі сурет салу, модельдеу дағдыларын меңгереді. Арт-терапиядан айырмашылығы, сабақта балалар өз жұмыстарына цифрлық эквивалентте баға алса, арт-терапия сабақтарында сызылған, пішінделген, қиылған «жақсы» немесе «жаман» деген баға алмайды. Олар өз жұмысының барысы туралы, жұмыс барысында мен оларға баратын эмоциялар, олар туралы айтуға құқылы.

Арт-терапияның өзі емханада да, мектепте де жеке және топпен жүргізілуі мүмкін. Баламен жеке жұмыс топтық жұмысқа қарағанда әлдеқайда жеңіл және бұл төмендегілерге байланысты:

Топтағы балалар бір-бірін таниды. Кейбір балалардың арасында кикілжің болуы мүмкін немесе керісінше достық және басқалармен қарым-қатынас жасауды қаламау. Сондықтан қақтығыстарды шеше білуде үлкен шеберлік қажет.

Әртүрлі тапсырмаларды орындаудан бас тарту, бұл «мен қалай екенін білмеймін» деген мотивация. Топта балалар басқалардың тапсырмаларды қалай орындайтынын бақылайды. Көбінесе бұл «тыңшылық» сипатында және қарым-қатынасты, кім кімге тыңшылық жасағанын және жұмыстардың неге ұқсас екенін түсіндірумен бірге жүреді.

Өз эмоцияларын көркемде және сөзбен жеткізуден қорқу. Өз проблемаларыңыз туралы айтудан қорқу.

Бәсекелестік, Психологтың да, балалардың да сынынан қорқу.

Көпшіліктің топта жұмыс істей алмауы[6].

Жалпы, жұмысымызды қорытындылай келе, арт-терапия – көркем шығармашылық арқылы жанды емдеу мен дамытудың табиғи және жұмсақ әдісі. Мұндай сыныптардағы балалар әртүрлі заттармен - құммен, пластилинмен және тұзды қамырмен, ұсақ моншақтармен және қиыршық тастармен белсенді ойнайды. Оларға сурет салуға, «қажетті» бояуды алуға, үлгі бойынша мүсіндеуге үйретілмейді, бірегей жеке жұмыс жасауға мүмкіндік беріледі. Арт-терапия сабақтары балаларға шығармашылық процесінде өз ойларын, сезімдерін, көңіл-күйлерін көрсетуге көмектеседі.

Пайдаланылған әдебиеттер

Сусанина И.В. Введение в арт-терапию: учебное пособие. — М.: «Коги-то-Центр», 2007. С 90 — 95 с: илл

Киселева М. В. Арт-терапия в практической психологии и социальной работе. — Речь, 2007. — 336 с, илл

Копытин А.И. «Основы Арт-терапии».

Лебедева Л.Д. Педагогические аспекты арт-терапии// Дидактика

Практикум по Арт-терапии/ Под. ред. А.И. Копытина

Тимофеева Н.И //Особенности арт-терапии в школе

Бердалы Ә.О

Каспий университетінің ҰП 19 – 1 к 3 курс студенті

E-mail: aselberdaly@mail.ru

Ғылыми жетекшісі: Бейсенова Ж.Ж.

Каспий университеті

Психология ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор

E-mail: Zhuparkul22_70@mail.ru

ҚАРЫМ-ҚАТЫНАС ТИІМДІЛІГІН АРТТЫРУ ӘДІСТЕРІ

Аңдатпа. Мақалада қарым қатынас, мәселелері, қарым қатынас тиімділігін арттыру әдістері, оны қолданылу ерекшеліктері, жолдары теориялық және психологиялық тұрғыда талданған.

Кілттік сөздер: тұлға, қарым қатынас тиімділігі, коммуникативтілік, қарым-қатынастағы конструктивтілік

Тұлға – әлемдегі адамзат қоғамның тірегі, дамудың қайнар көзі. Тұлға – интеллектуалды деңгейдегі қоғамның продуктивті жемісі.

Қоғам қарым-қатынас жүйесінен құралады, жалпы алғанда тұлғаның продуктивті жеміс ретіндегі көрінісі оның қоғамдағы қарым-қатынасы арқылы шартталады. Өзімізге белгілі қарым-қатынастағы конструктивтілік, оны тиімді пайдалану, өзіндік нормалармен шартталған заңдылықтарға ие. Сондықтан қарым-қатынастың дұрыс құрылуы тұлғаның тиімділігін арттыру мақсатын көздей білуінде.

Қарым-қатынас өнері - өте көне және қиын, бірақ бұл өте қарапайымнан басталады.

Психология ғылымындағы негізгі ұғымдардың біреуі – қарым-қатынас. Қарым-қатынассыз жеке адамды түсіну, оның дамып жетілуін талдау мүмкін емес.

Қарым-қатынаста адамдар өзін көрсетеді, өзі үшін және басқалар үшін психологиялық қасиеттерін аша түседі. Сонымен бірге ол қасиеттері қарым – қатынаста қалыптасады.

Адамдармен қарым-қатынаста адамның адамзаттық тәжірибені игеруі, қалыптасқан мораль, құндылықтар, білім мен іс-әрекет түрлерін игеруі, жеке адам және дара адам түрінде қалыптасуы іске асырылады. Яғни қарым-қатынас адамның психологиялық дамуының маңызды факторы.

Қарым-қатынас адамдардың өзара әрекеттестік және өзара қатынас жасауының ерекше формасы.

Қарым-қатынас ұғымы С.И. Ожегов сөздігінде өзара келісім, іскерлік және достық байланыс арқылы анықталады. Нақты әлеуметтанулық, психологиялық, педагогикалық зерттеулерде қарым-қатынас ұғымы өзара әрекеттестік, байланыс ұғымдарымен жақын мағынада қолданылады. Сонымен қатар қарым-қатынас контекстінде өзара әрекеттесуді, қатынасты тиімді жүзеге асырудың тәсілдері, дағдылары, құралдары, адамның қабілеті мен қасиеттері жүйесінде қарастырылады[1].

Қазіргі кезде қатынас мәселесін философия, психология, әлеуметтану, этика, психолінгвистика - осы сияқты, саладағы ғалымдар әр жақты зерттейді. Мәселен, Л.П.Буева іс-әрекет пен қарым-қатынас өзара байланысты, сонымен қатар өзбетті деп тұжырымдаса, М.С.Каган қарым-қатынасты адамның іс-әрекетінің бір түрі, құрлым мен атрибутына тән деп қарастырады. М.В.Соковин адамның қарым-қатынасын коммуникативті іс-әрекет, қатынас, өзара түсіну және өзара әсер ретінде қарастырады[2,3].

«Қарым-қатынас» ұғымының көп анықтамаларының арасында біз оны – «коммуникативті іс-әрекет» ұғымымен синоним деп қарастыратын (А.Н.Леонтьев, М.И.Лисина, Х.Т.Шерьязданова, Т.И.Суркова, Д.А.Исмайлова, Ж.А.Абишева және т.б.) позицияларына жүгініп, М.И.Лисинаның анықтамасын арқау етеміз. Сонымен, қарым-қатынас деп - екі (немесе одан да көп) адамның қатынастарын жасап, реттеуі мен ортақ нәтиже алуды мақсат етіп, келісім мен бірлестікке бағытталған

өзара әрекеттерін атаймыз. А.Н.Леонтьев іс-әрекеттің қай түрін болмасын қарым-қатынаспен қабаттас болады деп түсіндіреді. Ол іс-әрекетті қарым-қатынастың қажетті шарты ретінде қарастырады. А.Н.Леонтьевтің қарым-қатынасты іс-әрекеттің өзгеше түрі деп талдау концепциясы, Б.Г.Ананьевтің, А.А.Бодалевтің коммуникативтік әрекет жайлы ілімдері біздің зерттеулеріміздің әдіснамалық негізі болды[4].

Ал қазақстандық ғалым -психолог С.М.Жақыпов бүтіндей оқу-тәрбие үрдісінің тиімділігін анықтайтын факторлардың бірі және оқытушы мен оқушының арасындағы өзара әрекеттестік деп бірлескен диалогтық танымдық іс-әрекетті тиімділік критеріі деп көрсетеді. Мұнда өзара әрекеттестік, қарым-қатынас мәселесі шешілгенде танымдық іс-әрекетті қалыптастыру үрдісіне жетекшілік жасау мүмкіндігі пайда болатындығы дәлелденеді[5].

Қарым-қатынасты зерттеуде ең алдымен оның құрлымдық компоненттерін анықтау қажет. Осыған орай зерттеу барысында Г.М.Андрееваның қарым-қатынастың бір-бірімен өзара байланысты үш жақты қарастырады коммуникативтілік, интерактивтілік және перцептивтілік.

Коммуникативті жағы мәлімет беру-алмасу мәселесімен анықталады; интерактивті жақтың мәні қарым-қатынас жасаушы жұптасардың өзара әрекеттестігінде болады, ал перцептивті компонент-адамдардың бірін бірі қабылдауы, өзара түсінушіліктері. Ғалым бұлай жіктеп, бөлудің шартты ғана екендігін, қарым-қатынас үрдісінде оның 3 жағы да көрінетіндігін дәлелдейді[6].

Қарым-қатынасты зерттеу мәселесімен айналысушы ғылымдардың көпшілігі (А.Г.Ковалев, М.И.Лисина, А.В.Петровский, К.Обуховский, В.С.Мусина, В.С.Мухина және т.б.) адамдардың қарым-қатынасты жүзеге асыруын қажетсіну, басқа адамды танып-білуге ұмтылу, ниет білдіру ерекшеліктері деп түсіндіреді[7].

Басқару психологиясы бойынша зерттеулерде іскер адамдардың арасындағы қарым-қатынас мәселесі басқы орын алады. Бұл қарым-қатынасты анықтауда арнайы «іскерлік қарым-қатынас» деген ұғым қолданылады. Іскерлік қарым-қатынас А.А.Бодалев, В.А.Кан-Калик, Я.Л.Коломинский, В.А.Петровский, А.А.Леонтьев т.б. еңбектерінде мазмұны, формалары, тәсілдері бойынша сипатталады. Іскерлік қарым-қатынас іскер адамдардың арасындағы нақты психологиялық контракт деп түсіндіріледі[8]. Іскерлік қарым-қатынас негізінде тұлғаның мінез-құлқы, таным дүниесі, адамгершілік позициясы қалыптасып жетіледі. Іскерлік қарым-қатынастың формасы – іскер адамдардың «субъект-субъект» жүйесіндегі бірлескен әрекеттестіктері болып табылады. Іскерлік қарым-қатынас тұлғаның жеке басы, олардың психикасына әсер етудегі ролі, яғни қарым-қатынас стилі арқылы әр деңгейде көрінеді.

Әдебиеттерге талдау жасағанда қарым-қатынас стилінде коммуникациялық тәсіл, қатынас сипаты, даралық, тұлғаның ерекшелігі, әлеуметтік-адамгершілік құндылықтар, әлеуметтік ролі мен статус көрінеді. Әрбір қарым-қатынас стилі де тұлғаның басқаларға әсер етуін байқатады. Қарым-қатынасындағы авторитарлық стиль тұлғаның позициясымен сипатталады. Онда тұлғаның адамдардан бағынуды талап етуі, не іс-әрекетті күшпен орындатуы, жазалау тәсілдерін қолдануы, балалар инициативасын табан асты етуі, басқалардың мүмкіншілігінен тыс жетістікке үміттенуіне әсер ету, тәрбиелеу тәсіліне айналады. Мұндай жағдайда балалардың өз мінез-құлқын, жүріс-тұрысын реттей алмауы, қорқыныш-үрейлі күй кешуі, кез-келген іс-әрекетке қызығушылық, ниет, мотивтің болмайтындығы талай зерттеулерде белгілі болған.

Қарым-қатынастың демократиялық стилі тұлға мен басқалардың бірдей белсенді позициясын қамтамасыз етеді. Тұлға балалардың жағымды эмоцияларды қажетсінуі мен өзінің ішкі мүмкіндіктерін шығаруға мүмкіндік жасайды. Мейірім, достық негізіндегі дара стиль арқылы басқалардың өз-өзіне сенімді болуын, адамгершілік құндылықтарды қалыптастыруы, дамытуы мүмкін болады. Мұнда педагог сендіру және иландыру тәсілдерін пайдаланып қарым-қатынас құрады.

Сонымен, тұлғаның өзін-өзі реттеуі, жетістікке жетуі оның қарым-қатынастың тиімді әдістерін өте ұқыпты, сауатты, орынды, адекватты қолданылуына байланысты деп айта аламыз.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. М.Н.Ночевник. Основные направления экспериментального исследования речи в ситуации общения./ Психологический журнал №4,1985 с. 153-158.
Добрович А.Б.Общение: наука и искусство. - М.: Яуза-Секачев, 1996. - С. 253. - (Психологическая культура), 25000 экз. - ISBN 5-87849-069-2 (Яуза). - ISBN 5-88923-043-
Михеева С.М. Психологическая совместимость и характер взаимодействия членов группы. - В сб.: Вопросы психологии познания людьми друг друга я общения. Краснодар,1978.кн.2, с. 135-143.
Ниренберг Дж., Калеро Г. Как читать человека словно книгу. М., 1990.
С.Жақыпов. Оқыту процесіндегі танымдық іс-әрекет психологиясы.Оқу құралы. - Алматы, 2008. - 216 бет.
Абульханова-Славская К.А. Личностный аспект проблемы общения.- В кн.: Проблемы общения в психологии. М.,1981.с. 218-241. Жұмабаев М. Педагогика. – Алматы: Рауан, 1992.
Сабирова Ж.Н. Мағжан Жұмабаевтың психологиялық көзқарастары. – Атырау, 2008.
Шевадрин Н.И. Принцип решетки противостоение позиций в диагностике межличностных отношений. М., Вопросы психологии. 1992, № 3, с. 117-127.

Тұранова Ақниет Жауынбайқызы
Каспий университетінің ҰП 19 – 1 к 3 курс студенті
E-mail: Akniyet090403@mail.ru

Ғылыми жетекшісі: Бейсенова Ж.Ж.
Каспий университеті
Психология ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор
E-mail: Zhuparkul22_70@mail.ru

ЖЕТКІНШЕКТЕРДІҢ ЛИДЕРЛІККЕ ҰМТЫЛУЫ

Аннотация. Мақалада жеткіншектердің лидерлікке ұмтылу мәселелері (шарттар, формалар, әдістер, ресурстар) қарастырылады. Лидер тиімді коммуникатор ретінде ұсынылады; тиімді кәсіби қызметті жүзеге асыру үшін қажетті көшбасшылық құзыреттерін сипаттайды. Даму процестерін жақсарту және көшбасшылық әлеуетті арттыру үшін жастармен жұмыстың қажеттілігі мен негізгі бағыттары негізделеді.

Кілттік сөздер: лидер, лидерлік, лидер бейнесі, тұлғалық ресурстар, лидерлік мақсат

Annotation. The article deals with the issues of youth leadership (conditions, forms, methods, resources). The leader is presented as an effective communicator; describes leadership competencies necessary for effective professional activity. In order to improve development processes and increase leadership potential, the need and main areas of work with young people are justified.

Key words: leader, leadership, leader image, personal resources, leadership goal

Қазіргі жағдайда бір қызығы, жастар арасында оның субмәдениеттік, мінез-құлық және құндылық-нормативтік қатынастарымен байланысты көшбасшылық бейнелерінің көптігі жалпы сипатқа ие, бұл көшбасшылық әлеуметтік қанағаттану мүмкіндігі ретінде қарастырылады, субъективті. бағалау, көшбасшылық арқылы ортақ мақсат пен мүдде үшін нақты іс-әрекетке дайын болу жанама түрде қарастырылады.

Психологиядағы жас ерекшеліктеріне байланысты жеткіншектік кезеңдегі тұлғаның дамуында көшбасшылық бейнелері салқын қандылықпен, арнайы трендпен, беделмен, басқалардан ерекшеленумен байланысты, яғни оларға маркетинг, бренд әсер етеді, бұл әсіресе, коммерциялық қызмет, блог жүргізу сияқты интернет желілерінде айқын көрінеді. Жастар арасындағы лидерлік бейнені екі бағытта көрсетуге болады. Біріншіден, жеткіншек көшбасшылық туралы идеяларды, құндылықтарды және күтулерінің таңдау механизмі болып табылатындығында, жастардың лидерлікті көрсету тәсілі арасындағы сәйкестік[1].

Лидер дегеніміз - адамдарға ықпал ете білудің өнері, олардың белгілі бір мақсатқа жетулеріне итермелей білу. Өте жиі, көбіне саясатта лидер өз мақсатына жетуге тырысады. Адамдар лидердің басқаруымен жүрулерінің негізгі себебі, лидер олардың негізгі қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін әр түрлі құралдар ұсына білу мүмкіндігінде және адамдардың іс әрекеттеріне керекті бағыт бағдарды көрсете білуінде. Көшбасшының психологиялық ерекшеліктері көшбасшылық мінез-құлыққа жету жолы, жетекшілікке ұмтылу, стресс пен қысымға реакция көрсету т.б. [2]

Көшбасшылықтың пайда болу шарттары: қарым-қатынасты дамыту нәрестелік, мектепке дейінгі және жеткіншектік кезеңдегі жетекші әрекет болып табылады. Жолдастармен қарым-қатынас жеткіншек өмірінің орталығында, оның мінез-құлқы мен іс-әрекетінің барлық басқа аспектілерін анықтайды.

Л.И Божович «егер бастауыш мектеп жасында балаларды біріктірудің негізі көбінесе бірлескен іс-әрекеттер болса, жеткіншектерде, керісінше, сыныптардың тартымдылығы негізінен құрдастарымен кең қарым-қатынас мүмкіндігімен анықталады» деп атап өтеді[3].

Жеткіншектік кезең – бала өміріндегі өтпелі кезең. Бұл биологиялық өзгерістерге байланысты, өйткені бұл жыныстық жетілу және бала тәрбиелеу жасы. Биологиялық тұрғыдан бұл физикалық жетілудің аяқталу кезеңі[4]. Дегенмен, осы кезеңде белгілі бір жасқа тән психикалық дамудың спецификалық ерекшеліктері әлі де байқалады.

Бұл жаста қарым-қатынас жетекші әрекет болып табылады. Дәл онтогенездің осы кезеңінде көшбасшылық қабілеттерді дамыту қажет, оның құрамдас бөлігі коммуникативті дағдылар болып табылады. Ең бастысы, жеткіншектердің тұлғалық даму ерекшеліктері құрдастарымен қарым-қатынаста көрінеді.

Л.С.Выготский «Кризистік кезең» теориясы бойынша кризистік жас дегеніміз, бір жағынан балалардың қоғамдық қарым-қатынас жүйесіндегі өзгерулері жататын, екінші жағынан баланың «ішкі позициясынан» өзгеруі жататын дамудың әлеуметтік ситуациясының қайта құрылу нәтижесі.

Осы ерекшеліктерге байланысты, жалпы АҚШ психологтарының жүргізген зерттеулері

нәтижесінде, оқушылардың мінез-құлқының үйлеспесуі 80% осы жеткіншектік кезеңге тән екендігі белгілі болады, өйткені, мектеп оқушыларында, яғни, кіші және орта мектеп жасындағы балалардағы қабылдау өте жоғары болатындығы белгілі, сонымен қатар, оқушылардың дүниеге көзқарасы, жағымды қасиеттерінің қалыптасып келе жатқандығымен байланысты. Осы анықталған мәліметтерді негіз ете отырып, Г.Д.Пировтың басшылығымен бір топ Болгария психологтарының жүргізген зерттеулері нәтижесінде 5-17 жас аралығындағы балаларға «ашушандық» тән екендігі белгілі болды. Сонымен қатар, олардың психикалық нормаларының үлкендерден айқын ерекшеленіп тұратындығын 14-15 жастағы 15 000 американ жеткіншектеріне психодиагностика ретінде жүргізген «даралық минесоттық» тестімен дәлелдеуге болады. Өйткені, бұл тест нәтижесі бойынша, нормадағы балалардың өздері «псиопатия», «шизофрения», «гипомания», шкалалары бойынша көрсеткіштері үлкендерден жоғары. Бұдан үлкендер үшін ауру симптомы болып табылатын бұл көрсеткіштер жеткіншек немесе жасөспірімдер үшін норма болып табылады деген қорытындыға келеміз.

Оқушылардың басқа да психологиялық ерекшеліктерін анықтау мақсатында С.Хатауэй және Э.Монакези жүргізген «Роршах» және «Тақырыптық апперцепция» тесті бойынша 12-16 жас аралығындағы оқушылардың мазасыздану деңгейінің жоғары болатындығы, сонымен қатар, Кеңес уақытында үлкен маман болып табылатын жеткіншектер психиатры А.А.Мехрабянның мәліметі бойынша, осы жас аралығындағы балалардың жекелік ауытқуларының бірден өсетіндігі дәлелденді. Сонымен қатар, әр жас кезеңіндегі мазасыздану деңгейінің ерекшелігіне байланысты В.Д.Кисловская «проективті тест» көмегімен мазасызданудың жас ерекшелік динамикасын қарастырды[3].

Жеткіншектік кезеңдегі көшбасшылықтың өзіндік ерекшеліктері бар. Жеткіншектік жаста көшбасшылық қасиеттерді дамыту мінезді қалыптастыру мәселесі, өзін-өзі бақылауды меңгерудің «сыртқы» кезеңі ретінде ұсынылады. Көшбасшы жеткіншектер тобындағы мәртебелік-рөлдік иерархияның жоғарғы жағында тұрады, оның топтың басқа мүшелеріне әсер ету мүмкіндігі бар. Көшбасшы ұжымның «тоны» қандай болатынын, оның атмосферасын, онда достық қарым-қатынас орнайтынын, өзара көмек нормасы немесе қарым-қатынастар өрескел, қатаң иерархиялық болатынын анықтайды. Топ неғұрлым дамыған болса, соғұрлым оның көшбасшысының тұлғасы қызықты, мәдениетті, қызығушылықтары кең.

Жеткіншектердің қарым-қатынас және көшбасшылық ерекшеліктері :

Біріншіден, құрдастарымен қарым-қатынас жасау ақпараттың өте маңызды арнасы болып табылады, ол арқылы жасөспірімдер ересектер бір немесе басқа себептермен айтпайтын көптеген нәрселерді біледі.

Екіншіден, бұл механикалық қарым-қатынастың ерекше түрі. Топтық ойын және басқа да бірлескен іс-әрекет түрлері әлеуметтік қарым-қатынастың қажетті дағдыларын, ұжымдық тәртіпке бағыну және сонымен бірге өз құқықтарын қорғау қабілетін дамытады. Үшіншіден, бұл эмоционалдық байланыстың ерекше түрі.

Топтық сана, ынтымақ, жолдастық өзара көмек жасөспірімге амандық пен тұрақтылық сезімін береді.

Жеткіншек көшбасшысының мінез-құлық ерекшеліктері :

Сыртқы деректер (тұрыс, ерік-жігерлі тұлға, киім кию қабілеті, дене бітімі, бойы); Коммуникациялық қасиеттер (келісілген сөйлеу, байсалдылық және сенімділік, контакт таба білу, әзіл-оспақ, жеке сүйкімділік). Интеллект, ерікті қасиеттер.

Жеткіншектер тобындағы көшбасшылықтың тағы бір аспектісі - жасына байланысты жыныстық проблемаларды шешудегі табыс. Атап өткендей, жеткіншектер ұжымында физикалық тұрғыдан тез жетілетін және өзін-өзі жүзеге асыруға және өзінің «жаңа» формасына бейімделуге қабілетті жеткіншектер көшбасшыға айналады. Айта кету керек, «алғашқы жетілгендер» әдетте тұйық және араласпайтын болады, өйткені олар әлі өспеген адамдар тобында өзін жайлы сезіне алмайды. Көшбасшылар дер кезінде «туылады». Сондай-ақ, бұл бірлестік жетекшілері өздерінің физикалық жетілуіне байланысты ұжымның басқа мүшелеріне қарағанда үлкен тұлғалық жетілуге және жеке өмірлік жоспарларының жоғары дамуына ие[5].

Көшбасшылық феномені.

Көшбасшылық феномені психологияда өзінің жарқындығы мен тартымдылығымен ерекше орын алады, психология үшін көшбасшылық – «адам факторындағы» биліктің нақты көрінісі, психологиялық өлшемдегі тұлға – басқарушы субъектінің қабілеті («жоғарғылар») өзіне бағынуға мәжбүрлеу. Жеке тұлғаның топтағы орны және оған қатынасы жеке тұлғаның қасиеттерін де, топтың қасиеттерін де қамтитын көптеген факторларға байланысты[6].

Психологтар ұжыммен саналы түрде сәйкестендірілетін, оның нормалары мен құндылықтарын өзіне тән деп қабылдайтын адамның ұжымдық өзін-өзі анықтауы мен сәйкестікті түбегейлі ажыратады, яғни жеке тұлғаның топтың психологиялық қысымына көнуге, көпшіліктің көңілінен шығу үшін өз ойын өзгертуге бейімділігі. Жеткіншектік кезең психологияда ерекше орын алады. Бұл жеткіншектік шақта тұлғаның қалыптасуы мен қарқынды дамуымен байланысты. Жеке тұлғаның жетілуінің көрінісі және

жасөспірімдер арасындағы қарым-қатынастың маңызды аспектісі ретінде көшбасшылық мәселесі осы жаста өте өзекті болып табылады[7]. Жеткіншектер үшін көшбасшы болу, ең алдымен, көпшіліктің назарында болумен қатар, кең тіл табысу мүмкіндігіне ие болу деген сөз. Өйткені, бұл сәттер жеткіншектер үшін өте қажет.

Қорытындылай келе, «тұлға болып тумайды, бірақ олар қалыптасады» деген сөзді әрбір адам біледі. Сондықтанда жеткіншектік кезеңде баланың көшбасшылық қабілетін ашу керек деп ойлаймын. Біз болашақ психологтар ретінде жеткіншектердің әрбір іс-әрекетіне, олардың қызығушылығына, дарынына мектеп ұжымымен ата-аналар мән беретін болса, болашақта жоғарғы деңгейдегі көшбасшылар шығады деп айта аламын. Жеткіншектік кезең ең қиын кезеңдердің бірі болғандықтан бала тәрбиесіне, іс-әрекетіне көп мән беріп дұрыс жолды нұсқау қажет.

Пайдаланылған әдебиеттер

- В. А. Ильин. Психология лидерства : учебник для бакалавриата и магистратуры / М. : Издательство Юрайт, 2015. - 311 с. - Серия : Бакалавр и магистр. Академический курс
- Психология лидера / Перевод с итальянского ННБФ «Онтопсихология». Изд. 4-е, дополненное. — М: ННБФ «Онтопсихология», 2004 г., 256 с.: илл. 2. 18ВН 5-93871-027-
- Байярд Р.Т., Байярд Д. Ваш беспокойный подросток: практ. Руководство для отчаявшимся родителями. Пер. С англ. – М: Просвещение, 1991.
- Татьяна Бендас. Психология лидерства: учебное пособие. Издательство http://www.litres.ru/pages/biblio_book/?art=181645
- Психология лидерства: Санкт-Петербург, 2009 ISBN 978-5-388-00148-1
- Дубровина И.В. Настольная книга школьного психолога. - М.: 1996.
- Голубева Э.А. Способности и индивидуальность – М., 1993.
- Квимен В. Прикладная психология. - С-Пб.: 2001.

FTAMP 16.01.45

*Г.Д.Рыскелдиева, Ф.Т. Джулдикараева, А.А. Оспанова
Л.Б.Гончаров атындағы Қазақ автомобиль-жол институты
Қазақстан Республикасы, Алматы қ
gdr_69@mail.ru*

Кәсіби тіл аясында білім алушылардың функционалдық сауаттылықтарын арттыру арқылы қарым-қатынас мәдениетін дамыту

Аңдатпа. Ұсынылып отырған мақалада білім алушының мамандықты жан-жақты ғылыми негізде игеруі мен техника тілін кәсіби бағытта меңгеруі жайында айтылған. Сондай-ақ кәсіби тіл аясында білім алушылардың коммуникативтік құзыреттілігін қалыптастыру барысында студенттерге сол тақырып бойынша өте жиі қолданылатын сөздер мен сөз тіркестерін, терминдерді жиі қолданған дұрыс. Бірінші сөйлемді оқытушының өзі не оқытушының басқаруымен студенттер бастайды. Мұндай әдіс білім алушылардың жұмысын тездетуге мүмкіндік береді. Қиналған жағдайда, екінші сөйлемде де бірігіп құрастырған көп жағдайда ұтымды, нәтижелі болып келеді. Негізгі мақсат – студенттерді ойландыру, әңгімелесуге белсенді түрде қалыптастыру. Білім алушылардың терминдерді қолдануды игеру үшін, оларға арналған ғылыми-тәжірибелік конференциялар мемлекеттік тілде ұйымдастырылып, баяндама-хабарламаларын ана тілінде жасап үйренуге жағдай жасалуы көп септігін тигізеді.

Түйін сөздер: кәсіби біліктілік, бағдарлы үйрету, өмір талабы, нәтиже, ізденушілік әрекет, оқыту технологиясы, жүйелі пайдалану, нақты міндет, құзыреттілік.

Аннотация. В предлагаемой статье речь идет о всестороннем научном освоении обучающимся специальности и профессионально-ориентированном овладении языком техники. Также в процессе формирования коммуникативной компетенции обучающихся в рамках профессионального языка студентам лучше чаще использовать слова и словосочетания, термины, которые очень часто используются по данной теме. Первое предложение начинают студенты под руководством самого преподавателя или преподавателя. Такой метод позволяет ускорить работу обучающихся. Во втором предложении, составленном вместе, в большинстве случаев является рациональным, продуктивным. Основная цель-заставить студентов задуматься, активнее вести беседу. Для овладения обучающимися использованием терминов, научно-практические конференции для них организованы на государственном языке, созданы условия для изучения докладов-сообщений на родном языке.

Ключевые слова: профессиональная квалификация, ориентированное обучение, требование жизни, результат, поисковая деятельность, технология обучения, системное использование, конкретная задача, компетентность.

Annotation. The proposed article deals with the comprehensive scientific development of the specialty by students and professionally-oriented mastery of the language of technology. Also, in the process of forming students' communicative

competence within the framework of a professional language, it is better for students to use words and phrases more often, terms that are very often used on this topic. The first sentence is started by students under the guidance of the teacher himself or the teacher. This method allows you to speed up the work of students. In the second sentence, put together, in most cases is rational, productive. The main goal is to make students think, to conduct a conversation more actively. To master the use of terms by students, scientific and practical conferences are organized for them in the state language, conditions are created for the study of reports in their native language.

Keywords. Professional qualifications, specialized education, a requirement of life, the result soiskatelnoe action, education technology, system use, the precise duty, high-quality level.

Заманға сай кәсіби білікті мамандарды мемлекеттік тілде дайындаудың алғышарты – техникалық оқу орнында оқып жүрген білім алушылар өз мамандықтары саласындағы ғылыми терминологияны толық игеру тиіс. Егерде студент техникалық жоғары оқу орнында мамандық негіздерін ғылыми тұрғыда меңгермесе, онда нағыз біліктілік деңгейіне жете алмайды. Бұл – қазіргі тұрмыс шындығы.

Тіл үйрету кешені маманның кәсіби – дүниетанымдық бағыт-бағдарымен табиғи түрде үйлесу үшін мемлекеттік тілді кәсіби бағдарлы үйретудің мақсаты мен міндеттерін, мазмұнын айқындайтын факторларды, оның құрылымы мен жүйесін, оқыту технологиялары мен үйренушінің тілдік біліктілігіне қойылатын талаптарды анықтаудың жаңа заманға сай стратегиясы мен тактикасын ұстану қажет. Осы орайда тіл үйренуші студенттің немесе маманның өздігінен жұмыс жасауына, ізденушілік әрекетінің белсенді дамуына бағытталған оқыту технологиялары мен жүйелерін пайдалану тиімді. Атап айтқанда, мемлекеттік тілді үйретудің нәтижеге бағдарлануын, яғни кәсіби техника тілін үйрету сапасының деңгейін көтеруге қатысты алғышарттарды қамтамасыз ететін оқыту технологиясын қолдануға аса мән берілуі қажет [1].

Бағдарламаның негізінде оқулықты жазатын автор біздің ойымызша, біріншіден, сол мамандықты жан-жақты ғылыми негізде игерген, мамандығының тарихын, қазіргі өмірдегі орнын, келешектегі рөлін толық жетік білгендігімен ерекшеленеді. өз ғылымының саласын теориялық және практикалық тұрғыда жетік білетін білікті автор ғана дайындаған еңбегі арқылы нағыз ұлттық мамандарға пайдасын тигізетін құрал жаза алады.

Ұлттық мамандықтарды дайындаудың жаңа бетбұрысы – оларды мемлекеттік тілде жазуға және сөйлеуге қалыптастыру. Ол үшін ұлттық мамандықтарды дайындауға арналған, ғылыми-техникалық жетістіктерге негізделген оқулықтар жазылуы тиіс. Сол бағдарламаны эксперименттік сынаулардан өткізу - қазіргі уақытымыздың өзекті мәселесі. Әрине, осындай бағдарламаларға негізделген оқулықтар жазылуы тиіс, олай жасалмаса мемлекеттік тілде жазатын, сөйлейтін мамандарды дайындау мүмкін емес.

Келешектегі ұлт маманының тек мемлекеттік тілді ғана жетік игеріп қоймай, қосымша бірнеше тілдерді игеру – қазіргі өмір талабы. Бірнеше тілдерді толық игерген ғана жас маман, біріншіден, күнкөрісіне қажетті еңбекке орналаса алады, екіншіден өз мамандығы бойынша кәсіби толысуға, кемелденуге мүмкіндік алады. Яғни, бірнеше тілді игерген маман өмір бойы кәсіби қалыптасуын жетілдіреді, дамытады, тереңдетеді. Техникалық жоғары оқу орындарындағы мамандықтар бойынша оқитын студенттер үшін кәсіби – ғылыми терминдер жүйесі ұсынылады. Осыдан келіп мемлекеттік тілдің негізінде мамандықтарды дайындайтын ғылыми тіл қалыптасады. Кәсіби терминологиялық жүйені игерудің өзіндік ерекшеліктері бар екенін ұмытпаған жөн, себебі сол ерекшеліктерді толық түсінбеген жағдайда оны толық игеру мүмкін емес, оған осы салада ғылыми ізденіс жасап жүрген ғалымдардың ғылыми – зерттеу жұмыстары толық дәлел бола алады. Кәсіби терминологиялық жүйедегі ғылыми тілді игеру сатылары мынадай ерекшеліктерден құралады [2]:

ғылыми сөз тіркестерінен ғылыми терминдерді айыра білу;

ғылыми терминдердің жасалу жолдары мен тәсілдерін игеру;

ғылыми терминнің негізгі мағынасының, жаңа терең мағынаға айналатынына көз жеткізу;

ғылыми тілдің тілдік жүйесін игеру;

ғылыми тілдегі термин баламасының төл-тума терминге айналуы – мемлекеттік тілдің жоғары ғылыми сатыға көтерілгенінің дәлелі.

Жаратылыстану, техникалық ғылымдар саласындағы ғылыми тіл стилистикасын игеруде терминдердің көп мағыналығын түсінуге үлкен мән берілуі тиіс. Терминдік синонимдерді түсініп, орынды қолдана білу ғылыми тілде шыңдалудың негізі саласы болып табылады.

Кәсіби тілді меңгерудің ең жоғары сатысы – ғылыми әдебиеттің синтаксисін әдебиет тілінің синтаксисінен ажырата білу, оның ерекшелігін түсініп, ғылыми ойды ғылыми тілдің синтаксисіне негіздей білуді талап етеді. Ғылыми ойлау – ғылыми тіл жүйесіндегі терминдерді керек етеді.

Сондықтан ғылыми тілді игерудің шығар биігі – ғылыми ойлауды дамыту. Бұны ескермеген адамның сөйлеу тілі шолақ, түсініксіз, сөйлемдері шұбалыңқы, тұжырымдары күнгірт келетіні ақиқат.

Білім алушылардың терминдерді қолдануды игеру үшін, оларға арналған ғылыми – тәжірибелік конференциялар мемлекеттік тілде ұйымдастырылып, баяндама- хабарламаларын ана тілінде жасап үйренуге жағдай жасалуы тиіс.

Әр білім алушы әр семестрде мемлекеттік тілде екі жазба жұмысын орындауы керек: біріншісі – келешек мамандығы бойынша ғылыми хабарлама, екіншісі - өзінің келешектегі мамандығы бойынша ана тілінде жазылған оқулықтарға талдау жасау. Мұндай жазба жұмыстары студенттердің келешектегі диплом жұмысын, техникалық жоғары оқу орнын бітіргеннен кейін ғылыми жұмысты мемлекеттік тілде жазуына негіз бола алады.

Ғылыми тілді жан-жақты игерген, оның сан-салалы ерекшеліктерін меңгерген адам қазақи ғылыми сананы қалыптастыруға, ғылыми тілдің ана тіліміздің төрінен лайықты өз орнын алуға үлесін қоса алатынына күмән

келтірмейміз. Ғылыми тілді үйрену – ғылыми ойды дамыту, ғылыми ойды ана тілінде қалыптастыру деп ойлаймыз.

Техникалық жоғары оқу орындарындағы орыс тілді оқу топтарында оқитын мемлекеттік тілді үйрету сабақтарының негізгі мақсаты – тіл дамыту, себебі тіл дамыту жұмыстары бір жүйеге келмей, қазақша сөйлеп, жазып үйренулері мүмкін емес екендігін қазіргі тәжірибе дәлелдеп отыр.

Тіл дамыту – тек қазақша сөз байыту емес, сонымен қоса сол сөз қорын белсенді түрде (активті түрде) пайдаланып, бір-бірімен қарым-қатынаста болу.

Мемлекеттік тілде кеңінен сөйлесе білуді дамыту мынадай жүйеде болуы керектігі байқалады [3]:

- тілді практикалық түрде үйрену үшін, мемлекеттік тілді оқытудың өзіндік жүйесін құру;

тілді практикалық түрде қолдана білу үшін, керекті оқу материалдарын іріктеп, тіл дамытуға ыңғайландыру, сәйкестендіру;

жұмысына іріктеп алынған оқу материалдары тиімді және ең жаңа әдістемелерге негізделуі тиіс.

Тіл дамыту жұмысының негізгі бағыты – ауызекі сөйлеу болса, ал практикалық қолданыста болуы үшін, соған керекті жағдай туғызылуы керек. Тілдің іс жүзіндегі қолданысы – диалог. Ал, диалог белгілі бір жағдайға (ситуация) құрылады, онсыз тілдік қарым-қатынас жасау, сөйлесу, пікірлесу, ой алмасу мүмкін емес.

Диалогтық сабақтардың ұтымдылығы оның сұрақтарының түсініктілігінде, себебі қойылған сұрақта 60-70 пайызы дайын жауап болуы керек, сондықтан сұрақ қоюға үйретуде оның құрылымына, түсініктілігіне, дұрыстығына, сарынына-үніне (интонациясына) көңіл аудару қажет.

Тіл дамыту сабақтарында әңгімелесу әдісі - өте ұтымды әдіс, ол үшін:

әңгіменің тақырыбын дұрыс таңдау керек;

әңгімелесетін оқу материалдары студенттерге жақсы таныс және олар білетін болғаны дұрыс.

Әңгіменің тақырыбы алдын ала келісілген жағдайда, студенттер сабаққа белсенді қатысады да, әңгіме нәтижелі болып шығады.

Белгілі тақырып бойынша әңгіме сабағын өткізгенде, студенттерге сол тақырып бойынша өте жиі қолданылатын сөздер мен сөз тіркестерін тақтаға немесе олардың дәптерлеріне жазған дұрыс. Бірінші сөйлемді оқытушының өзі не оқытушының басқаруымен студенттер бастайды. Мұндай әдіс студенттердің жұмысын тездетуге мүмкіндік береді. Қиналған жағдайда, екінші сөйлемде де бірігіп құрастырған көп жағдайда ұтымды, нәтижелі болып келеді. Негізгі мақсат – студенттерді ойландыру, әңгімелесуге белсенді түрде қалыптастыру.

Тіл дамыту сабақтарында түрлі жаттығуларды ауызша және жазбаша орындау студенттердің қазақша үйренулеріне тікелей көмек тигізеді. Жаттығулардың түрлері [4]:

өткен грамматикалық ережелерді тиянақтап, дағдыландыру үшін, сол ережелер жиі кездесетін мәтінді пайдалану, яғни грамматикаландырылған мәтін болуы керек;

студенттердің белсенді сөз қорын (активті) қолдануға арналған жаттығуларды түрлі сипаттарда шығармашылық-әдістемелік тұрғыда қолдану;

жүйесі бұзылған мәтінді қалыпты, тиянақты жүйеге келтірілген жаттығулар, яғни логикалық жаттығулар;

хабарлы сөйлемдерді сұраулы сөйлемдерге айналдыру жаттығулары;

синоним, антоним, омоним сөздерін ауызша, жазбаша қолдану жаттығулары, т.с.с.

Тіл дамыту сабақтарында, әсіресе ауызекі сөйлеуде зат пен көрнекілікті пайдалану өте ұтымды әдіс, сондықтан да студенттердің сөз қорын байытуға, өздерінің сөз тіркестерінен сөйлем құрастыруға көп жеңілдік жасайды. Түрлі картиналардың көшірмесін (репродукциясын) пайдалану көп тараған дидактикалық оқу-әдістемелік құралдың бірі екендігі мәлім.

Тіл дамыту үшін университеттің кітапханасындағы диафильмдерді, студенттердің негізгі кәсіби мамандықтарына арналған оқу фильмдерін пайдалану, солардың нәтижесінде қорытынды сабақ өткізу өте тиімді әдіс екендігін біздің тәжірибеміз дәлелдеп келеді. Кәсіби қазақ тілі сабақтарын білім алушылардың оқып жатқан қазіргі мамандықтарымен байланыстыру, біріншіден, оларды қызықтырса, екіншіден, өздеріне жақын, түсінікті тақырыпта сөйлеу – олардың белсенділігін арттырады. Студенттердің өзара пікір алмасуға сөздік қоры, сөйлеу мәдениеті дағдылары жеткілікті болса кәсіби мамандықтары бойынша жоғары білім иесі ретінде болашақта да әлеуметтік ортада ой бөлісуге, пікір таластыруға мүмкіндіктерінің мол болары анық.

Қорыта айтқанда, тәуелсіздік Қазақстан Республикасының өндірісі, өнеркәсібі, ғылыми-зерттеу мекемелері салаларында еңбек ететін жоғары білімді мамандарды ұлттық, мемлекеттік тіл ықпалымен дайындау үздіксіз шығармашылық ізденістерімізбен дамытыла береді.

ӘДЕБИЕТТЕР

Оразбаева Ф.Ш. Тілдің қатынас теориясы және әдістемесі. Алматы:РБК. 2000.

Қадашева Қ. Қазақ тілі: оқытудың тиімді әдістемелері, Алматы, 2000, 167 б.

Байтұрсынов А. «Тіл тағылымы» Алматы. Ана тілі, 1992.

Қазақша-орысша, орысша-қазақша терминологиялық сөздік. Кен ісі және металлургия. 5000-ға жуық термин. Қазақстан Республикасының Үкіметі жанындағы Мемлекеттік терминология комиссия бекіткен. «Рауан», 2000.

**ИММУНОКОРЕКЦИЯ ВЯЛОТЕКУЩЕГО ХРОНИЧЕСКОГО
РЕЦЕДИВИРУЮЩЕГО ФУРУНКУЛЕЗА**

Одним из распространенных заболеваний кожи и ее придатков является фурункулез, который часто имеет тенденцию к хронизации и рецидивированию. Во многом Хронический рецидивирующий фурункулез (ХРФ) обусловлен вирулентностью различных штаммов кокков и прежде всего стафилококков а также нарушениями углеводного обмена, болезнями желудочно-кишечного тракта, мочевыделительной системы и эндокринными дисфункциями. В возникновении ХРФ значительная роль отводится нарушениям в функционировании различных звеньев иммунной системы. Проблема ХРФ особенно актуальна в челюстнолицевой области головы из-за опасности развития септических осложнений. В последние годы в РК зарегистрировано множество иммунокорректирующих препаратов, одним из которых является ликолипид производства РФ, который рекомендуют для терапии бактериальных, вирусных и других заболеваний.

Цель исследования: провести — Клиникоиммунологическое обоснование иммунокорректирующей терапии ХРФ препаратом ликолипид.

Материалы и методика исследований. Проведено клинико-иммунологическое обследование 33 больных ХРФ в период обострения основного заболевания, которые были разделены на 2 группы В первую опытную вошли 48 человек, во вторую (контрольную) 15 человек. Все больные получали стандартнее терапию ХРФ. Различие в лечение больных 1 группы обусловлено назначением иммунокорректирующего препарата- ликолипид.

Оценку системного иммунитета осуществляли путем определения в крови абсолютного и относительного количества лейкоцитов и лимфоцитов. Оценивали субпопуляционный состав лимфоцитов (Т-общие, Т-хелперы, Т-супрессоры, В-лимфоциты) рутинными методами. Концентрацию иммуноглобулинов классов А, М, G в сыворотке периферической крови определяли по методу Манчини. Функциональную активность фагоцитов периферической крови определяли по величинам фагоцитарного индекса и НСТ-теста. Фагицитарный индекс оценивали по способности поглощать эритроциты барана. В качестве иммунокорректирующей терапии применяли ликолипид.

Результаты и обсуждение. Длительность заболевания больных вялотекущи ХРФ колебалась от 7 месяцев до 10 лет (в среднем 2,2 +/- 0,2 года). У 36,3% пациентов течение заболевания имело непрерывно рецидивирующий характер.

При осмотре больных выявлялось от 1 до 4 фурункулов диаметром от 0,3 до 2 см на разных стадиях развития: пустулы, инфильтрации, формирования некротического стержня и его выделение, рубцевания.

Локализация фурункулов была преимущественно на лице или волосистой части головы, реже на спине, груди, бедрах и ягодицах. В 39,4% случаев отмечалась сочетанная локализация, а у 45,4% истинные фурункулы сочетались с пустулезными высыпаниями на коже лица, спины, груди. Обострения ХРФ у более половины пациентов сопровождалась общей реакцией организма с явлениями интоксикации (гипертермия, слабость, головная боль, потливость). Таким образом, течение ХРФ характеризовалось частыми рецидивами, явлениями интоксикации, длительным периодом формирования некротического стержня. Что касается: сопутствующей патологии, то наиболее часто встречались заболевания желудочно-кишечного тракта: гастриты - у 18% пациентов, дисбактериоз кишечника – у 26%, хронический холецистит - У 8%, хронический тонзиллит - у 16% хронический гайморит - у 6%, хронический пиелонефрит - у 9%. Почти у всех больных были выявлены хронические очаги инфекции различной локализации. Бактериологические исследования очагов инфекции выявили кокковую флору") Staphylococcus aureus, Streptococcus viridans, Str. Epidermidis. При бактериологическом исследовании отделяемого от фурункула. В большинстве случаев (87,9%) при бактериологическом исследовании высевался золотистый стафилококк. У некоторых больных отмечалась смешанная бактериальная микрофлора, а у одного больного выделялись сочетание с грибами рода Кандида. Известно, что стафилококковая инфекция может выступать в качестве суперантигена и являться пусковым фактором аллергии. Так у 7 больных ХРФ отмечались аллергические заболевания и положительные аллергопробы с неинфекционными аллергенами. Такие больные требуют совместного лечения с аллергологами. При изучении общего анализа крови больных ХРФ у 20 (60,6%) пациентов во время обострения отмечался лейкоцитоз, палочкоядерный сдвиг, увеличение СОЭ. В иммунограмме больных ХРФ изменения показателей наблюдались у 24 (72,7%) больных, у 9 (27,3%) пациентов изменений не выявлено. Изменения в иммунограмме больных сопровождалась следующие отклонениями: снижение абсолютного содержания лимфоцитов в крови - у 11 (30,0%) больных, количества Т-общих клеток - у 12 (36,4%), Т-хелперов у 18(54,5%), Т-супрессоров у 7 (21,2%), В-клеток у 9 (27,3%). Повышенные концентрации 19А в сыворотке крови

отмечались у 7 (21,2%) больных, IgG и IgM- 12(36,4%), снижение до нижней границы нормы уровней IgG и IgM - 4 (12,3%) пациентов.

Функциональная активность нейтрофилов периферической крови наиболее существенно страдала у больных ХРФ. Так, изменения фагоцитарного индекса отмечались у 25 (75,7%) пациентов, показателей НСТ - у 17 (51,5%). Полученные данные свидетельствуют о преимущественном дефекте у больных ХРФ системы фагоцитоза, что и послужило выбором препарата ликопид.

Ликопид назначали больным вне зависимости от фазы заболевания, как в фазе ремиссии, так и в фазе обострения основного заболевания. При применении ликопида в фазе ремиссии с профилактической целью отмечалось увеличение процентного содержания лимфоцитов Т-общих, Т-х, а также нормализация.

Функции фагоцитирующих клеток периферической крови. Уровни иммуноглобулинов классов А, М, G почти не изменялись. Стойкая ремиссия в течение 1 года наблюдалась у 15 (83,3%), 2-х лет-у 10(55,5%) пациентов 1 -ой группы. У 4 (22,2%) больных с вялотекущим фурункулезом ликопид приводил к обострению основного заболевания. Этим больным назначалась антибактериальная терапия, которая приводила к быстрой регрессии фурункулов. В контрольной группе стойкая ремиссия в течение года выявлялась у 6 (40,0%) и в течение 2-х лет у 4 (26,6%) пациентов. Таким образом у больных с вялотекущим фурункулезом применение ликопида может вызывать обострение основного заболевания, что в дальнейшем способствует быстрому выздоровлению и увеличению сроков ремиссии при одновременном повышении показателей клеточного иммунитета и функциональной активности фагоцитирующих клеток. Применение ликопида при вялотекущем фурункулезе вызывает обострение что требует назначения антибактериальной терапии и в дальнейшем приводит к ускоренной регрессии фурункулеза и длительной ремиссии.

Заключение. Вялотекущий ХРФ протекает под воздействием различных этиологических и патогенетических факторов и его следует рассматривать не только как местное воспаление, но и как общее заболевание воздействующее на различные системы организма. Больным с ХРФ необходимо проводить всестороннее обследование с целью выявления возможных очагов хронической инфекции, которые служат источником септицемии и при нарушении элиминации микробов из крови в результате снижения иммунологической реактивности организма вызывают возникновение фурункулов. Так как назначение иммунокорректирующих препаратов может вызвать обострение основного заболевания, лечение больных вялотекущим ХРФ необходимо начинать с санации выявленных очагов инфекции. Назначении ликопида должно проводиться индивидуально с учетом стадии заболевания, наличия сопутствующей патологии и типа выявленного иммунологического дефекта. При выявлении у больного сенсibilизации к различным аллергенам необходимо лечение фурункулеза проводить на фоне противоаллергенной терапии.

Литература:

Масюкова С. А., Куришкова Т. С., Федоров С. М. и др. // Актуальные вопросы дерматологии и сифидологии: Сб. тез. докл. - 1994. - С. 34.-7

Сытник А. Н. // Вести, дерматол. - 1992. - № 4.-С.4.

Хайтов Р. М., Пинегин Б. В. // Иммунология. -1995. - № 3. -С. 6-10.

Korting H.C, Lucacs A, Brum – Falco O. Hautarzt 1988. - Bd 39, N9. - S. 564-568. .

5.Quie P.G. Curr. Probl. Pediat - 1972. – vol 2. – P 3-53.

*Карибжанов И.М., Тулепбергенова Л.А.
Казахстанско-Российский медицинский университет*

ИММУНОПАТОГЕНЕЗ И ПРИНЦИПЫ ЛЕЧЕНИЯ СЕПСИСА

Сепсис (от греч. sepsis - гниение) инфекционное заболевание, вызванное: различными возбудителями постоянно или периодически проникающее в кровяное русло и возникающее в организме с резко ослабленными функциями иммунитета. По этиологии различают стафилококковый, стрептококковый, синегнойный, колибактериальный и другие виды сепсиса. Предрасполагающими факторами развития сепсиса являются детский и преклонный возраст, злокачественные новообразования, тяжелая кровопотеря, обширные травмы и ожоги, переохлаждение и перегревание организма, воздействие ионизирующего излучения, сахарный диабет, аллергия и другие заболевания.

Современное определение сепсиса, выработанное на конференции общества критической медицины США (1993-1994 гг.) основывается на клинико-лабораторных критериях и не требует обнаружения возбудителя. Сепсис

рассматривается как синдром системной воспалительной реакции на возбудитель и проявляется тахикардией, тахипноей, изменениями температуры тела и количества лейкоцитов.

Патогенез сепсиса определяется видом, дозой и вирулентностью возбудителя инфекции особенностями первичного очага инфекции, локализацией, состоянием тканей, кровообращения и иммунной системой организма.

зависимости от преобладания того или иного фактора и вызываемых им нарушений сепсис протекает с различной быстротой и тяжестью (септический шок, острый, подострый сепсис и т.д.) и принимает различные клинические формы течения (септицемия, септикопиемия). Сепсис возникает при проникновении значительного числа микробов и их токсинов непосредственно в кровеносное русло или лимфатические пути через поврежденную кожу, слизистую оболочку или в области гнойно-некротических очагов. На месте внедрения возбудителя инфекции возникает первичный септический очаг. Особенно высока опасность возникновения сепсиса на лице и волосистой части головы при наличии предрасполагающих факторов.

Патогенез сепсиса обусловлен не только возбудителем, но и воздействием бактериального токсина на иммунную систему, реакция которой сопровождается гипervоспалительной реакцией с переходом в иммунопаралич. Все это приводит к нарушению функций различных органов и систем, что и обуславливает клиническую картину заболевания. В нашей работе мы остановимся только на иммунологических изменениях при сепсисе. Основным патогенетическим механизмом тяжелого сепсиса является вторичная иммунная недостаточность, которая сопровождается дисрегуляцией иммунореактивности и последующей структурнофункциональной дезинтеграцией иммунной системы; общей иммунодепрессией; нарушением участия иммунной системы в интеграционно-регуляторных взаимодействиях с основными системами организма.

При иммунодепрессии угнетается активность антигенпрезентирующих мононуклеарных фагоцитов, что не позволяет иммунной системе эффективно противодействовать антигенемии, токсемии и эндо-(ауто)-токсикозу, при этом сохраняется потенциал этих клеток участвовать в генерализации воспалительной реакции.

При стафилококковом сепсисе возбудитель *St. Aureus* обладает свойством суперантигена и во многом обуславливает развитие синдрома токсического шока. Иммунологическая недостаточность при сепсисе развивается на фоне цитокинового дисбаланса. Нарушается соотношение про- и противовоспалительных цитокинов. У больных сепсисом наблюдается угнетение продукции ИЛ-2 с одновременной гиперпродукцией иммуносупрессорного ИЛ 10.

Иммунные нарушения при сепсисе следует классифицировать как комбинированный Т-лимфоцитарно моноцитарный иммунодефицит, который проявляется лимфопенией на фоне лейкоцитоза и палочкоядерного сдвига в лейкоцитарной формуле, нарушением презентации антигенов, пролиферации лимфоцитов, клеточной кооперации, снижением доли зрелых Т-лимфоцитов, СО⁺-клетки, Т-хелперов - СО⁴⁺-клетки, активированных лимфоцитов - СО²⁵⁺-клетки; уменьшением пролиферативной активности лимфоцитов в ответ на митоген и угнетение продукции ИЛ-2 в условиях *in vitro*; цитокиновый дисбаланс. Антибиотикотерапия должна быть этиотропной (если известен возбудитель) и не начинаться с антибиотиков, препараты должны назначаться в максимально высоких терапевтических фармакопейных дозах, а бета-лактамы антибиотики - в мегадозах, превышающих в 5-10 раз наиболее высокие фармакопейные дозы, чтобы преодолеть интенсивное размножение возбудителей снижение дозировок антибиотиков в процессе лечения сепсиса («деэскалационная терапия») нецелесообразно; бактериостатические антибиотики используются, если обнаруженный возбудитель оказался более чувствительным (высокочувствительным) именно к бактериостатическому антибиотику.

Отмена антибиотика целесообразна при ликвидации сепсисного очага/очагов и стойкой нормализации температуры в течение 5 суток, однако этот срок индивидуально может быть несколько укорочен либо продлен. Следует опасаться излишне ранней отмены антибиотика, тк. это может вызвать рецидив. Наиболее эффективным иммуновосстановительным средством при сепсисе является генноинженерный интерлейкин-2 (ИЛ-2) - препарат ронколейкин. Восполняя дефицит эндогенного ИЛ-2, ронколейкин эффективно корригирует сепсисную Т-лимфоцитарную и моноцитарную недостаточность с оптимизацией всех функций иммунитета. Оптимальным является внутривенное медленное, в течение 4-5 часов, введение ронколейкина в дозе 0,5 мг (500000 МЕ) в 400мл физиологического раствора хлорида натрия 2 или 3 раза с интервалом 3-5 суток. Добавление 4-8 мл 10% альбумина к вводимому составу не строго обязательно. Антибиотики и ронколейкин применяются одновременно при всех без исключения клинических вариантах сепсиса. Средства синдромальной терапии (синдромальная поддержка) имеют второстепенное значение, так как при сепсисе обеспечивают не выздоровление, а только улучшение.

качестве клинического примера приводим историю болезни Ж. 36 лет, домохозяйка. Поступила в ЧЛХ с диагнозом карбункул нижней губы. В иммунограмме лимфопения, снижение Т-общих, Тх. Увеличение Тс. Увеличение В-л. уровня Иг, усиление функции фагоцитов. Проведено лечение, состояние улучшилось. Иммунограмма через 28 дней от начала заболевания. Повторное исследование иммунного статуса показала нормализацию всех иммунологических показателей только через 60 дней.

Литература:

Анализ смертности и летальности, числа аутопсий и качества клинической диагностики в Москва. 1991-2000 г.-М.: Медицина, 2002.

Бочоришвили В.Г. Сепсисология с основами инфекционной патологии. Тбилиси: Мецниереба, 1988.

Егорова В.Н., Попович А.М. Ронколейкин в комплексном лечении инфекционных заболеваний. -СПб 2004.

Козлов В.К. Иммунопатогенез и цитокинотерапия хирургического сепсиса. СПб.: Ясный свет, 2002.

Ребенок Ж.А., Дорощенко В.М., Лукьянов Н.В. и др. // Эпидемиология, диагностика, патогенез, лечение и профилактика инфекционных болезней. - Мозырь: Белый ветер, 2001. - С. 259-263. Ребенок Ж.А. // Сепсис: патогенез, диагностика та терапия. - Харюв, 2004. - С. 19 - 26.
Руднов В.А Анастезиология и реаниматология. - 2000.-№3.- С.64-69.
The Barselona Declaration 'Surviving Sepsis'. Health care professional set sepsis in their sings infectious Diseases in Children. 2002-V.12(15).

Рузденова А.С., Максат Ж.
Кафедра хирургической и ортопедической стоматологии
Казахстанско-Российский медицинский университет
Лечение ретенированных зубов с учетом стадии формирования корня
(несъемными ортодонтическими аппаратами)

Актуальность проблемы.

Ретенированные зубы способствуют формированию аномалий и деформаций челюстно-лицевой области, вызывая эстетические и функциональные нарушения. (Хорошилкина Ф.Я., 1987; Симановская Е.Ю., 1989; Арсенина И., 1994; Камышева Л.И., 1994; Жигурт Ю.И., 1994; Вакушина Е.А., 1999; Asbell M.B., 1990

Данная патология встречается у 4% – 17,4% пациентов обращающихся в клинику (Неспрядко В.П.,1985; Точилина Т.А., 1987; Галенко В.В., 1990; Хорошилкина Ф.Я., 1993; Fedor B., 1989).

Сложность лечения аномалий зубных рядов, обусловленных ретенцией, особенно в глубокого расположения и смещения зуба, заставляет специалистов находить новые пути решения этой проблемы. Особенно заслуживает внимание мнение специалистов о необходимости проведения комплексного метода, включающего хирургического и ортодонтического лечение, которое зависит от этиологии, возраста пациента, характера расположения и стадия формирования корня своевременно непрорезавшегося зуба (Шулькина Н.М., 1985; Галепин А.С., 1988; Жигурт Ю.И., 1994; Хорошилкина Ф.Я., 1994; Арсенина О.И., 1997; Вакушина Е.А., 1999; Eli Machtei, 1991; Davis. T.M., 1987).

Клинически определяется отсутствие зуба в зубной дуге или наличие молочного зуба. Нередко можно пропальпировать утолщение участка альвеолярного отростка, которое имеет форму непрорезавшегося зуба. Иногда в этой области отмечается воспаленная слизистая оболочка.

Ретенированные зубы могут приводить к изменению положения рядом стоящих зубов, что ведет к развитию неправильного прикуса и, как следствие, к эстетическим и функциональным дефектам. Также они могут вызывать чувство онемения из-за возможного давления на нервные волокна и окончания.

Диагностика проводится на основе характерной клинической картины и данных панорамной рентгенографии, на которой виден зуб, полностью располагающийся в кости. Вакушина Е.А. (2007) представила клинко-морфологическую классификацию по результатам проведенного обследования обратившихся в клинику с ретенцией и дистопией зубов. Автор выделила среди основных причин нарушения сроков прорезывания: дефицит места в зубном ряду, аномалию положения непрорезавшегося зуба, аномалии формы и размера непрорезавшегося зуба, сверхкомплектные зубы и врожденные аномалии челюстно-лицевой области. Классификация В.Ю.Курляндского (1957) нарушение формирования и прорезывания зубов: отсутствие зубов и их зачатков (адентия), образования сверхкомплектных зубов.

Ключевые слова: ретенция, перемещение, формирования корня.

Цель работы:

Систематизировать своевременно непрорезавшиеся зубы с учетом клинко-рентгенологической характеристики формирования корня.

Исследовать морфологическое состояние тканей пародонта постоянных зубов в динамике ортодонтического перемещения в эксперименте и обосновать методы нагрузки с использованием несъемной ортодонтической аппаратуры.

Модифицировать метод хирургического обнажения коронки высоко расположенных ретенированных зубов для последующей фиксации активного элемента и ортодонтического перемещения.

Определить эффективность лечения пациентов с задержавшимися и ретенированными не формируемыми корнями.

Материалы и методы:

Выбрать методов перемещения ретенированных зубов ортодонтическими несъемными аппаратами с дозированной нагрузкой и расширение показаний к комплексному лечению пациентов со своевременно непрорезавшимися постоянными зубами. Основными критериями для этого стали сроки прорезывания зубов,

степень формирования постоянных зубов, степень формирования их корней, механизм прорезывания постоянных зубов. Выбор метода лечения зависит от степени и вида ретенции.

Клиническая случай :

Девушка 20 лет обратилась с жалобами на эстетику зубного ряда и на задержку прорезывания постоянного клыка 1.3 и премоляра 3.5

Задержка смены верхнего правого временного клыка и нижнего левого второго премоляра. Отмечается дефицит пространства для последующего прорезывания постоянного клыка и премоляра, так как имеется временный предшественник правого верхнего клыка и левого второго моляра.

3Д снимок.

Нижний левый второй премоляр ретинирован. С жевательной стороны зуб упирается о стенку нижнего первого левого моляра. Корень молочного первого моляра на ½ резорбирован.

Рис. 1

Рис. 2

Рис. 3

Рис. 4

Ортопантограмма того же пациента, здесь мы видим 13 зуб ретинирован. Временный 53 зуб зубном ряду.

Рисунок 1. Ортопантограмма 13 зуб сформированными корнями.

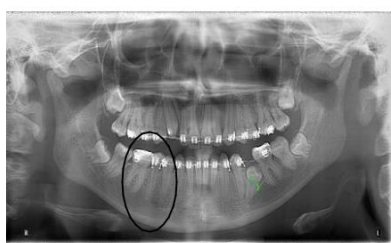
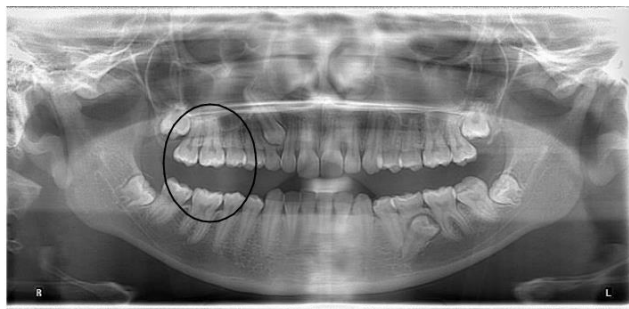

Рис. 2

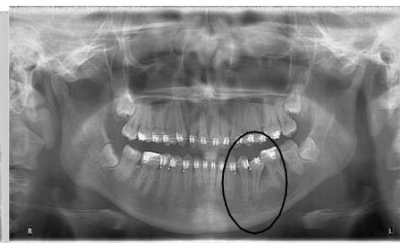

Рис. 3

План лечения:

После хирургического вмешательства и применение ортодонтическое лечение. Сохранение пространства с помощью закрытой пружины. Создают доступ к ретинированному зубу и фиксируют активный элемент. Фиксация ортодонтического крепления. Передвижение ретинированного зуба в оптимальное положение в зубной дуге проводят с помощью эластичной резинки, эластичной цепи или закрытой никель-титановой пружины, которые фиксируют к лигатурной проволоке с помощью терминальной петли. Окончательное выравнивание положения клыка, перемещенного в зубной ряд, проводят с помощью набора полных никель-титановых или стальных проволочных дуг, которые постепенно увеличиваются в диаметре. Ортодонтическое перемещение продолжается с использованием серии проволочных дуг прямоугольного сечения.

Выводы

комплексном подходе при лечении пациентов с непрорезавшимися зубами, необходимость раннего выявления своевременно непрорезавшихся зубов с целью профилактики зубочелюстных аномалий и сокращения сроков ортодонтического лечения. Методы перемещения ретенированных зубов с не сформированными корнями ортодонтическими несъемными аппаратами с дозированной нагрузкой. При благоприятной клинической картине лечение вертикально расположенных ретенированных зубов, при наличии для них мест.

Обосновано преимущество начала лечения пациентов с непрорезавшимися своевременно зубами до окончания формирования корня.

Часто ретенция зуба не вызывают никаких беспокойств у пациента, а зубы обнаруживаются случайно при рентгенологическом исследовании.

Функциональная характеристика тканей пародонта в динамике ортодонтического перемещения. Методы дозирования ортодонтической нагрузки с использованием несъемной ортодонтической аппаратуры. Модифицированный метод хирургического доступа к высоко расположенным ретенированным зубам, позволяющий начинать раннее, активное перемещение зуба и сокращающий сроки лечения.

Список литературы

Хирургическое и ортодонтическое лечение ретинированных зубов» Жан –Мари Корбандо, DDS, MS. Антонио Патти, MDS, DUO.

Гасымова З.В. Современные подходы к диагностике и лечению ретинированных зубов.

Франк Нётцель, Кристиан Шульц. Практическое руководство по ортодонтической диагностике. Анализ и таблицы для использования в практике.- Львов, 2006.

Флис П.С. Ортодонтия, Киев, Медицина, 2008.

Недбай А. А. Ретенция резцов. Клиника, диагностика, лечение. Автореферат диссертации канд. М., 2005г.

6. Краюшкиным, Д.С. Дмитриенко, Д.В. Ильиным). Влияние степени формирования корней непрорезавшихся зубов на тактику лечения. // Актуальные вопросы стоматологии. Сб. науч. трудов Волгоград. мед. академ. – Т.54, вып.1. – Волгоград, 1998. – С. 25-26.

7. Одонтометрическая характеристика постоянных зубов человека по данным ортопантомограмм. С.27-28.

Korbendau J., Korbendau X. L'extraction de la Dent de Sagesse. Paris, 2001

Мамеков А.Д., Лукпанова Ш.З., Мамекова Д.А., Мухтарова К. Применение несъемной ортодонтической техники при лечении пациентов с ретинированными зубами. // Казахстанский стоматологический журнал, 1, 2004, 30-31

Ретенированные зубы. (Методические аспекты исследования на трупах человека) // Актуальные проблемы медицины: Тез. докл. XIV итоговой науч. конференции молодых ученых. Волгоград, 1997. – С. 103-104.

Түйін: Ретенциядан туындаган тіс қатарларының ауытқуларын емдеудің күрделілігі, әсіресе тістің терең орналасуы менмещысуы, мамандарды бұл мәселені шешудің жаңа жолдарын табуға мәжбүр етеді. Хирургиялық және ортодонтиялық емдеуді қамтитын кешенді әдісті жүргізу қажеттілігі туралы мамандардың пікірі ерекше назар аударарды, бұл пациенттің этиологиясына, жасына, орналасу сипатына және уақтылы кесілмейтін тістің тамырының қалыптасу сатысына байланысты. Ретенция тістер эстетикалық және функционалдық бұзылуларды тудыратын жақ-бет аймағындағы ауытқулар мен деформациялардың пайда болуына ықпал етеді.

Түйінді сөздер: ретенция, жылжыту, түбірдің қалыптасуы.

Abstract: The complexity of the treatment of dental row abnormalities caused by retention, especially deep tooth positioning and meshing, forces specialists to find new ways to solve this problem. Special attention is paid to the opinion of specialists on the need to carry out a comprehensive approach, which includes surgical and orthodontic treatment, which depends on the etiology of the patient, age, nature of the location and the stage of root formation of the tooth that is not cut in a timely manner. Retention teeth contribute to the appearance of abnormalities and deformities in the maxillofacial area, causing aesthetic and functional disorders.

Key words: capture, displacement, root formation.

**Түлепбергенова Л.А. Карибжанов И.М., Мамутова Ш.Т.
Казахстанско-Российский медицинский университет**

ГИСТОЛОГИЧЕСКОЕ СТРОЕНИЕ ЧЕЛЮСТЕЙ И РОЛЬ АРХИТЕКТониКИ КОСТИ ПРИ УСТАНОВКЕ ДЕНТАЛЬНОЙ ИМПЛАНТАЦИИ

Аннотация: На сегодняшний день имплантации стала одной из самых распространенных операций в стоматологической практике и достигла колоссальных успехов. Бурное развитие научно — технического прогресса в конце второго тысячелетия неизбежно привело к появлению новых отраслей науки. Медицинская

наука, в том числе и стоматология, не осталась в стороне от последних достижений в области техники. Стоматологическая имплантология, в свою очередь, сформировалась как новая ветвь хирургической стоматологии и, благодаря своей наукоемкости и интегративному потенциалу, переживает бурное развитие. Лечение больных с использованием имплантатов вызывает повышенный интерес как у специалистов, так и большого количества пациентов. Данная статья содержит в себе базовую информацию об анатомической и гистологической особенностях челюстной ткани для научно-практического применения начинающих и опытных специалистов.

Ключевые слова: остелбласты, остеокласты, архитектоника, компактный и губчатый слой, трабекулярная сеть

Аннотация: Бүгінгі күнге дейін имплантация стоматологиялық практикадағы ең көп таралған операциялардың біріне айналды және үлкен жетістіктерге жетті. Екінші мыңжылдықтың аяғында ғылыми — техникалық прогрестің қарқынды дамуы сөзсіз ғылымның жаңа салаларына әкелді. Медицина ғылымы, оның ішінде стоматология да техника саласындағы соңғы жетістіктерден тыс қалмады. Стоматологиялық имплантология, өз кезегінде, хирургиялық стоматологияның жаңа саласы ретінде қалыптасты және өзінің ғылымды қажет ететін және интегративті әлеуетінің арқасында қарқынды дамуда. Импланттарды қолдана отырып, науқастарды емдеу мамандардың да, пациенттердің де қызығушылығын арттырады. Бұл мақалада бастаушы және тәжірибелі мамандарды ғылыми-практикалық қолдану үшін жақ тінінің анатомиялық және гистологиялық ерекшеліктері туралы негізгі ақпарат бар.

Түйін сөздер: остелбласттар, остеокласттар, архитектоника, траам және губка қабаты, трабекулярлық тор.

Abstract: To date, implantation has become one of the most common operations in dental practice and has achieved tremendous success. The rapid development of scientific and technological progress at the end of the second millennium inevitably led to the emergence of new branches of science. Medical science, including dentistry, has not remained aloof from the latest advances in technology. Dental implantology, in turn, has formed as a new branch of surgical dentistry and, thanks to its high technology and integrative potential, is undergoing rapid development. The treatment of patients using implants is of increased interest both among specialists and a large number of patients. This article contains basic information about the anatomical and histological features of the jaw tissue for scientific and practical use by beginners and experienced specialists.

Keywords: ostelblasts, osteoclasts, architectonics, compact and spongy layer, trabecular network

Актуальность. Гистологическое строение челюстей.

Костную ткань составляют клетки и межклеточные вещества (костный матрикс). Собственно костная ткань имеет три типа клеток: остеобласты, остеоциты и остеокласты, а поверхность кости выстлана остеогенными клетками.

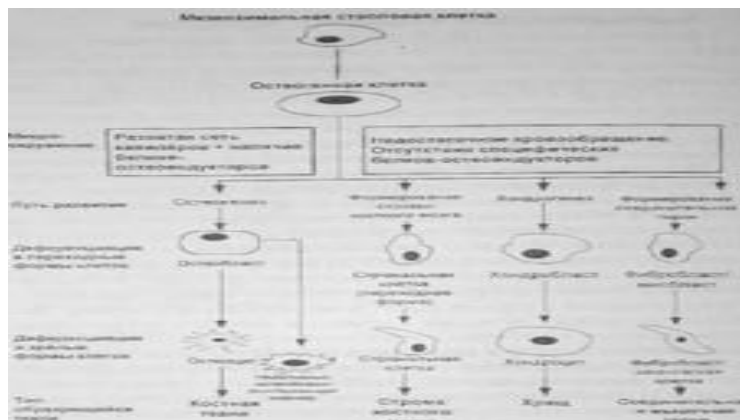

Схема потенциальных возможностей остеогенной клетки

Остеогенные клетки являются скелетными клетками, предшественниками считаются мезенхимальные клетки с большим набором потенциальных возможностей. Находясь в остеогенном слое надкостницы, они покрывают 70-80% поверхности кости и выстилают поверхность костных полостей губчатого слоя кости и внутрикостных сосудов, а также расположены внутри тканей, что составляет основу костного мозга.

При воздействии раздражителя (оперативная или другая травма) происходит активация этих клеток в течение 3—5 дней, в результате, остеогенные клетки дифференцируются, в зависимости от микроокружения, в остеобласты, хондробласты или фибробласты.

примеру, остеогенные клетки в остеобласты дифференцируются при хорошем кровоснабжении и активации белками – остеоиндукторами. (рис. б). Если имеется нарушение кровотока, снижена васкуляризация и отсутствует адекватный сигнал к остеогенезу, то остеогенные клетки превращаются в хондробласты и фибробласты.

Остеобласты (ОБ) — это клетки, находящиеся в местах активного роста, регенерации или перестройки кости, в виде кубической или цилиндрической формы. Синтез и скелетирование органического матрикса (остеоид) происходит за счет активных ОБ, которые участвуют в начале минерализации его, путем отложения коллагеновых волокон и основного вещества (протеогликанов). Через 8-9 дней толщина остеоида достигает 12 мкм, т.е. ОБ стократно продуцирует свой клеточный объем. Каждый 10-й ОБ (15% этих клеток) замуровывается в качестве остеоцита. Остальные клетки остаются на поверхности в качестве неактивных ОБ, которые будут принимать участие в обмене веществ в костной ткани.

Остеоциты (ОЦ) находятся внутри костного матрикса, имеют плоские одноядерные клетки в лакунах матрикса с множеством (иногда до 400) отростков, при помощи которых эти клетки соединяются между собой и с неактивными ОБ. Функцией ОЦ является транспортировка внутри — и внеклеточных веществ и минералов, обеспечивают целостность костного матрикса и принимают участие в регуляции содержания кальция в крови.

Остеокласты (ОК) - самые крупные клетки организма с поверхностью 1200-4000-мкм, с 2-20 ядрами и высокой активностью кислой фосфатазы. Гигантоклеточные ОК богаты клеточными органеллами, особенно митохондриями, и имеют хорошо развитый аппарат Гольджи как признак ргх высокой обменной функции. Функция ОК - резорбция кости. Они располагаются в нишах резорбции (лакунах Ха- ушипа). Заполненные ОК ниши занимают до 1% поверхности кости, где происходит перестройка костной ткани. Продолжительность жизни ОК от 2-х дней до 3-х недель. Костный матрикс (внеклеточная ткань) представляет собой двухфазный материал: примерно 35% органического вещества и 65% неорганического минерального вещества. Минеральное вещество костного матрикса представлено гидроксиллапатитом ($\text{Ca}_{10}(\text{PO}_4)_6(\text{OH})_2$), а также содержит ионы натрия, калия, магния, свинца (хлориды и фториды), железа. Гидроксильные и фосфатные ионы частично могут замещаться карбонатом. Органический матрикс состоит преимущественно на 95% из коллагена 5-ти генетически обусловленных типов и из неколлагеновых протеинов, включая протеогликаны, углеводы и липиды. Для кости характерен коллаген I типа. Он составляет = 90%, пептидные цепи его образуют тройную спираль наподобие каната. Такая пространственная структура коллагена обеспечивает минерализацию вдоль пептидных цепей. Минерализация других 4-х типов коллагена не происходит. Минерализация идет вдоль фибрилл коллагена I типа.

Гистологические типы костной ткани

Различают 2 гистологических типа костной ткани: пластинчатую и фиброзную. Слои характеризуются параллельным расположением слоев и образованием костных пластинок с одинаковым направлением коллагеновых волокон. Коллагеновые волокна ориентированы по направлению вектора нагрузки, что определяет механическую прочность костных пластин по законам статики. Плоская костная ткань является основным строительным блоком нормальной кости.

Волокнистая костная ткань является незрелой и замещается пластинчатой тканью в процессе эмбриогенеза. Грубоволокнистая кость характеризуется неравномерным расположением коллагеновых волокон. У взрослых эта ткань обнаруживается в области зубных альвеол, костных швов, прикрепления связок и сухожилий, заживления переломов, закрытия костных дефектов, а также вокруг опухолей и быстрорастущих костей. их метастазы.

Костная архитектура представляет собой количественное соотношение структурных элементов губчатого и компактного слоев. Компактный и губчатый слои нижней и верхней челюстей имеют неодинаковые пропорции в различных своих частях. Согласно исследованиям А.Т. Бусыгиной (1962), альвеолярный отросток нижней челюсти состоит на 50,1 % из компактного и на 19,9 % из губчатого слоев. 27-30% компактный и 70-72% губчатый слой в альвеолярном росте в/ч. Соответственно, условное соотношение компактного и губчатого слоев альвеолярных разрастаний составляет 1:1 для н/ч и 1:3 для в/ч.

Изменения архитектуры челюстных костей обусловлены уменьшением плотности трабекулярной сети, что обусловлено снижением функциональной нагрузки после потери зубов. Особенно это выражено в боковых отделах челюстных костей. В этой области, как известно, губчатый слой хорошо развит и зависит от жевательной нагрузки, передаваемой зубом на костную ткань. Изменения костной архитектуры менее заметны в лобной части нижней челюсти, которая образует симфиз и состоит преимущественно из компактного слоя.

Предложено несколько классификаций для систематизации типов архитектуры костной ткани челюстей. Наиболее распространенной из них является классификация по Lekholm и Zarb (1985), которая показывает основные фенотипы архитектуры тела и альвеолярных отростков челюстей и включает 4 класса качества кости (рис. 1).

I класс – костная ткань челюсти практически полностью представлена однородным компактным слоем.

Класс II - толстый компактный слой окружает сильно развитый губчатый слой.

Класс III - тонкий компактный слой окружает сильно развитый губчатый слой.

Класс IV - тонкий компактный слой окружает губчатый слой с низкой плотностью трабекулярной сети.

Недостатком данной классификации является то, что не указывается состояние остеопороза костей челюсти.

Рис. 1. Классификация качества кости по Lekholm и Zarb (1985).

Предложена классификация архитектоники, где четко учитывается качество кости: Классификация качества кости по Мишу.

D1 — толстая компактная кость. Передняя часть атрофической беззубой нижней челюсти. Преимущества: хорошая начальная стабильность имплантатов; большая площадь контакта имплантата с костью; возможность использования коротких имплантатов.

Недостатки: плохое кровоснабжение, вследствие чего увеличиваются сроки лечения; часто высота кости небольшая, что необходимо при выборе соотношения имплантата и коронки; трудности в подготовке ложа, когда есть риск перегрева кости.

D2 — толстая кость с пористым компактным веществом и отчетливым губчатым веществом трабекулярного строения. К ним относятся передний и дистальный отделы нижней челюсти, передний отдел верхней челюсти (небная сторона).

Преимущества: хорошая начальная стабильность; хорошее кровоснабжение, что позволяет проводить благоприятное лечение; подготовка постели. *Недостатки: отсутствуют*

D3 – тонкая кость с пористым компактным веществом и губчатым веществом с рыхлой структурой. К ним относятся передние и дистальные отделы верхней челюсти, дистальные отделы нижней челюсти, нельзя исключать состояние после костной пластики **D2**.

Достоинства: Хорошее кровоснабжение.

Недостатки: трудности с подготовкой ложа (расширение);

необходимость оптимального использования кости;

уменьшение площади контакта имплантата с костью, поэтому необходимо увеличить количество имплантатов.

D4 - рыхлое, тонкое компактное вещество кости. Бугристость верхней челюсти, условия после костной пластики.

Преимущества: не имеются.

Недостатки: подготовка ложа будет затруднена, что может вызвать отсутствие начальной стабильности;

необходимость оптимально использовать наличную кость;

площадь контактной зоны имплантата с костью уменьшается, в связи с чем необходимо увеличение числа имплантатов.

Нагрузку на кость при альвеолярной кости, относящейся к классам D1-D4, Misch рекомендует увеличивать постепенно, поскольку она имеет способность к функциональной адаптации, если не будет перегружена. По данным компьютерной томографии верифицируют 6 основных фенотипов архитектоники челюстных костей.

I тип - костная ткань челюсти представлена практически полностью компактным слоем. Такой тип архитектоники часто определяется во фронтальном отделе НЧ, реже в боковых ее отделах и во фронтальном отделе ВЧ. Соответствует I классу качества кости по Lekholm и Zarb и практически не подвержен остеопорозу при снижении функциональной нагрузки.

II тип - соотношение компактного и губчатого слоев составляет 1:1. Губчатый слой представлен довольно толстыми трабекулами, но немногочисленными: толщина компактного слоя 3-5 мм и более. Такой тип архитектоники можно встретить в области премоляров и моляров НЧ, реже в области фронтального отдела НЧ. На ВЧ во фронтальном отделе и в области премоляров, реже в области моляров ВЧ. Соответствует II классу по Lekholm и Zarb.

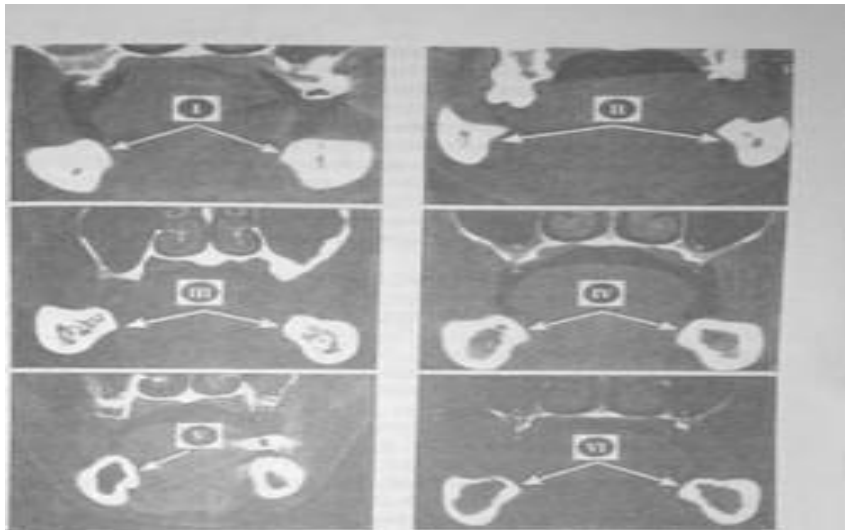
III тип - соотношение компактного и губчатого слоев составляет 1:3. Толщина компактного слоя при таком типе архитектоники обычно 2-3 мм. Губчатый слой представлен равномерной, хорошо развитой сетью трабекул, однако они тонкие и не формируют четко ориентированные устои. Такой тип архитектоники чаще встречается в области моляров НЧ и ВЧ, реже во фронтальном отделе и в области бугров ВЧ, очень редко во фронтальном отделе НЧ. Соответствует III классу по Lekholm и Zarb.

IV тип - соотношение компактного и губчатого слоев составляет 1:4 и более. Толщина компактного слоя - 1-2 мм. Губчатый слой представлен рыхлой сетью тонких трабекул. Характерен для бугров и альвеолярного отростка в области моляров ВЧ, редко для области моляров НЧ. Практически не встречается во фронтальных отделах челюстей. Соответствует IV классу по Lekholm и Zarb.

V тип - остеопороз, развившийся в результате регрессивной трансформации губчатого слоя кости, имевшей до этого III фенотип архитектоники. Толщина компактного слоя составляет 2-1 мм. Губчатый слой практически отсутствует.

VI тип - результат регрессивной трансформации IV типа архитектоники. Толщина компактного слоя составляет не более 1-1,5 мм. Губчатый слой отсутствует. Данный тип может рассматриваться как декомпенсированный остеопороз, так как при такой организации костная ткань челюсти не в состоянии адекватно реагировать на функциональную нагрузку и лишена способности к структурной перестройке.

1-IV фенотипы архитектоники являются вариантами нормальной структуры костной ткани челюстей и могут встречаться как в области правильно функционирующих зубов, так и в участках, лишенных зубов. V-VI типы архитектоники челюстей является результатом резорбции и атрофии структурных единиц кости и представляют собой регионарный остеопороз как следствие адентии (развивается, как правило, в боковых отделах челюстей более чем в 33-73% случаев).

Регионарный остеопороз после утраты зубов обусловлен рядом факторов:

Отдел челюсти. Наиболее подвержены регионарному остеопорозу боковые отделы верхней челюсти (состоит преимущественно из губчатого вещества).

Продолжительность адентии. Более половины случаев регионарного остеопороза - результат адентии в течение двух и более лет

Съемное протезирование. Многочисленные исследования подтверждают негативное воздействие съемных зубных протезов на периост и костную ткань челюстей вследствие нарушения кровообращения в протезном ложе, утолщения эластичного слоя и почти полной деградации остеогенного слоя надкостницы.

Форма лицевого отдела черепа. При брахицефалическом типе имеется предрасположенность к развитию регионарного остеопороза челюстей при адентии (более высокие темпы атрофии кости, по сравнению с мезо- и долихоцефалами).

Пол. Регионарный остеопороз беззубых отделов челюстей у женщин встречается чаще - 35% случаев (у мужчин - 26%) в связи с тем, что плотность костной ткани челюстей у женщин меньше, чем у мужчин. Кроме того, у женщин происходит значительная потеря костной массы после родов, в период лактации и после менопаузы. В большинстве случаев (64%) регионарный остеопороз челюстей наблюдается у женщин в возрасте от 40 до 50 лет.

Возраст. Заметна тенденция к снижению плотности кости с возрастом, что соответствует исследованиям, свидетельствующим об уменьшении общей костной массы скелета человека с возрастом.

Тип телосложения. III-IV типы архитектоники кости чаще наблюдаются у гипостеников, что подтверждает наличие предрасположенности к остеопорозу у лиц с хрупким телосложением.

Вывод. Таким образом, подводя итог в изучении костного органа лицевого скелета, необходимо помнить, что костная ткань, как и все ткани живого организма, это открытая, постоянно развивающаяся и обновляющаяся открытая система организма, имеющая комбинированный тип связей и управления. Репаративная и физиологическая регенерация регулирует и управляет костной системой по принципу обратной связи.

Заживление кости определяется местными условиями (кровообращением) и регулируется на системном уровне (гормонами, факторами роста и специфическими белками). В основе физиологической регенерации лежит оппозиционный механизм роста кости, и управление ею осуществляется эндокринной системой и внешней механической нагрузкой на кость. Зная эти принципы, имплантология стремится создать условия, при которых введение имплантата было бы наименее травматично, а репаративная регенерация костной ткани челюсти происходила бы наиболее близким путём к физиологическому.[2]

Использованы материалы:

Научно-практического пособия Параскевич В.Л. Дентальная имплантология: Основы теории и практики. — Минск: ООО «Юнипресс», 2002. - 368 с.

Учебного пособия Иванова С.Ю., Бизяева А.Ф., Ломакина М.В. с соавт.

Стоматологическая имплантология. — М.: ОАО «ПО «Пресса-1», 2000. — 65 с.

Монографии Сурова О.Н. Зубное протезирование на имплантатах. - М., 1993. — 208 с.

Леонарда И. Линкова Без зубных протезов. Чудо зубных имплантатов. - Санкт - Петербург, 1993.

Вильямса Д., Роуфа Р. Имплантаты в хирургии (Пер. с англ.). — М.: Медицина, 1978. — 552с.

Олесовой В.Н., Мушеева И.У., Фрамовича О.З. Практическая дентальная имплантология. — Парадиз, 2000.

*Альбергенов Б.К., Самалбаев У.Т., Даиров С.М.
Казахстанско-Российский Медицинский Университет*

Психологическая подготовка пациентов и этапы проведения манипуляций в полости рта перед протезированием

Актуальность. Для планирования стоматологической ортопедической помощи важно знать объем и динамику распространения частичной потери зубов. Исследования в этом направлении давно начаты, но они немногочисленны, хотя и могут явиться отправными пунктами для решения некоторых практических задач. Полное решение проблемы станет возможно тогда, когда сложится единый подход к определению показаний к протезированию. Пока же в следствие оценки клинических симптомов при одних и тех же дефектах зубного ряда потребность в протезировании различными авторами определяется по-разному

Введение. Предварительное лечение при протезировании складывается из общеоздоровительных и специальных мероприятий. Под общими мероприятиями понимаются санация полости рта: удаление зубных отложений, лечение заболеваний слизистой оболочки, кариеса, пульпитов, периодонтитов, удаление зубов и корней, не подлежащих лечению. Снятие зубных отложений имеет очень большое значение при дальнейшем определении цвета будущего протеза. Особое значение уделяется коррекции гигиены полости рта. Только при хорошей гигиене и врач, и пациент будут уверены, что выбранная ими конструкция прослужит именно столько, сколько ей полагается. Важно произвести замену старых пломб и лечение вторичного кариеса. Так же, при подготовке к протезированию необходимо эндодонтическое лечение. Если у пациента имеются заболевания пародонта, то ортопедическое проводится совместно с врачом-пародонтологом.

Специальные мероприятия, проводимые перед протезированием, преследуют многие цели: облегчают проведение процедур, связанных с протезированием (например, устранение сужения ротовой щели облегчает снятие оттиска); ликвидируют нарушения окклюзионной поверхности; создают условия для крепления протеза (углубление преддверия рта, устранение рубцов и тяжелой слизистой оболочки, закрытие дефектов твердого неба и др.)

Специальные мероприятия перед протезированием слагаются из терапевтических, хирургических и ортопедических процедур.

Оздоровительные мероприятия в полости рта являются обязательными для любого пациента, готовящегося к протезированию. Протезирование пациента с не санированной полостью рта следует считать серьезной врачебной ошибкой, потому что, во-первых, это противоречит врачебной этике, во-вторых, случайные ранения слизистой оболочки при ортопедических манипуляциях могут привести к серьезным осложнениям, в-третьих, само протезирование может оказаться неполноценным, так как в дальнейшем может возникнуть необходимость дополнительного удаления зубов и изменения в связи с этим плана ортопедического лечения. И, наконец, в-четвертых, увеличивается риск инфицирования самого стоматолога-ортопеда.

Однако многие заболевания слизистой оболочки полости рта (лейкоплакия, красный плоский лишай и др.) являются хроническими и больные нуждаются в длительном диспансерном наблюдении и лечении. Часто лечение дает временный успех. Отсрочка протезирования таких больных вряд ли целесообразна, если подходить к вопросу о протезировании с точки зрения восстановления жевательной функции и профилактики заболеваний ЖКТ.

подобных случаях необходимо правильно выбрать тактику ортопедического лечения и конструкцию протеза, при котором раздражение слизистой оболочки полости рта будет сведено к минимуму.

Нельзя так же забывать, что некоторые поражения слизистой оболочки проходят только после проведения ортопедического лечения. Это – язвенные поражения десны при глубоком травмирующем прикусе, языка и щеки, при дефектах зубных рядов и др.

Специальным терапевтическим вмешательством при протезировании является депульпирование зубов. Оно может применяться перед удалением толстого слоя твердых тканей, если предупредить необратимую реакцию пульпы или перфорацию полости зуба не представляется возможным, например, при подготовке зубов под металлокерамические, пластмассовые полукоронки или вкладки, когда рентгенологически определяется широкая полость зуба. Толстый слой твердых тканей может удаляться при резком мезиальном наклоне одного из опорных зубов для придания им параллельности при протезировании мостовидными протезами. Депульпирование может быть показано при значительном вертикальном перемещении зуба в сторону дефекта на фоне деформации зубных рядов. В таком случае формирование правильной окклюзионной поверхности протеза становится невозможным без предварительного укорочения сместившегося зуба. Слой сошлифовываемых тканей при этом может оказаться достаточно большим. Вскрытие полости становится неизбежным, что и приводит к необходимости депульпирования.

При подготовки зубов с большим пародонтом предварительное депульпирование может применяться для изготовления специальных конструкций шин, например шины Мамлока с корневыми штифтами. Изменение наклона коронок сместившихся зубов для обеспечения параллельности шинируемым зубам также может требовать предварительного депульпирования.

Депульпирование может использоваться при планировании ортопедического лечения пациентов с повышенной стираемостью зубов в качестве специального подготовительного мероприятия. Его проводят для последующего восстановления анатомической формы зубов с помощью культевых искусственных коронок с корневыми штифтами.

Депульпирование применяется иногда перед протезированием пациентов с аномалиями положения отдельных зубов.

Однако следует иметь в виду, что пациентам с аномалиями зубочелюстной системы в первую очередь должно проводиться ортодонтическое лечение. Депульпирование же с последующим протезированием применяется в исключительных случаях, когда проведенное ортодонтическое лечение оказалось неудачным или зубы, имеющие неправильное положение с частично разрушенными коронками, могут быть исправлены посредством протезирования. Хирургическая специальная подготовка может заключаться в удалении экзостозов, резекции альвеолярного отростка, удалении подвижной слизистой оболочки альвеолярного отростка, устранении тяжелой слизистой оболочки, рубцовых тяжей и уздечек, удалении небного валика (торуса). При подготовке к протезированию специальная хирургическая подготовка проводится реже и предполагает, прежде всего, исправление формы и величины беззубого альвеолярного отростка, а так же удаление экзостозов, препятствующих конструированию наиболее рациональной формы базиса съемного протеза.

Удаление корней зубов. Все корни зубов, за исключением тех, которые могут быть использованы при протезировании, подлежат удалению. При протезировании корни могут быть использованы для укрепления культевых коронок, штифтовых зубов и как опоры для съемных протезов. В том и в другом случае к ним предъявляют определенные требования. Корни должны быть достаточно длинными, устойчивыми, выстоящими над десной и иметь здоровый пародонт.

Учитывая эти требования, можно сделать вывод, что корни лишь отдельных групп зубов могут быть использованы в протезировании. Трудно использовать корни нижних резцов, так как они короткие и имеют узкие каналы. Корни моляров часто искривлены и из-за этого малопроеходимы. Наиболее удобные с этой точки зрения корни верхних центральных резцов, клыков и режы – премоляров.

Спорным является вопрос об использовании для протезирования корней боковых зубов, имеющих два или три корня, у одного из которых выявлено заболевание верхушечного периодонта. Если у такого корня обнаруживается непроходимость из-за резкого сужения или искривления его канала, медикаментозное воздействие на очаг воспаления периодонте становится невозможным и зуб удаляют. Однако достижения современной эндодонтии свидетельствуют о том, что при наличии необходимых технических средств для обработки и раскрытия непроходимых каналов, можно достичь необходимого лечебного эффекта даже в трудных случаях.

Уже довольно давно возникла идея удалять у многокорневых зубов корни, не подлежащие или недоступные лечению, а оставшиеся здоровые использовать для протезирования. В настоящее время сформировалось несколько хирургических методов лечения многокорневых зубов с хроническим периодонтитом:

Удаление пораженных корней без повреждения коронки зуба – ампутация корня; если с корнем удаляют и часть коронки – коронорадикулярная ампутация;

Рассечение зуба через область расхождения корней, когда пораженный корень удаляют вместе с соответствующей половиной коронки, – гемисекция зуба, этот метод применяют, когда корни у зубов здоровые, но имеется поражение фуркации; такую операцию называют коронорадикулярной сепарацией;

Одонт- и остеопластика, используемая при незначительном поражении твердых тканей фуркации; после отслойки слизисто-надкостничного лоскута шлифуют пораженные ткани, а также прилегающий край межлуночной перегородки.

Гингивэктомия. Цель этой операции – освобождение части корня от покрывающей ее десны и межзубных сосочков. После иссечения избытка слизистой оболочки рана рубцуется, и часть корня открывается. Это облегчает подготовку надкорневой части зуба, проверку и укрепление на корне искусственного зуба.

Тактика врача при удалении зубов с большим пародонтом. Зуб является органом, выполняющим определенную функцию. Удаление его может нарушить не только функцию жевания, речь, деятельность мышц и ВНЧС, но и изменить межальвеолярную высоту. При решении вопроса об удалении зуба с большим пародонтом необходимо, во-первых, иметь в виду функциональную ценность зуба, а во-вторых, возможность использования его при ортопедическом лечении. Определение функциональной целостности требует, прежде всего, выяснение степени его патологической подвижности и глубины поражения пародонта, т.е. степени атрофии лунки, наличия патологических костных и десневых карманов, их ширины, глубины и локализации. В большинстве случаев степень патологической подвижности зуба тесно связана с величиной атрофии лунки и пр. Но у некоторых больных, например с дистрофическими формами заболевания пародонта, такой связи не прослеживается. Более того, при крайних, глубоких формах резорбции альвеолярного отростка зубы долго сохраняют устойчивость. Однако присоединяющееся воспаление резко ухудшает клиническую картину, а зубы могут быстро приобрести патологическую подвижность. Хорошим подспорьем в этом случае является рентгенологическое обследование, которое существенно дополняет клиническую картину и позволяет сопоставить выраженность клинических проявлений с данными рентгенографии.

При патологической подвижности III степени, когда компенсаторные возможности пародонта уже исчерпаны,

зубы подлежат удалению. Однако даже и в таком случае крайняя степень подвижности может быть следствием обострения воспалительного процесса. Ликвидация последнего может привести к укреплению зуба, снижению подвижности и, возможно, позволит использовать этот зуб для шинирования или протезирования. Таким образом, тщательная оценка подвижности зубов с большим пародонтом, особенно после проведенного курса медикаментозной терапии, может существенно повлиять на окончательное решение об их удалении.

При патологической подвижности I и II степени также осуществляется оценка степени атрофии лунки. Лишь при крайних формах, т.е. атрофии альвеолы более чем на 2/3 лунки и подвижности 2 – 3-й степени, зубы удаляют. Зубы, обладающие большей устойчивостью, имеющие подвижность в пределах 1-й степени на фоне дистрофического поражения пародонта, когда воспалительные изменения выражены слабо или полностью отсутствуют, могут быть сохранены. Однако одиночно стоящие зубы с такой картиной заболевания, по мнению Е.И. Гаврилова (1984), следует удалять. Кроме того, зубы с крайней степенью патологической подвижности (2 – 3-й), имеющие периапикальные очаги хронического воспаления, также подлежат удалению.

Удаление зубов на фоне системных заболеваний пародонта, как правило, приводит к возрастанию тяжести функциональной перегрузки остальных зубов. С целью предупреждения возможных осложнений и сохранения оставшихся зубов следует шире применять непосредственное протезирование. Изготовление протезов до удаления зубов позволяет предотвратить развитие наиболее тяжелых форм травматической окклюзии с увеличением подвижности оставшихся.

Специальная ортопедическая подготовка направлена в первую очередь на устранение аномалий и деформаций прикуса и окклюзионной поверхности зубных рядов. Аномалии прикусов, как правило, устраняется путем ортодонтического лечения, а деформация зубных рядов ортодонтическими способами (перемещение зубов с помощью специальных ортодонтических аппаратов), ортопедическими способами (укорочение вертикально переместившихся или наклонившихся зубов), аппаратурно-хирургическим методом (перемещение зубов под воздействием накусочных протезов с предварительной хирургической подготовкой – компактостеотомией), хирургическим методом (удаление переместившихся зубов) и специальным протезированием.

Выбор метода зависит от сложности общей клинической картины, вида и тяжести деформации, состояния пародонта сместившихся зубов, вида прикуса, возраста и общего состояния больного.

Психологическая подготовка больных перед протезированием. Многие больные, обращающиеся за помощью к ортопеду-стоматологу, испытывают во время приема эмоциональное напряжение. Основной причиной является ожидание боли, навязанное неприятными воспоминаниями о ранее перенесенных стоматологических операциях. По данным В.Н. Трезубова, у 91.2% больных эмоциональное напряжение связано именно с ожиданием этого ощущения. Кроме того, эмоциональное напряжение может возникать как следствие тревоги за исход протезирования, особенно съёмными протезами (плохая фиксация, трудности привыкания к нему и т.д.). Естественно, что эмоциональное напряжение проявляется неодинаково в различном возрасте, у здоровых и лиц с пограничными психическими расстройствами, а так же при первом или повторном обращении за ортопедической помощью.

Эмоциональное напряжение – нежелательное состояние, особенно для лиц с ИБС, нарушениями мозгового кровообращения, гипертонической болезнью, диабетом, и пограничными психическими расстройствами (неадекватные реакции, неврозу, психопатии). Кроме того, возникающее у ряда больных психомоторное возбуждение мешает проведению врачебных манипуляций. Оно может способствовать возникновению травм языка, щеки, губ сепарационным диском или бором. Иногда раны, нанесенные этими инструментами, бывают глубокими, проникающими в мышцы. После их заживления могут оставаться грубые рубцы. Все это заставляет врачей изучать симптоматику эмоционально напряжения, учиться распознавать и искать способы снятия и предупреждения этого нежелательного состояния.

Опыт ортопедических клиник убеждает, что пренебрежительное отношение к психологической подготовке больных перед протезированием порождает группу, так называемых, «трудных пациентов». Несмотря на применение самых современных методов протезирования, лучших материалов и новейших технологий успешно закончить протезирование удается не всегда.

Клиническая картина эмоционального напряжения довольно сложна, а диагностика иногда бывает трудной. В симптоматике этого состояния можно выделить эмоциональные, вегетативные, двигательные-поведенческие проявления. Эмоциональные реакции проявляются тревожностью за исход лечения, раздражительностью, а иногда и подавленностью. Может иметь место психогенное усиление боли. Вегетативные реакции заключаются в изменении ЧСС, дыхания, электропроводности кожи. Они проявляются гиперемией или бледностью (кожи лица и шеи), гипергидрозом лица и ладоней, тремором рук, гипер- или гипофункцией слюнных желез. Двигательно-поведенческие проявления выражаются в изменении мимики, интонации речи, скорости, силы и координации движений. При этом одни больные скованны в своих движениях, другие – развязны, болтливы.

Выраженность описанных проявлений эмоционального напряжения зависит от многих условий: возраста, опыта встреч с врачом-стоматологом, результата прошлого протезирования, состояния психики больного, его тревоги.

Каждый ортопед обязан в своей врачебной деятельности руководствоваться основами профилактики, заключающейся, в первую очередь, в организации лечебно-охранительного режима в ортопедическом отделении поликлиники. Он предусматривает создание уюта и тишины в приемной, отсутствие сутолоки, скопления больных.

Пациент в приемной как правило должен находиться в ожидании приема не более 10-20 минут, если он не нуждается в премедикации. Это требует четкой организации работы как врача, так и зуботехнической лаборатории. Кроме того нужно помнить, о роли слова, поведении среднего медицинского персонала (сестер, техников-лаборантов

санитарок) и принимать все меры предупреждения ятрогении, дополнительных раздражителей, усиливающих у больных эмоциональное напряжение.

Влияние на пациента хорошо налаженного лечебно-охранительного режима в кабинете может быть ослаблено беспорядком в приемной, где «всезнающие» больные дают «консультации» по всем вопросам протезирования и даже характеристики врачам. Долгое ожидание в приемной при отсутствии в ней порядка может вызвать тревожное состояние больного еще до того, как он встретится с врачом. Обязанностью ортопеда является овладение средствами и методами рационально психотерапии, преимущественно терапии словом. Для этих целей не требуется специальной подготовки. Психотерапевтическая активность – обязательное врачебное качество, оно формируется самим ортопедом в процессе его становления.

По клиническим проявлениям можно выделить 3 степени выраженности тревоги, а именно: низкую, среднюю выраженную. Существует описание этих форм тревожности и рекомендации по их снятию. У больных с низкой степенью тревожности внешних проявлений ее не обнаруживается. На приеме такие пациенты ведут себя спокойно, легко вступают в контакт, их реакции не препятствуют манипуляциям врача. Клиническая картина средней степени тревожности представлена более разнообразными признаками. Пациенту в голову приходят мысли об опасности, подавление страха требует значительных усилий. Могут меняться скорость и тембр речи, взгляд становится беспокойным. Напрягаются жевательные мышцы, кожа шеи и верхней части груди покрывается красными пятнами, которые могут диффузно сливаться. Порой появляются «гусиная кожа», заметные частые движения хрящей гортани (проглатывание слюны из-за «сухости в горле»). Очень показательны движения рук пациентов: они становятся скованными или беспорядочными.

При средней степени эмоционального напряжения за 45-60 минут до начала стоматологических манипуляций назначают однократно один из ниже перечисленных транквилизаторов: фенибут (0.25), мебикар (0.3), тазипам (0.001), элениум (0.01), диазепам (0.005-0.01) или феназепам (0.0005-0.001). В качестве корректоров побочного действия перечисленных транквилизаторов (исключая фенибут и мебикар) можно в комбинации с ними использовать психостимулятор Сиднокарб (0.0015), ноотропный препарат пирацитам (0.1) или актопротектор Бемитил (0.5).

При значительно выраженной тревоге больные, испытывающие сильный страх перед стоматологическими процедурами, жалуются на «томительное замирание в груди», сильный страх, ужас. Они впадают в панику, бледнеют. Покрываются холодным потом, выражение лица страдальческое. В кресле эти пациенты сидят напряженно, вцепившись в подлокотники в ожидании боли. Могут наблюдаться вздрагивания, мелкие бессмысленные движения (теребят край одежды, перебирают носовой платок, барабанят пальцами, кусают ногти). Течение мысли ускоренное, беспорядочное, выражена суетливость, несобранность. Могут быть прерывистое дыхание, резкий тремор, иногда тошнота.

Для купирования эмоционального напряжения этим больным назначаются мощные транквилизаторы (элениум, диазепам или феназепам). При недостаточной эффективности или резкой выраженности тревоги к ним можно добавлять небольшие дозы нейролептика галоперидола (0.00075-0.0015) или антидепрессанта amitриптилина (0.006-0.0125).

Применение психотропных препаратов вызывает сонливость, слабость, поэтому должно проводиться с осторожностью.

Вывод. Правильная индивидуальная психотерапевтическая практика и дифференцированная премедикация на фоне адекватной анестезии нормализует основные вегетативные и двигательные функции организма, действуют успокаивающе, снижают значимость источников эмоционального напряжения, способствуют благоприятному исходу ортопедического лечения. Все больные, за редким исключением, перед протезированием нуждаются в лечении различных заболеваний полости рта. От того, насколько правильно составлен план предварительного лечения, зависит успех самого протезирования. Даже применение самых современных протезов, изготовленных из лучших материалов, могут не оправдать ожидания врача и пациента, если больной был плохо подготовлен к протезированию

Список использованной литературы:

А.С. Щербаков, В.Н. Трезубов, Е.Н. Гаврилов, Е.Н. Жулев «Ортопедическая стоматология» – Санкт-Петербург, ИКФ «Фолиант», 1997.

Е.Н. Жулев «Частичные съемные протезы» – И: «НГМА», 2000.

Копейкин В.Н. «Ортопедическое лечение заболеваний пародонта» – 2004.

Джепсон Николас Дж. А. «Частичные съемные протезы» – М.: МЕДпресс-информ, 2006.

*Бахытбек Ж.Б., Сахова А.Н., Тимирбаева Д.К., Молдажанов Т.Т.
Казахстанско-Российский Медицинский Университет*

КОРРЕКЦИЯ ДИСТАЛЬНОЙ ОККЛЮЗИИ ЗУБНЫХ РЯДОВ У ПОДРОСТКОВ С ПРИМЕНЕНИЕМ МИНИ-ИМПЛАНТАНТОВ

Актуальность. Дистальная окклюзия зубных рядов в подростковом периоде не редко сопровождается рядом деформаций, и, практически не встречается как изолированная форма. В литературе дистальная окклюзия зубных рядов описывается как верхняя прогнатия или нижняя ретрогения. Каждый из этих двух терминов определяет только специфические признаки этой сложной деформации, поскольку верхняя прогнатия в результате

сужения верхней челюсти в боковых областях может возникать и при нейтральном прикусе [1, 2, 4].

Дистальная окклюзия зубных рядов усугубляется деформациями, которые могут возникать в различных комбинациях:

- а) верхняя челюсть или обе челюсти сужены с одной или обеих сторон в боковых частях;
- б) фронтальная часть верхней челюсти может быть выдвинута вперед, а между фронтальными зубами может быть диастема или зубы могут стоять плотно;
- в) верхние фронтальные зубы иногда, перекрывая нижние передние встают вертикально, прижимаясь к нижним передним зубам;
- г) фронтальное перекрытие часто бывает глубоким, но встречается и с открытым прикусом;
- д) в нижней челюсти встречается уплощение фронтальной области [2].

Введение. По данным литературы у большинства подростков внешние признаки дистальной окклюзии почти всегда имеют характерные признаки: средняя часть лица выталкивается вперед, подбородок скошен, нижняя челюсть смещена кзади, верхняя губа короткая и смещена вперед, нижняя губа вывернута, перекрывается верхними фронтальными зубами, между фронтальными зубами верхней и нижней челюстей имеется сагиттальная щель. Объективное исследование показывает отсутствие контакта при размыкании и смыкании зубных рядов между фронтальными зубами различной протяженности. В нейтральной окклюзии при вытяжении фронтального участка верхней челюсти нижние фронтальные зубы могут устанавливаться режущими поверхностями сзади шеек верхних зубов на слизистой твердого неба в пределах 3-10 мм. Соотношение первых моляров соответствует II классу классификации Энгля. Небо высокое и готическое. Иногда нижняя челюсть может быть недоразвитым (микrogenия). Функциональная патология такой сложной деформации объясняется слабым развитием круговой мышцы рта и наружных крыловидных мышц, выдвигающих нижнюю челюсть вперед. Вследствие резких нарушений в артикуляции зубов жевательная поверхность зубов для обработки пищи используется не полностью. В таких ситуациях некоторые авторы рекомендуют, что лечение следует проводить дифференцированно в зависимости от возраста, тяжести и формы деформации. План лечения данной деформации включает исправление формы и ширины зубных дуг и сопоставление двух челюстей в ортогнатическое (нормальное) соотношение. Дистальное смещение боковых зубов трудоемкий процесс и требует применения специального приспособления лингвальной дуги с пружинящими стержнями, входящими в межзубные промежутки. Некоторые источники отмечают, что одной из сложных проблем во время лечения дистальной окклюзии зубных рядов является создание опорно-удерживающей точки для смещения верхнего зубного ряда в оральную сторону. В таких случаях ортодонтс прибегают к мини-имплантам, которые в настоящее время начинают активно внедряться в стоматологию. Особенно часто их применяют в ортопедической стоматологии для протезирования зубов первичной или вторичной адентии. Но у детей и подростков они используются редко, в том числе и в ортодонтической практике. Мини-импланты по размерам в 4 раза меньше обычных денальных имплантов в диаметре. Соответственно лунка в кости создается намного меньше, чем при установке обычных имплантов. Мини-имплант имеет форму конуса, состоит из биоинертного материала (титана) с резьбой по всей его длине, а в верхней его части расположена шаровидная головка и крепление для установки протеза. Установка его проводится в стерильных условиях, с применением местной (аппликационной) и инфльтрационной анестезии. Текстурированное покрытие, биологическая активная оболочка имплантата, наличие антиротационных замков, прочная фиксация протезной конструкции и качественное исполнение являются их основными преимуществами. Такие импланты могут использоваться в качестве временных опор для зубных конструкций, которые не способны выдерживать сильную нагрузку. Они устанавливаются в костную ткань, а сама процедура не требует препарирования слизистой десны. Мини-имплант должен располагаться над поверхностью десны, чтобы было видно его закругленная верхушка. Установка миниимплантов разрешается в любом возрасте [4].

Цель исследования - применение мини-имплантов при лечении дистальной окклюзии зубных рядов у подростков.

Материал и методы. На лечение взято 12 подростков с дистальной окклюзией зубных рядов в возрасте от 12 до 17 лет. Пациентам проведен плановый осмотр полости рта и опрос. Проведены исследования для уточнения диагноза, которые включали как основные так и дополнительные методы (рентгенологические, анализ гипсовых моделей челюстей по методам Пона, Герлаха, Хаулея-Гербера-Гербста). Для осуществления лечения пациенты были разделены на 3 группы в зависимости от комбинации дистальной окклюзии с аномалиями прикуса в других плоскостях: 1. Дистальная окклюзия зубных рядов и глубокий прикус (4 пациента). 2. Дистальная окклюзия и вертикальная дизокклюзия зубных рядов (4 пациента). 3. Дистальная окклюзия и перекрестная дизокклюзия зубных рядов (4 пациента).

Первым этапом лечения всех пациентов с дистальной окклюзией зубных рядов являлось приведение в норму размеров и формы верхней и нижней челюстных дуг. На втором этапе устранялась сочетанная деформация окклюзии. На третьем этапе проводилась адаптация ортогнатического прикуса. Четвертым этапом реабилитации являлась фиксация достигнутого лечебного результата. В зависимости от возраста и тяжести дистальной окклюзии ортодонтическое лечение проводилось съёмными и несъёмными аппаратами. Съёмными аппаратами являлись ортодонтические пластиночные аппараты механического, функционального и комбинированного действия. Несъёмными конструкциями являлись Эджуайс-техника, системы Roth и Damon. Установка миниимплантов (C-tech, VectorGas) проводилась на верхней челюсти в области корней первых моляров на третьем этапе лечения для перемещения зубов назад. Пациентам первой группы с дистальной окклюзией зубных рядов и глубоким прикусом мини-импланты устанавливались на верхней челюсти между корнями клыков и первых премоляров для создания

точки опоры при перемещении фронтальных зубов вверх. Зачатки зубов мудрости были удалены 4 пациентам из-за их атипичного наклона и отсутствия места в зубном ряду.

результате лечения дистальной окклюзии зубных рядов с применением мини-имплантов во всех 3 группах подростков получены положительные лечебные результаты. Применение мини-имплантов привело к созданию опорной точки. Средний срок лечения всех пациентов составил 12-18 мес. Ретенционный период фиксации составил 9-14 мес.

Выводы. Благоприятный исход лечения 12 пациентов с дистальной окклюзией зубных рядов в возрасте от 12 до 17 лет в значительной степени зависел от мини-имплантов, способных создавать опорную точку на верхней челюсти для перемещения зубов назад до ортогнатического соотношения.

Литература

Алимова М. Я. Коррекция плана ортодонтического лечения по данным 3Dдиагностики мультиспиральной компьютерной томографии / М. Я. Алимова, А. И. Ерохин // Ортодонтия. - 2010. - №2. - С. 44-50.

Водолацкий В. М. Клиника и комплексное лечение сочетанной аномалии окклюзии зубных рядов у детей и подростков / В. М. Водолацкий, М. П. Водолацкий. - Ставрополь, 2010. - 158 с.

Малыгин Ю. М. Клинико-лабораторные исследования для диагностики зубочелюстных аномалий и планирование ортодонтического лечения : метод.рук. / Ю. М. Малыгин. - М., 2005. - 64 с.

Персин Л. С. Виды зубочелюстных аномалий и их классификация. - М., 2008. - С. 32. Ключевые слова: мини-импланты, дистальная окклюзия зубных рядов, пациенты подросткового возраста, сочетанная деформация окклюзии ПРОФИЛАКТИКА КАРИЕСА ЗУБОВ В ДЕТСКОМ ВОЗРАСТА.

Мохамад И.С. Ставропольский государственный медицинский университет Кафедра стоматологии детского возраста Научные руководители: д.м.н., проф. В.М. Водолацкий.

Мұқажан Ерлан Әлиасқарұлы, Сағат Нұргелді Сағатұлы, Мамутов Ерназар Канатович CaspianUniversity

ДЕНЕ ТӘРБИЕСІ САБАҒЫНДА ОҚЫТУДЫҢ ЖАҢА ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫН ҚОЛДАНУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ

Бүгінде білім - қоғамның әлеуметтік-экономикалық, интеллектуалдық және рухани дамуының стратегиялық бағдары ғана емес, сонымен қатар біздің қоғамымыздың қауіпсіздігінің кепілі.

Оқытудағы жаңа технология аса қажетті педагогикалық мәселелердің шешімдерін табуға, ой еңбегін арттыруға, оқу процесін тиімді басқаруды қамтамасыз етеді. Жаңа технологияларды оқыту үрдісінде қолданудың негізгі ерекшелігі ол оқытушылар мен оқушыларға өз бетімен және бірлесіп шығармашылық жұмыс жасауға көп мүмкіндік береді және оны педагогикалық мақсатта пайдалану оқушылардың зердесіне, сезіміне, көзқарасына әсер ете отырып оның интеллектуалдық мүмкіншіліктерін арттыруға көмектеседі.

Дене тәрбиесінің әлеуметтік жүйе және қоғамдық құбылыс есебінде дене тәрбиесі жүйесін, оның қалыптасуы мен дамуының негізгі заңдылықтарын, оның қызметі мен құрылымын танып, білудің қажеттілігі білім мен тәрбие талаптарына сәйкес өсіп келе жатқан ұрпақтың дене тәрбиесін қамтамасыз ету үшін керек. Дене тәрбиесі тек мектептегі дене шынықтыру сабағы ғана емес, ол сабақтан тыс, мектептен де тыс денсаулыққа байланысты шаралар жүйесі екенін ескерсек, қазіргі кезеңдегі білім беру орындарындағы дене тәрбиесінің жүйесі жастардың денсаулықтарын нығайтумен қоса, тұлға бойындағы биологиялық-психологиялық қажеттіліктердің жан-жақты жетілуіне, өмірге белсенді ұстаным мен ізгілікті қатынастарын дамытуды мензейді.

Мұндай маңызды әдістеме ғылыми және оқу пәні ретінде жетекші рөл атқаратын, дене тәрбиесі саласындағы кәсіптік бағытта болашақ мұғалімдерді дайындауды жүзеге асыратын жоғары оқу орындарындағы оқыту жүйесіне тікелей байланысты. Қазіргі кезеңде жалпы орта мектептердегі оқу бағдарламаларын құрастыру бағыт-бағдары өзгерді. Алайда, бұлардың бәрінде мектеп оқушыларын қайда оқитындығы ескерілмейді, олардың меңгеруі тиіс негізгі дағдылар мен қабілеттер, оқу нормасын тапсыруға арналған шарттар көрсетілген. Денені шынықтыру жаттығуларының орындалуы қозғалыс дайындығының деңгейі туралы мәлімет береді. Дегенмен, бұл бағдарламалар базалық, үлгілік сипатқа ие, сондықтан оларды әрбір педагог жергілікті жағдай мен салт-дәстүрлерге орай өзгертулер мен толықтырулар енгізіп, өзгерте алады. Дене тәрбиесі мәселелерін шығармашылық тұрғыда шешуге, өзгермелі өмір жағдайында инновациялық процестер мен жаңашыл бағыттарды дер кезінде меңгере отырып, тәжірибеге сын көзбен қарап, дене тәрбиесі міндеттерін жүзеге асыруға белсенді, салауаттылық пен дене мәдениетін меңгерген маман даярлаудың маңыздылығы артуда.

Дене тәрбиесін, жаңа технология мен озат тәжірибені ұлттық және жалпыадамзаттық құндылық қағидаларымен сабақтастыра зерттеу – бүгінгі күн талабынан туындап отырған педагогика ғылымының міндеттерінің бірі. Дене тәрбиесінің мәнін бүгінгі жаңа заман талабына сәйкес қарастыру – бұл адамды өзі өмір сүрген ортаның жемісі ғана емес, сол ортадағы дене мәдениеті, адамгершілік қарым-қатынасы әрекетімен көрінетін субъект деп танылуымен айқындалады. Қоғамның елеулі өзгерістерге түсуі, адамның мақсат-мұраттарына, тұрмыс-тіршілігі мен мінез-құлқына, сондай-ақ өзінің жеке басына да субъект ретінде өзгеріс енгізуде. Оның үстіне қоғамдағы салауаттылық, дене мәдениеті мен рухани құндылықтардың табиғаты, мәні, шығу тегі және атқаратын қызметтері туралы жан-жақты зерттеу, оқушылардың дене тәрбиесін салауаттылық дене мәдениеті мәселесімен байланыста қарастыру қажеттігі біздің тақырыбымыздың өзектілігін айқындай түседі.

Елімізде бәсекеге қабілетті білім – білім беру саласының ең басты міндеті болып отыр. Дамудың алдыңғы қатарындағы елдердің білім дәрежесімен теңесу – еліміздің біліми саясатының негізгі көздегені. Дамыған елу елдің қатарына енудің алғышарттарының бірі де осы сапалы да бәсекеге қабілетті білім. Сондықтан да еліміздегі мектептердегі білім берудің басты ұстанымдары мен міндеттері, әрекеттері, жолдары осы мақсатқа орай ұйымдастырылады.

Мақсатқа жетудің түрлі жолдары бар. Солардың бірі де бірегейі оқытудың жаңа технологияларын пайдалану. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңының (Астана, 2000 жыл) 18-бабының 8-тармағында: «Оқытудың жаңа технологияларын сынақтан өткізу, білім берудің жаңа мазмұнын енгізу үшін білім беру ұйымдарында эксперимент тәртібімен іске асырылатын білім беру бағдарламалары әзірлену мүмкіндігі», - атап көрсетілген [1]. Осыған орай қазір еліміздегі көптеген мектептерде білім берудің жаңа жүйесі енгізіліп, әлемдік білім беру кеңістігіне бет алуда. Білімі мен ғылымы өз дәрежесінде дамыған елдер көш бастап, қашан да елдік дамудың кез келген саласында озық тұрары сөзсіз. Бізде осы көштен қалмаудың қамын жасап бағудамыз.

«Дене тәрбиесі» пәнінің мақсаты әлі күнге дейін толықтыруды қажет етеді, осыған орай оның ғылыми негізделген бағыт-бағдарын жасау қажеттілігі туындайды. Осы бағыттағы ізденістердің тиімдісі дене тәрбиесі сабағында дәстүрлі емес оқыту білім беру саласында және әртүрлі қолдану салаларына байланысты жаңа бағыттағы спорт, дене тәрбиесі жүйесі бойынша мамандарға деген сұраныстардың артуы, оларды дайындаудағы білімділігі мен қабілеттілігі, біліктіліктің қазіргі талаптарға сай болуы өте үлкен маңызды жұмыстарды атқаруды талап етеді және болашақ педагогтардың кәсіби даярлығын, білім стандартына, мазмұнына сай жетілдіру мәселелері көкейкесті мәселе болып отыр. Көрсетілген міндеттерді толық жүзеге асыру дене тәрбиесі жүйесіне тікелей байланысты. Дене тәрбиесін жүзеге асыру – денсаулықты нығайту, білім беру, дамыту, тәрбиелеу міндеттерін шешуге арналған педагогикалық жұмыстардың бірі бола отырып, жеке тұлғаның денсаулық деңгейін арттыру, табиғи күш-қуатын нығайту, дене мүшелерін гигиеналық негіздері мен дене- қозғалыс қабілеті мүмкіндіктеріне сай, өз бетінше қимыл-қозғалыс жаттығуларын орындап, өзін- өзі үнемі дамытып, көңілді де сергек жүруге баулиды. Болашақ ұрпағымыздың денсаулығының мықтылығы, салауатты өмір сүруі мектеп мұғалімінің жеке басымен оның жоғары оқу орнындағы теориялық жеке тәжірибелік дайындығының дәрежесіне тікелей байланысты. Осыған орай оқушылардың дене тәрбиесі жүйесін жүзеге асыру жұмыстарын ұйымдастыруға болашақ мұғалімдерді даярлау ісін кәсіби дайындықтың ажырамас бөлігі ретінде қарастыру керек. Дене тәрбиесі және спорт мамандары күрделі әлеуметтік міндеттерді шешуге араласумен бірге оқушылардың психологиялық ерекшеліктеріне сай, оқу-тәрбие міндеттерін шешуде олардың рухани жетекшісі де болуы тиіс.

Оқушыларға дене шынықтыру сабақтарында жаңа технологияны пайдалану оқыту мен тәрбиелеудің жалпы заңдылықтарына бағынған. Сондықтан оны іске асыру барысында дене тәрбиесінің жас және жыныстық ерекшеліктерін ескере отырып, осы заңдылықтарды көрсететін жалпы педагогикалық ұстанымдарды басшылыққа алу қажет. Ол ұстанымдарға жататындар: жан- жақтылық, саналылық пен белсенділік, бірте-бірте жасалатын әрекет, қайталамалық, көрнекілік, жеке даралық.

Оқу үдерісінің үздіксіздігі негізгі үш қағидаларда көрініс тапқан:

- а) оқу-тәрбие үдерісі көп жылғы және жыл бойындағы сипатқа ие болуы тиіс;
- ә) сабақ барысында әрбір келесі сабақтың әсері алдыңғы сабақтың ізінше қатпарлы әсер қалдыруы тиіс, себебі жас оқушының ағзасында алдыңғы сабақтардың әсерінен пайда болған жағымды өзгерістер беки түсуі және жетіле түсуі қажет;
- б) демалыс жұмыс қабілетін қалпына келтірудің арта түсуі үшін жеткілікті болуы тиіс.

Дене жүктемелерін бірте-бірте және жоғары деңгейге арттыру ұстанымы олардың көлемі мен қарқындылығының, оқушыны дайындауға қойылатын талаптардың бірте-бірте күрделенуінің үздіксіз арта түсуімен байланысты болып келеді.

Сабақтарды бір-бірте күрделендіру оқушыны дайындаудың мүмкіндіктері мен деңгейлеріне сәйкес келіп, олардың спорттық жетістіктерінің үздіксіз арта түсуін қамтамасыз етуі тиіс. Дене жүктемелерінің

толқынды түрде өзгеру ұстанымы олардың динамикасының толқынды сипатын көрсетеді, себебі ол салыстырмалы алғанда оқу – тәрбие үдерісінің кіші-гірім үзіндісіне, немесе сабақтардың кезеңдері мен тұтас бір дәуіріне де тән болуы мүмкін.

Спорттық техника мен оны жаңа түрғыда жетілдіруге үйрету әдістерінің кез-келген түрінің жағымды жақтары бар, бірақ ол жеке қалпында шапшаң әрі тиімді үйретуді толық қамтамасыз ете алмайды, сондықтан спорттық техниканы меңгеру барысында барлық әдістер бірін-бірі толықтыратын түрде қолданылады. Олар жиірек бір уақытта пайдаланылады. Қимыл-қозғалыстарды белгілі реттілікте игеру. Атап айтқанда: дайындалып жүрген оқушылардың оқуға деген жағымды ынтасын қалыптастыру; қозғалыс қимылының мәні туралы білімді қалыптастыру; әрбір спорт түрлері бойынша үйренетін қозғалыстар туралы толық түсінікті қалыптастыру; үйренетін қозғалыс қимылын тұтастай игеру. Сөйтіп, қимылға үйрету дегеніміз - бұл білім алу, қозғалыс икемділігін қалыптастыру және тиісті дене жағынан қалыптасудың қасиеттерін тәрбиелеу.

Талдау, жалпы білім беру мектептерінде оқу-тәрбие үдерісін ұйымдастыру мен басқаруға білім беру мен спорттық мекемелерге тән құрылымдар - мақсат, жалпы және арнайы (арнайылық) міндеттер, әдістер мен қағидалар, оқу кеңістігінде жүзеге асатын, нақты бағыттылығы бар, оқу материалының теориялық және тәжірибелік мазмұны кіретінін көрсетті. Оқушы-спортшының осы білім беру кеңістігіндегі таңдаған жолының басы, мектептегі оқу мерзіміндегі бастапқы кезеңнің де нақты құрылымы немесе мазмұны болады.

Дене тәрбиесі сабағында оқытудың дәстүрлі емес құралдарын қолдану барсында оқушылардың дене тәрбиесін дамыту технологияларын жетілдіруге; дене тәрбиесі сабақтарында оқушыларды адамгершілікке тәрбиелеуге, дене тәрбиесі арқылы жеке тұлғаның психофизиологиясын өзгеруге: өзін-өзі реттеуін қалыптастыру; дене тәрбиесі сабақтарын пәнаралық байланыс арқылы жетілдіру; дене қабілетін рухани құндылықтар арқылы дамыту; релаксация арқылы жеке тұлғаның психофизиологиялық қабілеттерін дамыту; психикалық қуат мүмкіндіктері мен дене тәрбиесін сабақтастырып дамытуға т.б. қол жеткізуге болады.

Әдебиеттер тізімі:

Нұрмұхамбетова Д.К. Оқу құралы. -Алматы. ҚазСТА. 2010..

Газимова Х. Шынықсаң шымыр боласың. – Бастауыш мектеп. 2005.

Булгакова Н.Ж. Отбор и подготовка учащихся – М.: 1986.

Вагапова А.М. Влияние способов на показатели насосной функции сердца юных спортсменов : 2009.

Қалдарбекова Айнуір

*Әл-фараби атындағы ҚазҰУ Қазақ тілі мен әдебиеті
мамандығының I курс докторанты*

Шерхан Мұртаза шығармаларындағы тарихи тұлғаны жоғары оқу орындарында оқытудың инновациялық әдістерін қолданудың маңыздылығы

Қай заманда да өркениеттің өрлеуі интеллектуалдық шығармашылық қабілеттің негізінде іске аспақ. Осындай қабілеттердің дамып, шындалуына әдістемелік жұмыстарды ұйымдастыру шешуші рөл атқарады. Яғни, қалалық әдістемелік бірлестіктерде өткізілетін әрбір әдістемелік семинар, дөңгелек үстел, пәндік олимпиадалар, фестиваль, мұшайралар, интернет форумдар, оқулар, байқаулар – жеке тұлғаларға арналған іс-шаралардың бәрі де ұстаздың жаңашыл педагогикалық ойлауына, жеке адамды дамыту құралы болып табылатын оқыту үдерісін қалыптастыруға және шығармашылық дамуына, кәсіби шындалуына негіз болады. Жаңа мазмұнды оқытудың нәтижелілігі мұғалімнің шеберлігі мен ізденісіне көп байланысты. Бәсекеге қабілетті тұлғаны қалыптастыру ұстаздың білімділігін, жан-жақтылығын және кәсіби шеберлігін талап етері сөзсіз.

Жоо студенттері үшін ерекше қызығушылық танытып, терең мағыналы әрі мәні зор екендігін ұғындыру үшін жаңа технологияның үздік әдістерін қолдану арқылы үйретудің маңызы зор. Өткен ғасырда халықтың қылша мойны - талша болып, коммунистік-сталиндік зұлматтан ел аштан қырылып жатқанда дүниеге келген, өзінің қаламгерлік өмірімен кеңестік жүйені қақ жарып өтіп, Қазақстан Тәуелсіздігінің Көк туын бірге көтеріскен Тарихи Тұлға – Шерхан Мұртаза!

Әр халықтың өзінің бетке ұстар тұлғалары, қабырғалы қаламгерлері болады. Олардың туындылары санаға сәуле шашып, жанынды нұрға бөлейді. Әсіресе, ХХ ғасырдағы классикалық қазақ әдебиетінің көрнекті өкілдерінен осындай шығармаларды жиі кездестіруге болады. Балалар әдебиетінің жарық жұлдызы Б.Соқпақбаев, Халық жазушылары С.Мұратбеков, Ш.Мұртаза сияқты таланттылардың ғұмыры мен шығармаларының арасында нәзікте әсем, әсерлі рухани көпірі бары белгілі. Қазақ жұртының кешегі зұлымат

соғыс кезіндегі қиын-қыстауды, жоқшылық, жұтшылық ауыр өмірді қалай бастан кешіргенін сәби жүрегімен сезініп, саналарының түкпіріне сақтаған балалар өсе келе сол тағдырды арқау еткен теңдессіз дүниелерді өмірге алып келді. Бұлардың ішінде шындықтың шырақшысы атанған, қазақтың Шер-ағасы – Шерхан Мұртазаның шоқтығы биігін меңгертпе қолданылатын тәсілдерді іріктеп алу қажет.

Баяндау әдісі арқылы тарихына, өміріне шолу жасаған дұрыс. Мысалы, Шерхан 1956 жылы күз айынан бастап «Лениншіл жас» газетіне жұмысқа кіріседі. Жастар редакциясында алғашқы кезде Мәскеуден келген ТАСС хабарларын орысшадан қазақшаға аударып, аудармашы болып жүреді. «Лениншіл жас» газеті беттерінде «Ихсан ханым», «Білеміз» (корей ертегілерінен), «Москва Октябрь күндерінде», «Ғажап күзетші» т.б. аудармалары жарияланды. Шерханның алғаш журналистік қабілетқарымының ашылуына бірден-бір себепкер болған адам талғамды журналист Тельман Жанұзақов еді. Жастар басылымында жүргенде: «Үнемі аудармамен айналыссаң құрысың, кішкентай да болса, өз жазғаныңның жарық көргені жақсы» деген. Журналист Тельман Жанұзақовтың қамқорлық ақылынан кейін, одан-бұдан хабар-ошар, суреттеме, корреспонденция, мақала, очерк жазуға бейімделе басталғанын айтпай кету мүмкін емес.

1957 жылы Шерхан «Лениншіл жас» газетінің Қарағанды, Қостанай облыстары бойынша меншікті тілшісі болған күннен бастап қайнаған өмірдің қалың ортасында жүрді. Еңбекші халықтың өмірін, ұлтымыздың мұңмұқтажын ерте зерттеп, көкейге түйген ойлары мындардың көкейіне ұялап жатты. Жас жазушының алғашқы әңгімелері «Әңгелек», «Әмеңгер» жазылып, жарыққа шықты.

Жазушы өміріндегі ең елеулі кезең студенттердің өздігінен ізденіп мәлімдеуге слайд дайындатуға болады. Мысалы, 1956-1969 жылдар аралығын қамтыса, 1963-1970 жылдары «Лениншіл жас» газетінің бас редакторы қызметін атқара жүріп, еңбек адамдарының өмірінен көптеген әлеуметтік, портрет очерктерін, өндіріс тақырыбындағы проблемалық мақалаларын жазды. Оның болашақ шығармаларының да материалын жинай жүруіне себеп болды. Нәтижесінде, «Құрылысшы Дәку» (1958) атты алғашқы очерктер жинағы, ең алғашқы «Табылған теңіз» (1964) атты повесінен кейін, іле-шала «Бұлтсыз күнгі найзағай» (1965), «Белгісіз солдаттың баласы» (1966), «Мылтықсыз майдан» (1969) шығармалары тап осы тұста жарық көрді. Бұл «журналистика – күллі шығармашылық қайраткерлікті танытатын сала, ол үшін екі элементті: өнімді, нәтижелі еңбек немесе өнімсіз, қажырсыз еңбекті айқын аңғара білу қажет, бұл екеуінің аражігі әр журналистің шығармашылығынан көрініп тұратындығын» байқатады.

Еліміздегі қоғам алдында тұрған мәселелер туралы қаламгер Ш. Мұртаза дер кезінде үн қатып, ой айтып, тұжырым жасады. «Миллиард толқынында», «Ақық дария алқабында», «Төбіренген теңіз» тағы басқа очерктері мен «Дән тасқыны», «Поездар заулайды» тәрізді мақалаларында тың өлкесінің абыройлы еңбеккерлерін көрсетті. Өндіріс тақырыбындағы публицистикалық шығармаларымен ерекше көзге түсе білді. Шерханның алғашқы кезеңдердегі публицист ретіндегі негізгі мақсаты – белгілі бір тақырыпты таңдап алу, соған байланысты өмір құбылыстарын мейлінше терең зерттеп, өз көзқарасымен айқын да салмақты қорытынды жасау болды. Бұл Шерханның ең басты қасиеті – дүние құбылысынан жазуға керектісін, яғни тақырыбын сараптап алу, оның табиғатын, сипатын білімділікпен зерттеу екендігін аңғартады. Қаламгердің бұл екеуінен соң, табиғат берген қабілет-қарымымен шебер жазылған көптеген материалдары кейіннен көркем шығармаға айналды.

Ал, 1970-1989 жылдар кезеңіндегі Ш. Мұртаза шығармаларына тән ерекшелік – тақырып ауқымдылығының кеңдігі. Кәнігі журналистік пайыммен өмірдің әр саласынан, мәдениетінен, өнерінен, ғылымынан, білімінен, экономикасынан мақалалар, очерктер жазып отырды. Айталық, «Өскелең мәдениет жаршысы», «Жасампаздық жолымен», «Абай сәулесі», «Алтын күрек», «Таушымылдық», «Отан даңқын асырайық», «Адал еңбек», «Не жетпейді?», «Жат жұрттан іздемейік пайғамбарды» тағы басқа публицистикалық туындылары жарық көрді. Шерхан мақалаларында көбінесе адамгершілік, парасаттылық, тәрбие, өнер мәселелері жиі жазылды. Публицистің «Жат жұрттан іздемейік пайғамбарды» атты проблемалық мақаласы ең өткір, ойлы, жұртты толғандырар қиянат мәселелердің бәрін жаны ауыра, аши отырып тұжырымдайды.

Әдебиеттің қоғам өміріндегі, адам тәрбиесіндегі роліне шәк келтірмеген, сондықтан да жаңа идеяларды жандандыруға, қоғамға, ұлтқа қызмет етуге, бүгінгі күн биігінен қарасақ, идеологиялық догматқақиялардан азат жаңа әдебиет жасауға бар жан-тәнімен кіріскен және өз идеялары үшін күрескен буынның көш басында, сөз жоқ, Шерхан Мұртаза тұрды. Ол өзінің туған халқына асқақ сүйіспеншілік сезіммен қарап, оның өміріне, әдет-ғұрпына, мәдениетіне зер салды. Әсіресе, Ш. Мұртазаның «Мылтықсыз майдан», «41-ші жылғы келіншек», «Бұлтсыз күнгі найзағай», «Ақсай мен Көксай», «Интернат наны», «Шекшек шырылдайды», «Дәрігердің үш

қаруы» секілді шығармаларында да сан алуан қоғамдық құбылыстар, тарихи уақиғалар мен мол өмір шындығы жатыр. Алайда «Ай мен Айшанын» алатын орны ерекше.

«Ай мен Айша» Ш. Мұртазаның ең бір ішкі сыры молынан ақтарылған шығармасы, оның қиялының сүйікті перзенті, Шерханның тұлғасы «Ай мен Айшада» көрінгендей, қаламгер тұлғасы мейлінше толық, жарқын және анық көрінетін туындылар өте сирек кездеседі. Мұнда оның бар өмірі, барлық жансыры, барлық махаббаты, сезімдері, ұғым-түсініктері, идеалдары да айқын көрініс тапқан. Мұнда Ш. Мұртаза өз тұлғасын ең толық тұжырымды, келісті мінездейтін тұсын түгелдей алған, сонымен қазақ оқырмандарының қаламгер Ш. Мұртазаның психологиялық портретін айқын елестетуіне мүмкіндік туғызған. Оның прозасының аса бағалы қасиеті, артықшылығы – онда ешқандай жасандылықтың ізі жоқ. Қысылмай қымтырылмай, шабыттың қуатымен тебіреніп еркін сөйлеу, жан-тәнімен сезінген, жүрек жарды ойтолғамын ортаға салу, боямалап, әшекейлемей, ақтарыла адал айтатыны – міне, Шерхан шығармашылығының адамды баурап алатын ерекше тартымдылығы алдымен осы қасиеттерінде.

Жазушының балалық шағы сұрапыл соғыспен тұспа-тұс келіп, өмір ерте есейтеді. Бұғанасы қатпастан еңбекке араласып, ересектермен бірге жұмыс істеді. Өмір жайлы көзқарастары, таным-түйсігі әлдеқайда тым ерте қалыптасып, жаман мен жақсының не екенін тым ерте айыра білді. Нәтижесінде кейіннен Шерхан «Бұлтсыз күнгі найзағай» (1965), «Белгісіз солдаттың баласы» (1966), «Мылтықсыз майдан» (1969), «41-жылғы келіншек» (1972), «Интернат наны» (1974), «Ақсай мен Көксай» повестері мен «Сол бір күз», «Шекшек шырылдайды», «Бойтұмар», «Бір нәзік сәуле» атты әңгімелеріндегі кішкентай кейіпкерлер арқылы өз тағдырын, балалық шағын көрсетті. Аталмыш шығармаларда қаламгер өзінің балалық шағында көрген, көкейге түйген, басынан кешкен оқиғалар арқылы қаһарлы кезеңнің қатал шындығын берді, ауыл адамдарының мінезін даралады. Шерхан Мұртаза 1941-1945 жылдардағы қазақ ауылының «қара қағаздан» шошынған зәрезап халі, кеуделерін апатқа тосқан боздақтарынан айрылған атааналардың зары мен бұла шағын болашақтың бодауына берген жесірлердің жоқтауы, бәрі-бәрі төбе құйқанды шымырлатар ащы шындықпен жеріне жеткізіле суреттеледі. Солардың ішіндегі соғыс жылының балалары – әкелерін көрмей өсіп келе жатқан жетімдердің өксікке толы өмірлері де өзінше бір әлем.

«Жазушы дегеніміз – жан ауруы. Жазушы өзінің жанын ауыртар жайттарды жақсы білетін, зердесінен, жанжүрегінен өткізген жайттарды жазатын шығар» дейтін болсақ, Ш.Мұртазаның оқырмандарын эстетикалық ләззатқа бөлеген әңгімелерінде осы жан ауруы, ой мазасыздығы анық сезіледі. Сәбилік санада сақталған бұрынғы бастан кешіргендерін жетік білетіндігі, түйсігінде жақсы түйе білуі сол ортаның хал-ахуалын суреттей отырып, ұзақ жылдардан кейін заман, адам, уақыт туралы ой айтуға жетелеген. Әңгімелерінде пәлсапаға беріліп, ақыл айтатын кейіпкерлерді кездестірмейміз, дей тұрғанмен «Ақсай-Көксай», «Сол бір күз», «Сүдігерде изен ызындайды», «Айырбас», «Бойтұмар», «Тұйық шарбақ», «Жарамазан», «Келіншектау сағымдары», «Бұршақ», «Соғыстың соңғы жесірі», «Алапар мен Динго», «Жүрекке әжім түспейді», «Сусамыр» т.б. әңгімелеріндегі кейіпкерлер болмысында рухани танымымызды байытар тағылымды ойларды көп кездестіреміз. Жазушының әңгімелерінің көркемдік көкжиегі кең екендігін ерекше атап өтуге тиістіміз. «Тәуекел той», «Келіншектау сағымдары», «Соғыстың соңғы жесірі», «Алтын тікен», «Соңғы нәсіп» әңгімелерінде бүгінгі орта, әлеуметтік адамгершілік қарым-қатынастар басты орын алса; бүгінгіні тек қаз-қалпында суреттеумен шектелмей, бүгінгіні кешегімен, кешегі уақытты – тарихпен себеп-салдарлы тығыз байланыстыра беруге ден қою да бар. «Бойтұмар», «Интернат наны», «Қасқырдың тарамысы», «Айырбас», «Бір нәзік сәуле», «Ақсай мен Көксай» әңгімелері оқиғалық, кейіпкерлердің қалыптасу, дамуы жағынан бір-бірімен тығыз байланысты дүниелер. Бұл әңгімелерге автордың басынан өткен кейбір өмірбаяндық жайлар да негіз болған. Оның кейде жекелік те сипаттары сақтала отырып, өзгеше идеялық-эмоциялық қуат алады да, әңгімелерде сонау соғыс жылдарындағы тыл өмірінің шынайы суреті жасалады. Соғыстың ауылдағы анық ауыртпалығы, уақыт шындығы, адамдардың күрделі де сан тарау тағдырлары кейде автордың үшінші жақтан баяндауымен, ал кейде бала Барсханның өз атынан әңгімелеуімен ауыстырылып келіп отырады.

Мәселен, жоқшылықтың кесірінен қырманнан қамыт ұрлап, оны кезбе сығанға беріп бәтіңке алған Ноянның кейін зар илеп, өз ойын өз ары жазғыра опынғаны, өртеңге өскен гүлдей бой түзеп келе жатқан қос өркен Нұрперзент пен Айзаданың балауса пәк сезімдері табиғат емес тағдыр үсігіне ұрынып, содан мәңгілікке солғаны («Мылтықсыз майдан»), тоя тамақ ішпей, бір тілім қара нанды қастерлеген Сәттігүл, Тасболат сияқты интернат балалары — («Интернат наны»), міне, жазушы шебер бейнелеген, оқушы зердесінде қалатын

кейіпкерлер. Солардың арасында жазушы Шерхан Мұртазаның да балалық шағы жүр. Балалық және жасөспірім шақтағы әсерлер Шерхан үшін айрықша қымбат, өйткені ол өзінің бүкіл шығармашылығында өмір бойы осыларды сарқылмас бұлақ етеді. Демек, қаламгер Шерхан Мұртаза Ұлы Отан соғысы жылдарындағы қазақ ауылының қабырғасын қайыстырған жоғарыдағы шындықтарды сол бала кезінде көрмесе, ондағы өмір көріністерін бала жүрегіне түйіп өспесе, жазбас еді. Сондықтан да, Шерханның өзі: «Өмір заңы: бала – бала болуы керек. Балаға тән аз дәуренді басынан кешіру керек. Егер балалық дәуренің шала болса, сол жетіспей қалған сыбағанды кейін есейгенде аңсап тұрасың... Сорымызға қарай, балалық шағымыз соғыс жылдарына тап болды», — деп жазады. Бұл шығармаларындағы тыл балаларының кермек өмірбаяны өзінің де өмірбаяны екендігін, әрбір оқиғалар өзінің көзімен көрген, басынан өткізген жағдаяттар екендігін аңғартады. Сондай-ақ, «...Жазғанымның бәрін алтын дей алмаймын. Бірақ солардың көбі және дәмділері тек балалық шақтың әсерінен туған», — деуінің өзі, «суреткердің өнері өмірімен, яки өз басынан кешкен ғұмыр тіршілігімен тығыз байланысты. Ол өмірде нені жете танытатындығын» дәлелдей түседі.

Әңгіме – адам өмірінің белгілі бір эпизоды туралы, не белгілі бір оқиға турасында көркем тілмен баяндайтын прозалық шығарма. Демек, «әңгіме – шағын көлемді эпикалық түрдің айрықша үлесі». Шерханның «Ақсай мен Көксай», «Интернат наны», «Ұзақ командировка», «Шекшек шырылдайды», «Көкмарал гүлдегенде» атты әңгімелері қарапайым адамдардың өмірін әр қырынан көрсетуге арналды. Мәселен, ең көлемді, сюжетті әңгімесі «Ақсай мен Көксайда» қаламгер қарымының көп қырларынан көрініс береді, сонда байқағанымыз, Шерхан әсіресе, сөзді ұтымды, шабер қолданады. Ол сөзге неғұрлым сараң тартып, қарапайымдылыққа бой ұрған сайын көркемдік көгіне көтеріле түседі. Қызық – қызық тағдыр, қилы-қилы мінезге бай әңгімесі жазушы туындыларының ішіндегі леулі еңбектерінің бірі болып табылады. Автордың таңдап алған фабуласы яғни бір ғана өмір үзгіні бейнелеу арқылы, тартыс – қақтығысты бейнеленумен кейіпкерлердің мінез-тұлғасы толық, айқын көрініс тауып, негізгі идея түйінделуі тиіс. Жанр көлемі шағын болғанымен қойылар талап – тілегі үлкен таланттылықты талап ететін көркем әңгіме жазуда қаламгер Ш.Мұртаза өндіре еңбектенді. Жазушының әр жылдары жарыққа шыққан әңгімелерінің тақырыптары да сан-алуан. Табиғаты тамаша болғаны мен қытымыр қысы, аптапты жазы бар Жуалы өңірінің әсемдігі мен тылсым дүниесін сол жерде мекен еткен адамдар тағдыры мен астастыра бейнелеген жазушы әңгімелерінің идеясы да тартымды болып келеді. Тарихта терең із қалдырып, жазықсыз жандардың қанына малынған кешегі Ұлы Отан соғысы тұсындағы қазақ халқының басындағы шырғалаң қалы Ш.Мұртаза әңгімелерінің арқауы. Соғыс жылдарындағы ауыл өмірінің қилы бейнесі сомдалған «Сол бір күз», «Ақсай мен Көксай», «Бойтұмар», «Айырбас», «Жүз жылдық жара», «Интернат наны», «Қасқырдың тарамысы» әңгімелері оқиғаны басынан кешірген басты кейіпкер атынан баяндалады. Ер-азаматы соғысқа аттанған, қоғам мен өндірістің ауыр салмағы заты нәзік әйелдер мен қарттарға, жас балаларға артылған кешегі қиын күндердің тағдыр тай-таласы бұл әңгімелердің негізгі арқауы десе де болғандай. Пәк, адал, қиялы ұшқыр, арманы асқар, дұшпанына қайсар, намысқа жігерлі, айбарлы, жас баланың өмірде көргені оның ерте есейіп, тез ес жиып азамат болып қалыптасуына айтарлықтай әсер етеді.

«Сол бір күз» әңгімесіндегі Ноянның құрқылтайдың қысқа қамданғанын көріп мұңлы ойға берілуі, қысты күні сабаққа киер аяқ киімінің жоқтығы есіне түсіп, соғыстағы ағасынан бір бәтіңке сұрап жазған хаты есіне түсіп қалтасына қол салғандағы жайын баяндап кележатқан жазушы оқиғаның шарықтау шегін «Кенет, керемет! Ноянның көктен іздегені жерден табыла жаздады» — деп, оқырманын ерекше елітіп, оқиға желісінің ары қарай дамуындағы кезеңге меңзейді. Көшпенді цыган таборының аты – аталып, түсі- түстелмегенімен фабуладағы жас баланы алдап, дүйім елдің обалына қалған озбырлық осы ұлт өкілдерінің ғана қолынан келер іс екенін автор астарлап жеткізеді. Ноянның алғаш арбадағы адамдарды көруі, өрімдей қыздың бұрын – сонды бұл көрмеген аспапта күй тартуы, оның ерекше әсем сиқырлы үні барлығы алдағы болар оқиғаның барысын аңғартады. Суреткер бала Ноянның есіне апасы айтқан «ақыр заман боларда жердің жүзінен сиқырлы ән жүріп өтеді. Оған ілескендер қайтып жер бетіне оралмақ емес. Ол сиқырдан ешкім аман қалмайды екен» деген әпсананы салуы әңгіменің сюжетін қызықты етіп, идеясын аша түскен.

«Ақсай мен Көксай», «Бойтұмар» әңгімелеріндегі Арзы ана мен Аталық қарттармен көптің қамы үшін еңбек қылып, азапты мол тартқан бала бейнесі мен мезгілінен ерте есейіп, санасы саралана бастаған, елгезек ұлды көреміз. Екі әңгімедегі бала кейіпкер шағын ауылдан алысқа ұзап шықпаса да қиын сәттерде үлкен адамдарша батылдыққа барып, ширақ қимылдап, сәтті шешімдер қабылдайды. Алдыңғы әңгімелердегі сияқты «Ақсай мен Көксай», «Бойтұмар» шығармаларында да жазушы әпсаналарды әдемі үйлестіреді. «Ақсай мен

Көксайда» кыргыз кызы Чолпан айтқан «Қарағұл ботам» әңгіменің көркемдігі мен сюжетіне әр берсе, «Бойтұмардағы» Аталық қарттың сарысуыр туралы айтқаны шығарманың астарлы идеясын ажарландырған. Ел арасына тараған аңыздың түпкі ақиқатынан шыққан Байшынар туралы жазылған «Жүз жылдық жара» әңгімесіндегі табиғат пен адам арасындағы қарым – қатынас пәлсафасы жазушының тың әдіс және дара концепция айтумен ерекшеленеді. Адам тағдырындай сомдалған Байшынардың басынан кешірген қиянатын баяндауда жазушы әңгіме экспозициясын өмірде түйген ойынан бастайды.

«Кесапаттан аман болса, адамдар көп жасар еді. Бірақ күнді түн андап тұрғаны сияқты адамды да анадан туар-тумастан қырсық андиды да тұрады. Бұл ретте адам теңіз тасбақасымен тағдырлас. Теңіз тасбақасы суда өмір сүрсе де, жұмыртқасын құмға құрады. Обалы не керек, теңіз тасбақасы көп жұмыртқалайды. Бірі болмаса бірі аман қалар деген үміт пе, әйтеуір, бір маусымда 30-40 тұқым табатыны рас. Ал сол отыз-қырықтың бәрі балаласа, теңіз тұрмақ, жер бетіне тасбақа симай кетер еді. Қайдан болсын...» [40,84] көп нүкте қойып аяқталған алғашқы азат жол оқиғаның түпкі шегі қайда жатқанын анық байқатады. Тасбақа, адам және шынар талдардың табиғаты туралы толғаныспен басталған әңгіме сюжеті Мыңбұлақтың Шоқыбас сайындағы Байшынар жағдайына ауысады.

Әңгіменің басты идеясы жазушының өзі айтқан «Адам азғындауынан адамдар ғана емес, табиғат та зардап шегеді деген философиялық толғамымен үндеседі. Жас өспірім баланың психологиялық және физиологиялық табиғи болмысын тереңнен таныған жазушы соғыс зардабын тартқан оқушылар өмірінің де шын білгірі. Ауыл балаларының қаладағы мектеп интернаттағы өмірінен сомдалған «Интернат наны», «Қасқырдың тарамысы» жоғарыдағы ойымызға нақты дәлел. Соғыстан кейінгі жылдардағы мектеп оқушылары Әлтай, Хасболат, Сәттігүл, Нарбота, Тәліп, Аманжол т.б. қарапайым тағдырларынан әлеуметтік, кезеңдік жайларды, уақыт бедерін көркем бейнелеп, толғамды ой түйіндетеді. Бұған қаламгердің жадылық санасының зейінділігі, әңгіме жанрының талаптарын қатаң ескеретіндігі мол септігін тигізгені даусыз.

Бұл күнде қазақ прозасының шағын жанры — әңгіменің көркемдік көкжиегін кеңейтуге Ш. Мұртазаның қосқан үлесі мол деп білеміз. Халық жазушысының қаламынан туған әңгімелер оның шығармашылық жолындағы үлкен шыңдалу мектебі екені сөзсіз.

Шер-аға шығармашылығын тұтас алып қарап, оның шыншылдық қасиеті, идеялық құндылығы неде дегенде, жеке шығармаларға тән сипат-белгілерді емес, барлық шығармаларына ортақ ең басты өзгешелікке назар аударған жөн. Бұл орайда қаламгер шығармашылығының қоғам өмірімен, халықтың, ұлттың ой-санасымен тығыз байланысы, тамырластығы және оның өмір құбылыстарын биік адамгершілік идеялары тұрғысынан шебер бейнелеуге негізделген зор танымдық, көркемдік, тәрбиелік мәні алдымен айтылуға тиіс. Сұңғыла суреткер бүкіл бір тарихи дәуірдің тынысын айқын аңғартып, аса маңызды әлеуметтік мәселелерді терең толғады. Осы кең мағынасында Ш.Мұртазаның барлық шығармасынан заман шындығын, сан алуан өмір құбылыстарының бейнесін айқын көре аламыз. Дидактикадағы барлық әдісті керегінше, қажеттілігіне сай барлық ұстанымдарды қбасшылыққа ала отырып сабақ ұйымдастырудың маңызы зор болмақ.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- Шалғайдан сәлем жолдаймын. Қазақтың Шерағасы. 3-кітап. –Тараз, 2012.
- Ш.Мұртаза. Жеті томдық шығармалар жинағы. 6-том. Алматы: «Қазығұрт» баспасы, 2005
- Мұртазаев Ш. Не жетпейді? Алматы., Жазушы, 1990.
- 4.Ергөбек Қ. Баян ғұмыр. Алматы, «Жазушы» 1991.
- 5.Қалдыбаев М.Атақ пен шатақ. Алматы, 2004 ж.
- 6.Қабдолов З. Сөз өнері. Алматы, «Санат» 2002 ж.
- Модзалевский Б.Л. Предисловие к книге Пушкин. Письма. т. I, М. -Л., 1926.
- Мұртаза Ш. «Рух пен намыстың төресі» Ақжол // 2000ж
- Т.Жанұзақов «Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі»
- 10.Мамыт А. «Баукеңнің беймәлім қырлары» Ақжол 31 қаңтар 2001 ж
- 11.Сыздықова Р.Қазақ әдеби тілінің тарихы. Алматы, «Арыс» 2004 ж.

<https://adebiportal.kz/kz/genres/view/128>

Инклюзивті білім беру жағдайында кәсіби құзыреттілігін дамыту жолдары

“Бала кемістігінің даму деңгейі төмен болса соғұрлым мұғалімнің білім деңгейі жоғары болуы керек”, – дейді неміс педогог-дефектолог П.Шуман. Білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасында «Балаларды мектепке дейінгі сапалы тәрбие және оқытумен толық қамтылуын, оларды мектепке даярлауға арналған әркілі мектепке дейінгі тәрбие және оқыту бағдарламаларына теңдей қол жеткізуін және «инклюзивті білім беру жүйесін жетілдіруін қамтамасыз ету көзделген.

Қазіргі уақытта дамуында ақауы бар балалар саны артып отыр. Оларды оқыту кеңейіп, түзетіп қолдау технологиялары жетілдіруін қамтамасыз ету көзделген. Инклюзивті білім беру – мүмкіндігі шектеулі балаларды оқытып үйретудің бір формасы. Инклюзивті білім беру – қайырымдылық пен адамгершілік бастауы. Қазіргі таңда барлық әлем жұртшылығының назарын аударып отырған мәселе балалардың жеке сұраныстары мен ерекшеліктеріне ортаның отбасының қатысуымен білім беру үрдісіне толық қосуды қарастыратын инклюзивті білім беру. Осы жаһандық мәселеге әлем ғалымдары мынадай анықтама береді. Инклюзивті білім беру дегеніміз – барлық балаларды, соның ішіндегі мүмкіндіктері шектеулі балаларды жалпы білім үрдісіне толық енгізу және әлеуметтік бейімдеуге, жыныс мен, шығу тегіне, дініне жағдайына қарамай, балаларды айыратын кедергілерді жоюға, ата-аналарын белсенділікке шақыруға, баланың түзеу-педагогикалық және әлеуметтік мұқтаждықтарына арнайы қолдау, яғни жалпы білім беру сапасы сақталған тиімді оқытуға бағытталған мемлекеттік саясат.

Қазіргі уақытта еліміздегі жағдай бойынша бұл бағыттағы маңызды мәселелерді мемлекеттік деңгейде реттейтін нормативтік құқықтық база жасалған. Олардың негізгілері мыналар болып табылады. ҚР – да Білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы» (ҚР Президентінің 07.12.2010 ж, №1118 жарлығымен бекітілген), (02.11.2012 ж берілген өзгерістер мен толықтырулармен); ҚР-ның «Білім туралы» заңы (27.07.2007 ж №319 14.01.2014 ж берілген өзгерістер мен толықтырулармен); Даму мүмкіндігі шектеулі балаларды психологиялық-педагогикалық қолдаудың әдістемелік ұсынымдары (ҚР Білім және ғылым министрінің (12.12.2011 ж №524) бұйрығы; Даму мүмкіндігі шектеулі балаларға арналаған арнайы білім беру ұйымдарының түрлері қызметінің үлгілік қағидалары (ҚР Білім және ғылым министрінің 04.12.2011 ж №258) бұйрығы.

Инклюзивті білім беру балалардың психофизикалық және әлеуметтік дамуындағы саналуан ерекшеліктерін есепке алатын, олардың әртүрлі қажеттіліктеріне сәйкес келетін білім беру үрдісін ұйымдастыруда педагогтар құзіреттілігін кеңейтуді көздейді. Инклюзивті оқытудың негізгі принциптері: адам құндылығы оның мүмкіндігіне қарай қабілеттілігімен, жеткен жетістіктерімен анықталады; әрбір адам сезінуге және ойлауға қабілетті; әр бір адам қарым-қатынасқа құқылы; барлық адам бір –біріне қажет; білім шынайы қарым-қатынас шеңберінде жүзеге асады; әр бір баланың жетістікке жетуі өзінің мүмкіндігіне қарай орындай алатын әрекетін жүзеге асыруы; барлық адамдар құрбы-құрдастарының қолдауы мен достығын қажет етеді.

Мүмкіндігі шектеулі балалармен жұмыс жасайтын педагогтардың жұмыс мақсаты: жеке тұлғаның әлеуметтік өзіндік танымға қабілеттілігі және оның бағытталуы, қызығушылығының қалыптасуы мен дамуы, оқыту іс-әрекетіндегі негізгі білімділік және біліктілік дағдыларын үйрену үшін жағдай жасау. Міндеттері: сәйкес келетін деңгейіне психофизиологиялық мүмкіндігін дамыту: артикулярлық аппаратын, фонематикалық есту қабілеті, қолының ұсақ бұлшық еттерінің дамуы, көру–моторлық

қозғалыс және тағы да басқалар; балабақша жағдайына тез бейімделуге қажет әлеуметтік және адамгершілік жағымды мінез бен құлық қалыптастыру; қызығушылығын дамыту; жеке тұлғалық ерекшеліктерін дамыту (өз бетімен жұмыс істеу); жалпы даму деңгейін көтеру және жеке дамуындағы ауытқушылықты түзету; өз жасына сәйкес баланың жалпы дамуын және біліктілік дағдыларын нығайту үшін жағымды әлеуметтік орта қалыптастыру; арнайы қажеттілігі бар балалар үшін мектепке дейінгі мекемеде жағдай жасау арқылы оларды жалпы білім беру жүйесіне қосу.

Мүмкіндігі шектеулі балалармен білім беру мекемесінде түрлі бағыттағы мамандар жұмыс істейді – дефектологтар, психологтар, логопедтер, тәрбиешілер, қосымша білім беру педагогтары, медицина қызметкерлері, есітуге сурдопедагогтар, көруге ифлопедагогтар. Инклюзивті топпен жұмысты ұйымдастыру формалары тәрбиеленушілермен жаппай және топшілік (2-3 баладан) жеке оқу іс-әрекеттерін өткізу болып табылады. Балалармен оқу іс-әрекетін өткізудің оңтайлы ұзақтығы олардың жасына ғана емес жеке басының мүмкіндіктеріне (жұмысқа қабілеттілігіне, зейіннің тұрақтылығына, шаршағыштығына) байланысты болады.

Мектепке дейінгі жалпы білім берудің мемлекеттік стандартында анықталады. Дамуында кемістігі бар немесе жас нормасына лайық дамымаған тәрбиеленушілермен жаппай және топшілік іс-әрекеттерді күннің бірінші жартысында дефектолог мұғалімі жүргізеді. Бұл кезде тәрбиеші қалыпты дамыған балалармен іс-әрекет жүргізеді. Дене шынықтыру нұсқаушысы және музыка жетекшілері қажет болған жағдайда ауытқушылығы бар балалармен жеке жұмыстар жүргізеді. Даму мүмкіндігі шектеулі балалармен түрлі бағытта жұмыстар жүргізуге болады.

Олардың шығармашылық, әр түрлі бағыттағы дарындылығын анықтау мақсатында суреттер байқауын ұйымдастыру, ойлау, есте сақтау деңгейлерін ескере отырып, интеллектуалдық ойындар жарыстар, балалардың ашылуына түрлі тренингтер, спорттық жарыстар ұйымдастыру әр педагогтың шеберлігінен туындауы мүмкін. Бала қоршаған ортаға бейімделіп, өзін еркін ұстауға, басқа балалардан ерекшелігі жоқ екенін сезініп өсу керек. Қазіргі уақытта білім мазмұнын өзгермелі әлеуметтік жағдайларға сәйкестендіруге байланысты білім беру сапасын көтеру мақсатында оны жетілдіру жұмысы жүргізілуде.

Стандартты қайта өңдеп, жетілдірудің қажеттілігінің басты ғылыми әлеуметтік негіздемесі демократияландыру, ізгілендіру және интеграциялау негізінде Қазақстандағы үздіксіз білім беру деңгейін әлемдік деңгейге неғұрлым жақындату болып табылады. Бұл стандарт жобасы баланың мектепке дейінгі тәрбиесі мен білім алуының жалпы мазмұнын айқындап, меншіктік жағынан, типтік жағынан әр түрлі мектепке дейінгі ұйымдарда берілетін бірыңғай міндетті білім деңгейін, көлемін, балаға қойылатын талаптарды бір жүйеге келтіріп, олардың стандарттық міндеттілігін заңдастыруда оң қадам болып табылды.

Ол республикада мектепке дейінгі балалар ұйымдарының жұмыстарына, жанашыл ізденістерге белсенді қозғау сала алды, оларға әлеуметтік педагогикалық негіздеме бола алды. «Стандарт» ұғымы латын сөзінен аударғанда (standard) «үлгі» (образец), «норма» (өлшем) деген мағынан береді. Білім стандарты мемлекеттік білім нормаларының сапасын, қоғамдық идеялар көрнісі және оған жетудегі жеке тұлғаның мүмкіндіктерін айқындайтын егізгі параметрлер жүйесі деп түсіндіріледі. «Білім беру стандарты», «образовательный стандарт» ұғымы халықаралық мәртебеге ие болған, себебі ол әлемдік білім кеңістігінде жиі қолданылады.

Кейбір елдерде ол басқаша аталуы кездеседі. Атап айтқанда: Ұлыбританияда «ұлттық оқу жоспары» деп аталады. Білім беру стандарты-деп ғылыми тұрғыдан алғанда, мемлекеттік білім нормасы ретінде қабылданатын, жеке тұлғаның мүмкіндіктерін қоғамдық мүддеге сай танытатын негізгі параметрлер жүйесін айтады.

Стандарт терминін білім жүйесінде тұңғыш рет америкалық математик мұғалімдердің ұттық кеңесінің ұсынуымен 80-жылдардың ортасында қолданыла бастаған. Сексенінші жылдардың соңында АҚШ-та, Ұлыбританияда, Нидерландияда алғашқы білім стандарттары жасалды.

ТМД елдерінде білім стандарттары туралы әңгіме 90-жылдардың басында қозғалды. Ресейде білім стандарттарын жасау 1992 жылдары В.С.Ледневтің ғылыми жетекшілігімен қолға алынды. Стандарт үлгі, білім мазмұнының негізі. Білім мазмұны стандартта жазылған талаптарға сай жасалады. Стандартта бала меңгеруге тиісті білім, іскерлік дағдылардың көлемі, баланың дайындығына қойылатын талаптар белгіленген. Аталған құжат республикадағы білім саясатын жүзеге асыруды қамтамасыз ететін стратегиялық маңызды құжат. Стандарттың негізгі қызметі – басқару. Ол «Білім туралы» Заңға сәйкес жасалады.

Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың мемлекеттік стандартының жетілдірілген нұсқасы мынадай жаңашылдық сипаттарға ие болды: адам тұлғасының қалыптасуындағы мектепке дейінгі балалық шақтың мәнділігі мен жас ерекшелік мүмкіндіктері жаңа құндылықтар тұрғысынан айқындалды, оны баланың жеке ерекшеліктерімен үйлестірілу талаптары белгіленді; педагог пен баланың өзара қарым-қатынасында тең құқықтылық принципін сақтау, балалармен педагогикалық жұмысты тұлғалық-бағдарлы тұрғыда ұйымдастыру негіз етіп алынды.

Сөйтіп мұнда оқу-пәндік модельден баланың жеке тұлғасын қалыптастыруға бағдарланған ынтымақтастық модельге басымдық берілді; стандарттағы білім мазмұны баланың денсаулығын сақтау мен нығайтуға психологиялық қолайлылық тудыратын сипатта анықталды; стандартта мектепке дейінгі баланың тұлғалық мәдениетінің базисі ретінде бүкіл адамзаттық құндылықтар алынды. Бүкіл адамзаттық құндылықтармен баланы табыстыру тәрбие мәнін қарайды, бұл құндылықтар өмірге, ақиқатқа бала қатынасын қалыптастыруға қызмет етеді. Бесінші – стандартта білім, білік, дағдыларға үйре туден, оларды меңгеру жолдары мен мүмкіндіктеріне үйрету, сөйтіп өмірде қолдана білуге баулу көзделді.

Алтыншы – стандарттың білім мазмұны мен балалар дайындығына қойылатын талаптар олардың тұлғалық дамуын (өмірге әрекеттік практикалық қатынасын қалыптастыру, сезім мәдениетін дамыту, ерік мәдениеті мен күш жігерін қалыптастыру) қамтамасыз етуді көздейді. Нәтижесінде бала қиындықтарды жеңуге, өзінің жұмыс әрекетін, мінезін бақылауға, нәтижелерін бағалай білуге үйренетін болады. Стандарттағы білім мазмұны баланың меңгеретін таным мәдениеті екі үлкен әлеуметтік институт балабақша мен отбасы арасындағы үйлесімділік пен сабақтастыққа қолайлылық туғызуды көздейді.

Білім берудің бес саласы – денсаулық, таным, шығармашылық, әлеумет меншік жүйесіне қарамастан, мектепке дейінгі жүйенің барлық типтері мен түрлері үшін міндетті болып табылады. Ұйымдастырылған оқу сабақтарының саны базистік оқу жоспарына сәйкес болуы тиіс. Базалық тәрбие мен оқыту баланың мынадай біліктіліктерін қалып-тастыруға бағытталған: денсаулық сақтаушы – денелік және эмоционалдық (көңіл-күйлік) дамыту; коммуникативтік тілдік – қоршаған ортамен қарым-қатынас жасауда ана тілді дамыту; танымдық-зияттылықты дамыту; шығармашылық пен танымшылдыққа уәждеу; әлеуметтік-өмірлік дағдыларды дамыту.

Мемлекеттік білім беру стандарты білім мазмұнын қалыптастыруды келесі құжаттар арқылы іске асырылады: оқу жоспары, оқу бағдарламасы және оқу әдістемелік құралдарымен кешендері. оқу жоспары теориялық түсіну деңгейінде; оқу бағдарламасы оқу пәнінің деңгейіне; оқу-әдістемелі құралдар деңгейіне сәйкес болады. Стандарттаудың негізгі объектісі: білім берудегі оның құрылымы, мазмұны, оқу жүктемесінің мөлшері және балалардың мектепке дайындық деңгейі болып табылады. Стандарттағы белгіленген өлшемдер мен талаптар білім сапасын бағалаудағы эталон ретінде қабылданады.

Мемлекеттік стандарт барлық білім беру үдерісіне қатысушыларға (балалар, оқушылар, тәрбиешілер, мұғалімдер, ата-аналар, басқарушылар мен жұмыс берушілер) қызмет етеді және оны реттеудің құралы: білім беру үдерісі; мектепке дейінгі ұйымдардың тәрбиешілерінің өзін-өзі дамыту; білім беру жүйесінің ұлттық деңгейін дамыту көзделген. Осыған орай, оның қызметі мен базалық білім мазмұнының көлемі, балалардың білім мазмұнын меңгеру деңгейі мен көлемі және оқу жүктемесі қамтылған. Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың мемлекеттік стандартының жобасын жетілдіру жұмыстарында төмендегідей мәселелер қарастырылады.

Балалар өмірін сақтау және денсаулығын нығайту, оларды салауатты өмір салтының құндылықтарына баулу; баланың жеке басын үйлесімді дамыту, жалпы адамзаттық және ұттық құндылықтарға баулу арқылы оның мүдделерін қанағаттандыру мен қабілеттерін дамыту; баланың қоғамдық-әлеуметтік, табиғи ортада өмір сүруі мен жемісті әрекеттенуіне мүмкіндік беретін жеке тұлғаның әлеуметтік рухани қасиеттерін қалыптастыру; баланың дамуындағы ауытқушылықтарға қажетті түзетулерді жүзеге асыру; коммуниткативтік, танымдық, ойындық және басқа да белсенділіктерді ынталандыру, білім алудағы қажеттілікті қалыптастыру; педагог пен баланың өзара тұлға дамытушылық қарым-қатынастың негіздерін айқындау.

Ғылыми және зерттеу жұмыстарында мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың мемлекеттік стандарты баланы жас және жеке ерекшелігіне сай психологиялық, физиологиялық жағынан мектепке дайындауға көмектесетін және бастауыш сыныпта қабылдауға дейінгі дайындығын анықтауға қойылатын талаптарды белгілейтін құжат болуы тиіс екендігі ескерілді. Сөйтіп мектепке дейінгі білім беру жүйесіндегі стандарттаудың негізгі нысандары: оның құрылымы, мазмұны, білім беру жүктемесінің көлемі және балалардың мектепке дайындық деңгейінің өлшемдері анықталды. Жалпы білім беру стандарттарын даярлауға қатысты ережелердің негізінде мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың мемлекеттік стандартын жасауда және жетілдіруде басшылыққа алынатын басты талаптар белгіленді.

Яғни, білім беру жүйесінің барлық сатыларына, оның ішінде мектепке дейінгі тәрбиелеу мен білім беру және бастауыш мектеп сатыларына арналған стандарттарда өзара сабақтастық пен үндестіктің сақталынуы тиіс; станадарттың құрылымы мен мазмұны мектепке дейінгі тәрбиелеу мен білім берудің негізгі мақсаттарына сай жеке тұлғаны жан-жақты дамытуға бағытталуы қажет; мектепке дейінгі тәрбиелеу мен оқытудың күтілетін нәтижесі, балада қалыптастырылатын білім, білік, дағдылар көлемі белгіленеді; мектепке дейінгі тәрбиелеу мен оқытудың мемлекеттік стандартын мектепке дейінгі ұйымдарда тәжірибе жүзінде тексеруден өткізілген нормалар ғана енгізілуі тиіс. Мектеп жасына дейінгі балалардың әрбір жас кезеңіндегі дамуына сәйкес осындай психологиялық ерекшеліктерін ескере отырып, баланы дамыту, тәрбиелеу және білім беру бағытында мектепке дейінгі білім берудің базалық мазмұны жасалды.

Және соған сәйкес әрбір жас топтарындағы балалардың дайындығының міндетті (минимум) деңгейіне қойылатын талаптар анықталды. Мектеп жасына дейінгі балаларға берілетін білім мазмұны мен олардың білім деңгейіне қойылатын талаптар баланың жеке тұлғасын жан-жақты дамытатын, ақыл-ойын, шығармашылығын кеңейтетін мазмұнмен толықтырылып, олардың мектепке дайындығының қажеттілігін арттыруды қамтамасыз ету көзделді. Мектепке тәрбиелеу мен оқытудың психологиялық әрі педагогикалық негіздеріне қойылатын талаптар жүйесінен тұрады.

Стандарт педагогикалық үдерісті ұйымдастырудың ережелерін көрсетеді, оған қатысушылардың орны мен рөлін анықтайды, мектепке дейінгі ұйымдардың отбасы және қауымдастықпен қатынастар жүйесін реттейді. Мектепке дейінгі жастағыларды тәрбиелеу мен оқытудың мемлекеттік стандартын құру мен енгізудің объективтік қажеттілігі келесі факторлармен анықталады: мектепке дейінгі білім беру ұйымдарын сақтау мен дамытудағы, балаларды мектепке дейінгі біліммен барынша толық

қамтудағы, балалары ұйжағдайында тәрбиеленіп жатқан отбасыларына көмек көрсетудегі қажеттілік; мектепке дейінгі жастағы балаларды тәрбиелеу мен оқыту мазмұнын іріктеуде бірізділікті талап ететін мектепке дейінгі білім беру формаларының вариативтілігі.

Балалардың негізгі құзыреттіліктерін жас және жеке мүмкіндіктерін ескере отырып қалыптастырудың қажеттілігі; баланы толыққанды тәрбиемен қамтамасыз ету үшін, ата-аналарды мектепке дейінгі ұйымдардың педагогикалық үдерісіне тартудың жолдарын анықтау және серіктестік механизмдерін іздестіруде мектепке дейінгі ұйым мен отбасының өзара ықпалдастығын жетілдіру. Жоғарыда аталған мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарты мектепке дейінгі ұйымдардағы, отбасындағы тәрбиелеу мен оқыту мазмұнына, туғаннан алты жасқа дейінгі балалардың даму деңгейі мен олардың негізгі құзыреттіліктердігеруіне қойылатын талаптар мен нормалар жүйесін белгілейді.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. Мовкебаева З.А., Оралканова И.А. Включение детей с особыми образовательными потребностями в общеобразовательной процесс. –Алматы: Эверо, 2019. - 231 с.
2. Қазақстан Республикасында инклюзивті білім беруді дамытудың тұжырымдамалық тәсілдері. –Астана: Ы.Алтынсарин атындағы ҰБА, 2015. -152 б.
3. Коджаспирова Г.М., Коджаспиров А.Ю Педагогический словарь. - М: Академия, 2001. -325 с.
4. Хуторской А. В. Определение общепредметного содержания и ключевых компетенций как характеристика нового подхода к конструированию образовательных стандартов. Сб. науч. тр. - М: Образование, 2007. -12 с.

*Шарапиева Сара Жолдыбаевна
Кайнар Академиясының I курс магистрі*

Білім берудің әр түрлі деңгейлеріндегі психологиялық-педагогикалық қолдау міндеттері

Ғылым зерттеушінің ғылыми таным әрекетін ерекше ұйымдастыруы негізінде жүзеге асырылатын зерттеуінің, ғылыми жобаларының арқасында дамиды. Ғалым, ғылыми қызметкер қажетті біліктілігі бар және ғылыми және ғылыми-техникалық әрекетпен кәсіби түрде айналысатын субъект болып табылады.

Бұрынғы кезде «ғалым» деп жақсы және толық оқыған адамды айтқан. «Оқыған, ғалым» –«оқыған адамның жағдайы, сапасы, ғылымды жетік білуі, оны толық игеруі» делінді (И.Даль). Қазіргі кезде ғалым деп жаңадан бір ғылыми жаңалық ашқан, ғылыми дәрежеге ие, ғылыми этикетке сәйкес кезкелген адам емес, неғұрлым ғылымға көбірек үлес қосқан, "қалыптасқан", "көпке танымал", "белгілі", "көрнекті", "әлемдік деңгейдегі" нақты салаға аса зор ықпалы бар адамдарды есептейді. Талантты, ғылымға жаңа келген зерттеушілерді жас, болашағынан үміт күттіретіндерді ғалым деп алдынала қолдау мақсатында атайды.

Бейтарап түсінік бойынша "ғылыми қызметкер" ғылыми индустрияда - академияда, ғылыми-зерттеу институтында, орталығында және басқа жұмыс істейтін адамдарды да атайды. "Зерттеушілер", "бір нәрсені істеушілер, ойлап табушылар", "авторлар" сөздері кеңінен қолданылады. Мемлекеттік, бизнес саласының, мекемелердің, қоғамдық ұйымдардың тапсырмалары бойынша зерттеуге, ғылыми жобаға, бір нәрсені жасауға қатысатындардың барлығын да, ғылыми дәрежесі болсын-болмасын осылай атау қалыптасқан. Сонымен қатар өз бетінше диссертациялық жұмыс бойынша зерттеу жүргізіп, оны толық аяқтап, қорғаған субъектілерді де атайды. Соңғы жағдайда диссертацияны дайындап қорғағанға дейінгі кезеңде

академиялық немесе ғылыми мәртебеге жету мақсатындағы ізденуші түсінігі зерттеушінің синонимі ретінде қоланылады.

Зерттеушілік қызмет әлдебір жетістікке жетуге кепілдік беретін алгоритмдік кәсіби әрекетпен қиюласпайды, ол ғылыми ізденіспен айналысатын жеке тұлғаның ішкі жан-дүниесін қамтиды. Ғылыми-зерттеу, ғылыми-техникалық әрекет - әлеуметтік-мәдени, экономикалық, инженерлік-технологиялық және басқа да мәселелерді шешу үшін жаңа білімді қолдануға бағытталған және ғылым мен техниканың, өндірістің бірегей жүйесі ретінде арнайы ұйымдастырылған қызмет. Ол тек ғылыми жұмыста белгілі бір амалдарды, дағдылар мен құралдарды қолдана білуді ғана талап етіп қоймайды, сонымен қатар психологиялық және әлеуметтік мәдени сапаларды да талап етеді. Ол үш аспектіге бөлінеді: ғылыми-логикалық, тұлғалық-психологиялық және әлеуметтік-психологиялық (М.Г. Ярошевский).

Зерттеушінің нақты ұсыныстары қоғамда адам өміріне белгілі бір дәрежеде өзгеріс енгізетін болғандықтан, қоғам үшін оның ролі мен қызметі маңызды. Мысалы, педагогикалық зерттеулердің нәтижелері мен ұсыныстары жанама болсын, тікелей болсын көптеген адамдардың мінез-құлқы мен кәсіби қызметіне қатысты, яғни педагогикалық корпус әлемде 50 миллионнан кем емес, білім алушылар миллиардтан астам.

Ғылым тарихында ұзақ жылдар - ғасырлар бойы өз жұмысымен айналысатын зерттеушілердің рөлі белгілі.

Классикалық ғылымның мұраты - эксперимент жүргізу тазалығын және оның ақиқаттығын айқындау мүмкіндігіне, алынған теориялық және практикалық нәтижелердің қайталануына зерттеушінің ықпалын төмендету, яғни минимумға түсіру. Классикалық емес ғылым зерттеушінің өзінің мәнділігіне ғана көңіл аударады. Классика еместен кейінгі біздің әлем - бұл вариативті дамиды, көп жағдайда адамның әрекетіне байланысты өте күрделі реттелетін жүйе болғандықтан, зерттеуде ғалымның белсенді ролін талап етеді және міндеттейді. Ғылыми қызметтің субъектісі болғандықтан, жаңа білімді жасаушылар-зерттеушілер - ақиқаттың барлық саласында білім алу үдерісіне өздерінің қолтаңбаларын қалдырмауы мүмкін емес.

Оның үстіне бұл жаратылыстану ғылымдарына да, қоғамдық-гуманитарлық ғылымдарға да қатысты. Мысалы, физиктер кванттық үдерістерді зерттеу барысында әрекеттен білімді өндіру тенденциясы ғалымның зерттеуіндегі фактілердің орналасуы және талқылауына тәуелді екенін байқаған. Гуманитарлық ғылымдар басынан бастап зерттеудің диалогқа, рефлексияға, жеке білімді мойындауға және шындық пен ақиқатты түсінуге құрылуы арқасында белгілі бір міндетті нұсқаусыз-ақ ойластыруға мүмкіндік береді.

Ғылыми материалдармен жұмыс істейтін жеке тұлғаны дамыту оның жоғары ынтасы, өзін-өзі шығармашылықпен жүзеге асыруы, жігерлілігі, талапшылдығы, белсенділігі және интеллектуалдық әлеуетімен қамтамасыз етіледі. Адамдарды қоршаған ортаны зерттеуге ұмтылуға оның таң қалуы итермелейді (Аристотель), танымның эстетикалық себебі деп аталады (А.Пуанкаре), тарихта із қалдыруға ұмтылу дегеніміз - ғылым туралы жаңа сөз айту және соңғы кезде - қазіргі заманғы жағдайға және алынған нәтижеге тез жету мүмкіндіктердің арқасында тауар деңгейіне дейінгі материалдық сыйақыға ұмтылу.

Ганс Селье ғалымның қызметінің мотивін Табиғат пен Шындыққа деген шексіз сүйіспеншілік; заңдылықтың сұлулығына таң қалу; құмарлық; пайда келтіруге ұмтылу, ынталану; қолдау қажеттілігі; жетістікке риза болу; батырларға бас ию және оларға ұқсауға тырысу; жалығудан қорқу деп тұжырымдады. Ғылыммен айналысуға талаптанудың ең бір күшті себебі - күнделікті бірсарынды "азапты қатаң, жалықтыратын құр бекершіліктен, өмірден жалығу", одан құтылу жолын іздеу және өзінің әлеуетін ашу, өмірден өзіне лайықты орын алу (А.Эйнштейн және т.б.).

Жүргізілген ғылыми зерттеудегі субъектінің белсенді көзқарасының маңыздылығына байланысты зерттеушінің жеке сапасына назар аударамыз.

Ғылымдағы көптеген тарихшылар бірінші орынға зерттеушінің өзінің жеке ғылыми идеясы мен мақсатқа жетудегі көзқарасын, тіпті ол ғалымға айтарлықтай материалдық және әлеуметтік тұрғыда пайда келтірмейтін болса да, табандылықпен қорғай алатын батылдығын қояды. Ғылыми фактілерді бұрмалауға және жалпылама көзқарасқа ыңғайлап талқылауға жол бермейтін интеллектуалдық тазалығы да маңызды. Қалыпқа бағынбайтын және ешкімге бағынышты емес өзіндік ойлау қабілеті, өткір сынды тыңдауға дайындығы және түсінбестікті көтере білу ғалымға "Бұл не деген сандырақ? Бұл неге ғана керек!" деген сияқты ашынған пікірлерден бастап, "Мұнда бір нәрсе бар, бұдан бірдеңе шығады", "Мұны кім білмейді?" дегендей пікірлер, олардың ұсыныстарын қарастыра отырып, мойындауға кезеңдеріне сенімді өтуге мүмкіндік береді.

Шығармашылық жұмысқа қабілеттілік - "нағыз игілікке жеткізетін және өзінің еңбегіне қанағаттанушылық әперетін адам баласының миына ғана тән нәрсе" (Г.Селье) - терең де өте бай елестету, қиялдаудың, фактілерді, құбылыстар мен үдерістерді табандылықпен, шыдамдылықпен зерттеудің нәтижесінде пайда болады.

Жақсы оқымысты ғалым болуға қойылатын талаптарды жетілдіре, кеңейтуде жеткен жетістікке үнемі қанағаттанбаушылықтың болуы, энтузиазм және қайсарлық, қажырлылық, табандылық, қиындықта да жетістікте де бірқалыпты тұрақты қалыпты сақтай білу, денсаулық, энергия, кәсіби ғылыми дағды сақтай білу. Ақыл-ой сипатамасына логика, ес, зейінді шоғырландыруға, дерексіздікке қабілеттілік, этикалық нормаларды сақтау, өзгелерді сендіре білу және олардың да пікірімен есептесу жатады.

К.А. Раульдің пікірі бойынша, ғалымға білуге құиарлық, дарындылық, энтузиазм, ұқыптылық, ынта-ықылас, жауапкершілік, тәртіптілік, жинақылық, сыни көзқарас және өзіне сын көзбен қарау, әділдік, бейтараптық, туралық, командада жұмыс істей білу, әріптестермен тіл табыса білу тән болуы керек.

Ғалымдардың түрлерін сараптай отырып, Г. Селье өзінің "От мечты к открытию. Как стать ученым" атты кітабында төмендегілерді атап өтеді:

- "Бөлгіш" екі түршеге бөлінеді - фактілерді ойша елестетудің ең аз мөлшерінен бастап жинаушы; зерттеудің аппараты мен әдістерін және т.б. үнемі жақсартуға ұмтылушы және т.б;

- "Ойлаушы", "кітап құрты" деп аталатын түршемен айқындалатын эксперименттік жұмысқа ұмтылмайтын, жақсы топтастырғыш және талдаушы, бұлардың көпшілігі жинақтауды (синтездеу) жақсы меңгерген.

- "Сезімталдық". Олардың арасында ірі қожайындар; туа біткен көшбасшылар; табиғатынан ойыншылар; "балық қаны" - өзін-өзі билеген күмәншілдер; қатып қалған лаборатория қызметкері; эгоцентрист; агрессияшыл даукес; өзгенің еңбегін өзіне иемденіп алатын "бірінші дәрежелі озбыр", адамзатқа пайда әкелетін ғылым үшін бәріне дайын альтурист және т.б. кездеседі.

Автор мінсіз ғалымдардың екі тобын атайды:

- "Фауст - мінсіз оқытушы және жетекші". Оған өз мүмкіндігінен гөрі зерттеу мүмкіндігінен рахат сезімге бөлену, құлшыныс; өткір байқампаздық; темірдей тәртіп; лабораториялық жұмыстың ұсақ-түйегіне дейін назар аударумен байланысты және оның нәтижесін шығарудағы мейлінше сирек кездесетін ерекшелік және қиял. Оны ешқандай сәтсіздік қорқыта алмайды және жетістік өзгерте алмайды (аздыра алмайды).

- "Фамулус" - мінсіз оқушы және қызметкер". Ол интеллект тұрғысынан өзінің тәлімгері тәрізді қатты дамыған болмауы мүмкін, бірақ тәжірибелік жұмыстарды табандылық танытып, қиыншылықтарға төтеп бере алады және оның алдында әлі де өз мақсатын орындауға уақыты жетеді.

Ғылымға моральдан тысқарылық тән екендігіне қарамастан (мысалы, ғалымдардың еңбегі мойындауды оның жекелеген адамгершілік сапалары тұрғысынан қарастыруға болмайды), ол ғалымның зерттеу қызметінің этикалық бағытын айқындайтын әлеуметтік және мәдени құндылығын сипаттайды. Ғылымның

құндылығы мен этикасына ықылас-іліпаттың өсуі оның күші мен басымдығының артуымен, мүмкіндігінше тезірек нәтиже беруге, экономикалық, ғылыми жаратылыстану, техникалық мәселелерді түбегейлі шешуге ұмтылысымен түсіндіріледі. Сонымен қатар, К. Ясперс адамдарды оның келісімінсіз экспериментке тартуға болмайтындығы ғылымның мәніне ғана емес, адам құқығы мен адамгершілік ұстанымдарына сүйенеді деген болатын.

Ғылыми білім өздігінен этикалық жағынан бейтарап болғанмен, оның қолданылуы міндетті түрде этикалық жағынан негізделген. Бұл, әсіресе, техникалық жетістіктерді және генетикалық ғылымды қолдануда тәуекел етіп жүзеге асыруда өте маңызды болып табылады. Сонымен бірге, биоэтика, компьютерлік, инженерлік, экологиялық, жаһандық этика және т.б. пайда болуда. Ғылымның өзі ашқан жаңалығы бойынша ойланып, ақылға салынған шешім қабылдау жауапкершілігі туралы мәселе өте күрделі күйінде қалуда. Моральдық тұрғыдан ең дұрыс шешім қабылдау критеріі зерттеушінің ар-ұяты болып есептеледі. Мораль және адамгершілік білімнің, адамдық қасиет пен эстетиканың бірлігін қамтамасыз ете отырып, ғылыми қызметті бағдрлайды.

Зерттеушінің этикасына зерттеушінің әріптестерінің авторлық құқығын сақтауы, плагиаттан (көшіріп алу) сақ болуы, зерттеу пәнін кәсіби тұрғыда жақсы меңгеруі, өтіріктен алшақ болуы, ғылыми нәтижелерді сапырлыстырып, бұрмалаудан байқас болуы, ойдың еркіндігі жатады.

Ғылыми-зерттеу жұмысын орындаудың жетекші ұстанымы нақты авторларға, сонымен бірге жүргізіліп отырған зерттеу жұмысын түсінуге көмектесетін, неғұрлым маңызды қырынан көруге мүмкіндік беретін басқа да зерттеушілер еңбектеріне сілтеме жасау және зерттеудің неғұрлым маңызды қырлары мен бағыттары туралы мәліметтер алу болып табылады. Зерттеушінің өзіне назар аудартатын көзқарастары, идеялары, амал-тәсілдері, фактілері сөйтіп, ұсынылған өзіндік идеясы маңына шоғырланады да нығая түседі немесе онымен тартысқа түседі. Сараптамадан өтуші әріптестерінің жұмысы туралы тіркелген белгілі авторлардың барынша көп болуы, жұмыстың ғылыми қызметкерлердің кейінгі буыны алдында айтарлықтай құнды болып табылады. Пайдаланылған әдебиеттер мен сілтемелер тізбесі авторлықты нығайтып қана қоймайды, сонымен қатар "дәлелденгенді дәлелдеуді" және ғылыми қормен салыстырғанда танымдағы жаңа жұмысты жылжыту дәрежесін көрсетуді қажет етпейді.

Педагогика саласындағы зерттеушіге қойылатын жалпы талаптар төмендегілерге сәйкес келеді:

- педагогиканың адамзат алдындағы жастарды рухани, мәдени, әлеуметтік, кәсіби тәжірибе және адамның өмір бойы дамуына қажеттілігін өтеудегі жауапты практика, ғылым өнер ретіндегі ұлылығына таңдану. Сонымен қатар, тәрбиеленушінің тынымсыз педагогикалық қолдауды қажет ететін өмірі мен жеке тұлға ретінде қалыптасуы жолында адал ниетпен, риясыз еткен игілікті де ауыр педагогикалық еңбегіне аса зор құрметпен қарау және ұлы педагогтарға бас ию. Өмірлік іс-әрекет барысында жеке қатынасының болуына әлеуметтік бірлескен мақтаныш, қолдаудың маңызы зор;

- мәселені (тақырыпты) таңдаудан бастап, зерттеу әдістерін таңдауға дейінгі ғылыми іс-әрекеттің адамгершілік құндылықтарға, айқын гуманистік бағыттылыққа құрылуы. Бұл зерттеу барысында ойдан жасалатын схема, модель, әдістерді қолданудан сақтайды, бірақ зерттеу жұмысының артында білім беру және тәрбиелеу үдерісіне қатысушылардың барлығына - білімгерлерге де, педагогтарға да, ата-анаға да, басшыларға да пайдасы мен көмегі тиетініне көз жеткізуге мәжбүр етеді;

- педагогикалық жұмыс тәжірибесі, білім беру ұйымдарының оқу-тәрбие үдерісіне міндетті түрде қатысу. Сонымен бірге педагогикалық өтіл асыра бағаланбау

керек - неғұрлым практик ертерек педагогикалық ақиқатты ғылыми тұрғыда ұғынуға кіріссе, солғұрлым кәсіби қайтарымы жоғары болады.

- педагогикалық қабілет пен іскерлік арқасында педагогиканың, психологияның, оқыту әдістемесінің жаңа жетістіктері негізінде оқыту, өзінің қызметін ғылыми негізде құруға ұмтылу;

- шыдамдылық, таным мен педагогикалық қызметтің қиындығын жеңе білу, жұмысты орындаумен қатар оның маңыздылығын, көркемдігін, ұлылығын түсіне білу. Атқарған қызметтен ләззат алып, рахаттану, таңдану, толғану, шығармашылық жұмыстан жаңа нәтиже алғандығын мақтан ету, сонымен қатар жеке жауапкершілігін сезіну, еңбегін бағалауда қарапайымдылық көрсете білу;

- шындықты жүзеге асыратын, олардың мән-мағынасын жүзеге асыруды сипаттайтын құбылысты туралы білімі, педагогикалық практикалық жұмыстан және әдістемелік жетілдіруден айырмашылығы олардың мәнін ғылыми тұрғыдан түсіну, жаңа ұсыныстарды түсіндіру және жасақтау;

- күрделі, кіріктірілген конгломераттармен ғылыми-зерттеу қызметін игеру дағдысы, зерттеу жүргізуді ұйымдастыру;

- ірі дәлелдемелерді егжей-тегжейлі түсіндіре, насихаттай алу, оларды ұсынылып отырған идеяның пайдасына шешу, өзі жүргізіп отырған педагогикалық зерттеудің нәтижелерін сақтап қалу.

Дидактика саласындағы педагог ретінде де, ғылым саласындағы қызметкер ретінде де жалпы талаптарды меңгерген зерттеушіге, бәрінен бұрын өзінің жеке көзқарасының артықшылықтарының тереңдігін педагогика ғылымы мен практикасының тараулары - жалпы педагогика негіздері; дидактика; тәрбиелеу; менеджмент тұрғысынан көзқарас негізінде бағалау ұсынылады. Олардың әрқайсысының өзіндік ерекшелігі, нақты, дәл анықталған нұсқаулары, мақсаттары, логикасы және іс-әрекет мазмұны, өзіндік тілі және қол жеткізген нәтижелері болады.

Педагогиканың маңыздылығы және өзіндік ерекшелігі, оқушының жас ерекшелік, жеке сипаты, т.б. және педагогтың әлеуметтік ерекшеліктері мәселелерін шоғырландырған тарауы және т.б. Педагогиканың жалпы негіздері - зерттеушінің назарын осы мәселелер ретіне аударуы мүмкін. Оған әлеуметтік педагогтың, физиологтың, әлеуметтанушының, мәдениеттанушының, жаңашылдың - жаңалықтар жөніндегі маманның машық-дағдыларының жұмылдырылуы, педагогика дамуының үрдістерінің көріну кеңдігі қажет болады.

Жетілген, жоғары адамгершілікті адамды "жаратудың" заңдары, ұстанымдары, әдістері мен амалдарының негізін қалаушы және жасақтаушы тәрбие теориясы зерттеушіден, бәрінен бұрын ғылыми ізденістің айқын көрсетілген гуманистік бағытын талап етеді. Бұл контексте интуиция, ойлаудың әртүрлілігі, синергетикалық модель, тәрбие стратегиясы мен тактикасы өткір талап етіледі. Бұл жағдайда зерттеушіге психологияға, этнопедагогикаға, тәрбиенің барлық түріне - интеллектуалдық (ақыл-ой), адамгершілік, физикалық, эстетикалық және т.б. назар аудару қажеттілігі туады.

Білім берудегі менеджмент тарауының мазмұны барлық деңгейдегі білім беруді ұйымдастыру мен басқару, мамандармен жұмыс, қоғаммен байланыс және т.б. мәселелер қызықтыратындардың назарын өзіне аударуы мүмкін.

Дидактика маманнан оқу үдерісінің мәнін қоғамдық көзқарас тұрғысынан, оқушы мен оқытушының, көптеген сұрақтардан құралған - неге, қандай заңдар мен ережелер негізінде құрылған, не себепті, не үшін, кімді, қанша, қалай, қандай түрде оқыту керек, яғни ұтымды ойлай білуге сүйеніп, қалай өмірде кездесетін мәселелерді табысты шешіп, қоғамға пайдалы болуға мүмкіндік беретін оқушының құзыреттілігі мен білімін қалай тиімді "өсіруге" болады деген сияқты көптеген мәселелерден тұратын метасұраққа жауап іздеу түсінуді талап етеді.

Егер зерттеушілік қызығушылық адамның қалыптасуының осы аспектілеріне

қарай шоғырландырылса, онда жалпы педагогикалық білім басқа, гносеология, герменевтика, педагогикалық психология және т.б. ғылым салаларына жүгінуге тура келеді.

Зерттеуші-дидакт жеке тұлғаның интеллектуалдық үдерісінің ағылу ерекшелігімен айналыса жүріп, нақты, дәл логикалық негізделген қорытындылар мен ұсыныстар жасауға, салыстыра тексерілген дәлелдемелердің жүйесін құра алуға икемді болуы, технологияларды ойша жасай білуі керек.

Педагогика ғылымының әртүрлі бөлімдерінің мәселелер жиынтығын іріктеуге сәйкес ғылыми-зерттеу қызметі жаратылыстану ғылымы негізінде ("Дидактика", "Білім берудегі менеджмент"), инженерлік-технология ("Дидактика") және гуманитарлық тәсіл және әдістер ("Педагогиканың жалпы негіздері", "Тәрбие теориясы") негізінде өрістетіледі. Одан басқа түпнұсқалық ғылыми қызмет барлық педагогикалық салаларда қатаң оңтайлы, логикалық қарама-қайшылықсыз дамыған интуициямен, тапқырлықпен, креативтілікпен байланыстырылады. Бұл жоғары дәрежеде айқындалмаған жағдайдағы зерттеу ізденістеріне және теорияның өзінің шегіне жеткендігіне, өзге ғылыми салалардағы жаңа постулаттарға сүйенуге байланысты.

Ғылыми ізденіс үдерісі анықтап айқындаусыз - тәжірибені бекітусіз, теориялық көзқарасты эмпирикалық тексерусіз, зерттеу әрекетінің этикасы мен эстетикасынсыз өтпейді. Ғылыми білімнің көрінуінің құралы - зерттеліп отырған нақты мәселе төңірегінде ғана сол мәселенің теориясы мен ғылыми ұғымдарын түсіндіруге мамандандырыла мол жинақталған және оны жүзеге асыру мен қолдануды күшейтуді байыпты талап ететін тіл болып табылады. Ол күнделікті тұрмыста қолданылатын тілден, ғылыми түрде кең тараған, көркем тілдерден өзге, тек қана осы бағытта арнайы дайындықтан өткен, сол саладағы құбылыстарды зерттеп білуге арналғандығымен ерекшеленеді. Ғылыми тіл ойды жүйелі, түсініктік-категориялық түрде жеткізуге, оның бір мәнді және әріптес ғалымдармен түсінісуге мүмкіндік береді. Тұрмыстық тіл зерттеушіге ғылыми зерттеуді толық өз мәнінде баяндауға, толық жеткізуге жарамсыз болып табылады.

Ғылыми ойлаудың жетекші формасы - түсіну, оның мазмұнын ерекше лексикалық бірлігі - терминдер ашады. Орташа терминологиялық лексика, әдетте ғылыми стильдегі жалпы лексиканың 15-20% -ін құрайды. Ғылыми стильде түсінік атының әрекет аттарынан артықшылықтары бар, бұл етістіктерден гөрі зат есімдерді көбірек қолдануға мүмкіндік береді. Етістіктердің көп бөлігі "болу", "болып табылу", "аталады", "есептеледі", "қорытындыланады" және т.б. сияқты байланыстырушы ретінде қызмет етеді. Осы шақ етістіктерінің пайыздық үлесі өткен шақ етістіктерінен үш еседей артық, яғни барлық етістік формасының 67-85% -ындей болып келеді. Ғылыми тілдің көбірек бөлігі формасының мағынасы бойынша 3-ші жақта айтылады.

Ғылыми сөйлеу стилінің синтаксисі үшін күрделі сөйлемдер құру тенденциясы тән. Ғылыми стильдегі сөйлемдер ойды жеткізуде біртекті, көбінесе хабарлы сөйлем ретінде айтылады. Ғылыми сөйлеудің жалпылама-абстрактілі сипаты, материалды баяндаудың уақытпен шектелмеген жоспары сөйлемнің синтаксистік құрылымының белгілі бір түрлерін қолдануды қамтамасыз етеді: айқындалмаған-жақты, жалпылаушы-жақты және жақсыз сөйлем.

Ғылыми тілді еркін меңгерудің маңыздылығына Л. Витгенштейн ерекше көңіл аударып: "Менің тілімнің шекарасы - менің жан-дүниемнің шекарасы" деген.

Ғылымда эмпирикалық және теориялық тілдер, байқау-бақылау және сипаттау тілдері, сандық тіл, эксперимент барысында пайдаланылатын тілдер қолданылады. Сонымен бірге байқау барысында пайдалану тілінен осы фактілердің логикалық реттеу мен өмір сүру заңдылықтарын жалпылау тіліне біртіндеп өту кезеңдері айқын байқалады. Теорияның әртүрлі тілдерінің әрқайсысының өзіндік аты: анықталған теорияны негізгі мақұлдауды қалыптастыратын - ассерториялық; модельдерді құру үшін қажетті - модельдік; экспериментальдық рәсімдерді бір мағыналы сипаттауға

қажетті - процедуралық; тіл - сұрақтарды, мәселені, міндеттерді немесе тапсырмаларды тұжырымдауға жауапты және т.б. Теориялық тілдің неғұрлым көп қорын меңгерген зерттеуші ғылыми ойлау сапасына да қол жеткізеді.

Ғылым ерекше қызмет ретінде жеке, топтық және ұжымдық шығармашылықтарды біріктіреді. Ғылыми қауымдастық мемлекеттік, сол сияқты ерікті ғылыми ұйымдардан тұрады.

Ойлануға уақыты бар ғалым адамның мәртебелік рөлі (Ерте дүние), одан әрі қарай білімді қызметші (Орта ғасырлық) қазіргі күні өте құнды кәсіпке айналды. Ғалымдар үшін арнайы құрылған ұйымдар (академиялар, ғылыми институттар) мемлекеттің техникалық, экономикалық, саяси, әлеуметтік, әскери қызметін айқындай отырып, қоғам өмірінде өте зор рөл атқарады.

Ғалымдардың интеллектуалдық күштерінің қоғамдық біріктірілуінің маңызы отандық және халықаралық деңгейде айқын көрінуде. Мұндай қауымдастықтар танымды жетілдіруге және зерттеушілер ұсынған жаңа идеяларды бағалауға қолдау көрсете отырып, олардың арасындағы тұрақты интеллектуалдық және эмоционалдық байланыстарды қамтамасыз етеді, қарым-қатынас шекарасын кеңейтеді. Ғылыми қоғамның, ұйымның, мекеменің міндеттері өткізілген конференция, форум, дөңгелек үстел барысында және ғылыми басылымдарда жарияланған ғылыми мақалалар арқылы ғылыми ақпарат алмасу болып табылады. Зерттеудің қорытындылары жинақталған және жаңа идеялар ұсынылған ғылыми мақалалар, монографиялар, конференция материалдарының жинақтары мен баяндамалары ғалымның біліктілігінің негізгі белгілеріне жатады.

Ғылыми бірлестік зерттеушінің екінші "Менінің" пікірталастық және рефлексивтік рөлін атқарады және XVIII ғасырда 15 мыңнан аспайтын адамнан ғана тұрған, қазіргі заманғы бес миллиондық армиясы бар халықаралық ғылыми қауымдастықтың танымдық мүмкіндіктерін күшейтеді. Кәсіби ғылыми қызмет еуропа елдерінде XVII ғасырға дейін енді ғана басталған күйде болған жаратылыстанудың қарқынды дамыған кезеңінде пайда бола бастады. Кәсіби қызметтің қайнар көзі Френсис Бэконнан басталады.

Орта ғасырда университеттердің пайда бола бастаған кезінен бастап атқаратын екі қызметі - оқу орны және ғылыми зерттеу лабораториясы болды, XII ғасырда оқу үдерісінің ғана емес, ғылыми жұмыстың да жетекші формасы болған диспут өзінің ұстанымын нығайтады.

Интеллектуалдық қор жинақтаудың өзіндік формасы ретінде Қайта өрлеу заманында туған ғылыми үйірмелердің құндылықтарын мұра етіп қабылдаған ғылымды сүйетіндердің алғашқы ғылыми жаратылыстану қоғамдары (академиялар) пайда бола бастады. Алғашқы ғылыми қоғамдардың арасында - "Табиғат құпияларының Академиясы" (Италия, 1560 ж.ж.), ерекше жігі көретін "Линчеев Академиясы" ("Өткір көздер Академиясы") (Неаполь, 1560ж.), "Тәжірибелік білім Академиясы" (Рим, 1603), Содан кейін Лондон корольдық қоғамы (1660), Париж ғылым академиясы (1666 ж.), Берлин ғылым академиясы (1724 ж.) осы кезге дейін табысты қызмет етіп келеді.

Біздің заманымызда 1968 жылы құрылған 100-ге жуық дүниежүзілік саяси, қаржылық, мәдени, әлеуметтік-экономикалық, ғылыми элитаны біріктіріп отырған Рим клубы атты халықаралық қоғамдық ұйым биосфера және адамзат, әлеуметтік-экономикалық салаларды зерттеуге зор үлес қосып келе жатыр. Рим клубына қатысушылардың мақсаты - "біз өмір сүргіміз келетін әлемді ойша елестету, оның ресурстық қорларын бағалау, оның шын мәніндегі (реалистік) болашағын және келешегін қалыптастыру және қорытындысында жаңа әлемдік қауымдастық құру үшін адамзаттың энергиясы мен саяси еркіндігін жинақтау".

Клуб ізденіс еркіндігіне ешқандай шектеу қоймастан белгілі бір мәселе бойынша зерттеуге тапсырыс береді және қаржыландырады. Зерттеу қорытындыларын талқылау әлеумет, жұртшылықтың және баспасөз-ақпарат өкілдерінің қатысуымен

конференция түрінде өтеді, содан кейін зерттеу нәтижелері әртүрлі елдерде мақалалар жариялануы және талдаулар өтуі арқылы таратылады. Соның арқасында дүниенің компьютерлік модельдері құрылып, ізгілендіру жолдары мен өркениетті ізгілендіруді іздестіру жүзеге асырылады. Қазіргі кезде 2012 жылға дейінгі атқарылатын қызмет бағыттары белгіленген "Әлемдік дамудың жаңа жолы" (2008 ж.) атты бағдарлама жасалды. Сонымен бірге Еуропа дамуының болашағына арналған "Еуропа -2020" жобасы айқындалды. 2012 жылы әлемдік қауымдастықта "2052: жақын арадағы қырық жылға арналған ғаламдық болжам" атты баяндама жасалды. Өзі мүше болған Рим клубының қызметін кезінде Шыңғыс Айтматов белсенді насихаттаған болатын.

Баяндаманың ұсыныстарын көптеген елдер, өндіріс ошақтары, корпорациялар мен фирмалар өздерінің экономикалық дамуын болжау кезінде ескеріп отырады. Олар әлеуметтік салаға да ауқымды әсерін тигізіп отырады. Педагогикалық ғылым мен білім беру ісінде қоғамның инновациялық дамуының ерекшеліктері оңды рөл атқарып келеді. Рим клубының бұл жоспарының идеялары мен нұсқаулары көптеген елдердің ғылыми әлеуетін белсендіру және жаңадан құруда, білім берудің инновациялық түрін таңдауда зор әсерін тигізіп отыр.

Ғылыми қызметкерлердің тарихи қауымдастығын сақтай отырып, қазіргі заманғы ғылыми қызметті ұйымдастыру өндірістік, саяси, әлеуметтік қажеттілік сияқты көптеген факторлардың ішінде ғылыми жетістіктер мен идеяларды тәжірибеде қолдануды жеделдетуге өз ықпалын тигізді. Егер бұрын жекелеген ғылыми жетістіктердің тәжірибе мен өндіріске әсері 100-150 жыл өткеннен кейін байқалса, қазіргі жағдайда ғылыми нәтижелерді меңгеру мерзімі өте аз мөлшерге дейін қысқарды.

Алынған нәтижелер, көбінесе үлкен дәлелді базасы жоқ, бірақ ғылыми ізденісте жаңа тұжырым, парадигма, жаңа бағыт алуға мүмкіндік беретін идеялардың маңыздылығы, ғылымда бір-біріне ықпалды, адамзаттың ұжымдық ақыл-ойын қалыптастыратын жарқын тұлға қалыптасуына маңызды әсер етеді.

Ғылыми қауымдастықта педагогикалық жұмыс жоғары бағаланады. Беделді оқу орындарында лекциялар оқу мүмкіндігі, ғалым-ұстаз ретінде ғылыми мектеп құрып, шәкірттер тәрбиелеп, олардың ғылыми бағытта дамуына ықпал етуі ғалымның интеллектуалдық деңгейі мен кәсіби біліктілігін мойындау болып табылады.

Өреңді ғылыми жетістіктермен байытып және таным әрекетін меңгеру - өз іс-әрекетінде ұжымдық және жеке білімдерімен көрініп жүрген тәжірибелі де, жас та әріптестермен үнемі өзара байланыста болу арқылы жүзеге асады.

Қазіргі заманғы зерттеуші өз іс-әрекетін шығармашылық қабілетіне және интеллектуалдық таным әрекетінің ерекшелігіне байланысты жеке өзінің білімімен толықтыру арқылы өзіндік, қылыпта емес ойлай алатынын көрсете алады. Ұжымдық ғылыми білім белгілі бір тәжірибе аумағында әр адамның жеке ерекшелігін ескере отырып, барлық ғалымдар үшін ортақ түсінік, әдіс, тәсілдер, амалдар және білім ережелер арқылы көрінеді.

Ғылыми әрекеттің толықтығы үшін зерттеуші ұжымдық сана феномені - этноғылым айналысатын ғылымнан тыс және тиімсіз білімдер түрлері туралы түсінік алуы тиіс. Классикалық ғылым таным үшін оның мәнін теріске шығарады, классикалықтан тыс ғылым - оның көрегенділігіне, интуициясының бай жұмыс тәжірибесін, жетекшіден оқушыға білімді жеткізудің ауызша формасының мәні мен әдістемесін мойындайды.

Т.Г. Лешкевич және Л.А. Мирская ғылыми емес білімнің келесі жіктелуін ұсынады:

- ғылыми емес: жеке-жеке, жүйеге келтірілмеген, нысандандырылмаған, дүниенің қазіргі заманғы бейнесіне қайшы келетін;
- ғылымға дейінгі: ғылыми алғышарттың прототипі ретінде көрінетін;
- ғылымның айналасында: бар гносеологиялық стандартқа сәйкеспейтін, түсінік

талап ететін, ғылымилық критерийлеріне жауап бере алмайтын;

- жалған ғылымилық: саналы түрде болжамдар мен ескі наным, ырымшылдықты пайдаланушылық. Мұндай білім ғылымды жеңілетіндердің шаласауатты шабыты, жалғандығын теріске шығарушы дәлелдерге төзбеушілік, жасандылық ісі ретінде жиі көрінеді. Ғылыми білімдерге дақ түседі, өзін көрсете біледі және ғылымсымақ арқылы дамыған болады;

- ғылымсымақ: күштеу және мәжбүр ету әдісімен өзіне жақтастар және жолын қуушылар іздейді. Ол, әдеттегідей, сын мүмкін емес жерде ғылымның қатаң иерархиясы жағдайына гүлденеді. Мысалы, Кеңестер Одағында жиырмасыншы ғасырдың 50-ші жылдарында "ғылымсымақтың салтанат құруы" кибернетиканы теріске шығаруы болды;

- ғылымға қарсы: ақиқат туралы саналы түрде бұрмалаушылық түсінік. Мысалы, тез қолға түсетін "барлық ауруға ем болатын дәріні" табу қажеттілігі. Антиғылымға ерекше қызығушылық және әуестік әлеуметтік тұрақсыздық кезеңде пайда болады. Бұл феномен барынша қауіпті болса да, ғылымға қарсы әрекеттен құтыла алмайды;

- жалған ғылыми білім: танымал теориялардың саудаға түсуіне тұтас интеллектуалдық белсенділік көрсетеді. Мысалы, қар адамы туралы тарих.

Қазіргі уақытта білімнің түрлері мен типтерінің көптігі ғылымның да, жеке тұлғаның да үздіксіз дамуының кепілдігі болып табылады, себебі олардың мәнінің бекіту немесе терістелуі арқылы ғылыми нәтижелерді өндіру үдерісінде және оларды бағалау мен қайта бағалауда рефлексия жүріп жатады. Бұл ретте ғылымда жағымсыз нәтиже де оңды нәтиже секілді бағалы, өйткені олардың назарын танымның басқа қырына бағыттай отырып, ғалымдардың келесі буынын сақтайды.

К. Ясперстің «ғылым үшін қауіптілер» өздерін зерттеуші есебінде көрсететін өз жұмыстарында бос ұқсастықтарды жасайтын, ғылымдағы плебейлердің (аксүйектер үшін төменгі тап өкілдерін кемсітіп айтатын сөз) тобының пайда болуы кезкелген дәлел, есептеулерді, сипаттауларды келтіріп және оларды эмпирикалық ғылым ретінде мәлімдейді" деген сөзі зерттеушілер үшін алдын-ала сақтануға көмектеседі. Әрбір ақыл-есті, ыждағатты адам өзін ғылымға қабілетті деп есептейді, "әрбір өзін қиналып, азаптанып істедім деп есептейтін, нәтижесінде жұмысы адам баласы мағынасын түсінбейтін шексіз көп нүкте болатын жауапсыз адам өзінің көзқарасын, пікірін айтуға батылы жетеді".

Ақыл-ой еңбегінің жалдамалы қызметкерінің кәсіби қызметінің түріне айналған ғылыми-зерттеу қызметі өзінің құндылық бағдарын жоғалтпауы тиіс. Олар ғылымды мәдениеттің әсіресе, білім беру жүйесінде, тәрбиеде, оқытуда және қоғам мүшелерінің инновациялық іс-әрекетте айқын көрінетін ерекше формасы ретінде сақтайды.

Ғылымның мәдени қызметі өзін адамды ғылыми қызмет пен танымның субъектісі ретінде қалыптастыратын үдеріс есебінде көрсетеді. Жеке таным айырықша жағдайда жаңартылған, әлеуметтік формада жасалады. Ғылымның мәдени мәні зерттеушілік ізденістің этиалық және құндылық толыққандылығын, ғылыми жаңалықтың салдары үшін әлеуметтік жауапкершілік, ғалымның адамгершілік көзқарасын, ғылыми ұжымда жоғары адамгершілік ахуал талап етеді.

Ғылыми еңбектің мәдениеті коммерциаландыру тәуекелін төмендетуге мүмкіндік береді, ғылыми ізденістің жан-жақтылығын жүзеге асыруға, сатыларда тұрып қалмауға, ақиқатты іздеумен, қанша кіріс кіретіндігімен ғана байланысты емес, ғылымды өндірісте қолданудың жағымсыз салдарына әкелетін ұмтылысқа да көмектеседі.

Педагогикалық ізденістер оған қоса нәтижесі білім беруді дамыту жоспарын жасақтауға пайдаланылатын, ақыл-ой және руханият қоғамының қалыптасуын қамтамасыз ететін өзінің басымдық әлеуметтік қызметін атқаруға міндетті.

Қазіргі заманғы білім беру мен ғылым үшін жалпы екі мұрат ерекшеленеді: а) адамзаттың өмір сүруіне ерекше көңіл бөлетін және кейінгі ұрпақпен тек білім

жиынтығы ғана емес, сонымен қатар адамгершілік және моральдық құндылықтарды тасымалдауға ерекше назар аударатын - неогуманистік; б) адам баласы өмір сүруге жағымды жағдай жасауды талап ететін - экологиялық.

Ғылыми дидактикалық жұмыстың табысты болуы үшін зерттеушіге ойлаудың постаналитикалық тәсілін қолдануды талап ететін постклассикалық емес әлемнің ғылыми бейнесін сезіну өте маңызды. Ол бірден талдаудың үш аймағын уақыт жағынан дәл сәйкес келтіреді: а) тарихи; б) сыни-рефлексивті; в) теориялық. Бұл дидактикалық ақиқатты зерделеу және ұсыныстарды жасақтау кезінде ғылыми және ғылымнан тыс факторлардың өзара қарым-қатынасын, синергетика көзқарасын, жаңа ғылыми-педагогикалық парадигманы қаперге алуға мүмкіндік жасайды. Ғылымның мұраты мен нормалары ол үшін реттеуші ұстаным ретінде қызмет етеді. Олар мақсат, зерттеу әрекетінің жүрісін береді және нақты-тарихи сипаты болады.

Сөйтіп, ортағасырлық теологиялық құндылықтарды ұстанушыларға ғылыми ақиқатқа еркін ізденіс жасау, зерттеуде қатаң детерминизмді жоғары дәрежеде ұстау дәуірлеп тұрғанда кездейсоқтыққа жол берілмей, ғылыми ақиқатты іздеу мүмкін болмады, ал қазіргі ғылыми ізденістің альтернативті парадигмасының даму кезеңінде ізделінді құбылыстың себеп-салдарлық мәндес тәуелділігінің инварианттығы мойындалмайды.

Ғылыми зерттеудің белгілі бір кезеңге сәйкес мойындалған идеялары мен нормалары ғалымдардың байланыстарына, ғылыми-зерттеу жұмыстарын жүргізуге және оларды рәсімдеуге өзіндік із қалдырды.

Сонымен қатар қаржылық кіріс мәселелеріне назар аударсақ, ғылыми жетістіктерді енгізуге "кірістіру", "кіру" стратегиясы елдердің бәсекелестігін көтеруші жаңа ғылыми-техникалық идеялардың генераторы болғысы келетін елдер қатарына еруге ұмтылатындығын көрсетеді. Егер ғылыми ұжым тек қана ғылыми ізденіс жүргізіп және жаңа өнім шығарған болса, онда ол толық емес болып есептеледі. Мұндайда неғұрлым тезірек жасаған өнімді коммерциализациялап, көрсететін қызметі арқылы нарықта өз тұтынушыларын табатындай дәрежеге жеткізу керек. Осындай ғылыми-техникалық саясат ұлттың стратегиялық артықшылықтарға ие болуға қол жеткізетін инновациялық қабылетін дамытуға, ғылыми-техникалық әлеует деңгейін көтеріп және ғылыми, конструкторлық, өндірістік еңбектер өнімдерін тиімді қолдануды ұйымдастыруға мүмкіндік береді. Қазіргі постиндустриялық, ақпараттық қоғамның даму желісі немесе үздіксіз жаңа білім қалыптастыру үдерісінде жоғары бағаланатын артықшылық ретінде көрінетін білім экономикасы, тұлғаның өзіндік инновациялық бағдарын тәрбиелеуге бағытталған білім беру жүйесінің технологиясы болып табылады. Көптеген елдер өздерінің инновациялық-инвестициялық стратегиясын жасап, жүзеге асыруда. Олар елдің интеллектуалдық ресурстарын толықтырып отыратын, табиғи да адами дақұндылықтармен қатар жоғары бағаланатын ұлттық инновациялық жүйенің экономикалық білімінің институциялық негізін қалыптастыруды мақсат етеді.

Дамыған елдерде ғылым және жоғары технология саласында бүгінгі күні 25% пайызы еңбек ресурстарымен қамтылған. АҚШ-та 8% пайызы жоғары білікті азаматтар ЖІӨ-нің 20% пайыздан астамын құрайды, жалпы әлемдік шығынның 40% пайыз шамасында ғылыми-зерттеу және тәжірибелік-конструкторлық жұмыстарға жұмсалады (НИОКР). Қызметкерлердің 66% пайызы жоғары және аяқталмаған жоғары білімді және ел ол көрсеткішті 90% пайызға жеткізуге ұмтылуда.

Мұның бәрі, шындығында, әртүрлі саласындағы ғылыми зерттеулерді және ғылыми-зерттеу және конструкторлық жұмыстарды жүргізуге қабілетті, ақиқаттың жаңа сұраныстарын тез меңгеру практикасы бар, экономикалық сауатты, кәсіби құзыретті, ұтқырлық, этикалық жауапкершілігі мол, креативті, ғылымның осы саладағы негізін қалаушылардың құндылықтарын лақтырып тастамайтын қоғам мүшелерінің санын ұлғайту қажеттілігін дәлелдейді.

Педагог-практиктің қызметінің мақсаты мен педагог-зерттеушінің мақсаты

жұмысының нәтижесіне қарай ажыратылады. Біріншіге оқушыларды оқыту мен тәрбиелеуде оңды нәтижеге жету маңызды, ал екіншіге - білім беру саласындағы практик қызметкердің әрекетінің тиімділігін ғылыми көзқарас арқылы негіздеу, білім берудің барлық деңгейлеріндегі ұйымдардың жұмысын жетілдіруге жаңа әдістер ұсыну, білім саласын дамытудың келешегін айқындау, осыған нақты түсіндірме табу.

Дидактика саласындағы зерттеудің әдіснамасын, әдістерін, технологияларын, техниканы меңгеру зерттеушінің тұлғалық дамуына, сонымен бірге құзыреттілікке жетуіне ықпал етеді. Сөйтіп, оқу материалын оқып білу үдерісінде қалыптасқан жалпымәдени құзыреттіліктер ғылыми дүниетанымды кеңейтіп тереңдетеді, өзінің интеллектуалдық және жалпымәдени деңгейін жетілдіруге және дамытуда, өз қызметінде әлеуметтік-мәдени жағдайға бейімделуде жаңа идеяларды жасау қабілетімен қаруландырады,

Кәсіби құзыреттіліктер зерттеушіні дидактиканың іргелі бөлімдері мен соңғы жетістіктерін игеріп, ғылыми-зерттеу міндеттерін шешуді қамтамасыз етеді. Осы құзыреттіліктерді игеру арқылы жұмысты өз бетінше жоспарлау біліктілігі, дидактика саласында ғылыми зерттеудің нақты міндеттерін айқындау іскерліктері, оларды ақпараттық технология көмегімен ең жаңа отандық және шетелдік тәжірибенің көмегімен шешу қалыптасады.

Жалпы кәсіби даярлық зерттеу типтері туралы ұғым береді:

а) іргелі зерттеулер дидактика теориясын, оның әдіснамасын және ғылыми статусын ғылым ретінде жасақтауға бағытталған. Іргелі зерттеулер нәтижелері әруақытта және бірден білім беру практикасына тікелей шыға алмайды;

б) қолданбалы зерттеулер үлкен дәрежелі практикалық міндеттерді немесе практикалық бағыттағы теориялық мәселелерді шешеді. Қолданбалы зерттеулер іргелі жаңа ашылулар мен практиканың арасына "көпір" жасай отырып, іргелі зерттеулерді логикалық түрде жалғастырады;

в) білім беру жүйесін оқу-әдістемелік құжаттармен - оқу бағдарламалары, әдістемелік құралдар, ұсыныстар және т.б. тікелей қамтамасыз етуші ретіндегі жобалау жұмыстары.

Сонымен қатар, ғылыми-зерттеу құжаттарын жасақтау және рәсімдеуге, ғылыми есептерді, шолуларды, баяндамаларды және мақалаларды жазу дағдыларын практикада қолдануға дайындық туындайды. Оларға ғылыми-зерттеу қызметін этикалық, экологиялық талаптарды ескере отырып орындау қабілеті және ғылыми авторлық құқығын жүзеге асыруды қамтамасыз ету жатады.

Дидактикалық құзыреттілік сабақтарды классикалық, дәстүрлі және инновациялық тұрғыда өткізуге дайындықты нығайтады және дидактикалық жағынан сауатты ұйымдастыру мен ізденісті қамтамасыз етеді. Олардың қалыптаса бастауы алдыңғы қатарлы педагогикалық тұжырымдамалардың мәнін меңгеріп, зерттеудің ғылыми аппаратын жасақтай білуді меңгеруге, теориялық идеялар мен ережелерді аналитикалық-синтетикалық тұрғыда жүзеге асыруға, эксперимент жүргізе білуге көмектеседі.

Әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы // Егемен Қазақстан., 2007.
2. Қазақстан Республикасының мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарты. - Негізгі ережелер. ҚР МЖБС 2.003-2009. Ресми басылым. ҚР Білім және ғылым министрінің №566/1 бұйрығымен 22.11.2007 жылы бекітілген.
3. Қазақстан Республикасында 2015 жылға дейінгі білім беруді дамыту тұжырымдамасы. - 2002.
4. Реан А., Бордовская Н., Розум С. Психология и педагогика. – М., 2003.
5. Лихачев Б.П. Педагогика: Учеб.пособие.- М., 1992.
6. Педагогика профессионального образования/ Сластенин В.А. М.: Академия, 2004.
7. Громкова М.Т. Педагогика образования взрослых. - М., 1995.

8. Бабанский Ю. Педагогика. М., 1988.
9. Құрманалина Ш.Х., т.б. Педагогика. А., 2004

МАЗМҰНЫ

Намазбаева Ж.И. ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ЛИЧНОСТНО-ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО РОСТА	3
Kirichok O.V. AS A RESULT OF CULTURAL TIES ALONG THE GREAT SILK ROAD, ANCIENT MOUNDS IN CENTRAL ASIA AND THE KOREAN PENINSULA	4
Sadyrova A.T., Türkan Erdoğan KAZAKİSTAN'DA SOSYAL DEĞİŞİM SÜRECİ VE KADININ SOSYAL STATÜSÜ	10
Morgane Jourdain WAYS TO USE VIDEO LECTURES IN THE EDUCATION SYSTEM	12
Перленбетов М.А., Куандыкова Б.Ж., Давлетова А.А. ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ СИСТЕМА ДИФФЕРЕНЦИАЛЬНОЙ ДИАГНОСТИКИ АУТОДЕСТРУКТИВНЫХ СВОЙСТВ ЛИЧНОСТИ СТУДЕНТОВ ВУЗА.....	14
Сабирова Р.Ш., Умуркулова М.М. ОСОБЕННОСТИ АКАДЕМИЧЕСКОГО СТРЕССА СТУДЕНТОВ ВУЗОВ	16
Сарсенбаева Л.О. ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ ЛИЧНОСТИ В ПОЛИКУЛЬТУРНОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЕ ВУЗА.....	17
Надирбекова А.О. СОВРЕМЕННЫЕ ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ И ПРИКЛАДНЫЕ ПРОБЛЕМЫ МЕДИЦИНСКОЙ ПСИХОЛОГИИ И НЕКОТОРЫЕ ПУТИ ИХ РЕШЕНИЯ	19
Бекмуратова Г.Т. ОСОБЕННОСТИ ЛИЧНОСТИ ДЕТЕЙ С НАРУШЕНИЯМИ ПОВЕДЕНИЯ	20
Бастаубаева А. Ж., Ноғайбаева Ж.А., Акимкожаева Ш.К. ЕУРАЗИЯ КЕҢІСТІГІНДЕГІ ҚАЗАҚ ТІЛІ МЕН КОРЕЙ ТІЛІНІҢ БАЙЛАНЫСЫ.....	21
Құрманбаева А.А., Әбдиева Р.С. ЖАҒАНДЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРДІ ШЕШУДЕ ЖУРНАЛИСТИКАНЫҢ ОРНЫ.....	25
Намазбаева Светлана Николаевна БАЗОВЫЕ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ УСПЕШНОГО РАЗВИТИЯ ЛИЧНОСТИ ДЕТЕЙ С РАС	27
Садыкова А.Б. МЕТОДОЛОГИЯ ИННОВАЦИОННЫХ ПСИХОТЕХНОЛОГИЙ В ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ НАУКЕ И ПРАКТИКЕ.....	28
Sultanova E.A., Sh.Tukhmarova., Sholpankulova G. K., Tleules A.A. DEVELOPMENT OF CULTURAL COMPETENCE IN THE PROFESSIONAL ACTIVITY OF TEACHERS.....	29
Султанова Э.А., Тухмарова Ш.К., Шолпанкулова Г.К., Тілеулес Ә.А., РАЗВИТИЕ КУЛЬТУРНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ В ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПЕДАГОГОВ	36
Айтбенбетова З. Е., Сатаева Э. Д., Абдрешова А. Б. НЕТРАДИЦИОННЫЕ ФОРМЫ И МЕТОДЫ ОБУЧЕНИЯ ПРИ ПРЕПОДАВАНИИ РУССКОГО ЯЗЫКА.....	37

Тұрысбеков А.С. «ҚАЗАҚСТАН ТАРИХЫ» ПӘНІН ЗАМАНАУИ ТҮРҒЫДАН ОҚЫТУДЫҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ	40
Исабекова Т.Ш. ҰЛТТЫҚ МӘДЕНИЕТ ОТБАСЫЛЫҚ ТҮЛҒАЛЫҚ ҚАСИЕТТЕРДІ САҚТАУДЫҢ НЕГІЗІ РЕТІНДЕ	43
Вахитов Д. РАБОТА С ОБЕСЦЕНИВАЮЩИМ КЛИЕНТОМ	44
Хавронская М.А., Искакбаева А. А. ПЕРЕВОД И ЕГО ПСИХОЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ.....	45
Люткова Н.Г. ПРОБЛЕМНО – СИТУАТИВНЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В ПРЕПОДАВАНИИ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА.....	50
Есимғалиева Т.М. ТҮЛҒАНЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫНДАҒЫ АУЫТҚУЛАР ЖӘНЕ ОҒАН ӘСЕР ЕТУШІ ФАКТОРЛАР.....	52
Аксёнова-Гяурова О.В. МЕТОДИКА ДИФФЕРЕНЦИРОВАННОГО ПОДХОДА И ЕГО РЕАЛИЗАЦИЯ В ПРОЦЕССЕ ИЗУЧЕНИЯ ИНОСТРАННЫХ ЯЗЫКОВ	57
Тулинова В.С. ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ОБУЧЕНИЯ СТУДЕНТОВ НЕЯЗЫКОВЫХ СПЕЦИАЛЬНОСТЕЙ ИНОСТРАННЫМ ЯЗЫКАМ	60
Нурходжаева Х.А. О ЛИНГВИСТИЧЕСКИХ ПРОБЛЕМАХ ПЕРЕВОДА	64
Тәутәй Ғазиза Тәутәйқызы ДАМЫТА ОҚЫТУ ТЕХНОЛОГИЯСЫ НЕГІЗІНДЕ БІЛІМ АЛУШЫНЫҢ КОММУНИКАТИВТІК ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ	66
Мусатаева Р.К. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ СОПРОВОЖДЕНИЕ В УСЛОВИЯХ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ.....	69
Берденова Г.Е. МЕТОДИКА ПРЕПОДАВАНИЯ РУССКОГО ЯЗЫКА КАК ИНОСТРАННОГО.....	71
Осколков В.С. ЭЛЕМЕНТЫ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ В УЧЕБНОМ ПРОЦЕССЕ ВЫСШЕЙ ШКОЛЫ В КАЗАХСТАНЕ	73
Акынбаева Ж.С. НАПРАВЛЕННОЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЕ РАЗЛИЧНЫХ ФАКТОРОВ ВНЕШНЕЙ СРЕДЫ ДЛЯ РАЗВИТИЯ ОБЩЕЙ ВЫНОСЛИВОСТИ ЛЫЖНИКОВ.....	76
Шыныбекова А.С., Жұмағали Қаныша АҒЫЛШЫН ТІЛІ САБАҒЫНДА КЕЙС-СТАДИ ЖҰМЫСЫН ҰЙЫМДАСТЫРУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ.....	79
Тұрсын Гүлбар, Төрбек Жанна ШЕТ ТІЛДЕРІН ОҚЫТУДЫҢ ЖОБАЛЫҚ ӘДІСТЕМЕСІ	84
Ахметов А.К.	

БУЛЛИНГ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЕ.....	88
Рыскелдиева Г.Д., Итемирова А.С., Абдрешова А.Б. БІЛІМ АЛУШЫЛАРҒА ҚАЗАҚ ТІЛІН МЕНГЕРТУДІҢ ҚАЖЕТТІЛІГІ	90
Ниятова Ш.С., Тунгушбаева Ғ.Ж. ТІЛ БІЛІМІНДЕГІ ТІЛДІК ТҰЛҒА МӘСЕЛЕСІ	92
Жайлаубаева Қ.С. ЖОО ОРЫС ТІЛДІ АУДИТОРИЯЛАРЫНДА ҚАЗАҚ ТІЛІН ИНТЕГРАЦИЯ АРҚЫЛЫ МЕНГЕРТУДІҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ЖӘНЕ ПСИХОЛИНГВИСТИКАЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ.....	96
Акимкожаева Ш.К., Ноғайбаева Ж.А. ӨЗГЕ ҰЛТТАРҒА ҚАЗАҚ ТІЛІН ҮЙРЕТУДЕ АУДИО-ВИДЕО МАТЕРИАЛДАРЫН ҚОЛДАНУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ.....	99
Мухтарова А.С. ДИАЛЕКТІЛІК ФРАЗЕОЛОГИЗМДЕРДІҢ ӨЗДЕРІНЕ ҰҚСАС КҮРДЕЛІ СӨЗДЕР МЕН ДИАЛЕКТІЛІК ЕРКІН ТІРКЕСТЕРДЕН АЙРМАШЫЛЫҒЫ.....	102
Сабырқызы Ж. ТОЛЕРАНТТЫҚ САНА ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ ИСЛАМ ҚАЙНАР КӨЗДЕРІНІҢ РОЛІ	103
Утеуова К.К. ИНТЕГРАЦИЯ И ПРИЗВАНИЕ УЧЕНОГО МИРА ЕВРАЗИИ.....	106
Акимбекова С.К. ПОЛИЯЗЫЧИЕ КАК СПОСОБ ПОЗНАНИЯ ЖИЗНИ НАРОДОВ	109
Жасталапова К., Берденова Г.Е. ПОЛОЖЕНИЕ РУССКОГО ЯЗЫКА В СОВРЕМЕННОМ КАЗАХСТАНЕ	□ □ □
Сайдалин И.А., Нұрмұхамбетова Д.К., Бұхарбеков Б.Б. 9-10 ЖАСТАҒЫ БАЛАЛАР АҒЗАСЫНА СПОРТТЫҚ ЖҮЗУ ӘСЕРІНІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	113
Жумакан Алишер, Акынбаева Ж.С. ВЕЛОСПОРТ ТАРИХЫ	117
Сейітқали А. ЖУРНАЛИСТИКА – МЕНІҢ БОЛАШАҒЫМ	119
Мунатбек А.Д., Рыскелдиева Г.Д. ӘЛ-ФАРАБИ МҰРАСЫ – БҮГІНГІ ЗАМАНДА.....	120
Курбанова Р., Вахитов Д. Х. ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ПРИЧИНЫ НАРКОЗАВИСИМОСТИ ПОДРОСТКОВ	122
Рахимжан Л., Вахитов Д. Х. ДОМАШНЕЕ НАСИЛИЕ – ПРОБЛЕМА ОБЩЕСТВА	123
Жунусова А., Рахимжан Л., Каракулова З.Ш., ИЗУЧЕНИЕ ФЕНОМЕНА «ПРИВЯЗАННОСТИ» ЛИЧНОСТИ	124
Ильина А., Мавланова Л., Каракулова З.Ш. СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ УРОВНЯ СТРЕССА ЛИЧНОСТИ С ПРИМЕНЕНИЕМ ОПРОСНИКА АЛЕНЬ ГЕРБЕРИ КОНРАДА РЕШКЕ	125
Джолдыбаев И., Омаров А., Аркен М., Чернышев Д.,	

Красова А., Плеханова А., Каракулова З.Ш. ОСОБЕННОСТИ КОНФАБУЛЯЦИИ ЛИЧНОСТИ.....	126
Кульжанова А., Каракулова З.Ш. ПСИХОЛОГИЧЕСКИЙ ПОРТРЕТ ЭФФЕКТИВНОГО РУКОВОДИТЕЛЯ.....	127
Жунусова А., Вахитов Д. Х. ВЛИЯНИЕ ФИЛЬМОВ УЖАСОВ НА ПСИХИЧЕСКОЕ СОСТОЯНИЕ ЧЕЛОВЕКА	128
Пустенко Д., Вахитов Д. Х. КАК ПРЕДОТВРАТИТЬ ПОЯВЛЕНИЕ СТРЕССА ВО ВРЕМЯ УЧЕБЫ	130
Абдуллаева А., Акимкожаева Ш.К. РЕЛИГИЯ. ПРОИСХОЖДЕНИЕ РЕЛИГИИ.....	131
Кашкарева А., Ногайбаева Ж.А. 15-Е СЛОВО НАЗИДАНИЯ АБАЯ.....	132
Жарылқасын А., Ногайбаева Ж.А. ҚАЗАҚ ТІЛІ – ҰЛТ МӘРТЕБЕСІ.....	133
Анучина Ирина, Кузнецова Диана ПСИХОЛОГИЯ МОТИВАЦИИ ЛЮДЕЙ ПРИ ИЗУЧЕНИИ ЯЗЫКОВ.....	135
Есет Айым, Айтбенбетова З.Е. ПСИХОТИП ЧЕЛОВЕКА. ВЛИЯНИЕ ПСИХОТИПА НА ПРОЦЕСС ОБУЧЕНИЯ	137
Саймахмадов И.М., Нурходжаева Х.А THE HISTORY OF THE TRANSLATION	139
Нұрахмет Д., Ниятова Ш.С. КРАУДФАНДИНГ: ТҮРЛЕРІ ЖӘНЕ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ.....	140
Мегахеш Анастасия, Тунгушбаева Ғ.Ж. ҚАЗАҚ МАҚАЛ-МӘТЕЛДЕРІНІҢ ТӘРБИЕЛІК МӘНІ ЖӘНЕ МАҚАЛ-МӘТЕЛДЕРДЕ ДЕНЕ МҮШЕЛЕРІ АТАУЛАРЫНЫҢ КЕЗДЕСУІ.....	141
Темирова Д., Айтбенбетова З.Е. студентка МКП 22-1к Caspian University АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОВРЕМЕННОГО ВОСПИТАНИЯ	144
Салпагаров А.Р., Нурходжаева Х.А. TRANSLATION IN MEDIEVAL TIMES	146
Муратханова А., Айтбенбетова З.Е. МОЗГОВОЙ СУБСТРАТ ПРИ ИЗУЧЕНИИ ЯЗЫКОВ	147
Ажиева Н. А., Изеева Т.С., Люткова Н. Г., ОБУЧЕНИЕ ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ В РАМКАХ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ	148
Курманбаева А., Акимкожаева Ш. К. ТІЛ - РУХАНИ ҚАЗЫНА.....	150
Жунисбекова А.К., Нурходжаева Х.А. АУДАРМАНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ.....	151
Абатова А., Айтбенбетова З.Е. ЯЗЫК И ПСИХОЛОГИЯ.....	152
Абдуллаева Я., Айтбенбетова З.Е.	

КОНФЛИКТ МЕЖДУ ДВУМЯ ПОКОЛЕНИЯМИ.....	154
Дәрібек А., Бейсенова Ж.Ж. ДАРЫНДЫ БАЛАЛАРДЫ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ СҮЙЕМЕЛДЕУ	155
Бейсенова Ж.Ж. ПСИХОЛОГИЯДАҒЫ ЖЕТІСТІККЕ ЖЕТУ ЖӘНЕ КАРЬЕРА	157
Муратқызы А., Бейсенова Ж.Ж. БАЛАЛАР ЖӘНЕ ЖАСӨСПІРІМДЕРМЕН ЖҰМЫС ІСТЕУДЕ ҚОЛДАНЫЛАТЫН АРТ-ТЕРАПИЯЛЫҚ ӘДІСТЕР.....	160
Бердалы Ә.О., Бейсенова Ж.Ж. ҚАРЫМ-ҚАТЫНАС ТИІМДІЛІГІН АРТТЫРУ ӘДІСТЕРІ	162
Тұранова А.Ж., Бейсенова Ж.Ж. ЖЕТКІНШЕКТЕРДІҢ ЛИДЕРЛІККЕ ҰМТЫЛУЫ	164
Рыскелдиева Г.Д, Джулдикараева Ф.Т., Оспанова А.А. Кәсіби тіл аясында білім алушылардың функционалдық сауаттылықтарын арттыру арқылы қарым-қатынас мәдениетін дамыту	167
Карибжанов И.М. , Мамутова Ш.Т. ИММУНОКОРЕКЦИЯ ВЯЛОТЕКУЩЕГО ХРОНИЧЕСКОГО РЕЦЕДИВИРУЮЩЕГО ФУРУНКУЛЕЗА.....	169
Карибжанов И.М., Тулепбергенова Л.А. ИММУНОПАТОГЕНЕЗ И ПРИНЦИПЫ ЛЕЧЕНИЯ СЕПСИСА.....	170
Рузденова А.С., Максат Ж. Лечение ретинированных зубов с учетом стадии формирования корня (несъемными ортодонтическими аппаратами)	172
Тулепбергенова Л.А. Карибжанов И.М., Мамутова Ш.Т. ГИСТОЛОГИЧЕСКОЕ СТРОЕНИЕ ЧЕЛЮСТЕЙ И РОЛЬ АРХИТЕКТониКИ КОСТИ ПРИ УСТАНОВКЕ ДЕНТАЛЬНОЙ ИМПЛАНТАЦИИ.....	174
Альбергенов Б.К., Самалбаев У.Т., Даиров С.М. Психологическая подготовка пациентов и этапы проведения манипуляций в полости рта перед протезированием	179
Бахытбек Ж.Б., Сахова А.Н., Тимирбаева Д.К., Молдажанов Т.Т. КОРРЕКЦИЯ ДИСТАЛЬНОЙ ОККЛЮЗИИ ЗУБНЫХ РЯДОВ У ПОДРОСТКОВ С ПРИМЕНЕНИЕМ МИНИ - ИМПЛАНТАНТОВ	182
Мұқажан Е. Ә., Сағат Н.С., Мамутов Е. К. ДЕНЕ ТӘРБИЕСІ САБАҒЫНДА ОҚЫТУДЫҢ ЖАҢА ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫН ҚОЛДАНУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ..	184
Қалдарбекова Айну Шерхан Мұртаза шығармаларындағы тарихи тұлғаны жоғары оқу орындарында оқытудың инновациялық әдістерін қолданудың маңыздылығы	186
Бақтығали Әсел Инклюзивті білім беру жағдайында кәсіби құзыреттілігін дамыту жолдары.....	191
Шарапиева Сара Білім берудің әр түрлі деңгейлеріндегі психологиялық- педагогикалық қолдау міндеттері...	196

**Халықаралық ғылыми-практикалық конференция
Тұлға психологиясының өзекті мәселелері,
XXI ғасырдағы білім және қоғам
МАҚАЛАЛАР ЖИНАҒЫ 19
қазан 2022, Алматы, Қазақстан**

**СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ
международной научно-практической конференции
Актуальные проблемы психологии личности,
образования и общества в XXI веке
19 октября 2022, Алматы, Казахстан**

**COLLECTION OF MATERIALS
International Scientific and practical conference
Actual problems of psychology of personality,
education and society in the XXI century
19 october 2022, Almaty, Kazakhstan**

Басуға 05.12.2022 жылы қол қойылды. Формат 60x84 ¹/₈.
Көлемі 21,75 б. т. Тапсырыс №117. Таралымы 100 дана.

*050065, Алматы қаласы, Жетісу – 3 ықшамауданы, 15-үй,
«Darkhan» баспа-полиграфиялық қызмет көрсету
орталығында дайын электрондық файлдан басылды.*